

ПОВН

ТАРАС

НАЗАРЬ СТОД
КНЯГИНА — Е

М. Шевченко

УКРАІ
КОЛОМИЯ
Галицька Накла

ПОВНЕ ВИДАННЯ ТВОРІВ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ТОМ IV

НАЗАРЬ СТОДОЛЯ — АРТИСТ — ДНЕВНИК —
КНЯГІНЯ — БЕЗЩАСНИЙ — КАПИТАНША —
ПОЯСНЕННЯ

Київ-Лейпциг
УКРАЇНСЬКА НАКЛАДНЯ.
КОЛОМИЯ WENNIPEG MAN.
Галицька Накладня. Ukrainian Publischeng.

PG 3948

S 5

1920

v.4

THE LIBRARY

IIA

III. T. IV.

ПАЗАР СТОДОЛЯ.

I

Хом
Гал
Сте
Наз
Гна
Хаз

Сліпий кобзар
старос

¹⁾ Надпись
съкою мовою.

НАЗАР СТОДОЛЯ¹⁾.

УКРАЇНСЬКА ДІЯ.

ОСОБИ:

Хома Кичатий, сотник.

Галя, його донька.

Стеха, молода ключниця у Кичатого.

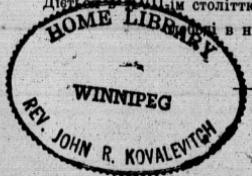
Назар Стодоля, його приятель.

Гнат Карий, його приятель.

Хазяйка на вечерницах.

Сліпий кобзар, жиди-музиканти, молоді козаки, дівчата,
старости від Чигиринського полковника.

Дистанція 1400 km століттю, близько Чигиринна, в козацькій
станиці вночі перед Різдвом.

¹⁾ Надписі і сценічні примітки в автографі написані росій-
ською мовою.

Вечір. Світлиця
стіл, накритий з
митом із золотою
всілки страви

Стеха. (*від*
Стрівай лишена
свинина, ковбаса
— усе, усе! Ти
Та що вони та
у таке свято,
ваться гостій,
старого дурня
Негріті заливо
во мною оттак
річ; а то схам
ститься: «І слі
поможи! Я вже
(Помочавши.)
як хоче віддати
куди скочеш.
гай! Не, каже.
полковник, хо
так же пан!
двус, а я — ти
пантелику, а пан
як кажуть, пан
як тоб-то, вже-

ДІЯ ПЕРША.

Вечір. Світлиця, багато прибрана килимами й оксамитом. З боку стіл, накритий дорогим килимом; довкола лавки, вистелені оксамитом із золотою ллямівкою. На столі стоять пляшки, чарки і всілякі страви; горять воскові свічки. Стеха прибирає стіл.

Стеха. (*відходить від стола*). Усе вдається, що все. Стривай лишењи чи не забуда чого? Риба, мясо, бааранина, овочина, ковбаса, вишнівка, сливянка, мед, венгерське — усе, усе! Тут і Істивіц і вишти: Коли-б лишењь гості! Та що вони так довго баряться? І надомуило-ж сідоусого у таке свято, коли добри люди тілько колядують, сподіватися гостей, та й ще яких гостей! старостів од такого-ж старого дурнія, як і сам. Побачимо, що то в того буде! Нергіте валізо не зогнеш! А як-би не крився та пораявся — во мною оттак тижнів за два до свят, то певна уже була-бріч; а то скаменувся на самісінський свят-вечір та й ластиться: «І сяка й така, і добра і розумна ти, Стехо: поможи! Я вже тобі і се і те, і третє й десяте.» Побачимо, побачимо, як попадеться нашому теляті вовка піймати. (*Помочавши.*) Не сказавши ні слова дочці, за кого і як хоче віддати, думає, що наша сестра — кова: поженеш, куди скочеш. Е ні! стрівай лишењь, голубчику! — «Ублагай її, каже. Та і що таки той поганий хорунжий? А полковник, хоч старий — нехай Йому добре сниться — так же пан!... Отсе-б то вона й стямилася! Іншому двус, а я — так возвьмусь. Дівці дівку не довго збити з пантелеину, а ще таку, як моя панночка — і-і! Та вже-ж, як кажуть, піймав не піймав, а погнаться можна. Тоді, як теб-то, вже-ж і погуляю!... А вона поплаче, посумує,

а далі й нічогісінко. Та й Назар таки нерав спасибі скаже. (З бічних дверей виходить Гала.)

Стеха. А що? як прибрано?... Тим бо й ба!

Гала. Що се ти, Стежо, робиш? Хиба у нас сьогодні гості, чи що?

Стеха. Та ще й які гості, якби ви знали!

Гала. Які-ж там гості й відкіля?

Стеха. Угадайте!

Гала. Чи не з Чигирина?... Так?

Стеха. Із Чигирина, та хто такий?

Гала. Які-небудь старшини?

Стеха. То-то бо й є, що не старшини, і...

Гала. Так хто-ж такий? Може... та ні! сьогодні не такий день. А мені батюшка учора і говорив щось таке.

Стеха. Говорив, та не договорив. А я знаю, — тільки не скажу.

Гала (обіймас Стеху). Стехо, голубочко, ластівко моя! скажи, не муч мене!

Стеха. А що дасте? скажу...

Гала. Ще сережки, або перстінь, або що хочеш, подарую, тільки скажи!

Стеха. Нічого не треба; дайте тільки свій байбарак надіти сьогодні на вечорниці.

Гала. Добре, надівай, та так, щоб батюшка часом не побачив.

Стеха. Отсе ще! хиба-ж я справді дурна? Слухайте-ж! (Півголосом.) Сьогодні прийдуть старости.

Гала. (Дуже врадована). Від Назара! від Назара!

Стеха. Та там вже побачите, від кого.

Гала. Хиба-ж не від Назара? Стехо! Що-ж? отсе мене і справді лякаєш.

Стеха. Я вас не лякаю, я тілько так кажу.

Гала. Ні, ти щось знаєш, та не хочеш сказати.

Стеха (лукаво). Я нічого не знаю. Де мені, клюшниці, відати про панські діла!

Гала. Ти плачу, і бат...

Стеха. І...

Гала. Ш...

дам байбарак...

Стеха. С...

Гала. Н...

Стеха. Т...

Молочая, на...

Гала. Ц...

то я зараз і...

його козаки с...

що про нали...

Стеха. А...

Гала. Зв...

Назар, май...

про Наливай...

та про турець...

так що слух...

би в його ка...

Стеха. І...

може, і обри...

Гала. О...

все дивилась...

ти любила к...

сокий, що...

що тоді? Як...

співає й тан...

Галя. Ти смієш ся з мене! Я заплачу, ай-Богу заплачу, і батюшці скажу.

Стеха. Щоб ж ви скажете?

Галя. Що ти мене перелякала . . . Теперечки не дам байбара. А що, поживилась?

Стеха. Отсе, які бо ви боязкі! вже й повірили!

Галя. Ну, щоб ж? від Назара?

Стеха. Та від кого-ж більш? вже пак не від старого Молочая, нашого полковника.

Галя. Цур йому, який нехороший! Як приде до нас, то я зараз із хати втікаю. Мені на-вдивовижу, як що його козаки слухають. Тілько у його, паскудного, і мови, що про наливку та про вареники.

Стеха. А хиба-ж се й не добре?

Галя. Звісно! козаку, та що й полковнику! Ось мій Назар, мій чорнобривий, все про війну та про походи, про Наливайка, Остряницю, та про синє море, про Татар, та про турецьку землю. Страшно, страшно, — а хороше, так що слухала-б не наслухалась його, та все дивилася би в його карі очі. Мало дня, мало ночі.

Стеха. Наслухаєш ще й налюбуєшся. Опісля, може, і обридне.

Галя. О, крий Боже! До самої смерти, поки вмру, все дивилася би та слухала його. Скажи мені, Стеха: чи ти любила коли? чи обнімала коли козацький стан високий, що . . . дріжать руки, мліє серце? А коли цілуєш . . . що тоді? Як це мабуть, любо! як це весело! (В *ваганті* співає й танцює.)

Гой, гой, гой!
Щоб во мною, щоб я?
Полюбила козака —
Не маю покоя.

Я його боялась . . .
Щоб ж опісля сталося?

На вулиці пострічалась
Та їй поцілувалась.

А мати уздріла . . .
Яке тобі діло!
Віддавайте за-між,
Коли надоїла!

Стеха. Гарно, гарно! А од кого це вивчились?
Гая. Та од тебе-ж. Хіба ти забула, як на вулиці,
на тій неділі, танцювала? Тоді ще батюшки не було дома . . .
вгадала?

Стеха. Коли це? Оде ще видумали! (*Стукаються в двері.*)

Гая (*сквапливо*). Ох лишечко! хтось іде! (*Утікає.*)

Стеха. Хто там?

Хома (*за дверми*). Я, я! відчиняй мерцій! (*Стеха відчиняє двері. Входить Хома, отріпуючись.*)

Хома. Що? не було? — Оде-ж яка хуртовина!

Стеха. Кого не було?

Хома. Кого? гостей!

Стеха. Яких гостей? од пол . . .

Хома. Це! . . . еге-ж.

Стеха. Ні, не було.

Хома. Гляди-ж, ані телень! . . . Отець Данило, спасибі розрішив. Не забудь тілько завтра вранці послать йому вишнівки, — знаш? — тісі, що недавно доливали. Нехай собі пе на здоров'я! Та що це іх нема так довго? Чи не злякалися, бува, заверюхи? А вітер, неначе, стиха.

Стеха. Злякаються вони! де-ж пак! I в горобину ніч приїдути для такої панночки, як наша.

Хома. Звичайно, звичайно.

Стеха. Іще пак: такий старий, . . . а панночка . . .

Хома. Сама ти стара, сороно безхвоста!

Стеха. Дивись! зараз і розсердились. Хіба я на вас?

Хома. Так що-ж, що не на мене? — так на моого . . .
ну . . . полковника.

Стеха. Е, рили? що вони
Хома. А роби! Воно і врозумить, пікчесме. Ти

Стеха. Та знаю. Вона, це не можна. О Стехо, Бога, і половину добре

Хома. А ти Стеха. А

Хома. Ду добро віддам, ії.) То-то бо

Стеха. Що? Хома. А ти

твоб.

Стеха. Не була-б щаслив коли зробите так вбиваюса

Хома. От Сказав, так і

Стеха. Чи нужда!

Хома. Год Гал, та погов тес . . . то зави

Стеха. Ка тепле. I я ті

Хома. Які

Стеха. Зн вроблю. А бе

Хома. От

Стеха. Е, бач щó! А панночка? чи ви-ж з нею говорили? щó вона?

Хома. А щó вона? Н діло таке: щó звелять, те й роби! Воно ще молоде, дурне; а твое діло навчити Н, зрозуміть, що любов і все таке проче — дурниця, нікчемне. Ти вже, думаю, розуміеш?

Стеха. Та це розумію, та з якого кінця почати, не знаю. Вона, бачите, полюбила Назара так, щó й сказати не можна. Ось і сьогодні мені говорила: Моли, каже, Стеха, Бога, щоб швидче я вийшла за-між за Назара, — половину добра свого віддам!

Хома. А ти й повірила!

Стеха. А чому-ж і ні? вона така добренка.

Хома. Дурна ти, дурна! А як же я сам тобі все добро віддам, тоді щó буде? га? Щó ти думаєш? (Гладить її.) То-то бо є є, дурочка ти, бесережна!

Стеха. Щó мені робить, коли я дурочка?

Хома. А то, щó велять. Чуєш? усе, що в мене є, — твоє.

Стеха. Не треба мені вашого добра; я і без цього була-щаслива, як-би ви не забули бідної Стехи і тоді, коли зробитесь великим паном. Я вас таң вірно люблю, так вбиваюсь за вами, а ви... (удає загмучену).

Хома. Отже й нагадали кові смерть! Знов слов. Сказав, так і зроблю.

Стеха. Чи мало щó люде обіщають, коли Ім припаде нужда!

Хома. Годі, незнать-щó, базікат. Піди лишень до Галі, та поговори з нею хорошенко посвойому, а коли тес... то завтра і між нами онес.

Стеха. Кавав пан: кожух дам, — та й слово його тепле. І я тільки гріх на душу візьму.

Хома. Який тут гріх? Дурниця все тел

Стеха. Забожіться, що женітесь, тоді, сї-Богу, все зроблю. А без мене, кажу вам, нічого не буде, сї-Богу!

Хома. Отже сї-Богу, далебі!

Стека. Женитесь?

Хома. Еге!

Стека. На мені?

Хома. Як коржа, так коржа! — Як спечемо, так і дамо. Уже ти мені в печінках сидиш з своїми витребеньками.

Стека. Які тут витребеньки?

Хома. Ну, добре, добре! тілько слухай. Треба діло скомпонувати так, щоб вона не знала, від кого старости; а то — чого доброго — усе піде шкебербеть.

Стека. Та вже мені не вчить ся, як ділом повернути. Наговорю такого дива моїй панночці, що твій кобвар. Старий, скажу, чоловік, як подумаш, усім, усім лучше від молодого. Молодий... та щó й казатъ? нікуди не годить ся, а до того що докучливий та ревнивий, а старий тихий, тихий і покірний.

Хома. Так, так! О, ти дівка розумна! Іди-ж до Галі, та гляди — гарненько побалакай з нею!

Стека. А потім, чи можна мені буде піти на вечорниці? Я вже зовсім упоралась. Пустіть, будьте ласкаві, хоч в послідній разочок?

Хома. У тебе тілько й на думці, щó вечорниці. О, вже мені та Мотовиліха!

Стека. Мотовиліха? Чи не казала вам вона, стара паплюга, чого? Що-ж, щó я а козаками танцюю? А як ви жартуєте з молодицями, так я й нічого!

Хома. Іди ж, іди, та поклич мені Галю, а затим сама полагодь рушники!

Стека. Та вже усе на-поготові. (*Виходить.*)

Хома. Злигався я з діяволом... (*Оглядається.*) Що-ж? не можна без цього. У такому ділі як не верти, треба або чорта, або жінки. (*Помовчавши трохи.*) Чого доброго! ще може я мене обдуристь, тоді і остав ся на вікі вічні в дурнях. Та ні, лиха матері! Аби-б тілько ти мені своїми хитрощами помогла поріднітися з полковником, а там уже що буде — побачимо. Иш ти, мужичка!

куди кирпу го
собі, голубко
Закинь тілько
полковника! ..
поріг, то ми і
а може у са
булавкою! і сл
твое! А пуща
хоч не показа
тобі й сотні
мене буде ве
друге; за це
Хиба-ж, як г
я! про чорноб
від отня пода
каріх очах, а'
а не дурнем!

Галя (*весел*
довго барилиса

Хома. Та
ти не всі стрі
Послухай! М
ділі. Ти знає

Галя. Съо
самійське Рі

Хома. Тан

Гляди-ж, не і

Галя. Як

Ось послухай
Сміх та й год

Хома. А я

Галя. Кад

далебі не скажа
говорить.

Хома. Хи
молодого.

куди кирпу гне! Стрівай! (*Моєчить доєшій час.*) Думай собі, голубко, та гадай, що . . . а воно зовсім не так буде. Закинь тільки удоочку, сама рибка піде. Шутки: — тесь полковника! . . . А що далі — це наше діло. Аби-б через поріг, то ми й за поріг глянем! У яких-небудь Черкасах, а може у самому Чигирині, гуляй собі в полковницею булавовою! і слава, і почат, і червінці до себе гарбай: все тво! А пуще всього червінці! Іх люди по духу чують; хоч не показуй, все кланяєтися-муться . . . Ха-хà-ха! от тобі й сотник! Ще в Братськім серце моє чуло, що з мене буде великий пан. Було говорю одно, а роблю друге; за це називали мене двуличним. Дурні, дурні! Хиба-ж, як говорим про огонь, так і лізти в огонь? або як про чорнобриву сироту, так і женитися на їй? Брехня! від огня подальш. Женись не на чорних бровах, не на карих очах, а на хуторах і млинах, так і будеш чоловіком, а не дурнем! (*Входить Галя.*)

Галя (*весело*). Добрый-вечір, батюшка! Де се ви так довго барились? Ви мене кликали, чи щó?

Хома. Та кликав, кликав. (*Пригладяється йй.*) Що ти не всі стрічки почипляла? Та нехай! поки буде і сих. Послухай! Мені треба поговорити з тобою об важнім ділі. Ти знааш, ми сьогодні старостів сподіваємося?

Галя. Сьогодні?! на перший день празника, — на самісінське Різдво!?

Хома. Так щó-ж? Отець Данило, спасибі, розрішив. Гляди-ж, не піднеси гарбуза!

Галя. Як це можна! Хиба він дуже старий, чи щó? Ось послухайте, якoi нісенітниці наговорила мені Стежка. Сміх та й годі!

Хома. А що тобі вона наговорила?

Галя. Каже, буцім-то старі . . . та ні, не скажу, далебі не скажу, бо ка-зна-що! Вона й сама не знає, що говорити.

Хома. Хиба-ж не правда? Старий чоловік краще молодого.

Як спечемо, так і
своїми витребень-

ухай. Треба діло
від кого старости;
реберть.

ділом повернути.
що твій кобвар.
усім, усім лучше
казавать? нікуди не
ревнівий, а старий

розумна! Іди-ж до
ї в нею!

уде піти на вечор-
нь, будьте ласкаві,

що вечорниці. О,

а вам вона, стара
ни танцюю? А як
чого!

алю, а затим сама

Входить.)
(Оглядається.)

ділі як не верти,
ши трохи.) Чого
і остав ся на віки
Аби-б тілько ти
дниться з полков-
Ішти, мужичка!

Гала. Та й вона теж казала.

Хома. А тобі як здається?

Гала. Як таки можна? тó старий, а то молодий.

Хома. Так по-твоему молодий — краще?

Гала. Ото-ж пак.

Хома. Поміркуй лишень гарненько, так і побачиш, що батькова правда, а не твоя. Ну, що молодий? Хиба те, що чорні уси? та й тільки-ж! Не він тобі ним любоваться; прийде пора — треба подумати об чим і другім. Може коли вахочеться почуту, поважання, поклонів. Кому-ж це ввичайніше? полковниці — це я так приміром говорю, — а не якій-небудь жінці хорунжого; бо у його тілько й худоби, тілько й добра, що чорний ус. Повір мені, дочки, на тебе піхто й дивить ся не вахоче!

Гала. Та я й не хочу, щоб на мене другі дивились.

Хома. Невінать-що вервеш ти! Хиба ти думаєш, що не обридне цілісінський вік дивить ся на тебе одну? Хиба ти одна на божім съвіті? Є й країці тебе. Того й гляди, що розлюбить.

Гала. Назар? мене?! О, ні! ні! ніколи на світі!

Хома. Я й не кажу, що воно справді так буде, а так, на-приклад, — щоб ти тямила, що ми всі на один штальши.

Гала. О, ні! не всі! він не такий, він не розлюбить.

Хома. А що-ж? хиба він тобі побожився?

Гала. А то-ж!

Хома. А ти й повірила!

Гала. Я і без божки повірила-б.

Хома. Дурне ти, дурне! Чи знаєш же ти, що хто багацько обіщає, той нічого не дас? Ой, скаменісс та послухай батьківського совіту! Добре, що я вже тацій: що обіщає, те й зроблю. Ну, не дай я тобі приданого, — що тоді, га? Пожалуй, він і так тебе візьме: мало яких дурнів нема на світі та що-ж в тім? Подумай: що тоді ти робити-меш?

Гала. Те, що і всі роблять, — зарабляла-б.

Хома. А як другі на та
Гала. Як
Хома. То-
багацько де-ч
старости на п

Гала (весе
місці! Чи й

Хома. Ве-
екавати, що ко-
у потилицю.

Гала. За-і
тілько в году

Хома. А с

Гала. Справ-
речи не дадут
заперли вороти

Хома (год-
їде. Вона дум-
ся; старости є
аж геть до то-
брата, мужика-
дівку. Коли-б
безперого! тоді
важно.) А по-
моя дитина, м-
сіла над нею.
діло ще не та-
реба плошти;
ще кажуть — .

Гала (вбіга-
Хома (здри-
Піди у свою к

Гала. Чог-
побачить.

Хома. Нев-

Хома. А що лучше: чи самій робити, чи дивитися, як другі на тебе роблять?

Гала. Як кому.

Хома. То-то й горе, що ти ще дурне. Я тобі-б і багацько де-чого сказав, та ніколи: того й гляди, що старости на поріг. А чи єсть у тебе рушники?

Гала (*весело*). Б, є! Як я рада! в мене серце не на місці! Чи я вам таї весело?

Хома. Весело, дуже весело. Іди-ж та не забудь скавати, що коли прийдуть колядувати, так щоб гнали їх у потилицю.

Гала. За-що-ж? Се-ж діло законне! та воно-ж і раз тілько в году!

Хома. А старости раз на віку.

Гала. Справді, щоб не поміяли . . . Ще й законної речі не дадуть сповнить. Так побіжу-ж я і скажу, щоб заперли ворота і хвіртку. (*Виходить*.)

Хома (*ходить задумавшися*). Здається, діло добре йде. Вона думати-ме, що Нааар свата, в-дуру і согласить-ся; старости не промовляться; весілля можна одинути аж геть до того тижня; а через таку годину і нашого брата, мужика, угомониш, щоб не брикається, не то що дівку. Коли-б тілько який гаспид не приніс того горобця беаперого! тоді пиши пропало! Наробить бешкету! (*Поважно*.) А подумаш і те: яке йому діло до Галі? Се-ж моя дитина, мое добро, слідовательно моя влада, моя і сила над нею. Я отець, я цар!! Та цур йому! пек! Це діло ще не таке, щоб об йому довго думати. Не дуже треба плошати, бо береженого Бог береже, або — як там ще кажуть — рівнійш вгладиш, тіснійш ляжеш.

Гала (*вбігає згадовано*). Прихали, прихали!

Хома (*здрігнувшись*). Отсе-ж, як ти мене влякала! Піди у свою кімнату, та прийдеш, як клинку.

Гала. Чого у кімнату? Я тут востанусь, ніхто не побачить.

Хома. Невчайно: закон не велить.

Галля. Ну, так я піду. (*Виходить.*)

(Хома в повагою сідає за стіл. За дверми стукають три рази. Вхodять два старости з хлібом, кланяють слінзько господареві і кладуть хліб на стіл.)

Старости. Дай Боже вечір добрий, вельможний панел Хома. Добрий-вечір і вам! (*Дав знак старості. Цей кланяється слі.* Хома шепче йому на ухо а потім каже дальше.) Добрий-вечір, люде добрі! Просимо сідати; будьте гостями! А відкіль це вас Бог несе? чи в-далека, чи в-блíзька? Може ви охотники які? може рибалки, або може вольні коваки?

Староста (*злегка покашлює*). І рибалки, і вольні коваки. Ми люде німецькі, що в землі турецької. Раз дома у нашій землі випала пороша. Я й кажу тварину: «Щó нам дівіті ся на погоду? ходім лише шукати звірного сліду!» От і пішли. Ходили, ходили, нічого не знайшли. Аж гульк — на-зутріч нам іде князь, підніма у гору плечі й говорить нам такі речі: «Ей ви, охотники, ловці-молодці! будьте ласкаві, покажіте дружбу! Трапилася мені куниця — красна дівиця; не їм, не що і не сплю від того часу, а все думаю, як би її достати. Поможіть мені її піймати; тоді чого душа ваша забажа, усе просігі, усе дам: хоч десять городів, або тридевять клаців, або чого хочете! Ну, нам того й треба. Пішли ми по слідам по всім городам, по усіх усюдах, і у Німеччину, і у Туреччину; всі царства й государства пройшли, а все куниці не знайшли. От ми і кажемо князю: «Щó за диво та звірюка? хиба де країці нема? Ходім другого шукати!» Так де тобі наш князь і слухати не хоче. «Де вже,» каже, «я не в'їздив, в яких царствах, в яких государствах не бував, а такої куничі, сиріч красної дівиці, не видав.» Пішли ми впіять по сліду, і як раз у се село вайшли; як його дражніть, не знаємо. Тут впіять випала пороша. Ми, ловці-молодці, ну слідить, ну ходить; сьогодні в-ранці встали і таки на слід напали. Певно, що звір наш пішов у двір ваш, а в двору в хату та й сів у.

кімнату: тут і в вашій хаті кіпець, а ви дікняю куницю чи oddасте, чи

Хома (*удивлено*) Відкіль це ви Галю! порай і ловцями-молодці

(*Гала вихоплює* і спустивши сорочку)

Хома Бачу мене старого і же щó ми вробили не цураємся, передержуємо. Прийшов і на годі-ж тобі, до чим сих ловців може рушників присти, не вмію туком, коли і

(*Гала відхоплює* і несучи на спірбі на хліб, принесла, кланяється з ручниками й потім другому

сі Хомі.) Староста. С будив і усяком рано вставала, і

(*Гала береже* другому, потім

Хома (*до Івана*) і князя звяжати

.)
и дверми стукають
лібом, кланяють ся
стіл.)

вельможний пане!
ак старості. Цей
хо а потім каже
Просимо сідати;
несь? чи здалека,
ї? може рибалки,

рибалки, і вольні!
з землі турецької.
ша. Я й кажу то-
ду? ходім лишењ
Ходили, ходили,
тірів нам Іде князь,
такі! речі: «Ей ви,
покажіте дружбу!
ця; не Ім, не пю і
як би І достати.
уша ваша забажа,
дів, або тридевять
го й треба. Пішли
усудаха, і у Німеч-
ударства пройшли,
ажемо князю: »Що
ма? Ходім другої
хати не хоче. »Де
твах, в яких госу-
річ красної дівниці,
і як раз у се село
Тут вп'ята випала
ль, ну ходить; съ-
апали. Певно, що
в хату та й сів у.

кімнату: тут і мусимо пійтати; тут застряла наша куници,
в вашій хаті красна дівниця. Отсє-ж нашому слову
кінець, а ви дайте ділу вінця! Пробі, оддайте нашему
князю куници, вашу красну дівницю! Кажіть же ділом:
чи оддасте, чи нехай ще підросте?

Хома (удас розгніваного). Що за напасть така?!
Відкіля це ви біду таку накликаєте? Галю! чи чуєш?
Галю! порай же, будь ласкава, що мені робити з отсими
ловцями-молодцями?

(Гала виходить на середину світлиці, затримується
і спустивши соромливо очі, перебірав пальцями запасу.)

Хома Бачите ви, ловці-молодці, чого ви патворили?
мене старого в дочкою пристидили!... Гай-гай! так ось
же що ми вробимо: хліб святій приймавмо, доброго слова
не цураємся, а за те, щоб ви нас не лякали, буїм ми
передержуємо куници, або красну дівницю, вас поважємо.
Прийшов і наш черед до ладу слово прикладати. Ну,
годі-ж тобі, дочки, посувившись стояти; чи нема в тебе
чим сих ловців-молодців повязати? чуши бо, Галю? А
може рушників нема? може нічого не придбала? Не вміла
присти, не вміла шити, — вяжи-ж, чим знаєш: хоч мот-
узком, коли ще й він є.

(Гала відходить до своєї комнати і зараз вертається,
несучи на срібнім тарелі два вишівані ручники, та кладе
на хліб, принесений старостами; потім підходить до
отця, кланяється низько й цілу руку; потім бере таріль
з ручниками й підносить старостам — найперше одному,
потім другому. Старости, взявши ручники, кланяють
ся Хомі.)

Староста. Спасибі-ж батькові, що свою літину рано
будив і усякому добру учив. Спасибі й тобі, дівко, що
рано вставала, тонкую прику прила, придбане придбала.

(Гала бере ручники і перевязує через плече одному й
другому, потім відходить і несміло споглядає на двері.)

Хома (до Гали). Догадався, догадався! Ти хочеш
і князя звязати. Нехай, завтра обов його звяжемо. Бач,

мабуть алякається, що не показався. Стрівай, попадеш ся, не втечеш!

Староста. Віц і сам прилетить, як зачує, що так похваляєтесь.

Хома. Ну, поки вже долетить, нам нічого ждати. Просимо сідати! Щó там є, поїмо; щó дадуть, попємо та побалакаєм де-що. А тим-часом ти, Галю, не гуляй, в корці меж наливай та гостям піднеси хліба-соли, проси в привітом і в ласкою!

(Старости пристійно сідають за стіл. Галя берé від отця чарку, пляшку й підносить старшому старості. Староста не приймає.)

Староста. Ми вам такої халепи натворили, що боломається, щоб ви нас не потруїли... Призволяйтесь самі! (Кланяється.)

(Галя, споглядаючи на вітця несміло й стидливо, підносить до губи й подає старості.)

Староста (взявши чарку). Тепера так! Пошли-ж, Боже, нашим молодим щастя і багацтва і доброго здоров'я, щоб і внуків женити і правнуків дождати...

(Старосту перебиває гор колядників під вікном. Всі слухаюти уважно. Хома є досадою підкручує уси; Галя весело споглядає на вікно. Староста під час коляди повторює:) «Гарно колядують наші козаки!»

КОЛЯДА.

Бачить же Бог, бачить Творець,
Що мир погибає,
Архангела Гавриїла
В Назарет посылає!
Благовістив в Назареті —
Стала слава у вертепі.
О, прекрасний Вифлеєм,
Отверзи врата Едема!

Хома (до Галі, з днівом). Я-ж' тобі наказував, щоб никого не пускали! Задумалась, забула!

(Входить Назар з молодими козаками.)

Назар. Ді все добре!

(Всі козаки шапки, в страто на Галю.

Хома амі просимо! Пром (Мовчанка ма споглядає)

Назар. Ся непрохані. М прийшли. (Г полковник по (Глядить на горілки, і я ви ся, наливає)

(Галя пер Хома (в

мосю дочкою? Назар. Я! самий, за кого самий, якого т із-під ножа гай й самому геть

Хома. Пів Галя. Хиб Хома. Моя Назар (зу обманють?

Хома Не просватана за

Назар (з п сьогодні поліці Галю?

Галя (пада не позакладала

вся. Стрівай, попадеш
ити, як вачус, що так
тъ, нам нічого ждати.
що дадуть, попомо та
ти, Галю, не гулий, в'
днеси хліба-соли, проси
ть за стіл. Галя берё
ть старшому старості.
ни натворили, що боймо-
. Призволяйтесь самі!
ця несміло й стидливо,
сті.)
Теперя так! Попши-ж,
гацтва і доброго здоров'я,
в дождати . . .
лядників під вікном. Всі
дою підікручув уси; Галя
роста під час коляди по-
ї козаки!

А.
нить Творець,

ареті —
спі.

блесме,
ма!

Я-ж тобі наказував, щоб
, забула!
одими козаками.)

Назар. Дай Боже вечір добрий! помагай-бі вам на
все добрел

(Всі козаки повторюють те саме. Назар, не здіймаючи
шапки, в страху затримується; споглядає то на гостей,
то на Галю. Всі мовчат.)

Хома змішавшися). Спасибі, спасибі . . . Милости
просимо! Просимо сидати!

(Мовчанка тріваже дальше. Галя, усміхаючись, крадіжко-
ма споглядає на Назара.)

Назар. Сядмо, сядмо, аби було де, — ми гості
непрохані. Може помішали; так ми і підемо, відкіля
прийшли. (Глядить на старості) Так бач, через що
полковник послав мене з грамотами в Гуляй-Поле! (Глядить на Галю.) Весело, весело! наливай швидче
горілки, і я вишю за твоє здоров'я! Не лякайся, не лякай
ся, наливай!

(Галя переляканав випускає піднос і пляшку.)

Хома (в лютім гніві). Хто сміє внущатися над
мою дочкою?

Назар. Я! хиба не бачиш? я, Назар Стодоля! той
самий, за кого ти вчора обішав видать дочку свою, той
самий, якого ти знаєш з тієї пори, як він тебе вирвав
зі під ножа гайдамакі! Згадай іще, що я той самий, хто
ї самому гетьману не дастє себе на посміх! Пізнав?

Хома. Пізнав. (Байдужно.) Що дальш?

Галя. Хиба-ж не ти прислав?

Хома. Мовчи! геть собі!

Назар (зупиняючи Галю). Стрівай, стій тут! І тебе
обманють?

Хома Не обманюю, а так як батько велю. Вона
просватана за чигиринського полковника.

Назар (з погордою). Полковника! Учора була моя,
сьогодні полковникова, а завтра чия буде? — Чусь,
Галю?

Галя (падаючи на руки Назару). Чую! О, чом мені
не поважладало!

Староста. Осмілююсь доложити . . .

Назар. Мовчи, поганець, шипотиннику!

Хома. Віддаї мені дочку мою! (*Несміло підходить до Назара.*)

Назар. Геть, Юда!

Хома (*перелякавшись*). Прохор, Максим, Іван, Степо!

Гей, хто там є! Возьміть його, харцизяку, він убє мене!

Назар. Нехай Бог тебе побе, дітопродавець! (*До Гали.*) Галиу! серце мое! промов мені хоть одно слово: ти не знала, за кого? скажи: не знала?

Гала (*приходить до себе*). Не знала, єй-Богу, не знала!

Назар (*до Хоми*). Чи чуєш ти?

Хома. Не чую, я оглух!

Назар (*до гостей*). Люде добрі! коли ви не оглухи, так послухайте! Він мене називав своїм сином, а я його своїм батьком, і він се чув тоді, а сьогодні оглух. Де-ж його правда? Чи чесний же він чоловік? правдивий, га?

(*Гости мовчат.*)

Гнат (*підходить до Назара*). Він не чоловік. Кинь його! таке ледацо не стоїть путнього слова! (*Берє його за руку.*)

Назар. Стрівай! ні, він чоловік, він називав мене сином. (*До Хоми.*) Правда?

Хома. Не тобі чити, як мені кого називати. Я пі батько, а не твій: так у моїй волі oddати ї, за кого схочу.

Назар. А як же вона не захоче, тоді що?

Хома. Я заставлю.

Назар. Чи можна-ж кого заставить утопитися, або повіситься? Хиба ти Бог, що маєш силу чудеса творить? Хиба ти діявол, коли ти не маєш жалю до рідної своєї дитини? Ти бачиш, у неї в серці, і ти замісць його кладеш каміноку. Слухай! І ти-ж колись був молодим, і ти-ж мав колинебудь радість і горе. Скажи: що чуло, що кавало твое серце, коли тобою кепкували?

Хома. Го-во-ри! . . .

Назар (*в* я не стопч тишидко й хва

Гала (*вто мене, на, ріж*

(Назар м Хома (*під* вадушти!

(Старост Гнат (*до*

часом! Ходім Назар. Не

Гнат. Ну Гаяля. Бож

мною!

Хома. Не Гнат. Год Назар. С

Хоми. (*Прос* чоловік. Проп

вона не моя, кланяєсь. (*П*

коли у тебе у віруваш у кого

мила, зглянь

їдуть до-дому

бідно! КраЩ

голову мою! в

тілько дай до

віку, вона не

(Хома, др кому кланяєш

цього і диви

діяволу! Він т

Назар (*вде*

тинику!
(Несміло підходить

Максим, Іван, Степо!...
цняку, він убе мене
дітопродавець! *(До*
ені хотіє одно слово:
нала?
знала, си-Богу, не
?

коли ви не оглухли,
своїм сином, а я його
сьогодні оглух. Де-ж
ловік? правдивий, га?

Він не чоловік. Кинь
го слова! *(Бере його*

ік, він називав мене
кого називати. Я н
дати Й, за кого схочу.
е, тоді що?

ставить утопитися, або
 силу чудеса творить?
жалю до рідної своєї
ї ти замісць його клан
олись був молодим, і
ре. Скажи: що чуло,
кеїкували?

Назар *(в нестягі)*. Так ти глувуєш надо мною! Хиба
я не стопчу тебе, як жабу? Брехун! *(Підходить до його*
шивидко й хватас його за горло.)

Гая *(взопивши руку Назара)*. Що ти робиш? Убий
мене, на, ріж!

(Назар мовчки опускає руки.)

Хома *(підбігає до старостів)*. Ви бачили? хотів мене
задушити!

(Старости мовчать.)

Гнат *(до Назара)*. Ми не так розплатимося іншим
часом! Ходім в цього базару!

Назар. Не піду! мене відсіль ноги не винесуть.

Гнат. Ну, так торгуйся! Може дешевше уступлять.

Гая. Боже май, Боже май! вони запущаються надо
меною!

Хома. Не запущаються, а торгуються.

Гнат. Годі, брате! ходім: ми опізнилися.

Назар. Стрівай! не опізнилися. *(Підходить до*
Хоми.) Прости мене, я а-тарячу забувся! Ти добрий
чоловік. Прости! або заріж мене, тільки не кажи, що
вона не моя, не кажи! Дивись: я гетьману ніколи не
кланявся. *(Падає на коліна.)* Для спасення своєї душі,
коли у тебе у серці є Бог, для угоди всіх святих, коли ти
віруєш у кого, для спасення твоєї дитини, коли вона тобі
мила, зглянися на мене! Нехай старости з своїм хлібом
йдуть до дому! Христом Богом молю, не занапасти Й,
бідно! Кращо Й нема; за-що ти хочеш Й убити? Нá
голову мою! возьми Й, розбий, обухом! не треба мені Й:
тільки дай дочці своїй ще пожити на світі, не заїдай Й
віку, вона не виновата!

(Хома, дрігначи споглядає на гостей.)

Гнат *(підбігає швидко до Назара)*. Кого ти просиш?
кому кланяєшся? перед ким падаєш? Я на тебе після
цього і дивиться не хочу; прощаї!... Кланяється
діяволу! Він тебе кипячою смолою напоїть! *(Хоче йти.)*

Назар *(вдержує його)*. Постій! дай ще слово скажу.

Гала (обіймачи ноги вітця). Ви покійній матері, як вона умірала, біля домовини обіщали мене видать за Назара. Що ж ви робите? чим я вас прогнівила? за-що мене хочете убити? Хиба-ж я не дочка ваша?! (*Заливається слезами.*)

Назар. Камінь! залиш! ти огню хочеш! Буде огонь, буде! для тебе все пекло визову, ти жди мене! (*До Гали.*) Бідна, бідна! в тебе нема батька, в тебе кат єсть, а не батько! Бідненка, серденько мое, пташечко моя безпrijютна! (*Цілус її.*) А я ще біднійший тебе: у мене й ката нема, нікому і варізати! Прощай, мое серце, прощай! не забаримось побачитися. (*Гала безмовна падає на руки Назара. Він цілус; Хома силкується вирвати її. Назар відпихає його і знов цілус Галю.*)

Назар (*до старостів*). Розкажіте полковнику, що бачили і що чули. Скажіть, що його молоді при ваших очах цілувалася зо мною! (*Гала обіймає його й цілус.*) Бачите, бачите! Прощай же, мое серце, моя голубочко! (*Цілус її.*) Я знаю, що мені робить. Я знайду правду. Прощай! вернусь, сподівайся!

(Гала падає без пам'яті. Назар відходить, закривши лице руками. Гнат і козаки за ним. Хома і старости підбігають до Гали.)

ДІЯ ДРУГА.

Нутро простої хати, охайно прибаної. На столі горять свічки. Хазяйка порається коло печі.

Хазяйка. Господи, Господи! як подумаш, коли ще ми дівували, зачуси де-небудь вечоринці, так аж тини трещать; а тепер . . . от, скоро і треті півні заспівають, а вечоринці ще й не зачинились. Нехай воно хоч і свято, звісно — колядують, а все-таки час би. Ні, що не кажи, а світ переміниться. Хоть-би і Запорожці ну, які воїни Запорожці? Тьфу на іх хисть та їй годі! Чи такі були

по-переду? . . .
орли-соколи?
не допустить
дівалось? . . .

(*Похита*

Зо

До

Я

Не

Он

І

На

За

По

І

Не

Зор

Точнісні
зложили. Де
води попили
не йде? А вже
та десь і застри
до-купці! Нехай

Ви покійній матері, як
щали мене видать за
лас прогнівала? за-що
ка ваша?! (Заливасть-

о хочеш! Буде огонь,
жди мене! (До Галі.)
в тебе кат есть, а не
пташечко моя безпри-
й тебе: у мене ї ката
, мов серце, прощай!
безмовна падас на руки
ся вирвати її. Назар

жкіть полковнику, що
ого молодя при ваших
обіймає його й цілус.)
серце, моя голубочко!
тв. Я знайду правду.

р відходить, закривши
им. Хома і старости

На столі горять свічки.
то печі.

к подумаеш, коли ще
чорниці, так аж тини
реті півні заспивають,
ехай воно хоч і свято,
е би. Ні, що не кажи,
порожці ну, які вони
й годі! Чи такі були

по-переду? Як налетять було з своєї Січи, так що твої
орли-соколи! Було як схопить тебе котрий, так до землі
не допустить, так і носить . . . Ой-ой-ой! куди то все
дівалось? . . .

(Погитаєши смутно головою, співає:)

Зоря з місяцем над долиною
Пострічалася,
Дождалася до білої ворі,
Не діждалася;
Я до-дому прийшла, гірко плакала,
Не молилася, —
Нерозумная, неутішна,
Положилася.
Ой не опала-ж я, все верзлась мені
Нічка темная.
І вишневий сад, очі карі,
Брови чорні.
На ворі-ворі я прочнулася
І скázала так:
За Дунай-ріку чорнобривий твій
На гнізді коні
Полетів орлом! . . . Я все плакала,
Все сміялася.
І до-дому коваки, з-за Дунай ріки,
Заверталися.
Не вернув ся мій! молоді літа
За-що трачу я?
Зоря з місяцем пострічалася —
І заплачу я.

Точнісінко моя доля! Неначе цю пісню про мене
вложили. Де мої молоді літа? і сліду нема, мов по-верх
води поплили! (Помочавши.) Шоб-ж це справді ніхdo
не йде? А вже мені ся навіжена Стхах! — пішла за дівками,
та десь і застриля в козаками. І звела-ж їх нечиста мати
до-куни! Нехай би цей Кичатий був парубок, а то-ж уже

старий чоловік! Не вваж би він собі в клюшниці не молоду; а розумну, вірну, дотепну до всякого діла та стареньку! а то . . . як та дзига, так і снуб. Як-то він дочку свою ще пристроїть?! Бач, у полковниці лізе! Чи довго-ж то вона буде любовати ся його лисиною замісць ясного місяця? Ох, ох! старі, старі! сидіть би вам тілько на печі, та живать колачі; так ні, давай Ім жінку, та ще молоду! Як же пак, чи не так? . . . От, Стодоля молодець! я його знаю, він протопечку через полковничий садок. Та й дурний-би був, коли-б не протопав. Про себе скажу, що . . . тоб . . . хтось іде! . . . Зараз, зараз! На-сили! (Отирає двері.)

(Входить Назар і Гнат.)

Хазяйка. Свят, свят, свят! Відкіля це, якою дорогою, яким вітром, яким шляхом занесло вас у мою хату?

Гнат. Не пітайся, голубко! стара будеш, хоч це, признаєшся, і не пристало твоїй пиці. Чого-ж ти так насупилась?

Хазяйка. Сідайте, будьте ласкаві; сідайте!

Гнат. Ну, год-ж, не сердися! Мало чого в язика не спливє! Не все треба переймати, що по-верх води пливє. У тебе сьогодні вечорниці?

Хазяйка. Хиба-ж наші вечорниці для вас? Ви так тільки прийшли — посмійтесь.

Гнат. Так-таکи і посміємось, коли буде весело.

Хазяйка (споглядаючи на Назара). Буде веселло, та не всім.

Гнат. Ну, се вже опісля побачимо. А коли — кеб нам чого-небудь такого, ділчого чарки роблять, та й зубам пошуки роботи! Проклятий скрипта і повечеряти не-дав. Ну, чого-ж ти рот розвявила? мерщій!

Хазяйка. Зараз. (Відходить.) Бідненький Назар! (Достав в полиці пляшку з вином і закуску та її ставить на стіл.)

(Назар смутно дивиться на Гната.)

Гнат (до хазяйки). Тепер же знаєш що? вовыми мітлу

та мети, вияс-

А ми тимчасово

Хазяйка.

Гнат. Я ти

Чи второпала

Хазяйка.

бре, я піду по-

Гнат (погано

дивившися на м-

Назар. Ти

Гнат. Ро-

як у хаті мул-

як хочеш! А

слізок, як каш-

манастир?

Назар. Ни-

Гнат. На-

а не в бабою

Назар. Щ-

Гнат. Ти

Назар. О-

Гнат! мені ти

Гнат. Стра-

веселитися, та

Назар. М-

Гнат. Ти

Назар. Г-

печінки вернє

Гнат. См-

Назар. А-

скажі мені, ч-

же жінка, хо-

стоїть вона та

Назар. Ст-

Гнат. Бре-

клюшниці не молоду;
то діла та стареньку!
Як-то він дочку свою
ці ліз! Чи довго-ж
синою замісьць ясного
іть би вам тілько на
вай Ім жінку, та ще
От, Стодоля молодець!
у через полковничий
б не пропав. Про
де! ... Зараа, зараз!

Відкіля це, якою до-
несло вас у мою хату?
стара будеш, хоч це,
піци. Чого-ж ти так

аві; сідайте!
Мало чого в язика не
б по-верх води пливе.
иці для вас? Ви так

коли буде весело.
ра). Буде весло, та
чимо. А коли — ке
чарки роблять, та й
скрига і повечеряти
ала? мерцій!

Бідненький Назар!
закуску та й ставить
ната.)
наш що? возвми мітлу

та мети, виясни хорошенко місяць; бач, як насупило!
А ми тимчасом побалакаємо, що треба.

Хазяйка. Щó це? Бог з вами! хиба я відьма?

Гнат. Я так, навмання сказав. Заткни пальці в уха.
Чи второпала?

Хазяйка. А! ... ви хочете нишком побалакати. Добре, я піду по Стху. (*Надягає свиту й виходить.*)

Гнат (*поглядіши за нею в-слід*). Пішла. Ну, що-ж
дивиша на мене, мов не піанаєш?

Назар. Тепер би й рідного батька не пізнав.

Гнат. Розумні люди усе так роблять: і в хоромах,
як у хаті музик. (*Паливає чарку й подає.*) Не хочеш?
як хочеш! А я совітував би чарочку-другу Адамових
слізок, як казав було отець економ. Не забув Братський
манастир?

Назар. Ні, скажі лучше, на-що ти мене повів сюди?

Гнат. На те, щоб побалакати з тобою, як в козаком,
а не в бабою. За козацьку вою і розум! (*Випиває.*)

Назар. Щасливий ти чоловік!

Гнат. Ти щасливіший мене.

Назар. О, як-би ти поспів у моїй шкурі! Ходім,
Гнат! мені тут душно.

Гнат. Стрівай, ще рано. Подивимся, як люди добре
веселяться, та посовітусемся, куди йти.

Назар. Мені одно, куди не поведеш.

Гнат. Ти впять баба. Чи пристали-ж козаку такі речі

Назар. Гірко мені, Гнат! ти смієшся, а в мене
печінки верше. Хиба-ж мов горе смішить тебе?

Гнат. Смішить.

Назар. А я думав: ти добрий чоловік.

Гнат. А я думав: ти козак, а ти, бачу, баба. Ну,
скажі мені, чого ти дурієш? де твай розум? Чи стоїть
же жінка, хоч-би вона була дочка німецького цезаря, чи
стоїть вона такого дорогоого добра, як чоловічий розум?

Назар. Стоїть.

Гнат. Брехня! Ти знаєш, в яку ціну поставив цар

Соломон золотий пилуг? Він каже, що при нужді шматок хліба дорожче золота. А я скажу: чарка горілки козаку мілійша усіх жінок на світі.

Назар. Ти мене, Гнате, морочиш, а мені тепер треба широго друга.

Гнат. Добре. Я він і есть, бо кажу правду. А коли хочеш, то й брехать почну для тебе. Все, що хочеш.

Назар. Не смійся, а цілом каки, що робить мені, Тобі можна і говорити і думати.

Гнат. Ось-шо. Перш усього, випій горілки! Вона і без мене наведе тебе на розум. (*Наливай чарку.*) Чи не забув ще ти, як розумно розсуджа латинський віршник... як пак його... ну той, за якого мене в Братстві вишарили різками, як отець ректор пішав у мене за халівою його мудрі вірші. Він каже: «Дурниця все, опріч горілки, а иноді і жінка під руку.» Отсе так! (*Випиває.*)

Назар (*погірдливо*). Бідний ти сердечний чоловік. Я думав, що в тебе хоч крихта в добрі, а в тебе нема й того, що має й скотина. О, як-би ти зміг заглянути сюди (*сказув на серце*), куди сам Бог не загляда! Та ні! може ти тілько морочиш мене, може ти тілько так кажеш! Друг ти мій добрий, вірний мій, ти-ж таки плакав коли-небудь: плач во мною тепер; хоч прикинється ти плач! Не муч мене! в мене від горя серце рветься! Нехай вже ті сміються, що живуть у пеклі: ім любо; а ти-ж таки чоловік. (*Глядить на його з жалем.*)

Гнат. Так, я чоловік; а ти й справді баба, ще раз тобі скажу: ка-ана за чим вбиваєшся.

Назар. Нема у тебе серця, камінь ти!

Гнат. Як хочеш, так і думай, а я нещасніший од тебе, нещасніший од твої собаки; вона лаштить ся до тебе, а ти П'кохася; а я?... І я, дурний, колись любив і к гадинам-жінкам ласкався, ридав гарячими слівами, рад був і жизнь oddати за них... і що із того? чи хочеш внати?

Назар. Н
Бога в серці.

Гнат. А
гнилий нікчем
все згадаш.
хмарно: далеб
і любов — цу
вірять латино
а тим часом на
і -- вір мени
мене лихо на

Назар (*в
нічому не нав
диявола.*) (*X*)

Гнат. Ку
Назар. З
Гнат. С
показу.

Назар. Р
Гнат. (*ад
жений, ти в*)

Назар. В
віту не послу
Гнат. Н
жений?

Назар (*в
та що потім?*)

Назар.

у Чигирин д

Гнат. Ч

Назар. У

Гнат. А

його відкину

Назар. Б

Гнат. Д

що при нужді шматок
чарка горілки козаку

иш, а мені тепер треба

кажу правду. А коли
бе. Все, що хочеш.
ажи, що робить мені,

випий горілки! Вона
Наливає чарку.) Чи не
атинський віршник . . .
не в Братстві випарили
мене за халівою його
я все, опріч горілки,
так! (*Випиває.*)

ти сердечний чоловік.
добрá, а в тебе нема й
чи аміг заглянуть сюди
загляда! Та ні! може
и тілько так кажеш!
— ж таки плакав коли-
нікися та плач! Не
зеться! Нехай вже ті
бо; а ти-ж таки чоловік.

справді баба, ще раз
ся.

мінь ти!
, а я нещасніший од-
и; вона лаштить ся до
дурний, колись любив
в гарячими слівами,
ї що із того? чи хочеш

Назар. Не треба, не хочу, не говори! у тебе нема
Бога в серці.

Гнат. А був колись, та мохом серце обросло, як той
гнилий нікчемний пень дубовий. Прийде і твоя пора,
все згадаєш. (*Ласкає.*) Год-ж тобі, год-ж не дивись так
хмарно: далебі, не полегша. Дурниця все: і товариство,
і любов — цур ім! нема іх на світі. Одні дурні і діти
вірять латинським віршам. А лучше поговорим о ділі,
а тим часом налетять сороки чорнобриві, виплем, пожартуєм
і — вір мені — вся дур із голови вилетить. Я це знаю:
мене лихо навчило.

Назар (*встає з-за стола*). Та і я ізвідав горе, та
нічому не навчив ся; тебе-ж не хочу слухати: ти злійший
діявола. (*Хоче дти.*)

Гнат. Куди-ж ти?

Назар.. З тобою холодно, піду у пекло погрітися.

Гнат. Стрівай! ти сам не знайдеш. Я шляхто бі
показжу.

Назар. Найду й сам.

Гнат. (*здержує його.*) Ти і справді хочеш іти? Ска-
жений, ти в глузу з'іхав!

Назар. Я нікому не дам себе в обиду, і дурного со-
віту не послухаю. Пусти мене!

Гнат. На-силу прочуяня ся. Та куди-ж ти, наві-
жений?

Назар (*вібухаючи*). Мовчи! а то тут тобі і амінь.

Гнат (*не випускаючи руки Назара*). Так і я з'умію,
та що потім? З холодним мертвіцем у домовину?

Назар. Хоч до чорта у пекло! Пусти мене, я піду
у Чигирин до полковника.

Гнат. Чого?

Назар. Убю його!

Гнат. А як не вбеш, тоді що? чи не мусиш ублагать
його відкинуться від Галі? га?

Назар. Так, чи не так, а я піду.

Гнат. До діявола в гості! Чи не лучше-ж, замісць

пуватого полковника, обніти тонкий та гнучкий стан Галі? Не хмурся та послухай, та роби так, як я тобі скажу, бо ти сьогодні нічого путьного не видумавш.

Назар. Що даліше?

Гнат (оглядаючись). Чи глухі тут стіни? (В півголоса:) Україдьмо Галю, от і все. Чи добре?

Назар (помовчавши трохи, стискає руку Гната). Прости мене...

Гнат. Ну, що ще?

Назар. Ти певний друг!

Гнат. Ну, об цьому послі. Кажи: так, чи не так?

Назар. Так! Я ввесь твій! говори, прикауай!

Гнат. Слухай жел. Вона, звісно, виходила до тебе коли-небудь пізно вечером у садок, хоть може й не одна?

Назар. З клюшницею.

Гнат. Суща коханка! Чи не заваляєсь у тебе в кишенні який червінець?

Назар. Два.

Гнат. Ще лучше. Се-ж буде клюшниці на сережки, а плахту на словах обіцай! Тілько домовся з нею так, щоб вона про мене не знала, бо жінки на-голі всі цокотухи, не для їх вигадано слово «мовчати», до того що й дорожче запросити.

Назар. Нічого не пожалує, усе віддам, що в мене є. Де тільки клюшницю побачу?

Гнат. Вона буде тут. Адже ти чув, лік'ласка хазяйка Стеху за те, що довго бариться? Гляди-ж, зробиш тут усе, як треба, а я дожидати-му вас крій старої корчми в тройкою добрих вороних. Знаєш, за садком на старій дорозі?

Назар. Знаю.

Гнат. Цю корчму і днем люде хрестючісь обходять, а в-ночі ніхто не посміє; так кращого місця нічого й шукати; тільки порайтесь моторнійш.

Назар. А як вона не захоче, що тоді?

Гнат. Хто? клюшница, чи...

Назар. Та

Гнат. Заходи

Клюшница за чатани; а Гала світа! А як це рожжа, а там і ти не виписува

Назар. Ни

Гнат. Так тебе курінним

Назар. Со

Гнат. Знаєш води діявола у хтось іде.

Назар. О

Гнат. Нема будь козаком! ва шпинкарочку

Хазяйка.

прокляту Стеху

Гнат. А ш

Хазяйка. Смирилася.

Гнат. Отже

Хазяйка.

сибі, не під силки. Гнат знає кривиться, ала

Щоб вороги м

Гнат. (під

Не хочеш — я такого горя, горілки. Чарі

Хазяйка.

Гнат (до

Назар. Н

кий та гнучкий стан
роби так, як я тобі
ного не видумавш.

т стіни? (В півголоса:)
ре?
пискає руку Гнату).

ажи: так, чи не так?
зори, приказуй!
но, виходила до тебе
хоче може й не одна?

завалявшись у тебе в

люшинці на сережки,
домовся з нею так,
на-голо всі цокотухи,
до того що й дорожче

віддам, що в мене є.
чув, як ласка хазяйка
Гляди-ж, зробиш тут
край старої корчми в
за садком на старій

хрестючись обходить,
щого місця нічого й
ш.
до тоді?

Назар. Та й та, й друга.

Гнат. Захочуть обидві, тілько ти в'умій согласити.
Ключниця за червінця піде колядовать хоть до самого
сатани; а Гала в одній сорочці піде за тобою на край
світа! А як це дуже далеко, так ти спровадь І на Запо-
рожжя, а там і сам гетьман н'є більший од чабана. Адже
ти не виписувавсь із Запорожців?

Назар. Ні.

Гнат. Так якого-ж влідня ще хотіть? А хто пак у
тебе курінним отаманом?

Назар. Сокорина.

Гнат. Знаю. О, голінний, заваятій чоловік! в кірці
воли діавола утопить, не то що в Дніпрі. А! здається-ся,
хтось іде.

Назар. О як-би твое, брате, слово та Богу в ухах!

Гнат. Нема на світі нічого легше: тілько повеслій,
будь козаком! Мовчи! (Голосно.) Ну, випномо-ж чарочку
за шпикарочку. (Плює.)

Хазяйка. Як же я утомилася! на силу найшла І,
прокляту Стеху!

Гнат. А що, змахнула пил з місяця?

Хазяйка. Смійтесь, а воно і справді погода утихо-
мирилась.

Гнат. Отсе-ж тобі за труди. (Подав чарку.)

Хазяйка. Цур йому, я вітомилася!... Ні, спа-
сібі, не під силу... Хиб вже для вас. (Пробує по-троги-
ки. Гнат знаками просить. Она вдає, що силує себе, і
кривиться, але випиває, а останні каплі хлюскає на стілло.)
Щоб вороги мовчали й сусіде не анали! (Віддає чарку.)

Гнат. (підносить Назареві; сей відказується знаком).
Не хочеш — як хочеш. А мені здається, що і на світі нема
такого горя, якого-б не можна було утопити в чарці
горілки. Чарка, друга і — чорта у воду. Так, Катерину?

Хазяйка. Як кому іншому, то й кварта не поможе.

Гнат (до Назара). А ти справді не будеш пить?

Назар. Не буду.

Гнат. Вольному воля, а спасеному рай. За твоя-ж
здоровя! (*Виливає.*) Праведно співається в тій пісні,
що каже, коли-б мужику не жінка, не зіав би він скучи,
коли-б не горілка, де дівати би муки? Так у горілку і
прокляту, у горілку! Розумний чоловік тебе видумав,
так! (*До Назара.*) Та на тебе бридко й дивиться. Ну,
щеч-же одну, та й годі вже. (*Наливає.*) Чи втамки тобі,
як ми втікали з Братського на Запорожжя та на дорозі
вустріли одну чорнобривеньку, і ти чутъ-чуть був не
зпроміняв запоріжської волі на ІІ чорні брови? Бач, ти
забув! а я так все запрошедше знаю, та й що буде, одгадаю.

Стеха (*вбігає поганцем*). Ох моя матінко, як утоми-
лась! Шуточки! обігала усі усюди! (*Оелядаєчись.*) Ох,
Боже мій! я і не бачу. Добрийвечір вам! От, вже й не
думала, й не гадала! Спасибі, спасибі! *на* погнушались
наших слобідських вечорниць. Так уже й не здивуйте:
у нас усе аби-як, не те що у вас у Чигирині.

Гнат. Та у вас ще краще.

Стеха Годі бо вам сміять ся.

Хазайка. Чи приайде-як хто?

Стеха. Як же? усі приайдуть.

(*Гнат бере за руку хазайку і відводить на бік. Назар
встає з-за стола і підходить до Стехи.*)

Гнат (*до хазайки*). У мене щось голова розболілася;
піду подивлюсь, який місяць. Чуши? а про кобааря
мабуть і забули. Збігай лишиш! Без його і гульня не
гульня.

Хазайка. Стехо! ти звала Кирика?

Стеха. Моя матінчко! і забула. Я зараз збігаю.

Гнат. Впять де-небудь застриянеш... Збігай лучше
сама.

Хазайка. Добре. (*Хазайка і Гнат виходять.*)

Назар (*бере за руку Стеху*). У мене є просьба до тебе,
Стехо!

Стеха. Знаю, знаю, яка проф'ба: сказати панночці,
щоб вийшла до вас, як пан засне; та тепер тілько не те

вже, що перш
зробилось.

Назар. І
сказати. (*Да-
коли* услужи

Стеха (*в-
бити. Лиха*
заплющить.
просила! Ні-

Назар. Т
Стеха. З

Назар. І
хочеш, так і

Стеха. Н
Назар.
а не клоунни

Стеха. І
думають, що

Гнат (*за-
на місяці?*)

Голос ха-
підняв.

Гнат. Я
Хазайка.

(*Під час
знаками її ше-
Входять Гнат*

Стеха. А
Гнат. А

Стеха. Т
тались, старі
на утріні сто-
сіна протики-
так і постави-
мир, щоб ба-
правник, пок

ому рай. За твоє ж
ається в тій пісні,
є знов бі він скучи,
? Так у горілку Н
овік тебе видумав,
й дивиться. Ну,
) Чи втімки тобі,
ожжя та на дорозі
чуть-чуть був не
ні брови? Бач, ти
що буде, одгадаю.
матінко, як утоми-
(Оглядаючись.) Ох,
вам! От, вже й не
бі! ну погнувались
уже й не здивуйте:
Чигирині.

дити на бік. Назар
и.)

голова розволілась;
? а про кобзаря
його і гульня не

?
Я зараз збігаю.
... Збігай лучше

т виходять.)
е в просьба до тебе,

сказать панночці,
тепер тілько не те

вже, що перше було. Адже ви самі знаєте, що незабаром
зробилось.

Назар. Це не помішає; мені тілько одно словечко
сказати. (*Дас їй червонець.*) Нá тобі! ще й плахта буде,
коли услухуши.

Стеха (*бере червонець*). Не придумаю, як би це зро-
бити. Лиха година те, що старий цілісіньку ніч очей не
заплющити. Сердешна панночка! а як я плакала, як
просила! Нí, таки на своєму поставив старий сáтана.

Назар. Так ти зробиш? дожидати?

Стеха. Зроблю, зроблю, тілько . . .

Назар. Не байсь: більш копи лиха не буде. А коли
хочеш, так і ти з нами. Ну-лишень, чкуренем.

Стеха. Куди з вами?

Назар. Туди, де лучше жити, де будеш ти панію,
а не клюшницею: чи второпала?

Стеха. Глядіть, чи не дурите ви мене? І справді
думають, що як вони багаті, так усе і х.

Гнат (*за сценою*). Катре, Катре! а погляди, що це
на місяці!

Голос хазяйки. Хиба не знаєте? брат брата на вила
підніав.

Гнат. Як же це? Далебі я не чув.

Хазяйка. Нехай у хаті розважку, я вмерала.

(Під час цей разоми Назар порозумівається з Стехою
знаками її шепотом. Стеха робить знак згоди й виходить.
Входять Гнат і хазяйка.)

Стеха. А хиба-ж ви цього не знаєте?

Гнат. Або забув, або й зовсім не знає; не згадаю.

Стеха. Так ось бачите, як воно. Як Христа дочи-
талися, старший брат на Великден, коли ще добрі люди
на утріні стояли, пішов підкіннуть волам сіна, та замісць
сіна проткнув вилами свого меншого брата: так іх Бог
так і поставив у-кущі на місяці, на вид усьому хрещеному
миру, щоб бачили, що і скотині гріх істи у такий великий
правник, поки пасок не посвятять, а не то що людям.

Хазяйка (насмішливо). А ч як мудро прочитала!

Гнат. Чудо не дівка! розумна і красива. (*Обіймає Стежу.*)

Стежа (прикидливо). Щоб це? які справді безстыдні отсі городські козаки! усе-б ім впуштає ся над нами та й тілько. (*Гнат цілує її.*) Ну! от іще видумали щоб неначе це звичайно! Пустіті! далебі закричу.

(*З шумом входять козаки й дівчата.*)

В товлі. Ай да Стежа! От моторна; і тут успіла. А старий Кичатий? . . .

Стежа (вириваючись). Ну, щоб поживились? Не бійся! таки не довелось поцілувати. Хто там горло дере, що успіла? Вони тілько так, нічого не зробили.

Гнат (до козаків). Ну, хто у вас отаман? Чи есть музики?

Голоси. І кобзар і музики.

Гнат. А останися: випить і закусити?

Голоси. Як без цього! Усе є.

Гнат. А, та й браві-ж молодці! Щоб твої Чигириці?! (*До дівчат.*) Котора-ж із вас піде zo мною танцювати?

Голоси. Пропустіть! пропустіть! музики йдуть.

(*Входять музиканти-жиди.* Попереду сліпий дід з кобзою. Дівчата і козаки безладно рояться за ею. *Під час замішанини Назар розмовляє з Гнатом.*)

Гнат. Будь бо веселіший, не показуй виду! Стежа в'умів одкараскатися од них, тілько нам в тобою треба по-переду утікати. Я, пожалуй, хоч і зараз піду, а ти востанньо тут поки, так для виду. Та чуєш: не дуже довго женихай ся, а мерщій в корчму; я там буду.

Назар. Добре, тілько і ти проворніше.

Гнат. За мене не бійсь. Дивись, старий знакомий! Кузьма, яким це побитом тут опинилися?

Одни з козаків. З хуторів до церкви, а вечоринці по духу чуємо.

Гнат. Молодці! А ви, жидова, як сюди вийшли?

Жид. А а мы пропустили прийшли сюди

Гнат (на участьте запохто бойчійши на Запорожжя кажу, усе бу

Назар ся тут, іди в

Гнат. Пся, будь ласка ся козачка та

(*Відходять канти гаєрал козачка. Гнат*

Гнат. А жець! (*Танцює добре, гуляє* Чигирина не щайте, козаки. А де-ж та . . . заками. *Гнат* моя розумини

Стежа (в Богу, закрич

(*Назар і*

Стежа (ч юсе-б ім цілую Тітко, тітко!

Жид. А так, сляхом. У Цигириці нема заробітку, а ми процули, що у пана Кичатого весілля буде, так і прийшли сюди.

Гнат (на боці). Жидівське ухо! (Голосно.) А нуте-ж! участьте запорожського козачка! (До козаків.) А в вас хто бойтійший? удар, я подивлюсь, чи так, як у нас бувало на Запорожжі. (Тихо до Назара.) Годі, не дурій! Я-ж каку, усе буде добре.

Назар Чи буле, чи ні, тілько вділай милостъ, не бав ся тут, іди швидче!

Гнат. Поспішо ще з козами на торг. Не показуй ся, будь ласкав, таким сумним: все вонсуш! Подивимся козачка та й годі.

(Відходять в глуб і розмовляють межси собою, Музиканти заграви. Один козак вискачує з товти і танцює козачка. Гнат і Назар любуються.)

Гнат. Ай да молодець!, от жаваний! що твій Запорожець! (Танець кінчиться.) Ну, веселітесь-ж, люде dobrі, гуляйте, хлопці, а нам уже годі! пора іхать: до Чигирина не близько, а до світу треба буть там. Прощайте, козаки! прощайтесь, дівчата! прощай, хазяйко! А де-ж та... Кичатого? (Стеха ховастъ ся межси козаками. Гнат ловить її і цілує.) Прощай, сердечко мое, моя розумниця, моя красавиця! прощай!

Стеха (вириваючись). Ай-ай-ай! закричу, ей-же то Богу, закричу!

(Назар і Гнат виходять. Хазяйка проводить їх.)

Стеха (чепурячись). Що за народ такий ці козаки! усе-б ім цілуваться. Неначе й помоглось. (До хазяйки.) Тітко, тітко! а пумо ми з тобою. (Танцює і співає:)

Через гору піду,
Скриюсь за горою . . .

На біду,
Де піду,
Козаки за мною.

Той почне говоритъ,
Той сережки сулить.
Кого знаю,
Привітаю,
Хто сережки дарить.
Ой сережки мої,
Мої золоті!
Сердітесь,
Дивітесь,
Вороги лихі!

Хазайка (*вириваючись*). Ой, мої возвуленки! по ста-
рості літ мені-б не подобало.

(*Стеха тимчасом пустує з козаками, хватає за руку
молодого козака, вертиться і пританцює.*)

Хазайка. Отсе, яка жартовлива! Та перестанеш ти,
чи ні?

Стеха (*танцює і співає*):

Тра-ла-ла, тра-ла-ла!
На базарі була,
Черевички купила,
Три червінці дала,
А четвертий пропила
І музику найняла.

Щó-ж ви? родимець би вас вбив! тілько дурно гроші
берете. Кусок би вам сала, а не грошей. (*В товні сміх*.)
А де-ж наш Кирик? єсди його! він один лучше усіх цих
голодранців. (*Виходить кобзар*.) Ось від, мій голубчик.
Ну лишење яку-небудь пісеньку в приговорками, або
кавочку страховиночку, щоб цілу ніч не заснулось.

Кобзар. Добре, добре. Хочеш — казочку, хочеш —
пісеньку, що любиш.

Голоси. Кавку! кавку!

Другі. Ні, пісню, та таку, щоб жижки затрусились.
Ми ще не танцювали.

Перші го-
рюється іще,
Стеха. Д-
Казку, тітко-
Хазайка.
опіля і слу-
Кобзар.
В товні.
Другий г-
Стеха. А-
(*Кобзар о-
товлюється бе-*
Стеха (*по-
дусю, для о-
Кобзар (*по-
шиль*.) Слуха-
не марати, са-
(*Загальни*
Стеха. П-
ховина, щоб
Голос. Ч-
Другий г-
Стеха. А-
Голос. Д-
осичині не по-
Хазайка.
Кажи, дідуся!
Кобзар (*по-
цесарців, за*
в тій горі нор-
— турецька ц-
діс, не старіс,
захід сонця —
людську стран-
коли ще вона
арменський з-*

Перші голоси (*i. e. ними Стежа більше всіх*). Натан-
цюється іще, поки до третіх.

Стежа. До півнів ще не трохи. Казку! (*До хазяйки.*)
Казку, тітко?

Хазяйка. Звісно, казку, поки ще не так півно; а
опісли і слухати страшно буде.

Кобзар. Коли казку, так казку; мені все одno.

В товлі. Перещебетала таки цокотуха.

Другий голос. Ач яка!

Стежа. А щб, га? таки перещебетала!

(*Кобзар сідає на лавці. Кругом него в шумом і реготом
товпляться безладно козаки і дівчата.*)

Стежа (*підносить кобзареви чарку вина*). Вишний, ді-
дусю, для сміlosti.

Кобзар (*випивши*). Спасибі тобі, дівко! (*Прокашляв-
шись.*) Слухать — що Істи, в горшку не боятати, усів
не марати, слов не пропускати, другим не мішати.

(*Загальний легкий шепот i сміх.*)

Стежа. Послушаю, послухаю, чи єсть же така стра-
ховина, щоб я злякалася.

Голос. Чуєш ти? коли не будеш мовчати, так геть собі!
Другий. А то виженем.

Стежа. А хто-б посмів? Сотник вас усіх перевішає.

Голос. Двоє йому мурому! Гляди, щоб на одній
осиччині не повісили тебе в сотником.

Хазяйка. Та замовчіть же, Бога ради! (*До кобзара.*)
Кажи, дідусю, кажи! Іх не переслухаеш.

Кобзар (*прокашлявши*). У венгерській стороні, у
цесарців, за шляхетською землею, стоїть гора висока; а
в тій горі нора глибока; в норі сидить не звір, не птиця
— турецька цариня. Сидить вона сто тисяч літ, не молоді,
не старіє, а тільки де-далі зліє; Ісль вона од схід до
захід сонця — не хліб печений, не курей і не якунебудь
людську страву, а трощить маленьких дітей, за те, що,
коли ще вона була у Туреччині важкою, так й скавав
арменський знахар, що вона родить дочку, і дочка та

буде, як підросте, в тисячу раз краще ІІ. От вона, справді
я родила дочку, так зараз і в'їла ІІ, та з того часу сидить
у горі і не вгаваючи усе Ісль дітей; не розбира, хоть хре-
щені вони, а хоті нехрещені, Ісль усіх, Ісль тобі всіх та
й годі — і дівчаток, і хлопчиків . . .

Стека (швидко). І хлопчиків! ах, вона триклята баба!
Щастя ІІ, що я не знаю тієї гори.

Голос. А щб-б ти зробила?

Стека. Щб? задушила-б.

Голос. Куди тобі, погане!

Другий. Ти й за двері сама боїшся вийти.

Стека. Хто, я?

В товпі. Та не мішай же слухати! Не хто-ж більш, ти!

Стека. Я боюсь?! Хочеш, зараз піду на гробовище!
а коли хочете, так у стару корчму, щб на старому шляху.

В товпі. Прудка дуже за поріг не вийдеш, умреш.

Стека. Я вмру? щб ставиш?

В товпі. Мої музиканти на всею; а ти?

Стека. Пів ведра сливянки, три куски сала і паляниця.

В товпі. Добре! тільки щоб, знаєш, сливянка була
з панського льоху.

Стека. Та вже де не возьму, до цього вам діла нема,
а поставлю. Де мій байбарак? (*Надягає верхню одяжу.*)
Гляди-ж, не пуряйся слова! (*До кобзаря.*) Як я вернусь,
так тоді докажеш, лідусю; а то я і не хочу. (*Виходить.*)

Кебзар. Добре.

В товпі. А щоб повірили, так принеси цеглинку або
кахлю в груби, або що хочеш, тілько з корчми.

Стека (за сценою). Добре, добре.

Голоси. От дівка голінна, так-так!

Другий. Чуприну Й та уси, тоді хоч у пекло . . .

Третій. Так подумають, що козак.

Хазайна. Вже козир-дівка, не вам рівня! Отже Й
піде; тоді плати!

Голос. Або сливянку пий, а салом і паляницю
закусуй!

Хазайна
діти? щоб
лучше!

(*Топа*)
виходить
почас ся . . .

Розвалини ко-
Все занесене
Здалеку чути
несміло прис-
валі

Стека.
видно. Чи
два червіні
Ні, опріч
обманили те
мерцій до-
що я помогл

(*Назар*)
Стека.
чилось чого

Назар (

тут?)
Стека.
Назар.
у слободу,

Гали. С
батюшка пр

Стека.
полечу. (*П*)
Гали. I

и. От вона, справді
та в того часу сидить
не розбира, хоті хре-
віх, ісль тобі всіх та
вона трикляття баба!

шоя вийти.

Не хто-ж більш, ти!
з піду на гробовище!
бі на старому шляху.
т не вийдеш, умреш.

; а ти?
уски сала і палляніця.
наш, сліпнянка була
циого вам діла нема,
длягас верхню одесму.)
заря.) Як я вернусь,
е хочу. (Виходить.)

принеси цеглинку єбо
ко в корчми.
ое.
так!
годі хоч у пекло . . .
зак.
вам рівня! Отже й
салом і палляніцею

Хазяйка. Побачим, побачим, чия возьме. Чого си-
діти? щоб не даром музикам платити, ну лиши потанцюєм
лучше! А ну, вдарте, та не пожидівський, а по нашому.

(Товла безладно розступається. Козак з дівчиною
виходить танцювати. Музиканти заграли, і танець
почав ся. Завіса помалу спускається.)

ДІЯ ТРЕТЬЯ.

Розвалини корчми. Стіни без стелі, і кілька уцілілих крокв.
Все занесено снігом і освічене місяцем. Кілька хвиль морчання.
Здалеку чуті пісню; потім 'бліще, блище, і появляється Стеха,
несміло приспівуючи: «Ох, серенкі!» Она затримується коло роз-
валеної печі і болзиво оглядається доокола.

Стеха. Як страшно! Де-ж вони? І коней тож не
видно. Чи не махнули вони собі? То-то буде добре! За
два червінці продати своє щастя . . . (Оглядає сліди.)
Ні, опрік моїх, нічіх не видно слідів. Щоб, як вони
обманали та другим шляхом? от тобі й сотничка! Побіжу
мерщик до-дому, чи не поділось чого там. Розкажуть,
що я помогла, — тоді усе пропало. (Постійно вертається.)

(Назустріч їй Назар несе на руках Галю.)

Стеха. Се ви? А тут так страшно . . . Чи не слу-
чилось чого?

Назар (пустивши Галю). Нічого, не бійсь! А коні
тут?

Стеха. Ні, я не бачила.

Назар. Збігай, подивись, а як нема, то біжи мерщик
у слободу, чи не зустрінеш на дорозі.

Галя. Стеха! Чому-ж ти не йдеш? Біжи-ж скорійш;
батюшка прокинеть-сл! біжи бо!

Стеха. Зараз, моя папночко! для вас на край світа
полечу. (Поспішно виломув з печі кафлю.)

Галя. Щоб ти робиш?

Стеха. Зараз. Се од вовків. (*Виходить швидко.*)

Гала. Ходім на дорогу! мені тут страшно.

Назар. Не можна, мое серденько; там побачать, а сюди ніхто не ввійде.

Гала (*смутно*). Ну, роби, як знаєш, а я . . . я все зробила . . . Боже! на зорі прокинеться батюшка . . . Ох, Назаре!, Назаре! що я наробыла!

Назар. Лучше нічого не можна було зробить.

Гала. Батюшка мене проганене.

Назар. Себе нехай проклинає! . . . Ти змерзла, моя кришечко? Возьми мою кирво. (*Здіймає плащ і розстелює на снігу.*) Спочинь, мое серденько! поклади свої ніженьки у мою шапку! (*Гала сідає на плащ. Назар вкладає її ноги в свою шапку.*) Оттак теплійш (*цілує її*), теплійш, мое сердечнитко!

Гнат. О мій голубчику, мій сокіл ясний! як мені тепло, як мені весело! . . . Тільки я боюсь: батюшка мій такий сердитий.

Назар. Не бійсь, моя пташечко, нічого, поки я з тобою. Не бійсь, тільки люби мене! Я подумав тоді, коли . . .

Гала. Коли? що подумав? може недобре?

Назар. Не то, що недобре, та не тепер вгадувати об чим-небудь недобрім, коли на серці така радість. А завтра . . . що завтра за мною буде? Я вмру, мене задушить мое щастя, мої долі. (*Кладе її на коліна свою голову. Гала перебирає його волосся. Назар, піднявши голову, лізко дивиться її в очі.*) О мої очі, мої карі! Поглядіть на мене, мої зорі ясні! (*Помовчавши трохи.*) Серце моє ти не казала батюшці, що підеш за-між за полковника? не казала?

Гала. Опять! який же ти справді! . . . Я заплачу. Адже-ж він нічого мені не говорив о полковникові, так як же-б я йому сказала?

Назар. Відненька! він продавав тебе, а ти нічого й

не знала. Пісні світі за се й

Гала. Я простити.

Назар. мене, моя ганьба.

Гала. Я так тебе люблю, знаю, що робиш? Знаєш що? що ти — так і я, од чого воно все про тебе знати в Чигириному коні гоняли, на кого більше в очах так важко на сердце знаєш?

Назар. І мені ти говорються, цілуючи внемозі кладе.

Гала. Як відвесело? скажи.

Назар. (нічого не відповідає.)

Гала. Куди?

Назар. У

Гала. Я

Назар (нічого не відповідає). Полковника відволя та щастя тобі хату світі красами — і

иходить швидко.)
страшно.
то; там побачать, а
наш, а я... я все
четься батюшка...
було зробить.

ти змерала, моя
діймає плац і роз-
енько! поклади свої
в на плац. Назар
теплійш (цілує її),
кіл ясний! як мені
боюєсь: батюшка мій
, нічого, поки я в
! Я подумав тоді,
недобре?
тепер вгадувати об-
ка радість. А зав-
мру, мене задушить
коліна свою голову.
навиши голову, ніжно
карі! Поглядіть на
зоги.) Серце моє!
іж за полковника?
!... Я заплачу.
полковникові, так
тебе, а ти нічого й

не знала. Прости його! Нехай Бог милосердний на тім
світі за се його осудить і покарає!

Галя. Я молити-мусь за його гріхи. Може Бог йому
простити.

Назар. Молись за кого хочеш, тільки не розлюби
мене, моя галочка! Я вмру тоді.

Галя. Який ти чудий! Ти думаш, що я тілько
так тебе люблю. Ні, Назаре, я не люблю, я й сама не
вірю, що роблю ... Як би тобі розказати? аж страшно!
Знаєш що? Коли я дивлюсь на тебе, так мені вдається,
що ти — так це я, а що я — так це ти. Так чудно; не вірю,
од чого воно це так. Коли встанує одна на самоті, то
все про тебе думаю, думаю, і мені представиться, що
ти в Чигирині перед гетьманськими хоромами на вороному
коні гарючи, а усі гетьманці, полковниці ні
на кого більш і не дивляться, опріч на тебе ... У мене
в очах так і потемніє ... Я заплачу, заплачу, так
важко на серці стане. Од чого воно так, Назаре? ти не
знаєш?

Назар. Знаю, моя серденько, знаю! Як любо, як
мені ти говориш! Промови ще раз, обійми мене! (Обійма-
ються, цікуються.) Ще, ще один останній раз! (В-
внемозі кладе їй голову на коліна.)

Галя. Як мені весело в тобою! Чи воно усе так буде
весело? скажи міні, Назаре!

Назар. (не підіймаючи голову). Увесь вік!

Галя. Куди-ж ми поїдемо?

Назар. У рай.

Галя. Я це знаю; та де-ж він?

Назар (піднявши голову). Не питай мене тепер, я
нічого не знаю. Ми поїдемо туди, де нема і не буде ні
полковника ні батька твого, де тілько одна воля, одна
воля та щастя. О, як ми будемо гарно жити! Збудую
тобі хату світлу, світлу та високу, розмалюю її усклінами
красками — і червоними, і блакитними, і зеленими, уся-

кими, усіяними, — наряжу тебе у шовк та в золото, посаджу тебе на золотім кріслі, мов кралю, і довго, довго, поки вмру, все любовати-муся тобою. Та чи вмру-ж я коли-небудь? Ні, я ніколи не вмру! Коли ти будеш во мною, то смерть не посміє і в хату нашу заглянути.

Галля (смутно). Ох ні, Назаре, не кажи так! Мені страшно стало, і серце так щащеміло, так заболіло, неначе чуб недобру годину, або яке горе.

Назар. Яке горе? де воно? Для нас нема його на цілім світі.

Галля. Не знаю, Назаре; тілько мені щось на серці так важко, так гірко . . . Я все думала про батюшку.

Назар. На-що ж ти об йому думаш? Не думай, і весело буде. Знаєш? як приїдемо ми у Кодак — це запорізький город — от, як приїдемо, меріш у церкву, повінчаемось; тоді й сам гетьман нас не розлучить, і будемо довго, довго там весело жити. Ти будеш пісні співати і танцювати, а я буду грать на бандурі й розказувати тобі про славні діла козацьких, про Саву Чалого, про Свірговського, про всіх, про всіх жувавих козаків наших. Далі, мені вигодуєш сина, молодця чорнобривого, пошлемо його в Січ; там поставлю його перед козацькою громадою і скажу: »Любуйтесь, дивітесь: це мій син! Мені його вигодувала, викохала моя Галля, такого молодця! Ші, весело?

Галля. Весело, мій Назаре, мій миленький, а серце все-таки болить. Мені вдастся-ся, що батюшка вже прокинувся і мене шукає.

Назар. Бог-зна об чим думаєш ти! Ось зараз будуть коні, і вони нас не найдуть, хоть нехай усю землю перевернуть. Не журись же, моя ластівка!

Галля. Знаєш, що? ходім до-дому, розбудим його, станеш перед ним на коліна: він нас простить, він мене любить.

Назар. Хиба-ж я його не просив? хиба-ж не ставав перед ним на коліна?! Адже ти бачила!

Галля. Б

Назар. .

Галля. Ти

мій чорнобр

покинула ..

мій сизокри

Назар. .

серденько .

вітер. А ніч

світла, як т

одна. Я пі

Галля. Н

Назар. .

Галля. Т

Вона мені р

запорожськи

його в Тяж

Тимофія, як

червоною ки

З тій години

жиди . . . У

Назар.

Галля. Е

останься во

нечійку розв

Назар.

Галля. Н

в ніг і цілув.

Назар.

козацький ша

Чудо! . . .

— і козак хо

Галля (н

я пришипли

молодого?

та в золото, посажу
довго, довго, поки
я вмру-ж я коли-не-
ти будеш во мною,
аглянуть.

не каки так! Мені
так заболіло, неначе

я нас нема його на

мені щось на серді
нала про батюшку.
масш? Не думай, і
у Кодак — це за-
мерцій у церкву,
не розлучить, і бу-
будеш пісні співати
і дурі розказувати

Саву Чалого, про
їх козаків наших.
рононого, пошлемо
козацькою громадою
мій син! Мені його
кого молодці! Щб,

мilen'kij, а серце
батюшка вже проки-

il! Ось зараз будуть
хай усю землю пере-
зко!

ому, ровбудим його,
є простити, він мене

в? хиба-ж не ставав
нила!

Гала. Бачила, ти просив . . . Назаре, він мій батько!
Назар. Лучше-б не знати такого батька.

Гала. Ти сердишся, Назаре! Не сердися, мій мілій,
мій чорнобривий! Подивись, я весела, я не жалкую, що
покинула . . . Поцілуй же мене, мій соколе ясний, орле
мій сизокрилий! (Обіймаються і цілується.)

Назар. О моя радість, мій сон чарівний! Не журись,
серденко! Скоро ми полетимо так, що не дожене нас і
вітер. А ніч то, ніч! неначе празникує наше щастя. Тиха,
світла, як твої ясні очі. Ти не боїшся? Побудь тут
одна. Я піду подивлюся на дорогу.

Гала. Ні, не боюся.

Назар. Чого-ж ти знов важурилась?

Гала. Так, нічого. Я згадала покійницю ниньку.
Вона мені росказувала, що в цій корчмі давно який-то
запорожський старшина почував, а на другий день нашли
його в Тисмині, і що тут Богдан зустрічав сина свого
Тимофія, як козаки везли його з Молдавії, покритого
червонюю китайкою, і що тут Запорожці вирівали жіздів.
З тієї години ніхто в Й не жив: усе піно ходять мертві
жиди . . . Ух, як страшно тут!

Назар. Тобі твоя нинька Бог-ана чого наговорила.

Гала. Вона божилася, що правда. Не ходи, лучше
останься во мною, або ходім обов'є! Мені важко і на мі-
нуточку розвірнітися в тобою.

Назар. Я не піду . . . Ти не змерала?

Гала. Ні, твоя шапка така тепла. (Здіймає шапку
з ніг і цілує.) О моя мила шапка! Надінь II, і ти замерза.

Назар. Надінь ти! Я подивлюся на тебе, яка ти в
козацькій шапці! (Вона надягає шапку. Назар любується.)
Чудо! . . . Чорні уси, шаблю дамаську, пистоль за пояс
— і ковак хоч куди. (Цілує її.) Коваче мій чорнобривий!

Гала (надягає йому шапку). Оттак крацел! Постій!
я пришиплю стъонижку. Знаєш, як на весіллі бува у
молодого?

Назар. Се ти ще й завтра зробиш . . .

Галя. Ох, трівай! й забула. Адже я таки вияла в собою і хустку, що для тебе вишивала. (*Виймас з-за пазухи білу хусточку, шиту червоним шовком, і подає Назареві.*) Щó, хороша? Я сама вишивала і гроши на шовк сама варобляла.

Назар. Спасибі, серце моє!

Галя. Чи не заспіват отсе пісню про хусточку, щó я в Чигрині у дядини чула?

Назар. Коли весела, заспівай! . . .

Галя. Ні, не весела, та мені сидіть уже остило. Слухай жел (*Виходить на край сцени.*)

(*Назар стоїть задумавшись.*)

Галя. Чого-ж ти важурився? То не треба було-б і співатъ.

Назар. Нічого, серце моє! Возьми свою хустку! (*Подає їй хустку.*) Завтра внову подаруюш.

Галя. На-щó вона мені? Розірви, коли вона тобі не люба; я другу вишию. (*Печально.*) Тілько не знаю, коли . . . (*Плаче, помовачаші.*)

Назар. Не плач, моя серце! Дивись, я не журюся.

Галя. Не журиш ся? А чого-ж ти плакав? Ти щось знаєш, та не хочеш сказатъ. Скажи-ж, мій голубе, мій орле синокрилій, скажи, моя серце!

Назар. Знаю, знаю, моя голубко, що я найщасливійший на світі.

Галя. Ба я щасливіша за тебе. Ніколи-ж не буду співатъ про хустку, цур ій!

Назар. Я тебе вивчу другу, веселу-веселу та хорошу. (*Дивляться одно на другого і цілуються. Хома і Стежка крадуться із-за шкапи.*)

Хома. Сюди! ось-де вони! сюди!

Галя. Батько! . . . Пропала я!

Стежка. (пр.)
(Назар має шаблю.)
ховаєть-ся.)

Хома (ск.)
(До челяді.)
рвіть його!

(Челядь т.)
Назар. Х.
(До Хоми.) Т.

Хома. См.
Назар. Н.
коли хочеш!

Хома. Я
пес поганий!
(Буються)

Галя (пад.)
убий мене винаточку, та не

Хома. Ци.
Назар. (Х.)

Хома. Дов.
Галя. Не
Хома. Тож
Галя. Тож
Хома (бо

я вас золотом
(Челядь по.)

Галя. Одуд.
Хома. Не
(Напада на

на Назара з-за
Хома. Ха
на?

Назар. Ци

Стеха. (пробігає коло їх). Полковиця! полковиця!

(Назар мочку бере лівою рукою Галю, а правою вий-
має шаблю. Хома торопко веде на його челядь. Стежа
ховастів-ся.)

Хома. (сказженіс). Цілуйтесь, цілуйтесь, голубята!
(До челяди.) Киями його, собаку! Чого-ж стали? Беріть,
рвіть його!

(Челядь торопіс.)

Назар. Хто хоче в домовину, виступай на мене!
(До Хоми.) Ти чого хочеш?

Хома. Смерти твої, злодію!

Назар. На-що ж ти собаками цькуєш? возьми сам,
коли хочеш!

Хома. Я рук паскудить не хочу. Беріть його! О,
пес поганий! я розірву тебе!

(Буються на шаблях.)

Гая (пада між ними на ґоліна). Тату, тату! убий,
убий мене! винна я, прогнівала тебе! . . . Убий же мене,
таточку, та не бери в собою!

Хома. Цить, кошеня крадене!

Назар. (Хомі). Цить, сатано люта!

Хома. Дочкиу оддай!

Гая. Не оддавай, не оддавай! я утоплюся!

Хома. Топись, гадино, поки не розтоптав я тебе!

Гая. Топчи, души мене: я твоя дитина!

Хома (до челяди). Беріть його! Я вас перевішаю!
я вас золотом окую!

(Челядь поривається на Назара.)

Гая. Одурити! одурити!

Хома. Не одурю! Не скавучи, вінське щеня!

(Напада на Галю. Назар заступа її. Челядь напада
на Назара з-заду і крутить їйому руки.)

Хома. Ха-ха-ха! вовче, вовче! чому-ж ти не рвеш
нас?

Назар. Цить, жабо погана!

Галя (перед Хомою на колінах). Тату, тату, кате мій! Я розірву тебе,—я день і ніч плакати мусь на тебе! Танцювати, плакать буду! Чого забажаєте, все робити-му, — не вбивай його! Я за полковника піду . . .

Назар. Галю!

Галя. Ні, ні . . . (Зомілка падає.)

Хома (до челяді). Чого-ж ви дивитеся? Нехай здиха собака, а ви тим часом шкрупівнімітъ!

(Челядинаць замахнувся кием на Назара.)

Хома. Стрій! Ми не Татари. За-що його убивать? Чи есть у кого вір'овки, пояс, або налагач, що-небудь, скрутить йому руки й ноги?

(Челядь крутить поясами Назара.)

Стека (падає коло Галі зомілкої). Ох, моя пташечко, моя лебідочка! Чи я-ж знала, що так станеться? Прокинь ся, моя вузулечко, моя ластівочко!

Хома. Оттак добре! Тепер завиякіть йому рот! От до-ладу. У його, вдається, ще й хустка у руці. Чи не весільна? Добре, вдалась таки на що-небудь.

(Завязують тусткою рот.)

Хома. Не того, щоб стогнав. Мороз хоть і лютий, та може відергніть. А вже, як вовча тічка нападе — а вовки в-далека поживу чують, — от буде сіддания, на чисто гетьманське! Тепер положіть його на білу перину, нехай проспить ся та подума, в ким жартув.

(Челядь кладе Назара на сніг.)

Хома (на Галю). А ся учаділа . . . Возьміть його до-дому! прочумаст-ся.

(Челядь бере на руки Галю і несе в собою.)

Стека (бере Хому за руку і веде його за Галею). А щб? скажеш, що не люблю тебе?

Хома. Спасибі, спасибі! (До Назара.) Оставайсь здоров, приятелю! не вгадуй лихом! Нехай тобі присніяться рушники!

(Хома з Стекою шепчуться і пропадають. Назар тихо стогне. Незабаром чути за сценою гоміч.)

Голос Хо-

Гнат (за-

(Незабаром в-

Галя. О-

Назар. . .

Гнат (все-

оддаси Галю

Хома. Н-

Гнат. З-

Хома. С-

то . . .

Гнат. Ш-

Знаю. (До ч-

Хома. Ві-

(Тим ча-

Назар. О-

Гнат. Ка-

кавий члові-

з собою? Пр-

Назара.) Н-

Прощай, а м-

Назар. О-

Галя (до-

Назар.

душі свої. (

знаєш! Не п-

крові не ба-

Хома (по-

рідний! варіж-

прощай! (По-

о, я грішни-

мо! проси и-

(Знову плаче-

Назар (

). Тату, тату, кате
плакати мусь на тебе!
жаете, все робити-му,
ка піду . . .

да.)
вінтеся? Нехай здиха
літі!
и Назара.)

За-що його убивать?
налигач, що-небудь,

ра.)
Ох, моя пташечко,
к станеться? Прокинь

вляжіть йому рот! От
кустика у руці. Чи не
що-небудь.

Мороз хоть і лютий,
вча тічка нападе — а
от буде снідання, на
його на білу перину,
им жартув.

. . . Возьміть ІІ до-дому!

есе з собою.)
його за Галею). А щб?

Назара.) Оставайсъ
Нехай тобі приснятъ-

ї пропадаютъ. Назар
заценою гомін.)

Голос Хоми (з-далека). Киньте ІІ вляжіть його!
Гнат (за сценою). Я тебе звяжу, недовірку проклятий!
(Незабаром вибігає Галя і кидася до Назара.)

Галя. Орле мій! серце мое! (Розвязує хустку.)

Назар. Душно мені, душно!

Гнат (веде за груди Хому). Останній раз говорю:
оддаєши Галю за Назара, чи ні?

Хома. Ні!

Гнат. Здихай же, собако скажена! (Заміриєшь ша-
блено.)

Хома. Стрівай! Ти знаєш наш закон козацький,
то . . .

Гнат. Що мене живого поховають в твоїм падлом?
Знаю. (До челюді.) Копайте яму! (Цілить пистолем.)

Хома. Вляжіть його!

(Тим часом Галя розвязує руки у Назара.)

Назар. О доле моя! серце мое!

Гнат. Копайте яму! (До Хоми приціливши.) Лу-
кавий чоловіч! за-що бег сповіді ти себе губиш і мене
з собою? Прощаєш в білим світом, молись Богу! (До
Назара.) Назаре, брате мій, друже мій! поховай мене!
Прощай, а ми . . .

Назар. Стрівай!

Галя (до Гната). Стрівай!

Назар. Пусти його, не варт він того. Не напасти
душі свої. (До Хоми.) Іди, лукавий чоловіч, іди, куди
знаєш! Не помір тобі Бог занапастити мене, а я чужої
крові не бажаю. Іди сюб!

Хома (пада перед Назаром). Назаре! сину! батьку
рідний! заріж мене, замуч мене, на конях ровірви, та не
прошай! (Падає до ніг і плаче.) О, я лукавий, лукавий!
о, я грішний, проклятий! . . . Дочко, доле моя, серце
моє! проси його, нехай убе, нехай я світа не паскужу!
(Знову плаче.) Боже мій, Боже мій!

Назар (підводить його). Устань, моли ся Богу,

грішній! Коли прощають люди, то Бог милостивіший за час.

Хома (*вставши, утирас сльози*). О сльози, сльози! чом ви перше не лилися? Назарел я чернець . . . спокутую в рясі мої беззаконія. Бери мое добро, бери мою Галю, бери все мое! Галю! Назарел обнімітесь, поцілуйтеся, діточки мої! Я хоч і грішний, а все-таки батько. (*Назарел і Галя обнімаються.*) Боже вас благослові!

24. X.—9. XI. 1844.
Петербург.

Перводрун: «Основа»,
Петрб., 1862, кн. 10.

Бог милостивійший

О сліози, сліози!
Чернець . . . споку-
мов добро, бери мою
обніміться, поцілуйте
се-таки батько. (*На-*
благослові!)

Перводрук: «Основа»,
Птрб., 1862, кн. 10.

А Р Т И С Т.

[ХУДОЖНИК.]

(Повість автобіографічна.)

Великий
тичну карієру
пенгаських в
хвостами. Так
та все-як не м
молот у жорн
та паркані. І
гато на світі
починали? Ді
Голяндії, в ч
Берхсем, Теньє
Рубенса і Ван
карієри голод
вати на саму
Вазарі, і там
»гіршек тому«,
того Петра ви
товпу ї затьм
починала' вже
Лютра. І тоді,
ся і сипали зо
ничому, і в т
голоду, як на
чалося на нещ
тілько пробив
вони трафляєт
віці чоловіків

I.

Великий Торвальдсен почав свою бліскучу артистичну карієру від того, що вирізував для тупоносих копенгагських кораблів орнаменти та трітони з рибачими хвостами. Так і мій герой свою, хоч і не таку бліскучу, та все-я не менше артистичну карієру почав з того, що молов у журнах окруж та мінію і красив підлоги, дахи та паркані. Безрадісний, безнадійний почин! Та чи багато на світі вас, щасливих геніїв-артистів, що не так починали? Дуже й дуже мало. От приміром хоч-би в Голянді, в часі найсвітлішої, золотої II доби, Остаде, Берхем, Тенір і цілій ряд знаменитих артистів, окрім Рубенса і Ван Дейка, починали ї кінчили свої великі карієри голодранцями. Та було-б несправедливо вказувати на саму тілько торговельну Голянду. Роазгорніть Вазарі, і там побачите таке саме, коли не гірше. Кажу «гірше» тому, що тогді навіть політика намістників святого Петра вимагала прегарної декорації, щоби засліпiti товпу й затягти еретицьку науку Віклефа й Гуса, яка починала вже виховувати неустрашеного домініканца Люстра. І тоді, кажу я, коли Юлій II. і Лев X. скаменулися і сипали золото кождому стрічному мальреви й будівничому, і в тім золоті часі, уміralи великі артисти з голоду, як напримір Корреджіо й Чампієрі. Таке лу-чалося на нещастя досить часто, все й всюди там, куди тілько пробивалася божественна чудотворна штука; воно трафляється і в нашім просвіченіні XIX-ім віці, віді чоловіколюбства й всего, що йде на користь лю-

дям, хоч він має стілько спроможності усунути й заховати жертви «караючих богинь обречення».

Защо ж, питано, припадає отсім ангелам олицетвореним, отсім представникам живої честності на землі, така сумна, така гірка доля? Мабуть за те, що вони ангели в тілі.

Але таке мірковання веде тілько до того, що віддаляє від читача ту річ, яку я бажаю йому показати мов на долоні.

Літні ночі в Петербурзі я майже все проводив на вулиці або де-небудь на островах, але найчастіше на академічнім побережжі. Особливо подобалося мені се місце тоді, коли Нева спокійна і якби ведичевне зеркало відбивася в собі величавий портик Румянцівського музею зі всіма подрібностями, ріг палати сенатської і червоні занависі в домі графині Лявлевої. Зимовими довгими ночами дім сей освічувався в середині, й червоні занавіски горіли як огонь на темнім полі, а мені все було досадно, що Нева покрита ледом і снігом і декорація тратить свій дійсний ефект.

Я любив також зустрічати в літі схід сонця на Троїцькому мості. Чудова, величава картина! В правдиво артистичнім творі є щось чарівне, ще краще від самої природи — це висока душа артиста, це божественна творчість. За-те бувають і в природі такі чудові явища, перед котрими поет-артист паде ниць і тільки дикую Творцеві за солодкі хвилини, що очаровують душу.

Я часто любувався пейзажами Щедрина, особливо принаджував мене його невеличкий малюнок «Портігі перед заходом сонця». Чарівний твір! Але він ніколи не причаровував мене так, як вигляд з Троїцького моста на Віборгську сторону перед сходом сонця.

Раз якось, налюбувавшися досита цим інерукотворним малюнком, пішов я відпочати в Літній сад. Я за всігди, коли мені траплялося бувати в Літньому саді, не зупинявся в жадній із тих алей, що украслені марму-

ровими статуями, враженні, осօбну саму як він чисто вийдуватих боїв, зверца, та людично величавою архітектурою.

Підходачи різус поперечними, покиравши на живого чоловіка, сидів на ведрі,

Я зупинив націти ліг; відчуваючи зуху. Я підійшов робить.

— Я нічого не сказав: йду на А помовчавши

— Покажи Він виймає несміло подає нарис Сатурна.

Довго три мурзаним лицем в обличчі було підіх і лагідних

— Чи ти його.

— Що недіяло захожу і в будинок.

— Ти вчини.

— Й живо.

— У кого.

— У покоя.

Я хотів їх в одні руки віднести.

ности усунути й за-
бреченим».

и ангелам олицетво-
честности на землі,
бути за те, що вони

ко до того, що від-
жаю йому показати

же все проводив на
але найчастіше на
подобалося мені се
и величезне зеркало
умянцівського музея
сенатської і червоні
тмовими довгими но-
ї червоні занавіски
ні все було досадно,
і декорація тратить

схід сонця на Тройць-
на! В правдиво ар-
це краще від самої
та, це божественна
і такі чудові явища,
иць і тілько дикус
заровують душу.

Щедрина, особливо
ї малюнок «Портріт
ї! Але він ніколи
з Тройцького моста
м сонця.

та цим нерукотвор-
в Літній сад. Я за-
в одну руку ведро в жовтою краскою, а в другу ве-

ровими статуями: на мене отсі статуй робили дуже лихе
вражіння, особливо чудацький Сатурн, пожираючий таку
саму як він чудацьку свою дитину. Я все минав тих
войлуватих богинь і богів, і сідав відоочівати на березі
озера, та любувався прекрасною гранітовою вазою і
величавою архітектурою Михайлівського замка.

Підходачи до того місця, де велику алею переп-
різь поперецьна і де Сатурн, оточений богами й боги-
нами, пожирає свою дитину, я мало-що не наткнувся
на живого чоловіка в бруднім бавовнянім халаті; він
сидів на ведрі, як-раз проти Сатурна.

Я зупинився. То був хлопець чотирнадцяти, або п'ят-
нацяти літ; він озорнувся і почав щось ховати за па-
зуху. Я підійшов блище до його й спітав, що він тут
робить.

— Я нічого не роблю, — відповів він засоромив-
шись: Іду на роботу, та по дорозі зайшов у сад. —
А помовчавши трохи, додав: я рисував.

— Покажи, кажу, що ти рисував?

Він виймав із-за пазухи четвертку сірого паперу й
несміло подав мені. На папері був доволі визначений
нарис Сатурна.

Довго тримав я рисунок у руках і любувався за-
мурзаним лицем автора. В нерегулярнім, худерливім його
обличчі було щось принадного, особливо в очах, розум-
ілх і лагідних, мов у дівчинки.

— Чи ти часто ходиш сюди рисувати? запитав я
його.

— Що неділі, відповів; а як де близько робимо, то
захожу і в будні дні.

— Ти вчишся мальства?

— Й живописі, — додав він.

— У кого-ж ти в науці?

— У покойового мальра Ширяєва:

Я хотів його розпитати докладніше, але він взяв
в одну руку ведро в жовтою краскою, а в другу ве-
ш. т. IV.

ликий, також жовтий, уже витертий пеною, і хотів іти.

— Куди спішишся?

— На роботу, я і так вже спізнився; як прийде мій господар, то дістанеться мені!

— Прийди до мене в неділю рано, а як маєш у себе ще які рисунки своєї роботи, то принеси мені їх показати.

— Добре, прийду; але де Ви мешкаєте?

Я написав йому адрес на його рисунку, й ми розійшлися.

У неділю рано я завчасу вернувся в моєї цілонічної прогулки і в коритарі перед дверми моого мешкання здібав мого знайомого. Він уже не був в бруднім бавовнянім халаті, але в чімсь подібнім до сурдата цинамонової барви, а в руках мав великий скруток паперу. Я звітався з ним і простягнув до його руки. Він кинувся до руки й хотів її поцілувати; я взяв руку назад, мене змішало його невільницьке приниження. Мовчки вийшов до покою, а він лишився в коритарі. Я скинув сурдut, надяг близозу, закурив сигаро, а його все ще не було в покою. Я вийшов на коритар, дивлюся: моого приятеля мовби її не було; схожу на діл, питаюся у сторожа, чи не бачив хлопця? — Бачив, каже, во скрутком в руці, вибіг на вулицю. Вийшов на вулицю: немаї сліду. Мені стало жаль, як коли-б і стратив щось дороге мені. Нудився я до самої неділі і ніяким способом не міг догадатися, в якої причині мій приятель утік так нагло.

Діждавши неділі, о другій годині вночі пішов я на Тройцький міст, налюбовався сходом сонця й поплівся в Літній сад. Обійшов усі алеї: нема моого приятеля; хотів уже йти додому, та пригадав собі Аполльона Бельведерського, чи властиве пародію того бога, що стоїть остронь біля самої Мойки. Я туди, а мій приятель як-раз тутечка.

Побачив
вонів по самі
ласощів. Я
якого злочину
приказав зас

Приголуб
прийшов до

— Ви на
він.

— А мен
сказав я, мен
Це все ліж

Отсей кр
що він знов
почервоній

Напивши
зав я йому,
свогодні, або

Я не мак
віка, за-те ма
ся з людьми.
швидке запри
з кривими й
Коли тільки д
сама погань, ю
вік; а може т

Всего трет
вже в ним за
вже полюбив
що таке, чого
негарис, става
є на світі так

Ти нівроду
ї не заходить д

— Я спіш
прийде господі

ий пензель, і хотів

ився; як прийде мій

рано, а як маєш у
то принеси мені їх

ешкасте?

о рисунку, й ми ро-

увся в мої цілоніч-
ерми моого мешкання
не був в бруднім ба-
нім до сурдуга цина-
кій скруток паперу.
ого руку. Він кинув
я взяв руку назад,
приниження. Мовчки
коритарі. Я скинув
ро, а його все ще не
тар, дивлюся: моого
у на діл, пытаюся у-
ачин, каже, во скрут-
ков на вулицю: нема
чи-б і стратив щось
недлі і ніяким спо-
риччині мій приятель

годині вночі пій-
ався сходом сонця й
усі алеї: нема моого
пригадав собі Апол-
е пародію того бога,
їки. Я туди, а мій

Побачивши мене, він перестав рисувати й почер-
вонів по самі вуха, мов дитина, зловлена на крадіжки
ласощів. Я взяв його за руку, рука дріжалася. Мовби
якого злочинца повів я його в павільон, а мимоходом
приказав заспаному слузі принести чаю.

Приголубив я моого приятеля, як умів, а коли він
прийшов до себе, спітав його, чому втік із коритара.

— Ви на мене розгнівалися, і я влякався, відповів
він.

— А мені й не при гадці було гніватися на тебе,
сказав я, мене тілько немило вразило твоє приниження.
Це песь лиже руку, а чоловік не повинен цого робити.

Отсей кріпкий вислів так подіяля на моого приятеля,
що він знов вхопив був мою руку. Я розсміялся, а він
почервонів як рак і стояв мовчки, понурившись.

Напливши чаю, ми розсталися. На прощанню сказ-
ав я йому, щоб він доконче прийшов до мене, або
сьогодні, або на другу неділю.

Я не маю щасливого хисту від разу вгадати чолово-
віка, за-те маю нещасливу відчути швидко заприязнівати-
ся з людьми. Кажу: неща-ливу, тому що мало коли
швидко заприязнення обійшлося мені даром, особливо
з кривими й косими. І криві й косі далися мені знати!
Коли тільки довелось мені з ними сходитися, все лише
сама поганя, хочби тобі оден із них був порядний чоло-
вік; а може то вже таке мое щастя.

Всего третій раз бачу я моого нового знайомого, а
вже з ним заприязнівся, а вже привязався до його,
вже полюбив його. І справді, в його фізіогномії було
щось таке, чого не можна не полюбити. Лице його, сразу
негарне, ставало для мене щораз принаднішим. Вже-ж
є на світі такі щасливі фізіогномії!

Ти нівроку цвідкій в ногах, сказав я: та-ж ти ще
її не заходив до себе; як же ти так борзо встиг?

— Я спішився, відповів він, щоб бути дома, як
прийде господар зо служби божої.

— Або ж у тебе господар острий? спитав я.

— Острий і...

— І лихий, хочеш сказати.

— Ні, я хотів сказати: скучий. Він мене вибє, а сам буде рад, що я спізнився на обід.

Ми вийшли до покою. У мене стояла на мольберті копія із «Старця» Веляскеза, що находиться в Строгоновій галереї; він приліп очима до неї. Я взял у його з рук скруток, розгорнув його і став розглядати. Тут було все, що описано Літній сад, від покручених, солодко всміхнених богинь до гідного Гераклита й Праклита, а на самому кінці кілька рисунків з горорізби, яка украсує фасади декотрих домів; між ними була й горорізба з тих купідонів, що вкрашують дім архітектора Монферана на розі набережної Мойки й Фонарного перекрестка.

Одно, що мене вразило в цих більше ніж слабеньких нарисах, це незвичайна їх схожість з оригіналами, особливо нариси Праклита й Гераклита. Були вони виразніші від оригіналів, правда й чудачніші; все ж таки на рисунках ті не можна було глядти байдужно.

Я в душі радувався своєю знахідкою. Мені тоді їх у голову не прийшло спитати себе, що я, такий незасібний чоловік, робити буду з цим діамантом в кожусі? Правда, у мене їх тоді майнула була отсія гадка, але вона зараз таки й потонула в приказці: «Бог не без милості, козак не без долі.»

— Чому у тебе нема ані одного рисунка відступованого? — спитав я, віддаючи Йому скруток.

— Я рисував всі ці рисунки додня рано, перед сходом сонця.

— Отже не видав їх, як вони освічуються?

— Я ходив і в день на них дивитися, але тоді не можна було рисувати, бо люди ходили.

— А яка тепер у тебе гадка: чи вістанешся у мене обідати, чи підеш до дому?

— Я зі...

— А я...

дарем?

— Я ск...

— То х...

У пані

ми прийшли

міло здібати

всміхаючися

приятеля.

По обід

демії й пок...

все відразу

проходжува...

вибрал книж...

тувати, каз...

знаменитого

снув; але п...

просту хоті...

Коли я...

мені приємн...

не було вид...

тютону, всіє...

палітра з з...

вона була в...

всій тій гар...

менитого жи...

Все це б...

ясно промов...

чомуто, не д...

вив Йому в...

наумук піти...

Каперна...

тої лінії і...

бачиться, П...

тва. За ча...

— Я зістав-бися у Вас, коли ласка ваша.

— А як же ти потім розправишся з твоїм Господарем?

— Я скажу, що спав на поді.

— То ходім обидати.

У пані Юргенсової не було ще нікого з гостей, як ми прийшли, і я був радий тому, бо мені було би немило здібати яку небудь твар урядницьку, вигладжену, всміхаючися безглазо на вид мого зовсім нечесного приятеля.

По обіді було в мене на гадці пійти з ним до академії й показати йому »Останній день Помпей«, але не все відразу. Замість того я предложив йому або йти проходжуватися на бульвар, або читати книжку. Він вибрав книжку, а я, щоб його і в тій предметі виспівати, казав йому читати в-голос: На першій стороні знаменитого романа Діккенса «Міколяс Нікльбі» я зачнув; але цему не винен ані автор, ані читаць: я по-просту хотів спати, тому що не спав вночі.

Коли я пробудився і вийшов до другої кімнати, мені приємно кинулась в очі моя безладна робітня: ніде не було видно ані недокурків із сигар, ані попелу з тютюну, всюди все було поприбирено й виметено; навіть палітра з засоглими фарбами, що висіла на гвозді, я вона була вичищена й блицала як скло; а винуватель всієї тої гармонії сидів коло вікна й рисував маску знаменитого живоввору Торвальдсена, Фортунати.

Все це було для мене надзвичайно присміне; ці услуги ясно промовили на його користь. Однака-ж я, не знаю чомуто, не дав йому пізнати моє вдоволення, лише поправив йому нарис, провів тіни, й ми забралися до »Капернауму« піти чаю.

Капернаум — це трактирня »Берлін« на розі шостої лінії і академічного переулка; так окрестили її, бачиться, Піменов за часів свого веселого студенства. За часм мій приятель розказав мені про свою

ї? спитав я.

Він мене вибє, а
д.

стояла на мольберті
заходить ся в Стро-
до неї. Я взяв у
ї став розглядати.
сад, від покручених,
го Гераклита й Пра-
сунків з горорізби,
; між ними була й
пують дім архітекта
ї Фонарного пере-

більше ніж слабень-
кість з оригіналами,
пта. Були вони ви-
дачніші; все-ж таки
ти байдужно.
дкою. Мені тоді й у
цо я, такий незасіб-
іямантом в кожусі?
отся гадка, але вона
Бог не без милости,

го рисунка відтущо-
у скруток.
дня рано, перед схо-
освічуються?
ивитися, але тоді не
или.

а: чи зістанешся у

життя. Сумне, жалісне оповідання! Але він оповідав наївно, просто, без тіні нарікання й докору. Доки не чув а його словіда, я роздумував о способах, якби поліпшити його виховання, але вислухавши І, я перестав і думати: він був кріпаком!

Мене так приголомшила ця сумна відомість, що я стратив всяку надію на поліпшення. Що найменше пів години сиділи мовччи. Він розбудив мене з цего запаморочення своїм плачем. Я глянув на його й спітав, чого він плаче.

— Вам прикро, що я...

Він не договорив і заллявся слізами.

Я, скілько міг, впевнив його, що ні, і ми вернулися до моєго мешкання.

По дорозі здибали ми старенького В нед'янова. Привіталиши, він пильно повідився на моого товариша й спітав, всміхаючись добродушно:

— Чи не буде і з його артист?

Я сказав Йому: ю так, і ні. Він спітав о причину. Я пояснив Йому пошепки. Старець задумався, стиснув мені міцно руку, й ми розсталися.

Венеціянов своїм поглядом, і стисненням руки якби докориав мене за мою безнадійність. Я ободрився, згадав декотрих артистів, учеників і вихованців Венеціянова, і мені, правда невиразно, мигнула якась надія на видокруї.

Мій protégé прощаючись зо мною увечір, попросив мене о який-небудь образок, щоб його відрисувати. У мене трапився оден примірник, тоді що-ймо надрукованій, Геркулес Фарнейський, вигравірований Служинським по рисунку Зав'ярова, і ще Аполін Лосенка. Я загорнув орігінал в петергофський папір, додав італіанських олівців, повчив, як оберегати їх, щоб не були тверді, і ми вийшли на вулицю. Він пішов до дому, а я до старого Венеціянова.

На місце тут і не до речі розводиться о цім чолові-

віколюбнім артистом, його учеником, його великою

Я розповів й прохах його діло довести, у таких спрощеного; тільки дарем і, нарешті, рішне таже

Так я й пішов перед сходом, не було там никого, на третій які діля.

В ведміді було в Літніх палацах робота в Ілюнінському, цей теж може заходити

І сю неділі Вечер, коли господарі і від

На другий зпаміомився з його трафаретами; тим йомості.

Хазяїном пісного й маєтку й більш іменем, учеником а то й місячніків, мальарів і підлог у своєму цезарській з'яданіх матерів

Але він оповідав
ї докору. Доки не
способах, якби по-
авши І., і перестав

на відомість, що я
Ціо найменше пів
мене з цого запа-
на його й спітав,

озами.
о пі, і ми вернули-
ся.

В недіянова. При-
мого товариша Й

спітав о причину.
задумався, стиснув

сенням руки якби
І ободрився, згадав
анців Венеціанова,
кась надія на видо-

у вечір, попросив
го відрисувати. У
ї що-йно надруко-
віруваний Служін-
лін Лосенка. Я за-
шпар, додав італіян-
их, щоб не були
ї пішов до дому,
дитися о цім чоло-

віколюбнім артисті. Нехай це зробить хто з премногих
його учеників, котрий докладніше від мене знає всі
його великощі діла на полі штуки.

Я розповів йому все, що знат про мою знахідку,
ї прохав його о раду, що мені дійти на-даліше, щоби
діло довести до доброго кінця. Він, чоловік практичний
у таких справах, не обіцяв мені і не порадив нічого
певного; тільки порадив познайомитися з його госпо-
дарем і, на скілько буде можна, улегувати його тепе-
рішне тяжке положення.

Так я й зробив. Не чекаючи неділі, на другий день
перед сходом сонця пішов я в Літній сад. Та ба,
не було там моого приятеля; на другий день так само,
на третій знов, і я постановив чекати, що принесе не-
діля.

В неділю рано він прийшов. Питаю: чому його не
було в Літнім саді? Він сказав, що у них розпочала-
ся робота в Большому театрі (в тім часі Кавос перероб-
лював цей театр в середині), і з тої причини він не
може заходити до Літнього саду.

І сю неділю ми провели разом, так як попередню.
Ввечер, коли ми розставалися, я спітав о ім'ї його
господаря і в якій порі він бував на роботі.

На другий день і зайшов до Великого театру і по-
знахомився з його господарем. Я вихвалив без міри
його трафарети й рисунки на стелі, його власної ком-
позиції; тим я й положив міцну підвалину нашій зна-
йомості.

Хазліном моого приятеля був цеховий майстер живо-
писного й мальarsкого цеху; він все тримав трьох а
деколи й більше замурзанців в бавовняних халатах під
ім'ям учеників, а як була потреба, то наймав, подінно,
а то й місячно, одного до десятькох костромських мужи-
ків, мальарів і школлярів. Він був отже не послідній майстер
у своєму цеху, і що до штуки і що до грошей. Okрім
візаних матеріальних прикмет я видів у його на сті-

нах кілька гравюр Одрана, Вольпарто, а на комоді кілька книжок, межи ними й Подорож Анахарса Молодшого. Це додало мені відваги. Та ба, коли я йому здалека натикнув про поліпшення стану його учеників, його здивувала така дика думка, і він став мені доказувати, що це не довело-би до нічого більше, як до їх власної погибелі.

На перший раз я не перечився з ним, та й даремно було-би впевнити його о протиєм: люди матеріалістичні й нерозвинені, що убогу свою молодість прожили в бруді та в недолі та сяк-так добувши на світ божий, не вірють в ніяку теорію; для них нема інших доріг до добробуту, як ті, котрими вони сами перейшли, а до цих грубих поглядів приміщуються ще грубше почуття: коли, мовляв, мене, не гладили по головці, то зацо і буду гладити?

Здається, що майстер живописного цеху не був вільний від цього нелюдського почуття. Однакож з часом удалось мені його наклонити, щоби він не боронив мому protégé заходити до мене в свята і в будні дні, коли нема роботи, приміром: зимою. Він хоч і згодився, але все-таки уважав се за пустяки, які не ведуть до нічого, хиба до погибелі. Він мало-що не вгадав.

II.

Минуло літо й осінь, прийшла зима. Робота у Великому театрі була покінчена. Театр отворено, і чародійка Тальйоні почала свої чарівні штуки. Молодіж не тімнила себе, а старі прямо дуріли. Тілько суворі матрони й капризні львиці завзято копили губи та серед найбурливіших оплесків кликали: *mauvais genre, a nеприступні! розпуста! прилюдна розпуста!* А проте всі отсі святохи та лицемірниці не пропускали ні одної вистави

Тальйоні, а
принцесе Тра
й гудали ци
вробити, вжи

Карло В
Жуконскій т
лова) безмеж
вони й не в
маїже байду
мовби діло й
свій Тріумф,
»Хітана«. То
всій нашій
вала і в ари
Коломенськи
вулиці і в р
і за вечерею

А про все
неминучо п
вони й до ли
батьки родин
під видом к
повібрали в «
дти. Відна
проклятої ка

Зате ефе
куляції. При
— так щоб
позичас. Сві

В самий
Великий (він
шетці й задр
кучерявою го
очі, всміхнув

— Знаєте

— Не знаєте

то, а на комоді кілька нахараїса Молодшого. Коли я йому здалека го учеників, його здімні доказувати, що як до їх власної по-

з ним, та й даремно люди матеріалістичність прожили в бруді на світ божий, не нема інших доріг до перейшли, а до цих рубше почуття: коли, то защо і буду гла-

ого цеху не був віль-
к. Однакож з часом він не боронив мому будні дні, коли нема і згодився, але все- не ведуть до нічого, гадав.

зима. Робота у Ве-
тр отворено, і чаро-
штуки. Молодіж не
Тілько суворі ма-
опили губи та се-
али: mauvais genre,
голос гукали: »роз-
а!« А проте всі отсі
али ні одної вистави

Тальйоні, а коли знаменита артистка згодилася бути princesse Trabukon, перші плакали над великою втратою й гудили цю жінку за те, чого самі не могли були зробити, вживаючи всяких косметичних штук.

Карло Великий (так звав небіжчика Василь Андрієвич Жуковський теж уже небіжчика Карла Павловича Брюлова) безмежно любив усі гарні штуки, яким-би чином вони й не впивлялися, до сучасного-ж балета він був маєже байдужним, а коли й забалакав про його, то так, мовби діло йшло про цукрову іграшку. Щоб завершити свій Тріумф, Тальйоні протанцювала качучу в балеті »Хітана«. Того-ж самого вечора поширилася качуча по всій нашій Пальмірі, а другої днини вона вже панувала і в аристократичних палацах і по вбогих квартирах Коломенських чиновників. Скрізь качуча: і дома, і на вулиці і в ресторані, і за робітницьким столом, і в обід і за вечерею, — одним словом, всюди й скрізь качуча.

А про вечерніці нічого й казати: там качуча стала неминучою потребою. Та ще б то це: краси ї молодості воно й до лица, але-ж бо ї поважні пані-матки і навіть батьки родин і ті тури-ж! Це був прямо недуг св. Віта під видом качучі. Батьки й матки скоро отямислися і позบรалі в »Хітан« свою дітвому, що ледви починала ходити. Відна дітвора, скільки ти сліз пролилла ізза тої прохлятої качучі!

Зате ефект був повний, — ефект, що дійшов до спекуляції. Приміром: нема в амфітріона свого карапуза — так щоб приходити вечерніці він його де-небудь позичає. Свіжий переказ, а трудно йому й повіріти!

В самий розгар качучоманії відвідав мене раз Карло Великий (він любив провідувати своїх учнів), сів на кушетці й задрімав. Мовчки любовався я його розумною, кучерявою головкою. За хвилину він нагло розпліюшив очі, всміхнувся і спітав мене:

— Знасте, що?

— Не знаю; відповів я.

— Нині Губер (той, що переклав Фавста) обіцяв мені дати білст на «Хитану». Ходімте!

— Коли так, то пішліть свого Лукіна до Губера, щоб дістав два білсти.

— А чи не побіг би туди цей хлопець? сказав він, вказуючи на мого protégé.

— Ще й як радо. Напишіть тільки записочку!

На клаптику сірого паперу він написав італійським олівцем: Достань ді... білсти. К. Брюлов. На тому ляко-нічному листі, дописав я адресу і мій Меркурій побіг.

— Що він у Вас: модель, чи слуга? — спітав Брюлов вказуючи на двері, котрими що йшло вибіг хлопець.

— Ні те, ні друге, — відповів я.

— Мені подобається його обличча: воно не кріп-пашке.

— І зовсім таки не кріпашке — а прецінь... Я не домовив і зупинився.

— А прецінь він кріпак? — докінчив Брюлов.

— На лиху ви вгадали, — кріпак.

— Варварство, — тихо прошептав Брюлов і задумався. За хвилину кинув на долівку сигару, взяв капелюх і пішов, але зараз же вернувся і сказав:

— Я підожду Його; хочу ще раз приглянутися до його обличча. — Запаливши сигару, мовив: — А покажіть мені його роботу.

— Хто вам казав, що в мене є його робота?

— Мусить бути, — сказав він рішучо.

Я показав Ляконову маску, викінчений малюнок, і тільки що наскікований рисунок з відливу Мікель-Анджея. Довго приглядався він до їх, властиво тримав у руках, а дивився — Бог його знає куди пін тоді дивився.

— А хто в його паном? — спітав, підвівши голову.

Я сказав ім'я дідича.

— Про вашого учня треба гаразд поміркувати. Йу-

кіян обіцяв і обід.

Сказавши

— Приведіть

Пішов.

Через 15

що «вони», це Павловича.

— А знає тав я його.

— Знаю, в вічі не бач

— А нині?

— Та хиб

— Він.

— Чому ж хоч подивився небудь пан. Ч

тав, помовчав

— Не знаю

— Боже є здалека зирну я йду вулицею до людей, щук

Кажуть, є «Останнью д

— Подібна він тут був. Тас мене, то в що, ось тобі б даю. Розпоряд

В майстер і М. Ю. графа ще образом «Гранської церкви Марії Магдали

кіян обіцяв нагодувати мене ростбейфом, приходьте на обід.

Сказавши це, підійшов до дверей і знова зупинився.

— Приведіть його коли-небудь до мене... Прощавайте!

Пішов.

Через 15 хвилин вернувся мій Меркурій і сказав, що «вони», це-б то Губер, хотіли самі зайдти до Карла Павловича.

— А знаєш ти, хто це такий Карло Павлович? спитав я його.

— Знаю, — відповів, — та тільки я його ніколи відчай не бачив.

— А нині-ж?

— Та хиба-ж це він був?

— Він.

— Чому-ж ви мені не сказали. Був-би я на його хоч подивився, а то думав собі, що це просто який-небудь пан. Чи не зайде він ще коли до Вас? — спитав, помовчавши трохи.

— Не знаю — відповів я і почав одягатися.

— Боже мій, Боже мій! Коли-б мені на його хоч здалека зирнути! Знаєте що? — казав дальше. — Коли я йду вулицею, то все про його думаю та приглядаюсь до людей, шукаю очима, чи нема його між ними.

Кажуть, портрет його дуже похожий, той що на «Останньому дні Помпей».

— Подібний, а ти все-ж таки не пізнав його, коли він тут був. Та не сумуй! Як-що він до неділі не провідає мене, то в неділю заїдемо вдвійку до його; а поки-що, ось тобі блєст до т-те Юр'єнс, бо нині я дома обідаю. Розпорядившися таким чином, я вийшов.

В майстерні Брюллова застав я В. А. Жуковського і М. Ю. графа Вельзького. Любувалися нескінченим ще образом «Розпяття Христя», призначеним для лютенської церкви св. Петра й Павла. Голова плачуної Марії Магдалини була вже викінчена, і Жуковський, ді-

влячись на отсю заплакану красу, й собі розплакався, обнав Карла Великого й цілував його, немовби він був тою створеною ним красавицею.

Часто доводилося мені бувати з Брюловим в Ермітажі. Були це близкучі лекції теорії мальарства, а кожного разу кінчилася вони Теньєром, «особливо-ж його» «Казармою». Перед цим образом, він бувало довго простоять та після палкою похвали знаменитого Флямандця, каже: «Варт приїхати з Америки на те тільки, щоб побачити одев цей образ.

Те саме мож сказати тепер про його «Розпяття», особливо-ж про голову ридаючої Марії Магдалини.

Після отих обіймів та цілунків Жуковский пішов до другої світлиці. Брюлов, побачивши мене всміхнувся й пішов за Жуковським. Через пів години вони вернулися в майстерню. Брюлов підійшов до мене, всміхнувся й дакже: «підвальні с.»

Саме тоді відчинилися двері і війшов Губер, одягнений вже не в інженерський мундір, а в чорний модний фрак. Ледви встиг він вклонитися, як до його підійшов Жуковский, по дружньому стис йому руку і просив прочитати останню сцену з Фавста. Губер прочитав. Враження було повне, і поет нагородив поета сердечним поцілунком. Незабаром Жуковский і Вельгорський вийшли в майстерні, а Губер на просторі прочитав нам новонародженню Терпсіхору. Потім Брюлов сказав:

— Я ні-за-що не піду дивитися на Хитану.

— Чому? — спитав Губер.

— Тому, щоб зберегти віру в твою «Терпсіхору».

— Це-бо то як?

— А так, що краще вірити в прекрасну вигадку, НІМ...

— Ага, ти хочеш сказати, що мої вірші краї божественної Тальヨні? Не то що мізинця, а й нітія на тім мізинці вони не варті, кленуся тобі Богом! Ага! Я трохи не забув, що ми Імо в Олександра макарони та-стофато

з Лякріма-хри-
а в кінці Пля-

Брюлов у

— Ох мен-
вишмаючи з
до Нестора на
вечері в Кук-

— Не за-
пелох подав
— I Ви
мене.

— I я є

— Ідьмо
дор, а Лукіа-
й ростбейф!

Після ма-
риство забра-
Великий, піш-
вався творам
бески, що ов-
він малюки
довідався я
хазайна, лиш-
звав при робо-
Хотів я про
тюра, і всі,
Увертюрі кін-
чався балет.

водилася, як
тілько вдар-
лося. Оппле-
туркіт далеко
нішче, а коли
вихована пуб-
наїліся: реву-
а інший тіль-

, й собі розплакався,
Його, немовби він був

з Брюловим в Ермі-
тажі мальства, а кож-
том, особливо ж його
він бувало довго про-
аменітого Флямандца,
на те тільки, щоб по-

про його «Розпяття»,
Марії Магдалини.

в Жуковский пішов до
мене всміхнувся й
години вони вернули
мене, всміхнувся й

війшов Губер, одяг-
ар, а в чорний модний
костюм, як до його підійшов
му руку і просив про-
Губер прочитав. Вра-
годин поета сердечним
й і Вельгорський вий-
росторі прочитав нам
Брюлов сказав:
ся на Хитану.

вою «Терпіхору».

в прекрасну вигадку,

мої вірші краці боже-
ніца, а й нігтя на тім
Богом! Ага! Я трохи
макарони та стофато

з Лякріма-христі. Будуть там Нестор, Миша і т. д. і т. д.
а в кінці Пяненка. Ідьмо!

Брюлов узяв капелюх.

— Ох мені лих... Я був-би й забув! — мовив Губер,
віймачочі з кишені білти: ось тобі два, а з театру
до Нестора на біржу! (Так шутливо прозвали літературні
вечері в Кукольника.)

— Не забув! — відповів Брюлов, і надіваючи ка-
пелюх подав мені білет.

— I Ви а нами? — спитав Губер, звертаючися до
мене.

— I я є вами, — відповів я.

— Ідьмо! — сказав Губер, і ми вийшли на кори-
дори, а Лукіан, зачинаючи двері пробурмотів: «От тобі
й ростбейф!»

Після макаронів, стофата й Лякріма-христі това-
риство забралося на біржу, а ми, себ-то я, Губер і Карло
Великий, пішли до театру. Ожидуючи увертюри, я любу-
вався творами моого protégé. На всі орнаменти й ара-
бески, що оздоблюють стелу Великого театру, зробив
він малюнки по вказівкам будівничого Кавоса. Про це
довідався я від його й не від честилюбивого його
хазайна, лиш від машиніста Карташова, що заєдно бу-
вав при роботах і ранками угочував моого protégé часем.
Хотів я про це розказати Брюлову, та загреміла увер-
тюра, і всі, а з ними й я, встремили очі в занавису.
Увертюрі кінець, занавіса ворухнулась і піднялася, по-
чався балет. До качучі все було як-слід: публіка по-
водилася, як усяка добре вихована публіка. Якже
тілько вдарили кастанети, все здрігнуло й захвилова-
лося. Ошлески, з-першу тихо продунали по салі, мов
гурkit далекого грому, потім що-раз голоснійше й голос-
нійше, а коли скінчилася качуча, як незагочуту! Добре
вихована публіка, а з нею й я грішний, мов дурману
наїлися: ревуть, хто що попав: цей bravo, той da capo,
а інший тілько стогне та руками й ногами працює.

Після першого припадку глянув я на Карла Великого, а в його, горопахи, — під річкою ллється, працює він руками й ногами та репетує — да саро! А Губер собі. Я трохи відспалив та й собі в-слід за вчителем.

Мало-по-малу бура стала втихати. Чарівниця, покликана в десяте, порхнула на сцену, кілька раз граючи присіла й зникла.

Тоді Карло Великий встав, обтер піг з чола і скав до Губера: Ходім на сцену, познаю мене з нею!

Ходім! — відповів Губер рапоючи, й ми подались за куліси. Там вже роївся тиск поклонників, більшість лисини, окуляри й біоноклі. Ми й собі пристосилися до юрби і не без труду дібралися до осередка. Господи, що ми там вздріли! Порхлива, легенька як зефір чародійка лежала в вольтерівському фotelі з розкритим ротом й роздутими, мов у арабського коня ні драми, а по обличчі в неї, мов каламутні, весняні струйки, стікали потоки поту, змішаного з біллами й румянами!

Гайдко! — промовив Карло Великий і подарєв нарад, я за ним, а бідолаха Губер, й справді бідолаха, що йно висловив свій відповідний до нагоди комплімент і промовивши називиско «Брюлов», озирнувся а — Брюлова нема! Не знаю, як він виплутався з тієї халепи.

Осташалася ще одна дія балета, але ми кинули театр, щоб, як казав Брюлов, не псувати десерта капустою. Не знато, чи ходив він ще після Хітани на балет; знаю тільки що про балет він ніколи більше не говорив.

Вертаюся до моого героя. Почувши від Брюлова слова: «Основи покладені» — моя надія стала набрати більше реальних форм. Почав я міркувати, чим-би мені найкраще займати моого ученика. Мої домаліні пристрої нікчемні. Я гадав про античну галерею: доворець П., Андрій Григорович, може-б і згодився, та в галерії статуї так освітлені, що малювати годі. Довго я міркував, а дальше взявши 20 коп. пішов до Живого Антіона, натурщика Тараса, щоби він пускав моого учня до гіпсо-

вої класи та
Цілий тиждень
голову Люсії
та голову ген
до класи з ф.
Антіоном з чо
вав я його й
слівок та ку
кусок чорног
принести. Бу
дям, не втерп
твір старинно
Анджелью лю
відпочиваючо
ваною, списую
оцінював почва
фрески божес
значних архи
ському-ж Апо
кусника марм
змалював Гер
представив я
хват мого уч
похвалив Богом

В життю
вишої як буде

— Чи Брюл
питався він м

— Все та
— А оттак
кімната?

— А вже
— От як:
воний, занаві
малюнок черга
коли ще так б

тв я на Карла Великою літтється, працює да саро! А Губер в-слід за вчителем. Чарівниця, покликалька раз градію но

ор піг з чола і скажнаю мене з нею! Юочи, й ми подались клонників, більшість і собі пристосилися осередка. Господи, синка як зефір чароделі з розкритим рожком ні драми, а поспінні струйки, стікали й румянами!

Алекік і подался на й справді бідолаха, о нагоди комплімент зпрінувся а — Брюстася з тої халсни, але ми кинули театр, десерта капустою.

Сидіти на балесті, знаю, ще не говорив.

Слухавши від Брюлова надія стала набрати кувати, чим-би мені від домашні пристрої дієрю: дозорець П., а, та в галрії став. Довго в міркував, о Живого Антіноя, моого учня до гіпсо-

вої кляси тоді, як там немає науки. Так воно й сталося. Цілій тиждень він навіть обідав у класі, і змалював голову Людія Вера, розпустного повірника Марк-Лవелія, та голову генія — твір Канови. Шотім перевіз я його до кляси з фігурами й на перший раз казав зрисувати Антінова з чотирьох боків. У вільних хвилинах провідував я його й захочував невтомного робітника фунтом співок та куском ковбаси. Звичайний його обід, це був кусок чорного хліба й вода, — і то, як Тарас не забуде принести. Бувало і я захоплюся Бельведерським погруддям, не втерплю і почну рисувати. Величний, мистецький твір старинної скульптури! Не дармо ж сліцій Мікель-Анджељо любувався дотикаючись на-омацки того торса відпочиваючого Гераклея. Та на-диво! Якніс Герсанов, спісуючи вражіння із своєї подорожі, так слу-но одіюю повчаючий твір Мікель-Анджела «Страшний суд», фреска божественного Рафаеля і багато других визначних архітекторів різби й мальстрів, а в Бельведерському-ж Аполлонії він не вбачає нічого більше крім кусника мармуру. Дивно! Після Антіноя мій приятель змалював Германіка Й Фавна, що танцює і одного ранку представив я його Карлові Великому. Годі пе, едати захват моого учника, коли Брюлов ввічливо й сердечно похвалив його рисунки.

В життю не бачив я людини веселішої та щасливішої як був він протягом кількох днів.

— Чи Брюлов заєдно такий добрий та ласкавий? — питався він мене кілька разів.

— Все такий, — відповів я.

— А отта червона світлиця, чи це його улюблена кімната?

— А вже-ж.

— От як: усе червоне! світлиця червона, диван червоний, занавіси біла вікон червоні, халат червоний і малионок червоний! Усе червоне! Чи побачу а його коли ще так близько? — Після такого питання мій прия-

тель починав плакати. Я, розуміється, не розважав його. Та ї яка розвага, яка потіха може бути вища від отсих щасливих, райських, від отсих божествених слів? «Усе червоне!» — повторяв він крізь сльози.

Червона світлиця обвішана була дорогою збрую, здебільш — східньою. Крізь прозорі червоні зашавіски впадало сонце. Я звик був до цієї декорації, а препінь вона на хвилину била мене в очі, йому ж вона осталася незабутньою до віку. Зазнавши довгого ї страшного безтакання він забув усе: і мистецтво ї духове своє життя і любов, що його отроїла, і мене, свого щирого приятеля, все і все забув, тільки червона декорація і Карло Павлович були його останніми словами.

Другого дня після тієї гостини стрінув я Карла Павловича і він поспішав мене про адресу, ім'я й прізвище хазяїна моого protégé. Я подав йому. Він узяв візника й поїхав, сказавши до мене: «Заходьте ввечір. Я зайшов.

— Це найбільша свиня у торжовських пантоплях!
— такими словами привітав мене Брюлов.

— Та в чому-ж річ? — спітався я, догадавшися, кого він має на думці.

— Річ в тому, щоби ви завтра пішли до цеї амфібії, хай він назначить ціну за вашого ученика.

Карло Павлович був не в гуморі. Довго ходив мовчачи по кімнаті, а дальше плюнув і сказав: «Бандалізм! — Ходім на гору, — додав, звертаючися до мене. Мовчачі пішли ми в горіпні кімнати, де була була його спальня, бібліотека й столова.

Казав подати світло, попросив мене прочитати щонебудь в-голос, а сам сів кінчити рисунок сепією «Спляча одаліска», до альбома, здається Владиславлева.

Та наша тихомирна праця не довго трівала; йому, відай, заєдно не давала спокою «свиня в торжовських пантоплях».

— Ходім нок.

Ми вийшли

пішли на «Б

— Чи ві

лов.

— Hi, від

— Ну, та

Ми зайшли

мало усяких

редкій руки,

перебувають у

повідомлять про

в себе дома ос

я також блага

такого Рослин

Карла Брюлова.

Моя цікав

міг заснути, д

за свиня, отта

Та мое з

гого дня ранні

узил верх. В

то вже ї дик

власне самолю

жертв. Алек

великого вчит

Подумавши

одяг і пішов

таких справах

лося стикатися

честю.

я, не розважав його. бути вища від отсіх ственніх сліз? »Усе цьози.

ла дорогою збрую, і червоні заїзявські декорації, а прецінь юмуж вона осталася тога й страшного без- й духове своє життя свого циркового прям- а декорація і Карло вами.

стрінув я Карла Па- ресу, ім'я й прізвище у. Він уявив візника ьте в вечір'. Я зай-

овських пантофлях! Брюлов.

вся я, догадавши,

пішшли до цеї ам- ашого ученика.

уморі. Довго ходив і сказав: «Ванда- ввертаючись до мене.

и, де була були його

мене прочитати що- унок селікію «Спляча диславлева.

довго тривала; юму, виня в торжовських

— Ходім на вулицю, — сказав, закриваючи рисунок.

Ми вийшли й довго вешталися по набережжі, а потім пішли на «Большой Проспектъ».

— Чи він тепер у Вас у господі? — спитав Брюлов.

— Ні, відповів я. — Він у мене не ночує.

— Ну, так ходім вечеряті!

Ми зайшли до Делі. На своєму віку бачив я чимало усіяких російських панів-поміщиців, і дуків, і седельної руки, і хуторян. Бачив я і таких, що раз-ураз перебувають у Франції і в Англії та з захопленням розповідають про добробут тамошніх фермерів і селян, а в себе дома останню овечку грабують у мужика. Бачив я також багато своєрідних диваків, але такого дивака, такого Росляніна, щоб нечемно приняв у себе в хаті Карла Брюлова, я не бачив.

Моя цікавість була сильно розбуджена, і я довго не міг заснути, думаючи й питання самого себе, що воно за свиня, отта »в торжовських пантофлях«.

Та моє зацікавлення стало остигати, коли я другого дня ранком уявився натягнати фрак; розсудливість узла верх. Вона говорила мені, що свиня та, не така то вже й диковина, щоб ради неї принести в жертву власне самолюбство, хоч справа наша вимагала великої жертви. Але-ж от питання: а коли я, за приміром моого великого вчителя, не видержу муки? Що тоді?

Подумавши трохи, скинув я фрак, надів звичайній одяг і пішов до старого Венеціанова. Він практик у таких справах. Йому, мабуть, не раз і не два доводилося стикатися з такими оригіналами, і він виходив з честю.

III.

Венеціянова застав я за роботою. Робив рисунок тушою з власного образа »Мати вчить дитину молитися Богові«. Рисунок цей був призначений для альманаха Владиславлева »Утрення Заря«.

Пояснивши причину, чому в таку незвичайну пору приходжу, подав я йому адресу тієї амфібії.

Старий покинув роботу, одягся і ми вийшли на вулицю; він уявив візника, поїхав, а я вернувся до дому, де вже й застав моого веселого, щасливого ученика. Та веселоці його й зачестя ніби щось захмарювали. Виглядав він на чоловіка, що бажає поділитися з приятелем великою тайною, але боїться, щоби тайна отся не була відраджено.

Заки я зняв пальто й надів блузу, спостеріг я, що мій приятель був не такий, як звичайно.

— Ну, що нового? — спітав я його: — що робив ти вчора ввечір? Як мається твій хазяїн?

— Хазяїн нічого, — відповів, недоговорюючи, — а я, доки не полягали спати, читав Андрія Савояра, а потім засвітив стеаринову свічку, що Ви мені дали, й рисував.

— Що ж ти рисував? — питав я його: в естампа відрисовував, чи так що-небудь?

— Так, — відповів червоніючи. — Я отсе недавно читав Озерова; мені там сподобався »Едіп в Атенах«, так я і спрібував скомпонувати.

— Добре, добре. Приніс ти його з собою? Ану, покажи!

Він добув з кишені невеличкий скруток паперу, розгорнув дріжучими руками та подаючи мені говорив:

— Не вспів обрисувати пером.

Це був перший його твір, який він на превелику силу зважився мені показати. Мені подобалася його

скромність, чистоту. І сама стотою: Едіп, три особи. Має простота, в поєднанні фігур. Молодий художник дитися в одній особі: одній черті, поєднаній своєю твердиною ляконічністю.

Я похвалив поезії, читав йому гарні мідориси Одрана.

— У твого стилі так ти й рисуєш, я тобі даватиму старої Греції.

— У хазяїні тих, що висять пів, та він не щоби я не попросив, казав йому, що я і шокавували й менався) і що він

— Що ж ти Карло Павлович?

— Він навіть вича, а коли я мене дурнем.

Він хотів Венеціянов і згадав

— Нічого не годину втримавши. Що діє він мене у себе

скромність, чи радше несміливість: це певна признака таланту. І сам твір припав мені до вподоби своюю простотою: Едіп, Антігона і трохи здалеку Полінік, тільки три особи. Мало коли подибується у первотворах така простота, в перших композиціях бував звичайно багато фігур. Молода уява не кладе собі меж, не вміє висередитися в одному многомовному слові, в одній ноті, в одній черті, потрібусе вона простору, бує вдалечі і в будіннях) своєму залишутуться, паде та розбивається об твердий лаконізм.

Я похвалив його за вибір теми й радив, щоб крім поезії читав багато історії і як-мога пильно відрисовував гарні мідорити, як ось: Рафаеля, Вольшато, Руссена, Одрана.

— У твого хазяїна, кажу, єсть ті й багато інших, так ти й рисуй за вільного часу, а потрібних книжок я тобі даватиму. Тут я йому й дав кілька томів «Історії старої Греції».

— У хазяїна, — мовив він, беручи книжки, — кромі тих, що висять по стінах, повнісенький портфель естампів, та він не дозволяє мені їх відрисовувати: боїться, щоби я не попсуваю. Але... додав всміхаючись, — я розказав йому, що Ви завели мене до Карла Павловича і показували йому мої рисунки і що... (тут він замінився) і що вони... але-же я... я й сам тому не вірю.

— Що-ж таке? — перебив я: — він не вірить, що Карло Павловович хвалив твої рисунки?

— Вів навіть не вірить, що я бачив Карла Павловича, а коли я його став впевнити, що бачив, то назвав мене дурнем.

Він хотів ще щось говорити та в кімнату війшов Венеціанов і знявши капелюх казав з усміхом:

— Нічого не було! Дідич, як дідич. Правда, він мене годину витримав у передпокою, та в них уже такий звичай. Що діяти? Звичай — те що закон. Прийняв він мене у себе в кабінеті. Кабінет — от не подобався

мені. Правда — усе коштовне, розкішне, пише, але пишно по японськи.

Зразу став я балакати про освіту в-загалі, — най-паче про добродійність. Він довго мовчкі й уважно слухав мене, нарешті перебив і каже:

— Так висловте-ж мені прямо, чого Ви хочете від мене з Вашим Брюловим. Завдав-же він мені вчора ласки, той істинний американський дикун!

Та з тим словом, як зарегочеться! Я було трохи збентежився, та зараз отямився і спокійно, просто виснів йому справу.

— Оттак би Ви й давно сказали, а то філантропія!.. Яка там філантропія? Гроши й більш нічого? — додав самовдоволений. — Вам треба знати останню ціну? Чи добро я Вас пійняв?

— Так, справді так, — відповів я.

— Отс-ж Вам моя крайна ціна: 2500 рублів... годитеся?

— Згоджуємся, — відповів я.

— Він ремісник, неминуче потрібний дома... хотів ще щось казати, але я вклонився, пішов, і отсє стою перед Вами, — кінчив усміхаючись старий.

— Дякую Вам сердечно.

— Ні, це я Вам дякую, — сказав, стискаючи мою руку. — Дали Ви мені нагоду хоч що-небудь зробити на користь нашого гарного мистецтва й побачити дівака, що великого нашого Карла прозвав американським дикуном.

Старий всміхнувся добродушно, і мовив дальше:

— Я дав свою ленту, тепер на Вас черга, а коли-б не було успіху, так я звернуся до англійського клубу. Прощаєте!

— Ходімо разом до Карла Павловича, — сказав я.

— Не піду, і Вам не раджу. Памятайте приказку: гість не-в-пору, гірше Татарина, та ще в артиста, а до того ранком: це гірше від цілої татарської орди.

— Ви при ранок, — про

— З якої християнської спочинку, та Ще раз щиро відвідини. До діті, а як по то возвімті і він Аполлонія лова й гаряче

На вулиці до Карла Павловича пломатії. Та б сібі йому, ви пішли вони до пертій. (Портфель демічним садом) Завервейда і вулиці, і первинні кучери

Побачивши

— Ну, що

— Де Ви

— Не скажу

— А ось я

він Вам такі чіткі ніколи не чує

— Гараэд,

Венесіянова. Знинішицю гостинського дикуна, ричним сміхом

Між Великою в домі Касторії велико мешкан

оакішне, пише, але віту в-загалі, — най-
ковчки й уважно слу-

чого Ви хочете від
ї дикун! —

тська! Я було трохи
спокійно, просто ви-

а, то філантропія!...
льш нічого? — додав
и останню ціну? Чи

в я.
а: 2500 рублів... го-

рібний дома... хотів
пішов, і отсє стою
старий.

ав, стискаючи мою
що-небудь зробити
цтва й побачити ді-
прозвав американ-

і мовив дальше:
Вас черга, а коли-б
англійського клубу.

ловича, — сказав я.
Ламятаєте приказку:
ще в артиста, а до
тарської орди.

— Ви приневолюсте мене паленіти за сьогоднішній
ранок, — промовив я.

— З якої речі? Ви вчинили, як подобає сущому
християнинові. Ми визначили години для праці і для
спочинку, та для доброго діла нема визначених годин.
Ще раз ширим серцем дякую Вам за Ваші сьогоднішні
відгідини. До побачення! Ми нині обідаємо дома; прий-
діть, а як побачите Бельведерського, додав відохдачі,
то зовыміт і його з собою. (Бельведерським називав
він Аполлоніона Миколаєвича Мокрицького, ученика Брю-
лова й гарячого поклонника Шіллера.)

На вулиці розпрощався я з Венеціановим і пішов
до Карла Павловича, розказати йому висліди моєї дипломатії. Та ба! Не засталав навіть Лукіяна. Липин, спаси-
сибі йому, визирнувши з пекарні, сповістив мене, що
пішли вони до портика. Іду я туди, аж і портик зап-
ертий. (Портиком звали ми будинок за теперішнім ака-
демічним садом, де були робітні Брюлова, барона Клодта,
Завербда і Басіна.) Я вийшов крізь Літейний двір на
вулиці, і переходячи по-при склепі Давицетого, побачив
у вікні кучерявий профіль Карла Великого.

Побачивши мене, він вийшов на вулицю.

— Ну, що? — питався.

— Де Ви сьогодні обідаєте? — спитав я.

— Не скажу. А хіба що?

— А ось що, кажу я: ходім обідати до Венеціанова,
він Вам такі чудеса розкаже про амфібію, яких Ви певно
ніколи не чули, та й не почуєте ніколи.

— Гаразд, ходімо! — відповів він, і ми рушили до
Венеціанова. За обідом старушок розповів нам про свою
нинішню гостину, а коли дійшла бесіда до американ-
ського дикуна, всі ми зареготали й обід покінчився істе-
річним сміхом.

Між Великим і Середнім проспектом, в семій лінії,
в домі Кастиоріна, наймало товариство заохоти артистів,
велике мешкання для своїх п'ятьох вихованців. Окрім

кімнат, які вони займали, були ще дві світлиці для науки, прибрані античними статуями Медічейської Венери, Аполльона, Германіка й групи глядіторів. Цей захисток призначив я, замісць гіпової класи для свого ученика — дякуючи прихильності Тараса-живописора. Крім згаданих статуй був там ще людський кістяк, а по-знайомитися з кістяком було для його конечно, тим паче, що він з пам'яті малював анатомічну статую Фішера, а в анатомії зісім не розбирався.

З таким добрым наміром пішов я зараз таки на другий день після обіду у Венеціанова, до тодішнього секретаря товариства, В. І. Григоровича, та просив його, щоб позволив майому ученикові відвідувати наукові салі товариства.

Добрый Василь Іванович дав мені записку до артиста Головні, що жив разом із вихованцями, як провідник.

Не треба б мені зупинятися на такій марній особі, як отець Головня, але що це рідка поява, а поміж артистами особливо рідка, так я й розкажу дещо про його.

Різко нарісана фігура Плюшкіна блідне перед антихудожником Головною. У Плюшкіна була хоч молодість, отже й радість, не повна, не голосно-весела, а все ж таки радість, а в сього городах нічого й похожого не було на молодість та на веселість. Був він питомцем товариства заходи артистів. Коли по програмі академії мистецтва мусів він на конкурс на другу золоту медаль малювати «Адама й Еву над трупом свого сина Авеля», йому треба було жіночого моделя. Коли ж у Петербурзі такий модель не легко й недешево можна дістати, так він пішов до голови по розум і звернувся до тодішнього голови товариства, Кікіна, з проханням о запомогу, себ то о гроши, щоб найняти моделя. Діставши від Кікіна сторублеву асигнацію, він зашив Й в сінник, а прародичку-красавицю змалював із тої кукли, якої мальрі-живописці вживають до драповання одягі. Хто знає, яке значіння для молодого артиста має золота

медаль, це!

Перед ним

До цьо
пиською та
знайду!

На пер
див його на
черкнув зам
вati подроб
рівнував я
ними рисунк
шли в моя

Та в то
скло, крів
там і не бу

Опісля
зиціях, а за
кож статую

Усе йша
нала також
помітно мар

— Шо

— Здор

— Чого-

— Я не
ллються з ї

Не міг я
стріла влучи
Аж пізніше
причину сво
ї він немати
досі, й мусі

Я, як
Карла Павло
мав я ніяко

В неділі

ще дві світиці для
Медічеської Венери,
ллядіторів. Цей захи-
т кляскі для свого уче-
раса-живовзоря. Крім
одеський кістяк, а по-
ті його конечно, тим
натоміжну статую Фі-
ріавса.

Я зараз таки на дру-
га, до тодішнього се-
вича, та просив його,
відвідувати наукові салі

ні записку до артиста
нцями, як провідник,
та такій марній особі,
я появя, а поміж ар-
зажу дещо про його.
Юшкіна білідне перед
юшкіна була хоч молод-
не голосно-весела, а
з охах нічого й похо-
да веселість. Був він
істів. Коли по про-
на конкурс на другу
Свю над трупом свого
очного моделя. Коли ж
ко й недешево можна
по розум і звернувся
Кікіна, з проханням
нафінти моделя. Ді-
гнацію, він зашив П
малювал із тої кукли,
до драповання одежі.
артиста мас золота

медалі, цей зрозуміс огидну душу молодого скупаря.
Перед ним Юшкін — це прямо марнотратник.

До цього-то морального вирода звернувся я із за-
пиненою та представив йому мою душевно-прекрасного
знайду!

На перший раз сам я виняв із шафи кістяк, поса-
див його на стілці в позиції нестяменного гуляки, за-
черкнув загальний контур і велів своєму учневи рису-
вати подробці. Через два дні з великою втіхою по-
рівнював я його рисунок із літографованими анатоміч-
ними рисунками Бассіна й завважав, що подробці вий-
шли в моєго учня виразніше й вірніше.

Та в тому винуватим могло бути й те побільшукоче
скло, крізь яке глядів я на мою знайду. Та, якби воно
там і не було його рисунок подобався мені незвично.

Опісля малював він дальше кістик у всіляких по-
зиціях, а за дозволом живовзоря — Тарас зрисував та-
кож статую повішеного Аполльоша Марзія.

Усе йшло, своєки чергою гарадз; свою чергою ми-
нала також зіма та весна наближалася. Мій учень став
помітно марніти, линяти й задумуватися.

— Що тобі? — питав я його. — Чи здоров ти?

— Здоров — відповів сумно.

— Чого ж ти плачеш?

— Я не плачу, мені лиш так, — а слізни так і
ллються з його прекрасних, виразистих очей.

Не міг я вгадати яка цьому причина. Чи не Амурова
стріла влучила його чисте, молоде серце, думав я собі.
Аж пізнійше, одного ранку на провенці, виявив він мені
причину своєї турботи: від понеділка почнуться роботи
і він нематиме спромоги відвідувати мене що днини, як
досі, й мусітиме знова паркані малювати.

Я, як міг, додавав йому духа, але про наміри
Карла Павловича не говорив, тим паче, що й сам не-
мав я ніякої певності на успіх.

В неділю відвідав я його майстра: хотів спрібувати,

чи не можна б мені, на місце моєго приятеля поставити якогось звичайного лякеришка.

— Чом не можна? Можна — сказав майстер, — поки не пічнуться мальарські роботи, а тоді вже, простіть, він у мене рисівник, а ви самі здорові знаєте, що значить рисівник у нашому ділі... Але, як Ви думаете, чи зможе він поставити замість себе робітника?

— Я сам поставлю.

— Ви? — спітив здивований майстер. — Та з якої речі і яка вам користь, що ви клопочитесь?

— Так собі — відповів я, — без причини, просто для вподоби.

— Гарна вподоба: на-сліпо розкидувати гроші! Мабуть у вас їх і кури не клюють, сказав усміхаючись самовдоволено й питався дальше.

— А щож ви, приміром, берете за портрет?

— Як до портрета... відповів я, догадуючись куди він річ веде. — От від вас я більше сотні карбованців сріблом і не візьму.

— Є, ні, батечку, по сто карбованців сріблом береть ви з кого другого, а з мене, колиб десять узяли, то љ це досить.

— Знаєте що? Краще ми зробим ось як: — мовив я, простягаючи до його руку: відпустіть до мене місяців на два вашого рисівника, от вам і портрет буде.

— На два — відповів надумуючись, — на два, що багато буде, не можна, але на один, нехай.

— Ну, згода, хай буде на місяць! — сказав я і ми, як барішники, вдарили в долоні.

— Коли ж почнемо? — спітив він мене,

— Хочби й завтра, — сказав я, надягаючи капелюх.

— Куди ж це Ви? Без могоричу не годиться.

— Ни, спасибі Вам; як скінчимо, тоді й могорич буде.

— Прощавайте!

Оден місяць волі, між довгими, тяжкими, невольницькими літами — хібаж це багато? Це тільки, що зерно

в мірді маку
радував мене
такими ясни
некай мені
але порядна
навіть його
з баї, з най
Юргенс пікт
я, бачив у

Одного є
Юргенс стріл
влюпча.

— Куди
— Де М
— То й с
сказав її пок

Карло В
дам Юргенс:
дина і не П
небіжчикові
сущий мистец
міг побачити
ника в єдині
універзітетськ
вав обідом з
гуляки за пер
міг він тут т
ані в Санжор

Звичайно
окремій кімн
зготовлену ст
відказувався.
на трьох люд
Олімпіаду до

Мадам Ю
так метушила

ого приятеля поста-
вав майстер, — поки
ці вже, простіть, він
знаєте, що значить
и думаете, чи зможе
а?

айстер. — Та з якої
почитеється?

без причини, просто

идувати гроши! Ма-
сказав усміхаючись

за портрет?
догадуючись куди
е сотні карбованців

анців сріблом беріть
десятеро узяли, то й

ім ось як: — мо-
відпустіть до мене
вам і портрет буде.

ися, — на два, це
ни, нехай.

! — сказав я і ми,

він мене,
надягаючи капелюх.
не годиться.
годі й могорич буде.

жкими, невольниць-
е тільки, що зерно

в мірці маку. Увесь цей щасливий місяць приятель мій
радував мене. Його молоде та виразисте обличчя сіяло
такими ясними радощами, таким повним щастем, що я,
нехай мені Бог простить, завидував йому. Його вбога,
але порядна й чиста одіж здавалася мені елегантною;
навіть його фризовий плащ виглядав мені на зроблений
з бai, з найтоншої російської бai. За обідом у М-те
Юргенс ніхто не позирав на нас з-коса: видно, не оден
я, бачив у йому таку користну переміну.

Одного із тих щасливих днів волі, по дорозі до М-те
Юргенс стрінули ми на Великому проспекті Карла Па-
вловича.

— Куди йдете? — спитав він нас.

— Да М-те Юргенс — відповів я.

— То й я з вами. Щось мені нараз юсти захотілося,
сказав їй повернув у третю лінію.

Карло Великий любив іноді відвідати моторну ма-
дам Юргенс: йому подобалася не сама привітлива госпо-
дина і не її служниця Олімпіяда, що своїого часу була
небіжчиковою Петровському за модельку до Агар, він, як
сущий мистець, любив наше мішане товариство. Там він
міг побачити і вбогого працьовника, сенатського уряд-
ника в єдинім, не дуже то елегантнім віде-мундурі, й
універзитетського студента, сухого й блідого, що ласу-
вав обідом за гроши, які придбав від багатого бурша-
гуляки за переписування лекцій Фішера. Чимало й мало
міг він тут побачити, чого не стрів ані в Дюма,
ані в Сайножоржа.

Звичайно мадам Юргенс накривала для його стіл в
окремій кімнаті й подавала якусь окрему, на швидку
зготовлену страву, але він, як сущий соціаліст, заєдно
відказувався. Та нині він згодився, — вели накрити стіл
на трьох людей в окремій кімнаті й післав служницю
Олімпіяду до Фокса за пляшкою Джакзона.

Мадам Юргенс землі під собою не чула; так бігала
так метушилася, що мало-мало своєї нової перуки не стяг-

нула разом з чепчиком, коли нагадала собі, що ради такого дорогого гостя треба б інший врати.

Брюлов був для неї справді дорогим гостем. З того дня, як він уперше до неї зайшов, столовників стало прибувати, тай не-аби яких столовників! не яка там шушвали артисти, студенти т. д. 20 копійкові сенатські урядники, а такі люди, що йм треба і пляшку Медоку й якогось незвичайного бефштекса. Річ природна; бо коли платять четвертака за те, щоби видіти даму з Амстердама, то чому не заплатити 30 копійок, щоб побачити зблизька Брюлова?

Мадам Юр'єнс розуміла це і з-кільки мога користувала з цого.

Мій ученик мовчки сидів за столом; мовчалив і блідій випив чарку Джакзонна, мовчки стиснув руку Карла Павловича, і до хати мовчки прийшов та й не роздягаючись упав на долівку й переплакав останок днини й цілу ніч.

IV.

Оставався ще цілий тиждень його вольності, як на другий день після цього обіду, він згорнув свої рисунки й не сказавши мені ні слова, вийшов за двері. Думав я, що він своїм звичасм іде на сему лінію і тому не спітав, куди він йде. Прийшов час обіду, а його нема, і ніч прийшла, а його заєдно немає. На другий день пішов я до його хазяїна, і там його нема. Я злякався і не знат, що думати. На третій день приходить він до мене ще гірше ніж звичайно блідій і роастросний.

— Де це ти був? — питав його: — що з тобою? ти хорій? не здужавш?

— Не здужаю, — ледви промовив він.

Я післав сторожа по лікаря Жадовцева, а сам уявся роздагати його та класти в постіль. Він' був послушний

як дитина.
вирядити й
горячку бу-

Я посл
бідного учен
Тучкового
нили, не ви
другу днину
довершив п

Я відві
кождим раз
його, так з
й роботи.
верну до П
дисса), вий
до шпиталю
таю додгляда

— Чи в

— Ні, —

— Чи в

— Все

— Більш

— Ні, д

I я знову
ків міст, й
до лічниці.

Так ми
себе, а коли
так уважно
ніколи не за
хотів простя

В коридор
зув меві, що

Заспокої
Закурив ци
П та пішов

ала собі, що ради та-
врати.

огом гостем. З того
головників стало при-
не яка там шушваль-
енатські урядники, а
доку й якогось незви-
бо коли платять че-
Амстердама, то чо-
б побачити з-блізька

кільки мога користу-

толом; мовчалив і
овчки стиснув руку
и прийшов та й не
переплакав останок

го вольності, як на-
торнув свої рисунки
зов за двері. Думав
му лінію і тому не
обіду, а його нема,
я. На другий день
о нема. Я злякався
т приходить він до
т розстроєний.
о: — що з тобою?

звив він.
овцева, а сам уявся
Він' був послушний

як дитина. Жадовцев посмітрив живчик і порадив мені
вирядити його в лічницю, бо при моїх засобах лічити
горячку було-бій небезпечно.

Я послухав лікаря і того-ж вечора відвіз свого
бідного ученика до лічниці св. Марії Магдалини коло
Тучкового моста. Дякуючи Жадовцеву недужого при-
няли, не вимагаючи приписаних формальних заходів. На
другу дніну повідомив я хазяїна, що сталося і він уже
довершив приписів.

Я відвідував його по кілька разів щоднини й за
кожним разом мені ставало сумнівше. Я так привик до
його, так з ним споріднівся, що не здав, що без його
рботи. Піду бувало на Петербурзьку сторону, за-
верну до Петровського парку (від тоді що йно розво-
дився), вийду до віллі Соболєвського, тай знова назад
до шпиталю. А він заєдно лежить, мов у делірюм. Пи-
таю доглядачки:

- Чи не приходив він до себе?
- Ні, — каже.
- Чи не бреде?
- Все лише одно: «червений» та «червений».
- Більше нічого?
- Ні, добродію.

І я знов виходжу на вулицю, знов переходжу Туч-
ків міст, йду до віллі Соболєвського і знова вертаю
до лічниці.

Так минуло вісім днів. Девятого він прийшов до
себе, а коли я підходив до його, він подивився на мене
так уважно, виразисто, сердечно, що я того погляду
ніколи не забуду. Хотів мені щось сказати — не міг;
хотів простягнути руку й тілько заплакав. Я відійшов.

В коридорі стрінув я дежурного лікаря і цей ска-
зав мені, що небезпека минула, молода сила взяла верх.
Заспокоєний добрим лікарем вернув я до господи.
Закурив цигару, вона якось погано курилась, кинув
її та пішов на бульвар. Все мені не до-ладу, все чогось

не дотас до радости. Шішов я в акацію, зайшов до Карла Павловича, — нема його. Виходжу на набережжя, а він стойть собі біля величезного сфінкса й дивиться, як по Неві, в якої вже крига сплила, сунеться човник з веселим товариством, а за ним простягається тонесенька, срібна доріжка.

— Ви були в мене в робітні? — спитав, не вітаючись.

— Ні, не був.

— То ходім туди.

Мовчки пішли ми до його домашньої робітні. Тут застали ми Липина. Він приніс палету з свіжими красками, я сівши собі вигідно в кріслі, любувався портретом В. А. Жуковського, на котому ще не присхло було підмальовування. Коли ми вийшли, бідилга Липин збентежився, мов той школляр, якого приловлено на гарячому вчинку.

— Сховайтесь палету, я нині не буду малювати, — сказав Карло Павлович до Липина й сів на його місце; що найменше пів години мовчки глядів на свою роботу, а далі й каже до мене:

— Треба, щоб погляд був мякшій, його вірші такі мягкі, солодкі... Не правда-ж?

І, не дозволивши мені відповісти, мовив:

— А чи знаєте, на що цей портрет призначений?

— Не знаю, — відповів я.

Проішло ще десять хвилин мовчанки, потім він встав, взяв капелюх і сказав:

— Ходім на вулицю, там я Вам розповім, на що цей портрет призначений.

На вулиці казав:

— Ні, я роздумався; про такі речі перед часом не розказується.

І жартівливо додав: та я певен, що ви й не цікаві.

— Коли Ви того бажасте, так хай воно й останеться загадкою для мене.

— Ale tége? чи кра-

— По т-

— Знач-

— Бода-

— До п-

— Зайду до-
ддав сумно-

Мене ду-

и здалека д-

бажав запен-

я спромігся
натякнути В-

ранку відві-
ватися сухи-

а в дійснос-

тій портрет-

Шінакотека
що назив'я-
а потрета, т-

Гарячі в-

віддавав німо-
М. Ю. Вель-

Ось вина-

сказав Васил-

Граф сер-

готоване пти-

невідомого м-

до виконання

спімавши об-

Між тим в-

вал і вертав-

зочний веліт-
за тиждень в-

числа свого лі-

— Але тільки до другого сеансу. Ну-щож ваш прогресс? чи краще йому?

— По трохи став приходити до себе.

— Значиться, небезпека минула?

— Бодай так лікар каже.

— До побачення! — сказав він, подаючи мені руку.
— Зайду до Гільберта. Ледве він, бідолаха, одужає, —
ддав сумно й ми розійшлися.

Мене дуже зацікавив оттес загадочний портрет. Хоч я здалека доглядався, на що його призначено і дуже бажав запевнитися, чи не помилуюся я, а все ж таки спромігся на стільки сил, щоб навіть словечком не натякнути Карлові Великому. Правда, одного чудового ранку відвідав я В. А. Жуковського ніби, щоб полюбуватися сухими контурами Корнеліуса й Петра Гесса, а в дійсності бажав я довідатися дещо про загадочний портрет. Але ж я помилувся. Клеще, Вальгалла, Пінакотека і взагалі Мінхен, забрали цілий ранок, так що навіть про Діссельдорф не згадано ані одним словом, а потрета, то вже мовби й на світі зовсім не було.

Горячі похвали, які незабутній Василь Андрієвич віддавав німецькому мистецтву, перервав прихід графа М. Ю. Вельгорського.

Ось вина її причина теперішніх ваших клоногів, — сказав Василь Андрієвич, показуючи на мене.

Граф сердечно стиснув мою руку. Я мав уже приготоване питання, коли слуга вийшов і проголосив ім'я невідомого мені «превосходительства». Мій план був не до виконання: я поклонився й вийшов, як то кажуть, спіймавши облизни.

Між тим молода сила брала верх. Мій ученик, оживав і вертав до сил не днами, а годинами, мов той казочний велітень. Пролежавши два тижні в горячці, він за тиждень встав на ноги й ходив, що правда, тримаючися свого ліжка. Та був він такий сумний і прибитий,

що я, не зважаючи на заборону лікаря розмовляти з ним про абстрактні питання, спитав:

Видужуеш? Не вже ж не весело тобі? Чого ж ти такий сумовитий?

Я не сумую, мені дуже весело, але... я сам властиво не знаю, чого я хочу... я хотів би читати.

Я поспішався лікаря, чи можна йому дати що до читання.

— Не давайте нічого, особливо нічо поважного.

— Щож мені робити? Не будуж йому доглядачем, чим же тут помогти йому?

Коли я так роздумував, пригадалася мені «Перспективи» Альбрехта Дієра на російській мові, котрої я колись вчився і вчинився, не дійшли до толку. І дивно: згадав я плутанину Альбрехта Дієра, а зовсім забув про гарний підручник до лінійної перспективи нашого професора Воробйова.

Додаткові рисунки до отсего підручника були (що правда — неупорядковані) у мене в тетрі. Я вібрах їх і дав юному ученикові разом з циркулем і трикутником за попереднім дозволом лікаря. Тут же я і дав йому першу лекцію перспективи ліній прямих. Дальших лекцій не треба йому було й виключавати; він, як скоро видужував, так скоро і ту математику понимав, хоч не знати чотирьох арифметичних правил.

Лекції перспективи скінчилися. Я просив старшого лікаря, щоб відпустив моєго ученика в лічниці, та цей переконав мене, що йому треба ще хоч один місяць перебуди під лікарським доглядом, поки цілком не видужає. Мусів я згодитися, хоч і як мені було прикро.

За весь той час я часто стрімався в Карлом Павловичем, і кілька разів бачив портрет В. А. Жуковского після другого сеанса. Розмовляючи з ним, помічав я часто невмисні натяки на якусь тайну, та сам не знаю чому — відсував я його признання. Ніби боявся чогось, а між тим я майже відгадував отсю тайну!

I незабаром
на 1838 діста
такого то зам
до Карла Пал
би я і як піз
і його з собою

Гарачими
схован я його
кулаці та по

Дверник,
кати — не х
рий і сказав

Це мене
горнув лист
знова зложив
ходом вернув
не впustив м

Давно, ду
— читаг я т
»Снейду« Кота

»

Отсі дів
мать, що я є
Прийшли вони
ї дійсно. Хіб
восілася до в
давав, а прочу
воно і нині о
я, та ще ком

Я вжахну
Протягом
двайцять разів
але важдно ве
боявся — і с

ікаря розмовляти з
в:
ло тобі? Чого ж ти
не... я сам властиво
читати.

Йому дати що до
чічо поважного.
К Йому доглядачем,

лася мені «Перспек-
кій» мові, котрої я
до толку. І дивно:
ра, а зовсім забув
перспективи нашого

дружника були (що
тепі). Я вібрал їх
злем і трикутником
тож я і дав Йому
міх. Дальших лас-
ки; він, як скоро
тику понимав, хоч
від.

Я просив старшого
з лічниці, та цей
хоч оден місяць
оки цілком не ви-
мені було прикро.
з Карлом Павло-
В. А. Жуковського
з ним, помічав я
му, та сам не знаю
ніби боявся чогось,
о тайну!

І незабаром вона виявилася. Ранним ранком 22 квіт-
ня 1838 дістав я власноручне письмо В. А. Жуковського
такого то змісту: «Зайдіть завтра в одинадцятій годині
до Карла Павловича й дожидайте мене там доконче, хоч-
би я і як пізно наспів. В. Жуковській. П. С. Приведіть
і його з собою.»

Гарачими слезами обіляв я отсе святе письмо. Не
сховав я його в кишеньку, щоб не згубити, лиш стис у
кулаці та побіг у лічницю.

Дверник, хоч мав приказ кождої пори мене випус-
кати — не хотів цим разом відчинити передо мною двер-
рій і сказав: «За рано, пане добродію, хорі ще спить.»

Це мене трохи охолодило; я розтворив жменю, роз-
горнув лист і прочитав його склад за складом. Потім
знова зложив побожно, поклав у кишеньку і повільним
ходом вернувся домів, дикуючи в душі дверникові, що
не впустив мене.

Давно, дуже давно колись, ще в парохільній школі
— читав я тайки, щоб не дізнатися вчитель, знамениту
«Снейд» Котляревським перелицьовану і...

«Коли чого в руках не маєш,
То не кажи, що вже твое.» (IV. 22.)

Отсі дів стрічки так глибоко врилися в мою па-
мять, що я їх і нині часто повторюю і пристосовую. Прійшли вони мені на гадку тоді, як верталися дімів.
І дійсно. Хіба ж був я певний, що отса записка від-
вославля до його справи? Того я не зінав, лиш прочу-
вав, а прочуття часто обманює. Що ж було, коли-б
воно і нині обмануло? Як-б то велике лихо заподіяв
я, та ще кому, наймилійшому чоловікові!

Я зжахнувся на саму гадку.

Протягом той довгої днини дожидання найменше
двайцять разів підходив я до дверей Карла Павловича,
але заєдно вертали з якоюсь неясною трівогою; чого я
боявся — і сам не знаю. За двайцять першим разом

рішився я подзвонити; з вікна визирнув Лукін і сказав:
— нема їх дома. — Мені, мовби тяжка скала з плечий
спала, немовби я якогось великого діла доконав — я
відіткнув свободно.

Жуваво виходжу з академії на третю лінію і стрі-
чаю тут Карла Павловича. Зразу зробилося мені якось
ніяково, хотів утікати, та від задережав мене й каже:

— Чи дістали Ви записку Жуковського?

— Дістав, — відповів я ледве чутно.

— Добре, приходте ж завтра до мене в 11 рано.
До побачення!... А-га! Коли він може йти, то приведіть
ї його з собою, — додав відходячи.

— Тепер, — подумав я — справа вже певна а все ж
таки:

Коли чого в руках не маєш,
То не кажи, що вже твое.

Але не минуло й кілька хвилин, як отся мудра наука,
мов димом розвіялася з мої непрактичної голови. Об-
горнуло мене непобориме бажання привести завтра моого
недужого до Карла Павловича. Та чи дозволить же лі-
кар? Щоби розвязати отсе питання, пішов я до лікаря,
де його мешкання; застав його й розповів, яка причина
мої нежданної гостини. Лікар розказав мені про де-
кілька випадків божевілля, спричиненого несподіваними
радощами, або горем.

— А тут, тим небезпечніше воно, — додав, — що
ваш protégé ще не зовсім позбувся гарячки. — На такі
аргументи не було що й казати; я подякував йому за
добру раду, розпрошався й пішов.

Довго вештався я по вулицях без ніякої цілі. Ду-
мав зайти до старого Венеціанова, чи не довідається я від
його чогось ієвного, але було вже поза північ; Венеціан-
нов не молодець, нема що й гадати в таку пору захо-
дити до його. А чи не не піти-б мені на Троїцький міст,
полюбуватися, як сонце сходить? Так дорога до моста

була далека
досить з мене
На одно ви
сама. Поду-
лавці, прят-
дів, любуючо-

Перед с
демії, щоб
ном поуки,
що якийсь

Подяку-
снум сном

Рівно в
кінці відчини

Прості

В робіт-
Іван Богос-
з Міллєрово-
раз із приво-
вич? Але ч
Записку ма-
ставши Р. С.
образа. Але
налюбуватися

Та все ж
увійшов Кар-
й В. А. Жу-
й підступни-
бувалися вел-
я умірав ві-
з кишенні по-

Я рогор-
спільнного рг-
ковським і К
перехрестив

Як умів,
ш. т. IV.

нув Лукіян і сказав:
жка скала з плачом
діла доконав — я
третю лінію і стрі-
роблися мені якось
ржал мене її каже:
ковського?

чутно.
до мене в 11 рано.
же йти, то приведіть
а вже певна а всеж
е масш,
твое.

ж отся мудра наука,
хтичної голови. Об-
ривести завтра мого
чи дозволить же лі-
ць, пішов я до лікаря,
зповів, яка причина
показав мені про де-
ного несподіваними
но, — додав, — що
тарички. — На такі
подикував йому за

без ніякої цілі. Ду-
ни не довідається я від
оза північ; Венеція
в таку пору заход-
ї на Троїцький міст,
ак дорога до моста

була далека, а я вже став почувати втому. Хіба ж не
досить в мене сидіти собі біля отсих величезних сфинксів?
На одно вийде, — та сама Нева. Ба, та сама її не та
сама. Подумавши, пішов до сфинксів. Сів на гранітовій
лавці, притулився до бронзового поручча і довго гля-
дів, любуючись тихою красавицею Невою.

Перед сходом сонця прийшов до Неви дверник ака-
демії, щоб набрати води, розбудив мене, і бурмотів то-
ном поуки. «добре, що люди не ходять, а тоб подумали,
що якісь панюга.»

Подикував я йому сороківкою, пішов домів, ліг і за-
снув сном твердим, як то кажуть,—господарським.

Рівно в одиннадцятій був я у Карла Павловича. Лу-
кіян відчинив мені двері й сказав:

Просить Вас підождати.

В робітні впав мені зараз в око образ Цампієрого
Івана Богослове, який я знав тільки з оповіданнь та
з Міллера ескізу. Знова немевність: а може це як-
раз із приводу цього образу пише мені Василь Андріє-
вич? Але чому ж додає: «її його приведіть з собою?»
Записку мав я при собі, добув І і кілька разів прочи-
тивши Р. С. заспокоївся трохи й підішов близше до
образа. Але проклята немевність не дала мені в щерть
налюбуватися отсіє високо артистичним твором.

Та всеж таки її не помітив я, коли в майстерню
увійшов Карло Великий в товаристві графа Вельгорского
ї В. А. Жуковского. Я поклонився їм, уступив місця
ї підступив до портрету Жуковского. Вони довго лю-
бувалися величнім твором бідного мученика Цампієрі, а
я умірав від дожидання. Наконець Жуковский добув
з кишені по формі зложене письмо й подав мені.

Я розгорнув — була це визвольна грамота нашого
спільногого protégé, підписана графом Вельгорским, Жу-
ковским і К. Бrolловим як свідками. Я побожно тричі
перехрестився і тричі поцілував славні підписи.

Як умів, подикував я отсіє великий і чоловіколюб-
ш. т. IV.

вій трійці, поклонився, вийшов у коридор і побіг до Венеціянова. Дорогий старець поздоровив мене веселим питанням: «Що чувати? Я дістав з кишень дорогоцінну грамоту й подав їйому.

— Знаю, все знаю, — мовив вертаючи мені папер.
— Але я нічого не знаю. Ради Бога, скажіть, як отсе сталося.

— Богу дякувати, що сталося. От ми перше побідасмо, а тоді я вже Вам і розкажу: історія довга, але прекрасна.

І він у-голос прочитав вірш Жуковського:
»Дѣти! овсяній кисель на столѣ, читайте молитву!«
— Читаемо, татуню, — обізвався жіночий голос і з О. М. Мокрицьким вийшли з гостинної доні Венеціянова.

Сіли ми за стіл. За обідом було якось-то гучніше її веселішче, як звичайно. Старий оживився і розповів історію портрета В. А. Жуковського, але про свою участь в тому благородному ділі майже не згадав. Що більш на кінці додав:

— В тім великолідущім ділі був я прямо за посередника.

А діло збулося ось таким то способом: Карло Брюлов намалював портрет Жуковського, а Жуковський і Вельгорський предложили його царській родині за 2500 рублів асигнаціями. За ці гроші й викуплено моєго ученика, а старий Венеціянов, як сам сказав, відіграв в отсім добріх ділі ролю широго й благородного фактора.

— Щож мені тепер робити? — спітав я; коли і як сповістити їйому отсу радість.

Венеціянов відповів мені теж саме, що лікар; і я сам певний був, що така остережність конечна. Та як же мені витримати? Чи не відвідувати його який час? Не можна! Він думатиме, що я також занедужав, або що покинув його, й турбуватиметься. По довгій розважі — зібрав і усю силу волі й пішов до лічниці Марії Магда-

ліни. За перза другим й тав лікаря, к Лікар не раднетерплячка.

Раз якося злів мого неді прямо дорікати забираючи від втратив не оді в чому річ, Царешті розпис розлюні усю раз таки вчорще не знає.

— От тоб
— Чого-ж

у його.
— Нічого
— Правда
Я був вд
уже приготова
нати отсь зві
— Чи пра
чуя?

Таким пит
кімнати.

— Не зна
— Мені ка
нівся, мовби
лину й ледве
зволений, що
— Заспокі
ється на правл

За кілька
кав у мене. Е

коридор і побіг до ровив мене веселим кишені дорогоцінну

птаючи мені папер.

Бога, скажіть, як

От ми перше пообі: історія довга, але

ковского:

, читайте молитву!« ся жіночий голос і винної доні Венеція-

якось-то гучніше оживився й розповітого, але про свою же не згадав. Що

я прямо за посе-

собом: Карло Брю-
о, а Жуковский і
кіл' родині за 2500
викуплено моєго
і сказав, відіграв в
городного фактора.
питав я; коли і як

аме, що лікар; і я
ть конечна. Та як-
ти його який час?
зок занедужав, або
По довгій розвазі
ічниці Марії Магда-

ліни. За першим разом витрівав я, як немож краще, за другим й третім став йому злегка натякати. Я спітав лікаря, коли можна буде забрати хорого в лічниці? Лікар не радив спішитися й мене знова стала мучити нетерплячка.

Раз якось, вранці пришов до мене колишній хазяїн моєго недужого, та не багато балакаючи, став мені прямо дорікати, що я по варварськи отрабував його, забіраючи від його найкращого робітника, із-за чого він втратив не одну тисячу рублів. Довго я не міг второпати, в чому річ, і яким-то способом попав я у рабівники. Нарешті розповів він мені, що вчора покликав його дідич, розповів усю справу й вимагав розвязання угоди. Запрет таки вчора був він у лічниці, але надужий про нічо ще не знає.

— От тобі й обачність! — подумав я.

— Чого-ж Ви тепер хочете від мене? — спітав я у його.

— Нічого: хочу тілько довідатися, чи все це правда?

— Правда, — відповів я й ми розійшлися.

Я був вдоволений таким оборотом справи; хорій уже приготований і може спокійніше, ніж перше, приняти отсуто звістку.

— Чи правда це? Чи можу я повірити тому, що чую?

Таким питанням привітав він мене біля дверей своєї кімнати.

— Не знаю я, що ти такого чув.

— Мені казав учора хазяїн, що я й він зупинився, мовби боявсь, докінчити речення, помовчав хвилину й ледве чутним голосом промовив: що я визволений, що Ви і він залявся слізми.

— Заспокійся, — казав я до його: це що ймо скидається на правду. — Але він не слухав і плакав даліше.

За кілька днів його випустили з лічниці. Він замешкав у мене. Був зовсім щасливий.

В божественній, безсмертній природі, багато, дуже багато прекрасного, але ж торжество її вінець безсмертної краси, це обличча чоловіка, наповне щастям. Вищого її крашого в природі я нічого не знаю. І раптованням отсім довелось їй мені раз внові налюбуватися. Протягом кількох днів учень мій був такий щасливий, такий то гарний, що я не міг глядіти на його без зврещення. Частина його безконечного щастя переливалася у мою душу.

Він, розплівався у найвищому захопленні, то знова сіяв якоюсь тихою радістю. Всіма тими днями, він, хоч і брався за працю, та праця йому не йшла. Бувало покладе свій рисунок у портфель, візьме вивольну грамоту, прочитав її, мало-що не склад за складом, перехреститься, поцілув її залаче. Щоб відвернути його увагу від предмету радості, взяв я отсю грамоту, ніби на те, щоб зареєструвати її в суді, а його водив кожньої днини до галерії академії, а коли було готове його одіння, я, моя нальвка, нарядив його й повів до «губернської Управи». Зареєструвавши вивольну грамоту, зайшов з ним до галерії Строганова, показав йому оригінал Веляксеца й на тому й покінчили ми в той день свою мандрівку.

Другого дня вранці о 10 годині одяг я його знова й повів до Карла Павловича. Як отець передав учителеві свого любого сина, так я передав його нашому безсмертному Карлу Павловичу Брюлову. З тої пори він ходить на науку в академію як стипендист товариства «Заохочення артистів».

V.

Давно вже збірався я покинути нашу північну Пальміру та вишукати собі який тихий куток у нашій гостинній провінції. Цього року як-раз опорожнився та-

кий куток в не залишив її до гіпсоводес, про всесного, якби ме ситеті, я кину цього варто в уява зрівнова дучність гляді примо, то мимо «Краща синін»

Ще зімок які власні ор не моєго, а дальше пішли грошеве питання, я примівича Брюлова і покинув його

Перед виїзжанням в невідомі, яких гор до зими пошукали його Штерн умовилися, що знайомого він я попрохати, замешкає в місті велику радість, ходити до Каракумів, скучити йому недбувати лекцій, нечеснощі просив з як до ріднього

Поручивши я з ним і —

природі, багато, дуже
й вінець безсмерт-
наповнє щастям. Ви-
го не знаю. І раю-
ковні налюбуватися.
був такий щасливий,
їти на його без зво-
ща переливалася

захопленні, то знова
тими дніми, він, хоч
не йшла. Бувало
наймене візвольну грам-
ад за складом, пере-
доб відвернути його
отсю місту грамоту, ніби
а його водив кож-
чили було готове, його
й повів до «гу-
візвольну грамоту,
а, показав йому ори-
чими ми в той день

ні одяг я його знова
отець передав учите-
передав його нашому
рюкові. З тій пори
їй стипендист това-

нашу північню Паль-
кі куток у нашій го-
раз опорожнився та-

кий куток в одному з провінціяльних університетів і я
не залишив покористуватися нагодою. Колись, як ще
я до гіпсової класи ходив і марив про крайні чу-
дес, про всесвітню столицю, увінчану банею Буонарот-
того, якби мені давали місце вчителя рисунків в універ-
ситеті, а клинув-би був олівець і закричав: «Хіба-ж після
цього варто вчитися божественної штуки?» А тепер, коли
ува зрівноважилася із здоровим розсудком, коли у буд-
учність глядиш не через семибарвну призму, а так
прямо, то мимоволі насувається тобі на думку приказка:
«Краша синиця в жмені, чим журавель на небі.»

Ще зімно треба було іхати мені на посаду, але де-
які власні орудки, особливо ж справа уча, тепер вже
не моїого, а К. П. Брюлова, задержали мене в столиці;
далше пішло його недуга, повільне видужання, а врешті
громове питання. Допровадивши все отсе до щасливого
кінця, я примістив моого любимця під крила Карла Павло-
вича Брюлова і в перших днях мая покинув столицю,
і покинув ІІ на довго.

Перед виїздом передав я мому любимцеві своє меш-
кання в невібаглюю обстановкою, з мольбертом й гіп-
сами, яких годі було брати в собою, й радив йому, щоб
до зими пошукав собі якого товариша, а зими приїде
до його Штернберг. Штернберг був тоді в Україні, й ми
умовилися, що стрінемося в одного нашого спільногого
знаючого в прилуцькому повіті; при тій нагоді хотів
я попрохати його, щоб він, як вернеться в столицю,
замешкав з моїм приятелем; це і сталося на мою пре-
велику радість. Та ще радив я мому любимцеві, за-
ходити до Карла Павловича, але обережно, щоб не на-
скучити йому частими відвідинами; радив даліше не за-
недбувати лекцій і як найбільше читати, а на сам кі-
нець просив я його, щоб часто писав до мене і то так,
як до рідного батька.

Поручивши його опіці Пречистої Матері, розлучився
я з ним і — ах! розвлучився на віки.

Перші листи моого приятеля були одноманітні й похожі на подрібній й монотонний дневник школляря; вони цікаві тільки для мене й більш для нікого. Але в дальших починає з'являтися стиль, знання й зміст. От наприклад девятирій лист його:

»Нині рано о девятій годині звинули ми на валок образ „Розпяття Христове“, і я відіслав його з моделями в літеранську церкву св. Петра й Павла. Карло Брюлов доручив мені провести образ до самої церкви. Через чверть години він і сам приїхав та велів його натягнути на раму й постановити на місці. Та що не був ще перетягнений ляком, то здалека й не видно було нічого крім темної, матової плями. По обіді пішли ми з Михайловим й покрили малюнок ляком. Не бавом прийшов і Карло Павлович; з-першу сів у передній лавці, але подивившися трохи, перешов до останньої. Тут і ми підійшли до його і собі ж сіли. Довго він мовчки сидів, деколи тілько промовляючи: „Вандали! Ні оден промінь не паде на пристіл! І по-що ім образ!“

Потік обернувся до нас і, вказуючи на арку, що розділяє церкву, сказав: „Колиб намалювати Розпяття на весь цей лук, так бувби це образ, достойний Богочоловка!“.

Ох, коли-б мені розказати Вам хочу соту, хоч ти-сячну частину з того, що я тоді чув від його! Алеж Ви знаєте, як він говорить! Його слів не можна покласти на папір, вони скаменіють. Він тут же й змалював цей величній образ з усіма подробицями, і поставив його на місці. Що за картина! „Розпяття“ Миколи Пуссена просто сужальщина, а про Мартенса, то й не говорити.

Довго він ще балакав, а я слухав його побожно. Потім надів капелюх і вийшов, а слідком за ним і я з Михайловим. Проходачі біля статуй Петра й Павла, промовив: „Кукили в мокрому лахмітлю та-ще з Тор-

валльдсена!“ Певновигавів й співалими французом дав я собі, дивно що перед хвилі красної штуки, цами Греведона. Нині перший раз він мене не підійшов, двох на три години.

Ми поїхали даючи нас на

R. S. Не під у вересні, перевез Коли-б не Ви, ми не перевели ту, професора Булзі. І знова Ваша Всюди і всюди дію! Прощайте!

Думаю історію власними листами описує він заняття Карла Павловича вариншем. Для будь-колись усі його лежать середно доторкнені полі мистецтва та моралльного життя.

»От вже й жити нема! Не знаючи не обтяжжу мене,

ули одноманітні й повинник школляря; вони нікого. Але в дальнина й зміст. От на-

звинули ми на валок відіслав його з моделлю Петра й Павла. Карло браз до самої церкви прихав та велів його пости на місці. Та що то здалека й не видно плими. По обіді пішалионок ляком. Неч; з-першу сів у петрохи, перешов до його і собі ж сіли. Тілько промовляючи: е на пристіл! І по-що

казуючи на арку, що намалювати Розняття раз, достойний Бого-

м хочу соту, хоч ти від його! Алеж Ви в не можна покласти туже! змалював цей чим, і поставив його на стіть" Миколи Пуссена генса, то й не говорував його побожно.

слідком за ним і я з туї Петра й Павла, сміттю та ще з Гор-

вальдсена!" Перед магазином Даціяро вмішався в юрбу ловигавів й спинився коло вікна; обвішаного розмальованими французькими літографіями. Мій Боже, погадав я собі, дивлячись на його: і отсе цей самий геній, що перед хвилиною так високо лігав в країні прекрасної штуки, любується тепер солодкими красавицями Грэзедона! Неімовіре, а прецінь правдиве! — Нині перший раз не був я в клясі, бо Карло Павлович мене не пустив: він посадив мене з Михайлівим до варцаб, двох проти його одного і програв до нас на три години колиску.

Ми поїхали на остріви, а він остався дома, дожидаючи нас на вечір.

P. S. Не памятаю, чи писав я Вам, що по іспліті у вересні, перевели мене за „Бойця“ до натурної класи. Коли-б не Ви, мій незабутній Добродію, мене-б і за рік не перевели туди. Я став ходити на виклади анатомії професора Буяльського; він викладав тепер про кістки. І знова Ваша заслуга, що я його на-память знаю. Всюди і всюди Ви, мій єдиний, мій незабутній Добродію! Прощайте! Цілою душою відданний Вам

II. II.«

Думаю історію моого приятеля довести до краю його власними листами, а буде воно тим цікальніше, бо у листах описув він заняття і майже цілодenne домашнє життя Карла Павловича, котрого був улюбленим учнем і товаришем. Для будучого біографа Карла Брюлова відам колись усі його листи; пізні подаю тільки ті, що безпосередньо доторкаються його заняттю, його розвитку на полі мистецтва та розвитку його внутрішнього, високо-морального життя.

«От вже й жовтень кінчиться, а Штернберга нема й нема! Не знаю, що мені з мешканцем робити? Воно не обтяжує мене, бо платимо за його в купі з Михайлово-

вим. Я майже цілій день пробуваю у Карла Павловича, тілько почувати приходжу до дому, а часом то в його ночую. А Михайлов дома й не почус. Бог його знає, де він і як жив. Й бачуся з ним тілько в Карла Павловича, а часом в класі. Він людина дуже оригінальна і з добрим серцем. Брюлов кличе мене, перебратися зовсім до його, та мені — ніяково. Боюся Вам сказати, але мені здається, що я свободніший в своїому мешканні, а до того, страх як радби я прожити хоч кілька місяців у купі з Штернбергом, бо Ви мені так радили, а Ви нічо злого не порадите.

Карло Павлович незвичайно пильно працює тепер біля конії з картинни Доменіхіно: „св. Іоан“. Замовила у його академія. Шід час роботи я читала. У його гарна власна бібліотека, та ладу в ній нема. Кілька разів бралася ми порайдкувати, та нічого не вийшло. Але читати єсть що. Карло Павлович обіцяв Смірдину зробити малюнок для його: „Сто літератів“, за це Смірдин дас йому до вжитку цілу свою бібліотеку. Я вже прочитав майже всі романы Вальтер-Скотта, а тепер читаю „Історію хрестових походів“ Мішо. Вона подобається мені більш усіх романів, а Карло Павлович той самої думки. Я зробив скіць, як Монах Петро веде першу ватагу хрестових лицарів через одно німецьке місто, а держався я способу й костюмів Печці; скіць сам показав я Карлу Павловичу, але він заборонив мені велими строго, брати теми з чого іншого, а не з біблії та з історії Греків і Римлян. „Там, говорив він, сама простота ї краса, а в середньовічній історії неморальність і біда“. Тепер у мене в хаті жадної книжки крім біблії й нема. Подорож Анахарціса й історія Греків Галлюса читаю в Карла й для Карла Павловича, а він усе слухає з одинаковою вподобою. І коли-б Ви бачили, а якою увагою, з яким сердечним замилуванням кінчас він свою кошіо: я клонюся набожно перед ним, та й інакше не можна. Але що значить чарівна, магічна сила оригіналу? Чи це уперед-

ження, чи час так менікіно... Але ні, ніяк вище стояти відеколи хотів-би я,

Раз якось за відомою сказав, що ані в місцевості правдивої конії, се-б одну — однісеньку ковського і зараз про довго виголошує вірш Каратігін! До речі ми до Михайлівського життя картига", пер другою і третюю дію Каратігіна за жебра чого. Що значить

Тальоні вже пізнічне свої чарівні с люблю. Ах, коли-б бачивши, полюбив й великий, і хоч він то іноді здається мабуть і любий товари не очаровує. А моя вайтє, мій незабутній

Радість мої не так довго її нетерпіння, ненадійно! Її вірив, думаючи — і вав скіць: «Свякей на вічні, в другій годині забув замкнути двері

Нараз: ри-ип! і шапці постать люди

у Карла Павловича, а часом то в його чус. Бог його знає, що в Карла Павловича дуже оригінальна мене, перебратися дося Вам сказати, і в своєму мешканні прожити хоч кілька років мені так радили,

занально працює тепер я. Іоан". Замовила читаю. У його гарна тема. Кілька разів вже вийшло. Але чи в Смірдину зробити за це Смірдин дас? Я вже прочитав тепер читаю „Історію подобається мені із твої самої думки. першу ватагу хре- місто, а держався й показав я Карлу льми строго, брати з історії Греків і стота й краса, а в і біда". Тепер у білі й нема. Подобається читати в Карла пухає з однаковою увагою, з яким вкою: я клоне не можна. Але що лу? Чи це уперед-

ження, чи час так чарівливо притемнів краски, чи Доменікіно... Ale ні, це грізна думка, Доменікіно не міг ніяк вище стояти від божественного Карла Павловича. Деколи хотів-би я, щоб оригінал чим скоріше віднесли.

Раз якось за вечерию зійшла бесіда на копії, і він сказав, що ані в малярстві, ні в різбі він не признає правдивої копії, се-б то відтворення, а в поезії він знає одну — однісеньку копію „Шильонський вязень" Жуковського і зараз проговорив його з пам'яті. Як він чудово виголошує вірш! Вігме, краще ніж Брянський і Каратігін! До речі про Каратігіна. Отсє-якось зашли ми до Михайлівського театру; грали „Тридцять літ, або життя картира", переселену, як він казав, драму. Між другою і третьою дією пішов він за куїсі й перебрав Каратігіна за жебрака. Публіка дуріла, сама не знаючи чого. Що значить віврання для доброго актора!

Тальоні вже приїхала до Петербурга й незабаром пічне свої чарівні стрибання. Але він Й якось не додівлює. Ах, коли-б Штернберг скорше приїхав! Я, не бачивши, полюбив його. Карло Павлович для мене за великий, і хоч він до мене як добрий та прихильний, то йноді здається мені, що я самотній. Михайлов, добрий і любий товариш, але його нічо не пориває, нічо не очаровує. А може я його й не розумію. Прощаайте, мій незабутній Добродію.«

Радість моя не має границь. Штернберг, кого-то я так довго й нетерпильно дождав, приїхав. І то як нагло, ненадійно! Я злякався і довго очам своїм не вірив, думаючи — привид. А я, як раз тоді компонував скіп: «Закінч на полі вкритім кістками». Було це вночі, в другій годині. Вглубився я в мою Єзекіла й забув замкнути двері на ключ.

Нараз: ри-ип! і показується в кожусі і вимовій шапці постать людини. Я спершу злякався і інстинк-

товно крикнув: «Штернберг!». «Штернберг!» відповів він. Я не дав йому й кожуха скинути та взялся цілувати його, а він мене цілував. Довго ми любувалися, аж він пригадав собі, що візник жде біля брами, пішов до його, а я пішов до сторожа, щоб приніс речі до покою. Коли це було зроблено, відіткнули ми свободіно. Дивно! Мені здавалося, що зустрівся я із давним знайомим, або ще краще, що Вас побачив перед собою. За питаннями й за оповіданнями, де й коли він Вас бачив, об чим ви говорили й як розійшлися, минула нам ніч. Ми аж тоді спостерегли, що світас, як побачили, ясно-голубу тінь, яка падала від свічника на стіл.

— Тепер, — сказав він, — можна-би вже й чаю напитися.

— Певно, що можна-б, — відповів я, і ми пішли до «Золотого Якоря».

Після чаю, він положився спати, а я пішов до Брюлова, сповістити його про мою радість. Та Брюлов ще спав. Щож робити? Пішов я на побережжя, та ледве зробив кілька кроків, як наткнувся на Михайлова. Цей мабуть також цілу ніч не спав; йшов з якимсь добродієм у зимовому плащі й в окулярах.

— Лев Александрович Єлькін, — сказав Михайлів, вклануючись на добродія в окулярах.

Я пізапал себе й ми подали собі руки. Дальше розповів я Михайліву про приїзд Штернберга, а добродій в окулярах зрадів, не-мовби це приїхав його довго сподіаний приятель.

— Деж він? — спитав Михайлів.

— У нас в хаті, — відповів я.

— Спить?

— Спить.

— Ну то ходім до «Галернаумак», там певно ще не сплять, — сказав Михайлів.

Добродій в окулярах кивнув головою, на згоду, вони ввалилися за руки й пішли, а я за ними.

Ідучи повз місто, я відчуваю, що він дивиться на мене. Голову Лук'яна, і Попроща Михайлів, я відчуваю, що вони дивляться на мене. Звітавши в голос, але й про трохи піс набережної спав. Тихенько сівався його обличчя, олівець і папір від писання, а Вашого, а опісля хождістя і виразу, я цілу стать й приспівався й приложився, а він грав на скрипці.

— Покажіть,

Я показав; він відповів:

— Я колись усміхаючись, висміявав, вязав: клунок і сміх.

Виймивши з підборідка:

— Оттут Вам України, бракус та малионків. Подивітесь декуди поїхати. Дівчата співали: «Не знаєвся за ним. Хоча він відмінний».

— Дуже радо мене до натурної.

— Гаразд,

Коли-б не приїхав я і думки не було, що ради Лев Штернбергів порушать.

Штернберг «відповів він. ти та взялася цілувати ми любувалися, аж він брами, пішов до його, речі до покою. Коли звобідно. Дивно! Мені ним знайомим, або ще бою. За питаннями й Вас бачив, об чим ви нам ніч. Ми аж тодіили, ясно-голубу тінь, можна-би вже й чаю

відповів я, і ми пішли

ти, а я пішов до Брюлову. Та Брюлов ще побережка, та ледве ся на Михайлова. Цей пішов з якими добро-рах.

— сказав Михайлова,

обі руки. Дальше роз-тернберга, а добродій хіхав його довго спо-

йлов.

и.

ма», там певно ще не воловою, на згоду, вони ними.

Ідучи повз мешкання Брюлова, помітив я у вікні голову Лукіяна, і з того видів, що мистець уже встав. Попрощаючи Михайлова й Єлькіна, та пішов до його. В коридорі стрінув я його з свіжою палстою й чистими пеньзлями. Звітався й вернув назад: тепер я не тілько в-голос, але й про себе не годен був читати. Походивши трохи по набережній, вернув я в хату. Штернберг ще спав. Тихенсько сів я на стільці біля його ліжка й любувався його обличчям чистим, як у дитини; дальнє взяв олівець і папір і почав малювати портрет з сонного Вашого, а опісля й моого приятеля. Як на скіц — похожість і вираз вийшли гарно. Тільки що зарисував я цілу статі і зазначив складки одяла, як Штернберг проснувся й приловив мене на гарячому вчинку. Я збентежився, а він глянув і розсміявся сердечно.

— Покажіть, — каже, — що Ви робили?

Я показав; він знова голосно засміявся й під не-беса вихвалив мій рисунок.

— Я колись тим самим віддачуся Вам, — сказав усміхаючися, вискочив із постелі, облився водою, розвізял клунок і став одягатися.

Виймивши з під білля чималу теку, подав мені, ка-жуучи:

— Оттут Вам усе, що я минулого літа зробив на Україні, бракув тілько кілька олійних й акварельних малюнків. Подивіться, як мати-мете час, а мені треба декуди пойхати. До побачіння! — Далі подав мені руку й спітав: «Не знаю, яка цині в театрі вистава, я сту-жився за ним. Ходімо в ділкі!

— Дуже радо! — відповів я, — тілько прийдіть по мене до натурної класи.

— Гаразд, прийду, — відповів із-за дверей.

Коли-б не прийшов був по мене Лукін від Брюлова, то я і думки не мав-би про обід; мені навіть прикро було, що ради Лукіянового ростебефу мусів я кидати Штернбергів портфель.

За обідом розповів я Карлу Павловичу про моє щастя, а він побажав бачити Штернберга. Я відповів, що ми умовилися йти в театр і Брюлов заявив охоту пристати до нас, як тільки що путьного грають. На щастя грали тої днини в Александрийському театрі «Зачарований дім». Після лекції зайшов у клієнтуру Брюлова, взяв мене й Штернберга, посадив у свою коляску і ми поїхали дивитися на Людовика XI. Так скінчилася перший день.

На другий день, рано, Штернберг взяв свій обемистий портфель і ми пішли до Брюлова.

Цей був захоплений нашою, як він казав «одноманітно-ріжноманітною Україною» і нашими «меліянхолійними земляками», так гарно й вірно Штернбергом змальованими. Яке множество малюнків і які вони всі гарні! На малім клаптику сірого окладинкового паперу потягнула позема лінія; на самому переді вітряк, пара волів, біля воза навантаженого мішками; все це не нарисоване, тілько намічене, але що за краса! Очій не відрівеш. Або: в холодку під розлогу вербовою на самому березі бліненька хатина, соломою пошита — ціла відбилася у воді, мов у зеркалі. Під хатою бабуся, а на воді качки плавають, — от і весь образок, та який повний, який живий!

Оттаких малюнків, краще сказати, таких живих нарисів повний портфель у Штернberга. Чарівний, незрівнаний Штернберг! Не даром же поцілював його Брюлов.

Мимохіт згадав я про братів Чернецовых. Вони недавно вернулися з подорожі по Волзі і принесли Брюлову показати свої малюнки: сила Ватманівського паперу, на німецький лад уся пером почеркана. Карло Павлович, розглянувши кілька картин, замкнув портфель і сказав (розуміється не до братів Чернецовых): — Я тут не тільки матушки Волти, але й порядної калюжі не сподіваюся побачити. —

А на одному ескізі Штернберга він бачить цілу

Україну. Йому та постаті земляків і паматі змалювали Київ, а усім вигляв тілько бойтесь дідичів-панів, або,

Він суща дитя Нинішній день ми лерових »Розбійників« грають »Роберта«, краще сказати, Та Добродію! —

От вже більш живемо і то так — так жити. І щож дивив артист! Усе до всього. Шасливе дуже югос любить... не любити?

Ось як ми при годині йду я до кімні красками, а тай номер), Штернберг нарисів або малюнків масляними красками Брюлова, або приходжу що Бог післав; потім до третьої години Юр'єнс, деколи й я його мало не кожного разу, він нераз з обіда для простоти, чайний чоловік! П

ловичу про мое щастя, а. Я відповів, що ми залізли охоту пристати до. На щастя грали в грі «Зачарований дім». в, взяв мене Й Штернбергом поїхали дивитися перший день.

гр' взяв свій обємістий кік він казав «однома- ашими» «мелінхолійни- Істернбергом змальовав які вони всі гарні! скового паперу потя- ді вітряк, пара волів, ; все це не нарисо- краса! Очий не ві- злогою вершою на са- мою пошуто — ціла Під хатою бабуся, а ється образок, та який

ати, таких живих на- га. Чарівний, незрів- поцілував його Брю-

Нернцевих. Вони не- лозі і принесли Брю- а Ватманівського па- м почеркана. Карло ртін, замкнув порт- братів (Чернєзових): , але й порядної ка-

рга він бачить цілу

Україну. Йому так подобався Ваш край і задумані постаті земляків Ваших, що сьогодня за обідом він у памяті змалював собі хутір на березі Дніпра, недалеко Київа, з усіми вигодами і з чарівним штафажом. Одного він тілько боїться і віняк спекатися не може, а саме дідичів-панів, або, як він їх називав, феодалів-собачників.

Він суща дитина, дитина во всею свою припадкою! Нинішній день ми знова закінчили театром. Грали Шіллерових «Розбійників». Опери майже зовсім нема, деколи грають «Роберта», або «Фінеллю». Усе випер балет, або краще сказати, Тальоні. Прощавайте, мій незабутній Добродію! —

VI.

От вже більш місяця, як ми разом із Штернбергом живемо і то так живемо, що дай Боже, рідним братам так жити. І що ж це за добра, за люба людина! Прав- дивий артист! Усе сміхається до його й він усміхається до всього. Щаслива, завидна вдача! Карло Павлович дуже його любить. Але хіба ж може його хто знати й не любити?

Ось як ми проводимо дні й ночі. Рано о девятій годині йду я до класи малірства (я вже маю олійними красками, а при останньому іспиті дістал я третій номер), Штернберг лишається дома й робить із своїх нарисів або малюнки акварелю, або невеличкі картинки масляними красками. В одинадцятій я, або йду до Брюлова, або приходжу домів і сідаємо з Штернбергом, що Бог післав; потім я знова йду до класи й сиджу там до третьої години. О третій їдемо обідати до мадам Юргенс, деколи й Карло Павлович з нами, тому, що я його мало не кожної днини застаю о тій порі в Штернберга; він нераз зрикається пишного аристократичного обіда для простої, демократичної юшки. Справді, незвичайний чоловік! Після обіду я йду до академії, а коло

сьюмої години приходить туди Штернберг, і ми або йдемо до театру, або проходжуємося трохи по набережній, а опісля вертасмося домів, і я читаю що-небудь в голос, а він працює, або я працюю, а він читає. Недавно прочитали ми «Вудстока» Вальтера Скотта. Мене незвичайно зацікавила сцена, де Карло II Стюарт, скриваючися під чужим іменем в замку старого барона Лі, признається його донці Юлії, що він король Англії і предкладає їй на своєму дворі почесне місце любовниці. Правдиво королівська діка за гостинність! Я нарисував ескіз і показав його Брюлову. Він похвалив мій вибір і казав учитися з Павла Деляроша.

Недавно познайомив мене Штернберг з родиною Шмідта. Це якийсь його далекий свояк, поважний чоловік, а його родина, — це пряма ласка Божа.

Ми часто буваємо у них вечорами, а в неділю то й обідаємо. Незвичайно люба родина! Виходжу від них заєдно, почуваючи себе неначе чистішим і лучшим. Не знаю навіть, як дякувати Штернбергові за отсю знаність.

Познайомив він мене також з родиною того українського вельможі, у якого Ви тогід літом стріпнулися з ним на Україні. Я мало коли там буваю і то буваю тільки ради Штернберга: мені не подобається той проктційний тон і та низька влесливість його простацьких гостей, котрих він кормить своїми пишними обідами й напуває українською сливянкою. Довго не міг я зрозуміти, як Штернберг щось таке може терпіти, нарешті воно виявилося само собою. Раз якось вернувся він від Тарновських прямо від'їзд, такий сердитий; довго ходив мовчки по кімнаті, потім ліг на ліжко, знова встав, знова ліг, — так тричі, поки не заспокоївся й не вснув. Чую, аж він крізь сон кличе одну з небог Тарновських. Тоді догадався я в чому тут діло.

На другий день Вілі знова пішов до Тарновських і вернувся пізно вночі заплаканий. Я вдав, ніби не

помічаю нічо, він у камі й плакав як діна; потім він встає, поцідував, і гірко відміні історію своєї л

Звичайна історія новського, але та, таки воліла віддатися цев. Дуже звичайні трохи заспокоївся і

Другого й третього піде рано, верні пізно, пропадає. Прибуває ж слово книжне й мовчите головою покиав і віддо його: поїдьмо в ораторію, і не радо, все-ж таки вплинула; повеселітих чаювних країв, мов у нас бодяки.

Впішовши з оранжею на Крестовському, в дився. По обіді послухав спускаються з гори й обідали того дня у оранжею, й осталися там Привітала нас питаннями

У філтума любові, натовою Моцарта, у якій першій годині ноchi від

Бідолашний Вілі його, бо й чим?

На другий день з книгарні Смірдіна й номери «Бібліотеки драматургії» Діккенса «Ніклес Нік

нберг, і ми або йдемо
ки по набережній, а
чи що-небудь в голос,
читає. Недавно про-
шотта. Мене назви-
ли Стюарт, скриваю-
чого барона Лі, при-
ороль Англії і пред-
не місце любовниці.
ність! Я нарисував
похвалив мій вибір

терберг з родиною
своїх, поважний чо-
ласка Вожа.
ми, а в неділю то й
! Виходжу від них
йших і лучшим. Не
громи за отсю зна-

одиною того україн-
ські літом струпнулися
и було і то буваю
здобається той про-
вість його простачь-
коїми піщаними обі-
кою. Довго не міг
се може терпіти, на-
Раз якось вернувся
ї, такий сердитий;
ліг на ліжко, знова
и не заспокоївся й
кличе одну з небог
ому тут діло.
ов до Тарновських
ї. Я вдав, ніби не

помічаю нічо, він упав на канапу, затулив лице руками й плакав як дитина. Так минула найменше година; потім він встав, підійшов до мене, обіймив мене, поцілував, і гірко всміхнувся; сів біля мене й розказав мені історію своєї любові.

Звичайна історія: він влюбився в старшу небогу Тарновського, але та, хоч була до його прихильна, все ж таки воліла віддатися за якогось лисого доктора Бурцева. Дуже звичайна історія. Після такої сповіді він трохи заспокоївся і я положив його спати.

Другого й третього дня я його майже не бачив: піде рано, верне пізно, Бог його знає, де він у днину пропадає. Прібував я з ним балакати, та він мені ледве слово кине й мочить. Кликав до Шмідтів, — він тільки головою покирав і не пішов. В неділю вранці кажу до його: поїдмо в оранжерію ботанічного саду; він хоч і не радо, все ж таки згодився. Оранжерія добре на його винула; повеселішав, почав мріяти про подорож до тих чарівних країв, де всі дивні ростини ростуть, мов у нас бодяки.

Вийшовши з оранжерії, я предложив йому пообідати на Крестовському, в німецькім ресторані; він радо згодився. По обіді послухали ми Тирольців, подивилися, як спускаються з гори й поїхали просто до Шмідтів. Шмідти обідали того дня у Фіцтума, університетського інспектора, й осталися там і на вечір. Туди я ми поїхали. Привітали нас питанням, де ми дівалися?

У Фіцтума любувалися ми квітетом Ветговена й со-
натою Моцарта, у якій сольно грав знаменитий Вем, і в
першій годині очи вернули домів.

Бідолашний Вілі знова засумувався. Я не потішав
його, бо й чим?

На другий день з доручення Брюлова пішов я до
книгарні Смірдіна й уявив між іншими книжками два
номери «Бібліотеки для Чтення», де поміщений роман
Діккенса «Ніклес Ніклбі». Мені прийшло на думку спо-

рудити у Шмідтів літературні вечорі, і я запросив до цього Штернберга. Як задумано, так і зроблено. Того ж таки дня, після вечірніх рисунків у клясах, ми, взявши книжки під паху, рушили до Шмідтів. Там гадку мою привітали з захопленням і сейчас після чаю зачалося читання. Першого вечера читав я, другого Штернберг, далі знов я; так чергувалися, аж скінчили роман. Це читання дуже гарно вільнуло на Штернберга. Таким же способом після «Нікласа Нікльбі» прочитали ми «Кінельворт», «Пертську Красавицю» та ще кілька романів Вальтер Скотта. Нераз сиділи ми поза північ й не оглянулися, як надійшли Різдвяні свята. Штернберг зовсім прийшов до себе, працює і менше в тугу вдається; даста Бог, і це минеться.

Прощавайте, мій батечку рідний! Не обіцяюся писати Вам небавом, а я, з ласки Штернберга, окрім Шмідтів придбав ще деяких знайомих, і то таких, що не годиться занедбувати. Я купив собі на свята новий одяг і зимову загортку з англійської бай, зовсім таку, як мас Штернберг, щоби нас Шмідти не даром прозивали Кастор і Поллюкс; а на весну гадасмо замовити собі плащі з камльоту. Гроши тепер у мене є! Зачав я маювати акварельні портрети, спершу — по прязні, а там і за гроші. Але Брюлову поки-що не показую; боюся. Тримаюся більше Соколова; Гав мені не подобається: солодково-нудкий. Гадам ще взятися за французьку мову: це конче потрібно. Одна підтаркувана вдовиця хотіла мене чити, а я за це, щоб учив її сина рисунків. Взагідна послуга, та мені це не подобається: раз тому, що далеко ходити, аж в Ертельв переулок, — а друге — дві години морочитися з розпещеним хлопчиком — це також не аби-яка річ! Краще я отті дві години витрачу на акварельний портрет і матиму чим заплатити вчителеві. Гадаю, що й Ви такої думки. У Брюлова єсть Гіббон французькою мовою, і мені просто не мож байдуже глядіти на його. Не знаю, чи

бачили Ви його ес-
зок: «Гензеріх при-
робітні. Чудовий! І
зля. Як-що Ви не
сунок і прийшли Ва-

»Бахчисарайськ
бути ще при Вас ро-

Ага, трохи не
лов жениться, по сва-
поважного горожан-
чев, але говорить, що
в класі стрічаю; він
ний молодець. Як в
найменшими подроби-
мій незабутній добре-

»От уже два міс-
мовчанка непростим
читься інтересний с...
В останньому листі п...
тепер опишу Вам по-
білося.

В день шлюбу К...
взяв капелюх і пер-
вився біля копії Дом-
він мовчки, а дальша
було нікого в майст-
конець і каже зверт-

»Шампієр, мовби
падеш.«

Я не знав, що й
пелюх, пішов до наре-
до своєго мешкання,
готовання, навіть Лу-
динни, словом не бу-

III. T. IV.

чорі, і я запросив до
так і зроблено. Того-ж
у клясах, ми, взвав-
Шмідтів. Там гадку
сейчас після чаю за-
став я, другого Штерн-
і, аж скінчил роман.
на Штернберга. Та-
кільбі прочітали ми
до» та ще кілька ро-
їли ми поза північ й
нні світа. Штернберг
еніше в тугу вдається;

ий! Не обіцяюся пи-
ернберга, окрім Шмід-
ті, і то таких, що не
ї на свята новий одяг
бай, зовсім таку, як
не даром прозивали
адасмо замовити собі
мене! Зачав я ма-
шту — по приязні, а
оки-що не показую;
; Гав мені не подо-
ще виятися за фран-

Одна піdstаркувата
де, щоб учинив її сина
ї це не подобається:
Ертелів переулок, —
з розпещеним хлоп-
річ! Краще я отті
й портрет і матиму
що й Ви такої думки.
ською мовою, і мені
а його. Не знаю, чи

бачили Ви його ескіз, лішче сказати невеличкий обра-
зовок: »Гензеріх прибуває до Риму«; тепер він у його в
робітні. Чудовий! Як і все, що виходить з-під його пен-
зля. Як-що Ви не бачили, то я зроблю невеличкий ри-
сунок і пришлю Вам.

»Бахчисарайський фонтан« те-ж приплю; його ма-
буть ще при Вас розпочато.

Ага, трохи не забув; ладиться велика подія: Брю-
лов жениться, по святках весілля. Його суджена — донька
новажного горожанина города Риги, Тіма. Я її не ба-
чив, але говорять, що на причуд гарна. Брата її іноді
в клясі стрічало; він ученик Зауервайдза, незвичайно гар-
ний молодець. Як все це збудеться, то я опишу Вам з
найменшими подробицями, а поки-що прощавайте ще раз,
мій незабутній добродію!«

»От уже два місяці, як я до Вас писав. Така довга
мовчанка непростима. Але я нарочно ждав, аж поїді-
ть інтересний епізод із життя Карла Павловича.
В останньому листі писав я Вам, що він думав женитися;
тепер опишу Вам подрібно, як воно зробилося і як роз-
билося.

В день шлюбу Карло Павлович одягся, як звичайно,
взяв капелюх і переходячи через свою робітню, зупи-
нівся біля комії Доменікіно, вже скінченої; довго стояв
він мовчки, а даліше сів у крісло (крім нас двох не
було нікого в майстерні), помовчав ще хвилину, а на-
конець і каже звертаючись до мене:

»Цампієрі, мовби говорив мені: не женися, а то про-
падеш.«

Я не знат, що йому відповісти, а він узяв свій ка-
пелюх, пішов до нареченої тай цілій цей день не вертав
до своєго мешкання. До весілля не роблено ніяких при-
готувань, навіть Лукіянового ростбефу бракувало той
днини, словом не було нічо, що натякало-бі на праз-

ник. В клясі довідався я, що вінчання відбудеться в осьмій годині в вечір в лютеранській церкві св. Анни, в Кирочній. Після науки в клясі рисунку взяли ми із Штернбергом флякру й поїхали на Кирочну.

В церкві вже позасвічували свічки, а Карло Павлович із Зауервайдом та з братом молодої були вже тут. Побачивши нас, Брюлов підійшов, подав руку й сказав: женося.

В тій самій хвилині до церкви увійшла молода, юна пішов на стрічку. Я в життю не бачив та її не побачу такої красавиці. Під час обряду Карло Павлович стояв глибоко задуманий та її ані разу не подивився на свою прекрасну невесту.

Вінчання скінчилося, ми повітали щасливих молодят, відпровадили їх до карити, а по дорозі заіхали до Кліка, повечеряли і за здоров'я молодих випили пляшку Кліко. Сталося це 8 січня 1839 р. І в Карла Павловича весілля теж скінчилося на пляшці Кліко: ані того, ані в слідуєчій дні не будо ніякого святкування.

В тиждень пізніше стрінку я його в коридорі якраз проти кватирі графа Толстого і він запросив мене до себе на обід. Поки подали обід — він щось рисував у своїм альбомі, а мені казав читати Квентін Дерварда. Ледве почав я читати, як він спинив мене й голосно кликнув: Смілі!

За хвилину явилася його жінка красавиця. Я несправно поклонився їй, а Брюлов сказав:

— Сміліс, а на чому то ми зупинилися? Та ні, краще сядь і сама читай. А Ви послухайте, як вона гарно по російськи читас.

Вона спершу не хотіла читати, потім розгорнула книжку, прочитала кілька речень з острою, німецькою вимовою, зареготала, кинула книжку й втекла. Він покликав її знова та з ніжностю влюблениго чоловіка просив її сісти до фортечного і проспівати каватіну з «Нормі». Не відказуючися, сіла і після кількох прелю-

дій заснівала. Гола але такий солодкий не вірив, що слухає якоїсь воздушної сонні дійсно вона та сказати, але ще й сочок. Карло Павлович сидів, зложивши ноги, і не чув, як обід поданий!

По обіді Лукія пляшку Лякріма-Кліко вив іх за столом і Павлович подав її щодня на обід. Я ханяний.

Скінчивши рисунок, режжі й пристав до мене, але забрали мене з собою тав Пушкінового «Аліса в країні чудес» сандер Сергієвич пружинки, і як він змінився. Він предкладав трет, але тоді Пушкін не оставляючи намного як якого джигіту.

Після чаю чарівельф і програла дівіка каватіну з «Нормі», покінчила.

Після такого венчання хазяїці і хазяїн північ. Штернберг і Брюлов йому, не знімавши, і він називав мене ще

«Але й ви мені

нчання відбудеться в
ській церкві св. Анни,
рисунку взяли ми із
Кирочну.

бічки, а Карло Павлович
холодої були вже тут
подав руку й скла-

увійшла молода, їй він
зачив та й не побачу
арло Павлович стояв
не подивився на свою

ти щасливих моло-
по дорозі заходили до
подих випили пляшку
р. І в Карла Павло-
вичі Кліко: ані того,
о святкування.

його в коридорі як-
ї він запросив мене
— він щось рисував
ти Квентін Дерварда.
нинив мене й голосно

ка красавиця. Я не-
сказав:
нилися? Та ні, краще
айте, як вона гарно

ти, потім розгорнула
з острою, німецькою
ку й втекла. Він по-
влюблених чоловіка
проспівати каватіну з
після кількох прелю-

дій засківала. Голос у неї не сильний, не ефектований, але такий солодкий, чаруючий, що я слухав і сам собі не вірив, що слухаю співу смертної, земної істоти, а не якоїсь воздушної феї. Був це магічний вплив її вроди, чи дійсно вона так гарно співала, не вмію Вам певно сказати, але ще й тепер, я ніби чую її чарівний голосочок. Карло Павлович теж був очарований її співом; він сидів, зложивши руки на вхрест над своїм альбомом і не чув, як увійшов Лукіян і вдвічі промовив: обід поданий!

По обіді Лукіян на той самий стіл подав овочі й пляшку Лякріма-Кристі. Вдарила п'ята година, я оставив їх за столом і пішов до класи. На прощання Карло Павлович подав мені руку й просив приходити до них щодня на обід. Я був велими врадуваний таким про-
ханням.

Скінчивши рисунки в класі, стрінув я їх на побережжі й пристав до них. Они небавом пішли домів і забрали мене з собою. За часім Карло Павлович прочитав Пушкінового «Анжеля» і розповів, як покійний Александр Сергієвич просив його, намалювати портрет його жінки, і як він змісся відмовив, бо жінка його косоока. Він предкладав Пушкінові, намалювати з його портретом, але тоді Пушкін відклався. Незабаром поет помер, не оставляючи нам портрету. Кіпренський намалював його як якого джигуна, а не поета.

Після чаю чарівна хазяйка навчила нас »Гальберцвельф« і програла до мене 20 кошіок, а до своєго чоловіка каватіну з »Нормі«; сейчас сіла до фортепіана й покищувалася.

Після такого величнього Finale подякував я чарівній хазяйці і хазяйкові й пішов домів; було далеко поза північ. Штернберг ще не спав, дожидав мене. Я розповів йому, не знімаючи капелюха, свої переживання, і він назав мене щасливим чоловіком.

»Але й ви мені позавидуйте« — сказав опісля; »ті-

нераал-губернатор із Орейбурга запрошує мене до себе на ціле літо; я був нині у Володимира Івановича Даля і ми умовилися вже про подорож. На другий тиждень — бувай здоров!

Звістка ця приголомшила мене; довго я не годен був вимовити слова, прийшовши до пам'яті, я спітав:

»Якже ти все це вспів так скоро поладнати!«

»Нині,« відповів він, »в десятій годині прислав по мене Григорович; я пішов — він предложив мені дорогу, я згодився, пішов до Даля і справа була готова.«

»А щож я без тебе робитиму? Як я житиму без тебе?« спітав я крізь сльози.

»Так, як я без тебе; будемо вчитися, працювати й незамітно самоти. А от, додав, завтра обідамо в Йоахіма. Він знає тебе, й просив, щоби я тебе приводив. Добре?«

»Добре!, відповів я, — і ми лягли спати.

На другий день обідали ми в Йоахіма. Це син звісного стельмаха Йоахіма, веселий, щирій і дуже освічений німець. Після обіду показував нам свою збірку естампів і між іншими кілька зшитків дуже гарних літо-графій Дрезденської галерії, які юно дістав. А що було це в суботу, то ми й вечір провели в його. За часм зійшла бесіда на любов і на влюблених. Бідний Штернберг сидів, мов на шпильках. Я старав сі перемінити розмову, але Йоахім, ніби нарочно, роздував ї, і нарешті розповів нам про себе самого ось який анекдот:

— Як закохався я, — каже він, — в мою Аделлайду, а вона в мене — ні, так став я на тому, щоб відібрати собі життя. Вибрав я смерть від чаду. Приладив усе, що треба; написав листи до кількох приятелів, між іншими й до неї (тут він показав на свою жінку), роздобув собі пляшку рому, й велів принести жарівницю з вуглем, скіпок і свічку. Коли все було готове, я замкнув двері на ключ, налив склянку рому, випив, і мені почав мріатися »Бенкет Вальтазара« Мар-

тена. Я випив др...
лося. Мої приятелі, гічні смерти, позб
ланого, як ніч. Я,
бувши й справді пом
прихильнішою до
за мене за-між.

Оповідання це

Йоахім дуже п
поклав собі обовязки

Неділлю провел
ліся домів і вже ст
нараз треба було х
кишеню і замісьцю

— Я й забув.
баль, — сказав він,

— Добре, пойди
надівші фраки, зам
ганину костюмів біл
капуцинських мал

Сіяюча сали ск
блиоко, музика грем
мені страшно надоку
може це кому й ви
байдуже.

Ми пішли в пр
відіткнуту від глоти
хочби тобі на сміх,
дах стрінув нас Ель
зутрівся раз зі мн
Штернберга також і
обійтати. Саме в то
він представив нам і
телем, Сашою Оболе
ми вийшли на гору.

В одній із бічни

рошує мене до себе
тира Івановича Даля
а другий тиждень —

; довго я не годен
до пам'яті, я спітав:
оро поладнати.
годин прислав по
відложив мені дорогу,
а була готова.
Як я житиму без

итися, працювати й
тра обідамо в Йоа-
и тебе припровадив.

нагли спати.
оахіма. Це син зві-
дирі і дуже освіче-
з нам свою збірку
в дуже гарних літо-
ро йно дістав. А що
елі його. За часм
них. Бідний Штери-
гарав сій перемінити
, роздував І, і на-
ось який анекдот:
зін, — в мою Аде-
гав я на тому, щоб
ерта від чаду. При-
и до кількох при-
їн показав на свою
, й велів принести
ку. Коли все було
ллив склянку рому,
т Вальтазара» Мар-

тенса. Я випив другу чарку і мені вже нічого не мрія-
лося. Мої приятелі, повідомлені об моїй передчасній, тра-
гічній смерті, позбігалися, розбили двері й найшли мене
п'яного, як ніч. Я, бачите, забув підпалити вугля, а то
бувби й справді помер. Після такої пригоди і вона стала
прихильнішою до мене і нарешті згодилася, вийти
за мене заміж. —

Оповідання це закінчив добро склянкою пуншу.

Йоахім дуже подобався мені своїм поведінням і я
поклав собі обовязком, відвідувати його, як мога, часто.

Неділю провели ми в Шмідтів. В 11 годині верну-
лися домів і вже стали розлягатися, коли Штернбергові
нараз треба було хустки до носа; він вложив руку в
кишеню і замісць хустки витягнув афіш:

— Я й забув. Нині у Великому театрі масковий
бал, — сказав він, розгортаючи афіш: — поїдьмо!

— Добре, поїдьмо! спати ще час, відповів я, — і ми,
надівши фраки, замісьць сурдуків, поїхали перше до ма-
газину костюмів біля поліційного мосту, купили личини
капуцинських мали і чорні півличини й поїхали в театр.

Сіюча саля скоро наповнилася замаскованою пуб-
лікою, музика греміла; небавом стало душно й личина
мені страшно надокучила; я зняв її, Штернберг' також,
може це кому й видало ся дивним, та нам про це й
байдуже.

Ми пішли в прибічні салі першого поверху, щоб
відіхнути від глоти й від духоти. Ані одна личина,
хоч-би тобі на сміх, не пішла за нами. Тілько на сходах
страйцув нас Елькін, той самий пан в окулярах, що
зустрівся раз зі мною і з Михайлівим. Він пізнав мене,
Штернберга також і речочу на ціле горло почав нас
обіймати. Саме в той час надійшов молодий мічман, і
він представив нам його, називаючи своїм щирим приятелем, Сашою Оболенським. Була вже третя година, як
ми вийшли на гору.

В одній із бічних салі стояв накритий стіл, при

нім сиділи гості й їли. Мені теж захотилося їсти. Я сказав про це шепотом Штернбергові і він згодився, але Елькін й Оболенський сопротивилися й замісць того предложили, обовязково поїхати до Клея, і там, як будиться, порядно повечеряти.

— А то тут, додав Елькін, не наймося до сита, а заплатимо в десятеро.

Ми однодумно пристали й подалися до Клея.

Молодий мічман подобався мені дуже своїм гарним поведінням. Досі я приставав тілько з моїми скромними товаришами, а молодець «з великого світу» побачив я у перше зблизька. Каламбурами й дотепами, мов із рукава спиле, а водевільних куплетів у його без-ліку, прямо зух-молодець.

У Клея просиділи ми до самого ранку, а що жвавий мічман був трохи запаморочений, то ми взяли його до нашого мешкання, а з Елькіном розпрацалися в ресторані.

Ось як я нині живу: волочуся по маскарадах, вчєряю в ресторанах, гроші розкидаю, прямо не рахуючи. А чи давно-ж то, чи давно сіяв той незабутній ранок над Невою, коли Ви стрінули мене в Літньому саду перед статую Сатурна? Незабутній ранок, незабутній мій добродію! Чим і як я Вам віддичуся достойно? Окрім чистої сердечної слози-молитви я нічого не маю.

О девятій годині пішов я своїм звичаєм до класи, а Штернберг остався ще дома з гостем; гість ще спав. В одинадцятій я пішов до Карла Павловича й почув любий докір від любої Ємілії Карлівної. Ми грали до другої години в «галльбер-цвельф».

Вона хотіла, щоб я остався в них до обіда, і я вже був готов, але Карло Павлович замітив, що не годиться опускати роботи, і я пішов до класи, засоромившися по самі вуха. О третьій годині я знову прийшов, а о п'ятій лишив їх після обіду і знов вернувся до класи.

Оттак, опріч суботи та неділі, я що дня у них. Су-

бота була признача та й Фіцтума. Ви — німці, але які отсих німців.

Штернберг уважав дорожню і — певна вдача. В суботу в Колмана, звісного

По обіді казав показав свої рисунки зроблені членами, а зроблені та налюбуватися ними, срібну медаль, рисунок під небесами чим світ стоять, —

Штернбергові нами; тож Йоахім провести? Штернберг піддав такий проекції галерії Строганова. Проект принят. Нехайма й рушили в галерею, що так-то й такі його галерію. Ввічливі нині неділі і гарні місць гарними творами родою.

Нам, розуміється, дякувати князеві заради не почути і відгадати і рахували там гарного мистецтва. в театрі.

В поведілок рагує щоб він в 3 годині

захотилося їсти. Я
тоги і він згодився,
вілісся й замісць того
Клея, і там, як го-

наїмось до сита, а

алися до Клея.

дуже своїм гарним
з моїми скромними
того світа побачив я
дотепами, мов із ру-
його без-ліку, прямо

о ранку, а що жва-
й, то ми взяли його
розпрацалися в ре-

по маскарадах, ве-
, прямо не рахуючи.
й незабутній ранок
в Літньому саду пе-
анок, незабутній мій
ся достойно? Окрім
чого не маю.

и звичаси до кляси,
стем; гість ще спав.
зволиця й почув лю-
и. Ми грали до дру-

них до обіда, і я
замітив, що не го-
до кляси, засоромив-
ї я знова прийшов,
звернувшись до кляси. Су-

бота була призначена для Йоахіма, а неділя для Шмід-
та й Фіцтума. Ви певно завважаєте, що всі мої знайомі
— німці, але які гарні німці! Я просто влюблений в
отих вімців.

Штернберг увесь цей тиждень клопотався своєю по-
дорожжю і — певне мусів щось забути: така вже його
вдача. В суботу пішли ми до Йоахіма й стрінули там
Кольмана, звісного аквареліста й учителя Йоахіма.

По обіді казав Кольман свому ученикови, щоби цей
показав свої рисунки дерев; ученик нерад згодився.
Рисунки зроблені чорним і білим олівцем на сіруму па-
пері, а зроблені так гарно, так докладно, що я не міг
наплобуватися ними. За одну з тих студій він дістав дру-
гу, срібну медаль, а добрий Кольман вихвалив цей
рисунок під небеса, як троїмф свого учня й божився
на чим світ стоять, що він такого не втне.

Штернбергові оставалося тілько два дні побуту з
нами; тоді Йоахім і спілав його, як він гадав цей час
провести? Штернберг, мабуть, об тім не думав. Йоахім
піддав такий проект: завтра, себто в неділю, відвідати
галерії Строганова й Юсупова, а в понеділок Ермітаж.
Проект прийнято. На другий день ми приїхали до Йоа-
хіма й рушили в галерію Юсупова. Князя повідомили,
що такі-то й такі артисти просять дозволу оглянути
його галерію. Ввічливий князь велів нам відповісти, що
нині неділя і гарна погода, тому він радить нам, за-
місць гарними творами штуки полюбуватися гарною при-
родою.

Нам, розуміється, не оставалося нічо, як лише по-
дякувати князеві за добру раду, а щоб подібної доброї
ради не почути і від Строганова, ми вібралися в Ермі-
таж і рахували там три години, як правдиві поклонники
гарного мистецтва. Обідали в Йоахіма, а вечір провели
в театрі.

В поведілок рано Штернберг дістав лист від Даля,
щоб він в 3 годині готовий був до дороги. Штернберг

поїхав працювати з приятелями, а я взявся лаштувати його речі. О 3 годині були ми вже в Даля, а о четвертій я розілувався із Штернбергом коло середутої рогачки й вернувся сам-один у Петербург, мало-що не в слізах.

Була в мене гадка, поїхати до Йоахіма, але я бажав самоти, та разом із тим не хотів іхати домів; боявся пустки, котра мене обгорне дома. Я відправив віз біля рогачки й пішов пішки. Та хоч як довгу пройшов дорогу, я не втомувався нею так, як сподівався і ходив ще довго по набережній біля академії. В мешканні Карла Павловича світилося ще, але світло незабаром згасло й за хвилину вийшов він з жінкою на набережну. Щоб з ними не стрінугтися, пішов я домів, роздягся і на-потемки ліг спати.

Тепер я майже не бував дома: без Штернберга мені і сумно й пусто. Михайлова знов перебрався до мене, але по-давньому не сидить дома. Він десь, мабуть чи не в Елькіна, познайомився з мічманом Оболенським. Оболенський часто приходить в ночі і коли Михайлова нема дома, кладеться спати на його ліжко. Цей молодик зачинає мені менше подобатися, як перше; він аби справді однноманітний, або таким здається мені тому, що я сам тепер до себе не подібний. До класи вчачкою пильно, як і перше, але працюю мляво, що вже й Брюлов помітив. Мені це прикро, та не знаю, як мені поправитися.

Емілія Карлівна, як і перши, приязна до мене і трас зо мною в «галльбер-цеульф».

Небавом по від'їзді Штернберга Карло Павлович казав мені приготувати олівці й папір. Він хоче змалювати з своєї жінки 12 голівок у різних зворотах, як ілюстрації до баллади Жуковского »Двінадцять співчих дівчъ«.

Одначе папір і олівці лежать собі без ужитку.

Було це під кінець лютого; я по звичаю обідав у них. Тої памятної днини жінка Карла Павловича по-

казала ся мені ніщала мене вином пята година, я готувала мені нагадальна стола й відійшла після лекції й ковзанки.

Робота в класі умовилася. В двері пан не вели і нік такій переміні й пішов Михайлова й мотором веселій балаці. Очергти, а я ліг спати.

Другого дня ревнованич, входжу діяками словами:

— Поздоровіть.

Зразу я не зрозумів. Я ще не вірив, аж

— Моя жінка вайдової і не вернувся.

Потім звелів відповісти, щоб цей подав йом було подане й він нескінчений ще пора. Павлович принявся зати себе спокійним кинув палітру й пішов.

— Не вже-ж все можу працювати. —

О другій годині певний того, що стояв з собою робити: кою? Та в коридорі нечай майому вагання. Але обідав я сам од

я взявся лаштувати же в Далі, а о че-рігом коло середущої тербург, мало-що не

Іоахіма, але я бажав їхати домів; боявся Я відправив віз біля довгу пройшов до сподіався і ходивademі. В мешканні світло незабаром з жінкою на набережній я дімів, роз-

без Штернберга мені перебрався до мене, Він десь, мабуть чи том Оболенським. Обожали Михайлова немає. Цей молодик за-просе; він або спрощін тому, що я сам після вчащаю пильно, а вже й Брюлов попри мені поправитися. Низна до мене і грас

Карло Павлович ка-р. Він хоче змалю-іжних зворотах, як в'яндає сплячихъ

обі без ужитку. по звичаю обідав у арла. Павловича по-

казала ся мені незвичайно чарівною, за обідом вгопала мене вином і була така привітна, що як вибила п'ята година, я готов був забути про лекцію; та вона сама мені нагадала. Не було що робити, я встав з-за стола й відійшов не пращаючись та обіцяв вернути після лекції й конечно обіграти її в «галльбер-цвельф»

Робота в класі скінчилася, я приходжу до них, як умовився. В дверях стрічає мене Лукіян і каже, що пан не велів нікого приймати. Я немало здивувався такій переміні й пішов домів. Проти звичаю застав тут Михайлова й моторного мічмана. Вечір минув нам на веселій балачці. О дванадцятій годині вони пішли вечеряти, а я ліг спати.

Другого дня ранком заходжу з класи до Карла Павловича, входжу до робітні, а він вітас мене весело такими словами:

— Поздоровіть мене: я нежонатий.

Зразу я не зрозумів його; він в-друге те саме каже. Я ще вірив, аж він додав зовсім весело:

— Моя жінка пішла вчора після обіду до Заурвайдової і не вернулася й досі.

Потім звелів він Лукіянові, переказати Ліппінові, щоб цей подає йому палітру й пензлі. За хвилину все було подане й він засів до праці. На шталеві стояв нескінчений ще портрет графа Мусін-Пушкіна. Карло Павлович принявся за його. Та хоч як рад був показати себе спокійним — робота йому не йшла. Наконець кинув палітру й пензлі та промовив, ніби сам про себе:

— Не вже-ж воно мене дійсно так бентежить. Не можу працювати. — I пішов до себе на гору.

О другій годині я пішов до класи, все ще не цілком певний того, що сталося. О третій вийшов і не знав, що з собою робити: чи йти до його, чи оставити в спокою? Та в коридорі стрів мене Лукіян й поклав кінець моєму ваганиню, сказавши: «пан просить до обіду». Але обідав я сам оден. Карло Павлович нічого в рот

не брав, навіть до столу не сів, нарікав на біль, голови й курив цигару.

На другий день він ліг у ліжко й пролежав два тижні; увесь цей час я не покидав його. Часом маячив у горячці, але ані оден раз не вимовив імені своєї жінки. Нарешті став одужувати й одного вечера по-кликає свого брата Александра та просив його, щоб постарається о адвоката, який поборив би потрібні заходи для формального розводу. Тепер він знова виходить з хати і замовив у Доніціельського велике полотно: гадає почати образ «Успення» для Казанського собору, а дожидаючись полотна й літа, став малювати, в природній величині князя Александра Николаєвича Голіцина й Федора Івановича Принципівського. Старець буде намальований в сидячій позиції в сірій фраку й з Андреєвською лентою.

Про гутірки, які ходять про Карла Павловича по городі й по академії — не пишу Вам. Поклени дуже глупі й отидні, гріх повторювати. В академії загально вказують на Зауервайда, як на автора тих сплетень, а я маю підставу вірити цьому.

Нехай воно трохи присхне, тоді я Вам перекажу своєї поміщення, ю тимчасом нагромадиться і обробитися матеріал. Прощанайтесь, мій незабутній Добродію!

P. S. Від Штернберга дістав я з Москви письмо. Добрий Вілл! він і Вас не забував, кланяється й просить, як коли Вам доведеться побачити на Україні небогу Тарновського, паню Бурцеву, то щоб передали Ви від його глубоке поважання. Бідний Вілл! він все ще памятає ї....

Слідуючого листу, не мішу, тому, бо немає в йому нічого більш, крім пустих сплетень і дуже мерзеної обговорювання на ім'я Карла Великого; а такі речі не повинні мати місця в оповіданню про найчеснішого з людей. Непраслива його женитьба покінчилася полюбовною угодою, цеб-то розводом, за який він заплатив їй 13 000 рублів асигнаціями. Це всього, що в тому листі цікавого.

Петербуржської дворі сира, гнилає стала. От якби Е. Вами налюбувався, ків нема нічого затратовського «Ангел» лиса різьбарі: Рама Він зробив круглий бив! просто розкішне живе лице слідити статуя була ще в галереї в кабінет Ставасе, трошки нижче гувернантки перемінівся. Ставасе Брюлова.

Про мальярство образа Карла Павловича в Україні, людав і скінччив, і чудовим твором. Вел

Що-ж мені пропонувати? Я першу срібну медалью малював одійними кольорами, хлопчик ділиться під час відкриття бакою. От і все! ранками ходив з підборах та дерева з підборах.

Я що-раз більше майже що днини: як відмінно! Познакомився близько зі мною, бувають у себе. Дніпровський і Крестовський ялицю та білу бересту.

нарікав на біль, го-

кко й пролежав два
дні його. Часом мал-
е вимовив ім'єні свої
ї одного вечера по-
просив його, щоб по-
ті потрібні заходи для
това виходить з хати
олото: гадає почати
собору, а дождаю-
в природній величині
піціна й Федора Іва-
на намальованій в си-
ндресевською лентою.
Карла Павловича по
Вам. Поклени дуже
В академії загально
втора тих сплетень,

тд і Вам перекажу
здиться і обробиться
ні Добродію!

з Москви письмо.
е, кланяється й про-
чити на Україні не-
то щоб передказали
їдний Віллі! він все

у, бо немає в йому
ї дуже мeraеної об-
акі речі не повинні
еснійшого в людей.
ся полюбовною уго-
платив їй 13 000 руб-
листи цікавого.

VII.

Петербуржського сіренського літа, мов і не було. На
дворі сира, гнила осінь, а в нашій академії пишина ви-
става. От як-би Ви приїхали й оглянули її, то я-б і
Вами налюбувався. Що до майстрства, то з робіт учени-
ків нема нічого замітного, крім конкурсової праці Це-
тровського «Ангел являється пастухам». За те визначи-
лися різьбарі: Рамазанов і Ставасер, особливо Ставасер.
Він зробив круглу статую молодого рибалки, і як зро-
бив! просто розкіш, особливо вираз лиця: заперши дух,
живе лице слідить за рухом поплавця. Я тямлю, як
статуя була ще в глині, Карло Павлович увійшов нагло
в кабінет Ставасера, любувався нею й радив вдавити
трошки нижню губу рибака. Він це зробив, і вираз
перемінився. Ставасер готов був молитися за великого
Брюлова.

Про майстерство скажу Вам взагалі, що для одного
образа Карла Павловича варто приїхати з Китаю, а не
тільки з України. Див-герой! За одним махом і підма-
люють і скінчива, і тепер угощує голодну публіку своїм
чудовим твором. Велика його слава і геній його без краю.

Що-ж мені про себе самого Вам сказати? Дістав
я першу срібну медаль за студію з натури; та ще на-
малював олійними красками невеличкий образ: «Сирітка
хлопчик ділиться під парканом своюю милостинею з со-
бакою». От і все! Ціле літо працював і в класі, а
ранками ходив з Йоахімом на Смоленське кладбище,
лопух та дереву змальовувати.

Я що-раз більше влюблуюся в Йоахіма. Бачимося,
майже що днини; він заєдно ходить на вечірні курси.
Познакомився близько з Карлом Павловичем і часто
бувають у себе. Деколи робимо прогулки на Петров-
ській і Крестовській острови, щоби там малювати чорну
лицю та білу березу. Два рази ходили ми пішки до

Парголова, там познайомив я його із Шмідтами. Вони літом живуть в Парголові. Йоахім дуже рад тому знайомству, тай хто-ж не буде рад познайомитися з родиною Шмідтів!

Розповім Вам ще одну дуже забавну подію; вона недавно збулася. На тому самому поверсі, що я, замешкав недавно якийсь урядник з родиною: жінкою, двома дітьми й небогою, гарною пятнадцятирічною дівчиною. Яким чином розвідав я про це — зараз Вам розповім. Ви памятаєте добре Ваше колишнє мешкання: з маленького присінка відчиняються двері на спільній коридор. Одного разу відчиняю я ці двері, й уявіть собі мое здивування: передо мною стоїть прогарна дівчина, збентежена й почервоніла по вуха. Я не знат, що її сказати, й помовчавши хвилину, поклонився їй, а вона, закрила лиць руками, втікла й сковалася у сусідних дверях. Що вона за знак — не знимив я, та після довгих думок і догодок пішов до кляси. Робота не вдавалася мені; оттака невідома дівчина не давала робити. На другий день вона стрінула мене на сходах і спаленіла, як за першим разом; я також стояв, мов укопаний. Але вона засміялась, та так тò щиро, так по дитячому, що я не втерпів і теж розрерогався. Та почулися чиєсь кроки на сходах і ми перестали сміятися. Вона притулила панель до уст і — утекла. Я повагом піднявся по сходах і прийшов до свого мешкання ще більше збитий з пантепіку, як перше. Вона кілька днів не давала мені спокою; що хвілі виходив і на коридор надії, стрінути знайдому незнайому, але вона, хоч і вибігала на коридор, то так півзід хovalася, що я не годен був на віті головою її кивнути, а не то, щоб гаразд поклонитися. Так минув цілий тиждень і я вже став був забувати про неї. Але послухайте, що даліше. В неділю о десятій годині рано входить до мене Йоахім, і вгадайте, кого він із собою привів? Мою тасмничу, зарумялену красавицю.

— Я у Вас зл

Глянув я на затежився не менше і завважив, випустивши каво. Та визволену було сподіватися, ли на голові хусточку мовила:

— Я гадала, що малосте, аж Ви он

— А якби він і спітався Йоахім.

— Тоді б я в ді

— Чом-же в ді на стільки ввічливі

лиці сидіти під час

Щоб запевнити дав гостеві стільца ввічливість, а обернівся на шталозі й стала впадати в за

почувся в коридорі

— А д-е-ж вона

Гостя моя затреп

— Тіточка! — дверій. Коло дверей уст, постояла хвиль

А ми з Йоахімом годи, рушили до Кармарна, але вона мені і я думаю о ній є з моїх задумі, а мене що він трапився

Нині дістав я пися в якийсь похід на його на свята в П

о із Шмідтами. Вони дуже рад тому зна-
ознайомитися з роди-

забавну подію; вона поверсі, що я, замеш-
нило: жінкою, двома
дітьлітньою дівчиною.
зарах Вам розповім:
нс мешкання: з ма-
єрі на спільній кори-
двері, й уявіть собі
прегарна дівчина,
ї. Й не зінав, що їй
еклонився їй, а вона,
ховалася у сусідних
кімн я, та після дов-
ясі. Робота не вда-
ла не давала робити.
на сходах і спале-
стояв, мов укопаний.
ро, так по дитячому,
ї. Та почулися чиєсь
піття. Вона приту-
пувагом піdnvся по
ни ще більше збитий
днів не давала мені
дор в надії, стрінути
ї вибігала на кори-
ї не годен був на-
щоб гаразд покло-
ї я вже став був
що дальше. В не-
до мене Йоахім, і
Мою, тасмичу, за-

— Я у Вас злодія зловив, — сказав він сміючись.
Глянув я на загадочну, пустотливу дівчину, і збен-
тежився не меніше від зловленого злодія; коли це Йоахім
заважив, випустив руку дівчини й усміхнувся лу-
каво. Та визволена красавиця не втікала, як можна
було сподіватися, лиш осталася на місці й поправивши
на голові хусточку й косу, озирнулася довкола й про-
мовила:

— Я гадала, що Ви саме проти дверей сидите й
малюсте, аж Ви он-де, в другій хаті.

— А якби він проти дверей малював, то тоді-б що?
— спітався Йоахім.

— Тоді-б я в дірочку дивилася, як вони малюють.

— Чом-же в дірочку? Я певний, що мій товариш
на стільки ввічливий, що не заборонив-би Вам в світ-
лиці сидіти під час роботи.

Що-б запевнити її в тому, я кинув головою і по-
дав гостеві стільця. Вона не звертала вваги на мою
ввічливість, а обернулася до портрета пані Солевої, що
стояв на штальто зі недавно був зачатий. Та що лиши
сталася впадати в захват над картиною красавиці, коли
почувся в коридорі гострій голос:

— А дё-ж вона пропала? Паша!

Гостя моя затрептіла й зблідла.

— Тіточка! — промовила тихенько й кинулась до
дверей. Коло дверей спинилася, приложила пальчик до
уст, постоля хвильку й зникла.

А ми з Йоахімом, посміявшись з отсєї чудної при-
годи, рушили до Карла Павловича. Пригода сама собою
марна, але вона мене гейби турбус; не сходить в ума,
і я думаю о ній безнастінно. Йахім доколи кепкує
з моеї задуми, а мені це не-до-вподоби; навіть прикро,
на що він трапився при тій пригоді.

Нині дістав я письмо від Штернберга. Він збірається
в якийсь похід на Хіну й пише, щоби не дожидати
його на свята в Петербурзі, як перше писав. Мені

скучно без його: ніщо мені його не заступить. Михайлів поїхав до своєго мічмана в Кронштадт і я вже більше двох тижнів його не бачу. Спосібний артист, чесна душа, але на-ліхо дуже розсіяний! Доки його нема, я за порадою Фіцтума прийняв до себе студента Демського. Це тихий, дуже освічений, та бідний, молодий Поляк. Він цілий день проводить в авдіторії, а вечорами вчити мене французької мови й читати Гіббона. Двічі в тиждень вечорами ходжу в салю «Вольного економіческого Общества» на виклади фізики професора, а раз в тиждень разом з Демським на виклади зоології професора Кутогри. Як бачите, часу я не марную; нудитися зовсім нема коли, а я все таки нуджуся: чогось мені недостас, а чого, я й сам не знаю. Карло Павлович тепер нічо не робить і дома майже не жив. Бачуся з ним мало-коли і то на вулиці. Прощавайте, Добродію мій незабутній! Не обіцяюся швидко до Вас писати; час у мене йде нудно, одноманітно, писати нема про що, а я не хотівби, щоб Ви куянали над моїми скучними листами, як я куяно над отсім письмом. Ще раз — будьте здорові!

Збрехав я Вам: казав, що не швидко писатиму, а отсе й місяць не минув від останнього моєго листу, і я вже знова беруся за перо. Подія приналила; вона-ж то і збрехала, а не я. Штернберг занедужав у Хивинському поході; розумний, добрий Даль порадив йому покинути воянський табор та вернутися домів, і він зовсім ненадійно явився в мене 16. грудня вночі. Якби я був сам-один дома, то взяв-би його за привид і, — розуміється, злякався б, але я був з Демським і ми перекладали власне дуже веселій розділ з «Брата Якова» Польде-Кока, то-ж поява Штернберга видалася, чимсь природним, хоч ми через те не менше дивувалися й тішилися. Наобіймавшися й націлувавши я представив йому

Демського, а що вми до «Берліна» винна на питаннях ї опомігся й заснув, а такий повний, як і України.

Та тут вже не так само гарне ї в лінхолії; та це моя тиста. У всіх портретах ляється розум і чеснота. Дайн сам був чеснотою собі загальні ків Штернберга.

Ах, коли-б Ви зминають мені дні і я не встигаю вивчити Демський, хоч він і мене. Але, крій Бога наших ні побільша, тільки так розвіліс я дома. Хоч, піде і красна та не без присму «злодійку», що

Яка мила отої красна, непопсована

Кождої днини пістрібає, пощебече ї писить, щоб портрет з хвилив на місці не

Недавно потрібувалої руки, як моделя, лася, та що Ви скажете — дійсно, як руки покликати моделі?

Що-ж Ви думаете

заступить. Михайлів
штадт і я вже більше
ний артист, чесна ду-
Доки його нема, я
е студента Демського.
ній, молодий Поляк.
її, а вечерами вчитъ
їбома. Двічі в тиж-
ного економіческого
рофесора , а
на виклади зоології
су я не марну; ну-
аки нуджуся: чогось
знаю. Карло Павло-
їже не жис. Бачуся
рошавайте, Добродію
дко до Вас писати;
то, писати нема про
над моїми скучними
ьмом. Ще раз — бу-

швидко писатиму, а
вного моєго листу,
приагнила; вона ж
занедужав у Хивин-
ському порадив юному по-
домів, і він зовсім
я вночі. Якби я
а привид і, — розу-
сіким і ми перекла-
Брати Яковас Поль-
алася, чимсь природ-
увалися й тішилися.
и представив йому

Демського, а що була що йно 10 година, так пішли
ми до «Берліна» випити чаю. Ніч, самозрозуміло минула
на питаннях її оповіданнях. Над раном Штернберг зне-
мігся й заснув, а я взявся до його портфеля, що був
такий повний, як і той, який він торік привіз був із
України.

Та тут вже не та природа, не ті люди, хоч все
так само гарне її виразне, але цілком інакше, крім ме-
ляхолії; та це може лише відблиск мрійливої душі ар-
тиста. У всіх портретах ван-Дайка пануючим рисом яв-
ляється розум і чесність, а це обяснюється тим, що ван-
Дайк сам був чесний і розумний чоловік. Так само по-
яснюю собі загальний вираз незвичайно гарних рисунків
Штернберга.

Ах, коли-б Ви знали, як весело, як несказано скоро
минають мені дні й ночі. Так весело, так скоро, що
я не встигаю вивчитися малі лекції, яку мені завдає
Демський, хоч він і грозить, що за те відречеться від
мене. Але, крий Боже, я не допущу до цого. Знайомств
наших ні побільшало, ні поменшало, вони ці-ж самі,
тільки так розвіліся, так повеселішали, що не всиджу
я дома. Хоць, піде правди діти, і дома в мене не без
краси та не без прилади. Говорю про сусідку, про ту
саму «влодайку», що її Йоахім біля дверей піймав.

Яка мила отої твар невинна! Суща дитина, пре-
красна, непопсонана дитина.

Кождої днини по кілька раз до мене забіжить, по-
стрібас, пощебече її пурхне, наче та птичка. Інколи про-
сить, щоб портрет з неї змалювати, але ніколи її пята
хвилин на місці не всидить, просто живе срібло.

Недавно потрібував до портрету одної пані жіно-
чої руки, як моделі, і прохав її підтримати руку; згоди-
лася, та що Ви скажете, ані хвилини не вдержала спо-
кійно — дійсно, як дитина! І я, хоч-нехоч, мусів для
руки покликати модельку.

Що-ж Ви думаете? Ледве я посадив моделі і взяв

палсту в руки, вбігає вона до покою, як звичайно, весела, розсміяна, та як-тільки побачила модельку, нагло скаменіла, потім заголосила і моя тигр кинула ся на неї. Я не знат, що й робити; на щастя лежала коло мене атласова малинової краски мантиля тої пані, якої портret я малював. Я взяв мантилю цю й накинув їй на плечі.

Вона скаменулась, підійшла до зеркала, полюбувалася собою, потім кинула мантилю на підлогу, плюнула на неї і вибігла з світлиці. Я відпустив модельку, а рука осталася, як і перше, невикінчено.

Після цеї пригоди моя сусідка три дні до мене не навідувалася, а коли зострінулася в сінях, так затулювала лицє руками й втікала на другий бік. Четвертого дня, я що лиши прийшов був із лекції та став приготовувати палсту, аж входить моя сусідка, та така-ж тиха, сумирна, що просто годі пізнати: Мовчки, відкрила руку по лікоть, сіла на стілці й приняла позицію тої пані, з якої був роблений портрет. Я, як-би нічого не було, взяв палсту й пінзл і став робити. За годину рука була готова. Я почав був дикувати, а вона хоч-би тобі всміхнулася; поправила рукав, встала й мовчики вийшла з світлиці. Признаюсь, мене це до жинного дійняло, і я тепер ломлю собі голову, як привернути давнун гармонію. Так минуло ще кілька днів й гармонія почала настроюватися. Вона вже не втікала від мене в коридорі, а деколи навіть всміхалася. Я став було надійтися, що от-от двері відчиняються і влетить моя пташка краснопера. Але двері не відчинялися і пташка не влітала.

Я став трівожитися її придумувати, яке-б то сильце наставити на зрадливу пташку. Та саме тоді, як розсіяність моя ставала вже нестерпимою, не тілько мені самому, але й добрязі Демському, мов ангел з неба, являється у мене Штернберг із Кіргізького степу.

Тепер я живу з одним тілько Штернбергом і для

їого одного, так щякби іноді не стриманих страхів рада-б забігти сидить задно дома

Але в свята він не бувавбо дома, та бігла до нас. Я він крутилася і вживавало але я кріпко стояв підійшла до мене і

— Невиносимий

— Так зніміть
— відповів я.

Вона трошки з познайомив її із

‘ З той днини пі берга вона як і до розпещуємо її всілякою брати з рідною

— Хто вона є?
берг.

Я не знат, що
тання. Мені ніколи
про це.

— Мабуть сирот
— казав він дальше
може й не письменни

— І цого не знає
— Давати-б їй
все-б таки голова, н
дайдя: як що вона є
моральну й любу к
Гольдшмідта. Гарни

А за хвилину ві

— Уважаєш? ні

ш. т. і.

ю, як звичайно, вела модельку, нагло тигр кинула ся на пласти лежала коло нтиля тої пані, якої цю її накинув їй

зеркала, полюбувана підлогу, плюнула пустиня модельку, а інченою.

три дні до мене не в сіннях, так затулюгій бік. Четвертого кції та став пригосусідка, та така-жнати. Мовчки, відпії її приняла позіортрет. Я, якби ні, і став робити. Заув дикувати, а вона рукав, встала їїся, мене це до жи-голову, як привер-ше кілька днів її вже не втікала біть всміхалася. Я відчиняються і вле-зеві не відчинялися

ти, яке-б то сильце саме тоді, як розвою, не тілько мені з ангел з неба, яв-зьского степу.

Штернбергом і для

їого одного, так що може-б і зовсім забув про сусідку, якби іноді не стрічав її в коридорі. Вона, як видно, страх рада-б забігти до мене, та лишенко: Штернберг сидить заєдно дома, а як виходить, то і я з ним.

Але в свята вона не втерпіла, а що ми вечорами не буваемо дома, так вона в дніцу наділа маску й забігла до нас. Я вдавав, що не пізнаю її. Вона довго крутилася і вживала ріжких способів, щоб я її пізнав, але я кріпко стояв на своєму. Тоді вона це стерпіла, підійшла до мене і майже в-голос сказала:

— Невиносими чоловіче! Це-ж я!

— Так зніміть маску, тоді я її побачу, хто Ви таке, — відповів я.

Вона трошки затяглася, а дальше зняла маску і я познайомив її із Штернбергом.

* З тої днини пішло в нас по старому. До Штернберга вона як і до мене відноситься — по просту. Ми розпещуємо її всілкими ласощами й поводимося з нею, мов брати з рідною сестрою.

— Хто вона є? — спітав мене одного разу Штернберг.

Я не знов, що її відповісти на це раптовне питання. Мені ніколи не приходило в голову спитати її про це.

— Мабуть сирота, або донька якоїсь недбалої матері — казав він дальше, — в усікому разі вона бідолаха, може її неписьменна?

— І цого не знаю, — відповів я несъміло.

— Давати-б її що читати, — сказав Штернберг: все-б таки голова не пустувала. А от до речі, розвідайся: як що вона вміє читати, то я її подарую дуже моральну й любу книжку: «Векфільдський священик» Гольдшмідта. Гарний перевід і видання гарне.

А за хвилину він, усміхаючись, знова мовив:

— Уважаєш? нині мені прийшла охота моралізу-

вати. Наприклад, спитаю: до чого можуть довести отсі візити нашої наївної пустійки?

Я злегка затрептів, але зараз-же отямився і відповів:

— На мою думку — ні-до-чого.

— Дай Боже, — сказав він і задумався.

Я заєдно любуюся виразом його лиця, безжурним як у дитини; так тепер це міле обличчя видалося мені зовсім не діточим, а зрілим й досвідченим. Не знаю чому, але мимо волі прийшла мені на гадку Тарновська, і він, мовби підглянув ту мою гадку, глянув на мене й глибоко зітхнув.

— Бережи її, мій друже, сказав, або сам бережи ся від неї. Роби, як чуєш, тільки тим і не забувай ніколи, що жінка — річ свята й ненарушима, а разом із тим така приваблива, що ніка сила волі не годна оперти ся тій принаді. Лише почуття найвищої евангельської любові, лише воно одно може зберегти її від неслави, а нас від вічних викидів совсти. Вооружися отсім прагнім почуттям, мов лицарсталевим панциром, і ступай сміло на ворога.

На хвилину замовкі, а потім усміхаючись мовив:

— Я сильно постарівся від останнього року; ходім крацце на вулицю, в хаті мені якось, ніби душно.

Довго ходили ми вулицею й мовчали. Мовчки вернулися домів і лягли спати.

Ранком пішов я на лекцію, а Штернберг' остався дома. В однайштій вертаю і що-ж я бачу? Вчерашній професор моральності прибрав мою сусідку в бобряну татарську шапочку з оксамитовим верхом та з золотим кутасиком, одяг у якуса червону шовкову юпку, теж татарську, а сам надяг башкірську гостроверху шапку, вигриває на гітарі качучу, а сусідка, мов твоя Тальйоні, втинає сольо.

Я, розуміється, тілько в долоні сплеснув, а вони хоч-би тобі оком моргнули: танцюють дальше качучу,

як-би нічого не було, нула шапочку й юліст поклав гітару, довго здержувався, вторував, що покри

Нареготовавши оден проти другого, рив перший:

— Вона найприсутніша з неї Татардитися, як не пустити бачив, намісця ол знаєш. Ale от чого розповіла мені свою дробиці ледве чи й отся проклята шапка оповідання, а то по забула про все. Мопитай її добре, мабуть Отець її, каже, вмер

В ту саму хвилі Михайлова, а за ним і багато, Михайлова пра-Александра. Ми з Ш розуміється, згодилися Михайлова так несамом капелюх і поклав ру

— Так ти ще хочтисти в класах виховувомонний Михайлова.

Ми згодилася, що таверна, і в добрій з

Біля Поліцейської ляв в якісь молдавські. Ми взяли і

Цей Елькін — д

можуть довести отсі

з-же отямився і від-

задумався.
ого лица, без журним
личчя видалося мені
свідченим. Не знаю
ї на гадку Тарнов-
ю гадку, глянув на

ав, або сам бережи
тим і не забувай ні-
арушима, а разом із
волі не годна опер-
ниці евангельської
ети її від неслави,
оружися отсім пре-
им панциром, і сту-

іхаючись мовив:
анного року; ходім
ь, ніби душно.
вчали. Мовчки вер-

Штернберг остався
я бачу? Вчерашній
сусідку в бобрину
верхом та з золотим
шовкову юпку, теж
мов твоа, Тальоні,

і сплеснув, а вони
оть далше качучу,

як-би нічого не було. Натацюючися доволі, вона ски-
нула шапочку й юпку та вибігла на коридор, а мора-
ліст поклав гітару й зареготався, мов божевільний. Я
дово годержувався, та не відержив і так сердечно за-
вторував, що покрив його регіт.

Нареготавши до несхочу, посадили ми на стільцях
оден проти другого. По хвилині мовчанки, він загово-
рив перший:

— Вона найпривабливійше творіння. Я хотів цари-
сувати з неї Татарочку, та вона, ледве встигла наря-
дитися, як не пуститься танцювати качучі! — а я, як
ти бачив, намісъ олівіца й палеру вхопив гітару; решту
знаєш. Ale от чого ти не знаєш: перед качучю вона
розвівала мені свою історію, звісно, ляконічно, та по-
дробіці ледве чи й сама знає. Все-ж таки, коли-б не
отся проклята шапка, вона-б не спинилася на половині
оповідання, а то побачила шапку, вхопила, надягла й
забула про все. Може з тобою буде розмовнійша: ви-
питай її добре, мабуть у неї дуже драматична історія.
Отець Ш, каже, вмер тогід в Обуховському лазареті.

В ту саму хвилину, відчинилися двері й увійшов
Михайлов, а за ним моторний мічман. Не роздобарюючи
багато, Михайлов предложив нам, піти на спідання до
Александра. Ми з Штернбергом перекинулися взором і,
розуміється, згодились. Я натякнув щось про лекції, але
Михайлов так несамовито зареготав, що я мовчки взяв
капелюх і поклав руку на клямку.

— Так ти ще хочеш бути артистом! Хіба правдиві ар-
тисти в клісах виховуються? — промовив урочисто не-
втомоній Михайлов.

Ми згодилися, що найкраща школа мистецтва —
таверна, і в добрій згоді пішли до Александра.

Біля Поліцейського мосту стрінули Елькіна; він гу-
лив з якимсь молдаванським боярином й розмовляв по
волоськи. Ми взяли і його з собою.

Цей Елькін — дивний чоловік: нема такої мови,

якою-б він не балакав, нема такого товариства, у якому-б він не бував, починаючи нашим братом, а кінчаючи графами та князями. Він, ніби той казочний чарівник, єсть і всюди і ніде: і на Англійському побережжі, в конторі парової плавби, де вирижас приятеля за граници і в конторі диліжансів, або навіть біля середуцьої рогачки, де випровожає якогось сердечного Москвича, і за всілю і на хрестинах і на похоронах, а все це протягом одної днини справить, а вечером по всіх трьох театрах побуває.

Сущий Пінетт! Дехто стережеться його, як шпига, але я за ним ніщо похожого не вбачаю. Він в дійсності невмовкаючий балакун, і добрий хлопець, а в додатку кепський фейлстоніст. Його в жартах називають також вічним жидом, і сам він отсю назву вважає підходящою для себе. За мною не говорить інакше, лиш по французьски, за що я йому дуже вдячний, бо це добра практика для мене.

Замісць сндання ми в Александра здорово пообідали й розійшлися во своїси. Михайлів і мічман переночували в нас, з ранком від'їхали в Кронштадт. Свята минули нам швидко, це-б то весело. Карло Павлович каже мені готовитися до конкурсу на другу золоту медаль. Не знаю, як воно буде. Я вчився так мало! Та за Божою поміччю спрібую. Бувайте здорові, мій Добрію незабутній! Більше нічо не маю Вам сказати.

От вже й масниці і великий піст, нарешті й Великодні свята минули, а я до Вас ніжє единого слова не написав. Не гадайте, мій неоцінений, невабутній Добродію, що я забув про Вас. Боже, хорони мене від такого гріха! В кождій думці моїй, в кожньому моїму вчинку, приступні Ви у моїй вдячній душі, як найиснійша, пресвітла істота. Причина моого мовчання зовсім проста: нема про що писати.

Не можна сказати
манітність була нуда
літають так, що і
— прадця! особливо
славити Бога, заохоч
дистаю дальнього но
всіді вдововений: я
заохота для артиста
приняли без ніякої
созву роботу. Тему
цілком їй віддався;
тіла Патрокля». Теж
потрібне знання ста
давних Греків, і як
мова. Не знаю наві
ському за отсю про

Ми з Карлом II
Великден. Ще ден
намір літи на утрен
бачити свій образ
церкви. Вечером, о
Щоби час минав на
собі чаю, він закур
лосно став читати». Ті
ї назад по хаті. Тіль
вірзено — ніби грим
на столі ледве гори
напці, книжка лежи
й слухаю, як в гарн
тихенько з кімнати

Штернберг ще с
на вулиці. З Андрі
з сяченими пасками
чи знаєте, що в той
ромно сказати, а ск
я затаїв перед Вами

товариства, у якому-б
атом, а кінчаку чи гра-
зочний чарівник, єсть
побережжі, в конторі
теля за границю і в
середуць рогачки,
о Москвича, і у ве-
ронах, а все це про-

ється його, як шпига,
ачаю. Він в дійсності
хлопець, а в додатку
тах називають також
азув, вважає підходя-
тий інакше, лише по
вдачний, бо це добра

андра здоровово пообі-
хайлов і мічман пере-
ї в Кронштадт. Свята
ело. Карло Павлович
у другу золоту ме-
чивися так мал! Та
є здорові, мій Добро-
мо Вам сказати.

піст, нарешті й Ве-
снікєє єдного слова
роцнінний, незабутній
може, хорони мене від
ї, в кожному моєму
душі, як найясніша,
вчання зовсім прости:

Не можна сказати, щоб мені було скучно, щоб одно-
манітність була нудна: навпаки, дні, тижні, й місяці про-
літають так, що і не счущється. Яка то добродійна річ
— праця! особливо, коли знаходиш заохоту. А мені,
славити Бога, заохоти не треба: на іспитах ніколи не
дістаю дальшого номеру, як третій. Брюлов мною за-
вісіда вдоволений: яка-ж може бути більша, радіснійша
заохота для артиста? Я безмірно щасливий! Мій Ескіз
приняли без ніякої зміни і я вже принявся за конкурс-
ову роботу. Тему я полюбив, вона мені по душі, і я
цілком її віддався; це сцена з Іліади: «Андромаха біля
тіла Патрокля». Тепер що йно зрозумів я, як доконче
потребне знання старини, особливо життя й мистецтва
давніх Греків, і я мені у тому помогла французька
мова. Не знаю навіть, як мені дякувати доброму Дем-
ському за отсю прислугу.

Ми з Карлом Павловичем дуже оригінально стріли
Великден. Ще день переде говорив він мені, що має
намір піти на утреню до Казанського собору, щоби побачити
свій образ при світлі і хрестний ход докола церкви. Вечером, о десятій годині, казав подати чай.
Щоби час минав нам незамітнійше, я наливав йому й
собі чаю, він закурив сигару, ліг на отоманці й голо-
сно став читати «Красавицю із Перт», а я ходив там
і назад по хаті. Тілько всього памятаю. Потім чую невиразно — ніби грім, отвертаю очі: в покою ясно, лампа
на столі ледве горить, Карло Павлович спить на ка-
напці, книжка лежить на долівці, а я сиджу в кріслі
і слухаю, як з гармат палять. Згасив лампу, вийшов
тихенько з кімнати й пішов домів.

Штернберг ще слав. Я вмився, прибрався й пішов
на вулицю. З Андріївської церкви виходили вже люди
з свяченими пасками. Ранок був дійсно святочний. А чи знаєте, що в той час мене найбільше займало? Со-
ромно сказати, а сказати треба, бо був-би гріх, коли б
я затаїв перед Вами яку гадку, або почування. Я був у

той час суща дитина: мене найбільше займав тоді мій не-
промокальний плащ. Чи не чудно, що я так тіпуся
святочною обновою? Ні, коли добре подумати, то не
чудно. Дивляючися на полі свого лискучого плаща ду-
мав я: чи давно то, в запозеному, запачканому ха-
латі, не смів я про таке вбрання навіть подумати, а
тепер! Сотні карбованців викидаю на оттакій плащ!
Просто Овідієві переміни! Або бувало розважившися на
якого там бідного коповика й купуеш білет на райок,
не розбралочи навіть, яку штуку грають, і за того ко-
повика бувало так сердечно наслімішся й так гірко на-
плачевшися, що другому за ввесь вік не доведеться так
плачати й так сміятися. І чи давно ж було це? Не далі,
як учора — і така переміна! Тепер я вже не інакше
їду до театру, як на крісла, а мало коли на місця
за кріслами, та й іду не на що-трапиться, але вибі-
раю або премієру, або повторення премієри, а як на
стару штуку, та дивлюся, щоб була гарна. Правда,
що нема вже в мене того щирого сміху й тих сердеч-
них сліз, але мені їх не жаль. Згадуючи про все це,
я й про Вас згадую, мій Добродіо, незабутній; згадую
ї той незабутній ранок, коли Господь навів Вас на мене
в Літньому саді, щоб витягнути мене з болота й в ні-
чогости.

Свято зустрів я в родині Уварових, тільки не га-
дайте що графів, крий Боже: ми ще так високо не лі-
таємо. Це проста, скромна родина, та така-ж то добра,
мила, гармонійна, що дай Боже, щоб усі родини на
світі були такими. Мене воині вітають ніби своєго, най-
ближчого кревняка. Карло Павлович теж часто їх від-
відує.

Свята провели ми весело. За цілій тиждень ані
разу не обідали у М-те Юр'єнс, а все в гостях, то в
Йоахіма, то в Шмідтів, то в Фіцтума, а ввечір або
в театрі, або в Шмідтів. Сусідка наша провідус нас
по давньому і все така-ж пустотлива, як і перше була.

Шкода, що не може
занадто молода й
тися. Дивуюся, що
ся, і в гадці не має
Штернберг розпові-
вона не памятає,
ник, і мабуть, пі-
то він що дніни
як вона сама вислов-
то посылав її в шк-
ший, то казав їй
щенений мундір н-
теперішній її опікув-
до вих та просить,
ванил, але він і сл-
так у Коломні —
служби до дому но-
ночувала дома й на-
теж не прийшов,
від батька слуга з-
а слуга розповів її
няла вночі на вулі-
до лічниці. Минул
шов до себе, подав-
сив привести її до
ї прогноз. Її від се-
лася у неї. От і вс-

Цими днями по-
ського священика».
гарну забавку, поба-
тинки й кинула на
про неї. Штернберг
читати, і я, міркуючи
гадки. Мені прийшло
навчити її читати.
і він заявив готові-

не займав тоді мій не-
о, що я так тішуся
бре подумати, то не
ліскучого плаща ду-
му, запачканому ха-
навіть подумати, а
ю на оттакий плащ!
вало розжившеся на
усій білес на райок,
грають, і за того ко-
шиця й так гірко на-
к не доведеться так
ж було це? Не далі,
я вже не инакше
мало коли на місця
трапиться, але вибі-
чреміри, а як на
ула гарна. Правда,
сміху й тих сердеч-
адуючи про все це,
незабутній; згадую
сь навів Вас на мене
не з болота й з ні-

рових, тільки не га-
де так високо не лі-
та така-ж то добра,
щоб усі родини на-
ть нібі своєго, най-
и теж часто іх від-

цілій тиждень ані
все в гостях, то в
ума, а ввечір або
наша провідє нас
а, як і перше була.

Шкода, що не можу з неї мати моделя для Андромахи:
занадто молода й деликатна, коли так можна вислови-
тися. Дивуєся, що це за жінка, її тітка. Вона, бачить-
ся, і в гадці не має своєї пустотливої небоги. Дивно!
Штернберг розповів мені її історію до краю. Матері
вона не памятає, а батько був якийсь убогий уряд-
ник, і мабуть, пляніца, бо як жили вони в Коломні,
то він що дніни приходив із служби червонісенський,
як вона сама висловила ся, й сердитий; як мав гроши,
то посылав її в шинок по горілку, а як не було гро-
ши, то казав їти на вулицю й просили милостині, а
щоденний мундир носив усе з дірами на лікттях. Тітка,
теперішня її ошкунка, а його рідна сестра, прийде було
до них та просить, щоб він віддав їй Пашу на вихо-
вниця, але він і слухати не хоче. Чи довго зони жили
так у Коломні — не тімить. Раз якось, зімою, він зі
служби до дому ночувати не прийшов; вона сама одна
ночувала дома й нічого не боялася. На другу ніч він
теж не прийшов, а на третій день прийшов по неї
від батька слуга з Обуховської лічниці. Вона пішла,
а слуга розповів їй по дорозі, що батька її поліція під-
няла вночі на вулиці, а в ранці в жару привезли його
до лічниці. Минулої ночі він на короткий час прий-
шов до себе, подав своє ім'я, вказав мешкання і про-
сив' привести її до його. Та хорій не пізнав доньки
ї прогнав її від себе. Тоді вона пішла до тітки й оста-
лася у неї. От і вся її сумна історія.

Цими днями подарував їй Штернберг «Векфільд-
ського священика». Вона вхопила книжку, як дитина
гарну забавку, побавилася як дитина, розглянула кар-
тинки й кинула на стіл, а відходачи навіть не згадала
про неї. Штернберг майже певний, що вона не вміє
читати, і я, міркуючи по її сумному дитячому віку, тіс-ж
гадки. Мені прийшло навіть на гадку, коли це так,
навчити її читати. Штернбергові подобалася моя ідея
і він заявив готовість помагати мені. Він так пере-

коханий, що вона неписьменна, що того самого дня пішов до книгарні й купив їй буквар з образками. Але наш добрій намір так і остався наміром, а це ось чому: на другий день, коли ми хотіли приступити до першої лекції приїхав з Криму Айвазовський і заменяв у нас Штернберг' дуже радістно привітав свого товариша, а мені, сам не знаю чому, Айвазовський від першого разу не сподобався. Є у його, не дивлячись на елегантні манери, щось несимпатичне, не артистичне, щось ввічливово-холодне, відлижаюче. Портфеля своєго нам не показував: каже, що оставил його в Феодосії у матері, а їїного нічого не рисував, бо спішився, щоб захопити перший заграницький парохід. А про те він прожив з нами, не знаю з якої причини, цілий місяць. За весь цей час сусідка наша ані разу нас не провідала, вона бояться Айвазовського, і я раді його за це кожньої днини виправити за границю. Та от мені лихо: з ним поїде й мій Штернберг' дорогий.

Минуло ще кілька днів і ми провели Штернберга до Кронштадту. Кругом його зібралися нас чоловіка з десять, а біля Айвазовського ні оден. Дивна річ у артистів. Між тими, що випроважали Штернберга, був і Михайлов, і прислужився він нам! Після веселого приятельського обіду в Стеварта, він здорово заснув. Ми хотіли його розбудити, та не могли. Тоді взяли ми кілька пляшок Кліко й пішли з Штернбергом на пароплав. На чердаці »Геркулеса« випили вино, передали нашого приятеля Тиринову, начальників пароплава, попрощалися й вернули, вже вечером, до ресторану. Михайлов вже трохи очнувся. Стало ми розказувати йому, як ми випроважали Штернберга, — він мовчить; як були на пароході, — він заєдно мовчить, і як випили дві пляшки Кліко,

— Поганці! —
збудили відпроводи

Нудно мені бе-
що я не тілько з-
дус, але й від моєї
до, Вас нічо тим
своїм скучним лис-
візму ся до конк-

Літо у мене та-
хвилина у данді-да-
пувся я, що воно

А тимчасом ми
відували на Кресто-
і під його проводо-
одну березу.

Добра душа пе-
гирод і вони то пр-
літо вже проминул-
далеко, а в мене вс-
роботу. За те, — є-
хом! Так, з успіхом
лике діло для учень-
камінь, і як вели-
звався сущим, правди-
в-поні. Не годен оп-
солоджого чуття. Б-
того, всього прекрас-
за те, які гіркі, які
тим святим щастям

Хоч Карло Павл-
я так страдав, як стр-
— ні, ще більше! Я

— Поганці! — промовив він при слові Кліко: — не збудили відпровадити товариша!

Нудно мені без моого любого Штернберга, так нудно, що я не тільки в мешкання, де усьо мені його нагадує, але й від мої моторної сусідки готов тікати. Більше до Вас нічо тим разом не пишу: «нудно, а я не хочу своїм скучним листом і на Вас скучу наводити. Краще візьму ся до конкурсової праці. Прощавайте.

VIII.

Літо у мене так швидко майнуло, швидше ніж одна хвилина у данді-дармоїда. Що лише після вистави озорувся я, що воно вже потонуло в вічність.

А тимчасом ми з Йоахімом кілька раз у літку від'їдували на Крестовськім острові старенького Кольмана, і під його проводом зробив я три студії: дві ялинки й одну березу.

Добра душа цей Кольман! Шмідти вже вернули в гроб і вони то пригадали мені своїм доріканнем, що літо вже промінуло. Я в них не був ні-разу. До них далеко, а в мене всі дні й всі ночі йшли на конкурсову роботу. За те, як ціро вони повітали мене з успіхом! Так, з успіхом, мій незабутній добродію! Яке велике діло для ученика конкурсовая праця! Це пробний камінь, і яке велике щастя, коли він на йому показався сущим, правдивим артистом! Я зазнав цього щастя в-повні. Не годен описати Вам цього дивного, безконечно солодкого чуття. Безнастягна присутність усього святого, всього прекрасного в світі, в однім чоловіці. Та за те, які гіркі, які тяжкі дожидання переживаєш перед тим святым щастям!

Хоч Карло Павлович впевнив мене, що матиму успіх, я так страдав, як страдає злочинець перед карою смерті, — ні, ще більше! Я це знат, чи вмру, чи жити буду, а

це, на мою думку, тяжше перенести. Присуд не був ще оговіщений. Дождалися цього страшного присудку, пішли ми з Михайлівим до Делі на партію білярду; але в мене дріжали руки, я не міг ні одної кулі влучити, а він вадить, як-би нічого не було! А вже-ж і він був під судом, його конкурсова робота стояла рядом з мою. Мене сердила така байдужність, я кинув кий і пішов до дому. В коридорі стрінула мене сусідка, сміється, часлива.

— А що? — спітала вона.

— Нічо, — відповів я.

— Якто нічо? Я прибрала Вашу кімнату, мов на велике свято, а Ви йдете такий скучний.

Хотіла зробити знудену міну, та ніяк не могла. Я подякував їй за ввагу й попрохав до кімнати. Вона так щиро сердечно, мов дитина, стала розважати мене, що я не втерпів і розсміялся.

— Ще нічого не знати, іспит ще не скінчений, — мовив я.

— Так чого-ж Ви мене обдурили? Ви не маєте сумління. Як-би знала, не прибірада-б кімнати.

І надула свої рожеві губоньки.

— У Михайлова, — казала дальше, — я не прибрала; нехай собі із своїм мічманом валяються, мов медведі у барлоzi; мені що до того?

Я подакував їй за таку ввагу до мене й спітив, чи буде вона рада, коли Михайлів дістане медаль, а я ні.

— Я йому руки поломлю, очі видру, я його вбю на смерть.

— А як я дістану?

— Я тоді сама вмру від радощів.

— За-що-ж мені така перевага? — спітив я.

— За-що? за те... за те..., що Ви обіцяли мене в зимі вчити читати.

— I я додеря

— Ідіть-же в відайтесь, що там

— А чому-б

Правда, подум у коридор. Вона кишеші.

— Я не хочу, щої кімнати й поп

З чого вона в що без мене — п

— До побачен

— Побажайте мен

— Від щирого

Я вийшов на Академічна брама у якоїсь страхітно-дженном по будиці страшенну браму.

В коридорі дрі-плячі товарищи, ніс замішався між них.

Професори були на хвилині зближ-спектор Андрій Іва-а він, переходачи вляю. Ніколи в ж солодкого, такого г-летів до хати й з ві-сідку. Добре, що в дах, хоча на мою д-а все-ж таки, — сл

Так то менш-бі-шив усю мою душу.

Все отсе, що з

и. Присуд не був ще
рештого присудку, пі-
шарти білярду; але
одної кулі влучити,
А вже ж і він був
стола рядом з мою.
кинув кий і пішов
не сусідка, сміється,

шту кімнату, мов на-
гучний.
та ніяк не могла.
ав до кімнати. Вона
ла розважати мене,
ще не скінчений, —

и? Ви не маєте сум-
кімнати.

льше, — я не при-
валяються, мов мед-

до мене й спітав,
з дистане медаль, а
видру, я його вбю

цв.
? — спітав я.
Ви обіцяли мене в

— Я додержу своєго слова, — відповів я.
— Ідіть-же в академію, — сказала вона, — й до-
відайтесь, що там діється, а я Вас дожидатиму в сінях.

— А чому-б не тут? — спітав я.

— А я прийде мічман, то що-ж я тоді робитиму?

Правда, подумав я, й не кажучи ні слова, вийшов
у коридор. Вона замкнула двері й сковала ключ до
кішени.

— Я не хочу, щоби вони без Вас входили до Ва-
шої кімнати й попсули що.

З чого вона взяла, подумав я, що вони попсують
що без мене — просто якася вигадка діточа!

— До побачення! — сказав я, сходячи по сходах.

— Побажайте мені щастя!

— Від широго серця, — відповіла радісно й зникла.

Я вийшов на вулицю. Я боявся війти в академію. Академічна брама здавалася мені роззвяленою пашою
у якоїсь страхітньої потвори. Однак-ж, втомившися хо-
дженням по вулиці, я перехрестився й перебіг крізь ту
страшенну браму.

В коридорі другого поверху снувалися мої нетер-
плячі товариші, ніби тіні біля Харонового перевозу; я
замішався між них.

Професори були вже в конференційній салі; страш-
на хвилина зближалася. З круглої салі вийшов ін-
спектор Андрій Іванович; я перший стрінувся з ним,
а він, переходячи по-при мене, шепнув мені: «поздор-
вляю». Ніколи в життю не чув я, тай не почут такого
солідного, такого гармонійного слова. Я стрімголов по-
летів до хати й з великої радості розщіливав свою су-
сідку. Добре, що ніхто не бачив, бо було це на схо-
дах, хоча на мою думку нічого поганого в тому нема,
а все-ж таки, — слава Богу, що ніхто не бачив.

Так то менш-більше відбувся цей іспит, що звору-
шив усю мою душу.

Все отсе, що я тепер написав до Вас, це тілько

тъмний сілоєт з живої природи, слаба тінь дійсної по-дії; й ніяк не годен передати, ні пером, ні пензлем, ані навіть живими словами. Михайлова не повезло з іспитом. Крий Господи, як-би мені лутилося таке нещастя: я-б з розуму зійшов, а він, як-би нічого не сталося, прийшов домів, надяг тепле пальто й поїхав до свого мічмана в Кронштадт. Не знаю звідки у його така прихильність до того мічмана: я в ньому не бачу нічого принадного, а він від його без душі. Правда, зразу він і мені був сподобався, але не на-довго. От май бідний учитель Демський — це справді симпатична людина. Він, бідолаха, хорий, і то невілічимо хорий: сухоти в останньому періоді. Ходить ще, але ледве-ледве ходить.

Якось отсе зайшов поздоровити мене з медаю і ми цілій вечір провели на милій, приятельській розмові.

Він віщував мені цілу мою будучість так певно, природно, так живо, що я мимохіт вірив. Відний Демський: він зовсім несвідомий своєї недуги; у його такі ілюзії будучності, як у процвітаючого молодця. Щасливий, — коли мрію мож назвати щастям!

Він каже, що найважніша й натрудніша річ вже усунена, с-б то бідність, що він не потрібус вже просиджувати ночі, переписуючи відчiti за якого там рубля, що він тепер зовсім визволився від нужди і може посвятитися своїй любі наукі, що він, коли не перевиншить свого ідола, Лелевеля, в історії своєї вітчини, то бодай зрівнається ся з ним, і що будуча його дісертація подасть йому всі засоби, щоб здійснити блискуні надії; між тим він плюс кровю й старається скрити це перед мною.

Мій Боже! Чого я не дав-би, що-б здійснилися його гарячі бажання! Та на жаль, нема й найменшої надії. Ледве доживе він, доки лід на Неві скресне.

В момент найсердечніших виявлень Демського відчиилися з шумом двері й увійшов моторний мічман.

— А що, Мішапки.

— Він ще вч-

— Значиться, їдеться, а я поки

І він увійшов свічку. Що мені ніхто не ночуватиме Михайлова. Демський взяв шапку й привів собі взяв шапку, від мана самого. Віднеділ як раз відіїде домів. І я не знаючи, що мене чекає в мічман, уже напівзаспаний на ключ замикати. Йому. Сусідка вирвалася в лиці й утекла.

— Суще живе

Мене обидила по собі пізнати, а якого в хаті, а сама варіща, щоб провів?

Та не велося між мною і Карлом Павловичем перед замками дверей. Карл Павлович з собою зробити; навідів його. Не відраза до чоловіків нічої соромливості ми, коли не поважали, не засхтували одне в глибині душі по друге. В мешканні віднеділ заспав до його постів, що я який

ба тінь дійсної по-
пером, ні пензлем,
лову не повезло з
лучилося таке не-
к-би нічого не ста-
вальто й поїхав до
га звідки у його
я в ньому не бачу
без душі. Правда,
е не на-дово. От
правді симпатична
невілічмо хорий:
ть ще, але ледве-

мене з медалею і
нятельській розмові.
чиності так певно,
віриш. Відний Дем-
руди; у його такі
ого молодця. Щас-
частєм!

труднішо річ вже
потребує вже про-
ти за якого там
від нужди і може
він, коли не пере-
орії своєї вітчини,
здуча його дісер-
адійснити близкуні
рається скрити це

б здійснилися його
ї найменшої на-
деві скресне.
ені Демского від-
моторний мічман.

— А що, Мішка дома? — спітав, не здіймаючи
шапки.

— Він ще вчора поїхав до Вас, — відповів я.

— Значиться, я розминувся з ним. Нехай собі пере-
їдеться, а я поки що, в Вас переночую.

І він увійшов до кімнати Михайлова. Я подав йому
свічку. Що мені було робити? Сподіючись, що в нас
ніхто не ночуватиме, я просив Демского, лягти на ліжку
Михайлова. Демский спостеріг мій клопіт, усміхнувшись,
взяв шапку й простягнув до мене руку. Я мовчки й
собі взяв шапку, вийшов з ним на вулицю, і лишив міч-
мана самого. Відпроводивши Демского, вернув я дуже
нерадо домів. І що ж застав я там? Моя сусідка, не
знаючи, що мене нема дома, зайшла до мене, а бравий
мічман, уже на-пів роздягнений, ухопив її і хотів двері
на ключ замикати. Аж тут я на поріг і — перешкодив
йому. Сусідка вирвалася у його з рук, плюнула йому
в лицце й утекла.

— Суще живе срібло, — сказав він, утираючися.
Мене обидила ця сцена, але я не дав йому цього
по собі лізнати, а що не було ще пізно, так оставил
його в хаті, а сам пішов пошукати собі гіднішого то-
варища, щоб провести осінній вечір.

Та не велось мені в відвідинами; я тілько кланявся
перед замками дверей. До Шмідтів йти було вже пізно.
Карла Павловича теж не було дома і я не зінав, що
з собою зробити; клятий мічман мордував мене, я не-
навидів його. Не знаю, була це заадрість, чи прямо
відраза до чоловіка, який опоганив святе почуття жи-
ночої соромливості? Жінці, яка-б вона не була, винні
ми, коли не поважання, так хоч приличність. А мі-
чман знехтував одне й друге; він прямо пянюга, або
в глибині душі поганець. Я, мимохіть, вірю більше в
друге. В мешканні Карла Павловича світілося; і зай-
шов до його й перебув ніч. Карло Павлович запри-
мітив, що я якпісь то не-свій, але був такий ува-

жливий, що навіть жадного питання не завдав, казав постелити мені в одній кімнаті з собою і, сидячи, почав у голос читати. Була це книжка Уешингтона Ірвінга: «Христофор Колюмб». Читуючи, він начеркував картину, як невдачні Еспанці виводять з корабля на берег великого адмірала, закутого в кайдани. Який сумний, повчаючий образ! Я подав йому кусок паперу, й олівець, але він не взяв, лише читав дальше.

Раз якось за вечерею, розказуючи про свою подорож по старій Геллайді, зробив він на-швидку нарис пре гарного образа: «Атенський вечір». Образ представляв улицю в Атенах, озарену вечірним світлом. На видно крузі докінчений Партенон, але руштовання ще не зняті. На першому пляні везе пара буйволів марморну статую Фідія «Ріка Фідіс»; з боку сам Фідій: стрічають його Перікл, Аспазія і всі велики Атени. Пепрікливих часів; всі вони, від славних гетер аж до Ксантипи, здоровлять його. І всьо це озарене проміннями заходячого сонця. Прегарний образ!

Що значить «Атенська школа» супроти цього жи вого образу? А він його тому й не скінчив, що вже єсть «Атенська школа». І кілько таких картинок викинув він, або своїм вітхненим словом, або нарисом, на вершок довгим, у своїому, не дуже то їй розкішному альбомі. Так приміром нарисував він минулой зимою багато маленьких начерків на тую саму тему. Не знов я, що сâме мîй великий мистець задумус робити, тілько догадувався, що щось велике — й не помилився.

Цього літа завважав я, що він щоднини, перед заходом сонця, сходить у своїй сірій робітничій куртці в колюмнову салю своєї робітні й перебуває там до вечора. Оден Лукіян знав, що там робилося, бо носив йому воду й іду. Я тоді працював над конкурсовою роботою і не мîг зголоситися до його, що буду йому читати, хоч знаю, як радо принявби був мояз зголошення. Так минуло три тижні. З нетерпільності я аж

тремтів. Ніколи в своїй робітні. Му ного. Але хіба ж т речі?

Раз якось, пі пустився йти. В кінці Борода у його будинку конкурсову роботу, своєго кабінету. Й завів: «А тепер ходиши в портик.

Не знаю, чи є розповісти, але як розповісти?

Двері до робітні темне полотно, на якому краскою написане: музична скрипка з замираючим сердцем і в мені заперло але у цілій своїй велічії. От де вага цих маленьких літів їздив до але ніколи не мîг скоро виконав. Так для Вас невеличкий щу його, розуміється.

З правого боку зу, вибух башні; та виломі рукопашна більше глядіть. Здається то чів об ливонські, позаду там ще залишні шелести гому пляні, хрестини Божої; попереду стоять з мечем святого Михаїла.

я не завдав, казав
бою і, сидічи, почав
шептингтона Ірвінга:
начеркував картину,
зробля на берег ве-
йкий сумний, пов-
паперу, й олівець,

очи про свою подо-
швидку нарис пре-
Образ представляє
світлом. На видно-
уштовання ще не
ара буйволів мар-
з боку сам Фідій:
і велики Атенці Пе-
гетер аж до Ксан-
варене проміннями

супроти цього жи-
е скінчич, що вже
аких картинок ви-
зовом, або нарисом,
е то й розкішному
ї минулі зими ба-
у тему. Не знов я,
тус робити, тілько
е помилився.

однини, перед за-
робітничий куртці в
ебуває там до во-
билося, бо носив
над конкурсовою
го, що буду йому
ї був мое зголо-
герпілівости я аж

тремтів. Ніколи він так безнастянно не перебував у
своїй робітні. Мусіло там творитися щось незвичай-
ного. Але хіба ж творить такий великий гений звичайні
речі?

Раз якось, підвечір, відпустив я свого моделя і
пустився йти. В коридорі стріл мене Карло Павлович.
Борода у його була не брита. Він забажав побачити
мою конкурсову роботу. З трепетом повів я його до
своєго кабінету. Зробивши кілька дрібних заміток, ска-
зав: «А тепер ходім подивитися на мою працю.» Ми
пішли в портик.

Не знаю, чи казати Вам, що я там побачив? Мушу
розвідності, але якже розповідати це, чого не можна
розвідності?

Двері до робітні відчинилися і я побачив величезне,
темне полотно, натягнене на раму, а на йому чорною
краскою написане: «Начато 17. червня.» За полотном
музична скрипка грала хор нобілів із «Гутенотів». З
замираючим сердцем пішов я за полотно, оглянувся —
і в мені заперло дух: передо мною стояв не образ,
але у цілій своїй величі й грозі, жива «Облога Пскова».
Оте вага цих маленьких ескізів! От, чого то він торіш-
нього літа їздив до Пскова! Я знат про його намір,
але ніколи не міг я собі уявити, що-би він його так
скоро виконав. Так скоро й так прегарно! Заки зроблю
для Вас незелічний начерк із цього нового чуда, опи-
шу його, розуміється, дуже коротко.

З правого боку від видця, на третьому пляні обра-
зу, вибух башні; трохи блиże вилім у мурі, а у тому
виломі рукопашна бійка, та така бійка, що аж страшно
глядіти. Здається тобі, що чуєш крики й бренікіт ме-
чів об ливонські, польські, літовські і, Бог вістъ, об які
там ще залишні шедоми. З лівого боку образу, на друго-
му пляні, хрестний хід з хоругвами й іконою Матери
Божої; попереду ступас уроочисто і спокійно єпископ
з мечем святого Михайла, князя Псковського. Який не-

звичайний контраст! На першому пляні, по середині образа, блідий монах, у руці з хрестом, верхи, на гнідому коні. По правому боці монаха здихає білій кінь Шуйського, а сам Шуйський, біжить до вілюму з піднятими в гору руками. Ліворуч монаха побожна бабуся благословити парібка, чи краще сказати хлопця, щоб йшов на ворога. Ще даліше, на ліво, дівчина напував водою з ведра утомлених воїків. В самому кутку образа конаса полуголий воїк, а піддержує його молода жінка, маєть незабаром вдова по'йому. Які всілякі чудні епизоди! Я вам навіть половину іх не описав і мій лист не зав-би кінця і все таки не списав-би я всіх подробиць цього вершка штуки...

Вдоволітися, поки-що, хоч отсім прозаїчним описом цього високопоетичного твору. Опісля пришло Вам напис його і Ви побачите ясніше, який це божественний твір.

Про що-ж мені ще до Вас писати-би, мій незабутній Добродію? Так в-ряди-годи і так коротко до Вас пишу, що мені аж соромно. Ваші докори, немов то я лінівий до писання, не зовсім справедливі. Я не лінівий, тільки не вмію про свою щоденне життя так цікаво оповідати, як другі. Недавно прочитав я (властиво із-за листів) Кляриссу, в перекладі Жюль Жініака, і мені подобалася тільки передмова перекладника, а самі листи такі солодкові, такі довгі, що... геть з ними! І звідки взялося у людини стільки терпіння, писати такі безконичні листи? А листи з заграниці мені ще менше сподобались: багато претенсій, а толку мало, педантизм і більш нічого. Признаюся Вам, рад би я дуже навчитися писати листи, та не знаю, як це зробити. Навчіть мене! Ваші листи такі гарні, що я їх виучую на пам'ять. Та зажи навчуся Вашої штуки, буду писати так, як серце диктус, і моя простосердна щирість хай Вам заступить штуку.

Переночувавши у Карла Павловича, я о десятій го-

дині, дуже нерадий, ловув був уже дома і збудився, якесь вино сідка виглядала з і реготалася на ціле ані тіні соромливості, як наслідок у я не потрафлю роздо неф' беязиму при. I немов сущу дитину вона товче склади, портрет Головка — вона зачала вчитися, бере, коли дивлюся маючи що робити, я студію з натури, І позиції, як вона сидить в буквар. Буде це Не знаю, чи дам содит добре.

На дніх познайді оригінальний спосіб. пятій годині рано з Паша й каже, що та це здивувало. Відмовити в незнайдомій дії. Ale вона не дас мені руках до своїх дверей упирається, і вже тут відчинилися двері й Вона, не кажучи й сутягла в світлицю, збути, як дома.

— Будьте ласкаві не обезсудьте за прославай скорше каву!

Ш. Т. IV.

пляні, по середині стом, верхи, на гніа здихає білій кінь до вилому з піднях побожна бабуся казати хлопця, щоб во, дівчина напувас самому кутку образа його модала жінка, які всілякі чудні епіописав і мій лист би я всіх подробиць

і прозаїчним описом ся пришло Вам на-
ий це божественний

ати-би, мій незабу-
так коротко до Вас
докори, немов то я
ведливі. Я не ліни-
ше жити так цікаво
тав і (властиво із-
плю Жінка), і мені
адника, а самі листи
ть з ними! І звідки
писати такі безко-
мені ще менше спо-
мало, педантизм і
и я дуже навчитися
буть. Навчіть мене!
чую на пам'ять. Та
сити так, як серце
хай Вам заступить

ича, я о десятій го-

дині, дуже нерадий, пішов до свого мешкання. Михайлів був уже дома і наливав мічманові, котрій що-йно збудився, якесь вино до склянки, а моя пустотлива сусідка виглядала з мою покою, якби нічого не було, і реготалася на ціле горло. Ніякого самолюбства нема, ані тіні соромності. Чи це проста натуральна наявність, чи наслідок уличного виховання? Цього питання я не потрафлю розвізати, а не потрафлю тому, бо я до неї безумно привязався, мов до наймилійшої дитини. І немов сущу дитину я посадив її за буквар. Вечорами вона товче склади, а я що-небуде рисую, або роблю її портрет. Головка — прямо розкіш! І цікава річ, відколи вона зачала вчитись, перестала реготатися. А мене сміх бере, коли дивлюся на її поважне діточе лицьо. Не маючи що робити, я гадаю через зиму намалювати, як студію з натури, її портрет при світлі огня, в тій самій позиції, як вона сидить з указкою в руці, задивившись в буквар. Буде це гарненький малюнок à la Гріоз. Не знаю, чи дам собі раду з красками; олівцем виходить добре.

На дніх познайомився я з її тіткою, і то в дуже оригінальний спосіб. Вертаюся, як звичайно, в одніцітій годині рано з класи, а в коридорі стрічає мене Паша й каже, що тітка просить мене на каву. Мене це здивувало. Відмовляюся. Во її справді, як тут входити в незнайомий дім та ще прямо на почастунок? Але вона не дас мені її слова сказати, тягне мене за руки до своїх дверей, мон упрямче теля, а я, мов теля упираюся, і вже туй-туй мав узвільнити свою руку, коли відчинилися двері й на підмогу з'явилася сама тітка. Вона, не кажучи її слона, вхопила мене за другу руку, втягла в світлицю, замкнула двері на ключ і просить бути, як дома.

— Будьте ласкаві, без церемонії, каже задихаючись; не обезсудьте за простоту! Паша, що-ж ти гав ловиш? Давай скорше каву!

— Зараз, тітко, зараз! обізвалася з другої кімнати Паша і за хвилину з'явилася в кофейником і чарками на підносі — суща Гебе! Та її тітка де-що подобала на тучегонителя.

— Давно хотіли ми з Вами познайомитися, — почала гостинина хазяйка: — та все якось не складалось, а нині, слава Богу, я таки на своєму її поставила. Вібачте нам за простоту. Чи не випєте ще чашечку кави? Наша молочарка щось довго не показується, а в склені сметанка така лиха; та що ж йому робити? Паша вже давно настас, щоб з Вами познайомитися, та Ви такий відлюдок, такий анахорет, навіть на коридорі гайдий раз не покажеться. Вишите ще чашечку! Ви з нашою Пашею прямо чуда доказали, ми її прямо не пізнамо: зранка доночі сидить за книжкою, видіці не складамуть, ах, любо. А вчора, уявіть ви собі, як ми здивувалися! взяла ту книжку з образками, що Ваш товариш її подарував, отворила її стала читати: правда, ще не зовсім плавно, але зрозуміти можна все. Як же та книжка зоветься?

— »Векфільдський священик«, сказала Паша, виходачі з-за перегородки.

— Так, так, священик! І як то він бідний в острозі сидів, і як він доночку свою розпустну шукав — цілу книжку прочитала, куди її той сон подівся! Хто тебе навчив? читало її. А вона каже: Ви. От вже з'обов'язали Ви нас. Мій Кирило Афанасич, як не в службі, так дома сидить над паперами. Настане вечір, ми її сидимо мовчки, і вечір тобі роком здається; а тепер я її не стямлюєм, як він пролетів. Чи не випєте ще чашечку?

Я подякував і хотів йти, але де там! Господина без церемонії вхопила мене за руку й посадила на давне місце, примовляючи: о ні, у нас (не знаємо, як у Вас) так не роблять, щоб прийшов та зараз і пішов. Будьте ласкаві, побесідуйте з нами та закусіть, чим Бог дав.

Однакож я вимовився від закуски, і від бесіди, болем

в животі і колькі
ніколи не бувало
спішати до кляси

Мене відпуст
знов о сьомій год
сьомій годині при
лі стояв вже са
кою чаю в руках.
свому «господарев
дусеві в окулярах
столом, над купою
окуляри, простигли
прошу, сідайте! Я
їх хустиною, нала
місце й потонув
хвилини. Я не зна
вало робитися см
зайка.

— Не перешк
раючи з другої х

Мовчки покин
до загарбової гос
»Векфільдських св

— Бачілі нап
— він все такий; т
лини без них не г

Я похвалив й
Пашу, щоб у-голос

Вона досить п
тала сторінку з »
дала її за це шил
ї на трохи сторінк
дякувала без крак
рому? Ale що ром
що йно йти по ю
чаю, на превелики

лася з другої кімнати кофейником і чарками тітка де-що подобала познайомитися, — по- якось не складалося, своєму й поставила. випіст ще чашечку його не показується, а що-ж йому робити? познайомиться, таєт, навіть на коридорі відте ще чашечку! Ви звали, ми її прямо не за книжкою, водіці, уявіт ви собі, як з образками, що Ваш стала читати: правда, и можна все. Як же

сказала Паша, вихо-

о він бідний в острозі
устну шукав — цілу
он подівся! Хто тебе
Ви. От вже з'обовя-
ч, як не в службі, так
не вечір, ми й сидимо
сь; а тепер я й не
випіст ще чашечку?
е де там! Господина
їй посадила на давнє
(не знаємо, як у Вас)
зараз і пішов. Будьте
акусіть, чим Бог дав.
ски, і від бесіди, болем

в животі і колькою в боці, чого у мене, славити Бога, ніколи не бувало. Мені йшло о те, що треба було поспішати до класи, бо вже перша година кінчилася.

Мене відпустили, взявші честне слово, що прийду знов о сьомій годині в-вечір. Вірний даному слову, я о сьомій годині прийшов до гостинної сусідки. На столі стояв вже самовар, і вона стріла мене зо шклянкою чаю в руках. По першій шклянці представила мене свому «господареви», як вона висловилася, лисому дідусяві в окулярах, котрий сидів у другій кімнаті, за столом, над купою паперів. Він встав від крісла, поправив окуляри, простягнув до мене руку й сказав: покірно прошу, сідайте! Я сів. Він знів із носа окуляри, обтер їх хустиною, наложив знов на ніс, сів мовчи на своє місце й потонув у своїх паперах. Так минуло кілька хвилин. Я не здав, що робити. Мое становище починало робитися смішним. На щастя виручила мене хазяйка.

— Не перешкаджайте йому, — сказала вона, визираючи з другої хати. — Ходіть до нас, у нас веселіше.

Мовчи покинув я пильного господара і перейшов до загарбової господині. Паша сиділа смиренною над «Векфільським священиком» і переглядала картинки.

— Бачили нашого господаря? — спітала хазяйка; — він все такий; так привик до своїх паперів, що й хвилини без них не проживе.

Я похвалив його за любов до праці й попрохав Пашу, щоб у голос читала.

Вона досить помалу, але добре й зрозуміло прочитала сторінку з «Векфільського священика», а тітка дала їй за це шклянку чаю і додала ще похвалу, якої й на трьох сторінках не списав-би; мені, як учитеlevi, дякувала без краю і спітала, чи не хочу я до чаю рому? Ale що ром був ще у Фогта й Паша мусила-б що йти по його, так я відмовився від рому і від чаю, на превеликий жаль гостинної господині. В оди-

найцітій годині дали вечерю, і я пішов, обіцявшися про відувати їх щодня.

Яке враження зробила на мене отся нова знайомість, того я не можу вам виразно сказати. А перше враження, кажуть, дуже важне в спріві знайомості. Я з неї вдоволений о стільки, що дотеперішня моя знайомість з Пашею здавалася мені непригожою, а тепер це все, якби усунене і наша прязьн мовби скріпилася цею нововою несподіваною знайомістю.

Я зачав до них приходити щодня і за тиждень був уже як старий знайомий, або, лучше сказати, як член родини. Вони предложили мені у себе обід за ту саму ціну, як у пані Юр'єві, і я спропонувився добирт м-те Юр'єві, приймивши радо предложені сусідки. І не каюся: мені найкучилось безжурне кавалерське товариство, а у них мені так добре, тихо, спокійно, все по домашньому, все так згідне з моїм характером, з мою тихомирною вдачею. Пашу я називала сестрою, тітку її — свою тіточкою, тілько дядька ніяк не називаю, бо я його бачу лише за обідом. Він, здається, і в свята ходить на службу. Мені у них так добре, що я майже нікуди не ходжу, окрім до Карла Павловича. У Йоахіма вже й не пам'ятаю, коли я був, так само у Шмідта і у Фіцтума. Сам виджу, що не добре роблю, та що ж робити: я не вмію брехати перед добрими людьми. Недостаток світового виховання — нічого більше.

На другу неділю відвідало їх всіх, а вечір проведу у Шмідта, бо щоби в самій речі не зірвати знайомства. Та все це нічого, все воно якось уладиться, а от який я клопіт маю: не можу уладнатися з Михайлівим, а властиве не з ним, з його сердечним приятелем мічманом: він майже що ніч у нас ночує. Себ ще нічого, а то поприводить з собою Бог-зна яких людей, і вся ніч сходить на картах і плятиці. Я не рад-би мінити помешкання, та мабуть треба буде, як тій оргії не скінчиться. Коли-б хоч скорше весна настала, то нехай би

собі цей незносний ками студію з Паголовка; біда тільки бити. До свят різдви, та ледве, чи сідок з роботою розління при огні так головку, то гадаю стала. Шкода тільки на вінок, а цього д

Паша починає полюбляла, я дуже борі лекції для натати молодим дівчача недоброго. Добрий розум, серце, а суха, хоч-бі нічого, не навчити, Я дав їй на перші подорожі Арага, або роман, а там — Підводу Вазарого; пояснюю прекрасні штуки маєте? Коли маєте а я вам сердечне по немов хотіть близькими гляжу, наче артилерії великий гріх вважаю лекцію, або краще попаде — вона не було-б, не вчти ІІ

Надокучив я вам. Приказка каже: що ворить, а сказати прільше говорити. Ні, Не знаю, що мені до страхом його дожид

шов, обіцявши про

є отся нова знайомість. А перше
раві знайомості. Я
перішня моя знайо-
тожкою, а тепер це
в-би скріпилася цею

и і за тиждень був
сказати, я член
обід за ту саму ціну,
добрий м-ме Юргенс,
І не скажо: мені
говариство, а у них
по домашньому, все
ю тихомирною вда-
ї — свою тіточ-
бо його бачу лиши-
ходити на службу.
нікуди не ходжу,
хіма вже й не па-
мітда і у Фіцтума.
що-ж робити: я не
чи. Недостаток сві-

іх, а вечір проведу
зірвати знайомства.
падиться, а от який
Михайлівим, а вла-
рятелем мічманом:
-б ще нічого, а то
людей, і вся ніч
рад-би мініти по-
тій оргії не скін-
стала, то нехай би

собі цей незносний мічман пішов на море. Я зачав крас-
ками студію з Паші біля огня. Виходить дуже люба
головка; біда тілько, що навісний мічман не дас ро-
бити. До свят рад-би я скінчти й щось іншого по-
чати, та ледве, чи зможу. Я захожувався вже у су-
сідок з роботою розтаборитися, та якось ніяково. Освіт-
лення при огні так мені подобалося, що як скінчу отся
головку, то гадаю ще другу почати, теж з Паші, Ве-
сталку. Шкода тілько, що тепер годі дістати білих рож
на вінок, а цього доконче треба; та на де ще час.

Паша починає вже добре читати й читання вона
полюбліла; я дуже рад тому, але маю труднощі у ви-
борі лектур для неї. Кажуть, що романі не добре чи-
тать молодим дівчатам, а я по-правді не знаю, що тут
недобого. Добрий роман загострює уяву й ублагороднює
серце, а суха, хоч-би тобі й розумна книжка, не то, що
нічого... не наочить, але ще й охоту до читання віджене.
Я дал їй на перший раз Робінзона Крузо, потім дам
подорож Арага, або Дюмін Дюрвіля, потім знов який
роман, а там — Пліотарха. Жаль, що нема в нас перево-
ду Візарого; по-найомів-би я й із знаменитостями на-
шої прекрасної штуки. Чи добрий мій план? Як Ви ду-
маете? Коли маєте що замітити, так напишіть мені,
а я вам сердечне подякую. Вона мене тепер інтересує,
немов хтось близький, рідний. Тепер на неї, письменну,
я гляжу, наче артист на свій недокінчений образ; за
великий гріх вважаю лишати їй самій, щоб вибирала собі
лектуру, або краще сказати, щоб читала, що й під руку
попаде — вона не має у чим вибирати, то вже лучше
було-б, не вчити її читання.

Надокучив я вам своїми сусідками, та що робить?
Приказка каже: що в кого болить, про те він й го-
ворить, а сказати правду, в мене тепер і нема про ніщо
більше говорити. Нігде не буваю й нічого не роблю.
Не знаю, що мені доляє готові на друге літо, і з якимсь
страхом його дожидаюся. Та й чи-ж можна інакше?

Те літо має покласти певну основу під вибраний мною чи властиве Вами завід. Карло Павлович каже, що зараз по святах буде оголошений конкурс на першу золоту медаль. Я мало що не попадаю в обморок на саму гадку про цей ріпакочий конкурс. Що буде, як мені удастся? Я з розуму зайду. А Ви? Хіба ж Ви не приїдете подивитися на трирічну виставу і на мою одобрену конкурсну роботу і на смирненського автора Г., яко на своє власне твориво? Я певний, що Ви приїдете. Напишіть мені про Ваш приїзд в найближчім листі, а я матиму добрю причину виповісти Михайлому мешкання. Мічман мабуть вже й йому навкучився. Добре ще, що маю я пристаніще у сусідок, а то мусів-би з власного мешкання тікати. Будьте ласкаві, напишіть, що приїдете, тоді я все разом покінчу. Прощавайте, мій незабутній добродію! В другому листі донесу Вам про дальші поступи моєї учениці і про висліди оповіщеного конкурса. Прощайте!

P. S. Бідний Демський вже не годен з хати вийти. Не пережити йому весни.«

IX.

Одержанівши цей лист, я написав мому приятелеви, що не на виставу, а може ще на великий день приїду до його в гості і заїду просто до його мешкання, так, як приїжджаю Штернберг. Це я написав іменно на те, щоб його визволити від докучливого мічмана. Правду сказати, я боявся о його ще неусталений характер. На біду він міг-би зробитися двійником гульвіси — мічмана; тоді і геній, і мистецтво, і слава, і все чарівне в житті — пшиши: пропало! Все воно спічне, мов у гробі, на дні всепожираючої чарки. Примірів на це, особливо-ж у нас в Росії, на-жаль дуже, й дуже багато. І де тому причина? Не вже-ж саме тілько піньке товариство може в молодого чоловіка вбити зарід доброго? — чи може

єсть тут щось другим даром народна мудрість, мені, хто твої знайде, також, мабуть не бесскій чоловік добрий. Що це має значити стача загальної ціви й іншого писаря. Мені грас він таку глянеться він тільки дима худобина. Це званині, одинокий письменник душних селянів, ко-пустув, а, вони тільки не можуть вторинити чоловік таким, яким тим і не в-догори письменного, чи якого рівного собі, що лятається, тому бо не має звернутися, нема — зробить, а легкі зари, одинока причина, що професії, то безумовного заприміченю й в звищими душевними дій звичайних, все і горячими поклонника мабуть, невідмінна в.

Я знову особисто (а математики взагалі) дуже звичайний, все і горячими поклонника мабуть, невідмінна в.

— Ви ніколи не

— В Харкові ще та їй сказав собі: дос

ід вибраний мною
вич каже, що зараз
на першу золо-
тобоморок на саму
Щб буде, як мені
Хіба-ж Ви не при-
ї на мою одобрену
автора Г., яко на
Ви прідете. Напи-
сцім листі, а я ма-
тайловоу мешкання.
Добре ще, що
пусь-бі з власного
напишіть, що при-
щавайте, мій неза-
бесу Вам про дальші
оповіщеного кон-
ден з хати вийти.

мо му приятелеви,
ник-день приду до
мешкання, так, як
іменно на те, щоб
мана. Правду ска-
ний характер. На
ульвісі — мічмана;
се чарівне в житті
мов у гробі, на дні
це, особливо-ж у
багато. І де тому
ке товариство може
бого? — чи може

єсть тут щось друге, для нас не зрозуміле? Вже-ж же-
даром народна мудрість вивела один висновок: «скажи
мені, хто твої знайомі, а я тобі скажу, хто ти.» Гоголь
також, мабуть не без підстави, запримітив, що, коли «русь-
скій чоловік добрий майстер, то мабуть він і паніца». Що це має значити? Гадаю, що нічо більш, як недостача загальної цівілізації. От возьмім сільського, або
ї іншого писара. Між чесними, та безграмотними селя-
нами грає він таку роль, як Сократ в Аtenах; а при-
гляньтеся ви тільки до його: це неморальна, непробу-
дима худобина. Це тому, що він мистець у своєму
званні, одинокий письменний чоловік між сотками просто-
душних селянів, котрих коштом він упивається і роз-
пустує, а вони тільки дивуються його спосібностям і
ніяк не можуть второпати, як може бути такий талано-
витий чоловік такою бестимейніною паніцею! А простакам тим і не в-догад, що він між іми один майстер
письменного, чи якого там другого діла, що він не має
рівного собі, що люди не перестануть до його повер-
татися, тому бо не має другого, щоб до його можна було
вернутися, нема — тому то він свою роботу як-будь
зробить, а легкі зарібки пропиває. Отсе, на мою гадку,
одинока причина, що в нас, як лучиться майстер у своїй
професії, то безумовно він і великий паніца. А крім
того запримічено й між культурними націями, що люди
з вищими душевними прикметами, виходячи з гурту лю-
дей звичайних, все і всюди були прихильниками, а то й
горячими поклонниками, веселого бога Бакхуса. Це вже,
мабуть, невідмінна вдача незвичайних людей.

Я знов особисто геніального математика нашого О.
(а математики взагалі умірковані люди); кілька разів
лучилося мені обідати з ним разом. Він не пив за обі-
дом нічого крім води. Отже раз спітав я його:

— Ви ніколи не пете вина?

— В Харкові ще колись випив я два «погребки»,
та й сказав собі: досить! — відповів простодушно.

Та не всі-ж кінчають двома погребками, але беруться до третього, або й до четвертого, і на цьому фатальному четвертому кінчать свою сумну карієру, а нераз і життя.

А він, це-б то мій артист, належав до категорії людей горячих, запальних, з палкою уявою; се-ж і є найдлюгіший ворог самостійного, статочного життя. Хоч я зовсім не поклонник монотонної, зимної акуратності і щоденної одноманітності, волової діяльності, але й не скажу, щоби я був прямим ворогом статочної акуратності. Взагалі в житті єсть найкраща середня дорога, але в штуці, в науці і взагалі в духовій діяльності середня дорога не веде до нічого, хиба до передчасної смерті.

Я хотів би, щоби мій артист був і великим, незвичайним артистом і цілком звичайним чоловіком у домашньому житті; але ці дві великі прикмети мало коли знаходяться під одним дахом. Я бажав-би сердечно за-вдалегідь провидіти і відвернути все, що могло би шкідливо впливати на молоду уяву мого любимця, але як це зробити, — не знаю. Мічмана і рішучо боюся, та й від сусідки не можна нічого доброго сподіватися: їде ясно, як день. Тепер могло-би все це скінчитися на розлуці й на словоах, на чому звичайно й кінчиться перше кохання, але-ж при допомозі тітки, яка йому від первого разу так дуже сподобалася, може воно скінчитися смолоскіпом Гіменеєви, а там, — дай Боже, щоби я помилувся, — розпустою й бідою.

Він мені цього прямо не каже, що влюбився по вуха в свою ученицю, бо котрий-же молодий чоловік відкриє вам так легко цю святу тайну? На одно слово своєї богині, він кинеться в огонь і воду, скорше чим вискаже її словами своє ніжне почуття. Так робить молодий чоловік, що щиро любить. А хіба-ж є молодці, що інакше люблять?

Щоб хоч трохи відвести його від сусідок, я не ага-

дую про них ні
навідуватися до
до людей, потріб-
радив провідувати
для малювання в
щодня, як до хра-
і там зробити для
райського фонтану

А врешті я в
своїй роботі, як-
винен посвятити
до самого іспиту,
чинець і така ре-
хоч трохи охолода-
коли не буду міг
знов напевно при-
вої роботи.

Мій лист мав
вався, але тільки
а сусідка — ох, я
засіву тасмичної
остатній його ліс-

«Не знаю, чи
тяжко обманили,
Вас як найдорощі
хай Бог Вас судит
клопотів мав я з
їх. Правда, Миха-
мап дотягнув так
неділі, і ча розстал
він конче хотів
але я сказав йому

— Яка велика
ниці замешкати, ск

Мене це роз-
Бог знає яких гр

погребками, але бе-
зпогою, і на цьому
зупинив карієру, а

лежав до категорії
чо уявюю; се-ж і є
статочного життя. Хоч
зимної акуратності
діяльності, але й не
з статичної акурат-
ності середня дорога,
духовій діяльності
хіба до передчасної

в і великом, незви-
чим чоловіком у до-
прикмети мало коли
жив-би сердечно за-
кощо могло би шкі-
то любимця, але як
я рішучо боюся, та
того сподіватися: «де
це ще скінчиться на
чайно Й. кінчаться
тітки, яка йому від-
ся, може воно скін-
читься, — дай Боже, щоби
б.

е, що влюбився по
ке молодий чоловік
їну? На одне слово
ї воду, скорше чим
почуття. Так робить
А хіба ж є молодці,

ід сусідок, я не ага-

дую про них ні словом. Я радив йому, як найчастійше
навідуватися до Шмідта, до Фіцтума й до Йоахіма, як
до людей, потрібних для його духового образовання,
радив провідувати старого Колмана, котрого добрих рад
для малювання красиців йому конечно треба, ходити
що-для, як до храму штуки, до робітні Карла Павловича
і гам зробити для мене акварельну копію з «Бахчиса-
райського фонтанак».

А врешті я написав йому про велику вагу конкур-
сової роботи, якою тепер чекає, а для якої він по-
винен посвятити себе цілого і всії свої дні й ночі, аж
до самого іспиту, се-б то до місяця жовтня. Такий ре-
чинець і така робота здавалася мені, вистануть, щоб
хоч трохи охолодити першу любов. Я писав йому, що
коли не буде міг ціле літо остатися в столиці, то в осені
знов напевно приду, спеціально задля його конкурсової
роботи.

Мій лист мав свій добрий вплив, так, як я споді-
вався, але тілько на половину: робота йому удалася,
а сусідка — ох, лихो! Але на-що перед часом підібмати
завісу таємничої судьбі? Прочитаймо ще один, та вже
остатці його лист:

«Не знаю, чи по волі, чи по неволі, але Ви мене
тяжко обманили, мій незабутній добродію! Я дожидав
Вас як найдорошою моїм серцю гостя, а Ви — не-
хай Бог Вас судить! І на-що було обіцювати? А кілько
клопотів мав я з моїми співмешканцями! Ледве позувся
їх. Правда, Михайлів згодився зараз, але упертій мі-
чман дотягнув таки до самої весни, се-б то до цвітної
неділі, і на розстанні в ним ми мало що не посварилися:
він конче хотів лишитися і на великий тиждень,
але я сказав йому рішучо, що дожидаю Вас.

— Яка велика особа Ваш родич! може і в гостини-
ці замешкати, сказав він, підкрівчуючи свої дурні вуси.

Мене це розлютило, і я вже готов був нарібити
Бог знає яких грубостей, та Михайлів, спасибі йому,

зупинив мене. Я не знаю, щоб йому так дуже сподобалося в нашім мешканні, мабуть тілько те, що воно дармове, не наймене. Зимою бувало Михайлів по кілька ночій не ночував дома, а в день лише деколи загляняв та й зараз піде, а він тілько що вийде пообідати та напитися до пияна, і знов лежить на канапі, або спить, або люльку курить. В останніх часах він вже і валізу свою в білім притасковав, а коли я йому вже зовсім виповнив мешкання, він все ще приходить кілька разів почувати — просто безстидний чоловік! І ще одне дивне: аж до самого його виїзду в Миколаїв (його перенесено до Чорноморської флотії) стрічав я його що дні ввечір, вертаючи з класи, або в коридорі, або на сходах, або коло брами. Не знаю, кого він ввечір пройдував, та Бог з ним і слава Богу, що я його збувся!

І не сказати, який великий успіх зробила моя ученица через зиму. Коли-б її було почати вчити у свій час, то з неї була-би прямо вчена. А яка вона стала сумирна та тиха, — прямо розкіш. Дитячої простосердечності й жартовливості її тіні не осталось.

Правду сказати, як що тілько письменність занівешила у неї тулю любу жартовливість дитячу, та мені шкода! Рад я, ще хоч тільки тілько мілоді простосердечності лишилася у мене на образок. Образочек вийшов дуже міній; огненне освітлення завдало мені багато труду, але вдалося. Прево дас мені сто рублів сріблом, і я годжується на це радо, але аж по виставі. Я хотів би доконче виставити мою любу ученицю на суд публіки. Був-бі я вельми рад, коли-б Ви мене не обдурили в-друге і приїхали на виставу; вона цього року буде особливе цікава: багато артистів, красних і заграницьких, обіцяли прислати свої твори, між іншими барон Верне, Годен і Штайбен. Приїдьте, ради самого Аполльона і його дев'ятьох прекрасних сестер.

Моя конкурсова робота поки-що йде пінгано; не знаю, як буде дальше. Карло Павлович з композиції вдово-

лений, більше нічого другий тиждень вони мов-би тікав від не-

Ах, коли-б я мі- добра родина подо- дини належав. Пр все добра й весела і він часом покине мачтого самовару міститься, самі невига- присміність, розуміє- ній гріш: беру їх д дрінським театром, і ниці, особливо як ученици і модельки: вільні куплети, ба- чи, лучше сказати, чоловіці, почавши не більше, і висо- зуму й рук. Мене виховану жінку і сліз до рухів, в т всіх живчик, здає- ний, флегматик і ледве чи вони її є добається. Але це і виріс не між ни- менше можу рівнят рівної приманки динне життя прості сусіди. Між ними мов-би чого боявся почувався якось на Бувак у них майже- мого любого, незабу-

к дуже сподобалося
ко, що воно дармове,
ів по кілька ночій
и загляне та й за-
бідати та напитися
спить, або люльку
валізку свою з бі-
овсім виповін меш-
празів почувати —
о дивне: аж до са-
ренесено до Чорно-
го дна ввечір, вер-
а сходах, або коло
провідував, та Бог
всї!

К зробила моя уче-
нчата вчити у свій
А яка вона стала
Дитячої простосер-
осталася.

Менінність зневичила
ї, так мені шкода!
Сердності лишилася
і дуже міній; ог-
то труду, але вда-
блом, і я годжуся
тів-би доконче ви-
публики. Був-би я
или в-друге і при-
буде особливе ці-
траничих, обіцяли
он Верне, Годен і
ольона і його де-

де пиняло; не знаю,
композиції здово-

лений, більше нічого не можу Вам про неї сказати. На другий тиждень возьмуся поважно до праці, досі я якось мов-би тікав від неї.

Ах, коли-б я міг Вам розказати, як мені отся проста, добра родина подобається! Я у них, як коли-б до родини належав. Про тітку не треба й говорити: вона все добра й весела. Поважний і мовчаливий дядько — і він часом покине свої папери, сідає з нами коло шумячого самовару і нищечком пускає жартики, розуміється, самі невигадливі. Я деколи позволю собі, більшу прямінність, розуміється, коли в кишенні забрязчити лишній гріш: беру їх до льожі третього поверху в Александринському театрі, і тоді загальне вдоволення не має границі, особливо як штука складається із водевілів. Моя ученица і моделька кілька днів по такій виставі водевільні куплети, бачиться, навіть у сні співає. Я люблю, чи, лучше сказати, обожаю все прекрасне, як в самім чоловіці, почавши від його зовнішності, так само, коли не більше, і високий артистичний твір людського розуму й рук. Мене захвát бере, коли бачу по світовому виховану жінку і так само чоловіка: у них все, від слів до рухів, в такій рівній, згідній гармонії, у них всіх живчики, здається, бе однаково. Дурень і розумний, флегматик і сангвінік — це рідкі явища, та й ледве чи вони її між ними, і це мені надзвичайно подобається. Але це не може бути довго, бо я родився і виріс не між ними, а своїм убогим вихованням тим менше можу рівнятися з ними, і тому-то, мимо всеї чарівної прямани їх життя, мені більше подобається родинне життя простих людей, на приклад таких, як мої сусіди. Між ними я цілком спокійний, а там ти все мов-би чого боявся. В останніх часах я і в Шмідтів почиваюся якось ніяково, і не знаю, що це значиться? Бував у них майже що неділі, але не засиджуєсь так, як перше бувало. Може воно тому, що нема між ними моого люального, незабутнього Штернберга.

До речі про Штернберга. Недавно дістав я лист від його. Який дивак! Замісьць описати, яке враження зробив на його вічний город, він поручас мені, знаєте кого? — Дюпата Й Веронеза! Дивак! Пише, що у Левого стрів велике товариство артистів, між ними був також Іванов, автор майбутнього образу: «Іван Предтеча проповідує в пустині». Російські художники шуткують з його нишком, кажуть, що він зовсім загруз в понтийських болотах і що все таки не знайшов того маловничого, сухого ина, з корінням понад землею, якого потрібує для заднього пляну свого образу; зате Німці не можуть його доволі нахвалитися. В Кафі Греко стріннув він також Гоголя: був дуже гарно причепурений, і розказував масні українські анекдоти. Та найзамітніше, що він стрів, при в'їзді у вічний город, крім бані св. Петра й безсмертнього велітня Колізея, це була качуча, гравіюна, огнista, така, якою вона живе серед народа, а не така чепуриста й помальована, яку бачимо на сцені: «Уяви собі, — пише, — що знаменита Талльйон, це тільки копія копії цього оригіналу, який я бачив безоплатно на вулицях Риму.» Але по-що робити виписки з листу, коли я Вам можу його післати в оригіналі. Там Ви й про себе прочитаете щось інтересного. Нещасливий. Вілі заєдно думає про Тарновських. Ви й часто видаєте: скажіть, чи щаслива вона із своїм Ескулапом? Коли щаслива, то не кажіть їй нічо про нашого друга, не тривожте й тихого, родійного спокою даремними спомінами; а як ні, то скажіть їй, що наш приятель Штернберг, найшляхотніший чоловік у світі, любить їй досі так саме широ й ніжно, як і перше любив. Це може розважити й сердечну тугу.

Я: не страдав-би чоловік, які він муки не терпів-би, та коли почусь хоч одно привітливе, сердечне слово, слово широї участі від далекого, незмінного друга, то бодай на годинку, на одну хвилину забуде він своє горе й почусться щасливим, а одна хвилина повного

щастя нагородить, тяжких терпінні.

Ви сміятиметеся отсі стрічки, їй по якого такого лиха влююся? Ни, впевнено гора, тілько так може без причини сумно міг-би не бути щастя, як Ви і мій.

Не багато людей як я, і як-би не Ви мене; Ви й зугині мій, Боже мій! я щасливий, що мені юні роки щастя, задушу якого-будь гора, хоч що тілько я задумав удасться. Всі мені наочні від нашого відьма, досить для піднімання.

Він часто заходить у мене. Скажіть, чи коли побачив його мешканні? Багато, не відзнають такого і дар! Чи в тепер на с

Тамтого тижня дивився на мій етюд, викликав мене в кімнату його, єсть яка та Іхати з ним на хутір, хотілоси опускати лінію, мої догоди назвав північнім, замітавши, велика рів.

щастя нагородить, кажуть, безконечно довгі роки най-
тажніших терпіння.

Ви смієтесь, мій убожаємий приятелю, читаючи
отсі стрічки, я погадаєте собі, чи не терплю і я сам
якого такого лиха, коли про його так гарно вислові-
влююся? Ні, впевні Вас, дале-бі, я не маю нікого
горя, тілько так мені чогось сумно зробилося на душі,
без причини сумно. Я безмежно щасливий і хіба ж я
міг-би не бути щасливим, коли в мене єсть такі при-
ятелі, як Ви і мій дорогий, незабутній Віллі?

Не багато людій вазнало в світі такої солодкої долі
як я, і як-би не Ви, то сліпа богиня пролетіла-б повз
мене; Ви її зупинили біля убогого обіранця. О Боже
мій, Боже мій! я такий щасливий, такий безграницю
щасливий, що мені вдається, я задушуся від цеї пов-
ноти щастя, задушуся і вмру. Мені неодмінно треба хоч
якого-будь горя, хоч малісенського, а та самі поміркуйте:
що тілько я задумаю, чого-небудь забажаю, все мені
удається. Всі мене люблять, всі до мене ласкаю, починаючи
від нашого великого мистця, а його любови, вда-
ється, досить для повного щастя.

Він часто заходить до мене, а деколи навіть обідає
у мене. Скажіть, чи міг я тоді думати про таке щастя,
коли побачив його перший раз у Вас, у тому самому
мешканні? Багато, дуже багато достойників-царедворців
не вазнають такого щастя, якого вазнало я, невідомий али-
дар! Чи є тепер на світі чоловік, що-б не завидував мені?

Тамтого тижня заходив він до мене в клісу, по-
дивився на мій етюд, зробив на-скорі деякі замітки й
викликав мене в коридор на кілька "слів. Я гадав, що
у його єсть яка тайна, а то він просто кличе мене,
іхати з ним на хутір, до Уварових, обидати. Мені не
хотілось опускати лекції і я став відмовлятися, але він
мої доводи називав школарством й недоладним висиджув-
анням, замітивши, що раз не бути в класі — це не
велика річ.

вно дістав я лист
ати, яке вражіння
ручас мені, знасте
! Пише, що у Лес-
тів, між ними був
зу: «Іван Предтеча
можники шуткують
з загруз в понтий-
шішом того малю-
над землею, якого
образу; зате Німці
з Кафе Греко стрі-
ло причепурених, і
 Та найзамітніше,
крім бані св. Петра
була качуча, гра-
ве серед народа,
у бачимо на сцені:
альйон, це тілько
бачив безплатно
виписки з листу,
алі. Там Ви й про
щасливий. Віллі за-
сто видаєте: скан-
ялом? Коли щас-
ного друга, не трі-
даремними споми-
приятель Штерн-
, любить її досі
любив. Це може-

муки не терпів-би,
сердечне слово,
іншого друга, то
забуде він свою
хвилина повного

— А що найважніше, — додав він: — по дорові держати-му для Вас такий виклад, якого Ви від професора естетики ніколи не почуєте.

Що я міг йому на це сказати? Взяв я палітру, пензлі, переодягся й поїхав. Та по-дорові і згадки не було про естетику. За обідом велася, як звичайно, загальна розмова, а після обіду почався виклад. Було це так:

В гостинній, за чорною кавою, старий Уваров заувів бесіду про те, як швидко час лётить і як ми не цінимо цього дорогого часу, особливе молодіж, — давав старий і поглянув на синів.

— Та от маєте живий примір, — підхопив Карло Павлович, показуючи на мене: — він нині опустив лекцію, щоб тільки побайдичувати на хуторі.

Мене наче хто варом облив: а він, не замічаючи нічого й виголосив такий виклад про всепожираючий, бистролетний час, що я, що йно тепер, зрозумів символічне значіння статуї Сатурна, пожираючого свої діти. У весь цей відчуття виголосив він з такою любовлю, з такою батьківською любовлю, що я при всіх гостях заплакав — як дитина, приловлена на пустовінню.

А тепер скажіть Ви мені, чого мені бракує? Вас, одного тілько Вас, недостас мені? Ах, чи діждуся я тої радісної великої хвилини, коли обійму Вас, моого рідного, моого широго друга? Знаєте що? Як-би Ви були мені не написали, що приїдете до мене на величень, я був-би напевно відвідав Вас тамтої зими; та видко святі на небі позазидували мому земному щастю і не допустили до цього радісного побачіння.

Та, помимо всеї повноти моого щастя, мені часом буває так невисказано сумно, що я не знаю, куди подітися від тої пригнітаючої туги. В тих страшно довгих годинах тілько одна чарівна учениця моя має на мене добротворний вплив. І як-би я рад тоді, розкрити її мою боліочку душу, розвілляти, розташти в словах

перед нею!... Ale скоріше голову собі зити яку-небудь ж непорочну дівчину

Я писав Вам, намалювати в неї... Ale в зимі трудно, а що найголовніші ман; тепер ці перекурсову роботу вибільше можливе, щ складна, всього три товаришам вязницімет старий, з'ужити бити, це-б то скромні багато, а часу маю мені про важливість май радите, о скільки перенятися нею. В що це неминуче. А вити: весталка заходить Конкурсова робота і хоч я я стараюсь можу; вона все узначити. Думаю певже почав. Скінчить забратися до конкурсу

Конкурс! — п конкурсовою роботою чуття? Чи не відре Ale-ж рік пропаде Певним успіхом? А успіх? Правда, що не зіясім при здорові «Метафізика». Ради упаду душу!

він: — по дорозі
кого Ви від про-

? Взяв я палітру,
дорозі і згадки не
як звичайно, за-
вся виклад. Було

старий Уваров за-
єтий і як ми не
е молодіж, — до-

— підхопив Карло
нині опустив лек-
таторі.

він, не замічаючи
всепожираючий,
р, зрозумів симво-
раючого свої діти.
кою любою, з та-
и всіх гостях за-
пustovanniu.

ї бракус? Вас, од-
чи діджуся я той
Вас, моє рідного,
кби Ви були мені
великден, я був-би
та видко святі на
то і не допустили

частя, мені часом
не знаю, куди по-
тих страшно дов-
ениця моя має на
рад тоді, розкрити
овтали в сльозах

перед нею!... Ale це вразить її скромність дівочу, і я
скорше голову собі розіб'ю об мур, аніж позволю обра-
зити яку-небудь жінку, тим більше її, прекрасну, пре-
непорочну дівчину.

Я писав Вам, бачиться, тамто осені о моїм намірі,
намалювати в неї весталку, як pendant пильної учениці.
Але в зимі трудно було дістати лелії, або білої рожі,
а що найголовніше, перешкоджав мені осоружний міч-
ман; тепер ці перепони усунені, і я гадаю по-при кон-
курсову роботу виконати мій задушевний намір. Це тим
більше можливе, що моя конкурсова робота не много-
складна, всього три фігури: це Йосиф поясняє сні своїм
товаришам вязниці, під часному й столичниками. Пред-
мет старий, з'яжитий, для того треба його добре обро-
бити, це-б то скомпонувати. Механічної роботи тут не
багато, а часу маю ще більше як три місяці. Ви пишете
мені про важливість моєї може останньої конкурсової праці
ї радіте, о скілько-мож як найпильніше згубляти її,
перенятися нею. Все це добре, я й сам такої думки,
що це неминуче. Ale, друже мій єдиний, боюся вимо-
вити: весталка заєдно ї що-раз більш мене інтересує.
Конкурсова робота на другому плані, поза весталкою,
ї хоч як я стараюся поставити ї на перший план, не
можу: вона все уступає, і я не знаю, що воно має
значити. Думаю перше скінчити весталку, я її давно
вже почав. Скінчу, тоді матиму вільнішу руку, щоб
забратися до конкурсової роботи.

Конкурс! — щось недобого віщує серце в цею
конкурсовою роботою. І звідки береться це зловіще про-
чуття? Чи не відречися мені від неї до другого року?
Але-ж рік пропаде..., чим винагородиш таку втрату?
Певним успіхом? А хіба-ж мені заручить хто за такий
успіх? Правда, що я хорої? Я дійсно так, ніби трохи...
не зівсім при здоровому умі, скидаюся на Хемніцерового
«Метафізика». Ради Бога, приїдть та покріпіть мою під-
упалу душу!

Однакче, який-же з мене безсовісний самолюб! З якої-ж речі вимагаю я Вашого приїзду? Ради якої то такої мудрої ідеї маєте Ви кидати Вашу працю й Ваші обов'язки і гонити тисяч верст на те тілько, щоб побачили одного полу-ідіота?

Геть недостойна малодушносте! Дітвацтво, більш нічого, а я вже, дякувати Богу, допущений до конкурсу на першу золоту медаль. Я вже незабаром готовий чоловік!... Ні, ні, я артист, який що лише починає свою, хто зна, може дуже блискучу карієру. Мені-ж соромно перед Вами, соромно перед самим собою. Як тілько не маєте конечної потреби, то ради Бога, не приїздіть до столиці; не приїздіть бодай до того часу, поки я не скінчу моєї конкурсової роботи і моєї сердечної весталки. А тоді я приїдете, це-б то на виставу, о тоді моїй радості, моїму щастю не буде міри. Ще одне, і дивне і стало мое бажання: я страх бажав-би, щоби Ви, хоч мимоходом, подивилися на модель моїї весталки, себ-то на мою ученицю. Правда, що це дивне, смішне бажання? Я рад-би показати Вам її як найліпший, найкращий витвір божеської природи та ще (о самолюбство!) тому, що ніби-то і я причинився до морального укращення цього чудового соторіння, це-б то научив її письма. Правда, що я страшний самолюб? Але письменність надала їй справді якоїсь особлившої принадності. Є у неї тілько одна, і то маленька хиба, которую я недавно спостеріг: вона, здається мені, не любить читати. А тіточка Її вже давно перестала радуватися своєю письменністю Пашею. По святах я дав їй прочитати Робінзона Крузо. Як Ви гадаєте? Вона за цілій місяць ледве до половини прочитала. Признаюся Вам, така байдужість була мені дуже прикра, така прикра, що я зачав вже каятися, на-що я її навчив читати. Розуміється, я не сказав їй того, тілько подумав собі, а вона, як коли-б підслухала мою думку, на другий день дочитала книжку до кінця, і ввечір за часем розповіла

своїй байдужній тітці ширим запалом і з був, розілувати ся багато спільнога мідеколи така деревина не здібний. Але та не довго триваєт. А мене той наскучливий чайно тихо, задумне не розумій цього. Цього допустити: містокий і ледве чи можу просту. Ні, це в і впадає в отуплення нас у тому психольо

Надокучив я Вашою ціцею. Ви ще, чого дужний до неї. І в незвичайно подобаеться, не, подобається, я

Та досить про неї чого нема, про що курсову роботу? — і скінчу, то до Вас і Ви про неї у часописі самі її побачили.

Я говорю це так, оставалось тілько прислушати тушу на с

Приїзджаєте, мій Без Вас мій трикомпний творець мого ща

Прощавайте, мій писати до Вас скоро.

P. S. Відомашній на Неві рушила, умер
ш. т. IV.

енний самолюб! З
ку? Ради якої то
шту працю й Ваші
є тілько, щоб по-

Дітвацтво, більш
дений до конкурсу
баром готовий чо-
иш починає свою,
мені-ж соромно-
ю. Як тілько не
а, не приїздіть до
часу, поки я не
її сердечної ве-
на виставу, о тоді
мири. Ще одно,

х бажав-би, щоби
ель мосі весталки,
це дивне, смішне
к найліпший, най-
ще (о самолюб-
ся до морального
ї, це-б то научив
моляб? Але пись-
соблившої принад-
ренка хіба, котру
мені, не любить
естада радуватися
я дав Йи прочи-
? Вона за цілий

Признаюся Вам,
кра, така прикра,
ї навчів читати.
лько подумав собі,
у, на другий день
за часом розповіда

своїй байдужній тіточці безсмертний твір Дефо-а в таким
щирим запалом і з такими подробицями, що я готов
був, розілувати свою ученицю. В цьому я нахожду
багато спільногого між нею і мною. На мене находить
деколи така деревяна байдужість, що я тоді до нічого
не адібний. Але такі припадки у мене, славити Бога,
не довго тривають. А вона, з того часу, як забралася від
мене той наскучливий мічма, зробилася якоюсь незви-
чайно тихою, задуманою і байдужною до книжки. Я
не розумію цього. Чи ж мала-би вона?... Але я не можу
циого допустити: мічма такий чоловік противний, жор-
стокий і ледве чи може він заінтересувати жінку, хоч
яку просту. Ні, це недоладна думка! Вона задумується
і впадає в отуплення тому, бо такий ІІ вік, як впевнюють
нас у тому психологи.

Надокучив я Вам своєю гарною моделькою й уч-
ницею. Ви ще, чого доброго, подумасте, що я не байдужний до неї. І вона на те скідається: вона мені
незвичайно подобається, але як щось близьке, спорід-
нене, подобається, як рідна, ніжна сестра.

Та досить про неї. Тілько-ж опріч неї у мене більш
нічого нема, про що годилося-б Вам писати. Про кон-
курсову роботу? — вона ледве підмальована. Та хоч
ї скінчу, то до Вас про неї буду писати. Я хочу, щоб
Ви про неї у часописі прочитали, а ще краще, щоб
самі ІІ побачили.

Я говорю це так певно, наче-б усе було готове й
оставалося тілько приняти медаль в рук презідента й
вислухати тушу на сурмах.

Пригадайте, мій незабутній, мій сердечний друге!
Без Вас мій трикомп не буде повний, бо Ви оден, єдиний
творець моого щастя, і теперішнього, й, будучого.

Прощавайте, мій незабутній добродію! Не обіцяюся
писати до Вас скоро. Прощавайте!

P. S. Відомий Демський не діждався і поки крига
на Неві рушила, умер: та помер як сущий праведник,

тихо, спокійно, як коли-б заснув. В госпіталі Марії Магдалини лучалося мені часто приглядатися до останніх хвилин погасаючого життя, та такого спокійного, такого байдужного розставання з життям, я ніколи не бачив. На кілька годин перед смертю сидів я біля його ліжка й читав у-голос якусь брошуру легенського змісту. Він слухав, закривши очі, і від часу до часу ледве замітно порушалися у його кутки рота, це було щось ніби усмішка. Читання не довго тривало: він розкрив очі, звернув їх на мене і ледве чутно промовив:

— І хочеться Вам на такі дурниці марнувати дорогий час!

А переводачи дух, додав: — Ліште намалюйте щоб от хоч-би з мене.

Своїм звичаєм мав я при собі альбом і олівець. Я зачав рисувати його профіль, сухий, гострий; він знов поглянув на мене, всміхнувся сумно й сказав:

— А щоб? правда, що модель спокійний?

Я рисував дальше. Тихенько отворилися двері, і показалася брудна особа господині мешкання, загорнена в щось брудне, але побамивши мене, вона склонилася і примкнула двері. Демський усміхнувся, не отвіраючи очей, і дає рукою знак, щоби я нахилився до його. Я нахилився. Він довго мовчав, а наконець, здрігаючись, ледве чутно промовив:

— Заплатіть їй, ради Бога, за мешкання. Дасть Бог, сквітумося.

І не мав при собі грошей і пішов сейчас до дому. Дома щось мене затримало: не тімлю вже, щоб, чи тітчина кава, чи що таке. До Демського вернувся вже коло заходу сонця. Кімнату його освічувало світло заходячого сонця, та таке яскраве, що я мусів на кілька хвиль очі примкнути. Коли я їх розкрив і підійшов до ліжка, то під покривалом зістався вже тілько труп Демського. Лежав він так само, як я його оставил: усмішка й на пів лінії не змінилася, очі замкнені як

у спачого. Так спіДемський належав на груди на-пів заї прикрив покрив прохал улаштувати по домовину. На з костела св. Стані сторожа внесли м і рушили з Демськійшов я, патер Пось, жебрака не пішла ми їх чи-мало. Але голодні собаки, вон вони її не сподівали навідчу дих огиди іменем Христовим.

З цвінтара закликного, не на те, показати скромну бі в невеликій, ледве кількох томів, в більшого змісту, в грецькі моні. Учені греків і латинських а я відкладав тільки окрім Лелевела був ленський томик Міцкевича виданні, більш нічого літератури? Це не може

Розібравши бібліотеки, а всі інші лиши патер ніяк не хотів ді предложив, щоби його ского гранітову плиту і ми таки зараз озна- уложили напис. Напи-

оспиталі Марії Магдалини до останніх
до спокійного, та-
ттям, я ніколи не
о сідів і біля його
легенського змісту.
до часу ледве за-
та, це було щось
івало: він розкрив
но промовив:
ці мarnувати до-
шше намалюйте щб,

альбом і олівець.
ї, гострий; він знов
ї сказав:

отворилися двері,
і мешкання, загор-
и мене, вона схо-
сміхнувся, не отви-
ї я нахилився до
а, наконець, здрі-

шкання. Дасть Бог,

тож сейчас до дому.
млю вже, що, чи
кого вернув я вже
освічувало світло
ї мусів на кілька
зокрив і підійшов
ї вже тілько труп
ї я його оставил:
ї, очі замкнені як

у спачого. Так спокійно умирають лиш праведники, а Демський належав до збору праведників. Я зложив йому на груди на-пів застиглі руки, поцілував у зимне чоло й прикрив покривалом. Потім заплатив хазяїці довг, прохал улаштувати похорони на мій кошт, а сам пішов по домовину. На третій день покликав я священика з костелу св. Станіслава, взяв простий віз, при помоці сторожа винесли мій вбогу домовину, положили на віз і рушили з Демським у далеку дорогу. За домовиною йшов я, патер Посада й маленький костельник. Ні одна жебрачка не пішла за домовиною, а по дорозі стрічали ми їх чи-мало. Але-ж ці вбогі дармоїди, все одно, що голодні собаки, вони носом милостиню чують; від нас вони ІІ не сподівалися й не помилились. Я прямо неавиджу цих огидливих промисловців, що промишляють іменем Христовим.

З цвінтара закликав я священика до мешкання по-
кійного, не на те, щоб поминки справдати, лиц, щоб
показати скромну бібліотеку Демського. Містилася вона
в невеликій, ледве збитій скринці, й складалася з 50
кількох томів, в більшій частині історичного й правни-
чого змісту, в грецькій, латинській, німецькій і фран-
цузькій мові. Ученій патер дуже вважно перегортав
грецьких і латинських класиків дуже дешевого видання,
а я відкладав тільки французькі книжки. І дивно,
окрім Лелевела був у польській мові оден тілько ма-
ленький томик Міцкевича, в дешевенському, познанському
виданні, більш нічого. Хіба-ж не любив він своєї рідної
літератури? Це не може бути.

Розібравши бібліотеку, я взяв собі французькі книж-
ки, а всі інші лишив ученому патрові. Але совісний
патер ніяк не хотів даром брати такого цінного скарбу
ї предложив, щоби його коштом положити на гробі Дем-
ського гранітову плиту. Я взяв на себе половину коштів,
ї ми таки зараз означили розмір і форму плити та й
уложили напис. Напис був простий: Leonard Demski,

mort. anno 18... Залагодивши це і взявши кождий свою частку спадщини, ми розсталися мов старі приятели. Дивно однакож, чи вже-ж покійний Демський ніколи з ніким близче не сходився крім мене? В його мешканню я ніколи нікого не стрічав, але я та ми виходили з ним на вулицю, то нераз зустрічали Його знайомі і виталися з ним пс приятельськи, а декотрі навіть стискали йому руку. А все те були люди статечні. Ale й це правда: чи так знаний стачечний чоловік відвідав елідарі-роботагу в його понурій хатчині? Сумно! Відні ті статечні люди!*

Прошайте ще раз! Не забувайте мене, мій незабутній доброділок!

X.

З цього довгого й пестрого листа вичитав я найперше, що мій артист, як годиться правдивому артистові, чоловік у високому степені честний і благий. Звичайні люди не можуть так широ, так безкористовно привязуватися до таких бідолашних, всіми покинених азидарів, як небіжчик Демський. В сім прекраснім, безкористнім привязанню я не виджу нічого особлившого, це звичайний наслідок взаємного спочування всьому великому й прекрасному в науці і в чоловіці. З своєї природи і по заповіту нашого божеського учителя всі ми повинні такими бути. Ale, на жаль, дуже і дуже мало є між нами, що заховали Його святу заповідь і зберегли свою божеську природу в любові й чистоті. Тому-то чоловік, що любить безкористовно, чоловік справді благородний, здається нам чимсь незвичайним. На такого чоловіка дивимося ми, мов на тую комету, а на дивившися до-волі, починаємо боїтися, щоб наше власне брудне самолюбство так гостро нам не кидалося в очі, та й зачинаємо і цього чистого чоловіка брудити, зразу скрито обмовою, а там і голосним поклепом, а коли

нічого не вдімо, страждання. Це ще божевільних, а то огидливішого злочину я відступак від ре

Друге, що я від бого артиста це та свою вродливу та жасаву навіть потрібо, серце його заскорумплене животорний огонь нитті під впливом цієї собі відблеск життя отсі огненні душі, розбрічні в коханні поклонник краси поїдоля, якому тільки тиміямом перед ним огненних душ супроводжено аж до наших будинковому життю.

Та ще на більші звісім не по гуараві піхотини, це-б то я можу зрозуміти. І о Готов і він, за прикладом вразливу душу віддати спідниці. Та ще добре, яким небудь життя і піде свою дорогою прощай поезія і всього на віки! Посуда розмішане з болотом, ного, артистичного звучання хатньої гадюки. О, в родинного щастя, як

нічого не вдіємо, так кидамо його на божество і на страждання. Це ще добре, коли закинемо його до дому божевільних, а то прямо вішаемо його, наче якого найогидливішого злочинца. Гірка правда, але правда! Та я відступаю від речі.

Друге, що я вичитав в нескладного листу мого любого артиста це те, що він, сердечний, закохався у свою вродливу та жував ученицю. Це природно, добре, а навіть потрібно, тим паче в артиста, а та без любові серце його заскорузне в академічних етюдах. Любов, це животворний огонь в серці чоловіка, і все, що він чинить під впливом цього божественного почуття, має на собі відблеск життя і поезії. Все отсе гарно, та тільки, отсі огненні душі, як іх називає Лібелль, занадто нерозірвіні в коханні. Лучається, що сущий і вітхнений поклонник краси попаде на такого морально огидливого ідола, якому тільки диму в пекарні треба, а він, сердега, тимілом перед ним курить. Мало, мало котру з отсих огненних душ супровожала гармонія. Від Сократа і Берггема аж до наших часів заєдно та сама ростіч у їх буденному житті.

Та ще на більше лиxo ці огненні душі влюблуються зівсім не по гуаарськи, а гірше від якого мізерного піхотинца, че-б то на ціле життя. Ось чого я ніяк не можу зрозуміти. І от чого то я боюся у моего артиста? Готов і він, за прикладом всесвітніх геніїв, свою ніжну, вразливу душу віддати в неволю якій будь катані в спідниці. Та ще добре, коли він так, як Сократ і Пуссен, яким небудь жартом спекається домашньої сатани і піде свою дорогою; як ні, то: прощай наука й штука, прощай поезія і всьо, що є чарівне в життю, прощай на віки! Посуда розвітта, дорогоцінне миро розліте й змішане в боттом, а проміністий світильник спокійного, артистичного життя погас від отровючого подиху хатньої гадюки. О, коли-б ці світочі могли обйтися без родинного щастя, як-би то було гарно! Скілько великих

творів не потонуло-би в цім домашнім вирі і липилися-
би на землі на науку й утіху людям! Та мабуть і геній
так само, як наш брат, потребув доконче домашнього
огнища й родинного кружка. Це певна річ, бо для душі,
яка відчуває і любить все високо-прекрасне в природі
і в штуці, потрібно доконче, коли натішиться цею ча-
рівною гармонією, успокоючою спочинку, а такого со-
лодкого спочинку можна зазнати тільки в кружку дітей
і доброї любячої жінки. Щасливий, сто раз щасливий
той чоловік і той артист, котрого життя, несправедливо
назваве прозаїчним, осіяла прекрасна муза гармонії. Його
щастю немає міри, як щастю божому.

Роздивляючи справу родинного щастя у людей взагалі, а особливо у натхнених поклонників всього доброго й гарного в природі, замітив я, що іменно ці останні бувають тяжкою жертвою свого боготвореного ідола — краси. Та не можна їх винувати, бо краса взагалі, а краса жіноча особливе, розторочує їх зовсім. Інакше їй не може бути, оттут то їй єсть джерело трути, що затроює усе гарне й велике в житті.

Як, це так? закричать палкі молодики: красавицю на те тільки її створив Господь, щоб осолодити наше життя, повне сліз і турботи. Так то воно, так. Бог призначив її на це, але вона, чи лучше сказати, ми, ухитилися перемінити її високе, божеське привидання і зробили з неї бездушного, безжизненого ідола. У неї одно поуття, дік б то егоїзм, зроджений із свідомості все руйнуючої краси, поглинуло всі інші добре почування. Ще коли була дитиною, дали ми їй арозуміти, що в будучності має вона роздірати й запалювати наші серця. Правда, ми її про це тілько в легка на-
ткнули, але вона це так бистро підхопила, так гли-
боко арозуміла й почула свою будущу силу, що з тієї
днини стала невинною вокетою і досмертною поклон-
ницею власної краси. Дзеркало, це її єдиний товариш
в її злідненному, самотньому життю. Ніяке виховання

у світі не спромож-
жало припадково на-
кетливості.

Такий вислід мо-
галі, і над упрайвліо-
вілівана красавиця
цею: вона не стане
добрю, піжною ма-
Вона деревляна кра-
було-би з нашого б-
рева.

Тому-то я і рад-
туями здалека, але
паче не женитися, с-
що посвятили себе
конче потребує краси
єсть модельки, танеч-
йому, як і звичайно
чої жінки, а не уп-
виця хіба на одну х-
проміннями радості
а потім з цеї хвилі
лише заміготів, і с-
правдива акторка, по-
диви вони, чи фаль-
були поклонники; бо
мир, гарна мраморна

Приповідка каже
І між красавицями бу-
манітна. Я глибоко
у якесь незвичайнє
ний в моїм віруванні
віка живу між пор-
з'явища не бачив що
щоби я належав до
галиштів усього пре-

у світі не спроможне Й перетворити: так глибоко за-
пало припадково нами кинене зерно самолюбства й ко-
кетливості.

Такий вислід моїх мірковань над красавицями вза-
галі, і над упранілованими красавицями зокрема. У при-
вілювана красавиця не може нічим бути, лиш красави-
цею: вона не стане ані любячкою, чесникою жінкою, ані
доброю, піжною мамою, ані навіть палкою коханкою.
Вона дерев'яна красавиця, таї тілько, та й нерозумно
було-би з нашого боку, більше чогось вимагати від де-
рева.

Тому-то я і раджу любуватися цими прегарними ста-
туями заліска, але піяк не наблизятися до їх, а тим
паче не женитися, особливо артистам і з-загалі людям,
що посвятили себе науці, або штуці. Коли артист до-
конче потребує красавиці для своєї любої штуки, то на те
єсть модельки, таночниці й інші майстерки дахові, а дома
йому, як і звичайному чоловікові, треба доброї, любя-
чої жінки, а не упранілованої красавиці. Така краса-
виця хіба на одну хвилину освітить яркими, сліпачими
проміннями радости спокійну домівку любимиця божого,
а потім з цеї хвилевої радості, як з того метеора, що
лише замиготів, і сліду не останеться. Красавиця, як
правдива акторка, потребує юроб поклонників, а чи прав-
диві вони, чи фальшиві, це Й все одно, щоб тілько
були поклонники; без них вона, як і стародавній ку-
мир, гарна мраморна статуя, та й більш нічого.

Приповідка каже: не всяке слово входить у стрічку.
І між красавицями бувають віймки, природа дуже ріжно-
манітна. Я глибоко вірю в такі віймки, але вірю як
у якесь незвичайне з'явіще. Я для того такий остереж-
ний в моїм віруванні, що хоч я вже більше як пів
віка живу між порядними людьми, а такого чудного
з'явіща не бачив ще ні-разу. А не можна-ж сказати,
щоби я належав до мізантропів, або до безшардонних
гаштетів усього прекрасного. Противно, я загорілий по-

и вирі і липшилися.
Та мабуть і гений
конче домашнього
та річ, бо для душі,
екрасне в природі
атишиться цею ча-
чинкою, а такого со-
кою в кружку дітий
сто раз щасливий
ття, несправедливо
муза гармонії. Його

часті у людей вза-
хів всього доброго
іменно ці останні
створеного ідола —
то краса взагалі, а
їх зовсім. Інакше
прело трутти, що за-

людки: красавицю
об осолодити наше
то воно, так. Бог
лучше сказати, ми,
можеске призвання
еного ідола. У неї
енін із свідомості
і інші добре почу-
али ми Й зрозу-
трати й запалювати
тілько злегка на-
ідхопила, так гли-
чу силу, що з тої
посмертною поклон-
ї единий товариш
Ніяке виховання

клонник всього прекрасного, чи то в природі, чи в божественній штуці.

От що мені недавно притрапилося. Далеко від порядніх або цівілізованих людей, в зачутку майже незамешкалих, довелось мені надіти через досить довгий час. В той самий закуток залетіла, тільки не припадково, світова красавиця, такою вона опісля бодай сама себе називала. От я і познайомився, а треба вам знати що я до знайомств досить скорий. Познайомлюючись, наглядаю нову знайому — красавицю, і о чудо над чудами: зовсім неподібна до тих, які я перше бачив. Думаю собі: та чи не здичів я це в отсії пустелі? Ні, а кождого боку гарна жінка: і розумна й невибаглива і навіть начитана, а до того без сліду кокетерії. Мені самому стало соромно, що я так до неї признаюся, кинув я на-бік всіку недовірливість і стаю не те, що поклонником Г, але добрим, щирим приятелем. Не знаю, за що, але я їй теж сподобався, і ми зробилися мало-що не приятелями.

Не можу я напіштисі моєю західкою, та навіть, що в старому серці ворохнулося щось більше чим звичайні, прості привізання і я, мало-мало, не відіграв ролі старого водевільного дурня. Виритував мене припадок, і то цілком звичайній припадок. Раз якось уранці — мене вважали там як свого й нераз закликали на ранішній чай — так раз уранці запримітив я у неї волосся сплетене на потилиці в дрібонькі кісочки. Це мені не сподобалося. Перше я гадав, що в неї волосся природно кучерявиться на потилиці, аж тут, от що! І це відвергти здержало мене, визнати їй мою любов. Я став знова звичайнім, добрим приятелем. Майже щоднини розмовляли ми про літературу, музику й інші штуки, а соромно будо-би з освіченою жінкою бавитися сплетнями. Але в цих розмовах завважав я (це вже на другий рік), що вона дуже поверховна і що про красу в штуці, або в природі говорить дуже байдужно. Це

трохи захитало мене такої книжки німецької читала-би, але не вона викрутилася, ще дівчиною, пам'ят-

Я простодушний небудь слабенький від памятає дуже добре все про літературу, нема ані одної книжки Бечорами, в зміні, в тія; та це, думав я, звертал увагу, що вдалося зложити після слова страшно боліть вона, моя нічога глядала в карти гравюра на папері, які засинала ця безлика. Осorchно була пустій роботі. Тоді далася мені поліпшена упривілованою крамом.

І як-би її сама жадних обожателів, тягнулася ще рік одуріла-би, або стала вона вже тепер будь-що от наконець засипала просту кукла, не витиснувши з неї.

Читуючи отсюди, погадає, що я другий рік поклонник, як відтів ще більше загодувавши висказувати свої відчуття.

природі, чи в бо-

ся. Далеко, дуже
людей, в зачутку
идти через досить
іла, тільки не при-
вона описла бодай
ився, а треба вам
корий. Познайом-
асявию, і о чудо-
вікі я перше бачив.
отсій пустеді? Ні,
мина й невиглядава
у кокетерії. Мені
неї признаюся,
і стало не те, що
зятелем. Не знаю,
и зробилися мало-

ідкою, так навіть,
більше чим зви-
то, не відіграв ролі
ав мене припадок,
якось у руці —
закликали на ра-
мітия я у неї во-
ї кіосчки. Це мені
з неї волосся при-
тут, от що! І це
мою любов. Я став

Майже щоднини
ху й інші штуки,
ю бавитися сплет-
я (де вже на дру-
ї що про красу
же байдужно. Це

трохи захитало мою віру. Дальше бачу, що нема в світі
такої книжки німецької, або росийської, котрої вона не
читала-би, але не тямить ані одної. Я спітав, чому,
а вона викрутилася якось жіночою недугою, котра їй,
що дівчиною, пам'ять відніла.

Я простодушно повірив. Але достерігаю, що які-
небудь слабенькі вішки, котрі читала ще дівчиною, вона
пам'ятася дуже добре. Після цього я встидався, говорити з
нею про літературу, а від-так і запримітів, що у них дома
нема ані однії книжки, крім альманаха на цей рік.
Вечорами, в змі, вони грали в карти, як зібралися партія;
та це, думав я, робиться для звичаю, а на те і не
звертати увагу, що вона дуже не-своя була, коли їй не
вдалося зложити партію, тоді у неї зараз зачинала го-
лова страшно боліти. Як партія зібралася у чоловіка,
то вона, мов нічого їй не було, сідала коло стола і за-
глядіала в карти грачам, якби в свої власні, і така люба
робота нераз тягнулася далеко поза північ. Я, як тільки
занималася ця бездушна сцена, виходив сейчас на ву-
лицю. Осокожу бачити молоду, гарну жінку при такій
пустій роботі. Тоді я цілком розчарувався, і вона ві-
далася мені поліпом, або, справедливіше, справжньою
управілюваною красавицею.

І як-би її самота отсім темним закутку без крово-
жадних обожателів, се-б то без львів і диких ослів, про-
тягнулася ще рік оден, другий, то я певний, що вона
одуріла-би, або стала-би чистою ідоткою. Полу-ідоткою
вона вже тепер була, а я то, я недоумок, уявив собі,
що от наконець знайшов Ельдорадо! А це Ельдорадо
по-просту кукла деревина, на котру я потім не міг ді-
витися без відрази.

Читаючи отсюди страшну сентенцію красавицям, дехто
погадав, що я другий Буонарроті. Де там, я такий сам
поклонник, як котрий-небудь з леопардів, а може на-
віть ще більше загонистий; річ тілько в тім, що я люблю
виказувати свої погляди такими, як вони є, не зва-

жуючи на чин і рангу, до того-ж тепер чиню я це для моого друга, артиста, а не з наміром, друкувати свої думки про красавиці: Хорони мене, Боже, від такої глупості! Та тоді-б мене сестра моя рідна готова повістити на першій галузі, як Юду із Каріота... А прецінь вона не красавиця: нема чого й боятися.

Де-ж початок цього лиха? Ніде, як не у вихованню. Коли Господь наділить піжніх родителів донею красунею, вони самі зараз починають її іскувати, пестичи її більш за других дітей, а про освіту своєї пестійки от що вони думають, а навіть балакають: «на-що дармо морочити дитину пустокою книжкою? вона й без книжок і навіть без віща зробить бліскучу карієру.» І красавиця дійсно робить бліскучу карієру, віщовання родителів спопнилося, чого-ж ще більше треба? Отсє початок лиха, а далі воно зростає ось як (одначе я в тому не задовіняю, я тілько гадаю, що так):

Наše любе, славянське племя, хоч і рахується до кавказької раси, але що до краси, так не далеко відійшло від породи фінської і монгольської, тому то в нас красавиця дуже рідко трапляється. І це рідке явинце, ледве тілько виросте з пеленок, міг зачинасмо напихати дурніми похвалами, самолюбством і іншими пустяками і врешті робимо з нього куклу, на подобу тоб, якою послулються мальрі для драповання.

В краях, які Господь поблагословив гарним жіночтвом, красавиця, це річ звичайна, а на мою думку звичайна жінка, це найліпша жінка.

По-що я отсє розбалакався так широко про красавиці, що роздирають серди людські, отже й мос? Бачиться, на науку мому другови. Але я гадаю, що ця наука зовсім не буде для Його потрібна, бо й весталка Його, скілько міг я вимірювати з його описів, ледве чи здатна залізти глибше в сердце артиста, котрий так добре відчувас і розуміє все, що високо й прекрасне в природі, як міг приятель. Це мусить бути бистроока, кирпоноса

дурсісвітка, в роді особи зовсім не є

А от такі добре кож нерідкі, але він її описує, а ді сваху, котра на поженити? відповідає що й не сучесьша, нічого спільнога з його маїже не бою нійше пече, то за-тімрікую, не можна що й не сучесься, з розумними людьми приятеля я не при художників прикмет до його лист, розум стів заховай мене; ятельські, отверто, боятися, я вказав як на головну й на письмо не дістав я додалось. Кепськи він через літо зане дивно, що міг з

Минуло літо, мі пристеля ані слове стави, справно напи сталку моего прист конкурсову роботу,

Що воно за з Я написав до його він так упрямо м і взагалі про його свіду, як воно міліде робота? — коли

пер чиню я це
друкувати свої
тет, від такої глу-
готова повістти.

А прецін, вона

не у вихованні.
ців донею красу-
вати, нестяжніїх
всії пестілки от-
ь: «на-що дармо
їй без килькок
ру.» І красавиця
запання родітлів
се початок лиха,
з тому не запев-

і рахується до
ж не далеко ві-
лької, тому то в
це рідке явлице,
насмішно напіхати
шипами пустяками
одобу тобі, якою

в гарним жіноч-
мою думку зви-

роко про краса-
же ї мос? Бага-
то; що ця наука
весталка його,
ледве чи здатна
ї так добре від-
расне в природі,
оока, кирконоса

дурисвітка, в роді швачки, або жвавої покойовки, а також
особи зовсім не з небезпечні.

А от такі добродійки, як Нішковська тітка, вони та-
жеж нерідкі, але дуже небезпечні. Хоч і як солодко
він її описує, а проте вона нагадує мені Гоголівську
сваху, которая на питання охочого женитися: чи його
оженити? відповідає: «ох, голубоньку, та так справно,
що й не сучуєшся.» Приятель мій, розуміється, не має
нічого спільногого з героем Гоголя, і з того боку я за
його малік не боюся. Огонь першої любови, хоч і міц-
нійше пече, то за-те коротше горить. Але знов, як по-
міркую, не можна й не боятися, бо ті дивні подружжя,
що й не сучується, трапляються дуже часто не тілько
з розумними людьми, але й з осторожніми, а в моого
приятеля я не припускаю великої осторожності, це не
художників прикмета. На всякий припадок я написав
до його лист, розуміється, не з науками: від таких листів
заховай мене, Господі! Я писав до його по приятельськи, отверто, чого я боюся і чого йому треба
боятися, я вказав йому без церемонії на любу тіточку,
як на головну й найнебезпечнішу западню. Та на мое
письмо не дістав я відповіді, мабуть воно йому не спо-
дабалось. Кепський знак, погадав я собі, а врешті
він через літо занятий був конкурсовою роботою, так
не дивно, що міг забути на мій лист.

Минуло літо, минув вересень і жовтень, а від моєго
приятеля ані словечка. Читала в »Пчелік критику ви-
стави, справно написану (мабуть Кукольнік писав), »Ве-
сталку« моого приятеля попід небеса підносять, а про
конкурсову роботу, ані згадки нема.

Що воно за знак? Не вже йому не поталанило?
Я написав до його в-друге і просив, пояснити мені, чому
він так уп'ято мовчить, але про конкурсову роботу
ї взагалі про його праці я не питався, знаючи з до-
свіду, як воно мило відповідати на дружні питання, як
їде робота? — коли вона ~~їде~~ лихо. Через два місяці прий-

шла відповідь на мое письмо, відповідь суха й без толку, мов-би вів соромився, або жахався висловити мені щиро те, що його мордувало, а його щось страх, як мордувало! Між цінним натякає він на якусь невдачу (здається, на конкурсову працю), котра його трохи в могилу не вгнала, і пише, що коли він ще живе на світі, так завдичує це своїм добрим сусідам; вони щирі й живо ним занялися; він тепер нічого не робить, страдає душою і тілом і не знає, як усе те скінчиться.

Та я глядів на те, як на переборщення. Молоді, вразливі люди звичайно роблять з муhi вола. Та все таки не мав я споюю і бажав про його щось певнійшого почути. Але як? від кого? У його самого не досягається. Звернувся я до Михайлова і просив його, щоб написав мені все, що тільки знає про моого приятеля. Ввічливий Михайлов не забарився, подав мені оригінальну, щиру відповідь. Ось вона:

«Твій приятель, брате дурень, та ще який дурень! Як світ стоїть, не було такого незвичайного дурня. Йому, бачиш, не вдалася конкурсова робота: що ж він зробив з розпукні? Певне не вгадаєш: взяв та й оженився, — далебі! А знаєш, з ким? З свою весталкою, і то ще вагітною. Отсє чудасія: вагітна весталка! Я, як він сам каже, як раз вагітність спонукала його, що оженився. Та не гадай, що він сам був причиною цього гріха, де там! то худобина мічман наробила гріха, вона сама призналася. Молодець мічман накоїв лиха та й виїхав собі до Николаєва, як коли-б нічого не було, а твій великолодушний дурень і бух, як муха в окріп. Куди, каже, вона тепер дінеться? хто І бідну прийме, коли рідна тітка виганяє з дому? Взяв та й прийміє до себе. Ну, скажи нам, чи бачиш ти другого такого дурня на білім світі? Певне і не чув навіть. Правду сказати, великолодущність безпримірна, чи радше безпримірна дурнота. Та це все ще нічого, а от-що безміро смішне: він намалював з неї свою весталку ва-

гітною, та як намалював нівнині краси я природі. На виставі він виступав, він відтворила в публіці свою красу, а Карло Павлович був вже щось значить. Й заплатив добре. всіх склепах і на усіх похоронів, а він у його і знайшов як тіточка взяла його ніколи не бував, мавши Мадонну з провінції, як почав, то буде і тишина й матері на дні, не поталанині з ким, та рік допустять його бути, що ні. Ось у безглуздого друга. жий. На весні гадаючи.

Невисказаний сценарій простий, приятель будучності моого дружини скінчилася на славі, а запобігти ляпив він непрощувано. Коли-б він був звичайною на діяція на його праці

суха й без толку,
овити мені циро
х, як мордувало!
Чуч (здається, на
тоглику не вгала,
так завадчусь це
ро ним занялися;
це і тілом і не

оцнення. Молоді,
чи вола. Та все
го щось певній
його самого не
і просив його,
з про мого при-
са, подати мені

де який дурень!
чайного дурня.
робота: що ж він
взяв та й оже-
всю весталкою,
гітна весталка!
спонукала його,
їм був причиню
ї наробив гріха,
ан накоїв лиха
олиб нічого не
бух, як муха в
ї? хто її бідну
му? Взяя та й
чичи ти другого
не чув навіть.
мірна, чи радше
го, а отщо без-
ую весталку ва-

гітною, те як намалюю: просто на диво! Такої наїзвно-
невинної краси я ще не видав ані на образі, ні в
природі. На виставі юрба від неї не віходила. Вона
навторила в публіці такого шуму, як колись, тимчас, Ти-
ранова „дівчина з тамбурином“. Пречудесна річ! Сам
Карло Павлович багато разів перед нею ставав, а це
вже щось значить. Її купив якийсь багатий вельможа
ї заплатив добре. Копії і літографії з неї побачиш по
всіх склепах і на всіх роздорожжях. Одним словом:
успіх повний, а він дурень оженився. Цими днями я був
у його і знайшов якусь неприємну зміну. Здається, що
тіточка взяла його у руки. У Карла Павловича він
ніколи не бував, мабуть соромиться. Почав він малю-
вати Мадонну в предвічним Младенцем; за модель узяв
свою жінку її несвою дитину. Коли скінчить так гарно,
як почав, то буде ще краще від „Весталки“. Вираз ди-
тини й матері на диво гарний. Дивуюся, як йому могло
не поталанити в конкурсовою працею! Не знає, чи на
той рік допустять його, як жонатого, до конкурсу? Ма-
буть, що ні. Ось усе, що можу донести тобі про твого
безглуздого друга. Наш Карло Павлович не зовсім ду-
жий. На весні гадає почати працю в Ісаакіївському со-
борі.

Твій

Михайлов. *

* * *

Невисказаний сум обгорнув мене, коли я прочитав
цей простий, приятельський лист. Я бачив, що світлій
будучності моого друга, моого любимца, прийшов край.
Вона скінчилася на першому світанні його проміністості
слави, а запобіти лихові було годі! Як людина, посту-
пив він нерозсудливо, але в високому ступені благородно.
Коли-б він був звичайним собі малирем-ремісником, по-
дія ця на його праці не мала-би ніякого впливу, але на

артиста, справжнього, горячого артиста, може це по-
губно вплинути. Вже одна втрата надії на виїзд за гра-
ницею на державний кошт, може зломити найміцнійшу
енергію. А на власний кошт вийхати туди — про це
йому тепер і не гадати. Навіть, коли-б йому загарбна
праця і принесла дохід на такий виїзд, то жінка й діти
відберуть у його гроши скоріше, ніж він успіє подумати
про Рим і його бессмертні чудеса. І так:

Італія, счастливий край;
Куда въ волшебномъ упоенны
Летить младое вдохновене
Уэрѣть мечтательный свой рай!...

Цей щасливий, чарівний край на віки замкнений для
моого друга. Хиба-би якийсь незвичайний припадок від-
чинив йому двері цього нефантазійного раю, але такі
припадки дуже, а дуже рідкі. Нема вже в нас таких прав-
дивих меценатів, що давали гроши артистові на поїздку
для наук за границею. У нас тепер, коли який борач
і здобудеться на такий учинок, то лиш для пустої ді-
тячої хвалби; він бере артиста з собою за границю,
дає йому платню як найменому лъкаєви і поводиться
з ним як з лъкаєм: каже йому малювати готель, де
він заїхав, або морський берег, де його жінка бере мор-
ські купелі, і інші такі дуже неартистичні предмети,
а простодушні люде тарабанять: ось правдивий люби-
теля і зневість краси! артиста брав з собою за границю! —
Бідний артисте, що діється в твоїй смирній душі при
цих дурних викликах? Не завидую тобі, бідний поклон-
ничек прекрасного в природі й штуці! Ти, як то кажуть,
був у Римі, а не видів папи, а слава, що ти був за
границею, мусить тобі видаватися найтахічним докором.
Ні, ліпше в торбочку іти за границею, ніж в паном іхати
в кариті, або ліпше зовсім зрешіс бачити «мечтатель-
ний свой рай», а приміститися де-небудь в кутку свого
прозаїчного краю і тихцем покланятися божественному
кумирові Аполльону.

По дурному, с-
рудував свою буду-
днини відчitую п-
можу запевнитися
дуже не йму віри,
мому поїхати в П-
брідку правду. К-
думувався-б, але в-
і можна звільнити
а за половину цьо-
бити? Зовсім нічо-
бажав-б бачити. Д-
шого вражіння, р-
Сатурн, а поки-що
вания на листи М-
діючися на Миха-
сталої переписки
скоро дістав відпо-
це восьме чудо с-
треба було рахуват-
Помилювся я, та х-
писав я кілька лис-
не одержав. Мене
далі, тим сердеч-
цю не стало, і я на-
шило Михайлова і
вмісту:

»Дивуюся, звід-
паперу на твої см-
I про кого ти отсе-
про його думати, не
як ти їх пишеш?
дина, тай годі! Що-
у купі в жілкою та-
час) став тягнути „
Зразу заєдно роби-

та, може це по-
ї на виїзд за гра-
нити найміцнішу
туди — про це
б юному загарлива-
ю, то жінка й діти
н успіє подумати
так:

ки замкнений для
їй пришадок від-
точного, але такі
е в нас тих прав-
ствові на поїздку
коли який богач
ї для пустої ді-
бую за границю,
сви і поводиться
жувати готель, де
жінка бере мор-
стичні предмети,
правдивий люби-
бою за границю!
мирній душі при-
ї, бідний поклон-
н, як то калкнуть,
ї, що ти був за-
тяжшим докором.
ї з паном їхати
чити «мечтатель-
ль в кутку свого
ї божественному

По дурному, страх як по дурному мій приятель обо-
рудував свою будучість. От вже два тижні, як я що-
днини відчitую цірий лист Михайлова і все-таки не
можу запевнитися в правді цеї непростимої дурниці. Так
дуже не йму віри, що часом приходить мені гадка, са-
мому поїхати в Петербург та власними очима побачити
бриджу правду. Коли-б тепер були вакації, я й не на-
думувався-б, але на-лихо тепер час науки, так коли-б
ї можна звільнитися, то тілько на двайцять вісім днів,
а за половину цього часу, що я зможу для його зро-
бити? Зовсім нічого, хіба побачу те, чого і в сні не
бажав-би бачити. Добре поміркувавши й очнувшись в пер-
шого враження, рішив я підіжджати, що скаже старий
Сатурн, а поки-що листуватися з Михайловим. Та споді-
вання на листи Михайлова теж не здійснилися. На-
діочися на Михайлова, я забув, що чоловік цей до
сталої переписки найменше надається, а коли я так
скоро дістав відповідь на мій перший лист, так було
це восьме чудо світу і з того одного листа нікак не
треба було рахувати на сталь листування. Шо-ж діяти?
Помилувся я, та хто-ж не помилляється? З-за гарячка на-
писав я кілька листів до його, та відповіді ані на оден
не одержав. Мене це не спинило. Пишу ще, та чим
далі, тим сердечнішо. Ні слова відповіді. Врешті терп-
шило Михайлова і він прислав мені відповідь такого
змісту:

»Дивуюся, звідки береться у тебе терпніння, часу ї
паперу на твої смішні, що-б не сказати дурні листи.
І про кого ти отсе пишеш? Хіба варт він того, щоб
про його думати, не то писати, та ще такі смішні листи,
як ти їх пишеш? Плюнь ти на його! Пропаща лю-
дина, тай годі! Щоб тебе потішити, додам от що: Він
у купі в жілко та „мамашко“ (це він так тітку вели-
чає) став тягнути „проволоку“, се-б то взявся до чарки.
Зразу заєдно робив копії із своєї „Весталки“, і нароп-

бив їх стілько, що Іх і на тандиті ніхто не купував. Потім ваявся розмальовувати літографії для магазинів, а тепер не знаю, що він робить, здається, малює портрети по рублеві від морди. Його ніхто не віддить, залишесь в двайцяті лінію. Щоби тобі догодити, я тамтого тижня пішов його шукати. Ледве знайшов я його мешкання коло Смоленського цвинтаря. Його самого не застаяла дома; жінка казала, що пішов на сеанс до якогось урядника. Я полюбовався недокінченою Мадонною, і чи знаєш що? мені якось жаль зробилося: за що, подумася, пропал чоловік? Не діждавши його самого, я пішов, не попрощавши з хазяйкою: вона мені віддалася отидно.

Карло Павлович, мимо своєї недуги, розпочав роботу в Ісаакіївському соборі. Лікарі радять йому, щоб кинув роботу до другого року і йшов на літо за границю, але він не хоче розвставатися з працею, яку почав. Чому ти не придеш до Петербурга хоч-би тільки на короткий час, хоч-би тілько подивитися на чуда нашого чудотворця Карла Павловича. Полюбувався-би своїм дурнем. Ти певне також оженився, лише не признаєшся. Не пиши до мене, бо відповідати не буду. Прощай! —

Твій
Михайлов.«

Мій Боже, чи вже-ж одна однісенька причиня, що нещасне подружжя, могло так нагло, так швидко знищити геніального молодця? Другої причини не було? Жалісне подружжя!

Петерпеливо доживав я вакацій. Врешті скінчилися іспити, я взяв відпустку і, гоня! до Петербурга. Карла Павловича я вже тут не застав: за порадою лікарів він покинув роботу й поїхав на остров Мадеру. На-силу знайшов я Михайлова.

Цей оригінал не мав ніколи свого мешкання; він жив, як небесна птаця. Зустрів я його на вулиці. Йшов

з бравим мічманом. Не знаю, яким спускався, й не годен

адрес моєго приятеля,

потім, ледве здернув,

— Чи знаєш, за-

каннem свого люби-

І знова розсміх,

Михайлов драту-

хом, врешті він опа-

— Твій друг жи-

версті. Бачиш: його

і не думаєм довго,

місце. Не вінаю, ч-

Я, не прощаючи

ника та й поїхав д-

допустили до хорог-

док болезнілля. Дру-

доглядач не сказав

артист, я не пізнав

його недуга. Він м-

приняв за якогось

реготався й відійшов

яке то сумисне явниць-

міг я і кілька мінун-

попраціався з дозор-

таланний приятель м-

демії, ні в Ермітажі

образ ішов за мною;

талю всіх Скорбящ-

вражіння. Його боя-

те й фізичні сили

підняться з ліжка, і

нату. Іноді він ніб-

шізнавав мене. Раз

іхто не купував.
ї для магазинів,
ться, малює пор-
о не видить, зали-
ходити, я тамтого
шов і його меш-
ного самого не за-
на сеанс до яко-
чену Мадонну,
йлося: за-що, по-
шил його самого,
ю: вона мені ви-

уги, розпочав ро-
тит йому, щоб ки-
літо за границю,
яку почав. Чому
лько на короткий
да нашого чудо-
їв своїм дурнем.
признаєшся. Не
Прощай! —

Михайлов.«

ька причина, ще
так швидко зни-
ричини не було?

Врешті скінчилися
етербурга. Карла
радою чікарів він
Мадеру. На-силу

о мешкання; він
на вулиці. Ішов

з бравим мічманом під руку. Мічман уже лейтенантом. Не знаю, яким способом він знова опинився в Петербурзі. Я не годен був дивитися на того чоловіка. Звітавши, покликав і на-бік Михайлова й спитав про адресу моого пристеля. Михайло спершу розреготався, а потім, ледве здержуочи рігат, сказав:

— Чи знаєш, за чим мешканцем він питася? За мешканцем свого любимца Н. Н.!

І знова розсміявся, а мічман за ним, але не щиро. Михайлов дратував мене отим своїм безлямним сміхом, врешті він опамятається й сказав:

— Твій друг живе тепер на теплій квартирі, на семій версті. Бачиш: його не допустили до конкурсу, так він, і не думалося довго, зійшов у ума, та й гайда! на тепле місце. Не відно, чи живий він ще?

Я, не прощаючись з Михайлівим, швидче взяв візника та й поїхав до лічниці Всіх Скорбящих. Мене не допустили до хорого, бо у його як-раз тоді був припадок божевілля. Другого дня я побачив його. Та коли-б доглядач не сказав був мені, що це такий-то а такий артист, я не пізнав-би його; так страшенно перемінила його недуга. Він мене, розуміється, також не пізнав, приняв за якогось Римлянина в образу Пінелього, засреготався й відійшов від закриваних дверей. Господи, яке то сумне явинце людина знівечена божевілем! Не міг і кілька мінут дивитися на цей жалісний образ, попрацався з дозворцем і вернув у город; але мій безтalanний приятель не давав мені ніде спокою, ні в академії, ні в Ермітажі, ні в театрі, ніде. Його страшний образ ішов за мною; і тільки щоденне відвідування шпиталю Всіх Скорбящих затерло з-годом перше жахливе враження. Його божевілля з кождим днем ослабало, за те й фізичні сили зникали; врешті він не годен був піднятися з ліжка, і я міг свободно входити в його кімнату. Іноді він ніби приходив до себе, але засідно не пізнавав мене. Раз якось відвідав я його ранком. Був

спокійний, але такий безсилій, що не міг рушити рукою. Довго-довго дивився на мене, ніби щось пригадував собі. Після дового, вдумчого, розумного погляду, ледве чутно проговорив мое ім'я, і слози струями полились з його роз'яснених очей. Тихий плач перейшов у ридання, в таке роздираюче душу ридання, що я з-роду не бачив і дай-Біг, щоб не побачин більше так страшно ридаючого человека. Я хотів оставити його, але він дав знак, щоб я не йшов. Я лишився. Простяг до мене руку, я взяв її та сів біля його. Ридання трохи-потрохи спинялося, лиш краплисти сльози котилися з-під спущених повік. Мінуло ще кілька хвилин й він зісмів заспокоївся і задрімав. Я уважно вивізлив свою руку й відійшов у повній надії на його видужання.

Другого дня, в-ранці, приходжу до лічниці й питаюся першого доворіца, якого стрінув: «Як недужий?» А доворець відповів мені: «Недужий ваш, добродію, уже в трупирні; учора в-ранці заснув й не пробудився...»

Після похорону, сам не знаю чого, остався я ще кілька днів у Петербурзі. Раз якось стрінувся в Михайлова. Оповідав, як він учора відпроважав мічмана в Миколаїв і як вони попили на середній рогачці, даліше війшли бесіда на покійного, на його вдову, а врешті на недокінчену Мадонну.

Я просив Михайлова, щоб провів мене до мешкання вдови, на що він радо згодився, бо й сам мав охоту, ще раз глянути на нескінчену Мадонну.

В мешканні покійника не знайшли ми нічого, що говорило-би, що тут жив колись артист. Тільки палітра з засохлими красками, яка заступала тепер розбите скло, свідчила об тім.

Я спитав про Мадонну. Вдова не зрозуміла мене. Михайлів пояснив їй, щоб показала нам туку картину, которую він колись оглядав у них. Вона запровадила нас у другу кімнату, і ми побачили Мадонну: з неї зроблено датку на старім паравані. Я предложив удові десять

рублів за образ і
рольку своє дорого
врадовану десять

На другий ден
і покинув північ
бутній Карло Пав
стелі в Римі.

4. жовтня, р. 10

рублів за образ і вона радо згодилася. Я згорнув у рольку своє дорогоцінне придбання і ми оставили вдову, врадовану десятма рублями.

На другий день розпрощався я з моїми знайомими і покинув північну Пальміру, — мабуть на віки. Незабутній Карло Павлович лежав тоді на смертельній постелі в Римі.

4. жовтня, р. 1856.

Переклад
Б. Л—ого.

е міг рушити руки щось пригадати, розумного пояснення, і слізни струями кипіли плач перебігов душання, що я в роду був нещастний, альше так страшно помер якого, але він дав прохання до мене. Простяг до мене руки трохи-потрохи вилісся з під спущеної вінівки від зівісім заспокоїв свою руку й відспокіянився.

до лічниці й писав: «Ях недужий?» «Ваша рука, добродію, уже не пробудився...» «Але я, що відібрал у вас, осталася я ще відь стрінувся з Міланом, пропадаю мічмана та під час рогачії, даліше вдову, а врешті на

мене до мешкання й сам мав охоту, відійти.

чили ми нічого, що відібрали. Тільки палітра да тепер розбите

не зрозуміла мене. нам туто картину, яна запровадила нас відчути: з неї зроблено заживи удові десять

д н

ДНЕВНИК.

(ЖУРНАЛ).

Т. Г Р.

12. юня. Перший дневник, така для згаданого дні дімо, марна, не свячу, вписуючи стру книжку. Коли навіть в приличнім не писав-бк я об твоно сталося в Кірській кріпості, де як приміром — ІІ не завсіди можна вам доследтесь розмаркитану, який ма ви не скорше як через п'ять місяців, міститься не дешевші сріблом. А бувас замісць нетерпільно ущаливить або моблюжого сукна, а ворить — дамському чому він вам не вам обовязково відп

ДНЕВНИК

Т. Г. Р. Ш Е В Ч Е Н К А.

1857.

12. юня. Перша замітна подія, яку я вписую в мій дневник, така: обрізуючи отсєй перший спітолок для згаданого дневника, я зломив ножик. Подія, видимо, марна, не гідна такої уваги, яку я й приємну, вписуючи її як щось незвичайного в отсю пестру книжку. Коли-б воно приключилося в столиці, або навіть в приличнім губерніальнім городі, то річ звісна, не писав-би я об тім у моєму дневнику. Але, бачите, воно сталося в Кіргизькому степу, т. є. в Новопетровській кріпості, де подібна річ для грамотного чоловіка, як приміром — я, має велику ціну; а головне — що її не завсіди можна добути навіть за добри гроші. Коли вам досძесться розтолкувати свою потребу вірменину-маркитану, який має зносини з Астраханом, то все таки ви не скорше як через місяць — літом, а зімою — через п'ять місяців, дістанете препоганий ножик, і розуміється не дешевше, як за монету, себ-то за рубль сріблом. А буває й так — і це дуже часто, — що замість нетерпільно вами дожданої річки, він вас ущасливить або московською єбязю, або шматком верблюжого сукна, або, врешті, кислим — як він говорить — дамським «чихирєм». А на ваше питання, чому він вам не привів того, що вам треба, від вам обовязково відповість, — що «ми люди торговельні,

люди неграмотні, — всього не затягнік. І що ж ви скажете йому на такий поважний аргумент, поласте, — він усміхнеться, — а ви все таки останетесь без ножика. Тепер ясно, чому в Новопетровській кріпості втрата ножика — історична подія. Та Бог з ним — і з кріпостю, і з ножем, і маркитаном; скоро дастъ Біг, я вирвуся з отсєї безграницої тюрми і тоді подібна пригода не матиме місця у моєму дневнику.

13. junia. Нині вже другий день, як я злив собі й справно обрізав сшиток на те, що-би записувати, що зо мною й біля мене діятиметься. Тепер що єщо девята година; ранок минув, як звичайно, без усякої цікавої пригоди; побачимо, на чому вечір скінчиться. Тимчасом вівсям нема що записати, а писати страх хочеться, і пера застругані. По милості ротного писаря, я ще не відчуваю своєї втрати. А писати все таки ві-про-що. Сатана-ж так і щепче до уха: пиши, про що попало; бреши, скільки душа забагне: хто там тебе пропрітти! Та-ж у публичних дневниках брешуть, а не то в такому приватному.

Коли-б я свій дневник готовив до друку, то — може-б мене і підвів лукавий ворог правди, так я, як сказав наш поет:

Пишу не для мгновеній слави,
Для розвлечення, для забавы,
Для милыхъ искренныхъ друзей,
Для памяти минувшихъ днів.

Треба-б мені почати свій дневник з часу, як мене висвячено на салдана, себ-то з 1847 р.

Був-б грубезний і прескучний сшиток. Згадуючи тих минулих десять сумних літ, я радуюся сердечно, що мені не прийшло тоді на думку постаратися о записах сшиток. Що-би я записав у йому?...

Правда, протягом тих десяти літ я даром бачив те, що не всякому доведеться її за гроши побачити:

Та як я гляді-
дить з закрятован-
весільний.

Сама згадка про-
бачив, наводить на-
я записав ту мрач-
в котрими мені до-
тонну, десятилітню
нувшість, лукава
любляв пристягла
простім темним му-
ній Чоловіколобен-
немся до того, що
вечір осінній, та
що серце перекаж-

З Петербурга
лист в 2-ого мая
мене, чи радше поз-
нема нічого з кор-
казів того штабу,
на Возді. Сюди пр-
тові офіцери (крас-
невіжі та брехуни,
скласти собі образу-
відомостей мені не
ходить пароплав в
і що платиться за
при всіх моїх за-
є ріжні, і ціна ріж-
нього ходять дуже
мости?

Не дивлячись (ро-
зуміється в уяв-
тишно, мирно і —
(де однікона, певни-
називають, підчalo

нині». І що-ж ви
ргумент, подаєте,
останеться без но-
восвській кріпості
Га Бог з ним —
ном; скоро дасть
форми і тоді подібна
дневнику.

я я зшив собі й
записувати, що зо-
ро що йно девята
сякої цікавої при-
читься. Тимчасом
страх хочеться, і
писаря, я це не
е таки ні-про-що.
ши, про що по-
кто там тебе про-
х брешута, а не
до друку, то —
правди, так я, як

слави,
бани,
друзей,
дней.
з часу, як мене
р.
шиток. Згадуючи
адуюся сердечно,
постаратися о за-
бому?....
і даром бачив те,
і побачити:

Та як я глядів на все те? так, як арештант гля-
дить з закриваного вікна вязниці на веселій поїзд
весільний.

Сама згадка про те, що минуло і що я за той час
бачив, наводить на мене жах; а що-ж було-би, якби
я записав ту мрачну декорацію і ті простацькі особи,
з котрими мені довелося відограти отсю понуру, моно-
тонну, десятилітню драму! Михаймо, минаймо мою ми-
нувшість, лукава моя пам'яти!... Не тривожмо серця
любачого приятеля недостойною згадкою, забудьмо і
простим темним мучителям нашим, як против милосерд-
ній Чоловіколюбець своїм лютим розпинателям, Звер-
немся до того, що світле й тихе, як наш український
вечір осінній, та запишемо все, що бачив і чув і все,
що сердце перекаже.

З Петербурга дістав я від Михайла Лазаревського
лист з 2-ого мая з приложою 75 рублів. Він сповіщає
мене, чи радше поздоровляє зо свободою. Та до сеї пори
нема нічого з корпусного штабу, і я, дожидаючи при-
казів того штабу, збираю відомості про пароходство
на Волзі. Сюди приїжджають іноді астраханські фльо-
тові офіцери (красери з рибної експедиції), але це такі
невіжі та брехуни, що я, хоч як бажаю, не можу досі
скласти собі образу пароплавів на Волзі. Статистичних
відомостей мені не треба; я хочу знати, як часто від-
ходить пароплав в Астрахані до Нижнього-Новгорода
і що платиться за місце для пасажирів. Та липченко,
при всіх моїх заходах я довідався тільки, що місця
є ріжки, і ціна ріжна, а пароплави з Астрахані до Ниж-
нього ходять дуже часто. Правда, які докладні відо-
мості?

Не дивлячись на такі точні відомості, я всілі уже
(розуміється в уяві), устроїти свою подорож Волгою за-
тишно, мирно і — головна річ — дешево. Парохід тягне
(де одинока, певна вість) декілька барок, або, як їх
називають, підчалок, до Нижнього Новгорода з усяким

хламом. На одній із таких барок думаю я устроїти свою хвилеву кватиру й пролежати у ній до нижгородського деліжанса. Потім у Москву, а в Москви, помолившися за Фультонову душу, через 22 годині в Літер, — не правда, яка фантазія? Та на цині досить.

Нинішній вечір зазначився приїздом парохода з Астрахані. Але що сталося це досить пізно, о 9-ій годині, то я до завтрашнього ранку не дістану від його жадних відомостей. Та з астраханської почти я й не ожидаю нічого важкого, бо вся моя переписка йде через Гурев-городок. Значиться, мені від парохода нічого й ждати. Хиба чи не задумає батько комовий Кухаренко написати до мене? То-то зробив-би мені ласку старий Чорноморець! Цей правдиво благородний чоловік — невзвичайна поява межі людьми. Від р. 1847 всі мої приятелі мусили перервати всякі зносини зо мною. Кухаренко не зінав про таке розпорядження, так само не зінав про місце моого пробування, а тепер, як був в Москві в часі коронації депутатом від свого войска, познайомився зо старим М. С. Щепкином і довідався від його про місце моего визнення. І от, найблагородніший другяка написав до мене дуже щирий, дуже сердечний лист. За десять літ — і не забути друга, та ще друга в нещасті, це рідке явище між самолюбійними людьми. З тим самим листом він прислав мені, як пише, з нагоди, що получив Станислава першої класи, на пооздоровлення. 25 руб. Для чоловіка, що має родину, та ще й небогатого це немала жертва, і я не знаю, чим і коли я йому віддачу за його необлюдну жертву.

З причини цього дружного, несподіваного привіта я уложив був мою подорож в такий спосіб: через Кізляр і Ставропіль проїхати в Катеринодар просто до Кухаренка. Надивившись доволі на його благородне, виразисте лице, гадав я переїхати через Крим, Харків, Полтаву, Київ до Мінська, Несвіжа а, наконець, в село Чирковичі; тут обняв-би я свого друга й товариша Бр.

Заліского і поїхав лист Михайлла Лазаря плян. З отсего листа не затримуючись, піші обіціувати руки Толстої і єї великої тровічика: они єдині належитьесь першої ність, цого вимагає причина, чому я, за циднівну монотонію

Та чи станеться. Легко може лучити цими на хребті, по ліону № 1. Всього вати волю своїй нідрійший від вечера краще сказати, що

14. Якось то до своєго дневника письменницького за сказати правду, то цінністі, а так, «Записному письменству» — безумовно насущний хліб, як маляреви. Так роблять пера. Так роблять і письмаки.

Геніальні письмаки тому, більш як геніальними письмаками.

Яку-ж невзвичайну
Вчера пароплав

я устроїти свою
нижгородського
ви, помолившися
в Чир, — не
ить.

і парохода з Ас-
тізно, о 9-ї го-
дістану від його
ї почти я й не
ерпинка йде че-
парохода нічого
кошовий Куха-
нви мені ласку
благородний чоловік.

Від р. 1847 всі
носини зо мною.
женина, так само
а тепер, як був
від свого войска,
ном і довідався
найблагородній-
й, дуже сердеч-
ти друга, та ще
ї самодобними
ав мені, як пише,
її кляси, на по-
мас родину, та
я не знаю, чим
дну жертву.

ваного привіта я
сіб: через Кізляр
просто до Куха-
благородне, ви-
шим, Харків, Пол-
ець, в село Чир-
ї товариша Бр.

Залесского і пойхав через Вильну до Петербурга. Але
лист Михайлa Лазаревського з 2-го мая перемінив цей
план. З отсего листу я побачив, що мені треба, ніде
не затримуючись, поспішити до академії красних штук
і обцілувати руки й ноги графині Настасії Івановни
Толстої і єї великолодушного мужа, графа Федора Пе-
тровича: они єдині справники моого визволення, і їм
належиться перший поклон; не кажучи вже про вдач-
ність, цого вимагає проста ввічливість. Отсє головна
причина, чому я, замісьць хватської трійки, вибрав три-
цятидневну монотонну плавбу по Волзі.

Та чи станеться це, — того я ще певно не знаю.
Легко може лучитися, що я в халаті наруги й з ран-
цями на хребті, почимчика в Уральск в штаб бата-
льона № 1. Всього можна сподіватися! І тому годі да-
вати волю своїй невгомонній уяві. Та — ранок мудрійший від вечера. Побачимо, що завтра буде? Або,
крапце сказати, що привезе Гуревська поча.

14. Якось то я за раптово й за пильно взявся
до свого дневника: не знаю, чи на довго стане отсего
пісменницького запалу? Щоб не посорохитися. Коли
сказати правду, то я не бачу великої цілі в отсій пиль-
ній точності, а так, от собі «на безділлю і це рукоділля».
«Записному пісменникові», або якому там фейлетоні-
стові — безумовно потрібна точність, як вправа, як його
насущний хліб, як інструмент віртуозови, як пензель
маляреви. Так пісменникови потрібна щоденна вправа
пера. Так роблять геніальні пісменники, так роблять
і пісмаки.

Геніальні пісменники тому, бо це їх призвання,
а пісмаки тому, бо вони себе інакше й не уявляють
як геніальними пісменниками; а тоб вони і пера в
руку не взяли.

Яку-ж незвичайну подію впишу я нині? ось яку.
Вчора пароплав привіз великий мішок карбованців

і орапчиків. Це платня тутешній залозі за третину року. Офіцерам роздано її нині, і нині они занесли її до Попова маркитана і до спіртоміра (ціловальника), а останнє теже до спіртоміра, і у цого-ж спіртоміра почали гуляти, а властиве піячти. Завтра роздадуть платню солдатам, і солдати почнуть гуляти, се-б то — піячти. Гулятика протягнеться кілька днів і скінчиться і у солдатів і у офіцерів бійкою, а сам конець «куратником», се-б то Гауптвахтою.

У нашім православнім царстві найбідніший і най-нешастливіший стан людей — це солдати. Ім відобрано все, чим життя людське гарне: рідний край, родину, волю, одним словом, все. Коли солдат часом і помочить в Пляшці сиухи свою горопашну душу, то йому треба вибачити. Але офіцери!... Ім надано всіх людських прав і привileїв. Чим-же они відріжнаються від біодолашніх солдатів? (Я говорю про Новопетровську залогу.) Окрім мундура нічим не відріжнаються. Нехай би ще так звані старі чурбани, а то й молодіж, виготована по кадетських корпусах!... Мабуть гарне виховання! Нелюдське виховання. За те дешеве, а перш усього — скоре. Вісімнайцятілітній молодик, і вже він офіцер. Ненаглядана радість матері й підпора дряхлого батька. Нуждення мати і глупий отець.

Мабуть козак Луганський написав книжку під паголовком «Солдатські досуги». Наголовок невірний. В російського жовніра нема «досуга». А коли він з ним і стричається іноді, тає це певно в корімі. Яка-ж, питаюся, була ціль славного письменника, описувати такіто дозвілля? І що морального в отсіх дозвіллях, коли вони списані з природи (я книжку не читав); а коли є, прямо «сочинені», се-б то фантазія, то знова — яка ціль такої фантазії? Чи не лучше зробив-би шановний автор цих зайвих фантастичних дозвіллів, коли-б описав був дійсні дозвілля лінійних, армейських, і на-віть гвардійських молодих офіцерів? Тим зробив-би він

велітенську прислугу дичам.

15. Що-ж я ни-кого, що хоч на кри-нітній буденниці.

Нині рано став-ним і білим олівеце Освітлення прекрас-та чорт приніс при-теку, вийшов з ки-піла, глянула однієї безумовну подібності непдоволяючись влас-покоєвої і в свого рішучо розбіслю і в-пості. Тут бавив і об тім, як учора ти будучому зятеві Ч. роздавали платню, йому тоді ще твередля мене торбу на ского, випив чарку обідав, а по обіді, дві годинки, та на вечір нема що запи-

16. Нині неділя в кріпості. Дощ (я нутися на горбі, і На всю залогу Москви люблю і поважаю, чоловік справний, сродний. Говорить ську мову знає країну. В 1830-ім році ської армії, діставався солдата до російської

і за третину року. занесли її до Помільника), а осінспітоміра почали роздатувати платню — себ то — піячти. кінчиться і у салашець «куратником»,

абіднійший і най-
дати. Ім відбрано-
ний край, родину,
з часом і помочить
шту, то йому треба-
єх прав
са від бідолашних
ську залогу.) Окрім
ай би ще так звані
одована по кадет-
ховання! Нелод-
ць усього — скоре-
він офіцер. Ненад-
лого батька. Нуж-

ав книжку під на-
зовок непріній. В
А коли він з ним
корши. Яка-ж, пи-
ка, описувати такі
их дозвіллях, коли
не читав); а коли
азія, то знова —
щче зробив-би ша-
хих дозвіллів, коли-б
армейських, і па-
Тим зробив-би пін

велітенську прислуго дітилюбивим й еполетлюбним ро-
дичам.

15. Що-ж я нині впишу в мій днівник? Нема ні-
чого, що хоч на крихту виходило-би поза межі однома-
ніткої буденниці.

Нині рано став я малювати портрет Бажанова чор-
ним і білим олівцем, в киргізькій кибітці на горбі. Освітлення прекрасне, і я з охотою взялся до роботи;
та чорт приніс приятелька, перешкодила — я замкнув теку, вийшов з кибітки. Скромна приятелька не втер-
піла, глянула одним очком на мою працю, та найшла безумовну подібність, коли-б рот і ніс були менші. І, невдоволяючись власним поміченням, спитаала гадки в
покосової і в свого любимиця — Молчаліва. А це мене
рішучо розбісіло і я, не поздоровкавшись, пішов у кри-
пості. Тут бачив пану офіцію й вислухав оповідання
об тім, як учора тестъ цибухом розтяз лоба своєму
будучому зятеві Ч. тоже по причинні плати. Салдатам
роздавали платню, мені також дали; я передав її сво-
йому тоді ще тверезому «дядькові» й казав йому вищити
для мене торбу на дорогу. Потім зайшов до Мостов-
ского, випив чарку горілки й вернувся на горбі. По-
обідав, а по обіді, добрим звичасм батьків, заснув на
дві годинки, та на тім скінчив день 15 червня. Про
вечір нема що записати.

16. Нині неділя. Я почував на горбі. Ранком був
в кріпості. Доц (нуже рідке явище) не дав мені вер-
нутися на горбі, і я лишився обідти у Мостовського.
На всю залогу Мостовський единий чоловік, котрого я
люблю і поважаю. Він не любить сплетень, не роззыва,
чоловік справний, статочний і в високім степені благо-
родний. Говорить цогано по російськи, але росій-
ську мову знає краще від вихованців Неплюєвського кор-
пуса. В 1830-ім році служив в артилерії тогдішньої поль-
ської армії, дістався в полон, і його взяли як простого
солдата до російського війська. Я чув від його дуже

багато цікавих подробиць про революцію 1830-го року. Варт зазначити, що він про власні діла й неудачі оповідає без найменших прикрас: рідка прикмета у військового чоловіка, а тим паче в Поляка. Одним словом: Мостовський чоловік, ~~з котрим~~ можна жити мимо його сухого й прозаїчного характера.

Нині-ж люба міледі М. розповідає мені з усіми подробицями, до того й не під секретом, історію бійки між будучим тестом і будучим зятем. З твоєї історії можна би викроїти водевіль, розуміється водевіль для тутешньої публики. Назвати його можна «весільний подарунок» або «недошита юпка». Ось діло в чим. Якось в минувшім місяці жених поїхав до Астрахані, придбати весільних дарунків своєї нареченої. На таку мілу потребу позичив він у свого будучого тестя, такого-ж голодранца, як і він сам, останні крихту. Умовилися, що зверне позичку, як возьме платню з війска. Добре. Вернувся жених з Астрахані і дав жінці підофіцера, штити для своєї невісті сукню з ситцю і юпку з перкаллю. Гарно. Швачка писє, а тимчасом приходить платня для залоги. Та бідолашному женихові дають до рук всього-на-всього тільки півтретя рубля, все решта з його платні пішла на сплату його позичок. Але герой байдуже, мовби нічого й не було. Посилає свого вірного раба Грицька до спіртоміра по четвертінну відра горілки, іде торжественно до тестя, а Грицько несе за ним горілку. Починяється поздоровлення з платнею. Але кінь і на чотирох ногах спотикається. Бідолашний жених замадто вже підважався вплівови сподіваного щастя та в горячих мріях своїх признається, що з усюї платні дістав до рук тільки півтретя рубля: Розчарований і обурений тесть, також в горячі, потягнув свою любого азтика цибухом по лобі, та потягнув так живо, що з шляхотного чола потекла кров. Сусіди не змиркували, що сталося між ними, та кинулись бити собаку. Безщасна собака! Та на тім ще не кінець: поранений герой бі-

жить до швачки. І вже молодій, лиши. Ші від швачки, несі дві чарки горілки. би викроїти водевіль, з кружка звичайни і я в цім болоті, вже семий рік...

Тепер, коли вже близші мої начальні роти, дозволили міти, в свободній від за що я їм сердечні резиденція нашої королівської час в її руках. Натасенька і Надія ришка в отсім глу

17. Нині о чому? відійшов від город. Ранок тихій, тікви нарушали дзвін. Від якогось часу, від мітно, і незвичайно може бути нічого схожого, як самота. Струйко красавиці має великий впливом чоловіків, «видить Бога на землю» любині шумної діяльності, безділля, а після дімота здається мені за нічо взятися, не Сиджу, або лежу між вербою, і хоч в моїй уяві, таки і цей томачий стає-б'є то від того ді

цію 1830-го року. І неудачі опонентів прикмета у війська. Одним словом можна жити мимо.

мені в усім подорожній білки між будинком історії можна бути для тутешньої сільської подарунок. Якось в минувшім році я зможу придбати весільних милу потребу по-коже ж голодранца, вилися, що звернеться. Добре. Вернувся офіцера, шити для з перкалю. Гарно. платня для залоги. у всього-на-всього його платні пішла байдуже, мовби післяного раба Грицька горілки, іде торжества ним горілку. Потім.

Але кінь і на чоловіків жених занадто щастя та в горячої платні дістав до кованих і обурений звичком любого знатка живо, що з пляхоти кіркували, що стало-баку. Безщасна, сокоралений герой бі-

жить до швачки. На лихо йому, швачка сукню віддала вже молодій, лишилася тілько недошита юпка; він боре її від швачки, несе до жіда салдата і заставляє за дві чарки горілки. Приміленський і цікавенський можна би викроїти водевільчик. І ся гідка ~~цюди~~ не виходить з кружка звичайних подій в Новопетровській кріпості, і я в цій болоті, серед такої моральної огиди, кінчу вже семий рік... Страшно!

Тепер, коли вже довідлися про моє визволення найближні мої начальники, — фельдфебель та командир роти, дозволили мені, не звільнюючи від муштри й варти, в свободний від служби час пробувати на городі, за що я їм сердечно дякую. На городі, чи в саді літня резиденція нашої комендантки, і я тепер церебуваю весь вільний час в її родині. У неї двоє маленьких дітей: Натасенька і Надінка, це мій єдиний спинничок і розригка в отсім глухим закутку.

17. Нині о четвертій годині рано, прийшов я на город. Ранок тихий, прекрасний. Тілько іволги і ластівки нарушали дескілі сонину, солодку тишину ранку. Від якогось часу, відколи мені позволено пробувати самотно, я незвично полюбив самоту. Люблю самоту! Не може бути нічого солодшого, нічого більше чарівного в житті, як самота. Особливо перед лицем всміхненої, притутої красавиці матери-природи. Під її солодким чарівним впливом чоловік мимохіть погружається сам в себе і «видить Бога на землі», як каже поет. Я і перше не люблю шумної діяльності, або, краще сказати, шумного безділля, а після десятилітнього тутешнього життя самота здається мені сущим разм. Все ж таки я не можу за нічо взятися, нема в мене найменшої охоти до праці. Сиджу, або лежу мовчки цілими годинами під моєю люблю вербою, і хоч-би на сміх ворухнулося що-небудь в моїй уяві, таки цілком нічогосін, як! Повний застій! І цей томачий стан почався у мене від 7-го цвітня, се-б-то від того дня, коли я дістав лист від М. Це-

ревського. Воля і подорож мене цілком пролигнула. Ще спасибіг Кулішеві, що догадався прислати книжок, а то я не знав би, щоб з собою робити. Особливо вдачний я йому за «Записки о Южной Руси». Незабаром буду отсю книжку на память знати. Вона мені так живо, так чарівничо-живо нагадала мою прекрасну Україну, що я немов з живими бесідую з її славними лірниками й кобзарями. Прегарна, благородна праця, брилянт в сучасній історичній літературі. Дай тобі, Господи, друже мій сердечний, силу, любов і терпливість, продовжати отсю неоцінену книжку. Прочитавши її перший раз, я поважився був робити замітки; але як прочитав другий і третій раз, то побачив, що замітки мої — замітки п'яного чоловіка, і ніщо більше. Окрім Суботова, себто що до місця, де стояв дім Богдана Хмельницького. Але на дорогоцінній тканині не годиться уважати на таку дрібнесеньку плямку. Я обіцяв, як начитаюся цієї книжки до-волі, післати її Кухаренкові, а тепер жалую, що обіцявся: раз тому, що я її ніколи не начитаюся до-волі, а друге тому, що я береги книжки помазав недоладними замітками. Дасть Бог, я йому з Петербурга пішло чищенський примірник. Вчорашній водевіль скінчився, як цего й треба було сподіватися миром й горемічним пляством із співаками, цікаво, чим скінчиться весілля. Маєтуть — бійкою.

18. Нині я, точнісінко так рано як вчера, прийшов на горід; довго лежа під вербою, слухав іволи й наконечник вінчуну. Приснився мені Межигірський Спас, Дзвонкова криниця, а потім Видубицький монастир, потім — Петербург і моя люба академія. Від недавна зачали мені мріятися в сні знайомі, давно невидані предмети. Чи скоро я побачу все те наяві?... Сօн має на мене дуже добрий вплив через цілий день, а то тим більше, що нині сподівалися гуревської, себто тօренбургської почи. Під вечір поча тісно прийшла, але нічого не привезла, ані для мене, ні про мене. Я знов спустив

ніс на квіту. Знаєм від 16-ого ці штабі розпорядження тирані! Ввечір ве'від фельдфебеля, го давно дожиданої п том волі! Тяжко, нілю від цього безк

Як швидко й і тувати, так на-впаказ — освободити. віка її виповнюють ниця? В році 1847-дубу доставили з П. Боже, на сьомий міс мене «казьонні річнія... Форма... Ал

19. Вчора відпіл там другу роту й — причині його приїзд, котрої і я належу, важкої події мені ні кра ся надходяча північна муніції! Чи віддати мене на північну животину? Сором і лихо приглушити і стояти витягнувшись та бездушина машинного болований спосіб, убийський винахід, просвічення.

Дивно, що навік Нікольський, радо приснілий від напруги ської насолоди.

ніс на квітту. Знов туга і дожидання безконечне. Чи вже-ж від 16-ого цвітня до цеї пори не могли видати в штабі розпорядження, що до мене? Студені, байдужні тирані! Ввечір вернувся я до кріпості й дістав приказ від фельдфебеля, готовитися на огляд. Отсє результат давно дожиданої почти й дожиданої з таким трепетом волі! Тяжко, невимовно тяжко! Я врешті збожеволію від цього безконечного дожидання...

Як швидко й палко виконується приказ — арештувати, так на-влахи мляво й холодно сповідається приказ — освободити. А воля одного й того самого чоловіка й виповнюють її ті-ж самі люди. Чому-ж така різниця? В році 1847-ім, в тім самім місяці, мене на сьому добу доставили з Петербурга до Оренбурга, а тепер дай Боже, на сьомий місяць дістати приказ, — відобрести від мене екзекуційні річі й не давати мені даліше удержання... Форма... Ale я такої форми не можу зрозуміти.

19. Вчора відплив парохід до Гурєва і привезе звідтам другу роту й самого командира баталіона, а по причині його приїзду рота, котра тут зістається, а до котрої і я належу, готовиться до огляду. Задля такої важкої події мені нині присасували муніцію. Яка прикра ся надходяча подія! Яке безконечне це присасування муніції! Чи вже-ж і ~~це~~ ще не останній раз виводить мене на площе, показувати буцім безсловесну животину? Сором і пониження! Трудно, тяжко, неможливо приглушити в собі всяке людське достоїнство, стояти витягнувшись, слухати команди й рушатися, як та бездушна машина.. І це одинокий, досвідом випробований спосіб, убивати разом тисяч собі подібних. Гениальний винахід. Приносить честь і християнству й просвічення.

Дивно, що навіть умні люди, як ось наш лікар Нікольский, радо приглядаються, як «витягтає носик», поснілій від напруги чоловік. Не розумію я тої нелюдської насолоди.

А наш поважаний гіпокрит, не зважаючи на спеку й холод, цілі години просиджує біля воріт, й раює пониженим собі подібного. Видно, що по призванию ти кат, а тільки по імені лікар.

Коли я ще був дитиною, мене, на скільки тямлю, не цікавили жовніри, як це у дітей звичайно буває. А коли я почав приходити до тих літ, де вже розуміши справи, то у мене прокинулася непереможна відраза до «христолюбивого воїнства». Моя відраза росла, чим більше я стикався з людьми христолюбивого звання. Не знаю, чи то припадком, чи вже так дійсно є, але мені не лукалося, навіть в гвардії, здібати путнього чоловіка в мундирі. Коли попадеться чоловік тверезий, так обовязково буде це темний і хвастун. А коли буде хоч з невеличкою іскрою розуму й світла, то також хвастун, а в додатку ще й паніца і катюга і рошпушник. Річ природна, що відраза у мене зросла. І треба ж було лукавій доді моїй так ідовитої злобно поглумитися наді мною: взяла та й пхнула мене в найвонючішу гущу цього «христолюбивого» звання. Коли-б я був убіця, кровопіць, то й тоді не можна-б було придумати для чеке тижшої карі, як заідати мене салдатом до оренбургського «отдільного» корпусу. От в чим причина моїх невисказаних страждань! А до всого того мені заборонили ще й малювати, відняли найблагороднішу частину мого життя. Трибунал під проводом самого сатани не потрафив-би видати такого зимого, нелідського присуду, а бездушні справники виконали його огідно до крихітки. Август, поганин, засилаючи Назоні до «чижих Гогів», не заборонив йому писати й малювати, а християнин Микола заборонив мені одно й друге. Оба кати, але один з них катів — християнин, і християнин XIX-ого віку, на очах у котрого виросла найбільша в світі держава, виросла на підвалах Христового заповіту. Фельрентийська республіка-півдика, притущена середньовічна християнка, та все-ж таки вона по християнськи

поступила собі з Алігієрі. Боже мами велікомучен порівняну матеріал середньовічну хрівка.

Не знаю я-на-мене за десять років своїй упрамій вілейованого стан завзятості? Мабуть бутнього дня, коли сказав, що а мене й не зробили. Не поверховно я не нідео, і се влещу більш нічого. Раз дернути мене до офіцером, то не буде коли не наїхуся лепському жовнірю вого.

С ще й друга, не авансували. Бі царя привіділося, ховано коштом царівні тим, що на це нехай же, мов звідки вважаєсь от мене дорого кошту сплели на конфірм «найгостріше заборонили за підборонили малювати дія... А просвічені у приказі сам по

важаючи на спеку
оріт, й рапорує пони-
шо призванню ти

на скільки тямлю,
її звичайно бував.

де вже розуміш
переможна відраза
відраза росла, чим
загубивого звання. Не
дійсно є, але мені
ти пущного чоло-
зовік тверезий, так
А коли буде хоч-
ла, то також хва-
гота і розпустник.
ла. І треба ж було
о поглумитися наді
айонючішо гущу
и б я був убійця,
уто придудати для
салдатом до орен-
т в чім причинна
до всего того мені

найблагороднішу
проводом самого са-
мого, нелюдського
онали його огидно
закохи Назона до **Ки**
ї малювати, а хри-
ї друге. Оба кати,
християнин XIX-ого
абільша в світі дер-
вого заповіту. Фльо-
нтиуплені середньо-
на по християнські

поступила собі з своїм упрямим горожанином Дантом-
Аліг'єрі. Боже мене борони від усякого порівнання з
тими великомучениками й світочами людства. Я тілько
порівну матеріально грубого поганини й полуозаренну
середньовічну християнку з християнином девятнадцятого
віка.

Не знаю на-певне: чому я маю завдачти те, що
мене за десять років не зробили навіть підофіцером?
чи своїй упрямій антилітії, яка є мене до цього при-
влійованого стану, чи своїй «хахлацькій» нестеменій
завзятості? Мабуть одній і другій. Того, до віку неза-
бутнього дня, коли мені прочитали присуд, я сам до себе
сказав, що є мене не зроблять салдата ніколи. Так таки
ї не зробили. Не тілько основно, але навіть хочби лише
повзхновно я не вивчив ані одного артикулу з руч-
ницєю, і се влещує моєму самолюбству. Дитинство, й
більш нічого. Раз якось майор Мешков, бажаючи за-
дернути мене до живого, сказав мені, що як я стану
офіцером, то не буду вмів увійти до порядної гостинності,
коли не навчуся витягати **яносик** так, як це треба,
лєпському жовняреви. Але мене це не вразило до жи-
вого.

С ще й друга, не менше важна причина, чому мене
не авансували. Бездушному сатрапові й прибічникові
царя привиділося, що мене викуплено з кріпацтва й ви-
ховано контом царя, а я ніблі-то й віддачив свою добро-
дісви тим, що намалював в його карикатуру. Так за
це нехай їде, мовляв, мордується невдичний! Не знаю,
звідки взялася отсі дурна байка, знаю тільки, що она
мене дорого коштує. Гадати треба, що тук нісенітнію
сплели на конфірмації, у якій на кінці присуду сказано:
«найгостріше заборонити писати й малювати.» Писати
заборонили за підбурюючі українські вірші, а за-що за-
боронили малювати, цого не знає і сам верховний су-
дія... А просвічений сторож царських приказів неясне
у приказі сам пояснив, та до того ще й прибив мене

своїм бездушним всесиллям. Зимне, розпустне серде. І той гнілій, старий розпустник хіснується тут славою щедрого й великудущного добродія краю. Які-ж короткосорі, або краще сказати, які подлі отсі нікчемні словослови. Сатрап грабітъ довірену йому країну і роздаровує своїм розпустним красавицам десятитисячні оселі, а вони прославляють його щедроту й благодійність. Подлі люди!

20. Нині рота прийде до Гурева, а що на Уралі висока вода, та вона пройде прямо на Стрілецьку косу й нині таки сяде на парохід. Завтра рано парохід підніме якор, а позавтря висадить роту в Новопетровській пристані. Стережись, наша офіціє! Буря наближається, страшнення буря. Командир баталіона, мов той Кроніон-хмарогон, суне на тебе в темній хмарі, — та вже ж і на нас жовниариків. В дожиданню цього грізного судді, многі вже коверзують і благають лікаря посвідчити їм не бувалі немочі душевні й тілесні, а більше душевні: таким чином він і спасе їх від праведного суда громоносного Кроніона. Але мрачний ескульп невмолямий. І тільки нашого, нашого брата солдата, що пропився до краю і не має в чім явитися перед лицем батька-команданта, Нікольський кладе на нари й приписує ліки на прочищення. Наш непопулярний ескульп хоче зробитися популярним коновалом.

Нині, не без видимого вдоволення, управлятель шпиталя згадав, що під його старункою, се-б то на харчи, прийшло сімнацять постояльців. Це значить, що в його кишечку буде щодня перепадати 1 р. 70 к., не враховуючи топлива й світла. Чи не по отсій то причині наш ескульп такий великудущий? Чи не шепнуги-би Нагаєву й другим, що ждуть і не можуть діждатися оборони в камінносердного ескульпа?

Чи на добро це я нині так розфантазувався? Давнішими роками, в такі справді критичні дні цього ж мене не бувало. Але не було й того (не в похвалу

собі кажучи), що і вітханні. В та карської помочі. а я собі машу ред землистобагр дати іспит з артилерією вислухати дат повинен повсюдя царя і своїх близьких і капрального екіпажа сміх, бо я привітав але я мені бул мусів похоронити битися бездушними. Й не пологіючи телів і кровопийців гайдко! Чи доживши гидота зникла з і глубоко відалася.

Дивно що от пониження й на найменшого сліду свід есть наша пройшов мимо мене. Й нині точнісніше передше. Ані о перемініся. Чи будеться. І я з глядачами Соторителеви, що нутися своїми за молодечосвітліх. лилось, прибрали вислід невинної досвіду.

Діставши від то додатком дуж

зпустне серде. І тут славою
їкіж коротко-
нікчемні славо-
країну і роздар-
итисячні оселі,
годійність. Подлі

що на Уралі ви-
Стрілецьку косу
рано парохід під
Новопетровській
ря наближається,
мов той Кроніон-
— та вже ж і на
візного судді, многі
носвідчить їм не-
льше душевні: та-
го суда громонос-
п невмолимий. І
що пропівся до
цем батька-коман-
приписує ліки на
як хоче зробитися

управитель шпи-
себ то на харчі,
начить, що в його
70 к., не врахо-
втсій то причині
Ни не шепнути-би
можуть діжатися
?

антазувався? Дав-
тичні дні цього в
то (не в похвалу

собі кажучи), щоби я ховався під притулок стогнання
і вітханнь. В такому припадку я не шукав нікоми лі-
карської помочі. Бувало тремтіть серце, аж замірас,
а я собі машу вуси, одягнуся в мундір і явлюся пе-
ред землистобагряне обличча отца командира, щоби скла-
дати іспит з артикулів, з володіння оружжям, а на кі-
нець вислухати довгої науки об тім, як лепський сал-
дат повинен поводитися, за що він повинен любити Бога,
царя і своїх близьких начальників, починаючи з «ядька»
і капрального ефрайтора. Сміх та й годі! Та тепер
сміх, як я привичайся до цього відразливого видовища,
але як мені було тоді, коли я ще не вмів муштри й
мусів похоронити в собі всяке людське почування, зро-
бітися бездушним автоматом, та мовчки, не паленіючи
ї не полотніючи, слухати моральних наук з уст граби-
телів і кровопийців! Тоді не до сміху було! Подю і
гидко! Чи дожиу я той радісної пори, щоби ця моральна
гидота зникла з моєї пам'яті? Ледве, бо она повагом
і глубоко відалася в неї.

Дивно ще от-що! Все отсе невимовне горе, всі отті
пониження й наруги, минули ніби, не чіпляючися мене,
найменшого сліду не лишили по собі. Кажуть, що до-
свід есть наш найліпший учитель; але гіркий досвід
пройшов мимо мене невидимкою. Мені здається, що я
ї нині точнісінко такий самий, який був і десять літ
передше. Ані оден рис в моїм внутрішнім образі не
перемінився. Чи добре це? Добре, бодай мені так зда-
ється. І я з глубини душі дякую мому всемогущому
Сотворителеви, що не дав він страшному досвідові горк-
нутися своїми залишими кіхтями моїх пересвідчень і
молодечносігих вірувань. Де-що прояснилося, викруг-
лилось, прибрало природніший розмір і вид; але ще —
віслід невпинно летачого старого Сатурна, а не гіркого
досвіду.

Діставши від Кухаренка лист з додатком 25 р., себ
то додатком дуже матеріальним, я подякував йому та-

ко-ж листом, з додатком власного портрета, і другим листом з додатком ще менше матеріальним, оповідання про вигаданого варніака, котре я назвав »Москалея Крініця«. Я написав його небавом після того, як дістав лист від батька отамана кошового. Вірш вийшли майже однакої доброти з попередніми моїми віршами, тільки трохи тут гійші й більш уривисті. Та це нічого: дастъ Бог, вирвуся на волю, й вони у мене поллуються плавніше, свободніше, простійше й веселійше. Та чи діждуться я цеї кулявої чарівниці — свободи?

Впередъ, впередъ, моя исторія,
Лицо нась новое зоветь.

В кого що болить, про те він і говорить. Нині ввечір, коли я вертав з огорода до кріпості разом із комендантом, він мені сотий раз повторив з усімі подобицями історію про свого хитрого приятеля, полковника Кіреського. Полковник цей був птиця вищого лету, а по словам коменданта, сущий аристократ. А що він птиця вищого лету, так це я думаю тому, бо він служив урядником окремих доручень при графі В. А. Перовськім і оставав із ним в дружесі близьких зносинах. Значиться, це не аби яка дрянь, а людина достойна, бо такий велиможа, як граф Перовський, якої будь дряні до себе навіть у сіні не впускат. А діло, яке слідує, покаже, що д. П. дуже нерозірваний у своїх приближеніх, й приближує до своєї високої парсуни всіляку дрянь. Та ще яку дрянь! Саму брудну, шинкову, прикриту полковничим мундуром і шести сотнями за-кріпощених душ.

Історія такого змісту. Іраклій Александрович Усков (наш комендант), знаючись добре з вище згаданим полковником й аристократом Кіреським, просив його, коли він їхав у Петербург, а просив він його й особисто й листом із Новопетровської кріпості, як чоловіка, що до якої міри розуміється на хмії й на фотографіч-

ному ділі, — про камеру з усімі по Кіреській заявиви жити другови, й спріблом. Гроші піс Прийшло також сума ци наспіла, коли обовязково б усім необхідними чилося. Благородії пірнув. Іраклій А гадами вибрав це вому лароплаві в щої причини мовчи би впевнитися в просьбі Іраклія Ал приятеля Маркови що приключилося Марковича відповідно. Инвалида видно, їхав з Петербурга ляють коменданта новим генерал-губернатором доручень, т пенсію. З усього кріпаків, аристократів Кіреській, падлюків, скандровичів дас місце Кіреського отців, коли не вдається безконечними шляхами буде велими радіція.

Під нинішнім зоольоги висловлюють комаху. Але, що-

портрета, і другим
ельним, оповідання
»Москалев Кри-
лого того, як дістав
ші вийшли майже
віршами, тілько
це нічого: дасть
поплітися плав-
ше. Та чи діджу-
?
торія,
ворить. Нині в-ве-
ті разом із комен-
з усіма подроби-
ття, полковника
ци вищого лету,
ократ. А цо він
тому, бо він слу-
ї граfi В. А. Пе-
лизьких зносинах.
людина достойна,
ровський, якоб' будь
скав. А діло, яке
забрчлив у своїх
високої парсуни
брудну, шинкову,
чести сотнями за-

лександрович Усков
ще загаданим пол-
просив його, коли
його ї особисто
сті, як чоловіка,
ї на фотографіч-

ному ділі, — просив, щоб вислав йому з Петербурга
камеру з усіма подрібними речами до фотографування.
Кіреевській заявив (також листовно) готовість, послу-
жити другови, ї на тую прислугоу зажадав 350 рублів
сріблом. Гроши післано сейчас (у вересні минулого року).
Прийшло також дуже приятельське повідомлення, що
сума ця наспіла, зазначенням місяця, а навіть і дня,
коли обовязково буде прислана камера з приборами Ї з
усім необхідними хімічними солями. На тому й скін-
чилося. Благородний, обовязаний друг, мов у воду
шірнув. Іраклій Александрович між безконечними здо-
гадами вибрав цей, що його друг вибрався на Хароново-
му пароплаві в прогулку по Сілезькому саду. Ін-
шої причини мовчання годі було Ї припустити. Та що-
би впевнитися в тій безумовній істині, написав я, по
просьбі Іраклія Александровича, в Петербург до своєго
приятеля Марковича, щоби він розвідався і доніс мені,
що приключилося з отцем полковником Кіреевським. Від
Марковича відповідь ще не наспіла, але з »Русс-кого
Інвалида« видно, що зобовязаний друг 16-ого мая ви-
їхав з Петербурга в Москву. А з Оренбурга повідом-
ляють коменданта, що полковник Кіреевський принятий
новим генерал-губернатором знова-ж як урядник осіб-
них доручень, та по особливим причинам подався в
пенсію. З усього того видно, що дідич 600 сот душ —
кіріаків, аристократ, любимець д. П. врешті, полковник
Кіреевський, падлого Ї нікчемна ганчірка. Іраклій Алек-
сандрович дає мені формальну доруку, відібрати від
Кіреевського отці гроши; я радо готов, послужити йому,
коли не вдастся в dobrі та в мірі, то що робить? —
безконечними шляхами закона. На всякий припадок я
буду велими рад, коли мені вдастся отся сумнівна опе-
рація.

Під цим числом хотів-би я записати, або як
воольоти висловлюються, ознаменувати еще одну огидну
комаху. Але, що-б не запачкати моого дневника яєгід-

ними тварюками до такої міри, що для порядного сотовіння місця у ньому не остаетсяся. Та хай там, ті манюсенькі комахи небогато місця потрібують. Це — двайцятилітній молодець, син державного радника Порщенка. Значиться, теж птиця не низького лету.

Тільки що вспів я написати останні слова, як по всіх кінцях огороду залунало слово: пароплав! Я, розуміється, кинув своє писання і побіг до кріпості. З пароходом я ожидав Оренбургської пошти, а з почтою — свободи. Вийшло однакоже противне тому, чого я дожидав. Шарохід почти не привіз, отже й чарівного, приманливого слова... А замість цього слова привіз діло в особі рудого, дуже непривабливого командира батальона. Першою роботою його було обійтися всі касарні та надавати по зубах фельдфебелям і іншим низшим чинам, навіть салдатам, а ротним командирам і іншим офіцерам відповідно до особи й способу життя, примірні батьківські настави. По такій ніжній, граціозній передмові звелів виходити на огляд тій безталанній роті, до якої і я мав нещастя належати. Відолашна рота цілу ніч ладилася до такого дійсно страшного суду. 23-ого червня о 5-ій годині зранку вона вимита, причесана, з намазченими усами уставилася в ряд на майдані, немов та іграшка, вирізана з картону. Від 5-ої аж до 7-ої години рота все »рівнялася«. О 7-ій годині з'явився, у всій своїй грізній величі, сам суддя і оглядав, чи, радше сказати, мордував біду роту аж до 10-ої години. На сам кінець випитував про »претенсії«, поглядав людей загальною лайкою, пострашив судом, різками, навіть »зеленою алеєю«, себ то шпіцрутами. Для всіх була вже минула, а для мене вона що-йно збиралася. Враз із усіми іншими конфірмованими мусів і я, по обіді о 5-ій годині, ставитися на другий і ще гірший спит. До цього повторного спиту я готовився досить рівнодушно, як чоловік на-половину вже вольний. Але коли я станув перед невмолимим екзамінатором,

куди ж воно подішої тіні, нічого Та сама болісна те саме, що й у мертві нечулість розмальованої фівець. Не знаю, на мене? Іспит літ тому назад: його і не зміниша перед по шляху прямістю. Так тався кождого з солдатій для сер

— Ти за-що

— За потра-городів.

— Так, зна-діваюся, що біл-насмішиливо, і зв-

— З волі м-

— Добре. С-

— спитав у гре-

— За дурні

— Добре. С-

— спитав у дал-

— З волі ба-

таючись до мен-

— За писал-благородів.

— Сподіваю-тебе за-що? —

Цей відпові-хавши його до чаючию промови

на порядного сотово-
ї. Та хай там, ті
потребують. Це —
ного радника Пор-
изького лету.

тани слова, як по-
шарпав! Я, ро-
біг до кріпості. З
очти, а з почту —
тому, чого я дожи-
й чарівного, при-
лова привіз діло
го командира бата-
бобігати всі касарні
ї і іншим низшим
командирям і іншим
обу життя, примірні
й, граціозній перед-
безсталанній роті,
ї. Віддашня рота
то страшного суду.
у вона вмита, при-
лася в ряд на май-
артону. Від 5-ої аж

О 7-ій годині з'я-
ам суддя і оглядав,
роту аж до 10-ої
про »претенсії«, по-
страшив судом, різ-
го шпіцрутами. Для
е вона що-йно збі-
фірмованими мусів
ся на другий і ще
спіту я готовився
ковину вже вольний.
мим екзамінатором,

куди-ж воно поділось! У мене не лишилося ні наймен-
шої тіні, нічого подібного до чоловіка на-лів вільного.
Та сама болісна зимна дрож пробігла по мені цілім:
те саме, що й у минулі літа чуття, — ні, не чуття, а
мертва нечу́льсть переніла мене на вид цеї деревляної,
розвалованої фігури. Одним словом: я обернувся в-ні-
вець. Не знаю, чи на всіх так впливає антипатія, як
на мене? Спітав повторює слово-в-слово, як і десять
літ тому назад: на четвертину букви не прибільшено
його і не зменшено, за-те-ж і я ні на верно не рушив
на-перед по шляху освіти військової; обоюдне, непохитне
упралство. Так само я в тамті роки екзамінатор спі-
тався кожного з нас по порядку, хто і за-що сповняє
солдатський для серця обовязок жовніра.

— Ти за-що? — спітав він у першого.

— За потрату скарбових грошей, ваше високобла-
городіє.

— Так, знаю; ти неосторожно »загнув угол«. Спо-
діваєшся, що більше не будеш »гнути угли«, — сказав
насмішливо, і звернувся до другого: — А ти за-що?

— З волі матері, ваше високоблагородіє.

— Добре. Сподіваєшся, що більше... і — Ти за-що?
— спітав у третього.

— За дурні вчинки, ваше високоблагородіє.

— Добре. Сподіваєшся, що більше... і — Ти за-що?
— спітав у дальнього.

— З волі батька, ваше високоблагородіє.

— Сподіваєшся... А ти за-що? — спітався, звер-
таючись до мене.

— За писання бунтівничих віршів, ваше високо-
благородіє.

— Сподіваєшся, що більше писати не будеш... А
тебе за-що? — спітав він останнього:

Цей відповів, що тако-ж з волі матери, і не дослу-
хавши його до кінця, звернувся до нас в міцною, пов-
 чаючою промовою і скінчів П зовсім новою правдою,

що за Богом молитва а за царем служба не пропадають. На сам кінець церемонії спітав він у ротного командря: чому нема на огляді Порціенка? Командир на те відповів, що Порціенко хорий. Це значить, що Порціенко п'яний і перебуває під доглядом свинопаса.

Всі отті конфірмовані, так названі панове-дворянє, з якими я тепер ставився перед лицем батька-команданта, всі вони люди, замітні по своєму душевним прикметам, але останній з них, Порціенко, всіх своїх товаришів перевищив. Всі іх огідні прикмети від містив у своїй подлій, двайцятілітній особі. Дивне й незрозуміле для мене явище отсєй огідний молодець. Де і коли вспів він заразився всіми поганими душевними недугами? Нема подлости й нікчемності, до якої він не був-би спосібний. Роман Сю, із своїми противніми героями, — нуждені куклы в порівнянні з тим двайцятілітним виродом. І отсе син державного радника, значиться годі подумати, щоб не було спромоги, дати йому не яке-небудь, а поряднє виховання. І що-ж? Ніякого. Гарний мабуть і цей державний радник. Так, мабуть гарні ці батьки й матері, що віддають своїх дітей в салдати на поправу. І пошо врешті наше турботливе правительство бере на себе ту нівикональну повинність? Воно невмістною свою опікою цусе моральність простого, доброго салдата й нічого більше. Робочий дім, тюрма, кайдани, кнут і не-ісходима Сибір — от місце для тих безобразних звірів, а не салдатські казарми, в яких і так уже до-волі всякої дряні. А найкраще оставити їх опіці піжних родітів: нехай радуються на старості літ своїми власними творами. Розуміється, до першого кримінального злочину, поки попадуться прямо в руки ката.

До моого приїду в Орську кріпость я й не уявляв собі, що в нашій православній суспільноті існують такі нікчемні виплоди. І перший того рода негодяй поразив мене своїм погубним істнуванням. Особливо, коли мені сказали, що він такий-же бесталаний як я, розв-

жалований, себ-то мешканню, т. є. по

26. Минуло від отець-командир, а гого тіжкого випадотке у нас пробу близкучі, рожеві гамав у себе в руках знемігся-би під гноєм слава Богу, у мене у мене єсть основа війші і найвигадливіші

Надію живуть Покійний мудрець стива й малим і в ним і позитивним вірнішо, до гроба Вона, прегарна, і мудреца і в бідного все голубить довіру розум своїми чарівнами, так радо вірить, нікчемна голова, і ростуть. Але чому але все таки я бу милих мому серцю мітаж, котрого я віддаю. О, як солодко, я прекрасну будуччину атеїст, коли не вірить в чарівну надію.

Матеріальне між (розуміється, при темпер мені годі й що на вербі вирощено мірним живописце

ба не пропадають.
у ротного коман-
да? Командир на
значить, що Пор-
т свинопаса.

ні панове-дворяне,
батька-команданта,
невним приметам,
своїх товаришів
їн містив у своїй
ї неизрозуміле для
Де і коли вспів
евними недугами?
кої віл не був-би
вими героями,—
взятцялітнім ви-
значиться годі по-
ту не яке-небудь, а
арний мабуть і цей
ї батьки й матері,
на поправу. І по-
ство бере на себе
невмістнюю свою
оброго салдана й
айдани, кнут і не-
безобразних зві-
ї так уже до-волі
к опіці ніжних ро-
літів своїми влас-
того кримінального
ката.

ть я й не уявляв
ільності існують
рода негодай по-
м. Особливо, коли
ланний як я, розв-

жалований, се-б то мій товариш, по призванию і по
мешканню, т. є. по казармі.

26. Минуло вже два дні, як поїхав від нас наш
отець-командир, а я все ще не можу увільнитися від
гого тяжкого впливу, який нагнало на мене його ко-
ротке у нас пробування. Цей огляд так придушив мої
бліскучі, рожеві гадки, так мене прибив, що як-би я не
мав у себе в руках листу Лазаревського, то я зівсім
злемігся бі під гнетом цього тяжкого враження. Але,
слава Богу, у мене є цей неоцінений документ, значить,
у мене єсть основа на якій я можу ткати найвигадли-
віші і найвибагливіші арабески.

Надію живуть нікчемні душі, сказав небіжчик Гете.
Покійний мудрець сказав правду наполовину. Надія вла-
стива й малим і великим, і навіть дуже матеріалістич-
ним і позитивним людям. Це наша найніжнійша, най-
вірніша, до гробової дошки незмінна, нинька-коханка.
Вона, прегарна, і у всемогучого царя і у всесвітнього
мудреца і в бідного хлібороба; — і в мене мізерного все і
все голубить довірчу фантазію і вколисує недовірчий
розум своїми чарівними казками, в котрі кождий з нас
так радо вірить. Я не кажу—на-сліпо: це, справді,
нікчемна голова, которая вірить, що на вербі грушки ви-
ростуть. Але чому мені не вірити-б, що, хоч під зиму,
але все таки я буду в Петербурзі? що побачу людей,
милих мому серцю, побачу мою прекрасну академію, Ер-
мітаж, котрого я ще не бачив, почую чарівницю-оперу? О, як солодко, як невимовно солодко вірити в отсю
прекрасну будуччину! Я був-би байдужний, холодний
атеїст, коли не вірив-би в цього прекрасного бога, в отсю
чарівну надію.

Матеріальнє мое істновання гадаю ось-так уладити
(розуміється, при помочі моїх приятелів). Про живопись
тепер мені годі ї думати. Це було-би похоже на віру,
що на вербі виростуть грушки. Я і перше не був навіть
мірним живописцем, а тепер тим менше. Десять літ без

вправи спосібні зробити її з великого віртуоза найзвичайнішого шинкового скрипулу. Значить — про живопись нема мені що її думати. Але я думаю посвятитися цілком ритовництву аква-тinta. Тому я її гадаю, обмежити своє матеріальне істновання до крайної можливості і завсяго занятися цею штукою, а по-при те робити малюнки сепією з творів знаменитих художників, малюнки для майбутніх штихів. На це, думаю, вистане два роки пильної праці. Потім пойду на дешевий хайб до москії любої України і возьмуся до роблення штихів. Першим моїм штихом буде казарма, з образу Теньєра, про котрий мій незабутній учитель, великий Карло Брюлов, сказав, що варт, в Америці приїхати, щоби подивитися на цей чудовий твір. Словам великого Брюлова в отсії справі можна вірити.

Із цілого мистецтва мені тепер найбільше подобається гравюра, — і не без дістави. Бути добрым штихарем, значить ширити прекрасні й повчаюче в суспільнстві, — значить бути корисним людям і угодним Богу. Прегарне й благородне призвання штихарство! Скільки то мистецьких творів, доступних тілько богачам, копотами вкривалося-би в галереях, коли-б не чудотворний різець! Божеське призвання різця.

Окрім копій з майстерських творів я гадаю з часом пустити в світ, в штиху аква-тinta, і власну дитину притчу о блуднім сині, приложену до сучасних обичаїв купецького стану. Я розложив отсюль повчаючу притчу на дванадцять рисунків; вони вже майже всі зроблені на папері. Але над ними треба ще довго й пильно працювати, щоби допровадити їх до такого стану, в якім можна перевести на мідь. Загальна думка досить удачно приложеня до нашого простацького купецтва, але виконання її показалося не по моїй силі. На це треба меткого, влучного, правдивого, а головна річ, не карикатурного кепковання, а властиве драматичного сарказму; на це треба пильно попрацювати і з людьми

свідущими порадити, наткнувшись на ту ба
стецьку сатиру для пентва.

Мені бачиться, середнього, полугуртівного, трібна сатира, але міром, як «Жених», чтемся, Острозько-Суспільство, подібно припинилось, і без перебратися крізь сі недостачі нашого тати ваги. По-поп-друге, воно застіралі недуги, коли ними ліками, лагідні того — чи має якство в національному кляса — та величце половини народу трібна тепер не сучасного сина, а бла... Я вважав-би себе коли-б мені удався ний бездумний лед...

Свіже передав ред двома роками достойний, що бу люди, сочтемся, з сковського купецтва мож краще, осягн зрозуміти, чому пр і злодійство. Диви

Від купецтва різкий, навіть гар

го віртуоза найзвичайчіше — про живо-думаю посвятитися у я й гадаю, обмежено до крайної мож-туюко, а по-при те пам'ятних артистів, це, думаю, вистане на дешевий хліб о роблення штихів.

з образу Теньєра, великий Карло Брю-хати, щоби подиви-цкого Брюлова в от-

найбільше подоба-Бути добрим штих-повчаюче в суспіль-ям і угодним Богу. ихарство! Скільки-сько богачам, копо-тіб не чудотворний

орів я гадаю з-ча-та, і власну дитину жену до сучасних ків отсю повчаючи-ни вже майже всі треба ще довго й іх до такого стану, альна думка досить альского купецтва, моїй силі. На це а головна річ, не драматичного сар-ковати і з людьми

свідчими порадитися. Жаль, що покійний Федотів не наткнувся на ту багату ідею: він опрацював-би був ми-стецьку сатиру для нашого темного, полулатарського ку-пецтва.

Мені бачиться, що для нашого часу і для нашого середнього, полуграмотного суспільства необхідно по-трібна сатира, але сатира мудра, благородна. Така, при-міром, як »Женихи« Федотова, або »Свої люди, со-чтемся« Острівського, і »Ровізор« Гоголя. Наше середнє суспільство, подібне до лінівого школляра, на складах припинилося, і без понуки вчителя не хоче й не може перебратися крізь отсе безтолкове: »тму, мну«. На гріхи й недостачі нашого вишого суспільства не варт звер-тати вваги. По-перше тому, бо воно маючисьельне, а по-друге, воно застаріле в моральних недугах, а заста-рілі недуги, коли мож вилічити, так хіба лиши героїч-ними ліками, лагідний спосіб сатири тут безсильний. А до того — чи має яку вагу наше маленьке вище суспіль-ство в національному значінні? Мабуть ні. А середня кляса — та величезна й на-жаль полуграмотна маса, це половина народу, це серце нашої нації: для неї по-трібна тепер не сувальська, лубочна картина про блуд-ного сина, а благородна, артистична, дотепна сатира. Я вважав-би себе за найщасливішого чоловіка в світі, коли-б мені удався так циро, щиро сердно мною задума-ний бездумний ледаць, мій блудний син.

Свіже передання, а повірити трудно, Мені тут пе-ред двома роками оповідав Н. Данилевский, чоловік віро-достойний, що буцім-то комедію Острівського: »Свої люди, сочтемся«, заборонено на сцені по проханню московського купецтва. Коли це правда, так сатира, як не мож краще, осягнула ціль свою. Але я ніяк не годен зрозуміти, чому правительство покриває безпросвітність і злодійство. Дивна поведінка!

Від купецтва переходжу до офіцерства. Переход і не різкий, навіть гармонійний. Та управнена каста теж при-

належить до середнього суспільства, з тою тілько відміною, що купець ввічливіший: він називає офіцера: »ви, ваше благороддя«, а офіцер його іменує: — »ей ти, бородак!. Та їх нік не роз'єдинє отсє поверховне роз'єдання, тому, бо вони по вихованню рідні брати. Та тілько ріжнича, що офіцер — вольєрнєць, а купець — старовір: а в дійсності — це саме.

Нині під вечір показалися на горбді комарі. Щоби увільнитися від цих докучливих комах, я пішов на піч до кріпості. Та ба! невмомлива Немезіда переслідує мене на кождім кроці. Втікаючи від комарів, я попав на чмелів... Переходячи з належним поважанням по-при офіцерську офіціну, я почув нову для мене пісню, що так починається:

Коврики на коврики
І шатрики на шатрики.

Дальше вже не міг я нічого розібрati, бо співак взяв занадто густим басом, а до того ляний Кампіон, інженерний офіцер і очайдух-пляніца, вибігши, не скажу чого, на майдан, як узрів мене, так і заходився виявити мені маленьку прислугоу і з протекцію, познайомлюючи з ново прибувшими офіцерами, »лихими ребятами«, як він виразився. Він вхопив мене за руках і потяг в коридор. Що лиш приїзжі, »лихіе ребята«, сиділи й лежали на розстеленій повсті в самих тілько червоних сорочках. Жива сцена з »Двоємужиниці«, кн. Шаховского. Перед ними пишалася величезна піввідерна пляшка з горілкою. Я, щоби не доповнити цього кружка волжских розбішаків, вирвався з обійм свого протектора та пустився на біківничача на майдан. А протектор мій за мною! Вибіг та й ну гукати на чергового по роті підофіцера, і звелів йому завести мене на головну стражницю за те, що я ніби-то зневажив особу офіцера. Приказ офіцерика бур точно виконаний: як вибили зорю, вартовий дежурний обявив комендантству, що приведено но-

вого зрештanta.
спиться.« Таким рів, попався я на ту після того не журний вартовий і мене ласково в

— Записуючи до звичайну трагі-коща моїм гоните спода, щоб види

Нині сподівалося якого не дають відповіді, як я. Щб, я даної волі? щб я

Щоб спастися
деться познайоми
в дожиданні гра
противна перспекти^{ту}
світла перспективи
падок, збіру у т
чи не здійсниться

28. Сталося, —
дав, а сталася под
нього не сподівало
ваючись парохода
це звичайно був
брого, то на тім
дожидуючи вісті
самолет і — ще
нівся-би в семі
до кріпості, здій
прийшов може па
повідає він. — »
спітав я сам себе
мендант, замісци

а, з тою тілько від-
їн називає офіцера:
о іменує: — «ей ти,
тсє поверховне роз-
шию рідні брати! Та
рянець, а купець —
е.

орбід комарі. Щоби
мах, я пішов на ніч
зіда переслідує мене
комарів, я попав на
пovажанням по-при-
для мене пісню, що

ки
рики.

розвібрата, бо співак
ого пяний Кампіон,
від, відійші, не скажу
ї заходився виявити
о, познайомлючи з
и ребятами», як він
став і потяг в кори-
ак, сиділи ї лежали
ко червоних сороч-
ки Шаховського. Пе-
дерна пляшка з го-
ко кружка волжских
протектора та пу-
тектор мій за мною!
по роті підофіцера,
ону стражницю за
фіцера. Приказ о-
візили зорю, варто-
, що приведено но-

вого зрештanta. Командант сказав на те: «Нехай про-
спіться!» Таким чином, втікаючи від кровопійців-кома-
рів, попався я на мордовання блоцицам та блохам. І як
ту після того не вірити в прочуття? Нині новий де-
журний вартовий війснив командантови темну пригоду,
і мене ласкаю визволили від невмолимих інквізиторів.
— Записую до дневника цю в моїм становищі зівсім
звичайну трагі-комічну пригоду, я в глубині душі про-
щаю моїм гонителям і тільки молю Всевишнього Го-
спода, щоб швидше визволив мене від цих півчоловіків.

Нині сподіваються парохода з почtoю з Гурева, і
ніхто його не дождає в такою дрожачою нетерпляч-
кою як я. Щó, як він ще привез мені так довго дожи-
даної волі? щó я тоді буду робити?

Щоб спастися від блох і блоциц на гавтахті, прий-
деться познайомитися з свіжо-прибувшими офіцерами, і
в дожиданні грядучих благ, піячти з ними. Мрачна,
противна перспектива! А коли над сподівання привезе
ту лініву чародійку — волю, — о, яка радісна, яка
світла перспектива! Йду до кріості і, на вский при-
падок, збіру у торбу мою мізерію, бо хто його зна,
чи не здійсниться.

28. Сталося, — тілько-ж не те сталося, чого я дожи-
дав, а сталася подлість, якої я навіть від подлого Кампіо-
нього не сподівався. Шиков я вчора до кріості, споді-
ваючись парохода, щоби пакувати свою мізерію, та, як
це звичайно буває, коли чоловік сподівається чого до-
бrego, то на тім добром і буде добре пляни, — так і я,
дожидаючи вістника благодатної волі, разогрнув килим-
самолет і — ще одна, одна тілько хвилинка, а я син-
нинвся-би в семінебі Магомета. Але за-ки дійшов я
до кріості, здібув мене післанець від коменданта. «Чи
прийшов може парохід?» питала післаниця. — «Ні», від-
повідає він. — «А чого-ж комендант мене потрібув?»
спитав я сам себе, і приспішив кроку. Приходжу. Ко-
мendant, замісць вітатися, подас мені мовчки якийсь

папір. Я здрігнувся, беручи цей таємничий папір за певного, звістуна волі. Читаю — і очам своїм не вірю. Це... донесення до коменданта від Кампіонього о тім, що я »я нетверезім стані заподіяв йому образу, вилявши його в батька і в матір«. За свідків подані були і приїзжі офіцери. Кампіоні просить і домагається, щоби мене потягли до одвіта »по всій строгості законів«, це-б то, щоби зараз нарядити слідство. Я остановів, як прочитав цю несподівану погань. Успокоївшись хоч трохи, я спітав коменданта: »Порадьте, що мені чинити з цею гадиною? — »Нема іншої ради, як просити, щоби вибачив,« відповів комендант: »я ні, то, відповідно дисципліні, Ви арештант! У Вас є свідки, що Ви були тверезі, а він поставить свідків, що Ви його лялли.« — »Я запирайти, що це брехня«, мовив я. — »А він за присягне, що то правда! Він офіцер, а Ви... Ви ще салдат...« Ох, як тяжко зазвеніло це слово! а я його майже забував... Га, нема що робити: заховав гордість в кишенні, надяг мундір і пішов просити прощення. В передпокою у того поганця простояв філісеньких дві години. Врешті він допустив мене до своєї підхмеленої особи. Багато треба було висказати просьб, перепрошування і приниження, доки він наділив мене прощенням, але під умовою, щоби я зараз купив чверть відра горілки. Я пішах по горілку, а він пішов до коменданта, щоб вняти назад своє донесення. Принесли мою горілку, а він приніс свій донос і приправив своїх благородних свідків, свою напаст. Оден з них, подаючи мені свою пухлу руку, щоб ще й досі тряслася з похмілля, промовив до мене: »А що, батюшка! Ви не хотіли по добрій волі познайомитися з нами, як годиться людям благородним, так ми Вас примусили до того.« Після цеї короткої повчальної промови пяне вже товариство засігротало, а я мало-мало що не відозвався: »Поганці! та ще й патентовані поганці!«

29. Ще як був я малою дитиною, одна старенька

бабуся, щоб завітрати шлях із раю, колючим терном Змисл цеї правди

Нині приплив вівсям нічого, наві дивається, тому що пускають, щоби я мої вірні приятелісья на розстані вірш в ці подлости неться дальше дес чити як припинка Пані Ейтерт з Орле в водя, а вода м... Це певна річ, бо муштрами, картам орудує який-небудь за шахрайства. Та освячений заповіт Шевченка було-бі лам служби.

На серпі страж А всьо це робить вішатися мені спр командира» та та

Нині святкуєм любові й міра. І А в нас — величес О, святі, велики, як ми забрукали, просту, прекрасну прихід ложних уч лося. Во святе ім посварилися... на ім'я ваше пали ри

смничий папір за
і очам своїм не
а від Кампіонього
одіяв йому образу,
За свідків подані
єсть і домагається,
її строгості зако-
дство. Я оставів,
Успокоївшись хоч
те, що мені чинити
як просити, щоби
то, відповідно дис-
тіки, що Ви були
Ви його лаяли.« —
в я. — «А він за-
р, а Ви... Ви ще
це слово! а я його
и: заховав гордість
оскіти прощення. В
цілесеньких дві го-
ї своєї підхмеленої
просьб, перепрошу-
ю мене проценним,
із чверть відра го-
шов до коменданта,
знесли мою горілку,
див своїх благород-
них, подаючи мені
прилася з похмілля,
! Ви не хотіли по-
як годиться людям
до того.« Після цеї
вже товариство за-
дозвався: «Шоганці!

ю, одна старенька

бабуся, що завірала, таї мені говорила: »Широкий би-
тій шлях із раю, а в рай узенька стежечка, та й та
влюбленим терном поросла.« I вона говорила правду.
Змисл цеї правди я аж тепер розібрає в-повні.

Нині прилиг парохід з Гурза, і не привіз мені
звісм нічого, навіть листу. Листів в-решті' я й не спо-
діваюся, тому що вірні приятелі мої давно вже не при-
пускають, щоби я ще сидів в цій халабуді. О мої щирі,
мої вірні приятелі! Коли-б ви знали, що за мною ді-
ється на розстанню, ви не півірили-би, бо і сам я ледве
вірів в ці подлости. Мені самому здається, що це тяг-
неться дальше десятилітній, отгадний сон. І що має зна-
чити ця припинка? Ніяк не можу собі й витолкувати.
План Ейгер з Оренбурга ще з 15. мая поздоровляє мене
з волею, а вся моя де-небудь з писарем в шинку гуляє.
Це певна річ, бо найбільші мої гнобителі займаються
муштрами, картами, піатицю, а письменними справами
орудує який-небудь пискар Петров, відданий до війська
за щахрайства. Так стойть з давних давен, а нарушити
освяченій заповіт батьків задля якогось там рядового
Шевченка було-би противне і заповіді батьків і прави-
лом служби.

На серці страшна туга, а я втішаю себе жартами.
А всьо це робить зо мною вітренниця надія. Але-ж не
віщатися мені справді ради якого-небудь пянниці »отця-
командира« та такого-ж, як він сам, секретаря його.

Нині святкуємо пам'ять двох великих благовісників
людови й міра. Велике свято в християнському світі!
А в нас — величезна піатиця з нагоди храмового свята.
О, святі, великі, верховні апостоли! Коли-б ви знали,
як ми забрукали, як збезобразили профілощену вами
прекрасну, найсвітлішу правду! Ви заповіли
прихід ложних учителів — і ваше віщовання здійсни-
лося. Во святе імя ваше так звані вселенські учителі
посварилися... на Нікейському, вселенському соборі. Во
імя ваше пали римські крутили кулеко земною, в імя

ваше робили інквізіції і страшне автодафе; в ім'я ваше поклоняємося безобразним судальським ідолам і устроюємо найбезобразнішу бакханалію... Стара правда, отже й повинна бути зрозуміла, а вашій істні, якій були ви хрестинами батьками, минає вже 1857 рочок. Дивно, як тупа людськість...

30. Щоби моїй самоті надати більше припаді, я постановив придбати собі мідний чайник. Та аж вчора ввечір виконав я цю думку, і то лиши припадком. До тихого прегарного ранка на городі додати склянку чаю, це здавалося мені дозволеною присміністю. Отсі лоба, а не пішина вигадка переслідує мене від самого початку весни, але я не міг її виконати, бо нема тут на продаж такої витребеньковатої речі. Аж вчора вечором пішов я до Зигмонтовських (повіренний випіні конторі і урядник 12 класі в пенсії), а переходчики по-при шинок, побачив обіраного, але тверезого денщика одного нашого офіцера, котрий недавно сюда прибув, з мідним чайником в руці, і то власне такої величини, як мені треба. «Чи не продаєш ти чайник?» спітав я. — «Продаю, відповів. — »А чи він не хапаний?» — »Ні, ні, пан самі казали продати; вони хотять справити собі самовар.« — »Добре,« кажу: »я спіттаюся. А що коштує?« — »Рубля срібного.« — »Пів рубля дам«, сказав я, скілько міг байдужно, і пішов свою дорогою. Ледве пробив я кілька кроків, як денщик дігнав мене і без торгу віддав мені давно бажану посудину; та діставши від мене пів карбованця сріблом, забрався просто до шинку і за хвилю вийшов з його з пляшкою в руці та й потяг до офіцерських квартир. Туди й дорога! — подумав я.

Перебувши вечір в товаристві Філіппона й Бавкіди (так я жартівливо називаю Зигмонтовських), зайшов я по-дорозі до маркитана, взяв у його пів фунта чаю, фунт цукру, і нині, о 4 годині рано, як сибарит розкошую собі в огороді, вписуючи в свій дневник події

вчорацьного вечінені чайник.

Збраючися нього, придбав дорожніх записів переслідуєть по Саратова. Стара не приходив мідсибі старому Зніхідна ця цехітран падку бігунки, а ротити час. І чи хані на дорогу, ході, а одною з пущений салдані

Дивно, що ти. Це мабуть тому, то на заповіджаю поміч до Ізраїля робить де-хтоським, що всі мої грішми я мушу але і справити голос назвали міним розчарувати ним, як справжні

Дивні люди ноки, мають має старість, а преп і безлюдній пуск а то він принайвадльника¹⁾. Дудільності, до вожажда зарібку, в йому не слід

¹⁾ шинкаря.

тодафе; в ім'я ваше
ком ідолам і устро-
ї. Стара правда, от-
вашій істні, якій
с вже 1857 рочок.

льше принад, я по-
їнник. Та аж вчора
лиш припадком. До
годати склянку чаю,
мпостю. Отся люба,
від самого початку
нема тут на продаж
тора вечором пішов
пної контори і уряд-
дичи. по-при шинок,
дениціка одного на-
а прибув, з мідянин
ї величини, як мені
« спятав я. — »Про-
апаний?» — »Щ, ні,
хотять справити собі
питаєся. А що кош-
рубля дам, сказав я,
вою дорогою. Ледве
к дігнав мене і без
осудину; та діставши
забрався просто до
з пляшкою в руці
Туди й дорога! по-

Філімона й Бавкиди
онтовских), зайшов я
їого пів фунта чаю,
рано, як сибарит роз-
в свій днівник події

вчорашиного вечора і благословляючи долю, яка післала
мені чайник.

Збираючися плисти Волгою від Астрахані до Ниж-
нього, придбав я собі смітток чистого паперу для по-
дорожніх записок і покривало від комарів, які не咏омно
переслідують подорожного від гирла Волги до самого
Саратова. Стараючися оті необхідні речі, мені і в думку
не приходив мідяний чайник. І що біло вчора — спа-
сибі старому Зигмонтовському — довідався я, як необ-
хідна ця цехітра посуда, коли пливеш рікою, — в при-
падку бігунки, або прямо, як він висказався, щоб скоп-
ротити час. І чи одним радив він мені запастися в Астра-
хані на дорогу, але це зайве. Я від'їзжаю, не на паро-
ході, а одною з барок, які тягне парохід, прямо як «від-
пущений салдат».

Дивно, що тут всі вважають мене за тайнога бафача.
Це мабуть тому, що я, як роблю довги, розуміється дрібні,
то на заповідній час точно сплачу, не вдаючися
о поміт до Ізраїля, і не заставлю останньої сорочки,
як робить де-что з офіцерів. Коли я сказав Зигмонтов-
ским, що всі мої гроши — сотка рублів сріблом, і що цими
грішими я мушу не тілько обігнати потреби подорожні,
але і справити собі в Москві одежду, то вони в оден
голос назвали мене Плюшкіном. Я не вважав відповід-
ним розчарувати їх своїм убожеством, і разстався з
ним, як справжній бафач.

Дивні люди отсі Зигмонтовські. Бездітні, стари, оди-
нокі, мають маєток, який забезпечує їм навіть вигідну
старість, а пресіні задумали осісти в отсії безводній
і безлюдній пустелі! І коли-б то ще для відпочинку,
а то він приняв на себе обовязок мало-що не «ціло-
вальніка»¹⁾. Думаю, що це необхідна потреба фізичної
діяльності, до якої привик від молодості, або прямо
жажда зарібку, остання може тілько на-половину, бо
в йому не слідно скуштува, яке іноді аж до могили

¹⁾ шинкарі.

відпроваджує, одиноку, безпомічну старість. Вона, це б то Зигмонтовська, подобається мені, — це добродушно всміхнена, гостинна, кубічна¹⁾ бабуся, колись, німка, а тепер православна. Він також добродушний старичок, але пренаївий і зовсім нещідливий брехун. Приміром, розказує прямодушно, і за кожним разом з новими варіаціями, які то він митарства перейшов, заки добився дійсного призвання. Свій рід виводить він від якогось польського короля, Сигізмунта, правдоподібно третього. О близких своїх не згадує, так само про виновника свого істновання.

Діточі літа теж оповіті імлою незвісності. Першу часть молодості пережив як домашній вчитель, у звісного табачника Анісіма Головкіна, в Петербурзі. І тоді приключилася з ним загадочна пригода, яка його й поставила на ноги. Ось вона. Одного разу, на вулиці, йому здається, що на Літейній, але за справжність не ручкть, — ловлять його два гайдуки, саджають в кариту, завязують очі, везуть, везуть і врешті привозять прямо в розкішний будuar, треба думати якоїсь графині, або книгині. Являється врешті й сама таємнича властителька будуара, всі в «дезабільє» (це його власний вислів), тільки лице закрите маскою. По довершенню тайни любові — завязують йому знова очі, саджають в кариту, приводять на це саме місце, звідки взяли і оден з гайдуків вручає йому пачку асигнацій, не менше як 20 тисяч.

Довго думав він, яку-б то будущість основати на такому непохідному фундаменті і, відкінувши холодно-кровно почести й золото, поступив (слухаючи внутрішнього голосу) в скромний кружок Мелькомени, у якому мав близькучий успіх у ролях Єдипа, Фінгала, Димитрія Донського, і в «Ябеді» Капініста, на горе, не тимить, у якій саме ролі; але, із-за каверз знаменитого вчителя Каратигіна, Яковleva, мусів оставити вибране звання

¹⁾ як куб, 'на подобу куба.

і вступити в морант. Тут він дідоїхав до південно-західного краю, час цього плавання зупиняється деревна о. Ось де є джерело знання географії, адорование олив, як у нас, приміщене в деревом володінні й німці від них. Із корабля перебрани — незвісні гуляки, попав у як безтермінової. Тут він скоро стякось дівно воно хань, у зваженії цього звання не ставку і приняв ного в Новопетровськем спіртоміра.

Кампіоні, мільйовий і бескорисний цю, що називається губернатора, градету в Дерпті. Пхуна, Зигмонтовського гузарів і в блиці

Та, не дивлячися, все таки добрий, лагідна, невинна буся; і я їх інаго кида. Вони дісталися відомостік

²⁾ бігуна.

арість. Вона, це б
— це добродушно
са, колись, німка,
одушний старичок,
брехун. Приміром,
зразом з новими ва-
пов, заки добився
він від якогось
подібно третього.
мо про виновника

езвісності. Першу
й вчитель, узвіс-
Петербурзі. І тоді
я, яка його й по-
разу, на вулиці,
а справжністі не
саджають в ка-
вречті привозять
ти якоїс граfini,
тасмнича власти-
його власний ви-
довершенню тайни,
саджають в ка-
їдки взяли і оден-
цій, не менше як

ність основати на
кинувші холодно-
лухаючи внутріш-
ньопомени, у якому
Фін'галья, Дмитрія
горе, не тимить,
аменитого вчителя
и выбране звання

і вступити в морську службу, розуміється — як лейте-
нант. Тут він двічі обіхав кругом світа і тільки раз
доіхав до південного полюса¹⁾ разом з Лазаревим. Під-
час цього плавання дізнається він доказно, звідки бе-
реться дерево оліва, неправильно названа прованською.
Ось де її джерело. Між Ліворно й Сінгалуро (замітне
знання географії!) єсть острів Прованс; на йому росте
здоровене оливне дерево, з якого й випускають олій,
як у нас, приміром, весною сок із берези. Острівом
і деревом володіє англичанин, француза й італієць, а ми
й німці від них уже дістаємо цей дорогий продукт. —
Із корабля перебрався він в Одеський земський суд, в якій
ранзі — незвісно. Тут провадив він життя оклянного
гуляки, попав у сонниці декабристів і його заслано
як безтермінового арештента в Ісмайлівську кріпость.
Тут він скоро став правою рукою коменданта і, — так
якось дивно вони склалося, його перевели в город Астра-
хань, у званію квартального доворідя. Але що обовязки
цього звання не завсіди чисті, так він подався у від-
ставку і приняв від «пітейної контори» місце повірен-
ного в Новопетровській кріпості, де його охрестили име-
нем спіртоміра.

Кампіоні, мій покровитель, — не менший, та шкід-
ливий і безсовісний брехун, пробрехався одного разу до
цього, що назава себе своїм московського генерал-
губернатора, графа Закревского, й кандидатом універси-
тету в Дерпті. Щоб перегнати й знівечити смілого бре-
хуна, Зигмонтовский на раз махнув в ротмістра ляйб-
гузарів і в блици звояки графа Гудовича. Знай наших!

Ta, не дивлячись на отсю невинну недостачу, він
все таки добрий, наїнний дідусь, а вона також добра,
лагідна, невинна балакуча і трошки сентиментальна ба-
буся; і я їх інакше її не називаю, як Філімон і Бав-
кіда. Вони дістають разом з Нікольським «Петербург-
скія Відомості» і я частенько приношу їм з города

¹⁾ бігуне.

кріп, петрушку й тому подібне вілля, що чай, читаю фелетон і вислухую чарівні пригоди наївного Філімона, за що й хіснується повним довір'ям Бавкіди.

1. липня. Нині післав я з парохом письмо до М. Лазаревського. Можливо, що останнє в душній тюрмі. Дав-би то Бог. Я сильно винуватий перед моїм неліцепрівним другом.

Я повинен був відповісти йому на письмо з дня 2 мая сейчас одержавши його, це-б то з липня: але я дожидаючи радісної вістки з Оренбурга, котру хотів я йому першому сповістити, даром прогайнував цілий місяць і все таки мусів написати йому, що я не вольний... і до 20 липня, а може бути, що й до 20 серпня такий самий солдат, як і перше, з тою хіба ріжницею, що дозволено мені набрати за себе вартового й ночувати в городі, — чим я і хіснується в відчінності. До 20 липня я відправив від себе всякі турботливі думки і розкошуюча тепер ранками безумовною самою, і на віть чаркою, хоч не знаменитого, а все таки чаю. Коли-б ще так добру сигару впихти в рот, таку приміром, як прислав мені 25 штук мій добрій друг Лазаревський, тоді-б я себе легко міг уявити на петергофському святі. Но, але це вже за-багато.

Нині дійсно в Петергофі свято, велике царське свято. Колись-то давно, в 1836 році, як-що я не помилуюся, я тал дуже був очарований оповіданнями про це чарівне свято, що, не питаючись свого господаря (я був тоді на науці у малаїра, чи так званого покосового живописця Ширяєва, чоловіка простацького й жорстокого), і не зважаючи на наслідки самовільного виходу (я знає наявно, що він мене не пустить), з кусником чорного хліба, з 50 копійками в кишоні і в дреліховім халаті, який звичайно носять ремісницькі учні, чкурнув з роботи просто до Петергофу на гулянку. Гарній, мабуть, я був тоді! Але, на диво, мені ані величний Самсон, ані інші фонтани, ані взагалі свято не сподобалося, і на

половину супротивоповідання занадто по-просту я утомився після певнішої реднавтої господине. рила блеск і велетнію, але вернувшись Штука вдалася мене спіячого на самовільної мандріжі І за якісні

Другий раз буде в зовсім інших досіськів пароход Карла Навловича никами Петровського горища простацького найбільшого живлення віри, а дійсно я нікчемний замінник Академії країнам я доказав, що яким довірсями а я нічим. До його розводу я не сказати, в його мався в цім святі мався тоді склад, як упали такою стрілою перед його чудовим в своїм серці маків. В тіні його жаркім, дикім мною мученицьким мною розстелявся

я, що чай, читаю
дівчого Філімона,
Бавкди.

Входом письмо до
мене в душній тюрми.
перед моїм непримі-

на письмо з дня
то з липня: але я
рга, котру хотів я
тайнував цілий мі-
ну, що я не воль-
ної до 20 серпня
го хіба ріжницею,
вартового й иочу-
з відчінностю. До
сі турботливі думки
звеною самотою, і на-
се таки чаю. Коли б
таку приміром, як
друг Лазаровський,
тергофському святі.

еліке царське свято.
до я не помиллюся,
нами про це чарівне
сподаря (я був тоді
жокового живописця
жорсткого), і не
входу (я зізнав на-
з кусником чорного
в дреліховім халаті,
учні, чурнув з ро-
нку. Гарний, мабуть,
відличний Самсон, ані
не сподобалось й на

половину супротив того, що мені наговорили. Може оповідання занадто розпалили мою фантазію, а може по-просту я утомився і був голодний. Здається, що це останнє певнішче. А до всього того я ще побачив серед натовпу моого страшного господаря з сплющеною головою господинею. Ця остання обставина вкінці захмарила блеск і велич свята, і я наже не чекав на ілюмінацію, але вернувся назад, зовсім «не дивлясь бившему». Штука вдалася мені щасливо. На другий день застали мене спячого на гориці, і ніхто й не догадувався моєї самовільної мандришки. Правду сказати, я й сам уважав її за якісь сон.

Другий раз був я на Петергофськім святі в році 1839, в зовсім інших обставинах. Цим разом я був на Верховській пароході в товаристві моого великого вчителя Карла Шавловського Брюлова враз з його улюбленими учениками Петровським і Михайлівим. Бистрій перехід з горища простацького мужика-малляря в пишну майстерню найбільшого живописця нашого віку!... Сам тепер не йму віри, а дійсно так було. Я з брудного горища, я нікчемний замурзанець, перелетів на крилах в чарівні салі Академії красних штук. Але чим же я хвалилося? чим я доказав, що я користувався наставами її дружини довірчим артиста великого на весь світ? Нічим а нічим. До його недоладного оженення і після доладного розводу я жив у його на кватирі, чи, ліпше сказати, в його майстерні. І що ж я робив? чим займався в цім святім місці? Дивно подумати... я займався тоді складанням українських віршів, котрі опісли упали такою страшною вагою на мою убогу душу. Перед його чудовими творами я задумувався, а голубив в своїм серці моого сліпця-кобзаря та моїх лютих гайдамаків. В тіні його прекрасно-розкішної майстерні, мов у жаркім, дикім наддніпрянськім степу, міготили передо мною мученицькі тіні наших бідних гетьманів. Передо мною розстилявся степ, засіяній могилами.

Передо мною красувалася моя прекрасна, моя бідна Україна, у всій непорочній, мелянхолійній своїй красі...
І я задумувався, я не мав сили, відвести мої очі духовні від цеї рідної, чаруючої принадності. Призвання — та їй годі.

Дивне однакож це всемогуче призвання. Я знов доброе, що живопись — мої будуча професія, мій хліб насущний. І замісць того, щоби вивчити її глибокі тайни, та ще за приводом такого вчителя, як безсмертний Брюлов, я складав вірші, за котрі мені ніхто ані гроша не заплатив, і за котрі наконець позбавили мене свободи, а котрі я, не зважаючи на всемогучу нелюдську заборону, все таки нишком складаю. І навіть думаю часом про надрукування (розуміється, під іншим іменем) цих пляксивих і худорлявих дітей своїх. Справді, дивно невгомонне призвання.

Не знаю, чи дістану я тут від Кухаренка гадку про мою останню дитину, «Москалеву криницю». Мені дорога його гадка і як гадка чулого, благородного чоловіка і як щирого, самостійного земляка моого. Жаль мені, що не можу тепер відвідати його на його розлогій Чорноморщині. А як я бажав-би! Та що робить! Спершу сплачується довг, потім заспокоюється вимоги голоду, а вже на кінці купується забаву. Так бодай роблять порядні люди.

А я боюся, і тінню бути подібним на безтъменного гільтая. Відгуляв і я свою пайку колись. Доволі.

Пора, пора душой смирится!...
Надъ жизнью ничего глумиться,
Отвѣдавъ горькаго плода.

Торі діставав нам комендант «Бібліотеку для Чтениж». Бувало, хоч переклад Курочкина з Беранжера прочитавши, все таки легше стане. А нині, крім фелстона «Петербургскихъ Вѣдомостей», зовсім нічого нема в сучасній літературі.

Та їй за тую пом та петрушкою то совісно, стара

2. Дві речі, мені удалися, як Перша рів — о дожидання став рого. Друга рів докончним для Без чайніка, чи до цього рукодія склянки чаю, я вар — цей своїм ясно Правда, — цего добродійного свідчиться об ці був у мене, во в Г. Афанасев, або нас в Цареграді, трактирні міста справах моеї слуг розсіяності, чи... Я зван його, як і творца, але не залошлось в руках це не мешкали разом, а друге, щоби, я оглядали по всячі я тайну пружини натяження. Цею Зразу я не міг захочеться, не зроблю, але каже я придивився пра властиве нещам чи пружину, як

красна, моя бідна
найсвоїй красі...
есті мої очі ду-
ності. Призвання

звання. Я знов
рофесія, мій хліб
— І глибокі тайни,
бесмертний Брю-
ніхто ані гроша
бавили мене сво-
огучу нелюдську
І навіть думаю
ід іншим іменем)
к. Справді, дивно

Кухаренка гадку
крипцю». Мені
нагородного чоло-
мого. Жаль мені,
ро зрозгой Чорно-
сть! Спершу спла-
оги голоду, а вже
роблять порядні

на безтименного
сь. Доволі.
ся!
читься,

бібліотеку для Чте-
ць Беранжера про-
ї, крім фелетона
ічого нема в су-

Та ї за туло худу теперішність треба платити кро-
ном та петрушкою. Хочби редька скорші виросла, а
то совісно, старіків угощати все тих самим продуктом.

2. Дві речі, котрі я собі справив припадком, так
мені удалися, як рідко удаються діла глубоко обдумані.
Перша рів — отсей дневник, котрий в' ці томлячі дні
ожидання став для мене доконечним, як лікар для хо-
рого. Друга рів — це мідяний чайник, котрий став
доконечним для моого дневника, як дневник для мене.
Без чайника, чи без чаю, я бувало якось лініво брався
до цього рукоділля. А тепер ледве тільки наллю до-
склянки чаю, як перо само проситься в руки. Само-
вар — цей своїм сичаним побуждає до діяльності: це
ясно Правда, я не мав нагоди, випробувати на собі
цього добродійного впливу самовара, але мав нагоду, пере-
свідчитися об цім чарівнім впливі на других. А іменно
був у мене, во время оно, приятель на Україні, «пікій»
Г. Афанасев, або Чужбинський. 1846 року доля звела
нас в Цареграді, не в отоманській столиці, а в єдиній
трактирні міста Чернігова. Мене кинула сюди доля в
справах мої служби, а його — непереможна любов до
роздінності, чи, як вій сам висловлювався, порив серця.
Я знов його, як найзаяйтішого й невичерпаного віршо-
творця, але не знов потайного механізма, котрим вводи-
лось в рух це невтомне натхнення. Але тоді, коли ми за-
мешкали разом, раз, щоби уникнути лишніх видатків,
а друге, щоби, як товариш по ремеслу, оден другого
оглядали по всяч час в день і в ночі, аж тоді пізнав
я тайну пружину, яка порушала це справді невтомне
натхнення. Цею пружиною був — шипачий самовар.
Зразу я не міг зрозуміти, чому мій товариш, коли йому
захочеться, не зажадає склянки чаю з буфету, як я
роблю, але каже доконечно подати самовар; та коли
я придивився приятелеві блище, то показалося, що він
властиве не самовар казав подавати, лише натхнення,
чи пружину, яка приводить в рух цю таємну силу. Я

перше дивувався, звідки і з якого жерела випливають у його такі довжевні стихотвори, а показалося, що по-просту отиралася скринка.

Ми пережили разом великий піст, і в городі не було не тільки панючкі, паші, але і павітій ІІ бабусі, якій він не вписав-би в альбом ніч який там чотироріш (він дрібницями погорджував), а цілу, велику ідилію.

Коли-ж у котрої чарівниці, як приміром у бабусі Дорохової, вдови по звісному генералі з 1812 року, не було пам'ятника, то він підносив ІІ прямо на шести, або й на більше листах, що найсентиментальніше послані.

Но тямлю — хто саме, але якісь глибокий знавець серця сказав, що найлініше мірило дружби — гроші.

І він правду сказав. Правдива, щира дружба, яка виявляється лише у важких, критичних пригодах, наїр'ї вона вимагає такої зимної міри. Шаїжинівший, одухотворений язик приязні — гроші. І чим більша біда, тим цирійша приязнь, яка прогаює твою холодну відмуму. Я, можна сказати, був на-стільки щасливий у своїй круговоротній житті, що нераз вкусив овоча з тою райського древа. І в теперішні, можна сказати — найкритичнішу хвилину, я дістаю 75 р. За що? З якої ласки? Ми з ним бачилися всього два раза. Перший раз в Орській кріпості, другий в Оренбурзі. Подай, Господи, всім людям таку приязнь і такого приятеля, як Лазаренський!

Але викоріні такий хабуз на інів благородного чуття, викоріні такіх приятелів, як Афанасів, Бархвіц і Апрелев. Скажім собі: Бархвіц і Афанасів, це дрянь, пустаки, але Апрелев? Це неякий-там Чугуєвський улан, не який-небудь ледаціца, лінейний поручик, а ротмістер кавалергардського Пого Величчества полка, сибарит і обожора на всю столицю славний, — це, як то кажуть, видна особа. З отсюо то видно особою познайомився я 1841 року в одного моого земляка, у нікого Соколовського. Перше вражіння було гарне. Молодий, свіжий, румяний товстун (не знаю, чому, я особливо вірю в

добрячість людей вершити очаровані Й знайомимось, і вступаємо у фі портрет, і я позову з власним спіданням чвертки зимної текстилля джину. Єдино в найдружній «ти» скінчилася в аристократом. Скінчилася, і другий залишив, не четвертий, і так поріг і ходити по гаті, і як-би хотів, що коли-б Афанасів би вірші без помилок, інакше.

Та це все багатіч, в тім, що як Цариграда, то у платити я. Не каму саму линчень ту треба було заплатити, жаючи на дружбу, нув. От звідки я на моральні сили, річ зовсім натуралистична. Двічі писав я до мені напів вірш Ов, стратила Росія мілівся. Торінський «Русського» Ивана Нє пригадаю собі пам'ятаю тільки, ській армії, Ба-

ела випливають
азалося, що по-

в городі не було
бабусі, якій він
чотиривірш (він
ку ідолію).

шімром у бабусі
з 1812 року, не
то на шести, або
льшише посланіє.
лібокий зневідь
ужби — гроши.
тра дружба, яка
приходах, паїтъ
ківішні, одухо-
ним більша біда,
холодну відьму.
її у своїй круго-
з тою райського
найкритичнішу
ої ласки? Ми в
ї раз в Орській
осподі, всім лю-
дим Лазаревський
їв благородного
Афанасєв, Бархвіц
нассєв, це дряпн,
угусевський улан,
учик, а ротмістер
ка, сибарит і об-
ля, як то кажуть,
ю познаються
нікого Соколов-
Молодий, спіжий,
особливо вірю в

добрічість людей подібного обему й краски). І щоби до-
вершити очарування, я уявив собі його лібералом. Отсє
ми й знайомимося, даліше дружимося, переходимо на «ти»
і вступаємо у фінансові зносини. Він замовляє в мене
портрет, і я позволяю йому, приїздити до себе на сеанси
з власним спідаником, який складається з 200 устриць,
чвертаків зимної телятини, шестін пляшок портеру й однієї
пляшки джіну. Все це в'їдалося й випивалося за сеанс-
ом в найдрожніший спосіб. Третій сеанс почався на
«ти» і скінчився шампаном. Я був захоплений приятелем
аристократом. Скінчилися сеанси, йду до друга по плату;
друг заплатит, не приймає; другий раз теж саме, третій,
четвертий, і так до десятка. Плюнув я другови на
поріг і ходити перестав. Таких другів було в мене ба-
гато, і як-би хто вибрав, все люди воєнні. Я певний,
що коли-б Афанасєв не був перше уланом, він писав-
би вірші без помочі самовара. і ми розсталася-би з ним
инакше.

Та це все байдуже: хто з нас без гріха! Головна
річ, в тім, що як прийшлося платити данину володареві
Цариграда, то у товариша мого не було готівки, і мусів
платити я. Не кажу вже про інше наїм спожите, а за
саму лише тут льюкомотиву, що рушала натхнення,
треба було заплатити 23 рублі. Цих грошей віц, не вва-
жаючи на дружине, чесне слово, і досі мені не повер-
нув. От звідки я довідався про вагу і вплив самовара
на моральні сили чоловіка. В такім становищі, як моя,
річ зовсім натуральна, що я раз-раз потребую грошей.
Двічі писав я до Афанасєва в Київ про ті 23 р., а він
мені напів віршами не відповів. Я тоді й подумав собі:
Ов, стратила Россия другого Тредяковского. Ale я по-
милівся. Торічної зими бачу: на безкрай аркушах
»Русск-ого Инвалида« безкрай вірші українською мовою.
Не пригадаю собі тепер, яка нагода викликала ті вірші:
памитаю тілько, що то було гидке влечування росій-
ській армії. Ба, подумав я собі: чи не отсє

ятель так визначається? Дивлюся: справді він, А. Чужинський! Так ти, мій голубе, живий і здоровий, та ще й підхліблювати навчився. Бажаю тобі доброго успіху на цій ниві, але не бажаю, стрічатися з тобою.

Віра без діл мертві есть. Так і приязнь — без реальних доказів — пусте, лукаве слово. Блаженні, стократъ блаженні приятелі, яких життя осянене було райдужним сяєвом усміхненого щастя, а голодна нужда своєю залишкою палицю досвіду ні-разу не застукала до дверей їх безкористної дружби. Блаженні! Вони й у могилу ляжуть благословляючи оден другого.

3. Нині приснився мені Лазаревський, — ніби прічав він за мною до кріпості і, не дивлячись на мої докази, що, мовляв, без пропуска годі мені вийти з кріпості, вивіз мене насильно й не дав навіть з Мостовским розпрощатися.

Незабаром опинилися ми в якомусь росийсько-татарсько-німецькому городі, в роді Астрахані. І верблоди й англізеровані коні по вулиці ходять і водограй блють, і кумис продають, і фабрика сигареток і театр і врепті вечір, ніч; Лазаревський сковорався; шукаю його, питала, і — буджуся. Збудившися, тішуся, що був це тільки сон і що, славити Бога, я не дезертир. А то мене знова узбройли-би на десять літ за пристіл і вітгину. Треба буде зайти до сотника Чеганова і заглянути в сонник, що значить, коли сниться самовільна відлучка?

Нині, себ то 4 жуля, коли я, як звичайно, встав о 3-ій годині, нагрів чайник, налив у склянку чаю і взявся за перо, почало заноситися дощ, а за кілька мінут пішов тихий, мелянхолічний дощик. Я покинув писати й думати, та любуюся цим прекрасним, і надзвичайно рідким тут явищем. Вітер з Астрахані, себ то північно-західний. Можна сподіватися, що дощик стане більший і буде падати до полудня. Яке добро було би це для нашої безводної пустині!

4. Я почував на городі в альтанці коменданта. Тепер

тут моя резиденція пішов тихий дощ спати. Під тихий альтанки капель у свій покійного мімого товариша галерії, у якій країна було. Цей ескіз передавили ми в руки Павловичом. Тут на всю долю настала робиться для розмальованої лінії нейро. Потім Канівський ростебфіл вдарив грім і я вчинив вікна й двері гімнівським побіг Шепкина, та та останнього разу

Говорив про чому не веде да відрюковано в підлітків. На це відповів так тихо й щасливо юмо щось відповідь сьому кріплення збирал якісні худі, обідом і пішов і мину нема. Але не міг заснути.

Недавно почав мому серцю, котрі рез те, що я тепер

Вчора, лягак і про Брюллову

авді він, А. Чуж-
ї здоровий, та
обі доброго успіху
в тебе.

твін — без реаль-
наженні, стократъ
було райдужним
нужда свою за-
тукала до дверей
Вони й у могилу

кій, — ніби при-
шивлячись на мої
мені вийти з кри-
йті з Мостовським

російсько-татар-
ані. І верблоди
і водограй блють,
і театр і врешті
якого, питано,
о був це тільки
А то мене знова
і вітчину. Треба
їдити в сонник,
відлучка?

звичайно, встав
у склянку чаю
дош, а за кілька
цик. Я покинув
расним і надзви-
страхані, себ то
що дощик стане
ке добро було бы

оманданта. Тепер

тут моя резиденція. Незабаром, як вібили вечірні зарю, пішох тихий дощик, і тому я скорше, як звичайно ліг спата. Під тихий, гармонійний шум падучих на кришу альтанки капель дощу, я солодко задрімав. Й побачив у сні покійного Карла Павловича Брюлова, а разом із ним свого товариша Михайлова, зразу у якійсь великий галерії, у якій крім одного ескіза Гвіда Рені, нічого не було. Цей ескіз Михайлова збиралася, компонувати. Потім перенесли ми в робітню, що в портику, разом з Карлом Павловичем. Тут теж нічого не було, крім великого, на всю салюнатищеного й загрутованого полотна, як це робиться для декорацій і на стіні наклеїної, грубозмальованої літографії Каліма з підписом Ріо-Джанейро. Потім Карло Павлович запросив нас на Лук'янівський ростебеф, як це бувало в незабутні часи. Але вдарив грім і я проснувся. Пішов зливний дощ. Я зачинив вікна й двері альтанки й знова заснув. За другим сеансом побачив я у Москві Михайла Семеновича Щепкина, та таким свіжим і добрым, як бачив його останнього разу 1845 року.

Говорив про театр і літературу. Я спітав його, чому не веде дальше »Записок Артиста«, яких початок видруковано в першій книжці »Современника« за 1847 рік. На це відповів він мені, що його життя проминуло так тихо й щасливо, що ні про що й писати. Хотів я йому щось відповісти, але ми опинилися в Новопетровському укріпленні й стрінулися з П. А. Кулішем, який зібрал якісні худі, сухі ростини. Я, як хазяїн, затурбувався обіdom і пішов шукати пільної спаржі, якої тут і помину нема. Але новий удар грому збудив мене і я вже не міг заснути.

Недавно почали мені снитися люде і предмети, любі мому серцю, котрих я давно вже не бачу. Мабуть через те, що я тепер раз-враз про них думаю.

Вчора, лягаючи спати, думав я про »Осаду Пскова« і про Брюллового »Гензеріха«. У сні побачив я вели-

кого іх творця. — Але досить цього! Ранок після бурі тихий і свіжий; це рідкість в тутешній гарячій пустині. І був-би я дурак, коли-б провів його за своїм дневником.

5. «Голєнький — ох, а за голєньким — Бог.» В моїй бібліотеці, яку я давно знаю цілу на пам'ять і яку давно спакували на дорогу, не було такої книжки, щоб варта була, товарищти меші в моїй радісній, самотній подорожі, по Волзі. Рітельмана «Історія Донського Войска» показалася мені доволі старою товаришкою і я пихнув її на самий спід. Щó-ж робити без книжки в такій повільній, спокійній подорожі? Це мене клопотало. Волгою від Астрахані до Нижнього? І спранді, що я робитиму цілій місяць без якої небудь книжки? Але фортуна, ця горда повелительниця повелителів світа, ця безозка цариця царів, стала нині моїм наймитом, ще гірше — Бердичівським фактором.

Налюбувавшись прекрасним свіжим ранком на городі, лішов я о 9-ій годині до кріпості. Мені треба було взяти хліба й дати насупити сухарів на дорогу. Приходжу до ротної канцелярії, дивлюся: на столі,рядом з веірцевими чобітми, лежать три досить грубі книжки в сірих, не нових окладниках. Читаю заголовок, і що я бачу! Estetyka, czyli umnictwo piękne, przez Karola Libelta. В касарні — естетика! Чи є книжки? пытаюся писаря. Каже: підофіцера Куліха. Відшукую того Куліха. Питаю: чи не продав-би мені Umnictwo piękne? а він відповів, що воно мені належить, що Шевелоцький, виїжджаючи з Уральська до рідного краю, передав йому ті книжки на те, щоби доручив їх мені, а він, Куліх, приніс їх сюди, положив в цейхгавс та й забув про них. Аж вчора ввали воїн йому в очі, і він дуже рад, що тепер може їх мені доручити. Для більшої радості я післал по горилку, а книжки склав в подорожну торбу.

Видиме діло услужної факторки фортуни! І так, з ласки цеї сліпної цариці царів, я маю на дорогу читання,

на яке зовсім не по моїй вподобі. Я, не знажаючи роді й штуці, ч філозофії та е Галічу, а врешті ровичу, котрий стечства, девізом а мені критик.

З Лібельтом ську Дівицю», я погляд він мені Побачимо, що б зазномитися.

6. Сиплася казував мені я разом з нею. З і, не дохочачи нувся з родиною збудився.

Третього д останньої сцені Кофта». Не хоті ганії сцени, а показалася вони подробицями у

Шоді ця з судженої прийти попанувати свої честями. Тож почестями — з ником і єще з розуміться, з т сень, навіть «І з невеликими піснеко женихи

Ранок після бурі
ї гарячій пустині.
в своїм дневником.
им — Бог. «В моїй
аматті і яку давно
нишки, щоб варта
мотній подорожі,
ого Войска» пока-
о і я пхнув ІІ на
в такій повільній,
тало. Волгою від
до я робитиму ці
Але фортуна, ця
, ця безоза царіця
гірше — Берди-

им ранком на го-
Мені треба було
на дорогу. При-
на столі, рядом
сить грубі книжки
з заголовок, і що
кне, ргрез Karola
це книжки? пи-
ка. Відшукую того
Umnictwo rіekne?
ить, що Пшевлоц-
ого краю, передав
в їх мені, а він,
їхгавс та й забув
в очі, і він дуже
. Для більшої ра-
зовав в подорожну
фортуни! І так, з
а дорогу читання,

якє зовсім не числив. Читання, що правда не зовсім
по моїй вподобі, та що робить на безрибо і рак риба.
Я, не знажаючи на ширу любов до прекрасного в при-
роді і штуці, чую непереможну, цепоборну нехіть до
фільзофій та естетик і отсі почування завдичу сразу
Галічу, а врешті нашому високошанованому В. І. Григо-
ровичу, котрий читав нам колись лекції про теорію ми-
стецтва, девізом котрих являлося: більше вдумуватися,
а менше критикувати, — чисто Ілатонський вислів.

З Ліблітом я трохи знайомий: читав його «Орлеан-
ську Дівицю», його критику й фільзофію. На перший
погляд пін мені віддався містиком і непрактиком в штуці.
Побачимо, що буде даліше. Боюсь, щоб зовсім не раз-
знайомитися.

6. Спілася мені академія мистецтва. Міхайлів по-
казував мені якусь нескінчену копію і відтак склався
разом з нею. З Академії я вийшов на Большої проспект
і, не доходячи до церкви Андрія Первозваного, стрі-
нувся з родинок тутешнього коменданта і від радості
збудився.

Третього дня вечером був я припадковим відцем
останньої сцени водевіля, під наголовком: «Недощита
Кофта». Не хотів я вписувати в мій дневник отсі бала-
ганиної сцени, але що по своїму несподіваному висліді
показалася вона важкою, так я і вписую ІІ з усіми
подробицями у мою вірну хроніку.

Подія ця збулася 5 липня. В неприсутності батька
судженії прийшла судженому до голови добра думка,
попланувати свою будучу подругу серенадою з усім по-
честьми. Тож зібрав він із рот співаків, теж з усімі
почестими — з барабаном, тарілками, ложками, треуголь-
ником і ще з деякими тарахкалами. І, коли проспівали,
розуміється, з танцями, ввесь репертуар салдатських пі-
сень, навіть «Пасля батюшкі астался сіротою маладец»
з невеликими змінами, — захопленому цею останньою
піснею женихові, (вона до якоїсь міри представляла

власне його становиско), захотілося, щоб діти його трохи погойдали. Чому-б то ні. Діти забралися до діла, і — о, злодійка доля! — саме тоді, коли вірні й пильні «ребятак» затягнули часте «гурал», — у воротах з'явився комендант; довге, голосне «ура» наразувалося, і вірні, несмішнів «ребятак» кинули свого батька-командіра серед вулиці, а самі сковалися, де хто міг. Положення жениха, дійсно критичне, ставало тим критичніше, що він без чулої співучасти своєї любої судженої не міг піднатитися на ноги із-за цирої радості, або, простіше кажучи, тому, що був мертвецьки пияць.

Другого дня рано являється у коменданта з рапортом отець судженії і просить, на основі права, щоб увільнено його знеславлену доньку і цілу його родину від безсorumного й безтимного пияниці й жениха підпоручника Чарца. На таке правне прохання відповідь ще не наспіла.

І як тут бути порядному семейному чоловікові комендантом отсього заграничного кодла безграниціх нікчемності! Ях розсліжувати й судити ці безконечні, повсякденні огидливості! А він-же, як начальник, обов'язаний порпатися в отсьому смердячому болоті. Противний обов'язок!

7. Видів нині в сні Москву, але нікого із знайомих не стрінув і церкви св. Спаса не бачив. Був на Красній площі, а Василія Блаженного не видав. Шукав у гостинному дворі іванівського полотна на сорочки, і не знайшов. Так і вбудився.

Снилася академія красних штук. —

Вставши рано, я, як звичайно, нагрів свій чайник, насипав чац і почав витирати склянку. Аж ось іде до мене мій «дядько» і каже, що фельдфебель приказав, сейчас ставитися до приладдження муніції. — «Та-ж приладжували недавно», кажу я. — «То вже не моя річ», відповів він: «приказано.» I так — в неділю не вдалося меві налікуватися час! Приходжу до кріпості і дові-

дуєся, що вчора з скарбовим промісяця серпня спостантина Николаєв робляться великі нішого гостя. ротами 1-ого батальону посоромитися, Петрова, признающего ж писара, врішили сокири сік не зважаючи на як буде готова, обличчя Косареву.

Сказано — тове. В повній а між ними й міс Косарев у всій і підішов прості і сказав: «А що з тебе гарного є і з Богом!» Та рови, щодня на вати і справляти такий милостивий на городі!

То: самий Татарови лист з Астрахані дістали відомий в Астрахані не командант, дізнавшися Косарева, втер й коли-б знову повідомив. На тім і скінчилось, як звичайний, заправив но-

б діти його трохи
ся до діла, і —
вірні й пильні
зоротах з'явився
з'явилося, і вірні,
ка-командира се-
міг. Положення
критичніше, що
судженої не міг
, або, простійше
ний.

менданта з рапор-
права, щоб увіль-
ного родину від
кених підпоруч-
чина відповідь ще

у чоловікови ко-
безграницічних нік-
и ці безконечні,
к начальник, обо-
ому болоті. Про-

ікого із знайомих
. Був на Красній
ав. Шукав у то-
на сорочки, і не

—
трів свій чайник,
у. Аж ось іде до
фебель приказав,
ці. — »Та-ж при-
вже не моя річ,«
неділю не вдалося
до кріпості і дові-

дуюся, що вчора прийшов якийсь Татарин з Астрахані з скарбовим провіянтом і розпустив слух, що при кінці місяця серпня сподіваються приїзду Великого князя Константина Николаєвича і що за для того в Астрахані робляться великі приготування для приняття найдостой-
нішого гостя. Капітан Косарев, що командує двома ротами 1-ого баталіона, сейчас взяла на розум, та щоби не посомонитися, таки вчора, при помочі свого писаря Петрова, призначив почесну варту, до котрої, в ласки того-ж писаря, назначено й мене. Цю морочну задачу рішили собі сяк-так перед світом, а зі сходом сонця, не зважаючи на неділю, приказано ладити муніцію, а як буде готова, вивести людей на огляд перед теляче обличчя Косарева і вірного його співробітника Петрова.

Сказано — зроблено: на 7-у годину все було го-
тове. В повній муніції виведено солдатів на полянку,
а між ними й мене. О 7 годині вийшов і сам капітан
Косарев у всій своїй ослячій величі, гордо привітався
і підійшов просто до мене; поклопав прямно по плечи
і сказав: »А що, брате, відставка? ні, ми ще зробимо
з тебе гарного фронтовика на правий фланк, а потім
і в Богом!« Та й зараз приказав капральному фрайте-
рові, що-дня по чотири годинки вчити мене марширу-
вати і справлятися ручницєю. Я попав в страх, як почув
такий милостивий' приказ. От тобі й спокійна самота
на горобі!

Тоді самий Татарин враз із розписом привіз комендан-
тови лист з Астрахані, в котрім його повідомляють, що
там дістали відомість з Петербурга, щоби Великого князя
в Астрахані не сподіватися, отже й не тремтіти. Комен-
дант, дізнавшися про розпорядок запобігливого капітана
Косарева, втік йому носа а навіть погрозив стражницею,
коли-б знов поважився турбувати людей без його відома.
На тім і скінчилось все. І я, як-би ничего не було, встав
нині, як звичайно, о 3-ї годині рано, нагрів свій чай-
ник, заправив нове перо і вписав цю неімовірну пригоду

в мою правдиву хроніку... Господи, чи настане для мене день визволення? чи настануть для мене щасливі дні, коли я читати-му ці сумні а правдиві оповідання, як фальшивий сон, як небувалу небилицю?

8. Нині поплив почтовий човен до Гурєва. Вітер полу-
днево-західний. Як вітер буде сприяти, то човен повинен вернутися сюди 17-ого, або 18-ого, вже не даліше, як 20-ого дня цього місяця. Чи вже-ж він нічого для мене не привезе? Не може бути. Це була-би нарочна ти-
ранія.

Нині ранком запросив я в огорож під-офіцера Ку-
ліха, того самого, що приніс мені з Уральська Umničtvo piękne Libelta. Розмова наша, розуміється, оберталася круг баталіона і, в особливості кругом другої роти, котра перед двома роками пішла з відсі, а тепер вернулася. І тоді й тепер я мав нещастя, належати до неї. Почи-
наючи з бувшого тоді ротним комендантам, поручника Обрядіна, перебрали ми цілу роту по одному чоловікови і зрешті дійшло до рядового Скобелєва. Цей Скобелєв, не дивлячись на його ім'я, був мій земляк, родом із Хер-
сонської губернії, і особливо памятав я його по україн-
ським пісням, які він співав своїм молодим, мягким те-
нором дивно просто і гарно. Особливо виразисто співав він:

Тече річка невеличка
З вишневого саду.

Слухаючи цеї чарівної пісні, забував я, що я в ка-
сарні. Переносила вона мене на береги Дніпра, на волю,
до моєї любої вітчини. І ніколи не забуду я цього смаг-
лого, полунаного бідолахи, як він зашивав свою сорочку і уносить мене своїм простим співом так далеко в душі
кої касарні.

По будові тіла й по рукам своїм, він не скідався на бравого солдата, за те я його особливо поважав,
та в роті він тішився славою чесного й мудрого сол-

дата. І не дивля-
рите лице, била
любовь його як а-
симо від пісень
призначався, втіка-
нетямуичим роди-
де й дали йому
балахуна, росій-
то бідолаху Скоб-
рушливу подію.

Незабаром, з
мендантом роти, по-
віступив рядового

А рядовой С
дечних тайн сво-
люборниці. Не м
Скобелев, теж в
свого повелителя
дечності, піdstуп-
ред двома місяцями
сріблом на адресу
товариша (мабут
ї, на доказ пра-
з п'ятьма печаткам
він був баталіон
підозрівали, але
посилок, та він
ї хіснувався славою
відавши про та-
до його з пустими
гроши. Отець-ко-
батька-командира

Коли-б це бы-
би, але що сцені-
благородних виді-

оди, чи настане
тъ для мене щас-
правдиві опові-
небилиці?

трева. Вітер полу-
гочовен повинен
е не дальше, як
нічого для мене
аби нарочна ти-

к під-офіцера Ку-
льська Умніцтво
ється, оберталася
другої роти, котра
тепер вернулася.
ти до неї. Почи-
антом, поручника
одному чоловікові
а. Цей Скобелев,
як, родом із Хер-
ї його по україн-
людим, мягким те-
вразисто спіав

ав я, що я в ка-
Дніпра, на волю,
буду я цього смаг-
дав свою сорочку
так далеко з душ-
, він не скидався
особливо поважав,
то й мудрого сал-

дата. І не дивлячись на смугле, нездатне й віспою по-
рите лицо, била від його сміливість і благородність. І я
любив його як земляка й як чесного чоловіка, незави-
симо від пісень. Був він, як сам мені під секретом
признався, втікач-кріпак, попав у бродяги, заявив себе
нетяжчим родини й рідині був зачисленний у салдати,
де й дали йому прізвище Скобелева, в честь звісного
балакуна, російського інваліда Скобелева. Так про цього
то біodalux Скобелева Куліх розповів мені ось яку зво-
рушили подію.

Незабаром, як друга рота прийшла в Уральск, ко-
мандант роти, поручник Обрядін, взяв до себе у постійні
віступні рядового Скобелева, як тверезого й надійного,
но для фронту слабого салдата.

А рядовой Скобелев нехотиці став повірником сер-
дечних тайн свого коменданта і постійним ляком юного
любовниці. Не минуло й пів року, лк беззупинні лакей
Скобелев, теж нехотиці, став любовником любовниці
свого повелителя. Одного разу, в хвилину великої сер-
дечності, підступна зрадниця зрадила Скобелеву, що пе-
ред двома місяцями Обрядін одержав із Москви 10 рублів
сріблом на адресу Скобелева від якогось бувного його
товариша (мабуть бродяги), тепер склепового помічника.
І, на доказ правди своїх слів, показала йому куверту
з п'ятьма печатками. — Поручника Обрядіна, ще коли
він був баталіоновим адютантом і касієром, не тільки
підозрівали, але й приловили були на крадіжі подібних
посилок, та він якось то вмів кінці пустити в воду
їх хіснувався словою порядного чоловіка. Скобелев, до-
відавши про такий вчинок батька-коменданта, явився
до його з пустим пакетом у руці й домагався від його
грошей. Отець-коменданտ почтив його пощадиною, а він
батька-командира позаушником.

Коли-б це було сам-на-сам, то на тому й покінчилося-
би, але що сцена отся відограна була в присутності
благородних видців — офіцерів, так збентежений поруч-

ник Обрядін, арештував рядового Скобелєва і подав баталісному командантові рапорт про те, що сталося.

В-наслідок рапорта переведено слідство, а в-наслідок слідства поручниками Обрядінови казали податися у відставку, а рядового Скобелєва передали воєнному судові. А по присуду воєнного суду рядовий Скобелєв перейшов скрізь зелену алею, як солдати говорять, се-б то дістав 2000 палок і був засланий в Омськ на сім літ в арештантські роти. Сумна, і на жаль, не одинока того рода подія.

Бідний Скобелев! Родився ти і виріс у неволі... Захотілося тобі попробувати широкої, солодкої волі, і ти залетів у Едіку (так звичайно називають солдати Новопетровську крістості), заletів ти в мою семилітнію тюрму, мов тає співуча пташка з України, немов на те тільки, щоби своїми солодкими, сумовитими піснями пригадувати мені мою милу, мою безталанну рідину землю... Бідний, нещасливий Скобелев! Ти чесно, благородно віддав політичник благородному злодіїв-грабівникові і за це чесне діло пройшов крізь стрій і поніс тяжкі кайдани на береги пустинного Іргиза й Оми.

Ци стрінеш ти в своїй новій неволі такого пильного й вдачного слухача, такого товариші твоїх сумовитих, солодких пісень, яким був я?... Стрінеш — і не одного такого-ж, як і ти, невольника сірому, земляка-варнака, таврованого, що проріє словою вляки на твої тяжкі кайдани за відрадні, милі, рідині звуки... Бідний, безталанний Скобелев.

9. Смерком знявся свіжий вітер від північного сходу, прямо в лицез нашому почтовому човні. Він тепер на повному морі пустив якор, а коли підніме, — Бог знає. Норд-ост тут пануючий вітер. Він може віяти довго і протягнути мою і без того довгу неволю далеко по-за положену мною границю, це-б то по-за 20 липня. Сумно, невимовно сумно! Цілу піч я не міг заснути, мене гризла найлютіша туга. Досвіта пішов я до моря, викупався

та тут на піск Аркадія Родзянкі Показував він і вав про високу галом, а в літер Гоголя, а особли щадно від так її брудними своїм Баркова. Проти тихий дощик, і

Кажуть: об ввижається. Це Родзянку видів його селі Весели надій свою ту «малоруськими» тоном, його найбл найгіршого ворожився з отсім, явися Якож с а тим давно-забу шеної природи куле сотника Ченних привидів. А зеркала укритих

10. Вітер все вливав новий місці лучаються альтанці та слухале густі каплі танки. Кілька ще й прокляти дають спокою.

Брався я кількох своїх будучих ес «Гензеріх» та «

блéва і подав ба-
тè, що сталося.
ство, а в-наслідок
ні податися у від-
восному судови. А
коблев перейшов
тт, се-б т дістав
ім літ в арештант-
динока того рода

виріс у неволі...
солодкої волі, і ти
ють салдати Ново-
мою семилітню
аїни, немов на те
тими піснями при-
ну рідину землю...
но, благородно від-
грабівникова і за
ніс тяжкі кайдани

волі такого пиль-
аріша твоїх сумо-
. Стрінеш — і не
а сірому, земляка-
зову вдали на твої
ї звуки... Бідний,

д шівнічного сходу,
зу. Він тепер на
дніме, — Бог знає.
може віяти довго і
воло далеко по-за
а 20 липня. Сумно,
аснути, мене гризла
до моря, викупався

та тут на піску і заснув. У сні побачив покійного Аркадія Родзянку в його Веселому Подолі близь Хорола. Показував він мені свій дуже штудерний парк, толкував про високу простоту й про ідеали в мистецтві загалом, а в літературі зокрема, ганьбив брудного циніка Гоголя, а особливі його «Мертві душі» нівечив безпощадно від так угощав герметично затканими сардинами й брудними своїми «Малоруськими» віршами в роді Баркова. Противний старичок. Розбудив мене дрібний, тихий дощик, і я побіг на горід як мокра курка.

Кажу: об чим наяві думаєш, те тобі й у сні вважаєшся. Це не завсіди так. Я, приміром, Аркадія Родзянку видів тільки раз, і то припадком, 1845 року, в його селі Веселій Подол, і він мені за кілька годин так надоїв свою тупою естетикою і брудними та глупими «малоруськими» віршами, що я втік до його брата Платона, його найближчого сусіда, і як це буває, — до його найгіршого ворога. Пізніше я й забув, що колись бачився з отцім масним віршробом, а він мені у сні явився Якаж сполука між моїми вчерашніми думками а тим давно-забутим мною чоловіком? Каприс нашої душевної природи і ніякої льогічної злукі. Навіть «Оракул» сотника Чеганова негоден, пояснити подібних сонних привидів. Але все таки піду я, й загляну до цього зеркала укритих тайн природи.

10. Вітер все той самий, і туга та сама. Дощ дальше вливає новий місяць. Такі довгі любоці з ним тут мало коли лучаються. Цілій день перележав я нерухомо в альтанці та слухав монотонної, тихої мельодії, яку дрібні, але густі каплі дощу вибивали о деревину кришу альтанки. Кілька разів забираєся спати, але надармо, а ще й прокляті мухи злетілися з цілого городу й не дають спокою.

Брався я кілька разів, будувати воздушні замки на своїх будучих естампах акватinta — та не вдавалися. «Гензерах» та «Осада Пскова» не вдавалися особливі.

На перший раз треба оминати наготу. Треба досвіду й досвіду, а то ця чарівна Брюллівська нагота вийде в естампі одним безобразієм. Не хотів би я, щоб мої будучі естампи вийшли подібними до парижського естампу аква-тinta з образу «Останній день Помпеї». Глуний, безобразний естамп. Опоганено геніяльний твір.

В такім поганім настрою пригадав я собі *Umniectwo* рідкне Лібелль і взився живати його: тверде, кисле та нуде, мов той німецький «рассерзунк». Як, приміром, чоловік, що так поважно трактує вітхнення, пірит просто-сердечно, немов то Йосиф Верцет казав себе привязувати на гнізді щогли, щоб набрати вітхнення. Яке мужицьке поняття об тім невисказаним, божеським почуттю. І вірить в це чоловік, що пише естетику, що говорить про ідеали, про високе й прекрасне в духовій природі чоловіка. Ні, й естетика мені нині не вдалася. Лібелль тільки пише по-польськи і почував (о чим я сумнівалася), а мислив по-німецьки, а бодай перенявся німецьким ідеалізмом (колишнім, — який тепер, не знаю). Він скидається на нашого Жуковського в прозі; він так само, як небіщик Жуковський, вірить в безжизнну красу німецького ідеалу.

1839 року Жуковский, вернувшись з Німеччини з величезним портфелем, наладованним творами Корнеліюса, Гессе й інших світочів мінхенської школи, найшов твори Брюллова сильно матеріальними, що придавляють до грішної землі божество мистецтво, й повертаючися до мене й до покійного Штернберга в майстерні Орлова, попрохав зайти до його й повчтися від великих німецьких учителів. Ми не минули нагоди похіснуватися тим і на другий день явилися в кабінеті германофіла. Та, Господи! що ж побачили ми в отьому довженому, розкритому перед нами портфелі! Довгі, безжизненні мадонни, окруженні готицькими, худими херувимами й інших, — сущих мучеників, — мучеників живого, всміхненого мистецтва. Побачили Гольбайні, Дієра, але не

представників мішалися ці німці що в архітектурі типічні безобразні феодальні архітектори.

Umniectwo ріаторбу і знова фі положенні. Що

Іезубутні, з ніби ласкій, раді чарівного спомину лиши у пір'я оригінальну забірку в-голос свою діного, іншого назавас нас зіспу уже замкнути пакієст увійшов наміроні. Василі листували портвість начерком» вправно зробленим геніяльним ішло кілька нешили своєю одногубного джереманеру? Невже сильно опоганили жання, жалісні натися з Карлом лова В. А. Жук

Оден мій за- дивлячись на «Віланському Собоцької безугарної образа, то він і

7. Треба досвіду
ка нагоді вийде
би я, щоб мої бу-
жського естампу
Помпей». Глуший,
льний твір.

себі Um n i c t o
го: тверде, кисле
Як, приміром, чо-
на, пірит просто-
 себе привязувати
л. Яке мужицьке
ім почуття! І ві-
що говорить про
вій природі чолові-
ся. Лібелт тільки
умнівається), а мис-
німецьким ідеаліз-
). Він скідається
так само, як не-
красу пімецького

з Німеччини з ве-
рами Корнеліюса,
школи, найдов-
шо, що придавляють
о, й повертаючися
мастерні Орлова,
від великих ні-
год похіднуватися
нінеті германофіла.
сьому довженому,
ї, безжизненні ма-
херувими й ин-
в живого, всміхне-
а, Дірера, але не

представників мальтства 19 століття. Та до якої-ж міри пере-
мішалися ці німецькі мальпі-ідеалісти. Не замітили вони,
що в архітектурі Кленца, для якої творили свої го-
тицькі безобразні твори, нема й тіні, яка нагадувала би
Феофільку архітектуру. Дивне, незрозуміле поміщення.

Umniectwo piękne — Лібелта сховав я в подорожню
торбу і знова фігуру свою притиснув у горизонтальному
положенні. Що буде даліше, це знаю.

Незабутні, золоті дні! Промайнули ви переді мною
нібл ясній, радісній привид, оставляючи нестергтий слід
чарівного спомину. Були ми тоді із Штернбергом що
лиш у пірра порослими молодиками, і розглядаючи цю
оригінальну збірку ідеальної безугарності, висказували
в-голос свою думку. Таким способом 'довели лагід-
ного, ніжного Василя Андрієвича до того, що він
називав нас зіспутними учнями Карла Павловича й хотів
уже замкнути перед нашими посами портфель, коли в
кабінет увійшов князь Вяземський і перешкодив благому
намірові Василя Андрієвича. Ми дальнє рівнодушно
листували портфель і були нагороджені за терпіли-
вість начерком «Послідного дня Помпей». Начерк цей був
вправно зроблений пером і злегка покритий сепією. За
цим геніальним нарисом, майже позміненим у картині,
йшло кілька певдалих ескізів Бруні, які нас перестра-
шили своєю однноманітною безугарністю. Звідки, з якого
погубного джерела зачерпнув Бруні отсю мепропридану
манеру? Невже-ж одно бажання оригінальності так
сильно опоганило твори невтомимого Бруні? Погане ба-
жання, жалісний результат! І цей чоловік хотів рів-
нитися з Карлом Великим! (Так звичайно називав Брюл-
лова В. А. Жуковський.)

Оден мій знайомий, не артист, а так собі любитель,
дивлячись на «Покров Божої Матері» Бруніого в Ка-
занському Соборі, сказав, що коли-би він був матією
цьої безугарної дитини, що вальється на первому пляні
образу, то він не тілько на руки не взяв-би, але й пі-

дійти боявся-би до отього маленького кретина. Замітка незвичайно вірна й влучно сказана. А його «Мідіана змія»? Це — товпа безугарних і найбесталанніших акторів та акторок. Я бачив цей образ у підмальованні й перестрашився. Немиле вражіння, а все-ж таки вражіння. А коли цей великий образ скічено, то він і того немилого вражіння на мене не зробив. А, прецінь, наміром його було зінечити «Останній день Помпеї». Великий, та на-жаль, невдатний намір.

11. О півночі вітер перемінився і пішов на північний захід. Я полюбувався прозорими, зникаючими хмарками й ліг спати. Я збудився до схід сонця. Небо було чисте. Тільки одна, одніська зірка, як брилянт, горіла високо на сході. Це мабуть Аврора. Заки сонце глянуло з-пода виднокруга, — зникла. Я весело плявся до свого чайника, відтак ровгорнув дневник та, як кажуть, і пів букви не міг написати: так мені стало весело. І я, налившись чаю і наслухавшися чичиркання ластівок, пішов до кріпості, щоб замовити мішок на сухарі і взяти другий том Лібел'та; зайшов до Мостовського, він мене угостив чаркою чаю, від якого не мав я сили, відмовитися, бо чай був з цитриною, несказана розкіш в тутешній пустині. За часм розказав він про слідство, що почалося в справі судженого з судженою. Слідство почалося лікарськими оглядами, як водиться в присутності знатоків. При тому лікар Нікульський пожартував, найшовши дівчину неткнутою і це дало привід до грубих насміхів над судженим. Гидота!

Замовивши торбу на сухарі, і до останку влаштував свою мізерію, взяв другий том Лібел'та та три цигара, які липшилися з тих 25, що прислав мені був Лазаревський враз в сепісю. Цигара знамениті, правдиві гаванські. Вернувшись на горід, я, як звичайно, до обіда лежав під своєю вербою та читав Лібел'та. Нині і Лібел'т видався мені уміркованим іdealістом і більше похожим на чоловіка з тілом, ніж на безтесного Німца. В однім

місці він виводив і сила духа не мала в моїх очах рішучу. Він пренаївно діє присутній у всім, побивається за він її перший від

При обіді бу жартував з мого такували йому бу вся компанія буде по звичаю, заснувавши надяг чисту полотняну роботи і пішов відтуди, що зелені було місце пішов до господарів, тами голі, смагливі, бути лаялись, а він маз перед заходом сонця овіді черніла до вікон, в червонявлім світлом білі мури другої кімнати свою семилітню тряплю я на стелі, лоті, видні були любувався і слідом він разом із стелі на город прийшов. Іраклій Александрович повітними цигарами, чавши від Наташа, у мене в губі дівчина сказала, що кий сам єретик-сунніт, що цигара мені

кretina. Замітка
А його «Мідана
сталанніших ак-
тів у підмальованні
все-ж таки вра-
їнчено, то він і
обив. А, прецінь,
й день Помпеї».

і пішов на пів-
ними, зникаючими
зі схід сонця. Небо
ока, як брилянт,
ора. Заки сонце
весело в'явся до
ні та, як кажуть,
ні стало весело.
ичіркання насті-
міпок на сухарі
до Мостовского,
го не мав я сили,
несказана розкіш
він про слідство,
женою. Слідство
одіться в присут-
ульський пожарту-
де дало привід до

станку властував
а та три цигара,
був Лазаревський
авдів гаванські.
, до обіда лежав
Нині і Лібелт
більше похожим
го Німца. В однім

місці він виводить (розуміється, остережно), що воля
і сила духа не може проявитися без матері... Лібелт
в моїх очах рішучо покрасчав, але він все таки школляр.
Він пренаїво доказує, що всемогущий творець світа,
присутній у всім, видимі і невидимі нам світі, — і, так
побивається за цю, стару як світ правду, як коли-би
він її перший відкрив.

При обіді було веселіше, як звичайно: комендант
жартував з мого лагодження до дороги, а другі при-
такували йому більше, або менше прямзо, але взагалі
вся компанія була в добрім гуморі. По обіді я, також
по звичаю, заснув під своєю любкою-вербокою, а під вечір
надяг чисту полотнянку та соломянний капелюх домашньої
роботи і пішов на туркменські баштани. Помимо того,
що зелені було мало, мені і баштани подобались. Я зай-
шов до господарів в аул; біля кибітов гралися з козля-
тами голі, смаглі діти, в кибітках пищали жінки, ма-
бути лаялись, а за аулом чоловіки справляли свій на-
маз перед заходом сонця. Вечір був тихий, ясний. На
овиді чорніла довга смуга моря, на березі його горіли
в червонявім світлі скали і на одній із скал блицали
блі мури другої батерії і всієї кріпості. Я любувався
своєю семилітньою тюрмою. Вернувшись на город, на-
трапив я на стежечку, на якій на засохлому вже бо-
лоті, видні були сліди малесеньких, діточих ніжок. Я
любувався і слідив за отсим дібосенським слідом, поки
він разом із стежечкою не згубився у степовій поляні.
На город прийшов я саме на вечерній чай; почастував
Іраклія Александровича і Николая Єфремовича моїми за-
повітними цигарами, а останнє сам закурив. Всі, по-
чавши від Натасеньки, немало здивувались, побачивши
у мене в губі димче цигаро, а нянка Явдоха, ураль-
ська козачка, зовсім розчарувалася що до мене. Вона
досі гадала, що я, що-найменше «часовенний», а я та-
кий сам еретик-супостат, як і другі. А всі разом казали,
що сигара мені до-лиця і що з нею я похожий на по-

рядного вояжера. Такому вдатному порівнанню я й не думав противитися і в думці переносився на чердак парівця «Меркурія», або «Самолета», а про бурлацькі пісні, про перекази об Стенці Разіні, забув й гадати.

»Ужъ сколько разъ твердили міру,
Что лесть гнусна, вредна, но все не впрокъ.«

Задурманений підхлібством, я, проти звички, і розумітесь, на шкоду жолудка, не мав сили, відмовитися від пельменів. Пельмени були по мистецькі заготовлені і я віддав їм неложну честь. Після вечірі довго гуляв я по городі і, мало-по-малу визволившися від впливу самолюбства, привів свій гордий дух до рівноваги й тихо заспівав гайдамаїку пісню:

Ой поїжжас по Україні та козаченько Швачка ...

Від тої любої мені пісні я незамітно перейшов до другої — не менше любої:

Ой ізїйди, зїйди, ти зіронько, та вечірня ...

Та меляхолійна пісня нагадала мені той вечір, коли я і молода Кулішева співали на два голоси отсю чаївну співанку. Було це другого дня після їх вінчання, памятного 1847 року. Нобачу я тую прегарну білявку? Заспіваю я це ту сердечну пісню?

Спомини приколисали мене; я солодко заснув і побачив у сні Новгород-Сіверський (мабуть в-наслідок недавнього читання Алексія Однорога). Вулицями їздили в старосвітському величезному берлині, величезні,rudі, пані монахи; а поміж них попався мій тверезий друг Семен Гуляк — Артемовський. Це пельмени так напометаморфозили.

12. Однайцятим, непаристим й нещасливим для мене числом скінчився перший місяць моого днівника. Який добрий геній шепнув мені тоді цю думку? Ну, що я робив-би був цілій цей місяць, безконечно довгий місяць? Хотя і ця робота мимохідня, то все-ж таки воча кілька годин

на день віднімає мене важка усебалася мені: як звикнемо до його наступним. Зраз вязку, як до «п» а тепер, особливі собі міданий чи нечною потребою не отсе новиною то мені й у голову еластичну посуд безжurno відносити бездобра.

Нині рано, я постановив спільні фундаменти редькою і приступаю до знаменитої заготовлені була.

Піршого сій днісний лист із Годівляни став готовим, а може й вже в Ураді, де більшому братові, так я прибав сій знаю, чим захоплюється, а в додатку

Бруднішими разкольників і гізі, тисяч раз Стенькі Разіні, днівницю й гостинній ворі, диктує писце: Уральськ

порівнанню я й не
жився на чердак пі-
стро бурлацькі пісні,
ї гадати.

іру,
се не впрокъ.«

оти звички, і розу-
сили, відмовитися
стечки зготовані
вечері довго гуляв
вивиніся від впливу
рівноваги й тихо

аченько Швачка...
мітво перешов до

а вечірня...
ені той вечір, коли
а голоси отсю ча-
після їх віччання,
прегарну бляявку?

лодко заснув і по-
бути в-наслідок не-
Вулицями їздили
ні, величезні, руді,
мій тверезий друг
пельмені так на-

щасливим для мене
го дневника. Який
ку? Ну, що я робив
огні місьць? Хотя
воца кілька годин

на день віднімає у відливі нудьги. А це — тепер для мене важна услуга. В перші дні робота ся не подобалася мені: як не подобається усяке заняття, поки не звикнемо до його, поки не стане воно нашим хлібом насущним. Зразу я брався до моого дневника, як до обов'язку, як до «пунктиків», як до муштри з ручницею; а тепер, особиво від того щасливого дня, коли придбав собі міданий чайник, дневник став для мене такою ко- нечною потребою, як хліб з маслом до чаю. І коли-б не отсе невиносиме дожидання, не отсе нудне безділля, то мені й у голову не прийшло-би, придбати собі ту еластичну посуду, на якій я тепер кожного ранка так безжурно відпочиваю. Добре то кажуть, що нема зла без добра.

Нині рано, записавши щасливе одинадцяте число, я постановив спрібувати шинки — власної роботи. Тому винес фундаментальну чарку горілки, закусив молодою редкою і приступив до власного твору. Шинка показалася знаменитою, свіжою, — не дивлячись на те, що зготовані була ще в місці січні.

Першого січня цього року дістав я був перший ра- дісний лист із Петербурга від графині Толстої, і з того дня став готовитися в дорогу. А що мандрувати треба було, а може й тепер треба буде, — по сріблистих берегах Урала, де благочестиві Уральці, а особливо Уралки, нашому братови-разколінникові води напітися не дадуть, так я придбав отсей необхідний, копченій продукт. Не знаю, чим захоплюється в Уральцях цей статистик-гумо-рист, а в додатку брехун, Небольсин?

Брудніших і грубіших людей від тих закостенілых разколінників я не знаю. Їх сусіди, степові дикари кір-гізи, тисяч раз людянійші від отсих прямих нащадків Стенькі Разіна. А брехун Небольсин захопленій їх людяністю й гостинністю. Мабуть йому, піному, в брудній порі, піктував якісь Железнов статейку під над- писю: «Уральські казаки», а він, в веселої руки, спи-

сав та ще й присвятив В. И. Далю. Безсовісні, шкідливі і подлі такі письмаки.

Спіріувавши подорожнього продукту й знайшовши його більше чим вдоволяючим, я задоволений сам з себе, спочив під свою любкою-вербою і взявся до Лібелльта. Він мені нині цілком подобається: або він дійсно додадний, або тілько мені здається таким, тому що мені вже другий день навіть зовсім непринадні ріči видаються принадними. Шасливий стан! Лібелльт н. пр. коротко, гарно і ясно завважує і висказує дуже справедливо цю, правда, не зовсім маловажну правду, що релігія у давніх і нових народів все була джерелом і підоїмою красних штук. Це правда. Але отсе вже не цілком: він н. пр. чоловіка-творця в сфері штук красних взагалі, отже і в мальарстві, ставить вище від природи, тому що, мовляв, природа творить в назначених їй, незмінних границях, а чоловік-творець в своїм творенню нічим не є обмежений. Чи так воно справді? Мені здається, що вільного артиста настільки ж ограничує окружуюча його природа, наскілько природа ограничена своїми вічними, незмінними законами. Нехай цей вільний творець попробує хоч на-волос відступити від вічної красавиці-природи, а зробиться безбожним і моральним почварою, подібною до Корнеліоса й до Бруні. Не кажу про да-геротипне наслідування природи; тоді не було-б мистецтва, не було-б творення, не було-б дійсних артистів, а були-б тілько портретисти, в роді Зарянка.

Великий Брюллов і черточки одної не зробив без моделя, а йому, твердеви, можна-би це дозволити. Так він, гарячий поет і глибокий мудрець-серцевід, одягав свої високі, світлі фантазії у форми непорочної, вічної правди. І тому то його ідеали, повні краси й життя, здаються нам такими милими, близькими й рідними.

Лібелльт мені нині дійсно подобається. Протягом десяти літ я, крім степу й касарні, нічого не бачив, і крім салдатського, рабського слова, нічого не чув.

Страшна, мозговим розмовник Лібелльта, сердечна

Як мило по-день. Вечір був я двічі твердиня третьої батерії старинною піснею Перша строфа

Б
С
С
Е

Це пісня добраття по поході вперше тут приходить на сцену Москви й Пензені, в Міщанських тандемах здигувався, почав

Радо слухав мовк, або, працюючи пішов його слід до Новопетровська з другом своїм, кликав мене д'яко

Та, що в плаща, та й тобі листи, я збудився

13. Нині сучасний західний. Це гвинна-би діждали мене ця радісна славійшим.

бесовісні, шкідливі

щуту й знайшовши
золений сам з себе,
заявся до Лібелльта.

або він дійсно до-
хим, тому що мені

одні річи видаються

не і пр. коротко,
справедливо цю,

що релігія у дав-
нім і підйомо крас-

ке не цілком: він

з красних взагалі,

від природи, тому
зачехих їй, незмін-

оїм творенню нічим
від? Мені здається,

зачас окружуюча
заничена своїми віч-

їй вільний творець
з вічної красавиці-

ральним почварою,

Не кажу про да-
ї не було-б мистец-

тійських артистів, а
актринка.

Їй не зробив без мо-
жеволити. Так він,

ївід, одягав свої ви-
чної, вічної правди.

її життя, здаються
дними.

ться. Протягом де-
го не бачив, і крім

о не чув.

Страшна, мордуюча проза... І тепер, припадковий
розмовник Лібелль — такий для мене чаївлівий. Гли-
бока, сердечна діка підофіцерова Куліхови.

Як мило почався, так і скінчився мило цей другий
день. Вечір був тихий, прекрасний. Для руху обійшов
я двічі твердиню. Начав і в третій обходити, та біля
третьої батарії зупинив мене уральський козак своєю
старинною піснею про Ігнашу Степанова, сина Булавіна.
Перша строфа пісні мені незвичайно подобається:

Возмутился нашъ батюшка
Славний тихий Донъ,
Отъ верховыица
Вплоть до устьица.

Це пісня донська, але присвоїли собі її Уральці, як
бррати по походженню. Я не мало здивувався, почувши
вперше тут тулу пісню, тому, бо Уральці, які сюди
приходять на службу, є з дебільшого народ, що бував
у Москві й Петербурзі. Вони заєдно співають модні,
ніжні романі, захоплені або в сальонах на Козісі, або
в Міщанських та Под'яческих вулицях. Так я немало
здигувався, почувши такого відступника від закону моди.

Радо слухав я незримого співака, поки він не замовк, або, правдолібно, не вспну; і я благорозумно
пішов його слідом. Над раном приснилося мені, ніби-то
до Новопетровської кріпості приїхав фельдмаршал Сакен
з другом своїм, київським митрополитом Євгенієм, і мо-
кликав мене д' собі.

Та, що в мене не було солдатського одягу крім
плаща, та й то без еполетів, так, поки нашивали епо-
лети, я збудився і був сердечно рад такій невдачі.

13. Нині субота; вітер все той самий — північно-
західний. Це гарно. Значиться, хоч-не-хоч лодка по-
винна-би діжджатися оренбурзької почти. Чим блище від
мене ця радісна подія, тим нетерпіlivішим стаю й тру-
сливішим.

Сім тяжких літ у тому безвихідному заточенню мені не здавалися такими довгими й страшними, як ті останні дні дожидання. Але все від Бога. Убивши в собі ідовитий сумців, я взялся до свого вірного друга Лібелльта і з насолодою перебесідував з ним до самого вечера. Вечером пішов я знова до другої батареї, сподіючись почути вчорашнього бояна. Та вчорашній боян обманув мої надії. Я вернув у горбд, ліг під свою верблюю і, сам не знаю, як воно склалося, — заснув й пробудився аж рано. Рідка, незвичайна подія! Такі дні й такі події повенен і вписувати в свій дневник, тому, бо загалом мало сил, а останніми днями сон мене зовсім не брався.

14. Нині неділя. Вітер заєдо тобі сампій. Чи не пора-б йому піти на північний схід? О, як-же він мене врадував-би, коли-б хоч завтра пішов. Кращий удар обухом, ніж тупа, деревина пила дожидання.

В полуслоні вітер відвіжківся й пішов па північ. Добрий знак. Нині третя доба, як я не відвідував вертепа погані, се-б то твердині. І це мое єдине щастя, що я безкарно можу це робити, а що-б ще добу не бачити поганої декорації вертепа і його пляніх розбійників, я не обрився й не пішов на службу Божу. А підвечір, щоб не стринутися з цими розбійниками (вони мають звичай, у свята бентежити спокій мешканців города), я, вбравши чистий, білий покровець на шапку і поклавши в кишеню огірок і редьку, пішов до Філімона й Бавкіди. Філімон, проти своєї вдачі, був не в туморі, а Бавкіда, на перекір своїй звичайній усмішці, теж не була в гуморі, навіть не показала мені свого нового соломяного капелюха, про котрий я чув мімоходом. Я пригадав собі, що гість не в пору, — гірше Татарина, взяв свою шапку, та Філімон здержал мене, просив сідати і казав своїй сумній Бавкіді, подати на пробу конфітур, які недавно наспілі з Астрахані, а сам приніс збанок зимої води і після першого одобрення

розповів мене свій лоцман, і Астрахані, пагрузішім свіжім вітром. На лиху Філімона скріпні гарячих пічердаці, і розуміє

Спаслися тільки солені огірки й соєвий, радус на запиш мені про сінастрою. Філімон з Французаами 1830 року, тільки капелюх, а руvala цитрину, а неділок, пити чаю, якщо я припадок, якщо я мона й Бавкіди.

Вчора, як я погоди, ні оден з незрозуміла нехітні рівня. Й невиносимо холоду, квіти й органів. Сиральні можу з'ясувати бльони, це — все я бачте, хоч і може сам комендант піскочу, не тому, що в Калібрі, се-б та присміність горбдом, напитися там горбд з квітками

Невалежно від вроджена нехітність, а всміхаючося мате-

у заточенню мені
лини, як ті останні
вши в собі їдови-
о друга Лібелльта
о самого вечера.
стерей, сподіючися
ній боян обманув
свюю вербою і,
нув й пробудився
такі дні й такі по-
ник, тому, бо за-
сон мене зовсім

ої самий. Чи не
о, як-же він мене
Крацій удар обу-
дження.

лов на північ. До-
відідував вертепа
днє щастя, що я
д добу не бачити
их розбійників, я
жку. А підвечір,
ами (вони мають
еніканців города),
на шапку і по-
шов до Філімона
ачі, був не в ту-
вичайній усміці,
казала мені свого
трий я чув мимо-
в пору, — гірше
он здержал мене,
авкіді, подати на
Астрахані, а сам
ершого одобрення

розвопів мене своє горе. Неосторожний, чи властиво
ніакий лоцман, що піднявся приставити йому товар з
Астрахані, пагрузив свою лодку так дуже, що при пер-
шій спіжі вітрі мусів половину набору кинути в море.
На лихо Філімона й Бавкіди, їх товари, а саме: дві
скрині гарячих напітків і 30 мішків муки, лежали на
чердаці, і розуміється, перші полетіли в море.

Спаслися тільки дрібниці, як конфітури, цитрини,
солені огірки й соломяній капелюх. Щира розмова, цібі
словів, радує наше засмучене серце. Старики, розка-
зали мені про своє нещастя, вернули до звичайного
настрою. Філімоц почав брехати про якусь сутічку
з Французами 1812 року, а Бавкіда показала мені не
тільки капелюх, але й мантілю, та на працьцяна пода-
рувала цитрину, з якою я маю щастя нині, т. є. в по-
неділок, пити чаї, записуючи отсю містину і сумний
припадок, який лучився на шкоду торговлі моого Філі-
мона й Бавкіди.

Вчора, як я пінні довідався, мимо неділі й гарної
погоди, пі оден з офіцерів не явився на городі. Дівна,
незрозуміла нехіт до запашної зелені! Вони взяли ку-
ряву й невиспосму смердичу задуху в твердині, піж про-
холоду, квіти й зелень в городі. Незрозуміле отупіння
органів. Справжні суворі сини Велльонн. Один, чим
можу з'ясувати брак поса й ока у суверіні дітій Вел-
льонн, це — все покоряюча царини — водка. На городі,
бачите, хоч і можна вихилити чарку, одну й другу, бо
сам комендант підносить, та не мож напітися до не-
схочу, не тому, що це непристінно, а щоб не опинитися
в Каллябрії, себ то на головний варті. Так тоді, що за
присміність город? Хиба не краще дома, тишком-ніш-
ком, напітися так, щоб в очах позеленіло? От тобі — й
город з квітками та з пахощами!

Незалежно від сеї глібокої політики у Великоруссів є
вроджена нехіт до зелені, до цеї живої, близкучої зорі
всміхаючоїся матери-природи. Великорусське село — це,

як висказався Гоголь, навалена купа сірих бальків із чорними отворами, замість вікон, вічний бруд, вічна зима; прутника зеленого не побачиш. За селом зеленіоть непроходимі ліси, а село, якби навмисне вилізло на велику дорогу, з-під тіні цього непроходимого саду, розтягнулося в два ряди коло великої дороги, вибудовано заїзді дому та, на одшибі, капличку й шинок, і більше йому нічого не треба. Не до стямку така антіпатія до красот природи!

На Україні цілком інакше. Там село, а навіть місто, укрили свої білі, привітні хати в тіні черешневих і вишневих садів. Там убогий хлібороб обгорнув своє мешкання пишно, вічно всміхненою природою, та й співає свою сумну, задушевну пісню, в надії на краще життя. О мій бідний, мій прекрасний, мій любий край! чи скоро я буду дихати твоїм живущим, солодким повітрям? Мило-серданий Бог — мої нетлінна надія.

15. Вітер все той самий, північний, хоч-би трошки пішов на схід, все таки легче мені було-би. Коли ми два роки плавали по Аравійським морі, я й одного разу не подивився на компас, а тепер — я вивчив його по всіх найдрібніших напрямках. Ой віtre, віtre! коби ти міг спочувати мому невспищому горю, ти би ще позавчера звернувся був на північний схід, і нині я вже в олівцем у руці сидів-би аргонавтом на чердаці татарського корабля, що пливе до берегів Кольхіди, се-б та до Астрахані, і в останній раз рисував-би вид своєї тюрми; добре, коли-б так, а як інакше, то що тоді? Я й сам не знаю, що.

Вчора ввечір обійшов я двічі твердиню і, прийшовши на город, прилаг під свою люблю вербою з сильною постановкою, передріматися хоч пів годинки. Вже другу днину очій не стулою. Та Морфей, як звичайно, зрадив мене, і я лежав і розсіяно прислухався до балочки огородників, які недалеко від мене розтаборилися на траві. Між ними був ураїльський козак, який про-

вадив розмову. Ключилися у ріжців, а в кінці врію якогось самата за те зайнтерків про душу сказав.

Самовбійни дів і, не на заг в поле й закопу нещасного, або його могилу зертому, щоби птахи прощення гріхівське повірря!

З моєї пам'яті сповнилися не мен обряд, який напиский обряд, вел

На Україні безумовно на ро перезіжий обов'я — хоч рукав соропці, в день його (в навечеря св. крам, як очищую вляти хрест на

Хібаж може вгодніша, як містянська віра, я ступника в-поміщає усім. А пре відтручуєт як-Де-ж любов, яку тель-чоловікколоб хліви учителі, в

ла сірих бальків із
тій бруд, вічна зима;
селом зеленіють не-
чисне вилізло на ве-
ходимого саду, роз-
дороги, вибудовало
у її шинок, і більше
у така антіпатія до

село, а навіть місто,
і черешневих і виш-
негорнув свою меш-
нодрою, та й співає
дії на краще життя.
обий краю! чи скоро
ким повітрям? Мило-
н.

чний, хоч-би трошки
ні було-би. Коли ми
ї, я й одного разу не
вивчив його по всіх
е, вітре! коби ти міг
ти би ще позавчера
нині ї вже з олів-
чердаці татарського
їди, се-б то до Астра-
д своїї тюми; добре,
тоді? Я й сам не

и твердиню і, прий-
люблю вербою з силь-
оч пів годинки. Вже
Морфей, як звичайно,
прислухався до ба-
д мене розтаборилися
козак, який про-

вадив розмову. Після всіляких пригод, які з ним при-
ключилися у ріжких походах, вішов на чарівників, мер-
ців, а в кінці на самовбийників. Він розказував істо-
рію якогось самовбийника, яка мене зовсім не цікавила,
та за те заінтересовало мене рілігійне віровання коза-
ків про душу самовбийці, яке він при тій нагоді пере-
казав.

Самовбийника ховають без всяких церковних обря-
дів і, не на загальному гробовиці, а виносять далеко
в поле й закопують, як падднину. В дні поминок родина
нечасного, або прямо добре люди виносять й поспіхають
його могилу зерном: житом, пшеницею, ячменем, то-що,
тому, щоби птахи клювали це зерно й молили Бога за
прощення гріхів безсталанному. Яке поетично-християн-
ське повір'я!

За моєї памяті на Україні, на гробах самовбийників,
сповнили не менше поетичний і правдиво-християнський
обряд, який наші, вище просвічені пастирі, як поган-
ський обряд, вели і викорінювати.

На Україні самовбийників хоронили теж в полі та
безумовно на роздорожжі. Протягом року прохожий та
переїзджий обовязаний був, що-будь кинути на могилу,
— хоч рукав сорочки, коли не мав що іншого. По
році, в день його смерті, а особливо в зелену суботу
(в навечеря св. Тройці) підпалиють отсєй накиданий
крам, як очищуючу жертву, служать панахиду й ста-
влять хрест на могилі нечасного.

Хіба-ж може бути молитва, чистійша, вища і болу-
вгоднійша, як молитва за нерозкаянного грішника? Хри-
стиянська віра, як добра мати, не відтручує навіть пере-
ступника з-поміж дітей своїх, за всіх молиться і про-
щає усім. А представники тої лагідної, любячої релігії
відтручають як-раз тих, за котрих повинні би молитися.
Де-ж любов, яку переказав нам на хресті нам Спаси-
тель-чоловіколоб? І що поганського знайшли ви, бре-
хливі учителі, в тому християнському, всепрощаючому

жертвованні? В требнику Петра Могили єсть молитва, освячуєча побратимство. В новійному требнику таї правдиво християнська молитва заступлена молитвою о прогнанні нечистого духа з навіженого і за очищення посуди, оскверненої мишею. Це навіть не поганські молитви. Богомудрі пастири стаються до девятнайцятого віку прищіпти вік дванайцятій. Пізньенько спамяталися.

Туркмени й кіргизи святили своїм (ауде) не ставлять, як батири, величавих абу (гробівців): на трупа святого накидують безобразну купу каміння, верблюжих, кінських і барабанічих костомах, останки жертвованні, вstromлюють високу віху, іноді завершенну списом, обвивають цю віху ріжнобарвними шматками, і на тому ї кінчаються замогильні почести святому. А для грішника, в міру багадтва, яке він оставил, ставлять менше, або більше величавий пам'ятник. Проти пам'ятника на двох невеликих, прибраних стовбцях кладуть тарілки; в одній по ночам родина покійного палить барабанічу товці, а в другу на день наливають води для ляшків, щоб пили й молилися Богові за душу грішного й любого їм покійника. Безмовна, поетична молитва дікуна, але наші просвічені архіпастирі мабуть не повірилиби в її високу чистоту й заборонили-б як поганське богохульство.

16. По заході сонця стемнілося і в першій годині нічі вітер подув з полудневого сходу. Вітер тихий, рівний, такий власне, якого треба нашому почтовому човну.

Діждавши світання, видрапався я на найвищу надбереjnну скалу й пересів там, поки не зголоднів, се-б то до полудня. Не добавивши на необосклоні ні сподіваного, ні в загалі жадного вітрила, вернув я прибитий смутком на город і, дожидаючи обіда, взявшись до своєї подорожньої шинки. Мого конченого продукту з кождим днем менше. Ще кілька днів дожидання, і з його остануться до нічого не здатні руїни.

Добре, як я поїду на Астрахань: там є крамниці ні-

мецьких кольорів.
Без ковбаси ні
заступити лінину.
Гурев і Уральський
честивого Урала
стіл, або, щоби
рожбита, а ще
Тоді, немов по
бою, почавши в
ним гріхом». М
тому мученик
гірше від всяких

В 1848-ім році
ськім морю, ми
мувати. Коло с
стояли уральські
побачивши мене
взяли на розум
віру. Зараз дал
торогову, а той
рет та й бух, і
каже, «батюшка
також голова в
та й поблагослов
дований осаула
вив нам такий

Небавком п
бороду, до Райм
Сир-Дарії. В Ра
радостю, а наче
попросивши мен
Я, нерозумний,
безпримірний б
душу старого го
тай в табуні, в
рук такої нез

Могили єсть молитва,
шому требнику та
туплена молитвою о
леного і за очищення
віт'є не поганські мо-
стя до девятнайчтого
жненко спаматилися.
м (аудс) не ставлять,
в): на трупа святої
я, верблюжих, кін-
станки жертвовані,
вершенну списом, об-
шматками, і на тому
святому. А для грі-
звив, ставлять менше,
Проти памятника на
них кладуть тарілки;
ого палить барабанчу
ті води для пташків,
кшушу грішного й лю-
чина молитва дікуна,
абуть не повірили-би
б як поганське бого-

ся і в першій годині
оду. Вітер тихий, рів-
ному почтовому човну.
вся я на найвищу над-
оки не зголоднів, се-б
необосклоні ні сподіва-
а, вернув я прибитий
обіда, взявся до своєї
ного продукту з кож-
з дожидання, і з його
їни.

нь: там є крамниці ні-

менецьких кольоністів, а між ними відай і з ковбасами.
Без ковбаси німець і дня не проживе, значиться, можна
заступити шинку. Але як прийдеться переїхати через
Гурев і Уральск по квітисто-сріблистим берегам благо-
честивого Урала, що тоді? Апетит в торбу, а зуби на
стіл, або, щоби оминути голодову смерть, удавати во-
рожбита, а ще лучше, мученика за віру, попа-розстрігу.
Тоді, немов по щучиному наказу, все явиться перед то-
бою, почавши від кайміка і джурмиці, а кінчачи »сваль-
ним гріхом«. Мати єдину свою доньку предложити свя-
тому мученикові за віру на піччу забаву. Огидливо!
гірше від всіх поган.

В 1848-ім році, поплававши три місяці по Араль-
ськім морю, ми вернулися до устї Сир-Дарі, де мали зи-
мувати. Коло форта на острові Кос-Аралі, де залогою
стоали уральські козаки, вийшли ми на берег. Уральці,
побачивши мене з широким як лопата бородою, сейчас
взяли на розум, що я доконче мушу бути мученик за
віру. Зараз дали знати своєму командирови, есаулі Чер-
торогову, а той, не в тіма битій, попросив мене в оче-
рет та й бух передо мною на коліна. »Благословіть,«
каже, »батьушка! Ми,« каже, »уже все знаємо.« У мене
також голова не калустяня: догадався і я, в цім ділі,
та й поблагословив цілком на спосіб раскольників. Ура-
дованний осаула поцілував мене в руку, а ввечір спра-
вив нам такий бенкет, який нам і в смі не ройся.

Небавком після цієї пригоди удався я, вже зголивши
бороду, до Раїму, тодішньої головної кріпості на берегу
Сир-Дарії. В Раїмі стрітили мене Уральці з притасною
радостю, а начальники ватаги, також не дурна голова,
попросивши мене о благословенні, дас мені 25 рублів.
Я, нерозумний, не приняв, і цео, по їх розумінню,
безпримірно безкористністю, так порушив благочестиву
душу старого голови, що він забажав висповідатися по-
тай в табуні, в кибітці, і як можна запричаститися з
рук такого невіріваного пастиря, як я.

Щоби не наробити собі клопотів з тими сивими безпримірними дурнями, я чим скоріше опустив кріпость і вже пунктуально два рази на тиждень голю собі бороду. Якби ця дурна, смішна подія приключилася де-небудь на берегах Урала, де були-би жінки, я не спекався-би так легко тих бузувірів. Весь фанатизм, вся отся гидота гніздиться в іх розпустних жінках і дочках. В Уральську дім карній раз-раз наповнений дезертирами, іх піб-священиками, і не зважаючи на очевидні познаки, вони побожно поклоняються перед цими розбішаками й волоцюгами. І це роблять не тілько прості, але також поважані й сановиті козаки... Непонятна закоснілість! По-прудні вітер пішов на западний південь, прямо в лицо нашій почтовій лодці.

17. Вітер все той самий, як зачарований. Перед вечером з тої сторони, де Астрахань, надплив парохід. В кріпості засутилися, побачивши це несподіване з'явіще, а особливо капітан Косарев з свою почестною сторожею. Та кого-ж несе парохід? Нікому безумовно не звісно. Но всі, навіть найпоміркованіші фантасти, додавувалися, що, коли не великого князя Константина Миколаєвича, то безумовно адмірала Васілєва, астраханського губернатора. Останньої здогадки капітан Косарев зразу навіть слухати не хотів. Та, прислухаючись до доказів свого вченого друга, лікаря Нікольського, про неможливість такої чисто-історичної події в такому темному кутку імперії, як наша твердиня, — учений муж скріпив свою думку історичними фактами, що після Петра Великого ніхто з членів царської сім'ї не віддав не тільки півострова Мангішляка, але й знатного портового города, Астрахані. Проти такого аргументу не було що говорити. Але сміливий капітан Косарев не забився й відповів: «Ну, що-ж, коли не великий князь, то по крайній мірі губернатор: все-ж таки особа генералського чину і почетної варти треба.» На таке просте слово навіть учений муж поліз в кишеню за

відповіддю. Але в своїй умові він біг козак із прірви, крім його никого. Nascitur

Командант і казав просити в кріпості не х потім провідав М лося, ми прига, 1847 року і пер яку ми оба та немаярським с писну, пустинну темні дні мої н паматі. Не вже ясно й з усміх такі годі повірі

О девятій гстав ще морякі товою. Та мені ханські моряки, зробив півоборон шов кругом твер і передчасно, на за що я в душі плавам.

Та сон мій вався: протягом вітром. Перед ре змінчивість, успо Костомарова й С у Лубнах, на усмарова в звичай атральному вбра ляся Петрови

ів з тими сивими бе-
шше опустив кріпость
день голю собі бороду.
зключилася де-небудь
ки, я не спекався-би
натизм, вся отся ги-
жінках і дочках. В
овненій дезертирами,
очи на очевидні по-
ться перед цими розв-
ять не тілько прості,
козаки... Непонятна
нов на западній пів-
й лодці.

зачарований. Перед
ань, надплив парохід.
и це несподіване з'я-
в з своєю почестною
д? Нікому безумовно
ркованійші фантасти,
го князя Константина
на Васілєва, астрахан-
огадки капітан Коса-
в. Та, прислухаючись
кари Нікольского, про-
ї подї в такому тем-
диня, — учений муж
фактами, що після
царської сімї не від-
шіпляка, але й знат-
. Протя такого аргу-
сміливий капітан Ко-
до-ж, коли не великий
тор: все-ж таки особа
арти треба. На таке
поліз в кишеню за

відповіддю. Але, о горе! Поки учений ескулап рився
в свої умовій кишені, таємна загадка роз'яснилася. При-
біг козак із пристані і доніс комендантowi, що на па-
рівці, крім його командира, лейтенанта Паскоїна, нема
нікого. *Nascitur ridiculus mus...*

Комендант післав тарантас за командиром парівця
і казав просити його до себе на город. А я, щоб даром
в кріпості не ходити, зайшов до касарні й підголився;
потім провідав Мостовского. Поміявшися в того, що ста-
лося, ми пригадали собі подібну приключку в Орску
1847 року і перенесли свою розмову до Орської кріпості,
яку ми оба так добре пам'ятали. І Мостовский своїм
немаларським словом так живо описував ту неживо-
писну, пустинну твердиню, що я заслухався, і перші
темні дні моєї неволі роз'яснилися й усміхнулися у мої
пам'яті. Не вже-ж і теперешній мій побут я буду колись
ясно й з усміхом споминати? Факт перед очима, а все
таки годі повірити.

О дев'ятій годині ввечір вернувся я на город і за-
став ще моряків, які громко забавлялися з комендан-
тovoю. Та мені так остоғидли отсі пусті хвалки, астра-
ханські моряки, що я, здалека почувши їх сильні голоси,
зробив півобороту в право і поки вибили зарю, обій-
шов кругом твердиню. Прогулька не-впору втомила мене,
і передчасно, на моя велике вдовolenня, поклала спати,
за що я в душі подякував любим, астраханським море-
плавцям.

Та сон мій не був такий спокійний, як я споді-
вався: протягом ної кілька разів будився я й слідив за
вітром. Перед розсвітом вітер втих, і я, в надії на його
вмінчивість, успокоївся і заснув. У сні побачив я Куліша,
Костомарова й Семена Артемовського, які стрінув я їх
у Лубнах, на Успенському ярмарку, — Куліша й Косто-
марова в звичайних, а Артемовського в якомусь те-
атральному вбранні, в якому він на вулиці представ-
лявся Петрови Великому, а я під час того для Куліша

рисував молодого сліпого лірника в тирольському костюмі. Продовження цеї безтодковиці перервав мій услужливий дядько: він приніс мені на город мій новий кафтан і збудив мене, за що нагородив я його великим отірком і редькою.

Вітер не спроневірився моїм надіям: над раном повернувся на південний схід. Парохід ранком виплив з пристані і поплив у напрямі Кізляру. Я провів його очами до небосхилу, взявся за чайник, а відтак за дневник.

18. Скінчивши оповідання про вчорашию подію, став я думати про чарку горілки і про уміркований кусок шинки, коли прислали по мене Бажанова, що-би я прийшов на чашку кави: наш Філат тому ї рад. Пішов я. Приходжу. Тут-же є командантиха. Після привітання пішла річ про вчораших гостей. Я спітав про цілі їх короткого побуту на наших берегах, і на мое прямє питання дістал відповідь доволі скрутну й заплутану, як звичайно, всілякими відступленнями від речі, які до нічого не ведуть. Одним словом, почув я з любих уст такі теревені, яких другому і в модному саллоні не доведеться почути. Гостій показалося не двох, як я думав, а п'ятьох, крім моряків — командира пірвіца і його керманіча, дуже образованого (по словам оповідачої) молодого чоловіка і ще трох урядовців, двох учених, а третій — доктор; пароплав плавав біля наших берегів для якихсь там дослідів, а вчені урядовці, це не вчені, лише прямі політичні шпиги, бо безнастінно говорили про вплив на тутешню туркоманську орду; оден в них, цей молодий, білявий, з довгим волоссям, «à la мужик» може бути дійсно ученим, бо разом з Данилевським і другими приймав участь в експедиції Бера, і так само, як і Бер, збирав лісовий полін і інші трави; він питався про мене, но так двозначно, що любі розмовниці навіть посередно не вміли заспокоїти його цікавости, і, як я догадуюсь, вправно обійшовши це, на

їх погляд, скочив право в Астрахань

Коли це буде, поняття нарбаних тутешнього жі

Зібравши та гадочних гостин, і до саме бельта. Про відмінне душу витративши на одну, на бідній. Нестеров

При обіді таємничих гостей загадочну подійну, цеї всеї трий зістався на Цего звіздаря і провірив астрономія, які в місці дар. Отсє дійсно до нашого борту

А два учених його мілим менімий політичеський город Балханський гімназії, і мало що поклін через та сердечне вдаче

Загадочна тичних дам, ви новість, яку пливе до Баку,

в тирольському ко-
зовиці перервав мій
спін на город мій но-
нагородив я його ве-

гадіям: над раном по-
хід ранком виплив з
ліпру. Я провів його
ник, а відтак за днев-

ро вчорашию подію,
і про уміркований ку-
лене Бажанова, що-би
Білат тому й рад. Пі-
ендантіха. Після при-
гостій. Я спітав про
них берегах, і на мое
доволі скрутну й за-
відступленнями від речі,
словом, почув я з лю-
тому і в модному са-
мий показалося не двох,
кіків — командира па-
разованого (по словам
еще трьох урядовців,
пароплав плавав біля
лідів, а вчені урядовці,
шпиги, бо безнастінно
ю туркоманську орду;
ий, в довгим волоссям,
о ученим, бо разом з
частю в експедиції Бера,
ий полин і інші трави;
означно, що любі роз-
или заспокойти його ці-
звко обійшовши це, на

їх погляд, скоботне питання, перенесли свою балачку
прямо в Астрахань, в перські торгові канaucом і ін-
шими недорогими матеріалами.

Коли це був хоч трохи порядний чоловік, то якого ж
поняття наробив він про наш bon ton і про вершки
тутешнього жіночого товариства?

Зібрали такі основні відомості про вчорашихіз за-
гадочних гостей, я, розуміється, перестав про них ду-
мати, і до самого обіда лежав під вербою і читав Лі-
бельта. Про вітер я теж старався, не думати. Він з
мене душу виторочить — цей проклятий «від-вєст». Хоч-
би на одну, на пів доби відступив на схід, — і я сво-
бідний. Нестерпні муки!

При обіді знов завязалася бесіда про вчерашихіз
тасмничих гостей. Комідант на-половину пояснив цю
загадочну подію. Поміж гостями не було головного справ-
ника, пеї всеї метушні, іменно не було астронома, ко-
трій зістався на пароході і там робив свої ображования.
Цего звіздаря вислав гідрографічний департамент, щоби
провірив астрономічні пункти на берегах Каспійського
моря, які в минувшім році означив якийсь другий звіз-
дар. Отсе дійсна ціль несподіваного приїзду парохода
до нашого берега.

А два учени мужі, що зробили честь огородови і
його милим мешканцям свою гостиною, це урядовець,
мнимий політичний агент, що їхав на службу в гебрий-
ський город Баку; а другий, учитель літератури в Астра-
ханській гімназії, що хіснувався вільним вакаційним ча-
сом, і мало ще не земляк мій тому, бо передав мені
поклон через тутешнього пляц-ад'ютанта, за що я йому
сердечне вдачний.

Загадочна подія, на превелике диво наших роман-
тичних дам, вияснилася доволі просто й прозаично. Але
новість, яку передав комідантowi той урядовець, що
вілив до Баку, виглядав мені прямо на твір будучого

великого адміністратора. Він заявив, навіть в подробицями, що повстало куїнецьке товариство для пароплавання по Каспійському морі на основах Терстенського Лльйода, і що вже закликає морських офіцерів до служби на своїх пароплавах з правом авансу, що вже іменовані три директори, і що він — цей будучий великий адміністратор — їде до Баку, заняті місце помічника директора, барона Врангеля, з платною 1500 рублів у рік. Що робитиме той Лльйод на Каспійському озері і яке поручення буде довірене тому помічнику директора, випущеному, по його власним словам, що тільки цього року з С.-Петербурзького університета? З заходом сонця вітер повернувся на південний схід, та слабий і безнадійний. Чи скінчиться це нікчемне існування, де однomanітne записування найдноманітніших, безконечних днів?

19. По заході сонця вітер обернувся на північ. Втішився я таким несподіваним явищем, і поки не вибили зарю, обійшов кріпость чотири рази довкола; — значиться, зробив, не спочиваючи, 12 верст. Порядна прогулка, а я не почув ні крихти втоми. Ніч місячна, прекрасна. Я не переніс моого табору до алътанки, лішив його під вербою, щоб краще було, слідити за вітром на вітровому млинку, що вертиться на голубовникою. Годинник в твердині вибив 12 годину, вітер не змінився і не ослаб. Добрий знак.

З доброю надією я задрімав, і на крилах чарівника Морфея перелетів у Орську кріпость і в якість татарській хатині найшов М. Лазаревського, Левицького і єще декількох земляків, що грали на скрипках і співали українських пісень. Я прилучив мій голос до капелі і ми співали складно і рівно:

У степу могила з вітром говорила.

Недокінчивши це пісні, ми почали другу, а саме Петруся, і я так голосно проспівав стихи:

що капеля замови
Очуючи від того
вій млинок. Вітє
змінився. Поруха
про щасливого, є
заснув, молячи
бий привид.

Морфей спові
переніс мене у я
ній голками, вис
того орієнタルного
Пісарева в зелен
кій Бібков і ряд
сидить на балько
щось розмовляли
скочила мені на
Переніши своє ло
під шинелею, але
міг. У мене все
в своїм всемогуч
санцею. Де він?
хабарником і з йо
тут казали, що Йо
ським губернатор
йому урядник пуб
після тої, справд
знаменитий хабар

Дожидаючи р
давав нарис поє
події переніс на
При лучших обст
спроектований пл
ським віршем, а т
написати по росі

*Люблю, мамо, Петруся,
Поговору боюся, —*

що капеля замовкла, а я на останній ноті збудився. Очнувшись від того соломенного привиду, я глянув на вітровий млинок. Вітер, слава Богу, все той самий — не змінився. Порухався, прочитав, скільки тамлю, стихів про щасливого, білоніцького супірника Гриця і знова заснув, молячи Морфея, щоб даліше вів першаний любий привид.

Морфей сповнив мою молитву, та не цілком. Він переніс мене у якийсь орієнタルний город, натиканий ніби голками, високими мінаретами. В тіністій вулиці того орієнタルного города я ніби стрічаю ренегата Н. Е. Пісарєва в зеленій чалмі і в довгою бородкою, а безрукий Бібіков і рядом з ним Софія Гаврилівна Пісарєва сидять на балконі, також в турецькім убранні. Вони щось розмовляли про Київський пашалик. Але саме тоді скочила мені на лиці холода жаба, і я пробудився. Переніси своє леговище до альтанки, я знов скорчився під шинелею, але хоч я намагався, заснути вже не міг. У мене все вертівся перед очима ренегат Пісарев в своїм всемогучим протектором і в свою жінкою красавицею. Де він? і що темпер діється з цим геніальним хабарником і з його премудрою помічницею? Мені вже тут казали, що його перевели з Київа у Вологду городським губернатором і що у Вологді якийсь підчинений йому урядник публично, в церкви, дав йому в лиці. І після тої, справді святочної сцени, щез незвісно куди знаменитий хабарник.

Дожидаючи ранку, я на сій важкій піdstаві збудовані нарис поеми в роді «Анжелак» Пушкіна, місце події переніс на схід і назвав ІІ «Сатрап і Дервіш». При лучших обставинах я мушу сповнити цей удачно спроектований план. Шкода, що я слабо володю російським віршем, а то, цю оригінальну поему треба-б конче написати по російськи.

, навіть в подроби-
цтво для паропла-
ковах Терстенського
оскільких офіцерів до
вом аванзу, що вже
— цей будучий ве-
гу, заняти місце по-
ти, з платнею 1500
рійд на Каспійському
тому помічникови
власним словам, що
льского університета?
на південний схід
читься це нікчемне
вання найдноманіт-

нувся на північ. Вті-
щем, і поки не ви-
он рази довкола; —

12 верст. Порядна
втоми. Ніч місячна,
зору до альтанки, ли-
ло, слідити за вітром
са на голубовникови-
ну, вітер не змінився

на крилах чарівника
сть і в якийсь татар-
ого, Левицького і єще
іках і співали україн-
олос до капелі і ми

ом говорила.

почали другу, а саме
ав стихи:

Є у мене ще оден плян, оснований на події в Оренбургській країні. Чи не прилучти-би його, яко яскравий епізод, до »Сатрапа і Дервіша«? Не знаю тільки, як мені поступити з жінками на ході. Там жінки — безмовні невільниці, а в мене в поемі вони мають грати перші ролі; треба ж їх нарядити так, як дійсно були, німими бездушними підйомами ганебного вчинку.

Коли-б я знов, що ця обскубана »Ластівка« (назва поштового човна) не привезе мені волі, я нині взяся-би до роботи, на-перекір приказці: »їдь помалішше, а зайдеш дальше«.

Поки я зарисував свої сонні мрії, вітер повернув на захід, і Жайворонок (друга почтова лодка) на всіх вітрилах полетів у Гурев. Поганій вітер, томляча не-певність!

Св. Іллі. Ярмарок в Ромні, — тепер мабуть, в Полтаві. 1845 року я припадково бачив це знамените торжіще.

Три дні ликав я тоді під і валився в палатці небіщика Павла Вікторовича Свічки. Сам він себе позирав тільки огарком великої свічки і то лосвим огарком. Це був син-того самого полковника Свічки, що для жартів закупив, під час контрактів у Києві, всю шампанське вино без торговельних намірів, лишив так тільки, щоб пожартувати собі з польських панів, які приїхали в Київ для забави, а в своюому містечку, Городицьку (Пирятинського повіту) він зробив рогатку, щоб не пропустити ні пішохода, ні проїжаючого, хоч-би берлином, не накормивши його до »відвалу« і не напоївши до »зложення риз«.

Після таких жартів, річ ясна, в великої Свічки ледве остався маленький огарок, та й той скоро згас. Мир душі твоїй, мій благородний друже!

Тоді то я уперше бачив геніального артиста Соленіка в ролі Чупруна (Москаль чарівник); він показався мені в природнійшим і більше артистичним від нерів-

наного Щепкина. і в останнє чув ремонтерами і инчення свого дико

натякаючи такимо і що і юм не заш новими силами пр

Чи думав великий Лермонт дутъ до омерзинн бором мертвцевці ввижалася така і

Що-ж я ще з торгівці? Маб старцем Якубович лодшим сином Казавтішнвої днів пропали. Та ще слених членів свого пробування матерії, купив ф дзянкою вихав едан. От і всьо, роменського ярма

20-ий липня попрощаюся з моревського й до чення долі, зроби ще за морем та пі

і ночі вітер не

21. Записав

ний на події в Оренбурзі його, як і яскравий. Не знаю тільки, як. Там жінки — безвідмінно мають гратеги, як дійсно були, єбного вчинку.

на «Ластилка» (назва волі, я нині взялася, більш помалійше, а заїдеши

її, вітер повернув на чтова лодка) на всіх її вітер, томляча не-

тепер мабуть, в Полтаві це знамените тор-

ляється в палаці небіжчика. Сам він себе прозивав і то лосвим огарялковника Свічки, що зупинився у Києві, всю шампанські, ліні, так тільки, х панів, які приїхали з містечку, Городищу рогатку, щоб не прочого, хоч-би берліном, і не напоївши до «по-

з великої Свічки ледве той скоро згас. Мир же!

ильного артиста Солерівник); він показався стистичним від незрів-

наного Щепкина. І московських циганів тоді я уперше і в останнє чут і бачив, як вони пописувалися перед ремонтерами і іншою пляною публікою; і як на закінчення свого дико-брудного концерту заспівали хором:

Не пилить дорога,
Не дрожат листи...
Подожди немного —
Отдохнешь и ты, —

натякуючи таким способом своїм пляним покровителям, що і їм не зашкодило-би відпочати дещо та завтра з новими силами приступити до дальшої плятики.

Чи думав великий німецький поет, а за ним і наш великий Лермонтов, що їх глибоко-поетичні вірші будуть до омерзіння дико співати пляні циганки перед собором мертвіцьких пляних рементерів? Ім навіть у сні не вважалася така гідка пародія.

Що-ж я ще тоді бачив замітного на тому замітному торговищу? Мабуть нічо. Познайомився в розпуснім старцем Якубовичем (батьком декабриста), і в його молодшим сином Квазімодо, якому дав на чесне слово до завтрашньої днини два півімперіали, які, розуміється, пропали. Та ще познайомився я з одним із безчленних членів родини Родзянків, і на третій день свого пробування в Ромнах купив на камізельку якоїсь матерії, купив фунт донського балика і з тим-же Родзянкою виїхав з цього круговороту на шлях — Ромодан. От і все, що я, відпочиваючи, пригадав собі з роменського ярмарку в день св. Іллі.

20-ий липня це той день, коли я гадав собі, що попрощаюся з моєю тюromoю, так написав я і до Лаврецького й до Кухаренка, — та бал вітер, воплощення долі, зробив по-своєму. Що-ж робити, посидимо ще за морем та підождемо погоди. Протягом Іллівого дня і ночі вітер не ворохнувся. Мертві тишина.

21. Записавши роменські спомини, я при неділі, пі-

шов до кріпости, щоб оголитися, і від першого підофіцера Куліха почув, що о 9-ій годині вранці приплив почтовий човен. Оголившись, придушив я жаль і вертався до городу. Виходачи з кріпості, зустрів шпиталевого наглядача Бажанова, і він перший повітав мене в волею. Сталося це 21 липня 1857 року о 11-ій годині рано.

О 1-ій годині дістав я лист від Залеского¹⁾, писаний 30 мая. Від 3-ої години з-півдня до 3-ої години ночі сиділи ми з Фіялковським під вербовою, пили чай і цитринівку та на-удачу перечитали кілька сторін Лібелльта, і найшли, що подібні книжки пишуть для арештантів, яким навіть біблії не дають читати. Замітка рівна, але влучна. Та об тім — я буде час.

22. По причині цеї радістності для мене події можна би і лишити невеличку прогалину в отсії прозаїчної хроніці. Але що в моїй фізичній чинності чи, радше сказати, нечинності, не наступила рішуча переміна і такої переміни, як здається, не можна сподіватися раніше як 8 серпня, то щоб уникнути повної безчинності та, ще більше спокусливої цитринівки, я не нарушу заведеного порядку і буду ранком нагрівати свій чайник та, денні за днем, в лад як лава салдатська, провадити свій дневник. На безділлю і се рукоділля.

Нині комендант сказав мені, що він не може дати мені перепуски з Новопетровська через Астрахань до Петербурга, тому, бо він не має приказу з корпуса про мое визволення, і коли такий приказ не надійде найближчою поштою, то моя живоцісна, спокійна й дешева подорожня Волгою не відбудеться. Та це ще не велика біда. В Оренбурзі при помочі приятелів Бірю і Герна, я поправлю свої фінанси. Жаль тільки, що через опівніння я не побачу сьогоднічної вистави в академії; ще більший жаль, що мушу відложити до пізнішого стріч у Лазаревським та іншими моїми другами-земляками, а

найбільший жаль, далають від мене замінами вдяки зростанню Настасії дора Петровича, чоловіколобногоного спочуття в могучий сатрап, сибі зам, мої заусе щастя, вся тлінне добро, мо

Перед усім, за Федора Петровича бездумних кручок ність і більше я не спроможен писав-би їй, не з кого чуття вдачу і котре я можу з нею побачуся.

Лазаревському моєму дневнику: і свого щирого, щ

На нині дослідіх свіжого чорнішит моєго дневника житті; так треба

23. Куліх, дилла, запросив мені раз. Проти тататися, і я згадав веселій і розвумнурася салдатсько до звичайного бранини; я добув кіткі я не ход

¹⁾ В тексті є: Зал'їцкого.

від першого підофі-
цін вранці приплив
ушив я жаль і вер-
ності, зустрів шпита-
мерший повітав мене
7 року о 11-ї годині

від Залєсского¹⁾, пи-
луди до 3-ої години
д вербою, пили чай
ли кілька сторін Лі-
ки пишту для ареш-
читати. Замітка різ-
буде час.

ля мене події можна-
у отсій прозаїчній
чинності чи, радше
за рішучу переміна і
хана сподіватися рань-
н повної безчинності
вки, я не нарушу за-
агрівати свій чайник
салдатська, провадити
кодилля.

що він не може дати
через Астрахань до
приказу з корпуса про-
наз не надійде най-
а, спокійна й дешева
Та це ще не велика
жителів Бірно і Герна,
ілько, що через опі-
стави в академії; ще
до пізнішого стрічу
другами-земляками, а

найбільший жаль, що тих цілком зайвих 1000 верст від-
дають від мене момент великого щастя, коли я сльо-
зами вдяки зрюшу руку моєї великудущої заступниці,
графині Настасії Івановної, та її достойного мужа, Фе-
дора Петровича. О, мої незабутні добродії! Без вашого
чоловіколобного заступництва, без вашого теплого, рід-
ного спочуття в моїй сумній долі, задушив-би мене все-
могучий сатрап, в тому безвідрядному проганні. Спа-
сібі вам, мої заступники, мої спасителі! Вся радість,
усе щастя, вся моя ясна будучість — це ваше не-
тлінне добро, мої єдині, мої святі заступники!

Перед усім, зараз цею почтою, напишу лист до графа
Федора Петровича. О, як не хотілося-би мені писати цих
бездумних кружочків, які висказують тільки бездушиу чен-
ність і більше нічого. До графині Настасії Івановни
я не спроможен пінн писати: всьо, що тільки я на-
писав-би їй, не вискаже і тіні того радістного, солод-
кого чуття відчynностi, которым мое серце переповнене
і котре я можу виявiti тілько слезами, коли особисто
з нею побачуся.

Лазаревському пошло замість листу сі два зошити
мого дневника: нехай читає з Семеном, дожидаючи мене,
свого широго, щасливого друга.

На нині досить. Піду до кріпості, дістану від Ку-
ліха свіжого чорнила, нове перо і паперу на третій зо-
шит мого дневника. Настала нова епоха в моїм старім
житті; так треба, щоби всьо було нове.

28. Куліх, доставивши мені паперу, пера й чор-
нила, запросив до себе пообідати, може вже в остан-
ній раз. Проти таких жалісних запроsин годі було зма-
гатися, і я згодився тим радійше, що і Філковский,
веселій і розвумний хлопак, трафися тут та не від-
штурався салдатської трапези. Куліх, як «калтенармус»,
до звичайного борщу і каши додав кусник смаженої ба-
ринини; я добув з қишені великого огірка (без цеї ла-
кітки я не ходжу до кріпості), а Філковский також

видобув з кишени і поставив на стіл пляшку з горілкою. Ми пообідали не розкішно, але смачно й так широ-весело, що дай Боже всім добрим людям щодня так обідати.

Шід-час обіду і після обіду Філковский весело жартував з Куліха, з його чину й особливо з його тепленького місця. Куліх, щоб спекатися невищерпаного Філковского, звернувся до мене в питанням: як мені подобається книжка, що він мені приніс з Уральська? Я, розуміється, відповів, що дуже. Тоді Філковский за-реготав і голосом назвав Лібелльта прямо дурнем за це, що написав таку книжку, Пшевлоцького, що купив, а Куліх согубим дурнем, що 500 верст ніс на плечах такий пустий тягар. Куліх не-на-жарти обидився та-кою критикою і жадав ясних доказів на таку грубу клевету. Щоб втихомирити суперечку, я попросив при-ятелів до мене на горбд, пити чай. Вони згодилися, і ми рушили під мою вербу. Лібелль лежав у мене під подушкою, і я, дожидаючи чайника, предложив Філковському, щоб прочитав у-голос сторінку з цього величного твору; він радо згодився. Куліх не йняв віри. Думав, що Філковский імпровізує і дальше насміхатиметься над його тяжкою ношою, вирвав у його з рук книгу і сам прочитав весь параграф про фантазію. »Що?« спітав Філковский добродушно здивованого Куліха. »Пшевлоцький,« відповів Куліх, »цівілізований дурень: от і все!« Філковский підняв насмішки в прежньою силу, поки не спинив його своїм приходом наш загальний приятель Кампіоні. Цей безсовістний паніца для келишка цитринівки не встидався, приступити до нас і повітати мене з визволенням на свободу. Ми вста-ли і розійшлися в ріжні сторони, лишивши чайник і пляшку з цитринівкою в повну розпорядимість непро-шеному гостеві. Ввічливість за ввічливість.

Ніч була місячна, тиха, чарівна ніч. Я довго туляв по горбді, а ніжні наші дами (команданто-ва й Бажа-

нова), боячись пе-смердячій кіргізські сплетні. Ім дати-зробили-би? Мабу-віка-матеріалиста, благодаті, його н-віка всяка теорія наділеного цим ро-балачка, що гір-жизнені учени ест-писали історію м-Вазарі переживає-

24. Досвіта с-робы в загачену б-воді, що можна-вали цього з Ірак-що в цій долині задержатися, а то-безводного місця.

В вечір капіт-заявив мені, що в-баталіону оповіст-зенько подикував

25. Весь день пристані. Його в-казу окружного н-ком інтер' Його-Мешкова. Ареншт-совітників казал-підполковничу сл-веркерови Михайл-

26. Нині ціл-листом до графа-якось не удавався як можна найпро-або високопарне,

стіл пляшку з горілкою смачно й так широким людям щодня так

ялковский весело жар- осміливо з його теп- екатися невичерпаного

в питанням: як мені і припіс в Уральська?

Тоді Філковский за- гла прямо дурнем за це, лоцького, що купив, а

верст ніс на плечах на-жарти обідніся та- доказів на таку грубу

речку, я попросив при- чай. Вони згодилися,

Лібелль лежав у мене

йника, предложив Філ- ковському сторінку з цього ве-

ті. Куліх не йняв віри. зує і дальше насміха-

вирвав у його з рук

граф про фантазію. душно здивованого Ку- уліх, «цівілізований ду- днав насмішки з преж-

го своїм приходом нап- цей бесовістний паніца

тидався, приступити до

на свободу. Ми вста-

ни, лишивши чайник і

роздорядність непро-

ввічливість.

вна кіч. Я довго гуляв

(команданто) в Бажа-

нова), боячись перестуди, сиділи при лобіві огарку в смердячій кіргізькій кібітці і, розуміється, оповідали собі сплетні. Ім дати-би естетику Лібелльта; що вони з нею зробили-би? Мабуть — пільтотку. І право. Для чоловіка-матеріялиста, якому Бог не дав зрозуміння його благодаті, його нетліної красоти, для такого пів-чоловіка всіка теорія краси пуста балачка; для чоловіка-ж наділеного цим розумом-чуттям, подібна теорія теж пуста балачка, і ще гірше — шарлатанство. Коли-б отси безжизнені учени естети, отси хірурги краси, замісць теорії писали історію мистецтва, то зробили-би користну річ. Вазарі переживав цілі легіони Лібелльтів.

24. Досвіта спав великий дощ з бурею. Коло городу в загачену балку набігло з камінних ярів стільки води, що можна добрим човном плавати. Ми і спробували цього з Іраклієм Александровичем по обіді. Шкода, що в цій долинці ґрунт піщаний і вода не може довго задержатися, а то яка була-би осьдoba і користь для цього безводного місця.

Ввечір капітан Косарев, з претенсією на подяку, заявив мені, що по приказу коменданта він дав по півбatalionu оповістку про «мое візволення»; я за це низенько подякував пану комендантові.

25. Весь день пробув я у Мостовского на ближій пристані. Його всаджено на тиждень в арешт по приказу окружного начальника, генерала Фреймана, наслідком інтриг його цейвахтера, «надворного совітника» Мешкова. Арешт Мостовского тільки мана, а надворному совітникові казали податися у відставку і передати свою підполковницьчу службу нижчому в ранзі, якомусь фаверкерові Михайлу Іванову. Це також в своїм роді мана.

26. Нині цілий день аж до півночі працював я над листом до графа Федора Петровича, і нічого не вдіяв: якось не удавався мені цей лист. Я хотів-би висловитися як можна найпростіше і найблагородніше, а виходить або високопарне, аж до смішного, або чуле до недо-

ладності, або вкінці влесливе до підлоти, але ніяк не виходить те, чого я бажав-би. Мабуть для того воно у мене не клейтися, що я ще не прийшов до себе з радості. Треба підождати, ще в час, поча не відійде з кріпості скоріше як 8 серпня. Хиба запину на-раві перший концепт, а потім помалу, при вілені часі, буду поправляти, щоби уникнути приказки: «поспішиши — людей насмішиши», як це зробив я з моєю відповіддю на лист графині Настасії Івановни з 12 жовтня минулого року, котрим вона перша повідомила мене про сподіване визволення, а на котрый я наплів ій таких дурниць (розуміється, в поспіху), що вона мусіла уважати мене або за збожеволілого, або просто за п'яного. От-же щоби й тепер таке не сталося, то напишу сразу черновик, а охолоднівши трохи, напишу й на-чисто.

«Ваша Світлости, графе Федоре Петровичу!

Вашому великудушному виступництву та святій, людяній участі графині Настасії Івановни я завдячує моя нове життя, моя радістьне оновлення. Я тепер такий щасливий, такий невимовно щасливий, що не нахожу слів, щоби достойно виразити Вам мою сердечну, мою безкомелочну вдяку. Без людяної христинської участі в моїй безрадістній долі мене задушили-би в отсії широкій тюрми, в отсії безмирній безлюдній пустині; а тепер я вольний. Тепер, незалежно від річісів волі, я будує свою рожеву будучість, свою спокійне майбутнє. Яка радість, яка повна щасливості наповнює мою душу, коли погадаю, що я знов побачу академію, побачу Вас, моого єдиного спасителя, що слезами радості і вдяки зможу Ваші чудотвориці руки! Молю милосердного Бога, скоротити дорогу і час до цього безграницього щастя. А тепер, Боже всемогущий, вислушай мою чисту, щиру молитву, і на довго-довго продовжжи Вам віку, дорогою для слави божественної штуки і для щастя людей, близьких Вашому любичому серцю.

Дня 21 липня
моя визволення.
мені пашпорт це
не може цього з
я мушу ще раз ї
ніх верст майже
ний пашпорт. А
мені, перейти це
не опустить мене
Жаль, тільки, що
що-найменше на
Вами і з графом
справницею мою

Всемогущий
мені здоровля в
мені з-змалку не
тепер посилає мі
як діамант. Твоя
таке щастя було-
їзд до академії,
людей, буду рито-
ласку і поміч бо-
ваюся, зробити що
рити через рито-
рити серед супіл
красного. Це моя
любцеви-Богу, це
ловікови. Це моя
штил мене без В
міністри надії.

Цілу руки
сії Івановни, ціл-
близьке Вашому
смерти артист

Я не міг соб

до підлоти, але нікак не
Мабуть для того воно у
прийшов до себе з разом
час, почасти не відіде з
Лібі запишу наразі пер-
при вільні часі, буду
казки: «поспішиши — лю-
з мовою відповідю на
в 12 жовтня минулого
мила мене про сподіване
аплів і її таких дурниць
на мусіла уважати мене
за п'яного. От-же щоби
напишши сразу черновик,
и на-чисто.

Федоре Петровичу!

тупництву та святій, лю-
вановни і завдячує мое
влення. Я тепер такий
асливий, що не нахожжу
Вам мою сердечну, мою
християнської участі в
чудишили в отсій широ-
людній пустині; а тепер
від цінисі волі, я будує
спокійне майбутнє. Яка
заповінью мою душу, коли
демію, побачу Вас, моого
радості і вдякі зможу
милосердного Бога, ско-
безграницього щастя. А
хай мою чисту, щиру мо-
важі Вам ліку, дорогоого
для щастя людей, близь-

Дня 21 липня прийшла сюди урядова звістка про
моє визволення. Того-ж дня я просив коменданта, дати
мені пашпорт через Астрахань до Петербурга, але він
не може цього зробити без волі вищого начальства, і
я мушу ще раз іхати до Оренбурга і зробити 1000 лиш-
ніх верст майже по пустині, щоби дістати цей коштов-
ний пашпорт. Але милосердний Господь, що помогав
мені, перейти цю безлюдну пустиню у всіх сторонах,
не опустить мене і в отсій теперішній короткій дорозі.
Жаль тільки, що отсія непотрібна подорож віддалить,
що-найменше на місяць, радисту хвилю побачення з
Вами і з графинею Настасією Івановною, головною
справницею моого щастя!

Всемогущий і премилосердний Господь не лишив
мені здоровля в цій довголітній і строгій пробі; Він і дає
мені з-малку несвідому любов до прекрасних штук, а
тепер посинає мені любов свідому і світлу та сильну
як діамант. Творчим артистом я не можу бути: про
таке щастя було-би нерозумно й думати; але я, що при-
їде до академії, при помочі божій та добрих і світлих
людів, буду ритовником à l'aqua tinta. Уповаючи на
ласку і поміч божій і на Ваші ради та опіку, споді-
ваюся, зробити що-небудь достойне улюбленої штуки, ши-
рити через ритовництво славу славних артистів, ши-
рити перед суспільством смак і любов до доброго і пре-
красного. Це моя молитва чиста та сподобна чоловіко-
любцеві-Богу, це моя посильна й безкористна услуга чо-
ловікові. Це моє єдине, незмінне змагання. Чогось біль-
шого я не можу надіятися, і тільки просити-му, не ли-
шити мене без Вашої світлої помочі в отсій моїї про-
міністрий надії.

Цілую руки моєї святої заступниці, графині Наста-
сії Івановни, цілую Вас, Вашу родину, цілую все, що
близьке Вашому доброму серцю, і остаюся вдячний до
смерті артист

Шевченко.

Я не міг собі відмовити тої радости, щоби під цим

бурулюном підписатися «артист» Т. Шевченко; протягом 10 літ я писав і підписувався: рядовий Т. Шевченко, і нині в перший раз написав і се, радуюче душу, звання.

27. Нині при обіді переказав мені Іраклій Александрович, важну артистичну новину: «Русський Инвалидъ» доносить, що кольосальне чудо мистецтва, образ Іванова «Іоан Хреститель» нарешті скінчений.« Образ показувано римській публіці в часі пробування в Римі вдові імператора Николая, Александри Федоровни, і по словам самого артиста (в газеті сказано «скромного») він наробив такого фурору, якого артист не надіявся. Дай Боже, нашому теляті вовка взісти, але я щось боюся за автора...

Ще в академії, чув я багато про цей величезний, тоді все жало-що не викінчений образ. Артисти неспевно висказувалися про його; любителі рішучо захоплювалися, — між ними й покійний Гоголь. Карло Павлович Брюлов ніколи ні-словом не говорив про образ Іванова, самого-ж його він жартом прозвивав німцем, т. є, кронупном, а кронит, по словам великого Брюлова, це зевна признака бездарності, — з чим я не можу згодитися, дивлячись на Іванова Марію з Магдалі.

Одушевлений лист Гоголя нічого не сказав артистові, ані навіть досвідченому знавцеві, про цей твір. Всі теоретики одним миром мазані. Граф де-Кенсі написав знаменитий трактат про Олімпійського Зевесе — статую Фідія, видав його *in folio*, як на свій час (з початком цього століття) величаво, і, коли-б не додав до свого величавого видання рисунків, артисти подумали-би, що душа самого великого Фідія говорить устами одушевленого графа. Та безугарні рисунки попсували справу. Як після того вірити тим одушевленим теоретикам? Говорить, ніби до-речі, а робить чорт зна — що. Поважаному графови, мабуть, подобалася ці вироди-рисунки, коли він додав їх до свого вченого трактату.

Як-би я був рад, коли-б образ Іванова розвів моя

упередження. До тінта прибув-би щ

Про картину відує на острі про яку я припала що її показують неніх в Севастополівместі, чим про

28. Ще вторі Філковским, що подальше від осознанічили ми місцевості від кріпості під скалами і сві туди рано і про темного яру. А я возьме кусник сі відповідну порцію, склянку, склянку, як не може лішче, звичаю, розкошущу Минула ніч; нас ковский не покаже і чекаю, а ник і вязяється до ч

Наконець виляяв бати в новім зоні рухомої команди кликає з собою д пивши келишок г проклятого, »нече-

В кінці нас

довголітнього тру

до кріпості, щоби

Філковский. При

касанні і ганьбить

Шевченко; протягом
рядовий Т. Шевченко,
радуюче душу, звания.
мені Іраклій Александрович:
«Русский Инвалидъ»
маларства, образ Ивана
скінчений.« Образ по-
сі пребування в Римі
андри Федоровни, і по
сказано «скромного»
го артист не надіявся.
звести, але я щось боко-

про цей величезний,
образ. Артисти непевно
рішучо захоплювалися,
Карло Павлович Брюлов
про образ Іванова, са-
ні і міцем, т. с., кропу-
того Брюлова, це цевна
я не можу згодитися,
лагдалі.

Чого не сказав арти-
ставцеви, про цей твір.
Граф де-Кенсі напи-
сав пісніського Зевесе —
як на свій час (з по-
їв), і, колиб не додав до
їв, артисти подумали-би,
говорить устами одуше-
вники попсували справу.
Лінним теоретикам? Го-
ворт зна — що. Пова-
лилися ці вироди-рисунки,
загадкового трактату.
Іванова розвів моя

упередження. До збірки моїх майбутніх естампів à la aqua
tinta прибув-би ще один величавий естамп.

Про картину Моллера Іван Богослов пропо-
відує на острові Патмосі в час бакханалій,
про яку я пригадково прочитав в »Рус-кім Инвалидік«,
що її показують в Петербурзі приподно на дохід ра-
нених в Севастополі, — я маю, не знаю чому, більшу
певність, чим про довголітній труд Іванова.

28. Ще вчора, се-б то в суботу, умовилися ми з
Фялковським, що нинішню неділю проведемо де-небудь
подальше від осоружної кріпості. На цю самітну вітху
назначили ми місце в балці, в глубокім дикім ярі, пять
верст від кріпості, де можна знайти і охорону від сонця
під скалами і свіжі керничну воду. Ми умовилися, іти
туди рано і пробути цілий день в провалинах другого
темного яру. А що-до харчів, — було уложено, що він
возьме кусник сирої баранини з 5 фунтів на »жебаб«,
відповідну порцію хліба і пляшку горілки, а я чайник,
чаю, цукру, склянку і п'ять отріків. Всё уладили ми,
як не мож ліпше, і дешево і достатньо, і я вже, по своєму
звичаю, розкошував в душі в обіймах темного яру.
Минула ніч; настав ранок, і сонечко зійшло, а Фял-
ковський не показується на город, як ми умовилися. Я
чекаю і чекаю, а його нема та й нема. Я нагрів чай-
ник і взявся до чаю, не перестаючи глядіти на кріпость.
Наконець вилаяв я добре спроневірника і взявся, шкраба-
ти в новім вошиті, а Андрій Обеременко (огородник
рухомої команди і близький мій земляк), котрого я по-
клікара з собою до балки як товариша й міхонощу, ви-
пивши келишок горілки замість склянки чаю, став ляти
проклятого, »нечестивого Ляхас.

В кінці насумнівавшися до-волі про достойність
довголітнього труда Іванова, зложив я зонтик і пішов
до кріпості, щоб розвінати загадку, яку задав мені пан
Фялковський. Приходжу, а він сидить на ґаночку коло
касарні і ганьбить салдата-жига Дахищина, що не дає

йому більше як 20 копійок за тапчан. »А що ж ти,« кажу я, «забув на балку?« — »Чекай, дай скінчити гандель,« каже він. Скінчивши »гандель«, він признався мені, що від заходу до сходу сонця тягнув штоса і програвся до снаги; Куліх навіть подушку забрав. Пожалувавши його трохи за смішну, я предложив йому знов прохід до балки, вже о 3-ї годині по обіді, взявши на свій кошт хліб, мясо й горілку. Він радо згодився, і ми розійшлися, сказавши оден другому: «цілком певно.» Взяв я в артельщика на-борг п'ять фунтів баранини, стільки ж фунтів хліба і, вертаючись до городу, післав Обеременка до шинку по горілку.

По обіді я своїм звичасм трошки заснув під вербою, а рівно о 3-ї годині зібралися ми з Обеременком в дорогу. Зібралися, посідали знов під вербою. Вибила 4-а година: нема нашого пана Файлковського. Андрій мовчки поглянув на мене і взявши знов до своєї люльки-бурульки. Вдарила і п'ята година, а пана Файлковського не видати. Андрій знов поглянув на мене, та вже не втерпів, плюнув. Минуло ще півгодини, і Андрій почав розташовувати торбу з харчами і виймаючи баранину, промовив: »По-напрасні тільки добро знівечили... Сказано — Лях!« додав він як-би до себе: »невіра, то так і пропаде, так і здохне невірою.« Я не видів потреби, сперечатися з Андреєм, казав йому, занести баранину до комендантської пекарні і просити кухаря, усмажити її на вечір, а сам пішов до ближчої пристані, відвідати в арешті моого приятеля Мостовського.

Переходачі коло першої батарії, побачив я внизу під скалами кулику солдатів, граючих в орликунку. Зразу я не звертав уваги на цей зовсім звичайний образ. Але мені як-би хтось шепнув: чи нема тут Файлковського? Приглядаюся, і власним очам не вірю: мій Файлковський, спустивши в правого плеча плащ, аручно, як занвець діла, кинув щось в гору: громада грачів бистро підняла голови і потім спустила помалу, крикнувши: орел! Файл-

ковський скилився, йому щастя, пішо...

Забавившися надщербленій місце, він діякував два роки тому я ції, перенестися діяючи зрозумів, яку під час цього спільнного пребування покористати в силу офіцер, котрий постився з простими селянами. Аж тепер він увічнивши ліпше огляду.

Ніц місячна, та достроковалася таємниця вірців Лермонтова. Прегарну музичні гармонії в його білій кріпості, я присвятив її дивлячись на око, ще раз прочитав:

Выхожу с

Предо мно

Ночь тиха

І зав'язда

Відпочиваючи як рисувалася висота мого минулого кував я всемогучу силу душі й тіла, не вразивши себе достоїнства.

Успокоївшись

ан. »А що-ж ти,« кажу
дай скінчти гандель,
він признався мені, що
тут штоса і програлся
забрав. Пожалувавши
зложив йому знов про-
ро обід, взявшись на свій
радо згодився, і ми
у: юїлком певно.« Ваяв
тів баракний стільки ж
оду, післав Обеременка

шкі заснув під вербою,
и з Обеременком в до-
під вербою. Вибила 4-а
вського. Андрій мовчки
своєї люльки-бурульки.
Рялковского не видати.
а вже не втерпі, плю-
андрій почав розташову-
ти баракину, промовив:
или... Сказано — Лях!«
то так і пропаде, так
потреби, сперечатися з
аранину до комендант-
усмажити Й на вечір,
відвідати в арешті моого

терії, побачив я внизу
очіх в орлянку. Зразу
и звичайний образ. Але
кема тут Фалковского?
вірю: мій Фалковский,
щ, зручно, як знавець
а граців бистро підняла
крикнувші: орел! Фал-

ковский схилився, щоби забрати гроші, а я, побажавши
йому щастя, пішов дальше.

Забавившися у Мостовського, доки не зійшов ледве
надсередній місяць, я забрався до повороту. Прощао-
чись, він дякував мені за одвідини і також за те, що
два роки тому я не приймив шляхотної його пропози-
ції, перенестися до його на мешкання. Аж тепер він
зрозумів, яку підлу інтригу міг вивести Мешков з на-
шого спільнego проживання: у його не задріжалася рука
покористати з сили військових законів, де сказано, що
офіцер, котрий позолив собі по фамілярному обходи-
тися з простими солдатами, підпадає під військовий суд.
Аж тепер він увидів пропаст, від котрої я його відвів,
знаючи ліше огидливого, надворного совітника Меш-
кова.

Ніč місячна, тиха, чарівна ніч. Як гарно й вірно
достровалася тає чарівна картина пустині до чарів-
них віршів Лермонтова, які я прочитав кілька разів
немов прегарну молитву до Творця цеї невисловленої
гармонії в його безконечній вселенні. Не доходачи до
кріпості, я присів на каміннім горбку, щоби відпочити,
і дивлячися на осяяну місяцем, теж камянисту дорогу,
ще раз прочитав:

Выхожу одинъ я на дорогу.
Предо мной кремнистыі путь блестить;
Ночь тиха; пустыня внемлетъ Богу,
И звѣзды съ звѣздою говорятъ.

Відпочиваючи на камені, глядів я на понуру батерію,
як рисувалася високо на скалі, і багато-багато вгадав
з моего минулого невільницького життя. В-кінці пода-
кував я всемогучому чоловіколюбцеві, що дарував мені
силу душі й тіла, перейти цю хмарну, тернисту дорогу,
не вразивши себе і не принизивши в собі людського
достойства.

Успокоївши святою молитвою, я поплівся пома-

леньку на горóд, нарушаючи глубоку тишину чарівної
ночі піснею:

*Та нема в світі гірш никому,
Як сіромі молодому.*

З пів верстí від города (а було це вже о першій
годині в ночі), зустрів мене Андрій Обеременко, пи-
таючи: »Де це вас Бог носить до такої доби?« — »У
гостях,« кажу, »був. — »Ta я бачу, що в гостях, бо
добрі люди тільки йдучи в гостей співають.« А я, як
коли-б не чув його слів, вспівав:

*Іде богач, іде дукач,
Плян шатастяся,
Над бідною голотою
Насміхається.*

»Ta годі вже вам,« перебивав мене приязно Андрій:
»ідіть лучше та покладіться спати...« А я співаю
даліше:

*Один веде за чуприну,
Другий з-тила бє:
Не йди туди, вражай сину,
Де голота не!...*

Андрій, переконавшися, що я цілком п'яній, взяв
мене осторожно під руку, привів під вербу, розстелив
свій плащ, нарвав і положив під голову буряну, поло-
жив мене, перехрестив і відійшов. Годі було мені роз-
чаровувати старенського в його богоугодним учинку, а
тим більше виявляти перед ним мої акторські способі-
ності. Я мовчки з душі дякував йому, трошки обер-
тався та й заснув.

29. Снівся мені Семен Артемовський з жінкою, як ви-
ходив із Служби-Божої з церкви св. Покриви; на Сін-
ній площі ніби розведений парк, дерева ще молоді, але
величезні; особливо здивував мене своїми розмірами па-
поротник; справжній китайський ясень. В парку стрі-

нули Куліша, то
до Михайла Лаза-

Всьо, що дор
І коли-б не розв
певні побачив-би
І мало того, що
кудкудають, ні
та, щипнути в ніс
не попався мені
смілу голову, що-
віка, коли він спі
серцю люди.

Розбуджений
альтанки, маючи
діння. Та мимо в
снівся. Сонце, я
тепер, як на сміх
пити нелюдський
на ноги, смирно і
годі проти рожна
це-б то чай, і п
який так любовн
щоб гідно оцінити
почастувати його

Та, на-жаль,
дрій (чого я ні-ра
в своїй темній з
дк невідчимо й
лиши я Андрія
позволив собі вчо-
чаться, то дуже,
бого друг і товар
згадаць що до А,

ибукутишину чарівної
и никому,

було це вже о першій
індрій Обеременко, пи-
до такої доби? «У
бачу, що в гостях, бо
її співають.» А я, як
в:

кач,
то

мене приязно Андрій:
пати...» А я співаю

ину,
жий сину,

я цілком п'яній, вяв-
ив під вербу, розстелив
д голову буряну, поло-
зов. Годі було мені роз-
богоугоднім учинку, а
і мої акторські спосіб-
ав йому, трошки обер-

овський з жінкою, як ви-
ї св. Покриви; на Сін-
дерева ще молоді, але
не своїми розмірами па-
ї ясень. В парку стрі-

нули Куліша, тож з жінкою, разом пішли в гості
до Михайла Лазаревського.

Всьо, що дорого серцю майому згуртувалося у сні.
І коли-б не розбудили були мене прокляті курчата, я
певно побачив-би був ще кого з моїх дорогих другів.
І мало того, що бігають кругом тебе та пищать та
кудкудають, ні, Ім треба ще скочити тобі на лице
та, щипнути в ніс. Щасливий ти, хоробрій молодче, що
не попався мені в руки, а то я відірвав-би був твою
смілу голову, що-би ти знав, як клювати доброго чоло-
віка, коли він спить і коли йому сняться такі мілі його
серцю люди.

Розбуджений чубатим нахабою, я встав і пішов до
алтанки, маючи твердій намір, продовжувати снови-
діння. Та мимо всього мого бажання, мій намір не здій-
снився. Сонце, яке звичайно так лініво встає із овіду, ¹
тепер, як на сміх, стрибнуло бистро, моя хотіл підкрі-
пити нелюдський поступок чубатого нахаби та поставити
на ноги смирино по кутах дрімаючих мух. Нема — що,
годі проти рожна перти; я встав, зробив собі сидіння,
цеб-то чай, і пішов шукати чоловіколюбного Андрія,
який так любовно втихомирив мене вчора під вербою;
щоб гідно оцінити такий милосердний поступок, я думав
почастувати його.

Часм шклянкою
І горілки чаркою.

Та, на-жаль, цей добрий намір мені не вдався! Ан-
дрій (чого я ні-раз не сподівався) спав сном праведника
в своїй темній землянці. Знаючи з недавнього досвіду,
що невічливо й негарно переривати чужий відпочинок,
лишив я Андрія в спокою, будучи певним, що старий
позволив собі вчора лишню чарку, — що з ним, коли лу-
чається, то дуже, дуже рідко. Артелерийний огородник,
його друг і товариш по землянці, розвів мій негарний
здогад що до Андрія. Він сказав, що минулої ночі Ан-

дрій по черезі сторожив огорода, і розуміється, пілу ніч не спав, так тепер мусить надробити.

Не було що робити, чаю шклянку і горілки чарку відложив я до другого разу, а тепер напису кілька стрічок у моїм дневнику на памятку про тебе, мій справжній, простий, благородний земляче.

Небавком після того, як я дістався до кріпості, зауважав я поміж салдатською публікою (иншої публіки в кріпостях нема), між цею однomanітною, мізерною публікою, ділком не салдатську фігуру. Хід, фізіономія, навіть шапка-чабанка, все во в'язялило моого земляка. Допитуюся: що це за чоловік такий? Відповідають мені, що це Андрій, слуга при шпитаді і «хахол». Цього мені й треба. Вираз лиця його видався мені більше суровим, ніж взагалі у земляків моих, тому я почав запішуватися з ним здалека і осторожно, заперивши від його найближчих начальників, від підофіцера Ігнатієва і від начальника пів-шпиталю, капітана Бологова, що Андрій Обеременко чоловік взірцевої честності і тверезого поведіння. Я почав шукати нагоди, щоби поговорити з ним сам-на-сам по свому, але він, як коли-б замітив мої маневри та й, як здавалося, старався, уникнути такої чести. А мене ще більше підтолкувало, щоби познайомитися з ним.

Більшу частину безсонних ночів в Новопетровській кріпості провів я, сидчи на ганку в офіцерськім крилі. Одного разу — це було в зимі з 3-ї годині ночі — сиджу я своїм звичаем на ганочку, дивлюся, аж з-за пекарні шпиталю виходить Андрій. Він тоді був за пекаря хліба — завидну посаду огородника вже я йому виробив. «А що, кажу я: «Ліндрію, і тобі мабуть не спітиться?» — «Та не спітиться, матері його ковінька», сказав він. Я затремтів, почувши його чисту, непословану, рідину вимову. Я попросив його, посидіти трохи во мною; він вгодився нерадо. Розмову почав я, як це й звичайно межи салдатами бував, питанням, в якої він

губернії і т. д. ської, повіта Звенигідського, коли тільки чував, але і в Русилівці, і ми дуже близько що ми свої, та все то в офіцерському під'їзді? та тільки мануфактуру, що я спрощівши дити дальше розповісти пішов топити підводу.

Так почалаася Обеременком. І оден другого і більшого відносини на нашого бачення оден крок зблизивши вости, як другі для чого, багача дрій, на-рівні з при других він подумали, що він де ми звичайно — ніч, коли всі відспівались. Завдяки його вказував на це була тілько кількох дітей, а це Я часто, як маленький бронзове вусате щічки дитини. Він хмурим, самітним, його простий, більшою частиною, що він за цілі,

да, і розуміється, цілу
надробити.
Лянку і горілки чарку
тепер напишу кілька
строк про тебе, мій справ-
нич.

Пістався до кріпості, за-
блокою (іншої публики
манітною, мізерною пу-
тігурою). Хід, фізіономія,
виявляло мого зем-
лік такий? Відповідають
питалі і «хахол». Цього
віддався мені більше
в моїх, тому я почав
торожно, запевнившись
від підофіцера Ігна-
тио, капітана Боловога,
ірцевої честності і тве-
ката нагоди, щоби по-
ому, але він, як коли-б
валося, старався, уник-
ше підтолкувало, щоби

чай в Новопетровській
ку в офіцерським крилі.
о 3-ї годині ночі —
очку, дивлюся, аж з-за
ї. Він тоді був за пе-
городника вже я йому
дріо, і тобі мабуть не
матері його ковінька»,
вши його чисту, непо-
шив його, посидіти трохи
Розмову почав я, як це
е, питаннем, в якої він

губернії і т. д. Андрій відповів, що він за губернії Київ-
ської, повіта Звенигородського, із села Різаної, тут коло
Лисянки, коли чувалисі, додав він; а я на те, що не
тільки чував, але й сам бував, і в Лисянці і в Різанії
і в Русилівці, і всходи. Одним словом, показалося, що
ми дуже близькі земляки. «Я сам бачу,» сказав він,
що ми свої, та не знаю, як до вас приступити, бо ви
все то з офіцерами то в Ляхами тб-що. Як тут, думаю,
до його підійти? Може воно й сам який-небудь Лих, та
так тілько ману пускав». Я почав знов запевняти його,
що справдішній його земляк, і широко бажав прова-
дити дальше розмову, але ударила третя година, і він
пішов топити піч на хліб і на квас.

Так почалася наша особиста знайомість з Андреєм
Обеременком. І чим даліше, тем більше спізнавали ми
оден другого і більше привязувалися до себе. Але зверх-
ні відносини наші осталися ті самі, як і за першого
нашого бачення: він не позволяв собі на-зверх ані на
оден крок зблизитися, не було у його ані тіні підслі-
вости, як другі робили. Підсвірівачи в мені, не знаю,
для чого, багача-земляка і навіть свояка коменданта, Андрій,
на-рівні з іншими, давав усьому тому віру, але
при других він навіть не кланявся мені, щоби другі не
подумали, що він накидатись мені на приятеля. Місцем,
де ми звичайно бачилися, був агаданий ганок, а порою
— ніч, коли все спало, окрім вартівників, котрі пере-
кликалися. Завсіди холодний, навіть суровий вигляд
його вказував на человека твердого, байдужного. Але
це була тілько маска. Він пристрастно любить малень-
ких дітей, а це певна ознака серця лагідного, доброго.
Я часто, як малиар, любовався, дивлячись, як його темно-
бронзове вусате лице пестливо тулилося до рожевої
щічки дитини. Це була одна, єдина радість в його по-
хмурім, самітнім життю. Я полюбив його не тільки за
його простий, благородний характер, але ще й за те,
що він за цілі двацять років бридкого, огидливого сал-

датського життя не споганив, не понизив свого національного й людського достоїнства. Він остався вірним своїй прекрасній національноти. А такий рис облагороднює навіть неблагородного чоловіка. Коли на мейм темвім, довголітнім засланням мигали деколи яскі моменти, то ці солодкі хвилини я залячую йому, мому простому, благородному другови, Андрієви Обеременкови.

Пошли-ж, Господи, скорий конець твому бідованню, мій незрадливий друже! I поможи тобі, Пресвята мати всіх скорботних, перейти ці безводні пустині, напитися солодкою Дніпровою води й вдихнути в змучені груди живуще повітря нашої прекрасної, любої країни!

Цілий день не бачився я з Андрієм. Під вечір пішов я, рисувати вид першої батерії з того самого місця, у якого я любувався нею, вертаючи від Мостовского. Колись зроблю акварелю. Темніло, як я вертав на город. Під вербою сидів Андрій і стрів мене таким питанням:

»А що ми робитимемо з цим мясом?«

»З яким?«
»А що на леду другий день валиється.«
»Собакам його викинути; а коли не смердить, так повечеряємо.«

»Я вже вечеряв.«

»А я не хочу вечерятти! — сказав я і хотів було ити в альтанку.

»А, знаєте що?« — сказав Андрій, зупиняючи мене.
»Не знаю, що.«

»Ходім з отсім мясом завтра раненько в балку, та поспідаємо до-ладу.«

»Добре, ходімо.«

»Та не беріть з собою оттою цигана, того проклятого ляха. Нехай він скажеться.«

»Добре, не візьмемо нікого.«

І ми розсталися.

5. О 5-ій годі рибацькім чоловіком було так несподівано тому, що сталося гульку мою до трій на другий дні дрович нагло згубив Петербурга. Дру а третього дня, опустив я Новопечасливого плава розливів Волги.

6. Астраханські токи Волги, перерізаних рікою Кутум, ріці Кутумови. Трій гол, а покривають немальовничі дерева на хатчині тільки взагалі урядові фігури купу грузу вінчані пишина соборна століття з п'ятьма не такими він місцями Бірючою Коси (где чив сотні, правда більшого хлібом, які. Так що-ж: яка окружна Астраханські глибини й ширини тока не обливаває гною. Де-ж при

Де та причини, чи в

Серпень.

5. О 5-ій годині ввечір приплів я на дуже трухливім рибацькім човні до міста Астрахані. Всьо це сталося так несподівано й так швидко, що я ледве вірю тому, що сталося. Я пригадую собі тепер, мов сон, прогульку мою до балки з Андреєм Обеременком, по котрій на другий день, се-б то 31 липня, Іраклій Александрович нагло згодився, дати мені пашпарт просто до Петербурга. Другого ж дня він дотримався свого слова, а третього дня, се-б то 2 серпня, о 9-ій годині ввечір, опустився в Новопетровську кріпості і після тридневнього щасливого плавання по морі і по однім із численних розливів Волги прибув⁷ до Астрахані.

6. Астрахань — це острів, який обливає одна з приток Волги, перерізаний рядом смердячих болот, називаних рікою Кутумом, і калалом, котрій нічім не уступає ріці Кутумові. Цей півостров оточує густий ліс щоголі, а покривають мальовничі улогі хатчині і сірі, дуже немальовничі деревляні домики з мезанінами, не похожі на хатчині тільки тому, що з них виглядають фльотові і взагалі урядові фізіономії. Всю отсю великезну брудну, сіру кущу грузу вінчачуть зубчаті білі мури кремля і виставна пішина соборна церков московської архітектури 17-ого століття з п'ятьма банями. Оттаке місто Астрахань, та не таки він мені представився. Коли я, підходячи до Вірочкої Коси (головна рогатка в гирлах Волги), побачив сотні, правда безугарних кораблів, нагружених здебільшого хлібом, мені пригадалася Венеція за часів дожів. Так що-ж: *nascitur ridiculus mus*. А притока Волги, яка оточує Астрахань і лучиться з Каспієм, що до якіни й ширини не уступає Босфорові. Та отси притока не обливає Золотого Рога, лише величезну купу гною. Де-ж причиня цеї нужди і брудоти, зверхної, а може й 'внутрішньої'?

Де та причина? В вірмено-калмуцько-татарськім населенні, чи в якій іншій політично-економічній пру-

понизив свого національного.

А такий рис облагодівника. Коли на меймани деколи ясні мозаїчні картини йому, мому індрієви Обеременкові, нечез твому бідованню, і тобі, Пресвята мати моя! Підні пустині, напитися в ізумчені груди жи-любої країни!

Андрієм. Під вечір пішов із того самого місця, ючи від Мостовского. О, як я вертав на голові стрів мене таким письмом?«

аласяється.«

коли не смердить, так

сказав я і хотів було

здрій, зупиняючи мене.

раненсько в балку, та

того цигана, того про-
сься.«

жні? Останнє правдоподібне, тому, бо й інші наші губерніальні городи не уступають Астрахані, за вимірюю Риги.

Яка в нім сила приватних пароплавів, а нині немає одного, з причини Макаровського ярмарку. Пароплав «Меркурій» вернеться до Астрахані не раніше як 15 серпня, до 20-ого буде набирати груз, і тоді попливє до Рибінська, а мене довезе до Нижнього; я тимчасом рад-не-рад мушу огляdati отсє визначно брудне місто.

7. Ой Астрахань! ой портове місто! Акі одної реставрації, деб хоч сяк-так можна пообідати, а про мешкання в гостинниці нема що й говорити. Зайшов я нині в одну з так званих гостинниць на «Герані» (Астраханський Золотий Ріг), та спітав, чи нема що вісти, а заплачканий кельнер відповів, що все єсть, чого заражаете, крім чаю. А на ділі виявилося, що нема нічого крім чаю, навіть звичайної ухи. І це — в Астрахані, котра половину величезного російського царства кормить осетриною. І як-би не приїхав сюди в службових справах два місяці передо мною плац-ад'ютант Ново-петровської кріпості, Бурцов, то мені прийшлось би но-чувати, коли не на вулиці, то в калмицькій кібітці. Ці кібітки тут такі самі чисті, як ті брудні хатчини, але гостиннійли. Спасибі Бурцову: він дав мені при-тулок і нагодував мене в цім негостиннім кочовищі.

8. На чоловіка, що так як я, сім літ нидів у голій пустині, всяке місто, навіть такий богоспасамий Веде-бей (найніжчимійше місточко Оренбургської губернії), повинно-би було зробити міле враження. От-же во мною не так сталося. Видно, що я ще не зовсім одичів. Це добре. Нині в-ранці вийшов я на місто, шукати крамниці з ковбасами, щоби запастися харчами на дорогу, та й приглянутися трохи близше місту. Коли я переходив Московською вулицею (Невський проспект), в мене почало затиратися перше немиле враження. Вулиця хоч-куди. Доми переважно три-поверхові, в низу, як во-

диться, прибрані. Із склепів, голови сиві вірменські, а Гостинний двір, граціозна, в смак будинок, коли різьблетаж *à la R* хотель. Піддержується примістими товарами, в іх чи зило свої конт-чальної влади — кумисом! Дивно, розвиватися інакомірився з тою сквер, вкритий ку-біжну до Москви вивісками й Вірменією, і повернув в-ліс, нився за Кутумом.

Зробивши як-котрий зверху на-степена, деревлян-жекою. По шир-джується вусатий ним георгієм, та і Татар, які по-видом льон-лакея зібрання, подумав-тіла мені в очах сом: «Домъ Сапожникъ».

Коли-б Александрович був брилінтовою платним метр-д'от старого знайомого жали мене.

ку, бо ѿ інші наші гу-
Астрахані, за віймкою

роплавів, а нині нема
го ярмарку. Пароплав
не раніше як 15 серп-
ня, і тоді попливє до
цього; я тимчасом рад-
чно брудне місто.

місто! Але одній ре-
поїздати, а про меш-
корити. Зайшов я нині
на «Герані» (Астрахан-
чи нема що в'їсти, а
то все єсть, чого за-
явивилося, що нема ні-
ху. І це — в Астра-
хані російського царства
вийхав сюди в службо-
ю плац-ад'ютант Ново-

мені прийшлося би но-
в в калмицькій кібітці.
так ті брудні хатчини,
у: від дав мені при-
честиннім кочовиці.
сім літ нідів у голій
ї богоспасаемий Беде-
ренбургської губернії),
жінка. От-же во мною
не зовсім одічів. Це
місто, шукати крам-
и харчами на дорогу,
місту. Коли я пере-
лький проспект), в мене
зраження. Вулиця хоч-
хові, внизу, як во-

диться, прибрані вивісками, звичайно синіми з золотом.
Із склепів, головно галантериїних, визирають вяло-кра-
сиві вірменські, а з-рідка й перські, виразисті обличчя.
Гостинний двір, будівля, хоч дуже велика, та легка ї
траєзона, в смаку Гваренії. Губернаторська палацата —
будинок, коли рівні з приватними, теж дуже великий,
бельєталаж à la Ренесанс, гладить весело, ніби гарний
готель. Піддержує його сильна галерія аркад, під ко-
трими примістилися крамниці з ріжними благородними
товарами, в їх числі з кумисом. Зразу мене це вра-
зило своїм контрастом; в мешканню представника на-
чальної влади — склепи з усіким товаром, навіть з
кумисом! Дивно. Та, що мирний промисел не може
розвиватися інакше, лиш під егідою влади, так я
помирився з тою думкою і пішов даліше. Обійшовши
сквер, вкритий курявою, увійшов я в другу вулицю, рівно-
біжну до Московської, яка була вже менше прибрана
вивісками й Вірменами. З той, нічим не замітної вулиці,
я повернув в ліво і, перейшовши деревляний міст, опи-
нівся за Кутумом.

Зробивши яких сто кроків, станув я перед домом,
котрий зверху нагадував заміску реставрацію середнього
ступеня, деревляний одноповерховий з бальконовою ве-
жечкою. По широкій, кругом бельведера галерії, прохо-
джується вусатий кавалер, в сіром пальто-сақу і з сріб-
ним георгієм, та достойно глядить на плебеїв, Калмуків
і Татар, які поперед дім снуються. Сущий grenadier під
видом льон-лакея. Чи це не дворянське, астраханське
зібрання, подумав я, і хотів іти даліше, аж ось замиг-
тіла мені в очах над брамою жовта таблиця з напи-
сом: «Домъ Сапожникова.»

Коли-б Александр Александрович Сапожников не
був брилянтовою звіздою на астраханськім єврі і без-
платним метр-д'отелем, то я зайшов-би до його дому до
старого знайомого, але ці величинні його недобачі здер-
жали мене.

За домом і садом Сапожнікова видно гень-далеко нуждені хати. Я, як мальяр, люблю вештаться по брудним, живописним закаулкам, але, як чоловік, що щиро любить чоловіка, я перед домом міліонера повернув у ліво й незабаром опинився в центрі города.

В центрі города, се-б то на Московській вулиці, зайдов я до тостинниці під фірмою «Москва», попросив чаю і сів у товаристві Татар і Ормен.

Якийсь парібок в салдацькій шинелі накрутав машину й вона затерпкала увертюру з Роберта-Дівола.

Не дивлячися на брак усікої гармонії, мене до сліз зворушила отся збезображенна красуня-мельодія. Видно, давно я не чув нічого й подібного на музику. Від бара-бана й труби одубів мій-слух, та не одубіло серце, вразливе на всю прекрасне. Після увертюри Роберта машина зашипіла: «Уж как весть ветерок.» Я і цього шишіння вислухав з насолодою і, майже помирившись з Астраханію, заплатив птицялтинник за чай і вийшов на вулицю.

Московська вулиця... Чи є в Росії хоч оден губерніальний город без Московської вулиці? — Мабуть, ні. А без склепу з ковбасами є багато губерніальних городів, між ними й портовий город Астрахань. Нікчемний, до нічого не здатний портовий город Астрахань. Обійшов я усі головні й не головні вулиці, прочитав усі більші й менші ріжнобарвні вивіски, оповіщаючі переважно про дажу чихиря і панських товарів, та ні одна з них не говорила о продажі будженних ковбас. Сх, Німці, Німці Сарепські! і ви заакліматизувалися..., а я напевно числив на вашу тверду ковбасну вдачу.

Після обіду, по вказівкам Авдоті, кухарки Бурцова, пішов я шукати німецької пекарні, в котрій, по її словам, продають також і німецькі ковбаси. Топографія міста мені вже доволі добре звісна і я по вказівкам тої-ж Авдоті, без великого труду, знайшов німецьку пекарню. Добродушна кругла фізіогномія Німця всміхнулася, коли я замісць булки попросив ковбаси.

Але, що я поїх відповів мені, ковбас, і що вника, та, коли я товару, то мені дали ковбаси. Ale, що самого майстра в мої пошукування

Нині 8 серпня петровської кріпос Філковского й ини жа тобі доброї служив собі на не мені свої майбутністю коли-небуде касті пустомелів, теж не будуть перетаки збережу про

9. О патії гори на Косу (пристрії аргонавтів, що таскає море.

Вони продали лотим руви від острова Маңгішлак відважні морепланаскалам, на яких поклоніться від містовському — і бі

Попрацювавши і сади (торговиця) печеної хліба на миса не продають. Публика торгована, харки; з-рідка попіл і такого-ж змісту

ова видно гень-далеко
лю вештатися по бруд-
як чоловік, що щиро
міліонера повернув у
центрі города.

у Московській вулиці,
рою «Москва», попросив
Ормен.

шинелі накрутив ма-
туру з Роберта-Дівола.
гармонії, мене до сліз
асуя-мельодія. Видно,
на музику. Від бараба-
не одубло серце, враз-
проти Роберта машина
«Я і цього шпініння
мирившися з Астрахан-
ї і вийшов на вулицю.
Росії хоч оден тубер-
вулиці? — Мабуть, ні.
го губерніальних горо-
Астрахань. Нікчемний,
од Астрахань. Обійшов
прочитав усі більші й
щаючи переважно про-
тав, та ні одна з них не
вбас. Ех, Німці, Німці
ся..., а я напевно чис-
ачу.

доті, кухарки Бурцова,
ї, в котрій, по ІІ сло-
ковбаси. Топографія
знає і я по вказівкам
знайшов німецьку пе-
тніомія Німці всміхну-
косив ковбаси.

Але, що я поважно жадав ковбаси, то він поважно
ї відповів мені, що він майстер від булок, а не від
ковбас, і що в цілому городі нема ні-одного ковбас-
ника, та, коли я в Сарепському склепі не найду цього
товару, то мені до самого Саратова не побачити ні одної
ковбаси. Але, що Сарепський скlep, по словам цього-ж
самого майстра не близько від осередка города, то я
мої пошукування відложив до завтрашньої дніни.

Нині 8 серпня. Нині вийде почтова лодка з Ново-
петровської кріпості до Гурєва-городка і забере в собою
Філковського й інших освобожденых разом зі мною. Ба-
жаю тобі доброї будучності, Філковські! ти в-повні за-
служив собі на неї. На розстанні, він і Мостовський, дали
мені свої майбутні адреси, та ледве чи між нами заве-
деться коли-небудь листування, бо я не принадлежу до
касти пустомелів, а вони, як люди ще більше практичні,
теж не будуть переливати з пустого в порожнє. Та я все
таки збережу про вас пам'ять, мої благородні други.

9. О п'ятій годині рано, не маючи що робити, пішов
я на Косу (пристань), відвідати своїх Новопетровських
аргонавтів, що так бістро переплили зі мною Хвалин-
ське море.

Вони продали свою рибу, купили хліба, і з тим зо-
лотим руком відплывуть завтра до пустих берегів пів-
острова Маргішпику. Бажаю вам щасливого плавання,
відважні мореплави. Поклонітесь від мене надбережним
скалам, на яких я перебув стільки безсонних нощей,
поклонітесь від мене комендантovi й благородному Мо-
стовському — і більше нікому.

Попрацьавши з аргонавтами, перейшов я на любі
ї сади (торговицю харчів); крім садовини, огородини й
печеної хліба на цих ісадах я нічого не запримітив;
миса не продають, бо ліст, а рибу продають на лодках.
Публіка торговна, як всюди: перекупки, кухарі й ку-
харки; з-рідка попадаються товсті купчихи-гастрономки,
ї такого-ж змісту особи духовного звання, сугубо »ра-

чашая» о плоті гріховній. У джигуна, червонобородого кіайлбаші, купив я за 5 копійок сріблом 5 головок чесноку (це добро приходить сюди з Перзії) і подався в Кремль, щоби полюбуватися з-близька красуном-собором. Він, як джигун 17 віку, пишаста в кружевах перед цілим городом.

З наслуху знаю про існування книги, під назвою: Опис города Астрахані. Та, щоб добути її тут на місці — нема що й думати. Город, який не має книгарні, не має мабуть і читачів, а добреб тепер мати в руках цю книгу; там певно є документи про будову кремля і собора, як головних прикрас города. Хто ж мені заступить цю книгу, хто заспокоїть мою цікавість? — I тому, що рання служба ще не відбулася, я пішов прямо в собор, з наміром, стрінута там священика й повернутися до його в московському антикварською цікавостю. На моя щастя, стрінув я соборного ключника, отця Гавриїла Пальмова (так він мені представився), та вдовою мені стрічу в соборі, в неділю, після пізної обідні. Підїджду.

10. Ходив в контору «Меркурія», дізнатися, чи скоро прилетить цей син Юлітера, а мені сказали, що його сподіваються не раніше як 15 серпня, а 20 він знов попливє до Нижнього. Дожидання, як і всяке дожидання, незносне, а до цього дожидання причеплюється ще й видатки. Я гадав, що їх усуну, як притулюється у Бурдова на квартирі, але він, на лихо, задумав же нитися (це загальна слабість Новопетровського гарнізону), 17 серпня його шлюб, і я, розуміється, став зовсім злишим. Щоби знайти собі на кілька днів притулок, я волочився по переулках кругом контори «Меркурія». Тут усе замкнене, крім клітка з штахами на високих дрюках, які свідчать, що живуть тут мельомани. Постукав я на-вад до кількох зачинених воріт, тому, бо тут білетів над ворітми не вивішують, як бувас в

порядних городах шов комірчину з на яму з поминами і Хома чоловік. З чую в комірці, зблів на місяць до Сан-Франциско як

Давши завдати дворі стека і кур в хаті і написав заревського і Герг жидаю його відпов що значить його

Перед вечором зати і на людей і Тут це — Англій — фізично — це ділкемчий. Та, як монументальний. Більшою, довідався багатого Грека Варенові!

Так на цій то тутешнього товари біле й переважно кашкетах з кокардами стану. Дивна льй і львиці. Ці я такої-ж шерсти, як ська фізіономія. Ка більше на ісадах і до вузкою фізіо простодушний, маленькою раз облагороднює та найвірніші слуги і сидиться, хоч-би і сте

и гуна, червонобородого сріблом 5 головок чесната (Перзії) і подався в замка красуном-собором. І ся в кружевах перед

ння книги, під назвою: «Що є, щоб добути її тут на землю, який не має книжки а добре б тепер мати документи про будову прикрас города. Хто ж покоїт мою цікавість? Не відбулася, я пішов піти там священнику й икварською цікавістю. Ключника, отця представився), та вдома не мав часу, а назавжди, після пізної обідні.

«І», дізнатися, чи скоро мені сказали, що його серпня, а 20 він знову вине, як і всяке дожикидання причеплюється до сусуну, як притулюється у на лиху, задумав же Доволопетровського гарнізону, розуміється, став засіб на кілька днів при кругом контори «Мериліт» з штахами на вживити тут мельомани. Зачинених воріт, тому, вивішують, як бувас в

порядних городах. Нарешті по довгій шуканні знайшов комірчину з маленьким віконцем, виходячим просто на яму з помиями. На безрибі і рак риба, на безлюдді і Хома чоловік. З цеї мудрої приказки я від завтра ночью в комірці, за 20 копійок сріблом на добу. 6 рублів на місяць комірка з ямою помий — це хоч-би і в Сан-Франціско як-раз!

Давши завдаток, я прийшов до Бурцова, а що на дворі спека і куряга, то я цілесennий день просидів в хаті і написав радістні листи до моїх приятелів, Лазаревського і Герна. До Кухаренка написав завтра. Дождаю його відповіді на «Москалеву Криницю». Не знаю, що значить його мовчанка.

Перед вечером вийшов я, як кажуть, і себе показати і на людей подивитися. Вийшов я на набережню. Тут це — Англійська набережня, морально беручи, бо фізично — це деревляна, в дощок. Канал сам-по-себі нікчемний. Та, як діло приватної людини, твір гігантів, монументальний. Не міг я допитатися, коли його збудовано, довідався тільки, що построено його за гроші багатого Грека Варварці. Честь і слава покійному Геліонові!

Так на цій то набережній вечерами красується квіт тутешнього товариства. Жіночтво тутешнє неприродно біле й переважно сухотичне. Мужчини взагалі в білих кашкетах з кокардами, не виключаючи і людей цівільного стану. Дивна любов до лібері! Згуста попадаються льви і львиці. Ці мясоїди не вдомашнюються тут. Вони такої-ж шерсти, як в Архангельську і скрізь. Плебейська фізіономія Калмика й Татарина показується найбільше на ісадах і брудних переулках. Приглядаючись до вузкоокої фізіономії Калмука, запримітів я у ній простодушний, лагідний вираз. І цей прекрасний вираз облагородніє тутешній негарний тип. Калмики, це найвірніші слуги й найліпші робітники. Ідати, що трапиться, хоч-би істерво. Їх мешкання — хлібітка, а про-

фессія — рибальство і взагалі тяжкі роботи. Мені сподобались ці родончальники монгольського племені.

Після пізної обідні в соборі, отець Гавріїл показав мені ризницю собора, замітну нечисленними, але віком і викінченням дуже рідкими предметами. Перше, що він мені показав, це була плащаница, шита шовками й золотом, часів Івана Грізного і, по переказу, відбита від Марини Мнішківної. 2) печатне, лихо збережене евангеліє 1606 року; 3) саккос, шовками й золотом шитий, епископа Йосифа, вбитого Розіним; 4) фелон, шовками й золотом шитий, того-ж єпископа; 5) жезл архиерейський, дивно тонкої роботи, дар цара Бориса Годунова; 6) срібний ківш, аристочтою роботи, дар царя Петра Первого 1700 року. Величезний «потир» венецької роботи 1705 року. Час основання собору 1698 рік, а посвячення, 1700, 14 серпня. На моє питання: хто був архітектором того величезного й прекрасного собору, отець Гавріїл відповів: простий руський мужичок. Не пошкодило-би Константина Топорі, повчиться будувати собори в того руского мужичка. Я, розуміється, не перечив і спітав, коли збудовано кремль. Він відповів: «Збудував Борис Годунов, а малий Троїцький собор цар Іван Грізний, небавом після того, як добув на Татарах Астрахань», — і замкнув ризницю.

І за це спасибі.

12. О 7 годині рано прийшов з-гори пароплав «Князь Пожарський», власність товариства Меркурій. Я пішов, спітатися про його поворот, — та мені в канцелярії нічо невідомого не сказали. Хотів купити білет, та мені його не дали, бо не було головного урядника. Сподіючися, що скоро відливе і тому, що не було дуже гарячо, пішов я вештатися з вулиці на вулицю, не теряючи надії, що знайду ковбасний склед. Та, горе! Крім пилоги, смороду й бессмертної вивіски — «продажа чихиря», я нічого не стрів.

Чим дальше в ліс, тим більше дров. Вертаючися

з Сарепського м'ясої ковбаси, і мойм приятелям лицю. Полюбувалися Ріада Богородиці, отця Гавріїла, проти губернаторського голубя вивіsci: «но! подумав я: в сі читачі.

Замурзаний святині, і я богошов до одинокої з червоним комінтом, я вважаю за поліцію Рибушкін: «Опис нема, бо вона є опіки, Васілєва. і він все таки опіки. Не було цей шановний старий книжки Рибушкін.

13. Переношу ще сказати, в короткій. Якийсь гравізнув, та ще виліз по-під вікна. Я і пішов до Бурцева.

Після чаю на коротенький, і з пішов до публичної комінії і граненій книжковід Васілєва остався і ждав, обіцяв, на-певно,

Дожидаючи »

жкі роботи. Мені спо-
льського племені.
отець Гавріїл показав
численними, але віком
предметами. Перше, що
ніца, шита шовками й
то переказу, відбита від
лих збережене еван-
ками й золотом шитий,
им; 4) фелон, шовками
опа; б) жезл архиєрей-
царя Бориса Годунова;
ти, дар царя Петра Перв-
отира венецької роботи
1698 рік, а посвячення
я: хто був архітектором
собору, отець Гавріїл
чок. Не пошкодило-би
будувати собори в того
ї, не перечив і спітав,
повів: «Збудував Борис
обор цар Іван Грізний,
Татарах Астрахань», —

з-гори пароплав «Князь
ва Меркурій. Я пішов,
а мені в канцелярії нічо-
сти білет, та мені його
урядника. Сподіючися,
е було дуже гарячо, пі-
лици, не теряючи надії,
а, горе! Крім пилота,
— «продажа чихира», я
льше дров. Вертакочися

з Сарепського магазина, в котрім все єсть, крім кон-
ченої ковбаси і сарепської гірчиці в баньках, закляв я
моїм приятелям Німцям, розуміється, вийшовши на ву-
лицю. Полюбувався я круто-грубою роботою старої цер-
кви Різдва Богородиці, морської управи і за порадою
отца Гавріїла пішов, шукати міської бібліотеки. На-
против губернаторського сквера прочитав я на блідо-
голубій вивісці: «Публична бібліотека для членія. Слав-
но! подумав я: в Астрахані публична бібліотека, от-же,
є і читачі.

Замурзаний хлопчисько показав мені вхід до цієї
святині, і я bogovійно пішов на другий поверх і ввій-
шов до одиночкої салі бібліотеки. Бібліотекар, в сурдuti
з червоним комірком і з grenadієрськими вусами, якого
я взяв за поліційного врядника, сказав мені, що книги
Рибушкіна: «Опис города Астрахані» під теперішню пору
нема, бо вона єсть у книговода товариства народної
опіки, Васілєва. Я пояснив йому, що я не тутешній,
і він все таки пішав мене до товариства народної
опіки. Не було що; я пішов до книговода Васілєва;
цей шановний старець зробив мені надію на прочитання
книжки Рибушкіна завтра о 9 годині рано.

13 Переночувавши якось в новім мешканні, а кра-
ще сказати, в комірці, вийшов я, щоб відчинити вікон-
ниці. Якийсь грубий бородач облив мене помиями із
зливу, та ще віляв, що мене чорт носить по-за-ранку
по-під вікна. Я провзяв його старим бородатим ослом
і пішов до Бурцева на чай.

Після чаю написав лист до Кухаренка, навмисне
коротенький, і з клаптиком паперу та куском олівця
пішов до публичної бібліотеки. Бібліотекар, з червоним
комірком і grenadієрськими вусами, залив мені, що
книговод Васілєв бажаної мною книги не доставив. Я
остався і ждав, бо книговод Васілєв вчора сам мені
обіцяв, на-певно доставити книжку о 9 годині.

Дожидаючи «Опису города Астрахані» Рибушкіна,

попросил я каталього публичної Астраханської бібліотеки; каталог був на руках у якогось поважного добродія (чи не в Сапожнікова?) і так, я без каталога побачив на полицях запорошений »Вѣстникъ Европы«, довгу фалланту »Московско-го Телегра-фа« в кількох примірниках, графа Хвостова, Державина, Караваніна, Духъ Законовъ и Сводъ Законовъ з додатками, а останні полиці нагруженні творами Діма і Сі, не в оригіналі. Про рукописи города й краю, не знаю, чому, я не спітався.

Найцікавіше було для мене в цій бібліотеці »Русской Вѣстникъ«, журнал, котрий вже кілька літ видається, а я нині його перший раз виджу. В якій-же я дикій пустині ниді до цеї пори! Попалася мені в руки перша книжка »Русск-ого Вѣстник-а« в року 1856. Зміст мені сподобався. Там стояли імена Гоголя, Соловєва, Аксакова, імена добре знані в нашій літературі. Я розтираю книжку, і попав на літературну літощись; читаю, і що ж я читаю? Наша славна, преславна Савор-могила розкопана! Знайшли в ній якісь золоті й інші дрібниці, з котрих не можна навіть знати, чи це дійсно була могила одного із скитських царів.

Я люблю археологію; я поважаю людей, що посвятилися отсій таємничій матері історії; я впovні признаю пожиток таких розкопок. Але лучше, як були би не розкопували нашої славної Савор-могили. Дивне і навіть нерозумне привязання до німих, нічого не говорячих могил! Цілий день і вечер я все співав:

У степу могила
З вітром говорила;
Повій, вітрє буднесенський,
Щоб я не чорніала!

14. Цілу ніч падав ливний дощ, і вранці замість курявої сірої Астрахані побачив я Астрахань чорну, кальну. Обруївшись туркменським чапаюм, пішов я до Бурцова на чай, а потім відніс на почату листині і пі-

шов до бібліотеки; із-за дощу й болеці недоступної з миром.

І що мені найцікавіше (само) бачив, а

15. Въ дев'ятнадцять років Астрахані стараюся Кіевскаго університета нашого поета, видавши в такій чакъ отца, какъ счастіе, прожить Воспитанникъ Кіровскій.

15 и 16. Въ вістрече съ любовною Тарасомъ Григорьевымъ провожу эти дни споминаніе навсегда, Степанъ.

Я запишу въ проведль день съ ній Одинцевъ.

Съ душевными нѣсколько часами казакомъ Тарасомъ очень благодаренъ вмѣстѣ съ нимъ.

17. Иванъ Роступилъ за него хитръ и ни изворъ примѣниться къ подорову козу, такъ стыдно было, пок

Астраханської бібліотеки поза межами доброго, я без каталога по-
вінник Европы», довгу
«в кількох примірниках»
Карамзина, Духъ Западами, а останні по-
не в оригіналі. Про
чому, я не спітався.
цій бібліотеці «Русской
кілька літ видається,
в. Якій-же в ділі
ася мені руки перша
року 1856. Зміст мені
голя, Соловєва, Аксакові
літературі. Я розти-
руну ліготись; читаю,
рославна Савор-могила
волоті й інші дрібниці,
чи це дійсно була мо-

жако людей, що посвя-
ті; я впновні признаю
ше, як були-би не роз-
горили. Дивне і навіть
нічого не говорачих
е співав:

а;
несенький,
ал

дощ, і вранці замість
и Астрахань чорну,
им чапаном, пішов я
на почату листині і пі-

шов до бібліотеки. Але ця публична бібліотека, відай-
шися дощу й болота, була заперта. Я поклонився дверям
цієї недоступної, таємничої святині і пішов у свояси
з миром.

І що мені цей Рабушкін та у голову віз? Що
найдікавіше (соборну ризницю) в Астрахані, я і без
нього бачив, а іншим, чи варто турбуватися?

15. Въ день Успенія Пр. Бр. встрѣтилъ я въ
Астрахани старого моего бывшаго профессора (живописи)
Кіевскаго университета, дражайшаго и любезнейшаго
нашего поэта, и встрѣтилъ я его съ величайшою ра-
достью въ такой далекой сторонѣ, котораго встрѣтилъ
какъ отца, какъ брата, какъ величайшаго друга, и имѣль
счастіе, прожитъ съ нимъ нѣсколько дней почти вмѣстѣ.
Воспитаникъ Кіевскаго университета, Иванъ Клопо-
товскій.

15 и 16. Въ тотъ же день и я былъ осчастливленъ.
встрѣчу съ любимымъ и уважаемымъ мною поэтомъ,
Тарасомъ Григорьевичемъ Шевченко, съ которымъ я
проводжу эти дни, что оставитъ во мнѣ глубокое во-
споминаніе навсегда. Воспитаникъ того-же универси-
тета, Степанъ Незабитковскій.

Я зашишу въ своеемъ дневнику, что 16 августа я
проведѣлъ день съ поэтомъ Малороссіи, Шевченко. Евге-
ний Одинцовъ.

Съ душевнымъ восторгомъ я встрѣтилъ и провелъ
нѣсколько часовъ съ моимъ милымъ батькомъ, старымъ
казакомъ Тарасомъ Григорьевичемъ Шевченко, за что
очень благодаренъ Богу, что онъ довелъ меня, быть
вмѣстѣ съ нимъ. Федоръ Чельцовъ.

17. Иванъ Рогожинъ, изъ дружбы къ Перфилу, по-
ступилъ за него на полгода въ солдаты; но какъ ни
хитеръ и ни изворотливъ быть бѣсъ, но никакъ не могъ
примѣниться къ порядку, и его бѣдного драли какъ Си-
дорову козу, такъ что, когда прошло уже полгода, ему
стыдно было, показаться къ своему набольшему. Вѣд-

ный бѣсь не разсчиталъ, что какъ надѣть ранцы, то выходитъ крестъ, и такъ ему по истинѣ пришлось, несть крестъ Господень, а Перфиль, когда услышалъ отъ него разсказъ о службѣ, сказалъ ему: «въ чужія сани не садись». Съ тѣхъ поръ ни одинъ бѣст уже не хотѣлъ служить въ солдатахъ; а ты же то, батьку, десять лѣт пробув въ нихъ. Офицеры, якъ почули отъ Перфилы о томъ, что Рогожинъ за него пробылъ полгода, выразили свой восторгъ словами: «Знатно! и бѣстъ побывалъ въ нашихъ рукахъ.« Скрѣпилъ Иванъ Рогожинъ. Фельдфель Перфиль.

18. Кипкинъ. Встрѣча со старымъ знакомымъ.

19. Lekarz Karol Nowicki

Pawel Radziejowski

Tytus Szalewicz.

Krasomostwo niewielu otrzymalo w udziale, mnie zaś pozbawionemu tego boskiego daru pozostaje w milczeniu tylko podziwiać i holdowac twórczej twojej potędze Święty narodowy wieszczu-męczeniku Małejrosii. Twoja dzisiejsza przytomność wśród nas zupełnie szczęśliwym mnie czyni i chwile obecne nigdy się w mej pamięci niezatrac. O, stokroć, stokroć błogosławie ten drogi dzień, w którym niebo pozwoliło mi osobiście poznac się z tobą gorliwy i nieuleknięty opowiadaaczem słowa prawdy. Niech że słów tych kilka przypominają ci poeto-malarzu głęboką cześć poważajacego siebie Tomasza Zbrożka¹⁾.

20 августа.

23.. Від 15 до 22 серпня був у мене, в брудній і курній Астрахані, такий світливий, прекрасний празник, якого ще не було в моїм життю. Земляки мої, в більшій часті Кияне, так широ, радісно, так по братерськи вітали мою свободу, і так розпростерли свою гостинність, що не дали мені волі, провадити самому свій дневник і взяли цей обовязок на себе. Даю вам, благородні,

¹⁾ Ці рядки писані чужим письмом, вставлені в «Днівник» — як це було тоді в звичаю.

безкорисні мої приєднаність, таким повним в моїм вдячнім се втигаю не до могил до скарбниці моїх.

Того ж, 15 серпня вимовився у Сапожині

Дня 16 серпня скандром Александрівської школи-пустуні бачив останній раз і отець прекрасної ним простого, дуже характеризуючий реч на як довго, поки на найнятому ним до Нижнього Новгорода пароходного тону цей білет в квитку безплатно першим, так, що замісць од п'ятьох на байдаку, не могли й по рублей родній. (Тут чужою плава «Князь Пожарський» відпущених пана К.

27. Ночі тихі, мля безмірне двержало відбиває в собі час урвишний берег, порівняна, солодко-успомінані, вся отся видимими дечними звуками східної відпущеній чудотворної душі до Бога, чарунки. Він каже, що на

надѣть ранцы, то
ниѣ пришлось, нестъ
услышать отъ него
въ чужія сани не
бѣсъ уже не хотѣлъ
батьку, десять лѣтъ
отъ Перфилы о томъ,
года, выразили свой
побывалъ въ нашихъ
жинъ. Фельдфѣ-

старымъ знакомымъ.
ski
i

o w udziale, mnie zaś
ozostaje w milczeniu
twej potędze Swiety
si. Twoja dzisiejsza
słyszym mnie czyni i
niezatrą. O, stokroć,
którym niebo pozwó-
gorliwy i nieuleknięty
słow tych kilka przy-
iąoważącego siebie

у мене, в брудній і
прекрасний празник,
земляки мої, в більшій
ак по братерські ві-
ли свою гостинність,
самому свій дневник
ку вам, благородні,
ствалені в «Днівник» — як

безкорисні мої приятелі! Ви наділили мене такою ра-
достю, такимъ повнимъ щастямъ, що я ледве поміщує його
в моїмъ вдячнімъ серці, і память цихъ щасливихъ днівъ я
втягаю не до моего прозаічного дневника, але втягну
до скарбниці моего серця.

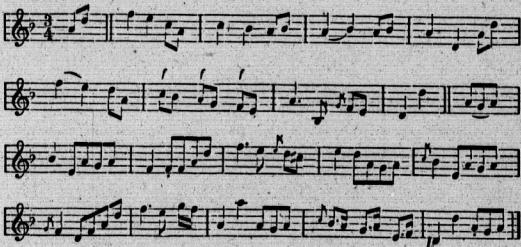
Того-ж, 15 серпня, вечеромъ, Зброжекъ припадково
вимовився у Сапожніковихъ, що я в Астрахані.

Дня 16 серпня я відновилъ давнє знакомство з Алек-
сандромъ Александровичемъ Сапожніковимъ. Це вже не
той школяр-пустун в куценкій курточці, якимъ я його
бачив останній разъ в 1842-імъ році; це вже мужчина, муж
і отець прекрасної дитини, а крімъ того я знайшовъ въ
німъ простого, дуже благородного, доброго чоловіка, рисъ
характеризуючий родину Сапожніковихъ. Вінъ, не знаю,
на якъ довго, покидає Астрахань і запропонувавъ мені
на найнятому нимъ пароході «Князь Пожарский» каюту
до Нижнього Новгорода. Я взявъ бувъ білетъ за пять ру-
блівъ пароходного товариства «Меркурій», та тепер звер-
нувъ цей білетъ въ контору товариства, щоби його дали
бесплатно першому бідоласі. Капітанъ парохода зробивъ
такъ, що замісць одного бідолахи на пароході помістивъ
п'ятьохъ на байдаку, які за місце до Нижнього Новгорода
не могли й по рублеви заплатити. Рисъ практично-благо-
родний. (Тутъ чужою рукою вписано: буфетовий паро-
плазъ «Князь Пожарскій», Алексій Панфіловичъ Пановъ,
відпущеникъ пана Крюкова. А дальше иоти.)

27. Ночі тихі, місачні, чаřинно-поетичні ночі! Волга,
якъ безмірне дзеркало, затягнена прозорою мракою, мягко
відбиває въ собі чаřину, бліду красолицею ніч і сонний
урвиштій берегъ, порослий купками темнихъ деревъ. Чу-
довзна, солодко-успокоюча декорація! І вся отся роз-
кішъ, вся отся видима німа гармонія облита тихими, сер-
дечними звуками скрипки. Три ночі зряду цей вільно-
відпущеній чудотворець безкористово підносить мою
душу до Бога, чаруючими звуками своєї дешевої скрип-
ки. Вінъ каже, що на пароході годі держати добрий стру-

мент, але і з того лихого він добував чаруючі звуки, особливо в мазурках Шопена. І не можу наслухатися тих загально-славянських, сердечно-глибоко-сумних пісень. Спасибі тобі, кріпацький-Паганіні, спасибі мій слухайний, мій благородний товаришу. З твоєї бідної скрипки вилітають стони зневаженої кріпосної душі і зливаються в один довгий, мрачний, глибокий стон мілонів кріпацьких душ.

Moderato.

Чи скоро долетять до твоєго пристола, наш праведний Боже!

Під впливом сумних, жалісних звуків того бідного вільно-відпущеного, пароплав, в нічній гробовій тишині, виглядав мені на якесь велітенське глухо-ревуче страхіття, в відчиненою пащю, великою пащю, готове, проковтнути поміщиків-інквізиторів. Великий Фультоне! Уatte! Ваша молода, та не здня надені, а згодини на годину підростаюча дитина скоро проковтне кнуті й корони, а дипломатами й поміщиками тільки закусить, потішиться, мов школяр цукорком. Що почали у Франції енциклопедисти, докінчить на цілій нашій планеті наша величезна, геніяльна дитина. Моя пророчство певне. Благою тільки довготерпільного Бога, щоб хоч трохи скоротив свою терпільвість, благаю, щоб Він доторкнувся своїм ухом хоч одного глибокого, розди-

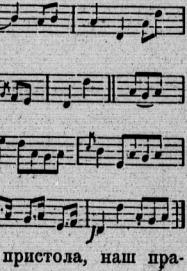
раючого душу крахів.

28. Від того це-б то від 22 с до свого дневника петровський кріпосний звільнений освободитися з-під хані мої земляків Сапожникові йдуть. Всі вони, підтриманий гospodin, уважливі, що я з робити, та тільки школяр, що вправляється.

Що яно тепер нього приниження мині сидить касаром дробицями. Береги дини на годину ніші, я не зробив. Всі книги всіх розмени добрі Александр став читати «Коран», а дневник мігнитися такими прописами, вправдаючи себе тається. О, як радо чуття оживлюють.

Я кинув гарячому верблюжому про покривало від гадці була. І нині за брак новаги до мені Александр північно-східний візимно, так зимно,

уває чаруючі звуки,
можу наслухатися
глибоко-сумних пі-
нін, спасибі мій слу-
твості бідної скрипки
її душі і зливачуться
он міліонів кріпаць-

при стола, наш пра-

авуків того бідного
ній гробовій тишині,
з глухо-ревуче стра-
кою пашою, готове,
Великий Фультоне
на-день, а згодини
ро проковтне кнуту
цикками тільки заку-
зорком. Що почали
пити на цілій нашій
дитина. Моя про-
спріливої Бога, щоб
благаю, щоб Він
о глибокого, розди-

раючого душу крику своїх щиріх, простосердечних про-
хаців.

28. Від того дня, як парохід відплів з Астрахані,
це-б то від 22 серпня, я не можу до нічого, назіть
до свого дневника, взятися добре, як це було в Ново-
петровській кріпості. Я все ще не можу і не бажаю
освободитися від виливу, який зробили на мене в Астра-
хані мої земляки, а поневолі Александер Александрови-
ч Сапожников і всі його приятелі, які з ним разом
їдуть. Всі вони, починаючи від господині Ніни Алексан-
дринни і господаря, всі вони такі приязні, прості, такі
уважливі, що я з надмірної радості не знаю, що з собою
робити, та тільки бігаю взад і зперед по чердаку, як
школляр, що вирвався із школи.

Що йо тепер я розумію поганій вплив десетиліт-
нього приниження, що йо тепер чую, як глибоко в
мині сидить касарна із усіма своїми понижуючими по-
дробицями. Береги Волги від Цариціна й Дубівки з го-
дини на годину стають вищі, живописніші, принад-
ніші, а я не зробив ще ані одного нарису. Нема часу.
Всі книги всіх російських журналів за цей рік дав
мені добрий Александер Александрович і я що йо нині
стал читати «Королеву Варвару» Полова і тільки по-
чав, а дневник мій, який за ці дні повинен би напов-
нитися такими привабливими подіями, я зовсім понекав,
виправдувочи себе тем, що годі писати, бо чёрдак хи-
тається. О, як рад-б я продовжити цей солодкий стан,
то чуття оживлюючого, чаřівного безділла.

Я кинув гарячий степ в полотняниці і в туркоман-
ському верблюжому чапані. В Астрахані думав я лише
про покривало від мух, а північ, куди Іду, мені і не при-
гаді була. І нині могла мене стрінущий діймава кара
за браж плаваго до біловолосого Борея, коли-б не помог
мені Александер Александрович. В ночі віяв свіжий
північно-східний вітер, а над раном зробилося таки добрє
зимо, так зимо, що не завадив-би й тулуп. А в мене

крім полотнянки й згаданого чапана, нічого не було. Александр Александрович, спасибі йому, предложив мені своє тепле браніння. Я з подякою приняв, як дар, вісланий мені «свише», і за хвилину появився на чердаці, переодягнений, мов справжній данді. Бог наї тобі заплатить, мій добрий Саша, за це товариське переорбаження.

І такий наглий та несподіваний контраст не дає мені ще прийти до себе. Просте людське поведіння зо мною тепер відається мені чимсь надприродним, неімовірним.

29. Береги Волги з кожною годиною стають вищими і приваднішими. Я спробував, з чердака парохода зробити нарис одного місця, але на жаль це зовсім неможливе. Чердак трясеться, і контури берегів швидко перемінюються. І я мушу тепер попрощаатися з своюю колишньою новопетровською гадкою, рисувати береги матушки-Волги.

Нині, від опівночі до сходу сонця, парохід нагружуває дрова коло Камишіна, а ледве всів, зробити легкий нарис Камишінської пристані з правим берегом Волги; дров набрано до Саратова, се-то, до Саратова нічого не зроблю. Вище Камишіна, яких 60 верст, на правому березі Волги, лоцман пароплава показав мені курган Стеньки Разіна. Було це до-світа, і я не міг добре оглянути, де замітно, але не живописно місцевини. Я не знаю, чому цей історичний курган називають курганом, він навіть на вершок не вищий від околиці. І коли-б лоцман не показав мені його, я не запримітив-би був нужденної твердині славного лицаря Стеньки Разіна, цього Волжанського Бirona, пугала московського царя і перського шаха. Великі володарі настражилися скритого нічного розбішаки; так іноді нікчемний лілік лякає білоголового величия-хижака беркута.

Нужденний сузальський малюнок славного предмету

так само цікавої штуки. Прощо я не міг зробити славного кургану за нами на які оповіданческі

Волжанські рить, що Стенька жанських яскін лоцмана) минулі заняті, стояли, більше говорили з самими він, говорили мені, говорить по людському, про свою долю, лізла змія, та стояла застогнав, що мені міг. А це тому лоцман, що він ти ти за він за це, що А вив він його чарам.

По словам ком; він тільки рап дань від корчиться, був ком

З поважанням вувати іменини Александровичу, портрет зроблений досить поспішно, дровач по своїх гостів його, в іх мила гармонія да

30. Ввечір дізнався я, що

ана, нічого не було.
бі йому, предложив
коже приняв, як дар,
ну появився на чер-
дані. Бог наї тобі
товариське переобра-

ий контраст не дає
юдське поведіння зо
надприродним, неімо-

годиною стають ви-
звав, в чердака паро-
але на жаль це зо-
ї, і контури берегів
тепер попрощатися
з гадкою, рисувати

онця, парохід нагру-
ледве всів, зробити
ні з правим берегом
се-б то, до Саратова
, яких 60 верст, на
оплава показав мені
до-світа, і я не міг
же живописної місце-
ричної курган нази-
шрок не вищий від
звав мені його, я не
ині славного лицаря
о Бирона, пугала мо-
Великі володарі на-
шаки; так іноді нік-
велітній-хижака бер-
ок славного предмету

так само цікавий, як найартистичніший твір мальар-
ської штуки. Признаю це і тому мені ще гірше досадно,
що я не міг зробити навіть марного нарису з того пре-
славного кургана. Сонце ще не сходило, як він остався
за нами на яких десять верст, і я мусів вдоволітися
оповіданням нескорого до розмови лоцмана.

Волжанські рибаки і, загалом, простий народ ві-
рить, що Стенька Разін живе й досі в єдній з надво-
жанських яскин близь свого кургана і що (по словам
лоцмана) минулого літа якісь моряки, що плили з Ка-
зані, стояли біля курганів, ходили до яскин, бачили і
говорили з самим Степановичем Разіном. Весь
він, говорили моряки, обріз волоссем, як який звір, а
говорить по людськи. Він вже став був розказувати
про свою долю, коли настало полуднє і з печери ви-
лізла змія, та стала ссати його серце, а він так страшно
застогнав, що моряки з перестраху розбіглися, хто куди
міг. А це тому його змія щодень за сердеце ссе, додав
лоцман, що він проклятий у всіх соборах, а прокля-
тий він за це, що вбив астраханського архиєрея Просифа.
А вбив він його за це, що архиєрей противився його
нарам.

По словам того оповідача, Разін не був розбійни-
ком; він тільки на Волзі огневу сторожу тримав і зби-
рав дані від кораблів і роздавав її бідним людям; зна-
читься, був комуністом.

З поважання до іменинника і по звичаю обдаро-
вувати іменинників, я нині подарував Александру Алек-
сандровичу портрет його тещі, М-те Козаченко. Порт-
рет зроблений за один сеанс білим і чорним олівцем,
досить поспішно, але не без виразу. Александр Александ-
рович по своїму звичаю був веселій і вівчливий, а
гости його, в іх числі, і я, також, так що безперемонна,
мила гармонія царювала на чердаці «Князя Пожарского».

30. Вечір від якоїсь подорожнії пані з Саратова
дізвався я, що М. І. Костомаров виїхав за границю, а

мати його живе в Саратові. Я попросив у неї адресу Костомарової.

31. Ледве парохід прибув до північного бережжя в Саратові, як я вже був у місті і після даної мені вказівки знайшов мешкання Татяни Петровни Костомарової. Добра старушка пізнала мене по голосі, але, поглянувши на мене, стала непевною що до ~~своєї~~ догадки. Коли ж пересвідчилася, що це дійсно я, а не хто інший, привітала мене, як рідного сина, радісним поцілунком і ширими слізами. Парохід простояв в Саратовській пристані до другого ранку, і я, від полуночі до першої години по півночі, перебув у Татяні Петровні. І Господи! чого ми з нею це вгадували, о чим ми з нею не переговорили! Вона показувала мені листи свого Миколки за-за границі і лепісточки фіалок, прислані їй сином в однім листі із Штокгольму з 30 мая. Цей день нагадав нам тяжкий день 30 мая 1847 року, і ми зарядили як діти. О першій годині ночі я розстався з найщасливішою і найблагороднішою матерю прекрасного 'сина' ¹⁾.

Вересень.

1. Новий місяць почався новою присменою знакомством. Пів години перед піднесенням котвиці прийшов до капітанської каюти чоловік з виду не вродливий, але припідно-симпатичний. Промовивши монотонно: Петро Ульянович Чекмарев, сказав в одушевленні: Марія Григорівна Соловіна, незнана вам землячка і поклонниця, поручила мені, передати вам сердечний сестрик поцілунок і поздоровити вас з бажаною волею. І з цим словом він вліпив мені в мою лисину два важкі, ширі поцілунки: один за землячку, а другий за себе, та за саратовську братію. Довго я не міг отимітися з цого не-

¹⁾ Чужою рукою дописано: Петро Ульянович Чекмаревъ.

²⁾ Чужою рукою вписано: П'ятнадцять літь не изм'янили насть: я—прежній Сашка все, ти такоже все Тарасъ. Александръ Сапожниковъ.

сподіваного щастя убогої комірчини друга, передати цю Незабаром піднесла слово, зимою поб

2. Нині о 7-ї в капітанській каузичайній розмові, недовгі осудів я тати »Собачий пир Він прочитав його перекладу прочитає переклад країці в черіпі і такого інновлює. Недостижимо величко..., як ка обновилися? Друг Собачо-Пир-а на Васильевич Кішкін того-ж таки Бенедикт читав нам з чуттєм. Ми слухали уважно новий рік 1857. Я бий каштан прочи свіжого, живого. Ти нув на Бенедикто

Так у нас нині звичайно ефектовні би, частіше справжні це поетичної східки писав два гравіори

В ночі проти контори дому Саподин став. Ал. Ал. нувся на пароплав хоном Зіновієвичем

просив у неї адресу

побережжя в Саратові, але, поглянувши
її догадки. Коли ж
не хто інший, при-
м поцілунком і щи-
Саратовській при-
тудні до першої го-
етровни. І Господи!
ми з нею не пере-
сти свого Миколки
прислані її сином в
її. Цей день нага-
роу, і ми заридали
тався з найщаслив-
прекрасного "сина").

о приємною знако-
м котвиці прийшов
не вродливий, але
монотонно: Петро
Ленін: Марія Гри-
чка і поклонниця,
її сестрина поцілу-
юю. І з цим сло-
важкі, щирі поці-
за себе, та за са-
гамитися з цого не-
янович Чекмарев.
льть не ізм'яли
Тарась. Александръ

сподіваного щастя. Прийшовши до себе, я віймив з моєї
убогої комірчини якусь пісеньку і просив моого нового
друга, передати цю лепту моїй любій, сердечній землячці.
Незабаром піднесли якор, і ми розпроміщалися, давши собі
слово, зимою побачитися в Петербурзі.

2. Нині о 7-ій годині рано зібралися ми случайно
в капітанській каюті. Слово по слові перейшли ми з
звичайної розмови на сучасну літературу й поезію. Після
недовгих осудів і просив А. А. Сапожникова, прочитати
«Собачій пир» Барбера в перекладі Бенедиктова.
Він прочитав його по майстерськи. Після прочитання
перекладу прочитав і первотрів, і всі висловили, що
переклад кращий від первотвору. Бенедиктов, співак ку-
черів і такого іншого, не перекладав Барбера, але від-
новив. Недостигмо! Неможе від смерти того нашого
великого..., як казав Іскандер, — поети воскресли й
обновилися... Другої причини я не знаю. З приводу
Собачого Пира наш добрий любий капітан Володимир
Васильевич Кішкин видобув із своєї заповітної теки
того-ж таки Бенедиктова »Вхідъ воспрещається і про-
читав нам з чуттям поклонника рідної оновленої поезії.
Ми слухали уважно, а він прочитав ще його твір на
новий рік 1857. Й дивувався і ушам не вірив. Наш лю-
бий капітан прочитав нам ще багато дечого тугенько
свіжого, живого. Та я усю свою увагу й подив звер-
нув на Бенедиктова, а решту ледве слухав.

Так у нас нині з звичайної балаканки зробився не-
звичайно ефектовий літературний ранок. Мило було-
би, частіше справляти такі імпровізації. На закінчення
цеї поетичної східки А. А. Сапожников натхнувся і на-
писав два граціозні і щиро братерські вірші.

Вночі проти города Воджська (місце центральної
конттори дому Сапожникових) пароплав на кілька го-
дин став. Ал. Ал. вийшов на берег і незабаром вер-
нувся на пароплав із своїм головним управляющим, Ти-
коном Зіновьевичем Епіфановим: білій, з чорними бро-

вами, свіжий, дивно гарний старець, з прегарними формами, нічим ненагадуючими московського купця. Своїм виглядом нагадав він мені живо моого дядька Шевченка-Гриня.

Вписано чужою рукою: Не забивайте любящаго рась
І. Явленского.

3. Ів., пив, спав. Приснилася Орська кріпость та корпусний фрайтер Обручов; я так його залякався, що зо страху збудився і довго не міг прийти до себе.

4. В ночі парохід набирав дров напроти міста Хвалинська. Це єдине місце на берегах Волги, що нагадує стародавню назву Каспійського моря. Вранці, як піднесли якор, ми зібралися в каюті нашого доброго капітана і по короткій передмові зложився у нас літературно-поетичний ранок. Люблю! Володимир Васильович знов прочитав нам із своєї теки кілька віршів, незнаних авторів, а між ним «Каючуся Россію» Хомікова. Цей глибоко-тужливий вірш я вписав до свого дневника, на спомин про наші бесіди ранками на пароплаві «Князь Пожарський».

Каючася Россія.

Не уклони сердце твое въ словеса
лукавствія,
Непщевати о грѣхъ твоихъ.

Тебя призваль на брань святую
(і так даліше, до кінця).

5. Береги Волги чим-раз більше змінюються, приймають вид однomanітний, суртовий.

Плоскі сугорби на правому березі покриті лісом, переважно дубовим. Де-не-ди визирають білі пні беріз і сірі осик. Лист на деревах замітно жовтіє.

Температура стас щораз холодніша. Нині рано був перший мороз. Ноги перемерзли. Нічого не читаю і не рисую. Рисувати не дас машина своїм безнастаним шумом і дрожанням, а читати не дають ненаглядні береги Волги. У сні бачив я церкву св. Анни у Вильці, і в тій

церкві милу Дулася. Це мабуть Радивілівської. Г. Він, мабуть, учев в »Русськім Вѣстником Алексієвича«. Між всім відстав від російських Очерків Саленко, домовий і т. д. Мені здається, що виннося інакше сильніше, видат обрядливі Гарпії. голе, наш безсмертий благородна душа кінських геніальних Пишіть, подайте цього безсловесного

6. О 10-їй годині якор коло побереї гільдії крамарівні шов на берег і пурну молоду кравав із І. Явленськими. Місто рівніше манітне, аж до нуля. Миколи.

Як в цікавості дини), казала мітірні, яка є в місті лучшого »закладу« ми на сходи, як скій дух, як синою і всяком місці, однаково замовити вості, діждатися ці

, з прегарними фор-
сского купця. Своїм
ого дядька Шевченко

бивайте любяща рать
Орська кріпость та
к його злакався, що
прийти до себе.

з напроти міста Хва-
х Волги, що нагадує
ора. Вранці, як під-
нашого доброго ка-
ложився у нас літє-
Володимир Васильович
кілька віршів, незна-
я Россію Хомякова.
в до свого дневника,
на пароплаві «Князь

твое въ словеса
лукавствія,
въхъ твоихъ.

ъ святу
).

не зміняться, прий-

ерезі покріті лісом,
рають білі пні беріз
но жовкнє.

їйша. Нині рано був
чічого не читаю і не
б'їм безнастаним шу-
ть ненаглядні береги
ни у Вильні, і в тій

церкви милу Дуню, черноброву Гусиковску, як моли-
лася. Це мабуть в-наслідок читання королевої Варвари
Радивилівної. Г. Полов — історик і прекрасного стилю.
Він, мабуть, ученик Соловйова. Треба буде прочитати
в «Русській Вѣстніку» „Турецьку війну за царя Федора
Алексіевича“. Мені тепер треба багато читати. Я зо-
всім відстав від нової літератури. Які то гарні «Губерні-
ські Очерики» Салтикова і як прекрасно читає їх Пан-
ченко, домовий лікар Сапожникова: без тіні декламації!
Мені здається, що таких глибоко-сумних творів і не по-
винноса інакше читати. Монотонне одностайнє читання
сильнішє, видатніше показує ті бездушні, холодні, ті
обрадливі Гарпії. Я приклоняюся перед Салтиковим. Го-
голе, наш бессмертний Гоголе! Якю радостю тішилася
благородна душа твоя, побачивши докола себе та-
ких геніальніх учеників своїх. Други мої, щирі мої!
Пишіть, подайте голос за сю бідну, брудну голоту, за
цього безсловесного, зневажленого смерда.

6. О 10-ї годині в-ранці «Князь Пожарский» кинув
якор коло побережжя міста Самари. Здалека си першої
гільдії крамарівна дуже і дуже немальовничя. Я вий-
шов на берег і пішов поглянути зблизька на цю че-
шурну молоду крамариху, і купити юті. На улиці зди-
бал я І. Явленского, і ми пустыльє разом на огля-
дини. Місто рівне, гладке, набілене, нафарбоване, одно-
манітне, аж до нудоти. Живий представник царствовання
Миколи.

Як в цікавості, так і з голоду (було це коло 2 го-
дин), казали ми філякрови іхати до найлучшої трак-
тієрні, яка є в місті. Він і поіхав і завів нас до най-
лучшого «закладу», себ то трактієрні. Ледве ступили
ми на ходи, як оба в один голос сказали: «здесь рус-
скій духъ, здесь Русью пахнетъ», себ то лозм, спале-
нинкою і всяким можливим паскудством. Ми відважилися
однако, замовити собі котлети, та ба! не стало терпели-
вості, діждатися цих котлетів. Явленський кинув прислуж-

никови юповика, полаяв трошки, на що цей мовчки з усмішком поклонився, і ми вийшли з закладу. Чудно: найбільша пристань для візжа на Волзі, приволжський Новий Орлеан, а нема п'ятридної трактієрні! О, Русе!

По такім ніби сніданку дійшли ми до склепів. В склепах, навіть склепиках, не було такого товару, якого я потрібував (котів), і ми вернули на пароплав.

В капітанській каюті, на долівці побачив я зіматий листом старого знайомого «Русс-кого Инвалида», підіяв і, не маючи що робити, почав читати фейлетон. Там говорилося про китайських повстанців і об тім, яке слово сказав їх провідник Гонг перед приступом на твердиню Нанкін. Річ починається так: «Бог іде з нами, що ж можуть проти нас демони? Ці мандарини — товста худоба на заріз, гідні тільки на жертву...»

В Самарі жив багатий купець Светов, голова секти малаканів. «Правительство «лагідними способами» принесло ѹого, приймти православіє, але він, помимо «лагідних способів», рішучо вирікся православія і зауважив бажання, приймти кальвінізм. На це однак правительство не заявило своєї згоди, і лишило ѹого в спокою, заборонивши йому і його секті, тортувати. (Одна з «лагідних мір».)

7. О 10-ій годині зранку ми опустили Самару; на дворі свіжий вітер північний, дощ і сніг. Від Самари в-гору піднімається лівий берег Волги; це високорівень Жигулівських гір. За дві години припили ми до брами Жигулівських гір. З-за прозалу, порослого чорним лісом, висунулася віддалена гола гора «Царів Курган». Народний ліреказ оповідає, що цар Петро I, пливучи Волгою, затримувався тут і ходив на ту гору, тому і назвали її Царевим курганом. Ця гора свою формую і величиною пригадала мені таку саму гору біля Звенигородки в Київській губернії в селі Гудзіці. Може й Гудзівську гору який-нан освятити тим, що був на ній, але земляки мої якось не дуже заховують в своїй па-

маті такі події. на таку гору, то ненаситним оком ник, спостерегти даних вбити, а к особливо, як око повелить соизволиться, гноїти не ніна. — Не міг казі оцирався не своїх Мошнах звідкої буцім-то ц дружину, що свої тий Дніпро. Я д голови, й нічого б захотілося украси маяка; отъ він і його до місцевості башнею Святослава

А Михайло ІІ ще не доказав до Святославову гору

Капітан наш при помочі коши — темницю, поста находитися в теплиці

От тобі й воли

8. Ранок тихій стас замітно низькосокий і порослий дріснів, так рішучо яка стойть на якосі

Сподіавався я, хоч до Москви, а зрадили прокляти. Явленский запримі

на що цей мовчки
и з закладу. Чудно:
Волзи, приволжський
тієрн! О, Русе!
и ми до склєїв. В
такого товару, якого
на пароплав.

і побачив я зімтий
Інвали-да, підняв
тати фейлтон. Там
і об тім, які слово
ступом на твердію
іде в нами, що ж
арини — товста ху-
...«

стветов, ролова секты
и способами» принес-
ше він, «помимо »ла-
православі і залишив
де однак правитель-
ство його в спокою,
увати. (Одна з »ла-

нутили Самару; на
і сніг. Від Самари
ї; це високорівень
пили ми до брами
рослого чорним лі-
ї «Царів Курган». Пётро I., пливучи
на ту гору, тому і
гора свою формую
му гору біля Звени-
Гудзіці. Може й
им, що був на ній,
овують в своїй па-

маті такі доді. Либонь доміркувалися, що як цар вийде
на таку гору, то це не дармо: він зробив це, щоб своїм
ненаситним оком оглянути навколо, та, коли він воїв-
ник, спостерегти сільки одним разом можна вірно-под-
даніх вбити, а коли, крій Боже, агроном, то ще гірше,
особливо, як околиця неврожайна. Він тоді «височайше
повеліть созволитъ», зробити урожайною: тоді ки-
нуться, гноїти неродючу мляку потом та кровю крестья-
нина. — Не міг я довідатися, на якім народнім пере-
казі оцирався небіжчик князь Воронцов, що назавав в
своїй Мощах звичайну гору Святославовою горою, з
котрої буцім то цей сміливий Варяг любовався на свою
дружину, що своїми розвищальми човнами пішла свя-
тий Дніпро. Я думаю, що це проста фантазія книжої
голови, й нічого більше. Князеві англоманові по-просту
захотілося украсити свій лишній парк баштою на лад
мака; оть він і вигадав народній переказ, припасував
його до місцевості, та свою партаську башню назавав
башнею Святослава.

А Михаїло Грабовський (не в осуд кажучи) мало-
ще не доказав документами народного переказу про
Святославову гору.

Капітан напи — спасіб йому — догадався інні, і
при помочі кошм зробив із своєї хаоти — а-жур хаоту
— темницю, поставив зализну піч, і я тепер буквально
находжуся в теплих обіймах друга.

От тобі й волжанська комашня, якої я так боявся.

8. Ранок тихий, ясний з морозом. Лівий берег Волги
стал замітно нищий, а правий, як перше, понурій, ви-
сокий і порослий дрібним лісом. Коли-б і можна було ри-
сувати, так рішучо нема що, крім величезної «расшиви»,
яка стоїть на якорі посеред Волги, мов на дзеркалі.

Слодівався я, що урядові чоботи послужать мені
хоч до Москви, а вони й до Симбірська не дотягнули;
зрадили прокляти. От тобі урядові! Іван Никифорович
Яблєнський запримітив отсю недостачу в моїому неви-

багливому вірапні й предложив свої, запасові, за що хай буде йому сердечна дяка. Його чобети мені до ноги, і я тепер похожала майже у нових чоботах, та ще на високих закаблучках, що мені не дуже подобається, але: дарованому коневі у зуби не дився.

9. Симбрськ — оть відпішь, А пед'ю пдешъ. Бурлацька поховірка. Ік тілько зійшло сонце на похилім згіріо, що впиралася в Волгу, показалася Симбрськ, се-б то кілька білых пятен неозначеной форми. Вартовий моряк, вказуючи на білі пятна, проговорив бурлацьку поховірку, яку я тут-же й записав. Із Сен'єса до Симбрська 50 верст, і цей простір перейшли ми в 9 годинах. »Князь Пожарський нині якось особливо повільно посувався вперед. А може бути, що це мені так здавалося, тому, бо Симбрськ не сходив з овіду.

Мене кортіло за-видка одвідати Симбрськ, щоби подивитись на памятник Карамзіна. Симбрськ, замісьць щоб наблизитися, зовсім сховався за непрозорою занівісою, дощу й снігу. Погань ця кріпала, вечір наближалася і я тратив падію, бачити на місці музею історії, яку я бачив тільки в глині в робітні незабутнього Ставассера. Чого я боявся, те й сталося. Що йшо о 5 годині »Князь« запустив якор у якісь деревляній пристані. Ренту декоражі закривав дощ із снігом. Та не зважаючи на це, рішився я, вийти на берег. Мов рідне чорносмінне болото по коліна, і ні одного візника. Промочивши ноги по коліна, я вернув, не мож сказати, щоб щасливо, на пароплав.

Це другий раз проїзджаю по-при Симбрськ, і другий раз не удається мені, бачити памятник гісторіографа. Перший раз провезли мене по-при Симбрськ в 1847 році; тоді було не до памятника Карамзіна. Тоді я ледве встиг пообідати в якісь харчевні, чи радше в шинку. Тоді, як я вже опісля дізнався, мене щось дуже пильно потребували в Оренбурзі, і длятого фельд'єгер »неза-

бутиного« Тормаза мене до Оренбурга, почтового коня на в 1857 році, замісьць варіяціями, що було ник Карамзіна.

З нагоди двайш життя Катерини Ніни поборали ми двох і ріжкою дівною начин падка обідали півно, пустив свій якор коло тан »Сусаніна«, Якінний господарем на с

Через неудачу, нарамзина, у мене на проект: при обіді впісект удався лише на-

Після обіда зайшах називати волжанську калоту) і взялляся за мовами за часем, скаже плавба на Волзі, ще по причині зневолення берал, та як сам дід не з вдоволенням. Потім у дідича Тверської губи жувати розмову на склонившихся захопленням я закутався у свій «О б годин! приходить Рененкампф, агент таїмінсько-лакейського державного радника, мало що не «казильони»

в свої, запасові, за що
ого чоботи мені до ноги,
зових чоботах, та ще на
дуже подобається, але:
дивися.

, А неділью ідешъ. Бур-
шлю сонце на похилі
показався Симбірськ, се б
ній форми. Вартовий мо-
раторів бурляцьку по-
в. Із Сенг'їлія до Симбір-
рейшли ми в 9 годинах.
особливо повільно посу-
де мені так здавалося,
виду.

ти Симбірськ, щоби поди-
Симбірськ, замісьць щоб
непрозорою занавісовою
шала, вечір наблизався
ці музу історії, яку я
заслуживши Ставассера,
чиною о 5 годині »Князь«
її пристап. Решту де-
ї. Та не зважаючи на
Мос рідне чорноземне
ніка. Промочивши ноги
сказати, щоб щасливо,

при Симбірськ, і другий
памятник гісторіографа.
и Симбірськ' в 1847 році;
рамзина. Тоді я ледве
ні, чи радше в шинку.
мене щось дуже пильно
того фельд'єгер «неза-

бутиного» Тормаза нѣ дрімав: осьмого дня він привів
мене до Оренбурга, зігнавши на смерть тілько одного
почтового коня на такім величезнім просторі. А тепер,
в 1857 році, замісьць поспіху ніч та ще з такими гідкими
варіаціями, що було-би по-дурному, й думати про памят-
ник Карамзина.

З нагоди двайцять перших роковин подружнього
життя Катерини Никифорівні Козаченко, за сіданням
побороли ми двох великанів, під іменем — пироги з
ріженою дивною начинкою, і із-за того незвичайного при-
падка обідали півно, що йно о 7 годині, і рівно о 7 за-
пустив свій якор коло »Князя« пароплав »Сусанін«. Капі-
тан »Сусаніна«, Яків Осипович Возніцін, був запроше-
ний господарем на обід.

Через неудачу, побачити Симбірськ і памятник Ка-
рамзина, у мене народився і твидко виріс величний
проект: при обід впитися, але цілій цей величний про-
ект удався лише на половину.

Після обіда заїхали ми в капітанську світличку (так
називають волжанські моряки напалубу капітанську
каюту) і взялися за чай. Між іншими цікавими роз-
мовами за час, сказав Возніцін, що він, як скінчиться
плавба на Волзі, їде у свій маєток (Тверської губернії)
по причині визволення кріпосних селян. Він, хоча лі-
берал, та як сам дідич, сказав отсю величаву новину
не з вдоволенням. Помітивши це чоловіколюбче почуття
у дідича Тверської губернії, вважав я зайлим продов-
жувати розмову на скоботливу для його тему. Не поді-
лившися захопленням викликаним тою великою вісткою,
я закутався у свій чапан і заснув сном праведника.
О 6 годині приходив до нашого капітана нікий гер
Ренненкампф, агент товариства фірми Меркурій, марна
тали німецько-лакейська фігура і нічо більше, належить
до державного радника і предсідника якоїсь там палати,
мало що не »казильної«.

10. Вчерашній мій величній проект, що вдався на половину, нині, і то вже слава Богу аж ввечір, удався цілком, із всіми найменшими подробицями: з болем голови и іншим таким...¹⁾

»11. Такъ какъ отъ глумленія пьянственнаго у Тараса колеблется десница, и проситъ шуйу, но и она въ твердости своей поколебался (тожъ отъ глумленія того же пагубного пьянства), вслѣдствіе чего изъ состраданія и любви къ немощному, пріемлю трудъ описать день изчезающей изъ памяти ослабѣающей, дабы онъ былъ нѣкимъ предречениемъ таковыхъ же будущихъ и столпомъ якои мудрости (пропадающимъ во мракѣ для человѣчества, не бывъ изречено литерами). Мудрости, говорю, прошедшаго. Историкъ вѣщає одну истину и вотъ она сидевая:

»Борясь со страстью обурѣвающими—и по совѣту великого наставника—не иде на совѣтъ нечестивыхъ—и на пути грѣшныхъ не ста, блаженъ убо!—и совлека ветхаго человѣка—Тарасъ имъ рекъ, вооружася духомъ ѿмренія, удалившися во мракъ думы свои—ретива бо есть за человѣчество—во единъ вечеръ былъ причастенъ

Тарасъ заплечь-таки далеко, уподобясь тому богопріятному состоянію, какимъ не всѣ сыны божіи награждаются—иже, на язицѣ порока и лжи тлетворной, мукою зонется. И бѣ спирѣть въ семь положеній, не давая сокнуть мнѣѣ вѣнцы въ ночи часа одного и вѣщая неподобные изреки грѣшному миру сему, изрыгая ему проклятия, выступая стъ постели своей босы и въ единомъ рушицѣ.—Яко Моисей преображеній, иже бѣ писанъ рукою Брюно, выступающимъ съ облакомъ повергшемся во прахъ Израильянину, жертвоприносящему тельцу злату. Въ той веси былъ человѣкъ нѣкій—сего изліянія убоюхуся—шубкой закрѣ и тутъ же яко мельчайшій инфузоръ легкимъ сномъ забылся.—Тутъ слѣдуетъ пробѣль, ибо Тарасъ имѣлъ свидѣтелемъ своего величия и торжества немутраго нѣкого мужа мала, неразумна и на языцѣ того же злорѣчія кочегаромъ зовомаго, комъ бѣ тихъ и тупомысленія на дифирамбъ невозмутимаго Тараса. В. Кишкинъ.

R. S. Далѣе не жди толькъ Тараса, о, бѣдное, имъ любимое человѣчество, никакого толку, и большаго величія, и мудраго слова, ибо, опохмѣлившися, лѣкъ нѣкій аристократъ ; опохмѣленіе немалое и деликатности не послѣдней: водка вишневая, счетомъ пять (а онъ говорить 4, нехай такъ буде) при оной цыбуль и соленыхъ огурцовъ веде множество).

¹⁾ Вписано чужою рукою.

Погода погана. кинули на-ніч якорь постій для паропластроені майстерні, для робітниківъ, школа окружена молодимъ, какъ свіжа зелень і китице, і, якъ сущий ленькій баронівій М. Пожарского, і жінки «Меркурій». Мила, пр.

Ранокъ ясний, змія погода перемінилася склий о 11-ї годині від Казанія.

13.

»Казань
Москвa

Сю приказку почтової стації в Симферополі до Оренбурга. Якийсь мойцму провідникову опис отсюю влучною з-далеку Казань, і да пригадалася і мимохід.

Нині ледве паропласти на берег, взяв за четверть до міста. Якъ здалека, дуже живо нагадувало.

Починаючи церкви кам'яни колачами, на висоті камінної Москви. Найдавній памятник часів татарського Сухаревої башти — Московська), що відомий проспект своєю Вулиця отся починається

і проект, щоб вдався на Богу аж ввечір, удався одробицями: з болем го-

п'янственного у Тараса ко-
го і онай въ твердости своей
того же пагубного п'янства),
оби къ немоющему, прiemлю
намяты ослабощающей, дабы
ковыхъ же будущихъ и стол-
во мракѣ для человѣчества,
говорю, промеждаго. Исто-
сцевая:

циими—и по совѣту великаго
выхъ—и на пути грѣшныхъ
хаго человѣка—Тарасъ имъ
удалился во мракъ думы
— во единъ вечеръ былъ при-

одобясь тому богопріятному
кіи награждаются—икже, на
кою зовется. И бѣ свирѣль
въ мѣѣ вѣнцы въ ночи часа
въбѣшному миру сему, изрыгая
своей бось и въ единомъ ру-
же бѣ писать рукою Брю-

лемуся во пракѣ Ивраилити-
ту. Въ той веси бѣлъ че-
шубкой закрытъ и тутъ же
сномъ забылся.—Тутъ слѣ-
дѣтельемъ своего величия и
ала, неразумна и на языкѣ
аго, кой бѣ тихъ и тупомыс-
ласа. В. Кипкинъ.

тараса, о, бѣдно, имъ люби-
большаго величія, и мудра-
тѣйкій аристократъ ;
не послѣдней: водка вишне-
некай такъ буде) при онай
ожесточії.

Погода погана. »Князь Пожарский« і »Сусанин« за-
кинули на піч якор въ Спасскому затоні. Це зимовий
постій для пароплавів товариства Меркурія. Тут по-
строені майстерні, мешкання для капітанів, поміщенія
для робітників, школа й шинок. Місцевина прегарна,
окруженна молодим дубовим ліском. Мимо зимна в ліс-
ках свіжа зелень і дялкі цвіти. Я назбірав маленьку
китицю, і, як сучий Тересис Посошков, підніс його ми-
ленський баронівій Медем, одній з подорожників »Князя
Пожарского«, і жінці одного з капітанів товариства
»Меркурій«. Мила, приваблива жінка.

Ранок ясний, з морозом до 5 степенів. Коло полудня
погода перемінилася на дощ зо снігом. »Князь Пожар-
ский« о 11-їй годині в вечір став на котвиці о 10 верст
від Казані.

13.

»Казань городонъ —
Москвы уголонъ.«

Сю приказку почув я перший раз в 1847 році на
почтовій стації в Симбірській губернії, коли мене везли
до Оренбурга. Якийсь симбірський степовик, описуючи
моїмъ провідникові величності Казані, закінчив свій
опис отсю влучною поговорікою. Нині рано побачив я
здалеку Казань, і давно почута поговоріка, сама собою
пригадалася і мимохіт проговорилася.

Нині ледве пароплав спустив котвицю, як я вискочив
на берег, взяв за четвертака татарський візок і поїхав
до міста. Як здалека, так зблизька, і в середині, Казань
уже живо нагадув куток Москви.

Починаючи церквами й дзвіницями, а кінчаючи бул-
ками й колацями, на кожньому кроці бачиш вплив біло-
камінної Москви. Навіть башня Сумбеки, безсумнівний
памятник часів татарських, показалася мені рідною се-
строю Сухаревої башні. Найбільша вулиця (обовязково
— Московська), що веде в Кремль, скидається на Нев-
ський проспект свою чепурностю й деревляним бруком.
Вулиця отся починається величавим будинком універси-

тета, прикрашеного трьома Іонськими портиками. Шкода, що ця прекрасна будівля не мав площі. Вона виграла б на тім, і монумент співдід Катерини не пишався би на дворі в малесенськім городці, та не приглядалася би меляхолійно до його руда корова.

На любовавшися, разом з рудою коровою, статуюю віршоплета, автора святочних од й іншого нікчемного лизунства, переходячи подвір'ям, стрінув я студента з порядно синім підбородком, — з чого я виміркував, що він не новий в тутешній авдіторії. На тій підставі приступив я до його Й спітав, чи не тямить він Посяди й Айдрузького, перенесених 1847 року з Київського університета в Казанський. Він відповів, що не тямить і порадив, звернувшись до старого сторожа Ігнатєва. Я ввічливо подякував за раду, та не маючи наміру, похіснуватися із ним, вийшов на вулицю. Тут почув я глухий гук барабана й побачив густу товщу народу, який провожав злочинця на місце карі. Щоб не стрінутися, з тою нікчемною процесією, повернув я в переулок, і між тими, що бігли, глядіти на процесію, побачив молоду дівчинку з «катеринкою»¹⁾ на плечах і хлоячика з тамбурином в руці. Мені зробилося не сумно, а якось особливо потагоно, і я знова взяв за четвертака татарський візок і вернув на пароплав.

Вертаючи, побачив я на право від дороги памятник, збудований над кістками тих, що віяли, коли Цар Лютий добував Казань. Це — статуя піраміда з портиками, поставлена ніби-то на тому самому місці, де стояло шатро Лютиго. Сумний памятник.

14. Набираючи нового грузу, наш парохід простояв до 11-ої години рано біля Казанського берега. Користаючи з цеї рідкої нагоди і з хмарної, але не мокрої погоди, я вийшов на берег і зробив два нариси: загальний вид Казані і вид на Волту против Казані і села Услона.

¹⁾ шарманкою.

Вертаючися на соленого, відварено зготовані собі сущі новопетровської інчесиноку з чорним танську світличку, Товариши дороги ті! Одна тільки мила х форівна Козаченко, та не так то вже... ммо затулювати ноги чесинку доказати, і ало й мила, обіцяла кормити зневажники! Проти города Світязя брід і стрінущі па... »Меркурій«. Він тильних посадив на мільшити Ї в мілі, та бе верст, запустив яко на Вязовській лаві, замітило іллішо.

15. Справ аж до цо сталося це зі мною, бо давніше зі мною хмілю. Цей на диво Дубельта і його помічник в тихому своєму куті вітрал мене на путі врешті плюнув і називав. Ледво вимовив він отомному мунідірі капітан лохиний виговорік за якої скінчився цей погані.

Збудив мене гурт

¹⁾ В тексті: худителем

ькими портиками. Шкода, в площі. Вона виграла б ерини не пишався-би на а не приглядалася-би мене.

рудою коровою, статусю юд й іншого нікчемного м, стрінув я студента з з чого я виміркував, що гії. На тій підставі при не тимить він Посяди й / року з Київського уні- відповів, що не тимить го сторожа Ігнатєва. Я а не маючи наміру, по- лицю. Тут почув я глу- сту товщу народу, який ари. Щоб не стрінутися, повернув я в переулок, і процесію, побачив мо-) на плечах і хлопчика илося не сумно, а якось в за четвертака татар- лав.

аво від дороги памятник, до віали, коли Цар Лю- та піраміда з портиками, у місті, де стояло шатро

, наш парохід простояванського берега. Кори- хмарної, але не мокрої обив два нариси: загаль- у против Казані і села

Бертаючися на пароплав, купив я у брудної сидюхи соленого, відвареного леща і, прийшовши на пароплав, зготовив собі сущий, плебейський пир. Крім леща й новопетровської шинки, закінчив я свій пир головкою чесноку з чорним хлібом і засмердів не тільки капітанську спітличку, але й цілого «Князя Пожарского». Товариші дороги тікали від мене, як чорті від ладану. Одна тільки мила хазяйка і добродійка, Катерина Никифорівна Козаченко, наїшла, що чеснок, хоч смердить, та не так то вже дуже, щоб треба було при стріці зі мною затулювати носа і — щоб доробдім, які не любить чесноку доказати, що він річ не тільки не противна, але й мила, обіцяла замовити обід з чесноком і на- кормити зневажників¹⁾. Люба Катерина Никифорівна! Проти города Свіліжська мишли щасливо Василівський брід і стріпнули пароплав «Адашев», теж товариства «Меркурій». Він тягне дві барки з дровами, і одну з них посадив на міль. «Князь Пожарский» прібував, рушили й з мілі, та безуспішно. Він зробивши ще кілька верст, запустив якор па-ніч, бо болася, щоб не сісти на Вязовській лаві. Вище гирла Ками, Волга зробилася замітно плітшою.

16. Слав аж до 10-ої години рано. Треба думати, що сталося це зі мною під гук «Князя Пожарского», бо давніше зі мною цього не бувало, навіть у під- хміллю. Цей на диво довгий сон закінчився привидом Дубельта і його помічників (Попова й Дестрова), який в тихому своєму кабінеті біля горючого комінка на- вертал мене на путь праведну, грозив тортурами, а врешті плюнув і назав мене виродом роду людського. Ледво вимовив він отсей милий епітет, як явився в повному мундирі капітан Косарев і зробив мені майже «пла- лочний виговорік» за це, що спізнився на науку. Тим і скінчився цей поганий сон.

Збудив мене гуркіт котвиці, се-б то ланцуха, спа-

¹⁾ В тексті: хулителей.

даючого перед Ураковською мілиною. Користаючи в цей недовгої стоянки і з дзвішої повільної плавби через ці мілини, я, нарисував білим і чорним олівцем досить удачно портрет Михайла Петровича Комаровского, будущого капітана на будущім пароході; а Сапожнікова за те, що подарував мені свої аксамітні теплі чоботи.

О 10 годині вечером «Князь Пожарський» запустив якорь перед Гремячевською лавовою.

За обідом Ніна Александровна наїво розказувала зміст Дон-Гуана Байрона, котрий вона прочитала цими днями у французьким переводі, та ще милійше й наївніше просила свого мужа, щоби вчив її англійської мови¹⁾.

17. Вчора мені нічо не вдалося. Рано початв був рисувати С. А. Панченка, домашнього медика А. Сапожнікова. Не вспів, зробити контурів, як покликали на спідання. По спіданню пішов я в капітанську світличку з твердою постановою, рисувати дальше, аж ось з-за гори почало виринати місто Чебоксари. Нікчемне воно, але мальовниче. Церкви тут коли не більше, тає однаживкою стільки, скілько їх домів. Всі церкви стародавньої московської архітектури. Для кого ж нашо тільки їх набудовано? Для Чувашів? Ні, для православія! Православіє — головний вузол старої московської політики внутрішньої. «Незабутній Тормаз» в дуру хотів затягнути той вузол, бо, бачте, вузол той ослаб, та й перетягнув, — і тендер він держиться на однім волоску.

Коли сковалася перед нами мальовничі, брудні Чебоксари, я знова забрався за портрет. Але забралася вало, нерадо, лиш тому, щоб скінчити, і скінчив, розуміється, погано. Після тієї першої нездівач я з досади ліг спати і прослав прегарний вид села Ільїнского.

¹⁾ Під 16. вписана поема Барбе «Собачий пир» від слів «когда взошла заря и страшный день бағровый...» до «съ загаромъ» на шекѣ.

Ввечір, коли і все успокоїлося, Пиръ. Аж ось приїхало, зложивши відповідь, та видобув «Польську». Красно прочитав на Сапожнікових частини, просив нас на вечірку за обідом виявилось, Григорівної Явлени, тричі привіталі. Потім таки гаразд навіть

Не дивлячись на рано і, я коли-бідні. Поки братія спить і сидіти «Собачий пир».

Съ важкими
орудію і т. д.

18. Вчора святкували Григорівної Явлени, багатого внука, А. А. Саданія, я по вчораши пишу ще один вірш ливого капітана.

РУСЬКА

Мой умъ вастри
Отъ внутренні
Пусть ваша ж
Спокойна и с

Мы долго вѣ
И мелкой суеты

нко. Користаючи з цеї вільної плавби через ці горні олівцем досить ча Комаровського, будучі; а Сапожнікова за мітні теплі чоботи.

«Пожарский» запустив

она наїво розказувала й вона прочитала цими та ще милійше й наївно вчив її англійської

алося. Рано почав бувального медика А. Сапожнієві, як покликали на капітанську світличку і даліш, аж ось з-за оксари. Нікчемне воно, і не більше, так однієї церкви стародавньої й нашої тільки їх православ'я! Правомосковської політики з дуро хотів затягнути слаб, та їй перетягнув, ім волоску.

мальовничі, брудні Чебет. Але забралася вяло, і скінчив, розуміється, і з досади ліг спати Інського.

бачай пире від слів «когда

й...» до єсть загаромъ на

Ввечір, коли «Князь Пожарский» став на котвиці і все успокоїлося, я взявся, переписувати «Собачий Пир». Аж ось прийшли А. С. з К. і Н., і ні з цього, ні, з того, зложився літературний вечір. Наш капітан видобув «Полярну Звіздук» з року 1824, і прекрасно прочитав нам частини з поеми «Наливайко», а Сапожніков частини з поеми «Войнаровський», почим запросив нас на вечір, і коли це дужилося в полузднє, то за обідом виявилось, що нині ім'янина бабуні Любові Григоріївні Явленської. Привітали і не раз, а двічі, тричі привітали. Потім стали її неприсутніх вітати і я таки гарадз навітався.

Не дивлячись на вчорашию пригоду, я нині збудився рано і, як коли-бі нічого не було, взявся за «Дневник». Поки братія спить в обіймах Морфея, буду дальше писати «Собачий пир» аж до нової виники.

Съ важкеннымъ фителемъ, приложеннымъ къ орудию і т. д.

18. Вчора святкували ім'янина любої бабуні Любові Григоріївні Явленської. Нині празнусмо уродини її любого внука, А. А. Сапожнікова. А поки не прийде спідання, я по вчорашиому скористуюся ранком і перепишу ще один вірш із славного портфеля нашого вітлового капітана.

РУССКОМУ НАРОДУ.

1854 г.

Мой умъ васъ сторожить отъ чужыхъ нападеній,
Отъ внутренняго зла,
Пусть ваша жизньъ течеть вдали заботъ въ смиреныи,
Спокойна и сѣтла!

Мы долго вѣрили въ грязи восточной лѣни,
И мелкой суеты,

Бездѣствіе ума надъ нами тяготѣло,
 За грудами бумагъ,
 За перепискою мы забывали дѣло;
 Въ присутственныхъ мѣстахъ
 Въ защиту воровства, въ защиту нерадѣнья
 Мы ставили законъ;
 Подъ бунтюю скрывались преступленья,
 Но пунктъ быть соблюденъ;
 Своимъ директорамъ, министрамъ мы служили,
 Россію позабывъ,
 Предъ ними ложали, чиновъ у нихъ просили,
 Крестоѣ наперерѣвъ;
 И стало воровство наимъ дѣломъ обыденнымъ,
 Кто могъ схватить—тотъ бралъ,
 И тотъ менѣй пами былъ всѣхъ болѣе почтенный,
 Кто болѣе укралъ.
 Разводъ опредѣлялъ познанье генерала,
 Глупъ онъ, (или) если уменъ,
 Церемоніальный маршъ и выправка рѣшала,
 Чего достоинъ онъ.
 Бригадный командиръ былъ лучшій губернаторъ,
 Отличный инженеръ, правдивѣшій сенаторъ,
 Честнѣшій человѣкъ.
 Начальникъ, низшаго права не признавая,
 Былъ деспотъ, полу богъ;
 Безсмыслиціи сатрапъ былъ богъ для края,
 Губить, бредилъ, где могъ.
 Сталъ конюхъ цензоромъ, шутъ адмираломъ,
 Клейнмихель графомъ сталъ!
 Россія отдана въ аренду обиравламъ...
 Что-жъ русскій? Русскій спалъ...
 Крякти, нестъ мужичокъ, какъ прежде господину
 Прадѣдовскій оброкъ;
 Крякти, помѣщицъ несъ вторую половину
 Имѣнія въ залогъ.
 Крякти, попренижнему данъ русскіе платили
 Полъчищъ и властимъ,
 Качали головой, шептались, говорили,
 Что это стыдъ и срамъ,
 Что правды нѣть въ судѣ, что тратить миллионы,
 Россіи кровь и плоть,

На путенъ
 Что плохъ
 Потомъ за
 Косисъ по
 Рашили хъ
 Лорнировъ
 И никакъ
 Отечества
 Иль удалъ
 Въ бездѣлъ
 Мечтать о
 Животными
 А если кто
 Мечтою учъ
 Ихъ призыва
 Какъ бытъ
 Какъ ловъ
 Чиновъ
 Какъ быстъ
 Вчерашилъ
 И подъ ана
 Среди смертъ
 Онъ узнава
 Тяжелый
 И онъ бытъ
 Шептали връ
 »Быть можъ
 »Но что за

Спасибій Івану I
 відмовився відъ сіда
 до знаменитого сти
 завтра перепишу.

19. Не хвалися,
 въ бою.

Вчора вечоромъ
 переграли останню п
 »Князя Пожарскаго
 весь час відъ 22 авг
 затовленого з остан
 хересу, мадери, мабу

На путешествия, кiosки, павильоны,
Что плохо все идет.
Потомъ за ералаша садились по полтинѣ;
Косися по сторонамъ,
Рашели хлопали, бралини Фреццалини,
Лорнировали дамъ
И низко кланялись продажнему вельможѣ
Отечества сыны!
Иль удалились въ глушь прадѣловскихъ имѣній
Въ бездѣйствіи жирѣть,
Мечтать о пирогѣ, бесѣдоватъ о сѣнѣ,
Животнымъ умереть.
А если кто-нибудь среди общей летаргіи
Мечтою увлечень,
Ихъ призывалъ на брань за правду и Россію,
Какъ былъ бѣднякъ смѣшонъ!
Какъ ловко надѣлъ его безумьемъ издѣвался
Чиновный фарисей,
Какъ быстро отъ него блѣдила отрекался
Вчерашній кругъ друзей!
И подъ anesthesia общественнаго мнѣнья
Среди смрада рудниковъ
Онъ узнавалъ, что грѣхъ прервать оѣпененіе,
Тяжелый сонъ работъ;
И онъ былъ позыватъ; порой лишь о безумцѣ
Шептали здѣсь и тамъ:
»Быть можетъ, онъ и правъ... да, жалко вольнодумца.
»Но что за дѣло намъ?«

Спасибі Івану Никифоровичу Яленскому за те, що відмовився від сідання і поміг мені, скінчти прелюдію до знаменитого стихотвора, котрий я, як Бог поможе, завтра перепишу.

19. Не хвалися, йдучи на бій, а хвалися, вертаючи з бою.

Вчора вечором наші подорожні, мушкин і жінки, переграли останню пулью преферанса в товарицькій каюті «Князя Пожарского», і розчислилися і розплатилися за весь час від 22 augusta, а зробивши це, єсли до обіду, зготовленого з останніх харчів, випили останні пляшки хересу, мадери, мабуть і шампана, уложили проект зав-

трішнього обіду в Нижнім-Новгороді і розійшлися «спати». Добре! Летимо ми всею силою пари, як нараз ліве колесо перестало крутитися і «Князь Пожарський» з дельфіна зробився черепахою. «Що сталося?» питалися всі в оден голос. — «Шатун тріснув», відповів одинокий голос машиніста. Я зміркував, що скорше як ввечір не будемо в Нижнім-Новгороді.

Я пішов у капітанську світлицю, випив здорову чарку цитринівки, закусив останками новопетрівської шинки, взяв якусь газету, ліг і заснув собі з Богом. Буджуся, а наш «Князь Пожарський» стоїть собі теж з Богом на Телячому броді; Собачий брід якось переповз, а Телячого не міг. Шо ж робити? Перегружуватися. Павза ці тягнуться й досі, то є до 1 години вночі.

А подорожні забавляються начче в ералаш¹⁾, дожидаючи Нижньо-Новгородського обіду.

20. Павза протяглася по-за північ. В 11-їй годині ранком «Князь Пожарський» спустив котвицю напротив Нижнього Новгорода і як підстрілений орел, залопотав своїм одноким колесом. Хмарі розійшлися, а сонечко привільно освітило місто і його прогарні околиці. Я вийшов на берег і дістався без помоці візника на гору. Зайшов в гімназію до Бобржицкого, колишнього студента Київського університету; не застали його дома, пішов шукати дім Сверчкова, де замешкав А. А. Сапожніков. Знайшов. Ледве тільки встиг привитатися з господарем, господинею і взагалі з товаришками й товаришами подорожі, як прийшов Микола Александрович Брилкін, головний управитель пароходного товариства «Меркурій», і потай від всіх інших обявив — сразу господареві, а потім мені, що він має спеціальний приказ від начальника поліції дати йому знати о моїм приїзді до міста. Я, хоч і бувалій, а про-те така несподіванка мене збентежила. Сяк-так посідавши, пішов я на парохід, подякував маму доброму приятелеві камітанові за

1) гра в карти.

його услужність, в з річами М. А. Брилкіна ще раз до Бобржицької він приймив мене. О 8-їй годині, в вечір, був у його зо дві дівчата, які діяли і пішов до Пантелеймона Кулішеве помешкання.

21. Добре! мої синіков порадили мені, щоб оминути південний путь, там взяти свій «указаний» шлях буде лицемерівський, нувся хорім та й дівчата і начальника відправити відповідно до Сапожнікових товаришів і тоді, як ти тори і погранець з карантином до Москви, честні люди? Просили їх уцілували у Москві Сапожнікова, щоб поцінувати графиню Н. І. Гур'єву Петербург і театр дружини обійми земляка Гулака-Артемовського, командира, мої беззабудовські, огидливо, паски.

О 7-їй годині, в застав у його Оксянівському бесідовому заглушили враженого серця. Йшлося би тепер сидіти відставці, або просто відставці, або просто Це останнє, здається

оді і розійшлися спати.
ари, як нараз ліве ко-
зь Пожарський» в дель-
сталося?» питалися всі
ув», відповів одинокий
що скорше як ввечір

гличку, випив здорову
нками новопетрівської
заснув собі з Богом.
ий стоять собі теж з
ї брід якось перепоза,
и? Перегружуватися.
о 1 години вночі.

че в ералах¹⁾, дожни-
ду.

ївнич. В 11-ї годині
ив котвицю напротив
нений орел, залопав
озійшлися, а сонечко
прегарні околиці. Я
мочі візника на гору.
ого, колишнього сту-
заставши його дома,
мешкав А. А. Сапож-
иг привитатися з го-
товаришками й това-
рікала Александрович
ходного товариства
обливив — зразу го-
спеціальний приказ
знати о моїм приїзді
е така несподіванка
чи, пішов я на паро-
елеві капітанові за

його службість, взяв свій паспорт і віддав його разом
з річами М. А. Брилкінова. Трохи успокоївшись, пішов
я ще раз до Бобржицкого і тепер застав його дома. Він приймав мене з широко розпростертими раменами.
О 8-ї годині, в вечір, пішов я до М. А. Брилкіна і про-
був у його зо дві години на товарицькій розмові, взяв
у його до читання «Голосъ изъ Россіи», лондонське ви-
дання і пішов до Павла Абрамовича Овсяннікова, на мос-
хвилеве помешкання.

21. Добрі мої приятелі, М. А. Брилкіц і П. А. Ов-
сянніков порадили мені, щоби я прикинувся хорім на-
те, щоб оминути подорож по етапу до Оренбурга, аби
там взяти свій «указъ объ отставкѣ». Я став на тім, що
не гріх буде лицемірством відогнати підлість, і прики-
нувся хорім та й до 1-ї години лежав та дожидав лі-
каря і начальника поліції, а о 1-ї годині махнув рукою
і пішов до Сапожнікових. По обіді відпровадив моїх лю-
бих товаришів і товаришок подорожі до поштової кон-
тори і попрацював з ними. Вони від'їхали поштовими
карітами до Москви. Коли я побачуся з вами, добре,
честні люди? Просив Комаровского і Явленского, щоб
уцілували у Москві моого старого друга Щепкина а Са-
пожнікова, щоб поцілував в Петербурзі моя сяята заступ-
ніце графиню Н. І. Толсту. От тобі й Москва! от тобі
й Петербург! і театр, і академія, і Ермітаж, і солодкі
дружні обійми земляків, моїх приятелів Лазаревського
і Гулака-Артемовського! Проклин вам, корпусні й інші
командири, мої безкарні мучителі! Гідко, і не полюд-
ськи, оглядливо, паскудно!

О 7-ї годині, в вечір, зайшов я до М. А. Брилкіна,
застав у його Овсяннікова й Кішкіна та й дружньою,
щиро бесідою заглушив болісні крики так несподівано
враженого серця. Якби не ці добре люди, то мені прий-
шлося-би тепер сидіти за гратаами й дожидати указу об
відсташі, або просто кинутися в обійми красавиці Волги
Це останнє, здається, було-би найлегше.

22. Нині, як і вчора, погода — дрянь, слота і бриль. Годі на вулицю вийти. Із-за стін Кремля по-казує собор свої безобразні товкачі з цибулястими верхами, її нічого більше не видно з моїого мешкання. Скучно. Медика й директора поліції дождається і по вчорашньому, й не дождавшися пішов до Н. А. Брилкіна на обід. По обіді, як і перед обідом, лежав та читав Богдана Хмельницького Костомарова. Прегарна книжка! вловні малює вона цього геніальнаго бунтівника. Повчаюча, напущаюча книжка! Історична література за останні десять літ сильно поступила на-перед. Вона освітила подобіци, закопчені димом кадила, ревно паленого перед порфіородними ідолами.

23. Погода стоїть погана. Я стало лежу та читаю Зиновія Богдана. Прекрасна, сучасна книжка! На безробітті, нарисував інні портрет В. В. Кінкіна, вдоволяючи. Обідай, як звичайно у Н. А. Брилкіна і, як звичайно, по обіді читав і спав.

24. М. А. Брилкін йшов до Балахни з американським інженером Стремом, щоби подивитися на пароплав і байдаки, які там будуються для товариства «Меркурій». Не маючи що робити, і я впросився поїхати з ними. Гарний, новенький пароплав «Лоцман» в-післяднє підняв якор і поїснів нас проти води на Волзі. По всяких перестанках, о 5 годині в-вечір ми, в-кінці, стали в Балахні. Що лише всілі викараскатися на купу колод і глянути на ту ю матір безчисленних живописних росчин, а коли інспекція скінчилася і я пішов до лоцмана. З оповідань довідался, що Балахна — це оден з головних доків на берегах Волги, так як на Оці Дідново, де будували голландські майстри перший російський корабль: «Орел». О десятій годині вернули в Новгород. Пообідали, чи там «пооджіналік» і розійшлися спати.

25. Ранок був, хоч і пелясний, та бодай без вітру і без дощу. Користаючи з цеї безбарвної погоди, я з ганка

моїого мешкання на
Хоч що-небудь, та р

26. Знов дощ і с
Стародавні пішгороди
Вони такі милі, такі
года не дає мені мал
трип уперту непогоди
тісрі, казав собі дат
віщенський собор, пан
буде довідатися, коли
До плях попів мені
ні до-кого. Нижній Н
сторонній гірод, а не
по татарському дико

27. Переходачи п
мітивши, що двері цер

(Тут поет аж вже
безугарного чудовища,
за-вбільшки в З арши
дійській Ману, або Вен
храму, щоб поласувати
й у саму церкву, коли
пішино, пінчюто вбра
тричі перехрестилася
вищем, і вийшла. Ли
певно... I чи тілько
неї безглазих, зопсут
стіяники? Де христіані
стоти?... У мене не хал
церкву; з притвора вер
широкого лугу побачив
Волга; свободно вітхнув
шов домів.

28. Намалював пор
вернанти Брилкіних: д
найвна, зовсім хлопець

мого мешкання нарисував вершок церкви св. Юрія.
Хоч що-небудь, та робів.

26. Знов дощ і слота. Прямо безвихідне положення. Стародавні пізньгородські церкви мене просто очарували. Вони такі милі, такі гармонійно-пестрі, а огідна испогода не дає мені малювати їх. Однакож інші і перехитрили уперту испогоду. Раннім ранком пішов до трактірі, казав собі дати чаю і нарисував з вікна Благовіщенський собор, пайдальнішу церков у Нижнім. Треба буде довідатися, коли його построено. Але від кого? До плянів попів мені не хочеться звертатись, а більше ні до-кого. Нижній Новгород, в багатьох причин, чужосторонній гірод, а не має друкованого провідника. Дико! по татарському дико!

27. Переходячи по-при церкву святого Георгія і по-мітивши, що двері церкви відчинені, увійшов я в притвір.

(Тут поет аж вжахнувся, побачивши образ якогось безугарного чудовища, намальованого на круглій дощці, за-вбільшки в 3 аршини). Спершу я подумав, що се індійськії Ману, або Вешад заблукалися до християнського храму, щоб поласувати оливкою та ладапом. Хотів я увійти й у саму церкву, коли це відчинилися двері і вийшла пішино, піндоюно вбрана паня, уже не зовсім свіжа; тричі пере хрестилася та поклонилася перед цим чудовищем, і вийшла. Лицемірница! Ідолопоклонница! І певно... I чи тілько вона одна? Міліони подібних до неї безглазих, зопсухих ідолопоклонниць! Де-ж християнки? Де християни? Де беззлотна ідея добра й чистоти?... У мене не халало духу пере хреститися і вйті в церкву; з притвора вернув я на вулицю: на темному фоні широкого лугу побачив я, як ґраціозно встеть красуня Волта; свободно зітхнув, помимо-волі пере хрестився і пішов домів.

28. Намалював портрет панни Анхен Шавбен, губернантки Брилкініх: дуже люба молода Німкіня, жвава, наївна, зовсім хлопець в спідниці.

— дрянь, слота і
з-за стін Кремля по-
чі з цибулястими вер-
шами моєго мешкання.
Ліції дожидається я по-
шов до Н. А. Брилкіна
дом, лежав та читав
за. Прегарна книжка!
моого бунтівника. Пов-
лична література за-
на-перед. Вона осві-
дила, ревно паленого

стало лежу та читаю
на книжка! На без-
з. В. Кішкіна, вдово-
Брилкіна і, як зви-

Балахні з американ-
ківітися на пароплав
вариства «Меркурій».
вся пойхати з ними.
ан» в-полудні підняв
їз. По всіх перес-
ці, стали в Балахні.
упу-колод і глянути
них росшив, а коли
лоцмана. З опоні-
чен в головних доків
ідново, де будували
корабль: »Орел«.
Пообідали, чи там

а бодай без вітру й
ої погоди, я з ганка

Прочитав комедію Островського: »Доходное Мѣсто«. Не подобалася. Багато лишнього, що нічо не говорить, і в-загалі «алляповано»; особливо жінки непригодні. Незабаром виведуть її на тутешній сцені. Треба буде поговоритися.

Перед вечором кликала мене чогось поліція, та я пішов.

29. Сонечко війшло нині ясно, весело. Я пішов у Кремль і почав малювати соборну давінницю, та руки так скостеніли, що я ледве загальний нарис всіх зробити. Користуючись усмішкою осінньої днини, пішов я в Печерський монастир з наміром, змалювати цю живописну обитель. Вибрав точку. Ляг відпочати! І ледіній теплим промінням сонця, задрімав; та так то твердо задрімав, що пробудився перед заходом сонця. Вертаючися до мешкання, попри Георгієвський публичний горб, вийшов я сюди і стріб багато публіки обоїх полів і ріжного віку. Між жінками, якби хто вибрав, ані одної, не то красавиці, але й можливої для ока не стрінув. Вироди і, мабуть, переважно, старі панни. Відні стари панни!

30. Сподіваючися непрошено гостя, начальника поліції, я предложив сеанс мому добруму господареві Павлові Абрамовичу Овсянникову. До 2-ої години скінчив портрет його досить добре. А пан Лапа — так називається начальник поліції — до нас не прийшов. Погода прогарна; вийшов я на плянти. Між іншими стрінув я дітей — три дівчинки й хлопця. Прегарні і бадьорі діти. Одяг їх показався дивним і потагним. На дівчинках були якісь куценкі, легенькі, діраві мантільки дворянсько-піменецького крою. Рученята голі, а ноги майже босі. На хлопчуку «юніорковав» сіра шапочка з пером, така сама мантілька, як у дівчаток, а черевички ще гірші. Загалом виглядали вони як трупа дітей комедійтів. Я дійшов з ними до цукорні, купив їм солодких пиріжків за польтнника й познайомився. Зовуть їх: Ката

(найживавійша), Надія Арбанева, театральна дуже то й помилила мене до себе в гості

Розпрацювавши віча Панова, кріпоським; від зиму архієрейського домашов я до архієрея і провідати свого віа за те зайшов до липовий ліс, обведе трого пишається, ніби будинок (архієрейські деревами, алтанка кож між деревами, нагробних памятників гниль і моральний за Прийшовши дому, я кера» графа Толстого даний надто бе в очі.

1. Болото, мрака, куда; через те я уда М. А. Брилкіна. Але сшли пп. Лапа і Гартвіковник гвардії і тутем нехвастський, але також два Поляки чи Литвини рять. Гартвіг — спаси меншу формальність, довгий недуг, а Лапа даного недугу. Після ній ми розійшлися. Черго моя подорож до О

ого: «Доходное Мѣсто»,
о, что нічо не говорить,
жінки непригодні. Не-
ї сцені. Треба буде по-

чес чогось поліція, та я

но, весело. Я пішов у
ну дзвінницю, та руки
льний нарис вспів зро-
сінної днини, пішов я
м, змалювати що живо-
г відпочати! І леліяний
з; та так то твердо за-
дом сонця. Вертаючися
ї публичний горбд, зай-
ки обоїх полів і ріж-
го вибрав, ані одної, не
и ока не стрінув. Ви-
ї панни. Бідні старі

го гостя, начальника
добруму господареви

До 2-ої години скін-
пав Лапа — так нази-
нас не прийшов. По-
ти. Між іншими стрі-
ця. Прегаріт і байдорі
поганим. На дівчин-
кі, дірані мантильки
нита голі, а ноги май-
сіра шапочка з пером,
ток, а черевички ще
трупа діти комедіян-
, купив їм солодких
иця. Зовуть їх: Ката

(найжувайша), Надя і Дуня, а хлопчика Саша; це діти
Арбанева театрального музиканта. Значиться, я не
дуже то ї помилився. На працяння попросили вони
мене до себе в гості і я, розуміється, обіцяв, що прийду.

Розпрацьвавши з дітьми, згадав я Алексія Панфіль-
овича Панова, кріосного Паганіні, на «Князі Пожар-
ським»; він зимує в Нижньому й мешкає десь проти
архиєрейського дому. З Георгіївського набережжя пі-
шов я до архиєрейського дому, щоб найти мешкання
і провідати свого віртуоза. Та мешкання я не нашов,
а за те зайдов до архиєрейського саду. Це властиво
лісовий ліс, обведеній деревляним плотом, серед ко-
торого пишиться, ніби касарня, величезний триповерховий
будинок (архиєрейська келія). Недалеко від будинку, між
деревами, альтанка з давонами, а про другому боці, та-
кож між деревами, чотири ули, оброблені на подобу
нагробних памятників. Всюди пусто й нудно, фізична
гниль і моральний застій відбивається на всьому. Гідко.
Прийшовши домів, я до сну перечитав »Оповідання Мар-
кера« графа Толстого. Підроблена простота цього опові-
дання надто бе в очі.

Жовтень.

1. Волото, мрака, слота і інша атмосферична пас-
куда; через те я удався в сеансом до п. Граса, зяті
М. А. Брилкіна. Але сеанс в половині перервано. Прий-
шли пп. Лапа і Гартвіг; Лапа хватський і приязний пол-
ковник гвардії і тутешній начальник поліції, а Гартвіг
нехвратський, але також приязний лікар поліційний. Оби-
дав Поляки чи Литвини, й обідува по польськи не говорять. Гартвіг — спасиб їому — не вдається ні в най-
меншу формальність, знайшов, що я хороу на якийсь
довгий недуг, а Лапа посвідчив дійсність цього вига-
даного недугу. Після обопільних приязності і церемо-
ній ми розійшлися. Через дю услужливу візиту, я гадаю,
що моя подорож до Оренбурга — тепер річ іспевна.

ш. т. IV.

Нині починаються тут театральні вистави. М. А. Брилкін запросив мене до своєї льожі. Грали народну сентиментально-патріотичну драму Потехіна «Судъ людской не Божий». Драма дранте з подробицями.

Добродійка Моцанова, не дивлячись на її бідну, на-
тягнену роль, мені сподобалася. В ній рух дійсної ар-
тистки. Добродій Климовський, як і його роля «при-
торенек» Водевіль — „Коломенський нахлібникъ“. Водевіль
ярмарочний і відвіданий до свого призначення. Маленька оркестре відограла в перервах декілька ну-
мерів із Моцартового »Дон Хуана«, прегарно, може бути
тому, що цього прегарного твору, трудно не заграти
прегарно. Салі театральна невеличка, але викінчена
просто її зі смаком. Публіка, особливо жіноча, дивно
не близкуча її нечисленна.

2. Ранок ясний, тихий, з мерозом. Початий вчора
портрет Граса треба було пані скінчити, і забрався до
роботи з наміром, щоб скорше скінчити та йти до Пе-
черського монастиря, рисувати його. Та, на жаль, ма-
настир цей мені якось не вдається. Скінчивши портрет,
я несподівано та неліцемірно доспідав, положився на
хвильку спочити й проспав рівно до другої години. Не-
простиме свинство! Що-йно і збудився, прийшов М. А.
Брилкін і предложив мені піти з ним на бульвар перей-
тися перед обідом. На бульварі здібали ми одного плана,
Якобі. Брилкін представив мене йому. Він запросив
нас до себе на обід, а ми не відмовили. Якобі оден з
Нижегородських аристократів, дуже приязний і досить
їдкий ліберал, а до того любитель мальарства. Він по-
казав мені свій альбом, нічим особливим незамітний, і
образ лихо освітлений, але цінний. Представляє молодо-
го святця на молитві. Вираз лица прегарний. По за-
певненню господаря, та дорогоцінність походить від
клисти Гверчіно, а по моїому вона більше скидається
на копію з Доменіко Цампієрі. Але я не сказац го-
сподареви своєї думки, знаючи з досвіду, як трудно пере-

чити знавцям малья-
на слово, що завтра
старшин, і обіцяється
варпшами й угости
не від знахомості. І
а то інакше я бу-
фінанси до мого ще
чи не вдається усунути.

3. Россіянин, а мені
чого позичили в Европі?
Але це слово зовсім
було-би позичити так
мусить бути в китай-
покинула свою рідні
вірно змальовує рос-
ропейців клуб мас
сійських дворян це
прямо вечерніці. Вони
столиками, помочками
нагода, то її обスマрують.

Після вибору ста-
товаришам, а між ни-
лаєви, другому началь-
визначний тим, що від-
сталого человека, не по-
п. Кудлай окрім того
поліції, як і його то-
він приятель і далекий
ятеля і товариша, че-
тровського. Багато її
своїми живими спомини-
днях.

Ми до такої міри
счулися, як скінчилися
чення рішили ми писати
ятеля, до Павла Степа-

ральний вистави. М. А. льожі. Грали народнику Потехіна »Судъ людъ з подобицами.

влячись на її бідну, на-
В неї рух дійсної ар-
як і його роля «при-
нахлібникъ». Водевіль
до свого признання.
перервах деякілька ну-
», прегарно, може бути
ру, трудно не заграти
елічка, але викінчена
собіливо жіноча, дивно

з озом. Початий вчора
скінчти, і забрався до
скінчти та йти до Пе-
того. Та, на жаль, ма-
я. Скінчивши портрет,
осцидав, положився на
до другої години. Не-
удився, пришов М. А.
ним на бульвар перей-
дівали ми одного пана,
йому. Він запросив
мовили. Якобі оден з
же приятній і досить
малюста. Він по-
обливим незамітний, і
й. Представляє моло-
ця прегарний. По за-
ність походить з-під
на більше скидається
Але я не сказав го-
свіду, як трудно пере-

чити знавцям мальської штуки. На прощанні взяв від нас слово, що завтра, ввечір, будемо в клубі на виборі старшин, і обіцявся познайомити там мене з своїми то-варишами й угостити музикою. Я не від того, найчастіше не від знайомості. Мені конче потрібна робота за гроші, а то інакше я буду мусів звернутися знов по святі фінанси до моого щирого М. Лазаревського. Попробую, чи не вдастся усунути цю конечність.

З Россіяне, а між ними й Нижегородці, багато де-
чого позичили в Европейців, між іншим і слово «клуб». Ale це слово зовсім не-до-лиця Россіянинови. Ім лучше було-би позичити таке слово у Китайців — а воно певне мусить бути в китайській мові — або у Японців, коли покинули своє рідне слово «посиділки», яке надзвичайно вірно змальовує російські дворянські зібрання. У Ев-
ропейців клуб має важне політичне значіння, а у ро-
сійських дворян це навіть і не народні сходини, лише прямо вечерниці. Вони зібираються посидіти за картальними столиками, помовчати, попоїсти й випити, а коли єсть нагода, то й обスマрувати друг друга.

Після вибору старшин Якобі представив мене своїм товаришам, а між ними генералу Веймарнові і п. Куд-ласви, другому начальникові поліції. Генерал Веймарн визначний тим, що він взагалі подобає на гарного, простиого чоловіка, не подобає на російського генерала, а п. Кудлай окрім того, що не подобає на начальника поліції, як його товариш Лапа, визначний тим, що він приятель і далекий своїх моого незабутнього при-
ятеля і товарища, небіжчика Петра Степановича Пе-
тровського. Багато й багато розвбудив він в моїм серці
своїми живими споминками о колишніх гарних, минулих дніях.

Ми до такої міри захопилися минувшиною, що не
скуслися, як скінчилася теперішні посиділки; на закін-
чення рішили ми писати до брата моєго покійного при-
ятеля, до Павла Степановича Петровського, щоби він

зотложивши всяков попеченіс, відвідав нас у Нижньому Новгороді і, коли можна, забрав з собою і мого сердечного Михайла Лазаревського.

4. До 12-ої години я провадився добре. Малював портрет Аделійди Алексіїни Брилкіної, та не скінчивши, попросив у Миколи Олександровича Брилкіна екіпажа, щоби поробити¹⁾ візити. Прийшов до-дому та з помічю Павла Абрамовича Овсянникова вистройся як перворядний елгант і почав свою візиту від Веймарна. Пан Веймарн, на перший раз, видався мені в домовім житті¹⁾ чоловіком справним, але не чепурристим. Ми розмовляли о тім, що в нас дороги²⁾ більше, чим погані; приміром 1843 року в Чернігові, на торзі, продавали муку по 20 копійок сріблом за пуд, а в місточку Гомелі, ту саму муку продавали по рублеві сріблом. Побалакавши про дороги, ми злегка доторкнулися до воєнного стану одним словом... об чому певно нема що й сумніватися. Заключивши наші взаїмні сердечності такою думкою про військовий стан, я розірвався з д. генералом і піхав до доктора Гартвінга.

5. Михайло — добрий служачий, та в секретарі не годиться, малограмотний. Хотів я, по приміру Цезаря, і працювати, се-б то рисувати, й диктувати; та не вдалося мені, ні одно, ні друге. За двома заляцями побіжин та жадного не спіймеш. Пословиця цілком справедлива. Не знаю, чи віді Юлій Цезар рисувати, але кажутъ, що диктувати він міг п'ять листів на-раз на цілком інші теми; але я цьому ніяк не даю віри. Та не в тім діло, а в тім, що в мене ще й нині хитається десница від позавчорацького «глумлення п'янинственного», і я вчора тає тілько вдавав, що ніби рисую, а в дійсності навіть фону не міг покласти... Так тілько, от щоби. Сталі ми на тому, як я прихав до доктора Гартвінга.

¹⁾ Тут нечітке слово.

²⁾ Цей уступ писаний не рукою Шевченка. Мабуть «Михайла, — про якого мова даліше.

6. Вчора ледве зиту у доктора Гарту Кудлая, аж відчини покою сам Кудлай, в чорнило перо і в в штанах. Поцілува денну всячину, а потербург, про небіжчила. Сломинки напівкотрий прийшов про гостя, одягся і пішо дати. По обіді хватило сила піти з нею до слуха музики Моцарта, бачив драму Коцебу і слуху. Мой товариши не зовсім; за те називали нездатним спочувати

Роль Амалії, добре Московського театру, благородно; а інші, крізь ярмарочному. За днівному гарно, а по місціннічилася о першій годі, а моя товаришка гали, а моя товаришка

7. Мороз сірів і добре. Недобре тільки, мене можливості намалювати, котрі мені так сподобаються, через передчасного гостя діо Михайла Лазаревського, чилася в Нижньому Нохоч трохи грошей, бо великої надії.

8. Понідавши добре погоди, пройтися. Обій

ідвідав нас у Нижньому
з собою і мого сердеч-

адився добре. Малював
лініою, та не скінчивши,
личка Брилкіна екіпажа,
в до-дому та помічю
вистріовся як перворяд-
ну від Веймара. Пан
мені в домовім житті¹⁾
пристим. Ми розмовляли
чим погані; приміром
родавали муку по 20 ко-
ничку Гомелі, туя саму
том. Поблакавши про
восиного стану одним
до й сумнівався. За-
сти такою думкою про
д. генералом і поїхав

зачай, та в секретарі
їв я, по примірі Це-
ти, й диктувати; та не
За двома залідами по-
словиця цілком спра-
Цезар рисувати, але
ніть листів на-раз на
ніяк не даю віри. Та
ще ї нині хітається
леній п'яництвеннаго»,
і рисую, а в дійсності
Так тілько, от щоби.
до доктора Гартвінга.

енка. Мабуть «Михайл»

6. Вчора ледве вмочив перо, щоби описати мою ві-
зиту у доктора Гартвіга, а потім нецеремоніальну візиту
у Кудлая, аж відчинилися двері з шумом і увійшов до
покою сам Кудлай. Розуміється, я положив замочене
в чорнило перо і вийшов до дорогого світового гостя
в штанах. Поцілувавшись, ми зразу балакали про що-
денну всячину, а потім перейшли до споминок про Пе-
тербург, про небіжчика Петровського й великого Брю-
лова. Споминки наші перервав слуга Н. А. Брилкіна,
котрий прийшов просити до обіду. Я відправив моого
гостя, одягся і пішов до Миколи Александровича обі-
дати. По обіді хватська мамзель, Анхен Шавббе, запро-
сила піти з нею до театру. Я радо згодився, і в друге
слухав музики Моцарта з «Дон-Хуана» та в перший раз
бачив драму Коцебу «Син любви», про которую я знов
ві слуху. Мой товарищі драма дуже подобалась, а мені
не зовсім; за те назвала мене простацьким варваром,
нездатним спочувати нічому прекрасному й моральному.

Роль Амалії, доньки барона, виконувала артистка
Московського театру, добродійка Васильова, природно й
благородно; а інші, крім д. Платонова (роля барона) —
по ярмарочному. За драмою ішла «Путаниця»; по тутеш-
ньому гарно, а по моїму — теж лубочно. Вистава
скінчилася о першій годині, на вдовolenня публики в-за-
галі, а мої товаришки з-окрема.

7. Мороз сціпив на-конець непрохідне болото, це
добре. Недобре тілько, як він усталиться і позбавить
мене можливості намалювати тутешні стародавні церкви,
котрі мені так сподобались. Вже не через слоту, але
через передчасного гостя-мороза, сидів я дома й написав
до Михайла Лазаревського про пригоду, яка мені лу-
чилася в Нижньому Новгороді, та просив прислати мені
хоч трохи грошей, бо на тутешню публику я не маю
великої надії.

8. Поснідавши добре, пішов я, користаючись гарною
погодою, пройтися. Обійшов два рази Кремль, полюбу-

вався гарними видами околіц і »конічними«, стародавнimi дзвонами, як лис виноградом, а потім зайшов до мого любого доставника книжок, Константина Антоновича Шрейдерса, бувшого студента Київського університета, отже ніби й земляка мого. У його застав я барона Торнав'a, іполковника генерального штабу, чоловіка ліберального, гарно й невтомно бесідуючого. В часі останньої війни він був військовим агентом при російськім посольстві Відні, отже в його сі об чим говорити. Шкода, що розмова його тягнеться не більше як півгодини; він тут переїздом, та крім того спішився на обід до губернатора.

Барон Торнав між іншим рекомендував мені на всякий случай свого близького приятеля, знаного подорожника Єгора Петровича Ковалевського, тепер начальника Азіатського департаменту. Як впевняє барон, цар любить Ковалевського, отже він і чоловік з великими впливами.

9. Нині рано любий Н. А. Брилкін приніс мені з-дана дожиданий »Короткий історичний опис Нижнього Новгорода«, написаний якимсь Н. Хранцовським. Але що нині погода доволі гарна, так я, відкладаючи цю інтересну (книжку) до вечора, пішов у Печерський монастир. Якось зробив я з його нарис і з руками скостенілими від зимні прибіг домів. Поспідав, погрівся і за брався до читання книжки. Книжка гарна й доволі добре знайомить з історією краю й города. Шкода тільки, що д. Хранцовський говорить досить здержало про архітектурні памятники і в- загалі про старинні памятники; але й за це спасиби. Печерський монастир, який я нині рисував, побудований за царя Федора Івановича 1597 року, на місці знищеної дерев'яного монастиря, основаного архимандритом Діонізом.

10. Нині погода не сприяла мому доброму намірови, змалювати Архангельський собор в Кремлю. Я вдався з сеансом до М. А. Брилкіна й намалював його портрет.

11. А нині, на вінти Архангельські зробив-би нічого, я марі, комнадир уча міститься, головний і розложився малювана а він приязно позів вікна скочу в касар дякою. Попрадівавши ого. Замісць десерта Іскандера, друге вітальність». Сердеч осінній тебе світ і столе наш, єдиний і

12. Скінчив вчительського собора, котрий і чайдавніший п'ому Новгороді. Сего князя Юрія Вс

13. Малював олією Попової, що уважає Вона дійсно гарна трошки простувата. І ший портрет, котрий Побачимо, що дальше щедрих красавиць будуть бодай на країні

По сеансі пішов до театру. Вистава була Тунова була природній до лиця і по літам. ведено прегарно, одні

Які то тепер вистави. Хотби одним оком гля

14. На велике вдома товариша життя, та ос

»конічними«, стародавом, а потім зайшов до Константина Антоногта Київського університету. У його застася я багатального штабу, чоловіко бессідуючого. В часі цим агентом при російського і об чим говорить. не більше як півгодини; спішися на обід до

командував мені на всяка, зданого подорожного, тепер начальника гевея барон, цар людovік з великими впли-

вкін приніс мені здавна опис Нижнього Новгородським. Але я відкладаючи цю інте- у Печерський мана- то із руками скосте- снідав, погрівся і за- жіжка гаря й доволі города. Шкода тільки, що здержано про архістаринні пам'ятники; монастир, який я нині здора Івановича 1597 зного монастиря, осно-

му доброму намірови, в Кремлю. Я вдається залюбув його портрет.

11. А нині, на-пів з бідою, вибрався вранці малювати Архангельський собор, перемерз до плачу й не зробив-би нічого, як-би не попався на очі генерал Веймарн, командир учебного карабінерного полку й, розуміється, головний господар в касарнях, під котрими я розложився малювати. Я розповів йому про своє лихо, а він пріязнно позволив мені уміститися коло котрого вікна схочу в касарнях. Я і покористувався цим з подякою. Попрадцювавши, пішов я на обід до Н. К. Якобі-ого. Замісіть десерту, він почастував мене брошурою Іскандера, друге видання в Лондоні, «Крещеная собственность». Сердечне, задушевне, людське слово. Да осінить тебе світ істини й сила істинного Бога, апостоле наш, єдиний наш виглянчче!

12. Скінчив вчора начатий малюнок Архангельського собора, котрий вчора почав. Оригінальний, гарний і найдавніший, а добре захованій будинок в Нижньому Новгороді. Собор цей збудований за часів великого князя Юрія Всеволодовича 1227 року.

13. Малював оліїцями портрет Анни Миколаївни Попової, що уважається тут перворядною красавицею. Вона дійсно гарна й молода ще жінка, та на-жалъ! трошки простувата. Може бути, що й на лішче. Це перший портрет, котрий малюю за гроши, за 25 рублів. Побачимо, що далі буде. Добре було-би, коли-бі таких щедрих красавиць було як найбільше в Нижнім: зробив-би бодай на країнця.

По сеансі пішов обідати до Якобі-ого, а по обіді до театру. Вистава була хоч куди: Василів і, особливі, Тунова були природні й граціозні. Легка, забавна роль її до лиця і по літам. Увертюру до Вільгельма Теля виведено прегарно, одним словом — вистава була бліскуча.

Які то тепер вистави в Пітері, у Великому Театрі? Хоч-би одним оком глянути, й одним ухом почути.

14. На велике вдовolenня красуні і її благовірного товариша життя, та особливе, на своє власне вдовolenня,

скінчив я нині портрет, віддав і весело перебув вечір з моїм любим капітаном В. В. Кішкіним. На-днях їде він у Петербург. Коли ж я туди поїду? Противне становище. Небагато краще, чим в Новопетровській кріпості.

15. При вітрі й морозі намалював дві безіменні башні, частище мурів Кремля і вид на Заоче. В-цілості малюнок вийшов добрий. Я спішуся наробити більше ескізів, щоби була хоч яка-небудь робота, коли-б прийшлюся тут зикувати. Обідав у Н. К. Якобі-ого. Першу частину вечора пробув у Брилкініх, а другу з Овсянниковим у клубі. Тут познайомився з інспектором інституту при тутешній гімназії, Варенцовым; він і товариш М. І. Костомарова в університету. Від його довідався я, що Костомаров ще не вернувся з заграниці до Саратова та що Куїш видав другий том »Записок о Южной Руси«.

16. Не маючи що робити, пішов я нині до Варенцова. Заговорили, розуміється, про Костомарова, й він повідомив мене (після тих звісток, які дістав з Москви), що будім-то в Москві між молодіжжю ходить лист Костомарова, адресований до царя, повний правди й взагалі ширший та розумініший від листу Герцена, адресованого також до царя. Лист Костомарова написаний гейби з Льондона. Коли це правда, то можна на-певно сказати, що Микола Іванович належить до собору наших закордонних апостолів. Благослови його Господи на цім но-вім полі!

Від Варенцова пішов я до нового знайомого, до Петра Петровича Доліховського, милого й любого чоловіка. Він тут у переїзді із Петербурга в Єкатеринбург. Він представив мене своїй визначній красуні жінці. Вона — сильна чорнявка, родом молдаванка, і та пристрасно- сентиментально-електризуюча гарна, що я ще такої не стрічав на моїому віку. Дивно огнista жінка. П. П. Голіховський, між іншим, сказав мені, що в Парижі по-встав російський журнал, під назвою »Посредник«, під

редакцією Сазоновим посередником між й російським правилами »Пчели«, »Логоди. Прегарна ца не в Женеві. В любовно погладить

Від красуні Головової і лишився там до Молдаванки. Вони розкішно, та даленою, як огнenna Марія Якобі-ого і спізнованическим Кіндяковим, сачальника штабу корабля в Петербург, та від свого свояка, чи і чи можу я коли-най. У Якобі стрінувся з бристом Іваном Александровим із Сібіру. Сивий, сіді своїй не показує суддів, навіть добродушного фельдфебеля, предсідателем в верхніх оден з наших первоземців Миколу Тургенєва, що книжку. Багато, багато він відомий, що він відомий

17. Нині я дістав листи від мого любогорського письма, що він Івановкою і що вони приїхали до столиці, що Петровича, аби він відомий

і весело перебув вечір
Кішкіним. На-днях їде
поїду? Противне ста-
Новопетровській крі-

зув дві безіменні башні,
чє. В-цілості малионок
ти більше ескізів, щоби
-б приїхлося тут зи-

Першу частину вечора
Овсянниковим у клубі.
інститута при тутеш-
вариш М. І. Костомар-
ався я, що Костомаров
аратова та що Куліш
жної Руси.

я нині до Варенцова.
томарова, й він пові-
дістав з Москви), що
ходить лист Косто-
мара правди й взагалі
Герцена, адресованого
на написаний гейблі з
на певно сказати,
собору наших закор-
Господи на цім но-

знайомого, до Петра
любого чоловіка. Він пред-
тернбург. Він пред-
пні жінці. Вона —
і так пристрасно-
що я ще такої не
ніста жінка. П. П.
ні, що в Парижі по-
рою «Посредник», під

редакцією Сазонова. Головне його завдання — бути
посередником між льондонськими виданнями Іскандера
й російським правителством, і єще — оповідувати под-
лости «Пчелик», «Le Nord» і загалом правительственні
огиди. Прегарна ціль! Шкода, що це не в Брюссель,
а не в Женеві. В Парижі як-раз коронований Картуш
любою погладить це новороджене дитя правди.

Від красуні Голіховської зайшов до красавиці Поп-
ової і лишився там на обіді. Так тая красуня не пара
до Молдаванки. Вона показалася мені солодкою, мігкою,
розкішною, та далеко не такою повною життя, бурли-
вою, як огненна Молдаванка. По обіді пішов до Н. К.
Якобі-ого і спізнався у його з одним симбирським ді-
дичем Кіндяковим, своїком Тімашева, теперішнього на-
чальника штабу корпусу жандармів. А що Кіндяков
їде в Петербург, так я і просив його, щоб довідався
від своєго友ка, чи довго ще потріває мое прогнання,
і чи можу я коли-небудь сподіватися повної волі?...
У Якобі стрінувся я і богоявлено познайомився з дека-
брристом Іваном Александровичем Анненковим; він вер-
тає із Сібіру. Синий, величний, благий засланець, в бе-
сіді своїй не показує і тікі озвірення на своїх лютих
суддів, навіть добродушно кепкуз з фаворитів коронованого
фельдфебеля, Чернішова й Левшина, що був тоді
предсідателем в верховнім суді. Клонюся перед тобою,
оден з наших первозваних апостолів! — Говорили про
Миколу Тургенєва, що вернувся із заслання, та про його
книжку. Багато, багато де-про-що була бесіда. Розій-
шлися о першій годині по півночі, сказавши: до по-
бачення!

17. Нині я дістав лист від М. Лазаревського й два
листи від моого любого незмінного Залесского. Лазарев-
ський пише, що він бачився з графинею Настасією
Іванівною і що вони врадили, коли-б мені не дозволено
приїхати до столиці, щоб я просив листом графа Федора
Петровича, аби він висадив мені цей дозвіл через прези-

дента нашої академії штук красних, Вел. княгиню Марію Миколаївну, а я буду залюбки ходити до клас академії, як було во время оно. Добре, благородні мої заступники й дорадники!

Залесский, окрім своєї звичайної щиро-сердечної прелюдії, пише, що одержав всі мої малюнки, що декотрі з них вже продав в добрі руки й гроши, 150 рублів, переслав до Лазаревського. Невтомний другяк! Ще знайомить мене з якось землячкою Литвинкою, котра недавно вернулася з Італії і привезла велику силу творів штуки. Для мене такі появі аж надто принадні, і я сердечне дякую моїму другови за цю листовну знайомість.

Що значить, що Кухаренко до мене не пише? Хіба ж мав-би він не дістати мого портрета і мою «Москалеву Криницю»? Це було-би страшенно прикро.

Паній лектурою цих милих дружиних посланій, вибрався я в-вечір, разом із Оссянінковим, до огністої Молдаванки. Страшна, невидана жінка! Намагаєтися узважати гаразд, побажали ми їй щасливої дороги до нелюбого Єкатеринбурга й розсталися, хто зна, чи не на вікі. Дивна жінка! Невже-ж кров давніх Сабінок така всімогучо й безконечно жива? Виходить, що так.

18. Написав і вислав листи до моїх другів, М. Лазаревського й Б. Залесского.

19. В клубі розкішний обід з музикою і загальна гомерична випивка. Ніч і слідуючу добу перебув серед чарівної родини пані Гільде.

21. Припіла думка переглянути рукопись моого «Матрозак». На-диво в ній похибок! а писав не хто інший, як прaporщик О. О. корпуса, баталіон № 1. д. Нагаєв, оден з найліпших вихованців Оренбурзького Неплюєвського кадетського корпусу. Як-ж то там середні й гірші вихованки, коли найліпший з них такий темний і в додатку паніца? Проклін вам, чоловіковий! — кадетські корпуси!

23. При світлі в чером, зустрівся я з мене, що до тутешні шло про мене урядського віддільного письма пішли ми в гачальника Андрея Кирчоловіка. В письмі вступ до обоз столиці глядом поліції. Гарно! Це значить: не варт

Що-ж я тепер бу моеї улюбленої аквати так довго мріяв? Що до моєї святої застуки Толстої? Стидно. Почекаюши рими приятелями, з кінцем. Вони люде до мене, що мені чинити

24. Нині ми так мені тут, з причини писати до графа Ф. Шварца, я, при помочі Бориса проби в мою любою

25. Перечитую далі «Матрозак» та ляю неспралорщику Нагаєву. І натуруально що не міг я запевнитися тілько в тім, що треба конче перемінити «Матрозак» іншого, відповідної «Прогулка съ пользою»

26. Заходив до Вахтангова дві числа, 2. і до «Чорної Ради» П. А.

, Вел. княгиню Марію
дити до клас академії,
городні мої заступники

ї широ-сердечної пре-
малюнки, що декотрі
ші, 150 рублів, пере-
друязка! Ще знайо-
тивницю, котра не-
а велику силу творів
надто принадні, і я
цю листовну знайо-

до мене не пише?
то портрета і мою
страшенно прикро.
ужніх посланій, ви-
дим, до огністої Мол-
а! Намагнестизував-
ливої дороги до не-
хто зна, чи не на
давніх Сабінок така
ходить, що так.
тіх другів, М. Лаза-

музикою і загальна
добу перебув серед

рукопись мого »Ма-
расав не хто інший,
на № 1. д. Нагаєв,
урського Неплюєв-
там середні й гірші
кій темний і в до-
ковийці — кадет.

23. При світлі величезної пожежі, о 9-ій годині ве-
чером, зустрівся я з А. К. Шрейдерсом. Він повідомив
мене, що до тутешнього військового губернатора прий-
шло про мене урядове письмо від командира Оренбур-
ського віддільного корпусу. Задля прочитання цього
письма пішли ми в губернаторську канцелярію до її на-
чальника Андрея Кириловича Кадинського, дуже милого
чоловіка. В письмі тім сказано, що мені заборонений
вступ до обох столиць і що я осталася під тайним до-
глядом поліції. Гарна отсе воля! собака на припоні.
Це значить: не варто подяки, ваше величество!

Щó-ж я тепер буду робити без моєї академії? без
моєї улюбленої акватінти, про котру я так солодко і
так довго мріяв? Щó я буду робити? Звернутися знов
до моєї святої заступниці, графині Настасії Івановни
Толстої? Стидно. Почекаю до завтра. Пораджуся з моїми
цирими приятелями, з П. А. Овсянниковим і з М. А. Брил-
кіним. Вони люди добрі, сердечні й розумні. Навчать
мене, що мені чинити в цім безвихіднім положенні.

24. Нині мі так урадили: на якийсь час лишитися
мені тут, з причини моєї міномої хороби, а тим часом
пісати до графа Ф. П. Толстого і благати, аби виднав
мені дозвіл жити в Петербурзі хоч на два роки. За два
роки я, при помочі Божії, встигну зробити початкові
проби в мою любою акватінто.

25. Перечитую даліше по складам і поправляю свого
»Матроза« та лаю неосвіченого переписувача п'янину,
прапорщика Нагаєва. Перечитуючи по складам мій твір,
натуруально що не міг я уважати на склад моого писання.
Запевнявся тілько в тому, що нáзву цього оповідання
треба конче перемінити. Поки не придумаю для моєго
»Матроза« іншого, відновіднішого імені, назув його так:
»Прогулка съ пользою и не безъ морали.«

26. Заходив до Варенцова і взяць у його для про-
читання два числа, 2. і 3., »Русск-ої Бесѣды«. В епільоту
до »Чорної Ради« П. А. Куліш, говорачі про Гоголя,

Клітку й про мене грішного, вказує на мене, як на великого самостійного народнього поета. Чи це з приятельства?

В 2. числі »Русско-ї Бесф-ди« прочитав я з насоловою тристрофний вірш Ф. Тютчева.

«Ети бѣдныя селены,
Эта скудная природа —
Край родной долготерп'яня,
Край ты Русского Народа!
Не поймет и не зам'етъ
Гордынъ взоръ иноцеменныи,
Что скользитъ и тайно свѣтитъ
Въ наготѣ твоей смиренной.
Удрученный нашей крестной,
Всю тебѣ, землю родную
Въ рабскомъ видѣ Царь Небесный
Исходиъ, благословиши!»

27. Кілька днів під-ряд гарна, ясна погода, і я нині не витримав і пішов на вулицю рисувати. Нарисував церкву пророка Іллі, а частею Кремля, на другому плані. Церква пророка Іллі побудована 1506 року на памятку загального стріляння, яке спасло Нижній Новгород від Татар і Ногайців.

28. Нинішня погода теж позволила мені вийти на вулицю рисувати. Нарисував я якось церкву Миколая на Почайній, побудовану 1372 року мабуть теж на память якогось проливу крові. По дорозі поступив до моого любого доктора Гартвінга, застав його дома, поснідав, випив знаменитої вишнівки власного виробу, і прочитав у старому подраному адресовому Нижньо-городському календарі, що в Княгининському повіті Н. губернії, в селі Ведреманові, родився із селянина Міни і його жінки Маряни, 1605 року, в місяці маю славний патріарх Нікон.

29. Ходив до Трубецького, дуже любого князя-чоловіка, та не застав його дома. Обідав у Н. К. Якобі-ого, а по обіді був у театрі; між іншим слухав увертуру з

»Роберта« Майербер Хіба-ї¹⁾, можливо, тверезих, могли видити, що творять лямп в салі погася такль.

30. Користаючи вкоті міста з уподібненнями прогулки намалював будівлі, попсована церква, дзвінниця, обнови. Нерушимим пезою. І які воїни рочних дівчаток, граворища добра й країна спас їх від рук неприятеля, наглядний твір!

Благовіщенський літті св. Алексію дві прегарні конули. дозвана 1649 року. чарівне.

31. Наконець літті віддався мені за це, що читав його по складанні примірникі і, коли пішов до М. С. Щепкина:

В вечір познайомився з князем Андрієвим Дороховим, чого Інститута. Доступом до аристократичної гнізда, багато простого, незалежного, що я ми-можу

¹⁾ в автографі: зрители

»Роберта« Майєрбера в антрактах якоїсь крізьвової драми. Хіба-ж, можливо, щоб 20 інструментів, в додатку не-тврежих, могли виконати яку увертуру, тим більше увер-туру ів »Роберта« Маєрбера. Прости їм, бо не зна-ють, що творять. Під кінець крізьвової драми половина лямин в салі погасла і тим покінчився величавий спек-такль.

30. Користаючи з погоди, я зробив прогулку до-вколо міста з уподобанням і не без пожитку. На кінці прогулки намалював Благовіщенський монастир; стара будівля, попсована новими прибудованнями. Головна церква, давінниця, не цілком спаслися від варварської обнови. Нерушеними осталися тільки дві башні над тра-пезою. І які вони розкішні! Ніби двоє молодих, непорочних дівчаток, грацівно підняли головки свої до Бога, творця добра й краси й нібр чикують йому за це, що спас їх від рук новітнього архітектора. Прегарний, не-наглядний твір!

Благовіщенський монастир оснований в XIV сто-літті св. Алексієм митрополитом; з того часу й отсі дві прегарні купули. Соборна монастирська церква збу-дована 1649 року. Місце, на якому стоїть монастир, чарівне.

31. Наконець ледве нині дочитав свого »Матроза«. Він видався мені занадто розтягненим, може через те, що читав його по складам. Перечитаю ще раз в новім примірнику і, коли покажеться зносним, то пішли його до М. С. Щепкина: нехай примістить його, де схоче.

Ввечір познайомив мене І. П. Грас з Марією Алек-сандровною Дороховою, директоркою тутешнього Діво-чого Інститута. Достойна, симпатична невіста! Помимо її аристократичної глини породи, в ній заховалося так багато простого, незалежного, людського чуття і достоїнства, що я ми-мохіть (порівнав¹) її з образом свободи.

¹⁾ в автографі: зрители.

Барбс (в Собачому пирі). Своєю уривистою, прямою бесідою, рухами й в загалі постаттю вона живо нагадала мені моого незабутнього друга, княжну Варвару Миколаївну Репніну. О, коли-б більше подібних жінок-матерей, тоді львівсько-боярський стан у нас швидко вигубився би.

Листопад.

1. Малював портрет М. А. Дорохової. Після удачного сеанса зайшов до Шрейдерса, стірнув у його любого М. І. Попова і коханого Н. В. Лапу. Випив з добрими людьми по чарці горілки, вістувся обідати з добрими людьми і з добрими людьми по обіді туй-туй не насмоктався, як Селіфан. Шрейдерс просив, щоб у його спочатку по обіді, та я подякував і лішов до т-те Гільде, де й закинув на піч якір.

2. Вертаючи домів із щасливого нічліга, зайшов я до Варенова, щоб розпрацратися. Він ще никі в Петербург. Думав я було, післати з ним у Москву моєго «Матроза», так мій переписувач також загуляв з добрими людьми й рукопись лишився. Погано. Треба підождати на Овчинникова. Коли я пущу з рук того противного «Матроза!» Приштовши домів, на безробітті, відчинив «Отеч». Записки за місяць січень, і яка розкіш попалася мені припадком на очі! Це вірш без титулу, 3. Тур:

Во время сумерокъ, когда поля и лѣсъ
Стоять окутаны полуоправочной дымкой,
Съ воздушныхъ ступеней темниющихъ небесъ
Спускается на землю невидимкой
Богиня стройная съ задумчивымъ лицомъ.
Для неї нѣть имени. Она пугливый грэзы;
Печальный взоръ горитъ привѣтливымъ огнемъ,
А на щекахъ замѣтны слезы.
Съ корзиною цвѣтовъ, съ улыбкой на губахъ
Она украдкою по улицамъ проходитъ,
И озирается на шумныхъ площадяхъ,

И около двору
Но увидавъ по
Гдѣ одинокая
Гдѣ юноша, съ
Сидить, въ меже
Она порхнетъ
Въ жилище бѣ
И сидѣть юніз
И высыплетъ

3. Нині неділі
пурився і вийшов і
брих знайомих. На-с
англичанина від ні
ніна, побачив я у-п
гом П. Кулішем. Д
вийшло дещо мужик
шов так погано, що
позволив під ним п

В того-ж Гранда
Іскандера за 1856 р
портрети наших пер
тяжко й сумно праз
цього мрачного враз
медалю на памятку
третіх великому
благовісники волі, а

4. Нині скінчил
ваки Ніни, несплю
кабристів. На-диво ли
якось сумно робиться
нікому, а тим більше
цеї неморальне неза
бідні неправесні діти.
щому гусаринови, то
чоловік, або якому-там

осю уривистою, прямою
татто вона живо нага-
друга, княжну Варвару
більше подібних жінок-
кій стан у нас швидко

Дорохової. Після удач-
ного, стрінув у його лю-
б. В. Лапу. Вишів з до-
звістся обідти в до-
ми по обід туй-туй не
пер просив, щоб у його
пішов до м-те Гільде,

вого нічліга, зайшов я
Він їде нині в Петер-
ним у Москву моєго
кож загуллив з добрими
гено. Треба підождати
рук того противного
а безробітті, відчинив
і яка розкіш попалася
без титулу, З. Тур:

ля и лѣсъ
ной дымкой,
нѣющіихъ небесъ
кой
ымъ лицомъ.
угливъ грезы;
этливымъ огнемъ,
бкой на губахъ
ходитъ,
щадяхъ,

И около дворцова пугливо бродить;
Но увидавъ подъ крышею окно,
Гдѣ одинокая сівча горить, мерцая,
Гдѣ юноша, себя и всѣхъ забывъ давно,
Сидить, въ мечтахъ стихъ жаркій повторяя,
Она порхнетъ туда и, прославъ, войдетъ
Въ жилище бѣдное, какъ матъ къ родному сыну,
И сядеть ѿлизъ него, и щастъе разольеть,
И высиплетъ надъ нимъ цвѣтовъ корану.

3. Нині неділля, і я, якъ порядний чоловікъ, приче-
пурився і вийшов з хати з наміромъ, відвідати своїхъ до-
бріхъ знайомихъ. На-сам-передъ зайшов і до містера Гранда,
англичанина від ніг до голови, і в його, в англича-
нина, побачив і уперве твори Гоголя, видані моям другомъ
П. Кулішемъ. Друг мій трошки підгуляв: видання
вийшло дещо мужикувато, особливе портрет автора, вий-
шов такъ погано, що я дивуюся, якъ знаменитий Йордан
позволив під нимъ підписати свое преславне імя.

В того-ж Гранда побачив я у перше «Полярну Звізду». Іскандера за 1856 рік, другий том. Обортка, це-б то
портрети нашихъ первихъ апостолівъ-мучениківъ такъ мене
тяжко ї сумно празила, що я й досі не можу позбутися
цього мрачного вражіння. Як-би то гарно було вибити
медалю на памятку цьої події. З одного боку пор-
трети цихъ великомучеників з надписомъ «Перші руські
благовісники волі», а з другого боку медалі...

4. Нині скінчив портрет М. А. Дорохової і її вихо-
ванки Ніни, нешлюбної доньки Пущіна, одного з де-
кабристів. На-диво люба ї хватська дівчина. Але мені
якось сумно робиться, коли дивлюся на такі діти. Я
нікому, а тимъ більше заступникови свободи, не вибачаю
цей неморальності незалежності, що так тухо спутує ці
бідні неправесні діти. Це можна дарувати якому гуля-
щому гусаринові, тому що він тілько гусарин, а не
чоловік, або якому-там дідичеви-полярниківі, тому що він

псирник та й тільки. Але горожанинови, що поніс свій хрест на пустинні Сібір в ім'я людської свободи, такої незалежності не можна вибачити. Коли він не міг стати висше звичайного чоловіка, то не повинен і знижуватися перед звичайним чоловіком.

5. Нині на-конець відправив Варенцова на дорогу до Петербурга і нині-ж дістав через його лист із Саратова, від Костомарова. Учений чудак пише, що він надармо ждав в Петербурзі два тижні, і не хотів наложити сто верст дороги, щоби відвідати мене в Нижнім. А кілько радості привіз-би своєю несподіваною появою! Нічого не пише про свої очі і взагалі про своє здоров'я.

6. Написав лист до Костомарова й до моїх астраханських земляків-приятелів. Хоч погода не зовсім сприяла, я все таки вибрався на вулицю. Від якоюсь часу мені подобається уличне життя, хоч перше не було цього. Нижегородська публіка, навіть в погідну неділю не показується на вулиці, і Велика Покровка, тутешній Невський проспект, засძ представляє собою однообразну, довгу квартанну. А все-ж таки я люблю пройтися годину, дві, здовж отсєї довгої квартанні. Звідки ж ця недоладна вподоба до вулиці? Після десятилітнього посту я нараз кинувся до книжок, обівся, і тепер хорую на нестравність жолудка. Іншої причини цеї томличої моральної бездільноті я не знаю. Малювати нічого порядного не можу, не придумаю, та й житло мое на це не позволяє. Малював-би портрети — так за гроши нема з кого, а за-дармо працювати, — ніякovo. Треба щось придумати для ріжноманітності, але що — не знаю.

Потонувши в отсюмому мудрому міркованні, чи в творі, я мимо-хіть наткнувся на дім Якобі. Зайшов, пообідав, і по обіді пішов у гостинницю на чай, до бабусь, це-б то до т-те Якобі і до її невмовимо балакучої сестри. Між іншими, на її гадку дуже цікавими подіями її бистро минулої молодості, розповіла мені про Лабзіна, про цього самого конференц-секретаря академії мистецтва, що ра-

див вибрата Іллю Баченським членом академії, то особи чим Аракчеєв. Симбріск, де він і вміні було почути, і гили зберіг незалежність. По Лабзіні і я довідався від моїх зорушливих, передав шева, приключилася з колись губернанткою.

Вона ще й досі мене з цею достойною тиму щастя глянути.

Дума, мабуть, на отсю героїчну тему. З приводу портрету Ніночки, котрих я пім'янув, що Ніноччина має у Ялутаровську. Пущі якусь значну посаду, відому Коцебу, піб-то Ніночку, так, як годити.

7. Ішов я якось че-наторським двором величчі головами. Це видалося аж до нині не довідався розказав мені Овсяніні.

Піддані дідича Демі, я знав його в Гатчині рівні тоді не заплатив моя а тепер жив в своїх се-мухи, замісць по-прос-прийшли до губернатора в тіма битий, звелів ви-
ш. т iv

канінови, що поніс свій
людської свободи, такої
ї. Коли він не міг ста-
ти, то не повинен і зни-
віковим.

Варенцова на дорогу
через його лист із Са-
й чудак пише, що він
тижні, і не хотів на-
двідати мене в Нижнім.
несподіваною появою!
галі про своє здоров'я.

Брова й до моїх астра-
погода не зовсім спри-
тило. Від якогось часу
оч перше не було цього.
погідну неділю не по-
крівка, тутешній Нев-
є собою однообразну,

чи я люблю пройтися
варантанні. Звідки ж
Після десятилітнього
к, обівся, і тепер хо-
чишої причини цеї то-
е знаю. Малювати ні-
маю, та їй житло мов
отрети — так за гроші
ї, — ніякovo. Треба
ти, але що — не знаю.
міркованні, чи в творі,
б. Зайшов, пообідав,
ай, до бабусь, це-б то
блакутої сестри. Між
ми подіями її бистро
ро Лабзіна, про цього
її мистецтва, що ра-

див вибрati Ілю Байкова, царського візника, почетним
членом академії, тому що він ще близче до царської
особи чим Аракчеєв. За цей дотеп Аракчеєв заслав його в
Симбірськ, де він і вмер на руках москівської розмовниці. Мило
мені було почути, що цей містик-масон до самої мо-
гили зберіг незалежність думки й християнську незло-
бивість. По Лабзіні вийшла бесіда на І. А. Анненкова,
і я довідався від моїх розмовниць, що подія, яку так
зворушливо, передав Герцен у своїх споминах про Іва-
шева, приключилася з подругою І. А. Анненкова, бувши
колись губернанткою мадмуазель Поль.

Вона ще й досі живе і бабусі обіцяла познайомити
мене з цею достойною жінкою. Не знаю, чи скоро ма-
тиму щастя глянути на цю безпримірну, святу героінню.

Дюма, мабуть, написав сентиментальну новість на
отсюю героїчну тему.

З приводу портрету М. А. Дорохової і її вихованниці
Ніночки, котрих я цими дніми рисував, бабусі розказали
мені, що Ніноччина мати проста Якутка й досі ще живе
у Ялтаровську. Пущін, батько Ніни, займає в Москві
якусу значну посаду. Він оженився з якоюсь багатою
вдововою Коцефф, піб'ю на те, щоби добре виховати свою
Ніночку, так, як годиться. Гідкий батько!

7. Ішов я якось через Кремль, та бачу перед губер-
наторським двором велику товпу мужиків з відкритими
головами. Це відалось мені чимсь незвичайним. Отже
аж до нині не довідався я, що воно, й до чого. Нині ж
рассказав мені Овсянніков, яка це справа.

Шіддани дідича Демідова, того самого ледації, що
я зіав його в Гатчині року 1839 кірасирським юнкром;
він тоді не заплатив мені за портрет своєї наречененої,
а тепер жив в своїм селі і обдирає мужиків. Добряги
мужики, замісць по-просту повісити свого грабіжника,
прийшли до губернатора жалуватись. А губернатор, не
в тіма битий, звелів віасіч їх різками за те, що вони

пішли шукати собі оборони »по начальству«, це-б то почали від станового! Щікаво знати, що дальше буде.

8. До обіду малював портрети М-г і м-те Якобі, а в-вечір пішов до Веймарна; у його нині полковий празник, отже гулянка. Входячи до першої комната, я зовсім не стямився: вразив мене (натови) військових людей. Цих шановних панів є давно вже, славати Бога, не стрічаю. Особливе оден між ними своїм товстим телячим піском так живо нагадав мені капітана Косарєва, що я тут-тут не витягнув руки »по швам« та не кликнув: «здраві желаю, ваше благородіе!» З сего гид-кого стану висвободив мене сам гостинний господар, запросивши до дальнього покою. Між іншими гостями в світлиці strінув я І. А. Анненкова й протягом цілого вечора не розлучався з ним.

9. Скінчив портрети Якобі-х.

10. Одержані від Куліша книжки: »Записки о Южній Русі« два томи і »Чорну Раду«. Що за любий оригінал мусить бути цей Л. Жемчужніков! Який-би я був щасливий, коли-б побачив чоловіка, що так щиро, не-лицемірно полюбив мою милу рідну мову і мою красину бідну Україну!

11. Нині у мене великий день, урочистий, радістний день! Нині дістав я лист від моєї святії заступниці, графині Н. І. Толстої, дружньїй, родинний лист. Защо вона мене сподобилася цього невимовного щастя? І чим я відплучає за це несподіване, ясне, сердечне свято? Слези радості й чиста молитва — твоя едина нагорода, моя благородна, свята заступниця!

Вона радить мені написати лист до графа Ф. П. і просити, щоби він вставився за мною, щоб позволили мені приїхати до столиці. Це була і моя перша гадка, та мені соромно було непокоїти старика, а тепер рішалося притисьмо. І ще просить передати від неї поклін Вол. Ів. Далеви, від неї самої і від якогось Г. Жадовського. З Далем я тут не бачився, хоч п'єрше і був

знайомий з ним, I по заслугі.

12. Відповівші причепурився і пішому, проминув йо-тутешнього військового Федоровича Г-віка, раненого під шла сестра його, ч. Про що у неї тута? розцвіла троянда?

Від князя зайшов тровіца Варенцова: музикі й забрався,

Все було гаразд, думала вчарувати пурвібрала пантальонів. Д. Климковський в рій добре, згідно з даря. А в-решті драма чайна драма.

13. Нині написав, гр. Ф. П. Толстого. Потреба, щоб мені дозволили в академію. Здається, що я міг-би в саками просльб. Поба-хітого твору.

Нині написав я прошу його, щоби поїхав в околицях Москви. І славного артиста-ветерана.

14. Почав портрет-лєргард-жінка. Жіночайнішої чепурності.

о начальству», це б то
знати, що дальше буде.
Бети М-г і т-те Якобі,
у його пині полковий
чи до першої комнатах,
ене (натови) військових
авно вже, славят Бога,
ними своїм товстим те-
ль мені капітана Коса-
ріки «по швам» та не
благороді! З сего гид-
м гостинний господар,
Між іншими гостями
кова й протягом цілого

ижки: «Записки о Юж-
у». Щó за любий оригі-
ніків! Який-би я був
іка, що так щиро, не-
ідну мову і мою пре-

ень, урочистий, радіст-
мої святої заступниці,
родинний лист. За-що
мовного щастя? І чим
исне, сердечне свято?
— твоя єдина нагорода,
е!

лист до графа Ф. П.
мино, щоб позволили
ла і мої перша гадка,
старика, а тепер рі-
передати від неї поклін
від якогось Г. Жа-
ківся, хоч п'яще і був

знайомий з ним, а «тепер прийдеться очима лупатъ».
І по заслuzі.

12. Відповіши на лист моїї святої заступниці, я
причепурився і пішов до В. І. Даля. Та, сам не знаю
чому, проминув його мешкання і зайшов до ад'ютанта
тутешнього військового губернатора, до князя Володи-
мира Федоровича Голіцина, дуже любого молодого чолові-
ка, раненого під Севастопolem. Зара за мною прий-
шла сестра його, чорнобрива, люба, сердечна людина.
Про щó у неї туго? про що задумується отся, ледве щó
розцвіла троянда?

Від князя зайшов до його швагра, Александра Пе-
тровича Варенцова: тут пообідав, послухав машинової
музики й забрався до театру.

Все було гаразд, крім д. Васильової. Вона, бідняга,
думала вчарувати публику своїм фанданго і зовсім не
вбрала пантальонів. Яке варварське поняття про штуку!
Д. Климковський в ролі Пилипа IV. був прегарний, вбра-
ний добре, згідно з портретом цього іспанського воло-
даря. А врешті драма «Мати-іспанка» — так собі: зви-
чайна драма.

13. Нині написав, а завтра вишлю лист з проσбою до
гр. Ф. П. Толстого. Прошу його, аби поклопотався у кого
треба, щоб мені дозволено було жити в Петербурзі і хо-
дити в академію. Здається, що лист удався. Освяніков
каже, що я міг-би в біді занять визначене місце між пи-
саками просеб. Побачимо, чи пожнемо плоди з цього
хитрого твору.

Нині написав я також лист до М. С. Щепкина:
прошу його, щоби побачитися нам де-небудь на хуторі
в околицях Москви. Як я рад-би був (побачити) цього
славного артиста-ветерана!

14. Почав портрет т-те Варенцової. Дебела кава-
лергард-жінка. Жіночого нема нічого, навіть найзви-
чайнішої чепурності.

15. Дістав лист від моого любого Бронислава: жалується, що його батько занедужав, і поручас мені якусь своєму приятельку, Олену Скірмонт, любительку красних штук, мрійницю і взагалі ексцентричну особу. Це також недобре, а все ж таки ліпше, чим моя нова знайома М. Варенцова. Правда, вона також жінка ексцентрична, тільки звернула всю свою увагу не на поезію і не на мистецтво, а на стайню і на псярю. А може її це в своєму роді поезія?

16. Скінчив портрет своєї божевільної амазонки й почав малювати її любу дитину. Хлопчик літ п'яти, мазун, буде колись псарем, камеронікером, і взагалі ледичом чоловіком.

17. Зробив візиту В. І. Далеві, й добре зробив, що наконець рішився на отсю візиту. Даль приймив мене дуже широ, розлитував про своїх оренбурзьких знайомих, котрих я не видів від 1850 року, та в-кінці прокав мене, заходiti до його, по-просту, як до старого приятеля. Не залишу користатися такою любкою пропозицією, тим більше, що мої нижегородські знайомі почали псуватися.

Після невдалого, вялого сеансу в М. Варенцової, зайшов я, під сусідству, до її хорого брата, князя Голіцина, і застав у його, його молодшу, милу, задумчиву сестру. Враження нездатного сеансу, немов-би вітер розвіяв. Полюбувавши цим лагідним еством, я ввесь день почував себе щасливим. Який животворно-чудесний вплив краси на душу чоловіка!

18. На превелику загальну вітху скінчив нині портрет подібно до гусарина п-те Варенцової і її сина, будучого псаря. Вона надзвичайно вдоволена портретом, бо він подобає на якусь чепуристу німфу в одежі амазонки та ще її з прутником в руці, а я ще більше вдоволений, що в-кінці, розвязався з токо бевугарною Бобеліною.

26. Хотів я був зовсім покинути свій монотонний

дневник, але нині ніколи не бувало. сили мене намалюють. Я ніколи не брав і «Добре помогоричуючи Гільде, і та в мене ті гроші, і наперед незаборговані друге лихо: в ночи у Дала, шукав мені найшов. А тепер як страшний доктор»

27. Рад-нерад і компонувати незвичайну минулої ночі. Та ляконічну брехню! Брилкіном, — так, і як покінчив діло.

28. Жаль мені і до Куддая просить Куддай сам хорий, і цяк він прислати завтра дуже меткого чоловіка хітрець.

29. Нині рано, писав я до М. Лазарчулу'ніч повторив юмор. Одна брехня провадила.

О першій годині повіз яому свою пріємницю. Та ба, помимо всіх юморів, що в воза упало, та гану приключчку не вишив до Шрайдерса і не нализався. По обіді

кобого Бронислава: жа-
віл, і поручав мені якусь
т, любителку красних
тричну особу. Це також
ним моя нова знайома
ж жінка експертна,
не на поезію і не на
ярно. А може й це в

ожевільної амазонки Й
Хлоцчик літ п'яти, ма-
нгером, і взагалі леда-

ви, й добре зробив, що
Даль приймив мене
оренбурзьких знайо-
ку, та в-кінці проках
до старого приятеля.
обовою пропозицію, тим
найомі почали исувати

и в М. Варенцової,
ного брата, князя Го-
одшу, милу, задумчиву
су, немов би вітер роз-
і вітром, я ввесь день
животворно-чудесний

іху скінчив нині пор-
Варенцової і її сина,
то вдоволена портрет-
тисту німфу в одежі
руці, а я ще більше
я в тою безугарною
ути свій монотонний

дневник, але нині сталося зо мною таке, чого перше
ніколи не бувало. Шрейдерс, Кадинський і Фрейліх про-
сили мене намалювати їх портрети й дали гроші на-перед.
Я ніколи не брав наперед гроші за роботу, а нині взяв.
»Добре помогоричував«, і пішов до чаювливої родини
т-те Гільде, і там переночував. Там то й украдено
в мене ті гроші, 125 рублів. Добре мені так! не бери
наперед незароблених гроші. Рано приходжу до-дому,
друге лихо: вночі переїздив Федор Лазаревський; був
у Даля, шукав мене по цілім городі і, розуміється, не
найшов. А тепер його картка лежить у мене на столі,
як страшний докір на совіті.

27. Рад-нерад повинен я був нині обідати в Даля і
компопутати незвичайну пригоду, яка луцилася зо мною
минулої ночі. Та місто фігулярної брехні, сказав я
ляконічну брехню! — сказав що щадив у Балахну з
Брилкіном, — так, ради власного вдоволення, і на тому
ї покінчив діло.

28. Жаль мені стало незароблених гроші: пішов
я до Кудлая просити пôмочі поліції в моїму горю.
Кудлай сам хорої, не може вийти з хати, але він обі-
цяється прислати завтра до мене одного із своїх агентів,
дуже меткого чоловіка. Побачимо, чи зробить чудо, цей
хитрець.

29. Нині рано, дожидаючи поліційного дôга, на-
писав я до М. Лазаревського лист, і про славну ми-
нну ніч повторив йому цю саму брехню, що й В. І. Далю.
Одна брехня провадить другу за собою: це такий уже
лад.

О першій годині прийшов до мене агент. Я роз-
повів йому свою пригоду, й обіцав за труд 25 рублів.
Та ба, помимо всіх його заходів результату нема ніякого.
»Щó з воза упало, те й пропало.« Значиться про ту по-
гану приключку не варт й гадати. Так я й зробив. Пі-
шов до Шрайдерса на обід, — і з досади мало знов
не нализаєся. По обід зайшов до тої самої недобреї

т-те Гільде (яка християнська неалобівість!). Відпочав трохи серед її чаруючої родини і в семій годині ввечір пішов до князя Голіцина; у його стрінув я ліві тутешньої сцени: Климовського й Владімірова. Балакуни і, можливо, що гарні люди. Князь прочитав нам своє «Враження після бою». Неважне враження. Після враження пішка розмова про переводи Куроцкіна із Беранже, і я прочитав їм з пам'яті — не перевід, а власний твір; а щоб не забути цього прегарного вірша, записую його у дневник.

«Какъ въ наши лучшіе года», і т. д.

30. Нині розпочав портрети в گрупі своїх щедрих приятелів. Не знаю, чи буде що з цеї вигадки: приятелі не пунктуальні в сеансах, а це важна обставина при роботі. Побачу, що дальше буде, а коли сеанси затягнуться, то нарисую кожнього олівцем і тим покінчу свої рахунки з приятелями, — чого мені дуже не хотілось-би, тим паче, що рисунок сенсію доволі вдачно згрупувався, і я рад-би достойно сплатити їм свій довг.

Грудень.

1. Дістав лист від М. С. Щепкина. Предкладає мені бачитися з ним в селі Никольському (мастності його сина), або, як не маю трохи на дорогу, (125 рублів були у мене зовсім лишні), то він обідоє сам приїхати до мене в Нижній. Як-би він звеселив і мене і своїх нижегородських поклонників! Напишу до його, хай іде сюди, і хай на тутешній убогій сцені потрясе стариною. А тепер як-раз тут дворянські вибори.

Після сеансу у Шрейдерса я припадком попався на полуляний музикальний вечір до інж.-офіцера Ультрамірка і почув там такого віртуоза на фортепіані, якого я не сподівався почути в тутешній закутині. Цей віртуоз якийсь добродій Татарінов. Між іншим він відіграв кілька кусників з «Пророка» і з «Гугенотів» Мейнера і підняв мене на сeme небо.

2. Нині зробив нову і бачив у Йордані в Нижньому, деня. Такі дві презенти висока насолода. знають Татарінова що буде залізницю самого Гюдена, ніхто в яким я нині познаю і критик Бетговена.

3. Три дні зряди сині. Це велика рідкість. Нині відвідав зовсім несподіваний сього. Цей, відіджихнувшись во мною, і нині доручення своїх таких несподіванок, життя.

4. Написав листів, моїх великих друзів, клопоти й приїхав сьогодні не засріть, ливий, коли-б мое багато сповиниться.

Чотири дні (5.—) придумав. Здається, стійне. Добре, якби Івану свячу цей твір, і дуже почутти його ширі праці я возвимуся за «Дорогу охоту до писання».

В товаристві чесні мірова, й Платонова, особливо театральної звища я не знаю,

незлобливість!). Відпочав і в семій годині ввечір
стрінув я львів тутеш-
адмірова. Балакуни і,
прочитав нам своє «Вра-
жиння». Після вражіння
роцкіна із Беранже, і я
ревід, а власний твір;
то вірша, записую його
года», і т. д.

в групі своїх щедрих
цієї вигадки: приятелі
важна обставина при-
а коли сеанси затяг-
лівцем і тим покінчу-
того мені дуже не хо-
спісю доволі вдачно
сплатити їм свій довг.

кина. Предкладає мені
куму (мастності його
роту, (125 рублів були
з сам приїхати до мене
не і своїх низькогород-
ного, хай іде сюди, і
це стариною. А тепер

припадком попався на
інж.-офіцера Ультра-
на фортепіані, якого
їз закутині. Цей вір-
Між іншим він відо-
в »Гугенотів« Майєр-

2. Нині зробив я візит моєму натхненому Татарі-
нову і бачив у його, чого також не сподіався поба-
чати в Нижньому, бачив справжнього, величавого Гю-
дена. Такі дні прегарні несподіванки на-раз — це рідка
й висока насолода. І які-ж варвари низькогородці! Вони
знають Татарінова тільки, як урядника при товаристві,
що буде залишникою, а про образ Гюдена, а навіть і про
самого Гюдена, ніхто й не чував, крім дідуся Ульбашова,
з яким я нині познайомився у театрі. Це звісний біограф
і критик Бетговена і вірний гість тутешнього театру.

3. Три дні з ряду самі несподіванки, і то самі при-
ємні. Це велика рідкість в тутешньому, одноманітному
житті. Нині відвідав мене Густав Василевич Кебер. Гість
зовсім несподіаний. Він великий приятель О. Лазарев-
ського. Цей, від'їджаючи з Нижнього, доручив йому, по-
бачитися во мною, і добряга Густав Василевич нині спов-
нив дorchення своєго й моєго друга. Коли-більше
таких несподіванок, то прегарно минали-б дні нашого
життя.

4. Написав листи до Щепкіна й Куліша. Пропшу
їх, моїх великих другів, покинути всякі життєві та служ-
бові клопоти й приїхати до мене на два тижні, а «ще

совсів'є не засиртъ, то й на-довше. Який-би я був щас-
ливий, коли-більше бажання сповнилося! Ачей-же може
ї сповниться».

Чотири дні (5.—8.) писав поему, назви її ще не
придумав. Здається, назуву «Неофіти», або перші хри-
стянине. Добре, якби Щепкін не завів мене: я йому по-
свячуя цей твір, і дуже-дуже бажав би йому прочитати
ї почутти його щирі приятельські замітки. Не знаю, коли
я возьмуся за «Дорвіша й Сатрапа», а почую велику
охоту до писання.

В товаристві чесних артистів Климовського, Владі-
мірова й Платонова, сватував я ім'янини загальної, а
особливо театральної красуні, Анні Дмитрівної, прі-
звища я не знаю, — і святкував без хитрості, це-б то

відповідно до моменту й до місця, а з кривдою для чарівної родини мадам Гільде.

10. Нині ввечір Варенцов вернувся з Петербурга й привіз мені лист від Куліша і його «Граматку», що-лиши надруковану. Як гарно, розумно й благородно уложеній цей зовсім новий буквар! Дай Боже, щоби він прийнявся серед нашого бідного народу. Це перший вольний промінь світла, що може проникнути в здушенну попами невільницю голову.

З Москви привіз мені Варенцов поклін від Щепкина, а від Водяnsького поклін і дорогий дарунок, його книжку ю времена происхождения славянскихъ племенъ възвѣрдіями давнаго славянскаго письма. Я сердечно вдячний Осипові Максимовичу за його неоцінний дарунок. Отся книжка вельми поповнила нашу сучасну історичну літературу.

Ще привіз він для Н. К. Якобі-ого портрет нашого відомого емігранта-апостола Іскандера; портрет рисований олівцем і мусить бути подібний, тому що неподібний до цього рода рисунків. Але хочби він і не був подібний, я все таки зроблю з його копію для себе, поважаючи ім'я цього святого чоловіка.

12. Нині бачив я на сцені «Станціонного смотрите-ля» Пушкіна. Я був усе противником перерібок і на отсю перерібку пішов я дивитися тому, бо не мав що робити. І що-ж? Перерібка показалася мистецькою, а виведення незвірнінім; особливе сцени другої дії і остання третьої були виконані так трагічно, що не сором найгениальнішому артистові. Честь тобі, добродію Владіміров, і тебе честь тіточко Трусова; ти так природно, злісно вивела ролю Лешенціної, що й сама Коробочка перед тобою полинила.

Загалом ансамбль драми був знаменитий, чого я й не сподівався. І коли-б в ложі не шуміли були відставні, піані гузари-поміщики, то був-би я вийшов з театру вдоволеним. З приводу поміщиків.

Тепер наїхали дідичів, а всі вони гузарських, уланських. Піхотинців і було тілько по франці, як чути, організації паків. Сущі Франції.

13. Дістав лист Старий друга письмовий, що віддавати. Добрий, рувати кілька скспектрий дарунок!

Лазаревський письмовий, що віддавати. Добрий, що віддавати. Чим-же я відляки мої, за отсю письмо, піснеко вдачки.

Нині беруся за під часливо скінчити, та благородним землякам трапах в формі епопеї. Не знаю, як я в неї.

14. Вечером пішли наміром послухати мінав гостій. Коли недавно іменинницю тагнула мене на маскот орігінальне. Це кілька бурзі, з усіми подробностями. Там піані, прямо офіцери пришли. Одним словом, близку.

15. Через В. І. Да-ревського. Він пише,

л, а з кривдою для ча-

вернувся з Петербурга
їого «Граматку», що-
умно й благородно уло-

Дай Боже, щоби він
ароду. Це перший воль-
роникнути в здушенну

щов поклін від Щеп-
дорогий дарунок, його
славянських племенъ»
письма. Я сердечно
їого неошінний да-
онила нашу сучасну

бі-ого портрет нашого
кера; портрет рисова-
ий, тому що неподіб-
хочби він і не був
їого копію для себе,
віка.

лонн-ого смотрите-ля»
перерібок і на отсю-
бо не мав що робити.
ецькою, а виведення
дї і остання третьої
є. сором найгениаль-
бродю Владіміров, і
природно, злісно ви-
Коробочка перед то-

аменитий, чого я й
міли були відставні,
шов з театру вповні

Тепер наїхало до Нижнього на вибори дуже багато
дідичів, а всі вони, без висміку, з бородами й вусами, в
гусарських, уланських й інших кавалерійських мунду-
рах. Шіхотинців і моряків не видко. Говорять між со-
бою тільки по французьки, пічачті і галасують в театрі
ї, як чуті, організають опозицію против визволення крі-
паків. Сущі Французи!

13. Дістав листи від Щепкина й від Лазаревського.
Старий друга писце, що приде до мене на Різдво ко-
лядувати. Добрий, щирій приятель! він має намір пода-
рувати кілька спектаклів нижегородській публіці. Який
пишний дарунок!

Лазаревський пише між іншим, що дістав для мене
175 рублів через Льва Жемчужнікова з застереженням,
щоби не вивляти його імені. Жертва таємна — велико-
душна. Чим-же я віддачуся вам, добре, велиcodушні зем-
ляки мої, за отсу цири жертву? Вольною, щирою піс-
нею, піснею вдачки і молитви!

Ніві беруся за «Сатрапа й Дервіша». Як Бог дастъ
щасливо скінчити, то посвячу його честним, щедрим і
благородним землякам моїм. Я хотів-би написати «Са-
трапа» в формі епопеї. Ця форма для мене зовсім нова.
Не знаю, як я з нею справлюся.

14. Вечером пішов я до дідуся Улибишева з добрым
наміром послухати музики. Дідусь захворів й не при-
німав гостей. Коли я вертав домів, стрів на вулиці
недавно іменниницю й вона, зовсім проти моєї волі, за-
тягнула мене на маскарад. Явище в Нижньому рідке
ї оригінальне. Це клас танців Марцінкевича в Петер-
бурзі, з усими подробицями; лиш у костюмах невеличка
різниця. Там пані черкеси кінчать спектакль, а тут
прямо офіцери при помочі приїзджих дідичів французів.
Одним словом, близкучий маскарад!

15. Через В. І. Дала дістав я лист від Федора Лаза-
ревського. Він пише, що «незабаром» поїде знов через

Нижній, і просить мене, щоби я не іхав у Балахну; не поїду, цур ій!

16. Ввечір пішов я до В. І. Далля переказати йому глибоке поважання від Ф. Лазаревського. Після привітання і переказу поважання одна з доньок Далля сіла до фортепіана і взялася угочувати мене українськими піснями. Я, розумієтесь, був в захваті, та не від попсуваних пісень, але від її простосердної вічнівності. Завважавши, що вона досить сміло орудує інструментом, я попросив її заграти що-небудь з Шопена. Ale що мою любимця власне не було, то вона замість його зіграла увертуру з «Гугенотік» Майєрбера, і на мое диво виконала цей геніальний твір лучше, чим я сподівався. Скромна артистка пішла до дальших покоїв, а ми з В. Івановичем порушили якось несподівано псалми Давида й взагалі біблію. Завважавши, що я не байдужий до біблійної поезії, Даль запитав мене, чи я читав Апокаліпсу. Я сказав, що читав, але нічого не розумів. Він взявся обяснювати зміст і поезію цеї (нісенітниці) і наконець подав мені прочитати власний його переклад «Откровення» з виясненням та й просив про прочитанню сказати мою гадку. Останнє мені не по душі — без цього усів'я можна-би, й не прочитавши, подекувати за увагу, а тепер треба конче читати. Поглянемо, що це за дурниця у перекладі.

17. Дістав лист від П. Куліша. Він відмовляє бачитися зо мною тут, не із-за недостатку часу й охоти, але щоб оминути поговорів, котрі можуть загаяти мій поворот до столиці. Я з ним майже згідний. Від журналу, про котрий я йому писав, він зовсім відказався. Приготував матеріали до третього тому «З(аписокъ) о Южной Руси» і почав писати щось серіозне, але що таке, не каже.

Вечером був на бенефісі Г. Клімовського, і, не зважаючи на поряднє виведення, дообідній сон Островского мені не подобався. Повторення — і повторення виля.

Інше — так собі діямі бенефісантам

18. Читалт и
Зачымъ ч

Читаючи перші Апокаліпси, приходився відкриття для своїх разами, щоби закрити політичними властивостями теріальна ціль: що він з розуму й після вскоре визволять і мені більше правда розумний чоловік, я алегоричну нісенітницю він мені перечитати, заложити в Нижній своїм неофітом? Його висказу про його А через що? По-прежньому вічнівсьтв! Не знаю вона є. Даль не при все таки не знаю, нував на його павіті

У нас
Двухъ
Но по
Все ка

19. М-р Ерас, уч
ропоїв мені нині ст
в Москві. Трагедія

Хватський молоди
лізницю дівчину, га
покутного готелю. П
кажуть: «на славу»,

я не їхав у Балахну;

Далі переказати йому
евського. Після приві-
ла в доньок Далі сіла
ти мене українськими
хвати, та не від попсо-
рдної ввічливості. За-
орудує інструментом,
з Шопена. Але що
вона замість його за-
бербера, і на мое диво
ше, чим я сподівався.
ельших покoй, а ми з
сподівано писали Да-
ли, що я не байдужий
мене, чи я читав Апо-
те нічого не розумів.
зву цей (нісенітниці) і
ласний його переклад
просив мо прочитанню
по душі — без цього
подикувати за увагу,
янемо, що це за дур-

а. Він відмовляє ба-
статку часу й охоти,
можуть загаяти мій
ке згідний. Від жур-
ін зовсім відказався.
тому »З(аписокъ) о
сь серіозне, але що

имовського, і, не зва-
ній сон Островского
і повторення вяле.

Інше — так собі йшло, крім потпурri, проспіваного між
діями бенефісантом, вдодатку до власного твору...

18. Читаль і сердцемъ скрушился,
Зачѣмъ читать учился.

Читаючи первотвір, се-б то славянський переклад
Апокаліпси, приходить в голову, що апостол писав це
відкриття для своїх неофітів знаними ім інакшими ви-
разами, щоби закрити властивий зміс проповіді перед
політичними властями. А може ним керувала й ма-
теріальна ціль: щоби пристави подумали, що старий вій-
шов з розуму й плете нісенітниці, та тоді може його
скорше визволять із заслання. Остання гадка здається
мені більше правдоподібною. З якої-ж причини такий
розумний чоловік, як Даль, перекладав і поясняв отсю
алгорімну нісенітницю? Не знаю. І в якій мислі дав
він мені перечитати свій убогий твір? Чи не гадає він
заложити в Нижнім катедру теології і зробити мене
своїм неофітом? Ледве чи так! Яку-ж думку я йому
виклажу про його чудернацький твір? Мушу брехати.
А через що? По-просту задля ввічливості. Яка лукава
ввічливість! Не знаю властивої причини, а мабуть
вона є. Даль не прибав собі тут доброї слави, а чому?
все таки не знаю. Якийсь тутешній сатирик скомпо-
нував на його навіть епіграму. Ось вона:

У насъ было три артиста:
Двухъ не стало, это жаль;
Но пока здѣсь будетъ Даль,
Все какъ будто бы нечисто.

19. М-г Брас, учитель французької мови в гімназії,
розвів мені нині страшну подію, яка недавно сталася
в Москві. Трагедія такого змісту:

Хватський молодий гвардієць привіз до Москви за-
лізницею дівчину, гарну як ангел, привіз до якогось
покутного готелю. Погуляв з нею кілька днів, як то
кажуть: »на славу«, та й зник, лишивши на неї запла-

чення готелю, — а в неї ані грошей ні пашпорту. Вона утекла з дому з своїм коханком, щоби в Москві повінчатися, а він пропав і — кінці в воду. Господар готелю поглянув на красавицю і, як чоловік бувалий, взяв на розум: підслав до неї зводницю. Спритна жіточка пристластила, приголубила, заплатила в готелю довг і взяла її до себе. На другий чи на третій день вона утікла від приязної бабусі і прийшла до частного пристава. Та в слід за нею прийшла і її протекторка, підмастила пристава, а той, не зважаючи на її викази, що вона з доброго дому, що вона донька генерала, вивив її різками й віддав до робочого дому на поправу. Там вона за кілька день і вмерла. Огидно!... Страшна подія! I все це паде на військових людей.

20. На добродійні цілі готовиться вистава, у якій прийматимуть участь благородні «субекти», під безпосередньою дірекцією д-ки Голінської і д-я Варенцова. Вистава складатиметься з живих образів і з концертру.

Д. Варенцов запросив мене нині, як маляря, на пробу, особливе для живих образів, ще-б то для освітлення тих недоладних образів. Я, в простоті душі, спрібував освітлити оден з них так, що головна постать в світлі, інші в полутоні. Освітлення вийшло до-волі ефектовно. Та нещасливі матусі підняли крик, що мовляв одна, якось там освітлена, а інші доні ні; хіба-ж вони гірші від неї, що іх зовсім не видно, і хиба тілько з афіші будуть іх люди знати.

Я плюнув і хотів йти, та задержала мене Марія Александровна Дорожкова й просила, щоби я уставив і освітив її Ніночку. Ніночка — не красуня, в образі вийшла чаруючо. Дітилюбіві матусі, хоч і помітили, в чім діло, все-ж таки не згодилися оставляти своїх доньок у полуосвітлі.

Нині повинен-би вийхати з Москви Щепкин. Ох, як він гарно зробив-би, коли-б вийхав! Позавтря я мав-би щастя поцілувати моого старого, моого єдиного друга!

21. Нині дістав нині вийхав з Моского, моого сердечно-широї приязні! Несилає таку повну дій, доживши до сінвікість серця, як

Нині дістав я нині, від графині Надії, що лист мій до гравера переданий М. Н., і Боже, Боже! Чи склонлюся моїй святі

Вистава на добре вих образів і народи, чарівлива.

24. Празник на жестами! о третьї менович Щепкин.

29. О 12-ій годині Щепкин, Я, Овсянник вадили моого великого з 3-ї годині вернул життя повного торжества тобі, мій старий, мій тобі за це щастя? забовю! Але я люблю не любить? Чим-же? щирішої молитви, я

30. Я все ще не від чарівного прекраси мене перед очима Горе і Любим Торцов. Але великого артиста стоягідним усміхом, мій пр забутний Михайло Семенов

шний ні пашпорту. Вона щоби в Москві повіні в воду. Господар го- к чоловік бувалий, взявши. Спритна «тіточка» тила в готель довг і на третій день вона йшла до частного при- і її протекторка, під- ажаючи на її викази, а донька генерала, ви- зного дому на поправу. Огидно!... Страшна вих людей.

итись вистава, у якій субектик, під безпосе- і дя Варенцова. Ви- азів і в концерту. і, як майяр, на пробу, то для освітлення тих душі, спрібував освіт- на постати в світлі, ло до-волі ефективно. що мовлив одна, якась вони гірші від неї, ко з афіші будуть їх

держала мене Марія щоби я уставил і красуня, в образі ї, хоч і помітили, в оставили своїх до-

ки Щепкін. Ох, як Позавтрі я мав-би одного друга!

21. Нині дістав я лист від М. С. Щепкіна. Він нині вітав з Москви, а позавтрі я обійму моого ста- рого, моого сердечного приятеля. Який я щасливий в цей широї приязні! Не багато є між нами, котрим Бог по- силає таку повну радість, і дуже, дуже небагато лю- дий, доживши до сімдесяти літ, заховали таку поетичну співість серця, як М. С., щасливий патріарх-артист.

Нині дістав я також лист від моєї сватої заступни- ці, від графині Настасії Івановни Толстої. Пиште вона, що лист мій до графа Ф. П. буде в часі різдвяних свят переданий М. Н., і подає мені адресу Н. О. Осіпова. Боже, Боже! Чи скоро я побачу мою академію? чи скоро поклонюся моїй сватій заступниці?

Вистава на добродійні цілі вдалася гарно, крім жи- вих образів і народнього гимну. Ніночка Пущіна була чарівлива.

24. Празник над празниками і торжество над тор- жествами! о третій годині вночі приїхав Михайліо Се- менович Щепкін.

29. О 12-ій годині вночі від'їхав від мене М. С. Щепкін. Я, Овсяніков, Брилкін і Олійников відпро- вадили моого великого друга до першої стації, і рівно о 3-ій годині вернулися домів. Шість днів, шість днів життя повного торжественної радості. І чим я віддачуся тобі, мій старий, мій єдиний друге? Чим я віддачуся тобі за це щастя? за ці радостні, солодкі слізози? Лю- бовю! Але я люблю тебе давно, та й хто, знаючи тебе, не любить? Чим-же? Окрім молитви за тебе, крім най- щирійшої молитви, я нічого не маю.

30. Я все ще не можу прийти до нормального стану від чаювного прекрасного видіння. Все ще стоїть у мене перед очима Городничий, Матрів, Михайліо Чупрун і Любим Торцов. Але яскравійше й проміннійше від великого артиста стоїть великий чоловік в своїм ла- гідним усміхом, мій приятель єдиний, мій сердечний не- забутній Михайліо Семенович Щепкін.

Січень.

1. Новий рік стрів по приятельськи весело в родині М. А. Брилкіна. Хоч як весело стрінули ми новий рік, та все ж таки, коли я прийшов дому, зробилося мені скучно. Понудливавши трохи, пішов я до чарівливої родини мадам Гільде. Та нудьга й там мене допала. З храма Пряпля пішов я на утрінню, — ще гірше: дячки з похмілля так пронизливо співали, що я заткав собі уши й вибіг із церкви. Прийшовши дому, взявся я нагло за біблію, відчинив, і мені попався клаптичок паперу, на якому Олєйніков записав байку із слів Михайла Семеновича. Та знахідка так врадувала мене, що я зараз таки, взявся Її переписувати. От вона:

»На улицѣ и длинной, и широкой«, і т. д.¹⁾

Авторство цеї байки приписують московському акторові Ленскому. Та вона не подібна до водевільного куплету. Байка так добродійно вплинула на мене, що я, долисуючи останній вірш, заснув.

Нині я познайомив з родиною Брилкіна Катерину Борисівну Шунівну, акторку, дуже любу особу. Вона в найбільшій радості із-за цеї знайомості і не знає як мені дякувати. Який добродійний вплив зробив Михайло Семенович на це любе її талановите створіння! Вона виросла, покрасчала, порозумінішла після Москали-Чарівника, в якому грала ролю Тетяни, а грала так чарівничо, що видці²⁾ ревіли від захвату. А Михайло Семенович сказав мені, що вона перша артистка, з котрою він так захопився та грав Михайла Чупруна, і що знаменита Самойлова перед скромною Шуновою салдатка.

2. Ввічливий Олєйніков нині передав мені твір Куторочкина »На смерть Беранже«, та так погано переписаний, що я ледве міг прочитати. Та якож прочитав я і переписав на памятку. Прегарний, сердечний твір.

¹⁾ В автографі йде повний текст.

²⁾ В автографі: зрителі.

»Зачѣмъ Па
На площади.

3. Одержал ві

він придбав за ри
ської кріпості Зал
дав іх Сіраковським
звістки про них і
як вони дісталися
госп щедрого земл
моби дарунок на

4. Цілий день я
це будний, але коне
ними й авторови «
через Михайлова Се
хроніка. Кулішеви
Цікаво мені знати

О 8-ї годині в
Овсянікова на дор
масковий баль до І
знайомився там з д
цікавим чоловіком.

6. Нині Шунів
ского), була така мі
або петербурській, а
добалася-би. Непотріб
Від ролі Тетяни (в М
видосконалості, і
то з неї виробиться

8. Від нині я зай
саннікова, й нове у І
би догів, а сховатис

9. На новім мешк
портрет Олєйнікова і
жетонову статейку для

¹⁾ В автографі йде пов

16 липня 1857 р.

»Зачімъ Парижъ волнується опять.

На площахъ и улицахъ солдаты? « і т. д.¹⁾

3. Одержано від Куліша лист і 250 рублів. Ці гроши він придбав за рисунки, котрі я вислав з Новопетровської кріпості Залескому для продажі. Залеский передав їх Сіраковському; від Сіраковського я не мав ніякої звістки про них і ділком стратив їх із очей. Не знаю, як вони дісталися до рук Куліша, а цей знайшов якогось щедрого земляка-любителя, і я дістав 250 рублів, мовби дарунок на Новий рік. Спасибі йому.

4. Цілий день посвятив на писання листів: обовязок це нудий, але конечний. Написав пів тувина листів, між ними й авторови «Семейної хроніки», що прислав мені через Михайлова Семеновича примірник своєї чарівної хроніки. Кулішеві післав з листом своїх «Неофітів». Цікаво мені знати його думку про цей мій новий твр.

О 8-ї годині ввечір відправив свого господаря Овсянікова на дорогу до Петербурга, потім пішов на масковий баль до Варенцова, директора театру, і познайомився там з доктором Рейковським, ученим і дуже цікавим чоловіком.

6. Нині Шунівна, в ролі Простушки (водевіль Ленского), була така миленька, що не тілько московській, або петербурській, але хоч-бы й парижькій публіці сподобалася-би. Непотрібно вона румяньтися. Я їй це скажу. Від ролі Тетяни (в Москалю Чарівнику) вона очевидччики видосконалоється, і коли не перешкодить їй замужжя, то з неї виробиться самостійна велика артистка.

8. Від нині я займаю два мешкання: попереднє Овсянікова, й нове у Шрейдерса. Тепер тілько наробити-би довгів, а сховатися є куди.

9. На новім мешканні у Шрейдерса намалював нині портрет Олійнікова під умовою, щоб він написав фе-лтонову статейку для «Московських Відомостей» о про-

¹⁾ В автографі іде повний текст вірша на смерть Беранже.

буванню М. С. Щепкина в Нижнім. Добре, як дотримався слова.

10. Намалював портрет Шрейдерса; вдався до-волі добре. Отже части вовгу сплачена. Треба ще намалювати Фрейліха й Кадинського, тоді квіт! Але коли це станеться, не знаю.

11. Нині субота. В суботи я і люба Катерина Борисівна Шунівка обідаємо у М. А. Дорохової. Але нині я мусів зречися цеї радості, і моя люба товаришко пішла сама з портретом М. С. Щепкина, присланним в дарі Марії Александровні, а я поїхав відпровадити до першої станції на Казанській дорозі моого привабливого, благородного капітана В. В. Кишкіна. Сумно розлучатися з такими добрими людьми, як цей симпатичний Кишкін. Вернувшись дому, я почуув себе круглим сиротою. Але тяжка моя самота не довго тяглася; я скоро нагадав, що я оден в щасливців на цьому світі. М. С. Щепкин, від'їзджаючи з Нижнього, просив мене полюбити його любу Тетянку, це-б то Шунівну, і я буквально сповнив його приятельську дросьбу. А нині Кишкін, прощаючися зо мною, просив мене полюбити його благу улюбленицю Вареньку Остафієву. І після таких мілих обов'язків я нудьгу! Дурень, дурень, а в школі вчився. Остафієва поїхала кудися за місто, і я вибралася о 6-ї годині в-вечір до Шунівної, застав її дома, проказав її вірши Курочкина «Какъ въ наши лучшіе годы», а вона прочитала мені декотрі твори Кольцова й потім мало-що не всі байки Крилова. Я був в захваті від цього імпровізованого літературного вечора, і прийшов до дому цілком щасливий. Вона любить читання: значить, вона ділко зайде в своїй штуці. Дай Боже, щоби мое проронення сповнилося.

12. Не ради неділі і світової бридкої візити пішов я до небоги тутешнього губернатора П. М. Галінської, але на просьбу мого щирого Михайла Семеновича, щоби передати його портрет і приятельський поклін. В ве-

личезній гостинній лінської сиділи хол. Після привітання, лідом від цього поважного барнатора. Я поздоровив через плече, уклонилим. Заїхав до його Шунівної. Прочитав і відогрів свою душу Вона прочитала мені Їхали до Брилкіних М. А. Грас до театру, ний, що день, котрий так тепло й прегарно.

13. Бабкін подав «Смерть Людовика Х» картину змалював, і Вечір провів у любові, вернувшись дому, застас Аксакова. Дуже прикінці листу пише, що дорогу. Він передав скаго Вѣстника». В орають до переписування.

14. Нині случайні знялася про кінець півління контракту; й лішилася в Нижнім, а у Казань, та бойтесь пірнинці, а страшної і я предложив його мої у до директора Харківської Щепкина, щоби за неї би, коли-б й удалося і

15. Не відкладаючи до директора Харківської III. T. IV.

ім. Добре, як дотримає
йдерса; вдався до волі
на. Треба ще намалю-
оді квіт! Але коли це

і люба Катерина Бо-
Дорохової. Але нині
люба товаришка пішла

присланням в дарі Ма-
діровадти до першої
привабливого, благо-

Сумно розлучатися
симпатичний Кишкін.
руглим сиротою. Але
ася; я скоро нагадав,
світі. М. С. Щепкин,
мене полюбити його
я буквально сповнив
Кишкін, прощаючися
його благу улюбл-
ені таких мілых обо-
, а в школі вчився.

і я вибралася о 6-ї
дома, проказав їй
учіше годі», а вона
ова її потім мало-що
заті від цього імпро-
ришов до дому ціл-
ї: значить, вона да-
е, щоби мос пророц-

ридою візити пішов
а П. М. Галінської,
а Семеновича, щоби
ський поклон. В ве-

личезній гостинній доокола бабусі Шаховскої і Га-
лінської сиділи холодні, офіційні, вимушенні фігури.
Після привітання, ледве я усів, повільно й на мене холо-
дом від цього поважного товариства. Вийшов сам гу-
бернатор. Я поздоровив його з наданням ордеру Анни
через плече, уклонився і вийшов разом із Е. А. Бабкі-
ним. Заіхав до його, взяв Пушкіна й Гоголя і повіз до
Шіунівної. Прочитав їй «Сцени изъ рицарскихъ временъ»
і відогрів свою душу, обвіяну губернаторським холодом.
Вона прочитала мені «Камінного Гостя», і потім ми по-
іхали до Брилкінів обідати. По обіді Шіунівну повезла
М. А. Грас до театру, куди і я лішився, зовсім задоволе-
ний, що день, котрий так холодно почався, скінчився
так тепло й прегарно.

13. Бабкін подарував мені прегарну акватінту,
«Смерть Людовика XIV.», а я нині за цю ненаглядну
картину змальовав, і то доволі вдачно, його парсуну.
Вечір провів у любого молодця-челіста Весловського і
вернувшись додому, застав лист від Сергія Тимофієвича
Аксакова. Дуже приязній, дуже сердечний лист. На
кінці листу писзе, що мій «Матрооз» нарешті рушив у
дорогу. Він передав його Каткову, редакторові «Рус-
ського Вѣстника». В очіданні будущих благостей заби-
раюся до переписування другої частини «Матрова».

14. Нині случайно зайшов я до Шіунівної. Бесіда
знялася про кінець її театрального року й про відно-
влення контракту; її біденській страшно не хочеться
лишатися в Нижнім, а не знає, куди ділтися. Її хотілося б
у Казань, та боїться там якоїсь Прокофевої, не су-
пірніці, а страшної інтригантки. В такім її клопоті
я предложив їй мої услуги по змозі. Я напису лист
до директора Харківського театру і буду просити М. С.
Щепкина, щоби за неї заступився. Як то добре було-
би, коли-б'ї удалося перенестися до Харкова.

15. Не відкладаючи в довгий мішок, написав я нині
до директора Харківського театру і до моого великого
ш. т. IV.

друга. Який то буде вислід з моїх нехитрих старань?

16. Що-йно хотів я закінчити лист до моого великого друга, коли згадав, що нині не поштовий день. Покинув отже лист і взявся за «Матрозак». Незносно-нудна робота! Літератам повинні платити не за писання, але за переписування власних творів.

Вечером вернувся з театру і застав дома лист від моого геніяльного приятеля. Добре, що я свого листу не скінчив. Він пише мені поміж іншим, що мої рисунки пустив вже межі людя. Спасибіг йому, невтомленому.

17. Скінчив недокінчений лист, відослав на пошту і взявся за «Матрозак». Осоружна робота! коли я її скінчу?

18. На мое превелике здивовання, стрів я сьогодні у Брилкіна давнього й нeliцемірного свого поклонника, В. Н. Погожева. Він тут по службовим ділам, і завтра вертас у Москву.

19. Нині моя улюбленащи ще-раз грала ролю Тетяни: чарівничо, як і за першим разом. Але Климовський у ролі Чупруна і по вимові, і по міміці — вандал: плів теревені, варвар, і тільки мішав моїй милій Тетясі.

20. Проводив у Петербург доктора Кутрема, Кебера, Шрайдерса, Фрейліха і Н. А. Брилкіна в Казань, на компанійську фабрику близь Казані. Нині у мене день проводів.

21. Бенефіс любоньки Шунінкої. Театр повний гостей і чарівна бенефіціантка — гарна тема для газетної статейки. Чи не спробовать-би? Спробуємо на щастя.

22. У переїзді з Петербурга до Вятки на службу, відвідав мене нині Яків Лазаревський. Він недавно приїхав з України. Розповів про многі свіжі гідності в моїм ріднім краю, між іншим про сумну Катеринославську ворохобню з 1856 року і про свого сусіда й ро-

дича Н. В. Білов
дер своїх кріпак
котра кінчиться

Наївна, невинна

23. «Донька»,
Доніцеттого. Лібрето
ному нашому¹⁾...
сей безугарний та
її родився він на сцені
виконували цю опера
і ту ю цінність утіл
Гедеонова на місяці

Бабуся Шмітто
бимець, Владімиров
кого, теж безобразні

24. Одержал ла
ського.

25. Одержал ла
не пишу до його. І
раз. Але що писати
і нічого не роблю?
бити? Лішче мовчати
рожне.

26. Масниці стрі
до цього й любу. Ш

¹⁾ Мабуть якийсь еп

з моїх нехитрих ста-
чти лист до моого вели-
чині не почтовий день.
за «Матрозах». Незносно-
нні платити не за пи-
власних творів.

і застав дома лист від
обре, що я свого листу
між іншим, що мої ри-
Спасибіг йому, невтом-

лист, відослав на пошту
жна робота! коли я Й

овання, стрів я сьогодні
ного свого поклонника,
тужовим ділам, і завтра

ще-раз грава роль Те-
м разом. Але Климов-
ві, і по міміці — ван-
льки мішав мой милій

доктора Кутрема, Ке-
А. Брикіна в Казань,
Казані. Нині у мене

ної. Театр повний го-
арна тема для газетної
Спробуємо на щастя.
до Вятки на службу,
кий. Він недавно при-
ногі свіжі гідкості в
сумну Катеринослав-
ро свого сусіда й ро-

дича Н. В. Білозерського. Сей дідич-філантроп так об-
дер своїх кріпаків, що вони зложили про його пісню,
котра кінчиться осъ-так:

А в нашого Білозера
Сивая кобила;
Бодай же його побила
Лихая година!
А в нашого Білозера
Червоная хустка;
Ой не одна в селі хата
Осталася пустка.

Наївна, невинна пісмста!

23. «Донька другого полку» — дуже глупий твір
Донецького. Лібретто теж немудре й неприродне. Покій-
ному нашему¹⁾ , треба думати, дуже подобався от-
сес безугарний твір. Та чи не на його замовлення
й родився він на світ? Тамль, що при йому в Петербурзі
виконували цю оперетку дуже старанно. Тепер вона
і тую цінність утратила. Що сказав-би він на це?

Бабуся Шміттоф у ролі Марії безобразна, а мій лю-
бимець, Владіміров в ролі старця, маркізового дворець-
кого, теж безобразний.

24. Одергав листи від Куліппа й від М. Лазарев-
ського.

25. Одергав лист від Костомарова: докоряє, що
не пишу до його. Я справді винен перед ним на цей
раз. Але що писати? о чим писати? Що я тут нудьгую
і нічого не роблю? а врешті, що не можу нічого ро-
бити? Лішче мовчати, ніж переливати з пустого в по-
 рожнє.

26. Масниці стрів я санкованием за місто. Намовив
до цього й любу Піунівну з родиною. Вона пристала,

¹⁾ Мабуть якийсь епітет для царя Миколи I.

й поїхали ми в село Бор, напилися чаю в якісь корчмі, а вертаючись, вона все співала знану весільну, чи святочну пісню:

Меня миленької онъ журиль-браниль,
Онъ журиль-браниль, добромъ говориль;
Ай люли-люли выговориваль!
Не ходи, дѣвка, молода замужъ,
Наберись дѣвка ума-разума,
Ума-разума да сундукъ добра,
Да сундукъ добра, коробокъ холста.

Жилівська основа у Москалля. Він без віна навіть полобити не може.

27. В церкві Покрови відправили похорони над тілом Д. І. Ульбішева, знаменитого критика й біографа Бетховена й Моцарта.

28. Микола Петрович Болтін, дворянський маршалок губерніяльний, заявив бажання познайомитися зо мною. Я вдоволяв його привізьному бажанню і не хаюся. Він чоловік із здоровими та благородними думками, торічно спочував справі кріпаків і сердечно побивається за організацією комітету, котрий повинен розвязати що справу в Нижегородській губернії.

29. Невдатний бенефіс д-ки Василевої і сплетні.

30. (Чужою рукою.) Кохана й високоповажана Катерино Борисівно! Я сам приніс вам книжки й приніс на те, щоби ви їх перечитали. Але ви відослали мені на-зад не прочитавши. Як мені обяснити ваш ученик? Він мені зовсім забиває памороки, особливо, як взяти на увагу нашу нинішню розмову. Чи вже-ж це не відповідь на моє святання? Коли воно так, то прошу вас: вискажіть мені її ясніше. Справа для мене занадто важна. Я вас люблю і кажу вам це попросту, без всяких викликів і захватів. Ви занадто розумні, щоби вимагали від мене огністих виявлень кохання; я вас занадто люблю і поважаю; щоби уживав тих пустяків,

яких звичайно буде-би для мене і буде трудно. Коли я мав нещастя не вами книжки означити, покоритися обставини, ані моя пам'ять не може, чи зволте мені лиши вашим приятелем придбати вашу жичку?

Дожидаючи відповіді, останося від

31. Я зовсім нічого не мабуть взяла мене ного, а до того ще що я ані одно, ані тільки театральний дечий й приятель зати. Удамся до мене вона не врозуміти, як ж вона нікому не відповість.

1. Дістав від Максиміліана охочу річену в Харків. Вона не бажає видітися від інших і не влюбований спрацьований. Нічого робити не може.

2. Справа мої на-взяла мое нагле сватання. Актриса! вона у всім відкриває мене, що мені подобав на актора, божевільного, або рапортувавши

ся чаю в якійсь корчмі,
занану весільну, чи свя-

журилъ-браниль,
добромъ говорилъ;
ривалъ!
да замужъ,
азума,
ъ добра,
робокъ холста.

а. Він без віна навіть

віли похорони над ті-
го критика й біографа

ї, дворянський марша-
ння познайомитися зо
бажанцю і не каюся.
городнimi думками, го-
сердечно побивається
шовинен розвязати цю
ї.

післевої і сплетні.
ї високоповажана Ка-
вам книжки й приніс
ле ви відослали мені
обяснити ваш учі-
мороки, особливо, як
замову. Чи вже-ж це
и воно так, то прошу
Справа для мене за-
ку вам це попросту,
занадто розумні, щоби
мену кохання; я вас
живав тих пустників,

яких звичайно уживають люди. Стати вашим мужем,
було-би для мене найбільшим щастям, а зреєсі цеї мисли
буде трудно. Коли-б однакож доля інакше судила, коли-б
я мав нещастя не подобатися вам і коли звернені мені
вами книжки означають відмову, то нічого діяти: я мушу
покоритися обставинам. Але в кождім разі, ані мої по-
чування, ані мое поважання до вас не змінятися, а коли
ви не можете, чи не хочете бути мосю жінкою, то по-
звольте мені лишити собі хоч одну потіху — остатися
вашим приятелем і сталою прихильностю та шанобою
придбати вашу жичливість і поважання.

Дожидаючи відповіді, которая мусить рішити мою
долю, осталися відданій вам, глибоко любчий

Тарас Шевченко.

31. Я зовсім не надаюся до ролі любовника. Вона
мабуть взяла мене за божевільного, або просто за пя-
ного, а до того ще й за ледащо... Як їй витолкувати,
що я ані одно, ані друге, ані третє, і що (я) не драм-
тичний театральний любовник, але щирій, глубокосер-
дечний ІI приятель? Сам я їй не вмію цього виска-
зати. Удамся до мої приятельки М. А. Дорохової. Коли
ї вона не зрозумить ІI, тоді я найдмішніший і нещас-
ний жених.

Лютий.

1. Дістав від М. С. Щепкина лист, 200 рублів і
найсердечнішу охоту пересилити мою прекрасну на-
річену в Харків. Він бажає знати ІI услів'я, а вона
не бажає видітися зо мною. Але, що маємо видітися
не в любовній справі, лиш по ділу, то мусимо конче
видітися. Нічого робити, беруся знов до писання листу.

2. Справа моя не стоїть так зле, як я гадав. Вона
взяла мое нагле святання за театральну сцену. Чиста
акторка! вона у всім бачить свою улюблена штуку, на-
віть в мені відкрила сценічного артиста, хоч я най-
менше подобав на актора. Дійсно я скідався тоді на
божевільного, або радше на пяного, а вона бідененька

важла мене за такого, що грає ролю. Але перемелеться — мука буде.

Усе це пояснив мені її отець, котрий прибув на мое запрошення з приводу листу Михайла Семеновича. Старий не висказав виразно своєї гадки в справі мого сватання, але згодився зо мною, що їй треба конче читати, і взяв від мене «Губернські Очерки» і кілька випусків Гогарта. Добрий знак!

На закінчення вистави відіграно драму: «Паризькі нищі». Родю Антуанетти відограла вона, її відограла краще, ніж за першим разом; та я не оплескував її, а чому — того ї сам не знаю. Здавалося мені, що вона вища понад усі оплески. Та я цього не сказав нікому.

3. Нині іменини Ніни Пущиної. Вчора повідомив я про це Шуніну, в намір побачитися і поговорити з нею, але політика не вдалася мені. Моя улюблена прійшла, поздоровила Ніну з ім'янинами і за пів години від'їхала. Я встиг, та її то вже в присінку, стиснути її поцілувати її руку, а не промовив ані слова. Хитра людина! Тепер я тобі не сильце, але западню поставлю. Побачимо, хто кого перехитрить.

Тут-że, при ній, перечитав я голосно вже надруковану статейку власного виробу про її бенефіс. Може її не сподобалось мое незвслівне слово і вона поспішила від'їхати... Та чи не покинути-би мені мою серцеву вигадку? Не плюй в колодязь, приайдеться воду пити.

4. Краше щось, як ніщо. Другий день нема вистав, убогих нижегородських вистав! І ніби чогось необхідного бракус.

5. Вона мені снилася. Чи це на добре? Буцім-би то вона сліпа, жебрачка, але така молода її гарна! Стойть коло якогось плота, чи паркану й витягає руку Христа-ради. Я хотів підійти до неї з якоюсь дрібною монеткою, але вона нараз зникла. Це продовження ролі Антуанетти — більш нічого.

Ввечір був у на чотири руки увешіца, а потім де-жественний Гайден

Після музики з моєї улюбленої Шуйним її похвали, але я хотів відійти. Що Дурна, недоладна ріців. Її правдивим я а муї — приятелем

На сам кінець в Беранжера, передлож Холостякъ». Мені в того, що я, коли не буду мусів приступи

6. М. А. Дорохінцевим іспитом із концах і більш пелер публіка в театрі, і товаришки виконували штуки. Між іншими дуже гарно увертюру прочитано вірші по сінць, панночка Беляєвний твір, на тему вдачі гарні, і я її за це обізвав коли дістану їх у Нижніх горах... народні гімн

Все воно, як звичне, то це, що в салі ярмаркового портрету одної ритовини. Чисто-Де-ж естетичне вихова-ично, як воздух для

ролю. Але перемелеться

ець, котрий прибув на
у Михайла Семеновича.
її гадки в спріві мого
що її треба конче чи-
е Очерки і кілька ви-

ано драму: «Паризькі
ала вона, й відограла
та я не оплескував її.
Здавалося мені, що

її. Вчора повідомив
бачитися і поговорити
мені. Моя улюблена
янинами і за пів го-
вже в присінку, стис-
промовив ані слова.
сильце, але западню
рехітрити.

і голосно вже надру-
про її бенефіс. Може
є слово і вона поспі-
ти-би мені мою сердцеву-
придеться воду пiti.
тій день нема вистав,
І ніби чогось необ-

на добре? Буцім-би
ка молода й гарна!
кану й витягну руку
її з якоюсь дрібною
Це продовження ролі

Ввечір був у Татарінова. Белов і Татарінов гралі
на чотири руки увертуру з Вільгельма Телля і з Фрай-
шіца, а потім де-що духовного змісту з Гайдена. Бо-
жественній Гайден! Божественна музика!

Після музики зняли бесіду про театр і про талант
мої улюбленої Шунівної. Зразу слухав я з вдоволен-
ням її похвали, але потім стало мені так сумно, що
я хотів відійти. Щó би це значило? чи не заздість?
Дурна, недоладна річ, бути заздісним о акторку й вид-
ців. Її правдивим любовником повинна бути публика,
а муж — приятелем.

На сам кінець вечора господар прочитав нам пісню
Беранжера, переложену Ленським під назвою »Старий
Холостякъ«. Мені вона дуже сподобалась, може для
того, що я, коли не одружуся з моєю любою артисткою,
буду мусіт приступити до цеї неповажаної категорії.

6. М. А. Дорохова робила нині репетицію перед
кінцевим іспитом із своїми ученицями. В зелених сук-
онках і білих пелерінках сидли вони поважно, ніби
публіка в театрі, і боговійно слухали, як іх вправні
товаришки виконували на фортепіані всілякі рукоюмні
штуки. Між іншим відограю на двох інструментах, дуже гарно увертуру із »Вільгельма Телля«. Після цього
прочитано вірши по французькі, по німецькі, і, нако-
нець, панночка Беляєва відчитала російські вірши, влас-
ний твір, на тему вдаки за виховання; на її вік вірші
гарні, і я їй за це обіцяв подарувати твори І. Козлова,
коли дістану їх у Нижньому. На закінчення відспівано
хором... народні гіми, і репетиція скінчилася.

Все воно, як звичайно глупо, але що було про-
тивне, то це, що в салах інститута, крім лавок і грізного,
п'ямаркового портрету самодержця, ні одного образу, ні
одної ритовини. Чисто, гладко, як у якій »райтшулі«.
Де-ж естетичне виховання жінки? а воно для неї ко-
нечно, як воздух для відиху. Душегуби.

По цій театральній пробі, зайшов я до М. А. У його етру моєго старого знайомого, д. Шумахера; він недавно вернувся із заграниці та привіз 4 числа «Колокола». Я перший раз побачив нині отсю часопись і богоявлено поцілував його.

7. Нині одержав лист, та ще й рекомендований, від директора Харківського театру: він дуже приязно просить мене, подати йому усіїв Піунівної і її саму принарядити до приїзу. Я дуже рад, що мені ця справа удалася. Ввечір пішов я, утішити її цим приязним листом і поговорити наконечно про усіїв і про час виїзду до Харкова. Її самой не застав дома, а глупа мамуня так мене приймала, що я ледве коли небудь рішуся переступити поріг моєї милої протежеї. Треба отже доконче листовно порозуміватися.

8. Вона прислала по мене, щоби висловитися що до Харківського предложення. Я, розвумітесь, радо згодився на те, щоби побачити її по ділу, маючи на очі і любовну справу. Та ба, сварлива мамуня і на крок не вийшла з покою, і я мусів уступитися з самими препорученнями. Вона волить з батьком іхати до Харкова. Та це зменшить її грошеві засоби, бо отець мусить покинути контору, де побирає 30 рублів на місяць. Та мабуть і їй вже надоїла мамуня.

9. Після гуляцьої ноці почув я порив до писання віршів, спробував — і без найменшого силування написав вірші: «Доля», «Музак і «Слава». Чи це не вислід роздразнення нервів?

I. Доля.

Ти не лукавила во мною;
Ти другом, братом і сестрою
Сиромі стала; Ти взяла
Мене, маленького, за руку.
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.

— У нас
З нас
А я
І вив
Які з
Ми не
Ми пр
Зерна
Ходімо
Міт др
Ходімо
А слав
І ти, в
Ти, сест
Мене т
І геть
І на м
Як тую
Туманом
І колих
І чарів
О, чарів
Міні ти
І всходи,
Ти не м
В степу
В далек
Ти в хал
Як квіто
Із казарм
Чистою,
Вилітала,
І по над
Полинула

йшов я до М. А. У його
д. Шумахера; він не-
привіз 4 числа «Коло-
ни» отсю часопись і

е її рекомендований, від
він дуже приязно про-
і Піунівної і її саму
же рад, що мені ця
зов і, утішити її цим
наконечно про услів'я і
самої не застав дома,
міла, що я ледве коли
т мосії милі протеже/
розуміватися.

щоби висловитися що
розвуміться, радо зго-
то ділу, маючи на оді-
їва мамуні і на крок
ступитися з самими пре-
ком іхати до Харкова.
и, бо отець мусить по-
рублів на місяць. Та

я порив до писання
еншого силування на-
ава». Чи це не вислід

нно;
сестрою
ла
руку.
вела
уку.

— Учися, серденько: колись
З нас будуть люди, — ти сказала.
А я й послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала...
Які з нас люди?... Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли, — у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо-ж, доленько моя,
Між друже щирій, недлукавий!
Ходімо дальше: дальше слава, —
А слава — заповідь моя.

II. Музा.

I ти, пречистая, свята,
Ти, сестро Феба молодая!
Мене ти в пелену взяла
I геть у поле одяслася;
I на могилі серед поля,
Як тую волю на роздоллі,
Туманом сивим словила, —
I колихала, і співала,
I чарі діяла... і я...
О, чарівницінько моя!
Міні ти всходи помогала,
I всходи, зоренько моя,
Ти не марніла, ти сіала...
В стелу безлюдній, в чужині,
В далекій неволі,
Ти в хайданах пишалася,
Як квіточка в полі;
Із казарми смердачої
Чистою, святою
Вилітала, як пташечка,
I по надо мною
Полинула, заспівала,

Моя сизокрила, —
Мов живущою водою
Душу окорпила...
І я живу, і надо мною
Свosoю Божою красою
Вітаєш ти, мій херувим,
Золотокрилій серафим,
Моя порадонько святаля,
Моя ти доля молодая!
Не покидай мене. В ночі,
І в день, і ввечері, і рано
Вітай зо мною... і учи, —
Учи неложними устами
Хвалити правду! Поможи
Молитву дійти до краю.
А як умру, моя святаля,
Моя ти мати! — положи
Свого ти сина в домовину,
І хоть єдину сльозину
В очах безсмертних покажи.

III. Слава.

А ти задріланко, шинкарко,
Перекуплю п'яна!
Де ти в каті забарилася
З своїми лучами?
У Версалі над владієм
Набор роспустила?
Чи з ким іншим мизкаєшся
З нудьг та з похмілля?
Горнись лишенько коло мене,
Та витнемо з лиха,
Гарнесенько обіймемось,
Та любо, та тихо
Пожартуєм, чмокнемося,

Тай по
Моя кр
Бо я та
Коло т
Ти хоча
І з п'я
По шин
Г надто
У Севас
Та мені
Мені, мо
Дай на
Дай, і п
Під крил
З дороги

10. Дістав лист
ренка з 7. серпня. Ві
петровську кріпость
своїї пілі. Все ж так
ренко не зінав, де може
толкувати собі його

I. А. Усков з Но
у них все гаразд. Не

B. Н. Погорєлов пис
видівся у Москві з М.
тав йому з пам'ятю яку
матою той «Пустки». А

11. М. С. Щепкин
мос бевладне й нетверес
джерела зачерпнув віл
в мене з добрею люде
тобі, мій старий, мій
тебе переконати-би.

Він пише дальше про
кова. Та сумнівається,

Тай поберемося,
Моя крале мальована...
Во я таки й досі
Коло тебе мизкаюся:
Ти хоча й пишалась
І з п'яними королями
По шинках шаталась
І надто в тим Миколою
У Севастополі,
Ta мені про те байдуже...
Мені, мох доле,
Дай на себе надивитись.
Дай, і пригорнутись
Під крилом твоїм і любо
З дороги заснути.

10. Дістав лист від кошового батька Я. Г. Кухаренка з 7. серпня. Він ішов з Катеринодара через Новопетровську кріпості і Оренбург, і аж нині дійшов до своєї цілі. Все-ж таки ліпше пізно, як ніколи. Кухаренко не знає, де моя резиденція; а я не знаю, як витлкувати собі його мечанку. Тепер все вияснилося.

I. А. Усков з Новопетровської кріпості пише, що у них все гаразд. Не завадую вашому гараздові.

B. Н. Погожев пише з Владимира, що від сіми дніми видівся у Москві з М. С. Щепкіном і що Щепкін читав йому з паматі якусь мою «Пустку». Цілком не памятою той «Пустки». А чуло о ній вже не перший раз.

11. М. С. Щепкін з сердечним жалем пише про моє безладне й нетверезе життя. Цікаво-б знати, з якого джерела затерпнув він такі відомості? Видно, що і в мене є добрі люди. Все-ж ліпше, як нічого. Дякую тебе, мій старий, мій добрий друге; та не знаю, як тебе переконати-би.

Він пише дальнє про переселення Шунівної до Харкова. Та сумнівається, щоби й там дали таку платню,

якої вона жадає. Буде прикро, як з цього нічого не вийде. Підождемо, що скаже Іван Александрович Щербина.

Боже, Боже! якби я хотів вирвати її з цього смердячого болота!

12. Нині намалював портрет Кадинського. Лишається ще намалювати Фрейліха, та й квіт.

14. Наконець скінчив другу частину «Матроза». Переписування — це найпеносніша робота, якої я коли небудь досвідчув. Вона рівняється салдатській муштре. Треба буде перечитати цю рукодію; що в неї вийде? як прийме її С. Т. Аксаков? Мені страх, як хочеться подобатися йому, і тільки йому... Дивне почуття!

15. Запрошував картикою свою мучительку, обідати у М. А. Дорохової. Сказала, що нездужас... не знає брехунка! Мені треба конче з нею поговорити сам-на-сам перед виїздом в Нижнього, а не знаю, як небудь досвідчув. Вона рівняється салдатській муштре. це зробити. Писати не хочеться, а відай таки приєднеться. Вона мені вновь снілася сліпою жебрачкою, але вже не холо церковного паркану, як перший раз, лише у живім образі, в українській білій свитці і в червонім оціпку.

16. Віддавши на пошту листи до Кухаренка й Аксакова, пішов я до соборної церкви, послухати архієрейських співаків. Дивно! чи воно тому, що я не освоївся, чи ѿдійсно таї (це певніше): в архієрейській службі, з її обстановами та виглядом з тими декораціями, вдалося мені, в щось тибетське чи японське. І на цій ляльковій комедії читають святе євангеліє! Яка противорічність!

В церкві находитися інерукотворний чудодійний образ, з котрого копія перестрашала мене колись у церкві Георгія. Оригінал єсть в соборі. Він цікавий як стародавність. Його переніс із Суздалі князь Константин Василевич, року 1351. Дуже можливо, що це оригінальне византійське чудо.

В вечір були в подивитися, навіть і моя незрівнана. Я византійський стиль. ров не має найменшої. В театральній кавардині, здібав я стародуже рад-би, аби його читала що-небудь на російській поезії. Постанову сцену з Гетою прочтав добре, тільки до місця і часу. Шанта, чи дістану я книжку?

17. Не без труднощів післав книжку моїй архіходжі до неї певнісній ролю Маргарети. Де та чомусь непригідна для шла з поюзою, а я, з та й пішов, піймавши с

18. В переїзді з Німеччини до мої землі, Волконські лікарі, відслуговати діється непригожим, поспівідів осередка просвітитися даліше? Варвара

Малюка повідомив псевдонім М. А. Марко, роздобути у Данила Семенова відпоручника в Печерській ції жінщині буде написати до неї лист, який готовила мені свою

19. О шестій годині тербура, привіз мені лі

з цього нічого не вийде.
сандревич Щербина.
првати її з цього смер-

т Кадинського. Лиша-
та й квіт.

частість «Матроза». Пере-
робота, якої я коли
я салдатський муштрі.
ію; що з неї вийде?

Дивне почування!
вою мучительку, обі-
що неудужас... не-
че з нею поговорити
зього, а не знаю, як
салдатський муштрі.
а відай таки прий-
шлю жебрачкою, але
як перший раз, лиш
її світці і в черво-

до Кухаренка й Ак-
ви, посухута архіє-
но тому, що я не
ше): в архієрейській
з тими декораціями,
япанське. І на цій
вангеліє! Яка про-

вонний чудодійний
ла мене колись у
оборі. Він дікавий
Судали князь Кон-
це можливо, що це

Ввечір були в театрі живі образи. Я не пішов
подивитися, навіть помимо того, що в них бере участь
і моя незрівна. Я боявся, що побачу в цих образах
византійський стиль. Моя обава небезпідставна: Майо-
рол не має найменшого зрозуміння в цій простій річі. —
В театральній каварні, чи, як її тут називають, в ка-
бачі, здібав я старого Шукнова. Він сказав мені, що
дуже рад-би, аби його Катруса в слідуючу неділю про-
читала що-небудь на сцені. Я обіцяв понинішорити в
російській поезії. Понишорив, — і вибір мій пав на
останню сцену з Гетего «Фавстом» в перекладі Губера. Вона
прочитає добре, тільки треба буде одагнути її відповідно
до місця і часу. Шкода, що нема під рукою Ретша! Та, чи дістану я книжку Губера в тому затхлому городку?

17. Не без труднощі роздобув Губерового «Фавста»,
післав книжку моїй артистці, а в три години потім при-
ходжу до неї певнісенький, що вона знає вже на пам'ять
роль Марг'ярети. Де там! Вона знайшла, що ця сцена
томусь непригідна для читання. На поклик матері вий-
шла з покою, а я, з пізгодами побалакав з батьком,
та й пішов, піймавши обліни. Пікава простота обичаїв.

18. В перейзді з Київа до Іркутська відвідали мене
мої земляки, Волковський і Малюга. Вони єдуть як
лікарі, відслуговати державі за виховання. Мені зда-
ється непригожим, посылати молодих лікарів так далеко
від осередка просвіти: де там спроможність, розвива-
тися даліше? Варварство!

Малюга позідомив мене, що Марко Вовчок — це
псевдонім М. А. Марковичка — і що адресу її можна
роздобути у Данила Семеновича Каменецького, Куліш-
вого відпоручника в Петербурзі. Йде прекрасне високе
створіння ця жінщина! не-ліліару мой акторці! Треба
буде написати до неї лист і подикувати їй за втіху, яку
зготовила мені своєю книжкою.

19. О шестій годині рано приїхав Шрайдерс із Пе-
тербурга, привів мені лист від Лазаревського, пісні Бе-

раліжера в перекладі Курочкина і чотири примірника моого портрету, фотографованого з мойого ж рисунка.

О 12-ї годині відбулося в салі «Дворянського Собрания» святочне отворення комітету, утвореного для на-конечного рішення свободи кріпостних селян. Цей великий початок благословив епископ, а військовий губернатор Н. А. Мурав'єв отворив промову, не бридою урядовою, але одушевленою, християнською, свободною. Але з банди самолюбних дідичів ніхто ані одним слівом не обізвався на людську святу бесіду. Чи ця промова буде надрукована? Попрошу М. А. Дорохову, чи не зможе вона дістати відпис.

20. Оден примірник моєї нерукотворної картини подарував я М. А. Дорохові; вона й підсобалася; вираз приходить їй дещо суворим. Просив, щоб дісталася відпис промови Мурав'йова; обіцала.

21. Написав до Лазаревського, щоби свої листи до мене адресував на ім'я М. С. Щепкина в Москву.

Почав переписувати для друку свої поезії, писані від 1847-ого до 1858-ого року. Не знаю, чи багато доброго верна виберу з цеї подови.

22. Третій раз сниться вона мені, і все жебрачкою; це вже не внаслідок ролі Антуанети, а чому? — не розумію. Нині уявилася мені брудною, бридою, обдертою, на-пів голою, і все таки в українській свитці, та не в білій, як перше, але в сірій, подергай і з напацьканій болотом. З сльозами благала в мене і милостині і віблачення за свою невідчівість з приводу Губерового «Фавста». Я, розуміється, простив їй і хотів на доказ примирення поцілувати її, але вона зникла. Чи тільки сні не віщують нам дійсного у보ужства?

23. Сон справдися. Вертаючи з почти, зайшов я до Владімірова й довідався, що моя любляниця Шунівна, не діждавшись листу з Харкова, зробила угоду з тутошнім новим директором театру, п. Мірзовим. Коли це правда, то в яке положення поставила вона мене

й Михайла Семена погане. Ось де моряльного. Приязнане слово, для то-

24. Одержав я з його хутора Мотмені, рисувати риси і сучасного життя різувати на дереві, мальовувати й пріде до того, щоб у вироби. Гарна, благо тілько при більших віті матеріальну к до такої роботи. Надобає, щоби була ріжниця ськими; до того-ж я займатися любою а-

Л маю тілько своїм життю, що, згидотами. А таки і нівну; я не міг покинути будучу свою за кого-то готов був контраст! Нестаком мене все, мов руком! Й найживавішшу вдачу мене, а що на друга поставив у та Кудлат! Іде до Владимира з собою. З Владимира і в обіймах старого буду і Шунівну і всі піччу, її на дозвіллю з моєї невольницької по-

Нині перепишу ко-

іна і чотири примірника
з мого-ж рисунка.
в салі »Дворянського Со-
мітету, утвореного для на-
простих селян. Цей ве-
ніскоп, а військовий гу-
зов промовю, не бридою
християнською, свободною,
нікто ані одним слів-
свату бесіду. Чи ця про-
шову М. А. Дорохову, чи

ерукотворної картини по-
на її подобалася; вираз
Просив, щоб дісталася від-
да.

ого, щоби свої листи до
Щепкина в Москву.

руку свої поезії, писані
Не знаю, чи багато до-
н.

мені, і все жебрачкою;
уанети, а чому? — не
рудно, бридою, обдер-
українській світці, та
рій, подергіт і запаль-
ала в мене і милостині
з приводу Губерового
її і хотів на доказ
она зникла. Чи тій счи-
ства?

и в почти, зайшов я до
лобленіца Шунівна,
зробила угоду з ту-
у, п. Мірцевим. Коли
поставила вона мене

й Михайла Семеновича супроти Щербіни? У вельми
погане. Ось де моральне убожество, а я боявся мате-
рійльного. Приязнь на бік і чорті в воду. Хто зломив
дане слово, для того нема' її присяги.

24. Одеряв лист від Куліша з дороги до Бельгії,
з його хутора Мотронівки коло Борзни. Він пропонув-
мені, рисувати рисунки з української історії, з пісень
і сучасного життя народу; ті рисунки можна буде ви-
різувати на дереві, відбивати в більшій скількості, роз-
мальювати її продавати як найдешевше. Гадка його
іде до того, щоб усунути з нашого народу суздалські
вироби. Гарна, благородна гадка, але її можна виконати
тільки при більших грошевих засобах і принести на-
віть матеріальну користь. Тепер я не можу взятися
до такої роботи. На це треба жити раз-враз в Україні,
щоби була ріжниця між моїми малюнками і суз达尔-
ськими; до того-ж я не трачу надії, бути в академії і
займатися любою академією.

Я маю тільки досвідів і візняв тільки неудач в
своїм життю, що, здавалось-би, пора освоїтися з цими
гідотами. А таки не можу. Припадком здібав я Шу-
нівну; я не міг поклонитися її. А чи давно я бачив
у ній будучу свою дружину, свого ангела хранителя,
за котрого готов був положити душу свою? Огнідливий
контраст! Нестаток — це чудесний лік на любов. У
мене все, моя рукою відняло. Я скоріше вибачив-би
її найживавіші вдачу, аніж цей дрібний нестаток, ко-
трій мене, а що найважніше, мого старого славного
друга поставив у таке неприємне положення. Завтра
Кудлатий іде до Владимира; попрошу його, щоби взяв і
мене з собою. З Владимира доберуся якось до Ніколь-
ська і в обіймах старого, широго друга, дастъ Бог, за-
буду і Шунівну і всі мої гіркі страти її недачі. Від-
пічну, її на дозвіллю займуся переписуванням для друку
мої невольницької поезії.

Нині перепишу собі чужу хоч не поезію, а досить

вдатні вірші, присвячені памяті «незабутнього фельдфебля».

Когда онъ въ вѣчность переселился
Нашъ незабвенный Николай,
Къ Петру апостолу явился,
Чтобъ дверь ему онъ отперъ въ рай.
— Ты кто? спросилъ его ключарь.
— «Какъ кто? известный русский царь.»
— Ты царь? такъ подожди немнога,
Ты знаешь, въ рай тѣсна дорога.
И узки райскія врата.
Смотри, какая тѣснота!
— «Что жъ это все за збродъ?»
— Аль не узналь?... Простой народъ.
Свои, вѣдь, это россіяне —
Твои бездушные дворяне,
А это вольные крестьяне.
Они всѣ по миру пошли
И нищими къ намъ въ рай пришли. —
Тогда подумалъ Николай:
Такъ вотъ какъ достается рай!
И пишетъ сыну: «Милый Саша!
Плоха на небѣ участъ наша!
И если подданныхъ ты любишь,
То ихъ богатства поубавь;
И если хочешь в рай ввести,
То всѣхъ ихъ по миру пусти!»

25. О 7-ї годині рано дістав я лист від Лазаревського; він пише, що мені позволено, приїхати до Петербурга й жити там. Ліпшого поздоровлення з іменинами не можна собі бажати.

О третій годині зібралися на обід: М. Брилкін, П. Брилкін, Грас, Лапа, Кудлай, Кадинський, Фрейліх, актори Климовський і Владіміров, Попов, Товбич. При

обіді було шумно, було однодушне, під час шампані я пав моїм гостям заз, що я до них стрічата-му таких зо мною, і що пасерці.

Мій празник відсерда. Вечером пішов із Іажджас до Петербурга, гостину до М. С. держав мене в-пору

26. Товбич замів від Нижнього. Я розігнали урядовог Петербурга. Ми зарова і панну Саму Шогано пообідали і пустилися в дорогу

27. В селі Міднє ми до 9. годин в інженерії Петровича з Товбичом. Петрович і сердечний чоловік усому теперішньому жив у Нижньому і рідким чоловіком.

28. О 7-ї годині Нижнього. Поїздка на Саша Очертікова буде і на кождій стації бе з ким має діло. Гайдко таке прегарне сотворене

ш. т. IV.

обід було шумно, весело й дуже гарно, бо товариство було однодушне, просте й у високому степені благородне. При шампані я виголосив промову: найперше подякував моим гостям за зроблену мені честь, а на-кінці сказав, що я до нікого не буду мати жалю, коли всюди стрічали-му таких добрих людей, як вони, що в тепер зо мною, і що пам'ять о них я завсіди заховаю в моїм серці.

Мій празник відбувся в мешканні доброго К. Шрейдера. Вечером пішов я провожати Климовського, який від'їзджає до Петербурга. З ним і я вібралися іхати в гостину до М. С. Щепкина, та лист Лазаревського за-держав мене в-пору.

26. Товбич запросив мене, переїхатися на 75 верст від Нижнього. Я радо згодився, щоби скоротити довге очідання урядового повідомлення про дозвіл жити в Петербурзі. Ми запросили з собою актора Владімирова і панну Сашу Очертниківну, зухвату особу. Погано пообідали на мій кошт в трактирі Бубнова і пустілися в дорогу.

27. В селі Міднівці, цілі поїздки Товбича, перебули ми до 9. години в вечір. Тут стрінувся я з капітаном інженерій Петровичем, який приїхав туди по одному ділу з Товбичом. Петрович з-роду Серб; образований, ширій і сердечний чоловік; гарно розуміє і глибоко спочував усьому теперішньому. Жаль мені, що я так довго прожив у Нижньому і що тільки нині стрінувся з цим рідким чоловіком.

28. О 7-ї годині рано ми вернулися щасливо до Нижнього. Поїздка наша була весела й не зовсім пуста. Саша Очертіківова була гайдка. Вона немилосердно пила і на кождій стації безтимно враджувала, не дивлячися, з ким має діло. Гайдко її безповоротно віпсуте, а прецінь таке прегарне сотовіріння. Страшна драма.

Марені.

1. Від міністра внутрішніх справ прийшло до тутешнього губернатора письмо, що мені дозволено проживати в Петербурзі, але все ще під надзором поліції. Це робота старого розпустника, японца Адлерберга.

2. Одергав лист від графині Н. І. Толстої. Вона пише, що її сердечне бажання наконець сповнилося і що вона нетерпільно їде мене у себе. Добра, благородна людина! Чим я віддачуся тобі за те добро, що ти для мене зробила? Щирою, безконечною молитвою.

Овсянников просить, щоби його тут (підождати) до 7-ого дня цього місяця. Підожду. А як заведе мене, то прокляну і поїду без грошей.

3. Нині одержав я давно дождану книжку «Дѣтство Багрова вундер» з дуже влесливим надписом автора. Книжка була висланна в Москву 7. лютого і перележала до нині у сухого Даля. Могла й на віки лішипитися у його, якби я нині припадком до його не зайдов і не побачив її. Він складає вину на свою розсіяльність та на роботи. Оправдуйся чим хочеш, а все таки сухий Німець і велике ледащо. І звідки виявилася у Сергія Тимофієвича думка, робити його моїм комісіонером, коли моя адреса йому знана? Чи не думав він таким чином познайомити мене з ним? Добрий Сергій Тимофієвич!

4. Дожидаючи Овсянникова та паспорту з поліції до Петербурга, взвісив я переписувати «Відьму» для друку. Знайшов багато довгого й недоробленого. І слава Богу! робота скоротить довгі дні дожидання.

5. Післав лист до Н. І. Толстої. Написав їй, що дnia 7-ого, о 9-ій годині ввечір, опущу Нижній Новгород. Чи це станеться? Це буде залежати від Овсянникова, а не від мене.

Працюю дальше над «Відьмою».

6. Я занадто пучко вяявся за свою «Відьму», так пучко, що нині скінчив. А роботи було немало, і скін-

чив, здається, не згідно «Лілеко» і «Русалку», невільницьку музу?

О 7-ій годині ввійшов і запропонував, що за Я дуже вдичний за прякогось непослушного пенбаха і в повороті пішов мене. Ще раз ск

Умовившися що дії Кудлая, щоб принаглити застав дома і по дорозі Татарінова, панючок панюального скрипача й хазай, пращаючись від кілька мініатюрних мінних та нових творів, рідарюю.

7. Від полуудня до моїми нижегородськими чив у М. А. Дорохової в святій заступниці, графі

10. Дня 8. марта з Нижнього санами, а дідімра возом. Окрім цього пору року, не приклює легкого захворювання в ліжку. У Владімірі вважаю рожевим ліком все закінчилось як я гадав.

У Владімірі на почті таковим, під котрого комісарія плавав по Аральському дівся з ним. Тепер він і пішов на береги Сир-Дарії по пустиню серце холоне

справ прийшло до ту-
що мені дозволено про-
де під надзором поліції.
япанця Адлерберга.

ні Н. І. Толстої. Вона
наконець сковнилося і
у себе. Добра, благо-
тобі за те добро, що
безконечною молитвою.
ого тут (шідождати) до
А як заведе мене, то

ожидану книжку «Дет-
чесливим надписом ав-
тиски 7. лютого і пере-

Могла й на віки ли-
адком до його не зай-
віну на свою розсія-
ним хотеч, а все таки
о. І звідки ввілася у
їого моїм комісіоне-
м? Чи не думав він
нім? Добрій Сергій

а пашпорту з поліції
ти «Відьмук для друку.
леного. І слава Богу!
дання.

сті. Написав й, що
опущу Нижній Нов-
залежати від Овсян-
ко.

а свою «Відьмук», так
було немало, і скін-

чив, здається, не згірше. Переписав і злегка поправив
»Ліхек« і »Русалку«. Як то приймуть земляки мої мою
невільницьку музи?

О 7-ій годині ввечір прийшов до мене підофіцер
і запропонував, що завезе мене за 10 рублів до Москви.
Я дуже вдичний за предложення. Він, відвідавши до Вятки
якогось непослушного свому батькови капітана Шліп-
пенбаха і з поворотом шукав собі пасажира та й знай-
шов мене. Ще раз спасибіг йому.

Умовившися що до цінній часу виїзду, я пішов до
Кудлая, щоб принаглити видання пашпорта. Кудлая не
застав дома і по дорозі поступив до Вільда, де стрінув
Татарінова, панючок Шмітгоф і їх брата, велими та-
лановитого скрипача й драматичного артиста. По обіді
хазай, працаючись зі мною, дарував мені на памятку
кілька мініатюрних медальйонів, копії із славних дав-
ніх та нових творів, ріжких мистців. Милий і гарний
дарунок.

7. Від полуночі до 1-ої години вночі прощається з
моїми нижегородськими приятелями. Розставання закін-
чилось у М. А. Дорохової вечорою, і тостом за здоров'я моєї
святої заступниці, графині Н. І. Толстої.

10. Дня 8. марта з 3-ї години з-підудня вийшов
з Нижнього салми, а дні 9-ого вночі приїхав до Влад-
иміра возом. окрім двого, зовсім звичайного явища в
цих пору року, не приключилося нічого особлившого, крім
легкого запалення в лівім очі та свербячки на лобі.
У Владимірі я взяв рожевої води й гадав, що цим аро-
матичним ліком все закінчиться, але не так вийшло,
як я гадав.

У Владимірі на поштовій стації зупинився з А. І. Бу-
таковим, під котрого командою я два роки, 1848 і 1849,
плавав по Аральському морі. Від того часу я не ви-
дівся з ним. Тепер він єде з жінкою до Оранбурга, а
потім на береги Сир-Дарії. У мене на одну згадку про
це пустиню серце холоне, а він, бачиться, готов, там

поселитися й на-віки. Сподобалась сатана ліпше від ясного сокола.

О 11-ій годині ввечір приїхав до Москви. Взяв покій за рубля сріблом на добу в якісь пишнім готелі, й ледве міг добитися чало, тому що вже було пізно. О Москва! о караван-сарай! під гучною фірмою — готель, та ще й із швайцаром.

11. О 7-ій годині рано лишив я караван-сарай із швайцаром і пустився шукати свого друга, М. С. Шепкина. Знайшов його біля старого Пімена в домі Щептьєвої, і замешкав у його, та й, бачиться, на довго, бо' око мое спуходь й почевроніло, а на лобі зробилося кілька купон пріципів. Обіціувавши моєму великому другу, пішов я до доктора Ван-Путерена, моого знайомого з Новгорода. Він записав мені англійську сіль, зелений пластир, дісту і до найменше тиждень не виходити на улицю. От тобі й столиця! сиди та дивися' у вікно на старого, гайдука Пімена.

12. Відвідав мене доктор Ван-Путерен, додав ще два лікарства для внутрішнього і зовнішнього уживання, і обіцяв мені що-найменше тиждень вязнення і піст. Веселенька перспектива!

Зараз за доктором відвідав мене поважаний Михайло Александрович Максимович. Молодіс, старуган, оженився, запустив вуси та й гадки собі не має. Вечір, на наставання моїх гостинних господарів, зійшов я з завізаною головкою долі до гостинної світлиці, де застав кілька гостей, між ними Кетгера, Бабста й Афанасова, з котрими мене господар познайомив. Час хутко минув до вечеї. Подали вечерю, гости сіли до стола, а я пішов до своєї келії. Проклята хорoba!

13. Доктор Ван-Путерен від'їхав нині до Нижнього, а мені припоручив свого приятеля, якогось Німца, котрого я однакож не дочекався і просив Михайла Семеновича, закликати лікаря, якого сам лучше знає, бо хо-

роба моя не жартом доктора Міна. Я очік

Відвідав мене Марія «Історія Малоросії», рою «Ізслідуваніє о П. Сердечно вдячний за

14. Відвідав Лазар в дарунку для М. Н. лікарі, добре ще, що я записав якусь мікстурну вінську воду і дісту. Дмитро Єгорович Мін ще більше учений та яка прекрасна дісгармонія. М. С. всходи і у всім поет.

15. Вчера були у мені, слава Богу, лучші, не буде треба. Як би цу вікно на старого Пімі.

Михайло Семенович редливо хорої дитини. запросив для мене мою зошитом українських пісній голос; але наші пісні Урицісто, остро, націонавила. Чи скоро почую тес

Петро Михайлович, друга, подарував мені дія портрета апостола Александри.

16. Намалював портретом удався мені. Причина симович, а потім Маркса гадку не прийшла приказ Татарина, а бачиться — прості речі.

алась катана ліпше від
приїхав до Москви. Взяв
в якісь пішнім готелі,
му що вже було пізно.
д гучною фірмою — го-

шив і караван-сарай із
свого друга, М. С. Щеп-
ного Шімена в домі Ще-
па й, бачиться, на довго,
ло, а на добі зробилося
чи моє великого друга,
ена, моєй знайомого з
чилійську сіль, зелений
ижень не виходить на
та дивися у вікно на

Ван-Путерен, додав ще
і зверхнього уживання,
день вязнення і піст.

не поважаний Михайло
володіс, старуган, оже-
собі не має. Ввечір
господарів, зійшов я з
инної світлиці, де за-
етчера, Бабста й Афа-
зовнайомив. Час хутко
, гости сили до стола,
та хороба!

кав нині до Нижнього,
якогось Німца, ко-
просив Михайла Семе-
ам лучше знає, бо хо-

роба моя не жартом мене непокоїть. М. С. закликав
доктора Міна. Я очікую його завтра.

Відвідав мене Маркевич, син М. Маркевича, автора
«Історії Малоросії», і М. А. Максимович з брошурою
«Іаслі́дованіе о Петре Конашевиче-Сагайдашномъ». Сердечно вдячний за відвідання і за брошуру.

14. Відіслав Лазаревському два рисунки, призначенні
в дарунку для М. Н. По обіді прийшли до мене два
лікарі, добре ще, що не разом. Приятель Ван-Путерена
записав якусь мікстуру в темнім слойку, а Мін Шиль-
навську воду і дісту. Я рішився тратитися останнього.
Дмитро Єгорович Мін — учений перекладчик Данта і
ще більше учений та досвідчений лікар. Поет і лікар:
яка прекрасна дістармонія! — У старого моего приятеля —
М. С. всходи і у всім поезія, у його й домашній лікар —
поет.

15. Вчера були у мене два лікарі, а нині аж одного.
Мені, слава Богу, лучше; може небавком мені їх зовсім
не буде треба. Як би це гарно було! Надоїло дивитися
у вікно на старого Пімена.

Михайло Семенович ходить коло мене, як коло ве-
редливої хорої дитини. Шира людина! Нині ввечір
запросив для мене мою пів-землячку паню Грекову з
запілтом українських пісень. Прегарний, свіжий, силь-
ний голос; але наші пісні, особливо жіночі, не для неї.
Уривисто, остро, національної експресії вона не вло-
вила. Чи скоро почую тебе, мої рідна, задушевна піснє?

Петро Михайлович, старший син моего великого
друга, подарував мені два примірники фотографічного
портрета апостола Александра, Івановича Герцена.

16. Намалював портрет Михайла Семеновича, та не
зовсім удається мені. Причиною невдачі були спершу Мак-
симович, а потім Маркевич. Пренаївні гости! Ім і на
гадку не прийшла приказка, що гість не впору гірше
Татарина, а бачиться — люде розумні, та не тямлять
простої речі.

По обіді відвідав мене Д. С. Мін і не заординував нічого крім дісти й Пільнавської води. За три дні обіцював випустити мене на вулицю. Ох, як би це гарно було!

17. Нині знов відвідали мене оба лікарі і, слава Богу, окрім дісти й сидження в хаті нічого не записали. Але я і двоєго не сповнив. Вечером, тишком-нішком, відвідав я давно невиданого моого друга, княжну Варвару Миколаївну Репніну. У неї користна переміна: стала повнійка і мовби молодша. Вдавала святу, чого у неї перше я не запримітив. Чи не стрінула вона в Москви гарного «ісповідника»?

18. Скінчив переписування, чи проіджування своєї поезії за 1847. рік. Шкода, що нема з ким тиумущим прочитати. Михайло Семенович не суддя в цій справі: він занадто захоплюється. Максимович — цей просто преклоняється перед моїм віршем. Бодянський також. Треба буде підіжджати Куліша. Він, хоч суверо, та все таки деколи скаже правду. За те юму не говори правди, як хочеш заховати з ним добре взаєміння.

О першій годині поїхали ми з Михайлом Семеновичем до міста. Заїхали до Максимовича, застали його, як клопотався коло «Русско-ї Бесѣд-ї». Господині не було дома; вона була в церкві; говіс. Небавком прийшла й вона, і хмарна домівка ученого прояснилася. Яка люба, гарна людина! Але що в ній найбільше чарує, це чистий, ненарушеній тип мої землячки. Вона загrala нам на фортепіані кілька наших пісень, так чисто, так неманіровано, як жадна велика аристистка не вміє грati. I де віл, старий антиквар, викопав таке свіже, чисте добро? I тужно і завидно. Я написав їй на памятку свій «Весняний вечір», а вона подарувала мені кийський образок, щоб носив на шиї. Простосередній і прекрасний дарунок!...

Попрощавшися з любою, чарівною землячкою, заїхали ми в Школу Живописі до моого старого приятеля

А. Н. Мокрицького не давно, ми з ним пійшли до кін подарував портфель. Потім приїхали до

Вечером був я до-волі о Славніах я й закінчив мій

19. О 10-їй годині Семеновичем з дому лото, ми обійшли і відвідали Кремль. дворец віл багато він оригінально-гарної бана особливо — під будівля, зовсім як і голові, всадилася на перейшли ми на «Большої Константинової Стороні» напилися чаю, відібрали Щепкина. Звідти ще я стірв ще одну нову Мінінку. Поступово відчуваючи

20. Мій нерозлучний Семенович нині став від 10-ї до 4-ої години, казак і візникови вибралися і пустився через старим красючим некрасючим Спасо-Преображенським ботом. Але мене не пущав сторож. Я не Налюбувавшися ще раза потім на Покровку.

¹⁾ В автографії: чичері

6. Мін і не заорднував
кої води. За три дні обі-
цю. Ох, як би це гарно

мене оба лікарі і, слава
ї в хаті нічого не запи-
лив. Вечером, типшком-ниш-
ного моого друга, княжну
У неї користна переміна:
ща. Едавала світу, чого
в. Чи не стрінула вона
х?

, чи проціджування своєї
до нема з ким тамущими
ї не судя в цій справі:
ксимович — цей просто
щем. Бодянський також.
Він, хоч сувро, та все
те йому не говори правди,
взаємі.

и з Михайлом Семенови-
ксимовича, застали його,
Бесєд-ик. Господні не
говіс. Небавком прийшла
ного прояснилася. Яка
в ній найбільше часу,
тєї землячки. Вона за-
напих пісень, та чисто,
елика артистка не вміє
ар, викопав таке свіже,
о. Я написав їй на па-
вона подарувала мені
на шії. Простосердий

арівною землячкою, за-
моого старого приятеля

А. Н. Мокрицького. Старий приятель не пізнав мене:
не дивко, ми з ним від 1842. року не бачилися. Піз-
ніше поїхали до книгарні Н. Щепкина, де мені Якуш-
кін подарував портрет знаменитого Миколи Новікова.
Потім приїхали домів і сіли до обіду.

Вечером був я у О. М. Бодянського. Наговорились
до-волі о Славянах взагалі і о земляках особливо. Цим
ї я закінчив мій перший вихід з помешкання.

19. О 10-ї годині зрана вийшли ми з Михайлом
Семеновичем з дому, а хоч під ногами була вода й бо-
лото, ми обійшли пішки що-найменше четверть Москви.
Я не бачив Кремля від 1845-ого року. Через новий
дворець він багато стратив на своїй красі, але все-таки
він орігінально-гарний. Храм Спаса в-загалі, а головна
баня особливо — погані. Страшно невдатна величезна
будівля, зовсім як груба купчиха в золотім строю на
голові, всадилася на-показ серед Білокаменної. З Кремля
перейшли ми на «Большу Дмитровку». Зайшли до Олени
Константинівної Станкевич, до моєї давній знайомої,
напилися чаю, відіткнули й пішли до книгарні Н. М.
Щепкина. Звідти ще раз вернулися до Станкевичової,
де я стрів ще одну мою давній знайому, Олімпіяду Іва-
новну Мініцкую. Пообідали в Станкевички і в 6 годині
щасливо вернулися пішки дому, споминаючи проєле.

20. Мій нерозлучний товариш і провідник¹⁾ Михайло
Семенович нині ставив собі баньки, і я сам оден, від
10-ї до 4-ої години, місив Московське болото. Ранком
казаз я візникови вимастити чоботи добрим дегтем, ві-
брався і пустився через Тверську до Кремля. Налюбо-
вавшись старим красюком Кремлем, перейшов я до моло-
дого некрасюка Спаса, щоби оглянути різьбарські ро-
боти. Але мене не пустили й на подвір'я. «Не велики»,
сказав сторож. Я не суперечив і вернувся до Кремля.
Налюбувавшись ще раз старен'ким, вийшов я на Ільїнку,
а потім на Покровку. Зайшов я до А. А. Сапожнікова,

¹⁾ В автографі: чичероне.

МОГО ТОВАРИША В ДОРОЗІ З АСТРАХАНІ ДО НИЖНЬОГО. ХОРИЙ — НІКОГО НЕ ПРИЙМАЄ. І ДОБРЕ РОБИТЬ, бо я цілій обліплений болотом. Розпитав у будочника дорогу на почату й помалу поплився до Мокрицького. Відпочив у його, полюбовався шкідами моого незабутнього друга, не-біщика Штернберга і пішов до уральського козачини Савича. Взяв від його «Летопись Величка», которую він два роки тому дістав від О. М. Бодянського, щоби переслати (мені), а він тримав її у себе, сам не знає за-що.

Від Савича зайдов у гостинницю, напився чаю з бульками і через Страстний базар вийшов на Дмитровку. Потім до старого Пімена й рівно о 4 прийшов домів.

Вечером М. С. був готовий до нових подвигів і ми рушили до Станкевичів. Весело, безцеремонно побала-кали про Україну, про минувшину й на розстанні пода-рували мені В. А. Станкевич примірників творів Тютчева.

21. О 10-ій годині зрана пустилися ми з М. С. Шеп-кином, та вже не пішки але повозкою, оглядати Москву. По дорозі заїхали до його сина Миколи. Випили по шклянці чаю і рушили дальше. Заїхали, також по дорозі, до Кетчера, там застали Бабста. Кетчер подарував мені всі видання свого товариства, крім свого перекладу Шекспіра: він ще в друкарні; а Бабст подарував свою бесіду про помноження народного капіталу, видання того самого товариства. Випили у Кетчера по чарці сливянки й поїхали до Якушкіна. Господаря не застали дома, а люба господиня подарувала нам по примірнику портрета кн. Волконського, девабристі, і ми розкланя-лися й поїхали до «Красних ворот» до Забеліна. Це молодий ще чоловік, симпатичний, лагідної вдачі, що не мешкає в мешканні, а в бібліотеці. Він не цілком здоровий і я не рішився просити його, щоб показав мені Арсенал, де він служить як помічник Вельтмана. Від Забеліна поїхали ми до книгарні Н. М. і тут я роз-пращався з моїм провідником.

Гріх мені наріка-
мою ізду до Петербу-
тівся і познайомився
кілька літ не вдало-
лих без добра.

Вечер перебув я
симвочки. Хоч нині
чір співала мені на-
так сердечно, прета-
ходжуся на берегах
чаруюча співачка!

22. Одея з найра-
я молодівка, котрого в
першнього пробувани-
гій Тимофієвич Аксак
стареча постать! Він
їхали ми з Михайлова
родині. Він довідався,
і на-перекір лікарські
Ми бачилися кілька х-
била мене щасливим в
між моїми найяснішими

Після пісного обі-
ї домів з наміром при-
свата. Намір не удався
»Полярно-ї Зв'яз-дик о-
дині пішов і до Кремля
про цю византійську с-
вона й зробила-би на-
таки пілкогісенького
хрестний хід, прямо в
товпі, гармонії нема зо-
ще справляти-муть цю
вернув я до дому й д-

23. Христос воскрес
В родині Михайлова

кані до Нижнього. Хобре робить, бо я цілій будочника дорогу на крицького. Відпочив у незабутнього друга, негуральського козачини «Величка», котру він дядянського, щоби перебе, сам не знає за-що. ніцю, написавши чаю з пазар вийшов на Дми- й рівно о 4 прийшов

о нових подвигів і ми безцеремонно побалаші на розстанні пода-рінки творів Тютчева. Пішли ми з М. С. Шеп-кою, оглядали Москву. Миколи. Вилили по Вайхали, також по до-та. Кетчер подарував крім свого перекладу Бабст подарував свою го капіталу, видання у Кетчера по чарці Господаря не засталі а нам по примірнику приста, і ми розклани-ялися до Забеліна. Це було, лагідної вдачі, що отеці. Він не цілком із його, щоб показав помічник Вельтмана. ні Н. М. і тут я розв

Гріх мені нарікати на долю, що вона загальмувала мою їзду до Петербурга. За один тиждень я тут стрі-тився і знайомився з такими людьми, з якими я через кілька літ не вдалося би стрітитись. Виходить: нема лиха без добра.

Вечер перебув я у своєї любої землячки М. В. Мак-симовички. Хоч нині спастина пятниця, вона цілій ве-чір співала мені наші рідні, сердечні пісні. А співала так сердечно, прегарно, що мені вдавалося, що я зна-ходжуся на берегах широкого Дніпра. Чудесні пісні! чаруєша співачка!

22. Оден з найрадістніших моїх днів! Нині бачив я половіка, котрого не сподівався побачити за моого теперішнього пробування в Москві. Цей чоловік — Сергій Тимофієвич Аксаков. Щó за прекрасна благородна стареча постать! Він хорій і нікого не приймає. По-їхали ми з Михайлом Семеновичем поклонитися його родині. Він довідався, що ми знаходимся у його домі, і на-перекір лікарській забороні запросив нас до себе. Ми бачилися кілька хвилин. Але ці кілька хвилин зробили мене щасливим на цілій день і на все вістануття між моїми найяснішими споминами.

Після пісного обіду в Троїцькім ресторані пішов я домів з наміром приладитися до нічного кремлівського свята. Намір не удався мені. Прочитав статтю в 3 числі «Полярно-ї Зв'їзд» о записках Дацкової. О 11-їй годині пішов я до Кремля. Коли-б я першє нічого не чув про цю византійську старовірську урочистість, то може вона й зробила-би на мене якесь враження, а тепер таки нікогісенького. Світла мало, дзвонення багато, хрестний хід, прямо вяземський медник, несеться у товпі, гармонії нема зовсім, естетичного аї тільки — доки ще справити-муть цю японську комедію? О 3 годині вернув я до дому й до девятої спав сном праведника.

23. Христос воскрес!

В родині Михаїла Семеновича не заведено вро-

чистого обряду і не призначено часу на розговіння. Коли хто хоче! республіка! ще гірше, анархія! і ще гірше, блювнірство, богохульство! Відчуратися споконвічного звичаю об'їдатися і обиватися ві сходом сонця — та це ж просто наруга над святощами!...

О 10 годині прийшов до М. С. з святочним поклоном актор Самарін і прodeклямував йому миленьку епіграму Щербіни, яку тут і переписую:

Боже, въ какомъ я теперь упосыни
Съ »Вѣстникомъ Русскимъ« въ рукахъ.
Что за прекрасныя стихотворенія. — Ахъ!
Тутъ Данилевский, Плещеевъ таинственный,
Майковъ, нашъ флогерь поэть, —
Лучше же всѣхъ несравненный, единственный Фетъ!
Много нелѣостей (здѣсь) патетическихъ,
Множество фразъ посреди,
Много и риомъ... но красотъ поетическихъ,
Жди!

24. Ще раз бачився з Сергієм Тимофієвичем Аксаковим і з його симпатичною родиною, і ще раз щасливий. Чарівний дідусь! Він запрошує мене на літо до себе на село, і я мабуть не устоюся проти такого спокусу. Хиба що запопадива поліція не пустить.

Від Аксакова заїхали до В. М. Рєпіної, а від неї до актора Шумського. Вкусили свяченій паски з вестфальською колбасою і поїхали до Станкевичів. Не застали дома. Повернули до книгарні М. М. Щепкіна і Спілки, тут і лишилися обідти. Обід був за запрошенніми. Микола Михайлович обходив урочисто перенесення книгарні в новий дім і з цього приводу дав бенкет московській науково-літературній знаменитості. Молода, жива, поривиста, свободна! І яка це чаруюча знаменитість! Тут я застав Бабста, Чічеріна, Кетчера, Міна, Кроненберга-сина, Афанасєва, Станкевича, Корша, Крузого і багато інших; я стрівся і познайомився з ними,

як з давніми знацю повну радісті

гови, М. С. Щепкі

О 8-ї годині

музика й любителі

московськими мали

карта, Беттровена

ної гармонії пішов

шему».

25. Високолоб

мене обід, на котр

денми товаришів

діл ще не такий ст

старший; помимо с

для себе; солодкий

Амфітріон виголоси

А по обіді люба ха

пісень, і гости в

а я поїхал до Сергі

попрацювати в ним

вати його прекрасну

я у Аксакових і з т

співзах Надеждов

циро симпатизув У

О 9-ї годині поїх

аковими до Кошелев

маковим і во старим

спокійно, без наймен

зоді із свого 30-літ

ті з його товаришів

ремних келій, повні

разом, пережили сво

26. О 9-ї годині

і його родиною. Він

свою мізерію, поїхан

пакованій в вагоні, і

часу на розговіння. Коли
те, анархія! і ще гірше,
щуратися споконвічного
зі сходом сонця — та
ами...
С з святочним поклоном
йому миленьку епіграму

упоены
въ рукахъ.
оренія. — Ахъ!
ъ таинственный,
рвть, —
ий, единственный Фетъ!
тетическихъ,
ъ поетическихъ,

им Тимофієвичем Аксак-
овою, і ще раз щас-
просув мене на літо
устоюся проти такої
поліція не пустить.
М. Репнікої, а від неї
ваченої паски ввест-
Станкевичів. Не за-
ви М. Щепкина й
обід був за запрошен-
урочисто перенесення
приводу дав бенкет
наменитості. Молода,
це чаруєча знаме-
ніна, Кетчера, Міна,
жевиця, Корша, Кру-
ковськайомився з ними,

як з давніми знайомими, як з своїми рідними. А всю
цю повну радість я завдачу мому знаменитому дру-
гові, М. С. Щепкинові.

О 8-ій годині ввечір поїхали до купця Варенцова,
муанка й любителя штук. Тут я стрівся з декотрими
московськими малярами й музиками, та послухавши Мо-
царта, Беттровена і інших великих репрезентантів чут-
ної гармонії пішов о 11-ій годині до хати, «дивася быв-
шему».

25. Високоповажаний М. А. Максимович дав для
мене обід, на котрий запросив між іншими й ветхих
денъми товаришів своїх, Погодіка й Шевірева. Пого-
дік ще не такий старий, як я його уявляв собі. Шевірев
старший; помимо сивої голови, не викликує поважання
для себе; солодкий до нудкости старець. При кінці обіду
Амфітріон виголосив вірш, які сам зложив мені у честь.
А по обіді люба хазяївка відспівала кілька українських
пісень, і гости в захваті розійшлися, кому куди треба,
а я поїхав до Сергія Тимофієвича Аксакова з наміром
попрацювати з ним. Він спав, і я не мав щастя поцілу-
вати його прекрасну сиву голову. До 9-ої години перебув
я у Аксакових і з насолодою слухав моїх рідних пісень,
співаних Надеждою Сергіївною. Ціла родина Аксакових
широ симпатизув Україні і її пісням і взагалі її поезіям.
О 9-ій годині поїхав я з Іваном і Константином Аксак-
овими до Кошелєва; тут стрівся і познайомився з Хо-
маковим і єю старика, кн. Волконським, декабристом. Він
спокійно, без найменшої злости розповів мені деякі епі-
зоди із свого 80-літнього заслання; врешті додав, що
ті з його товаришів, яких поважали до самітних тю-
ремних келій, повіріли, а ті, що нудилися, по кількох
разом, пережили своє мордовання, між ними й він.

26. О 9-ій годині з'явила розстався з М. С. Щепкином
і його родиною. Він віїхав до Ярослава, а я, заіравши
свою мізерію, поїхав на залізницю і в 2-ій годині, за-
пакований в вагоні, покинув гостинну Москву. В Москві

найбільше тішло мене те, що я знайшов у просвічених Москвичів, а особливо в родині С. Т. Аксакова, дуже теплу привітність для мене і цире спочуття до моїх поезій.

27. О 8-ій годині ввечір громоносна льокомотива свиснула голосно й станула в Петербурзі. О 9-ій годині я був уже в мешканні моого сердечного приятеля М. М. Лазаревського.

28. По снігу й хляпавиці оббігав я пішки половину міста майже без потреби. По дорозі зайшов до гостинниці Клем і застав там Григорія Галагана, котрий тільки-що приїхав з Москви. Він передав мені лист Максимовича з його віршами, які він прочитав при обіді 25. марта, карту на побираання «Русско-ї Бесѣд-и» моого «Сретника», це-б то Яна Гуса, котрий знайшовся в Москві, а я йогоуважав за цілком пропавшого. О 3-ій годині я вернувся додому і обіймив мою щирого Семена Артемовського, а за пів години я був уже в його домі, як в своїй рідній хаті. Багато, пребагато ми згадали й перебалакали, а ще більше лишилось, чого ми не встигли ні згадати, ні переговорити. Дві години майнули швидше від однієї мінуди; я розстався з моїм любим Семеном, і о 6-ій годині ввечір пішли ми з Лазаревським до графині Н. І. Толстої.

Сердечніше й радістніше не стрічав, мене ніхто і я нікого, як стрітилися ми з мою святою виступницею і з графом Федором Петровичем. Ця стріча була сердечніша від всякої стрічі своїх. Багато хотів я виказати їй, і не сказав нічого. Нехай буде на другий раз! Пляшкою шампансько-освятили ми святе радістне побачення, і о 8-ій годині розійшлися.

Вечір перебули ми у В. М. Білозерського, мою соузника-сусіда з 1847. року. У його застав я моїх товаришів оренбурзьких: Сіраковского, Станевича й Желіговского-Сову. Радітна, весела стріча! Після сердечної бесіди та любих рідних пісень ми розійшлися.

29. О 10-ій годині ротою у начальника земляка моого Ів. Мина-пів офіціально, в згадалася десь з-боку оголити бороду, щоб на його патрона, гравитися як у голові.

Від Мокрицького сохий брук і відріз годин, а о 12-ій годині Василь Лазаревського причуд симпатичні лірдкість. Василь про свого приятеля, а м' життю: що земляк,

Вечір пішли ми хати живописного в Лекція про будову світеж не заїзві, але по городів і будівель, живі, як на меблевізах жають науку? Дивність плеще, цій забаллична товпа!

30. Замовив свою для М. А. Дорохової.

Шукав мешканців, дивлячись на погане остров, зайшов до арки про смерть Петровського ренка мати, вона в

Вечером графиня мене своїм знайомим, громадою. Вони вітали рого гостя. Спасибі

шов у просвічених Г. Аксакова, дуже спочуття до моїх носна льокомотива рбурзі. О 9-ій годині приятели

я пішки половину зайдов до гостинця, котрий тільки мені лист Максимітав при обіді 25. I Весільд-и» і мого лайшовсь в Москви, його. О 8-ій годині дірого Семена Аркадія уже в його домі, багато ми згадалилось, чого ми не. Дві години майався з моїм любимим мі мі з Лазарев-

трічав мене піхто ятою заступницею стріча була сердзато хотів я вийти вже на другий святе радистне по-

ського, мого соузстав я. моїх товараневича й Желі! Після сердечної ішліся.

29. О 10-ій годині зрана явився я Казанською сиротою у начальника канцелярії обер-поліцеймайстра, у земляка моого Ів. Мик. Мокрицького. Він приймав мене на-пів офіційно, на-пів фаміліярно. Стара знайомість згадалася десь збоку. На-сам-конець від мені порадив оголити бороду, щоби не зробити некористного враження на його патрона, графа Шувалова, у котрого я мушу ставитися як у головного моєго надзвірця.

Від Мокрицького пішов я знов шліфовані вже висохлі брук і вправлявся в цій ніжній штуці до 12-ої годині, а о 12-ій годині поїхали з М. Лазаревським до Василя Лазаревського. Ці гарні браття Лазаревські на-причуд симпатичні люди, і всі шість, як оден. Замітна рідкість. Василь приймав мене як давно невиданого свого приятеля, а ми в ним стрічахся перший раз в житті: що земляк, то земляк!

В-вечір пішли ми до цирку-театру дивитися я слухати живописного викладу геольгії професора Роде. Йскуся про будову світа прегарна, я астрономічні образи теж не зайді, але по-що ці нуждені, суздалські види городів і будівель, які обирають штуку? і по-що ці живі, як на меблевих обоях узори, що круться я обирають науку? Дивно! а ще більше дивно, що публичність плем'є, цій «балаганний» дриня Товца. Та ще столовна товна!

30. Замовив свою фотографію в шапці і в кожусі для М. А. Дорохової.

Шукав мешкання Бабста і не зайдов. Жаль. Не дивлячись на погане веремя, перейшов на Василівський остров, зайдов до артиста Лаврова і від його довідався про смерть Петровського. Страшна новина! Відна старенька мати, вона не пережеве той новину!

Вечером графиня Настасія Івановна представила мене своїм знайомим, що нині зібралися у неї великою громадою. Вони вітали мене, як давно дожданого й доброго гостя. Спасибіг ім! Бояси, щоб не зробитися

мені модною фігурою в Петербурзі. А воно щось на те виглядає.

31. З артистом Лукашевичем був в Ермітажі. Новий будинок Ермітажа видається мені не таким, як я собі його уявляв. Блеску й пишності багато, а краси мало. І в цім величнім храмі штуки відбились тяжка касарняна лаба «незабутнього» вивченого медведя.

О 3-ї годині вернувся я домів і ліг, аж ось прийшов до мене давній знайомий і цирк земляк, хоч і не забутій, але якось з пам'яті утрачений, Л. Н. Даюбин. Згадали давні часті й пішли до готелю «Париж» обідати. По обіді перейшли по Невському й на-нині розсталися.
— Вечір перебув у Семена.

Квітень.

1. Дурять і обдуриються. Добре було-би, коли-б це лучалося тілько в перший день квітня... Звідки вважає цей дурний звичай?

Довго волочився по Невськім Проспекті без всякої цілі. Потім перейшов на Бассейну, найшов мешкання Кокорєва, а самого господаря не застав дома. Обідав у Біловерського. По обіді дістав карту від графині Настасії Івановни, і вечером пішов до неї. Нічого пильного не було: вона по-просту хотіла побачити мене. Добра душа! До графині приїхав Сошальський і завіз мене до землячки М. С. Кржисевички, которая нині святкує свої іменини. Ми з нею не бачилися від року 1845. Ледве трохи постарілася, на-диво землячка!

2. О 1-ї годині Сошальський повіз мене до землячки Ю. В. Смирнової. Я зізвав її в році 1845. наївно милою інституткою, а тепер — чорт-зна-що: грає ролю великої дами, а не подобає і на путню покоївку! Від Смирнової поїхали до Градовича, також старий знайомий.

Від Градовича зайдов я, вже без Сошальського, до ресторану Палкіна; пообідав і вернув домів.

Вечером, у цирку
вого коня». Величия
Петров і Семен слав
А інше — пусте.

3 Навукодоносара
»Въ давно пр

3. Ледве встиг я
ній куплет цього пр
в перекладі В. Курочки
як прийшов до мене
за ним Круневич, а
запросив мене на обі
де-небудь сковатися.

Побідавши не зон
Ледве зробили кілька
сутного вічного жида
лися в ним довший ча
після його вказівок в
міться, не знайшли, та
кана. По дорозі зайш
мене в широко радостн
лякі речі прочитав на
бачого Бенкета« Барб
цей пішний переклад

4. Каменецький д
писані Кулішем, окрім
вібр та взятися до ви
до цензури?

О 3-ї годині поо
всім в-миру, а вечір пе

5. Приїздний Сема
ним і з Даюбіним. Я
Під притокою недуги

¹⁾ В автографі цілій вір

і. А воно щось на
ув в Ермітажі. Новий
е таким, як я собі
агато, а краси мало.
ася тяжка касарніна
веда.

і ліг, аж ось прий-
рий земляк, хоч і не
еній, Л. Н. Даюбин.
елю «Париж» обідати.
ї на-нині розсталися.

е було-би, коли-б це
ни... Звідки ваявся

Проспекті без всякої
ї, найтов мешкання
застав дома. Обідав
арту від графині На-
о неї. Нічого пиль-
ла побачити мене.
Сошальський і завіз
ки, котра нині свят-
лисся від року 1845.
землячка!

повіз мене до зем-
році 1845. наївною
гана-що: грає ролю
тию покоївку! Від
акож старий знайо-

ез Сошальського, до
кув домів.

Вечером, у цирку-театрі дивився я і слухав «Бронзо-
вого коня». Велична вистава й більш нічо. Оден дідусь
Петров і Семен славно піддержали «Бронзового коня».
А інше — пусте.

3 Навуходоносора (із Веранже, В. Курочкина):

»Въ давно прошедшіе вѣка,« і т. д.¹⁾

3. Ледве встиг я покласти перо, дописавши остан-
ній куплет цього прегарного твору (вірш Веранжера
в перекладі В. Курочкина, «Въ давно прошедшіе вѣка»),
як прийшов до мене Каменецький, за ним Сіраковський,
за ним Круневич, а на закінчення Даюбин, котрий і
запросив мене на обід. От тобі й листи! Треба буде
де-небудь сковатися.

Пообідали не зовсім в-міру, вийшли ми на вулицю.
Ледве зробили кілька кроків, як стрітили всіди при-
сутного вічного жида, брехуна Елькана. Проходжува-
лися з ним довший час, а разставшися, пішли шукати
після його вказівок мешкання актора Петрова. Розу-
міється, не знайшли, та тільки вилася всевідущого Ель-
кана. По дорозі зайдли до Бенедиктова. Він приймив
мене з широкою радостю, і після довшої бесіди про всі-
лики речі прочитав нам на мою просьбу дещо з «Со-
бачого Бенкета» Барбера. Аж тепер я впевнився, що
цей пишний переклад зробив дійсно Бенедиктов.

4. Каменецький доручив мені всі мої вірші, пере-
писані Кулішем, окрім «Бретика». Треба буде зробити
вибір та взятися до видання. Але як мені доступитися
до цензури?

О 3-ій годині пообідав в Даюбіном, також не зо-
всім в-міру, а вечір перебув у Семена.

5. Приїздний Семаковський просить мене, обідати з
ним і з Даюбіним. Я спав і мене, спасибі, не збудили.
Під притоку недуги я не поїхав на люкулівський

¹⁾ В автографі цілій вірш.

обід. Бог з ніки! чоловікови непривиклому можна на-
добре захорувати. — Вечір перебув у Галагана.

6. Мав велике нещастя, убратаися у фрак і ставитися перед своїм головним надворцем гр. Шуваловим. Він приймив мене по-просту, не формально, а що найваж-
ніше без пригожих до слухаю наставів, і тим зробив на мене користне враження. — При цій нагоді я познайо-
мився з дружинкою начальника канцелярії, обер-поліцей-
майстра І. М. Мокрицького. Вона Світка з-роду і справ-
дішна моя землячка. Ми з нею стрітилися як давні
знайдомі.

Попрощавшись з любою землячкою, пішов я до ака-
демії мистецтва на виставу. Пейзажі, скорше ніж другі
образи, кинулися мені в очі. Калам має сильний вплив на пейзажистів. Самого Калама два твори не першої
вартості. Вечір був у графині Настасії Івановни, чув
перший раз гру Антона Контского і особисто познайо-
мився з поетом Щербино.

Був намір поїхати в Павловськ до старого Бюро. Але перешкодив тому доброму намірови артист Соко-
лов, до котрого я зайдов по дорозі; перебув у його
до 4 годин і спізнився до поїзду. Непростима розсія-
ність!

Вечером пішли з Михайлом до Семена й не застали
його дома.

8. Хіснувшись гарною погодою, пустився я пішки в Семенівський полк, шукати мешкання Олейнікова. Мешкання знайшов, а господаря не знайшов, і перейшов на Бассейну до Кокорєва. І цього письменника-торговця не знайшов дома. По дорозі зайшов на Літейну до Василя Лазаревського, відпочав трохи і пустився пішки на велику Под'яческу до Семена, обідати. По обіді вий-
шли на вулицю і поступили до бідного, безталанного генерала Корбе. Плаче бідний не тому, що із служби прогнали, а тому, що не дали Станислава. Бідний, не-
щасливий чоловік!

Вечір зайшов Круневича. Крім меними й дві знамениті кої севастопольської нерал Хрулев. Ця о приборканою.

9. Відплатився

10. Відвідав москівського Рамазанова й ставу, та не повелось в театрі «Москаля Чарівниця».

11. Поручив Камінському дозвіл, на під фіrmою: «Посей»

Зайшов по-дорозі тільки потовстів. А Яковлевна зробилася Змінчий пол!

Забіг до Семена, Корбе обідати. Скучиняла ще вояки.

Вечером у Вілозековського¹⁾ (Сові) і діє не тілько не поет, але

12. Сніг, хлапави-
це, ми, себ то, і Семенівській, поднібитися на
простуди, вступили до й проковтнули по десерті до графині Настасії Івановни, давала своїм численними
мого повороту. При о-
коротеньке слово на че-
мого невільного довго-

¹⁾ Він звався: Жеглізовим.
П. т. IV.

спривіклому можна на-
сбув у Галагана.
тился у фрак і ставитися
и гр. Шуваловим. Він
рмально, а що найваж-
аставів, і тим зробив на-
ї ції нагоди я познайо-
канделярії, обер-поліці-
а Світка з-роду і справ-
ко стрітился я в давні

ничкою, пішов я до ака-
важі, скорше ніж другі
лем має сильний вплив
два твори не першої
Настасії Івановни, чут
ого і особисто познайо-

ськ до старого Бюро.
намірови артист Соко-
дорозі; перебув у його
ду. Непростима розсія-

до Семена й не застали
ю, пустився я пішки
мешкання Олейникова.
не пішов, і передішов
о письменника-торговця
ов на Літейну до Ва-
хах і пустився пішки
обидти. По обіді вий-
бідного, бентзального
е тому, що із служби
таницлава. Відний, не-

В-вечір зайшов я до свого товариша з заслання, Круневича. Крім многих Поляків були й Москалі, між ними й дві знаменитості: граф Толстой, автор салдацької севастопольської пісні, і оборонник Севастополя, генерал Хрулев. Ця остання знаменитість видалася мені приборканою.

9. Відплатився за непомірну вечірку у Круневича.

10. Відвідав московського знайомого, Безобразова, потім Рамазанова й Михайлова. Хотів пройти на виставу, та не повелось; цар перешкодив. Вачів у цирку-театрі «Москаля Чарівника». Чарівний Семен! а там — дурниця.

11. Поручив Каменецькому, старатися в цензурі Комітеті дозвіл, надрукувати «Кобзаря» і «Гайдамаки» під фірмою: «Посей Т. Ш.» Щó в цього буде?

Зайшов по-дорозі до артиста-співака Петрова. Він тільки потовстів. А вона — ух! З миленької Анни Яковівної зробилася поважна, а все таки мила бабуся. Змінчившій пол!

Забіг до Семена, випив чарку горілки і пішов до Корбе обідти. Скучно й брудно, як у старого парубка, та ще вояки.

Вечером у Біловерського слухав нову драму Желя-
ковського¹⁾ (Софі) і доказав Сіраковскому, що Некрасов
не тілько не поет, але й віршописець партакцький.

12. Сніг, хлапавиця, паскуда. Не вважаючи на все це, ми, себ то я, Семен і М. Лазаревський, пішли до академії, подивитися на виставу. Щоб забезпечитися від простуди, вступили до Смуррова, випили по чарці джіну й проковтили по десятку устриць. З вистави пішли до графині Настасії Івановни на прошений обід, який давала своїм численним близьким приятелям з-приводу моого повороту. При обіді граф Федор Петрович сказав коротеньке слово на честь милостивого царя. А на честь моого невільного довгого терпіння виголосив майже лі-

¹⁾ Він звався: Жегліговський.

ПІ. Т. IV.

беральну промову Микола Дмитрієвич Старов, потім Щербина, а на сам кінець сама графиня Настасія Івановна. Мені було її приємно й заразозі ніжково. Я не сподівався для себе такої великої честі. Для мене це було щось цілком нове. Семен завважав, що при обіді всі були бліді, охлялі й зелені, крім нещасного вигнання, се-б то мене. Чудний контраст!

По обіді півзі мене Сошальский до землячки М. С. Кржисевич, а о першій годині до Бореля, а від Бореля до Аольфіни, де я його й лишив.

13. Від М. Д. Старова ми з Семеном поїхали до М. В. Остроградського. Великий математик приймив мене з розпростертими раменами, як земляка і як члена родини, що кудись на-довго буде виїхав. Спасибіг йому. Він з родиною іде на літо в Україну: запросив бі, каже, до себе і Семена, та бойтесь, що в полтавській губернії не стане сала прохарчувати його.

Обідал у Семена; вечір провів у графині Настасії Івановні; слухав віршів Юлії Жадовської. Нещаслива, бідна дівчина!

14. Семен познайомив мене з дуже порядним молодим чоловіком, з В. П. Енгельгардтом. Багато, пре-багато зворушилося у мене в душі при стрічі — з сином моого колишнього пана. Але забуття минулому, а мир і любов теперішньому.

Вечером Грицько Галаган познайомив мене з чернігівськими земляками, з Карташевськими. Ввічливі, милі землячки.

15. З волі графині Н. І. представився шефови жандармів, князеви Долгорукову. Я вислухав його відповідний до нагоди, але ввічливий настав, і на тім скінчилася авдієнція.

Вечір перебув у земляка Трохіма Тупіці, де стрінувся з Громекою, автором статті «Про поліцію» і «Про хабарі». Познайомився із старим Персидским, деабристом.

16. Грицько Га-
йому мій »Весняний
а він, щоб не бути
вірші Хомякова¹⁾:

І. Н. Даюбина
не остатися в довгу,
лодим генералом Кр-
зважаючи на молоді
несимпатичним. А і
показався якимсь пр-

В вечір Мей
ковську мову того сам-
списав я для Галаган

17. М. Д. Старов
писану промову, котр-
у графині Н. І. Толст-
гаю її до свого Дне-
чилося, і тим усунено
нарушимо скромності
доброму ділу й приде-
відчуває вагу цього д-
бачити того Шевчен-
чих обставин в сувор-
ослав духом, не впад-
до своєї долі тяжкої,
приклад для всіх на-
Вже це одно достойні
Позвольте-ж піднести
котрій своїми стражд-
дійсно моральну прир-
неможливо побороти.

В. М. Білозерськи

¹⁾ В автографі »Днівни-
ківського на брань сяяную-
руково.

²⁾ В днівнику вислано

Світ Старов, потім Щербина, Настасія Івановна. Я не сподіався, а він, щоб не бути мені довжником, списав прегарні вірші Хомякова¹⁾:

І. Н. Дзюбіна познайомив я з Семеном, а він, щоб не остатися в довгу, задумав угостити мене якимсь молодим генералом Криловим, земляком із Харкова. Не зважаючи на молодість і привязність, генерал показався неспіднівким. А його обід, майже царський, також показався якимсь притенсійним.

Ввечір Мей прислав мені свій переклад на московську мову того самого «Весняного вечера», що вранці списав я для Галагана. Спасибіг йому.

17. М. Д. Старов прислав М. М. Лазаревському написану промову, котру виголосив в мою честь на обід у графині Н. І. Толстої. Яко річ дорогу для мене втігло й до свого Дневника: «Нещастя Шевченка скинчилось, і тим усунено одну в величезних кривд. Ми не нарушимо скромності тих, котрих заходи сприяли цьому доброму ділу й придали собі відчіність кожного, хто відчував вагу цього діла. Ми скажемо, що нам радістю бачити того Шевченка, котрий перед страшними вбийчими обставинами в суворих мурах „казарми смердячої“ не ослаб духом, не вів у розп'яку, але заховав любов до своєї долі тяжкої, бо вона благородна. Це високий приклад для всіх наших сучасних артистів і поетів. Вже це одно достойне зробити Шевченка безсмертним. Позвольте ж піднести тост подяки за того Шевченка, котрий своїми стражданнями піддержав святу віру, що дійсно моральну природу чоловіка жадним обставинам неможливо побороти. Н. Старов. 12. квітня 1858.²⁾

В. М. Білозерський познайомив мене з професором

¹⁾ В автографі «Дневника» вписаній вірш Хомякова: «Тебя избралъ на бранъ синтуюе не Шевченковою, а мабуть Галагана рукою.

²⁾ В дневнику вписано російською мовою.

Кавеліном. Пригадно-симпатичний чоловік. Також познайомив мене з трьома братами Жемчужніковими. Чарівничі браття!

Ввечір в цирковім театрі слухав опера «Жизнь за царя». Тенієльний твір! безсмертний М. І. Глінка!

Петров у ролі Сусаніна, як перше гарній, і Леонова у ролі Вані гарна, та не Петрова, котру я чув 1845 р.

18. Одергав дуже любий лист від любого Сергія Тимофіївича Аксакова. Відповів завтра, бо нині я все розвався до своєї «Лунатики». Колиб не перешкодив мілій Сошальський, я скінчив-би «Лунатику». Та ба, треба було покинути нематеріальне слово і взятися до матеріального діла, це-б то до важкого обіду.

Вечером, з тим самим ввіличливим Сошальським, поїхали ми до мілої ї талановито-голосистої співачки мадмазель Гринберг. Там стрінулися з Бенедиктовим, Даргомижским із архітектором Кузьміним, старим, добром знаюшим. Мувицальна наслода скінчилася смішним мильканням Даргомижского. Як мишена у кігтих кота, а йому пlessкають. Дивні люди, отсі мельомани, а ще дивніші такі співаки, як Даргомижский.

19. Вчера Сошальський запрошив мене в Михайлів Л. на борці з сушеними карасями й на вареники. А нині графиня Н. І. запрошує картоко до себе на обід і обіцює познайомити з декабристом бароном Штейгелем. Ми поставили декабриста вище борцу з карасями, і за це спровізерили були покарані бароном: він не прийшов на обід. Здивачливий барон!

При обіді познайомився я з адміралом Голініщевим. Він товариш-графа Федора Петровича. Простий і, здається, гарний чоловік.

Вечір провів я у Галагана. Він прочитав опис свого будинку, котрий він збудовав в Прилуцькім повіті на давній український лад. Панська вигадка, але гарна і варта наслідування.

20. Обідав у Д. Галаховим, автором

21. Без всякої в вечір пішов до театра увертюра в «Вільх»

Хвалений тенор оплескують. Семен, волі гарний.

З театру пішов Д. Кавеліна. З разом Славян ми перейшли сиділи до 8-ої години школістроство.

22. Також без тілько-ж вже не сам, Семеном, пішли ми дібавлялися до другої порожні.

23. Вчера умовили годині поїхати оглянути погоду гарна, його називають. Ми тали Гумбольдта «Коетаряли приговорку»:

Пляни мені ніколи мовати собі тої приєднані примірі. Виходячи так час до обіду: на виставі на виставу; професора, потім до біфіні Н. І. і тут остана вийшло так: В-перші латова й Борісольща, Ми на-скорі обійшли час до обіда провели ний невдачою.

й чоловік. Також по-
Жемчужніковими. Ча-

ухав оперу »Жизнь за-
ний М. І. Глінка!

перше гарний, і Леонова

, яку чув 1845 р.

ист від любого Сергія

затвердив, що нині я все

иб не перешкодив ми-

ннатику». Та ба, треба

також і взятися до мате-

го обіду.

Сошальським, поїхали

до стісті співачки мадмуаз-

елі Бенедиктовим, Даргоми-

жіним, старим, добрым зна-

чичливим змішаним мяв-

лення у кігтах кота, а

також мельомані, а ще див-

чий.

Вісив мене з Михайлом

і на вареники. А нині

до себе на обід і обіцює

ком Штейгелем. Ми по-

їхали з карасями, і за це

воном: він не прийшов

адміралом Голініщевим.

Івановича. Простий і, зда-

ється, прочитав опис свого

Прилуцьким повіті на

ка вигадка, але гарна

30. Обідав у Д. Кавеліна й там познайомився з
Галаховим, автором »Русск-ої Хрестоматії«.

21. Без всякої цілі волочився до обіду по місті, а
ввечір пішов до театру. Спектакль в загалі був добрий,
а увертура з »Вільгельма Телля« чаруюча.

Хвалили тенор Сетов нище середньої міри, а його
оплескують. Семен, в ролі батька Лінді-ді-Шумані, до-
волі гарний.

З театру пішов до Біловерського й застав у його
Д. Кавеліна. З розмови про минувшу й будучу долю
Славян ми перейшли до психольогії і фільософії і пере-
сиділи до 3-ої години зрана. Школирство, але чарівне
школирство.

22. Також без всякої цілі волочився до обіду,
тілько-ж вже не сам, але з Семеном. Вечером, знова з
Семеном, пішли ми до землячки М. Л. Мокрицької і за-
бавлялися до другої години, переливаючи з пустого в
порожнє.

23. Вчера умовилися ми з Семеном, щоби нині о 1-ій
годині поїхати оглянути дачі. Рівно до 12-ої години
була погода гарна, потім упав дощ «затяжний», як
його називають. Ми пересиділи цілій день дома, чи-
тали Гумбольдта »Космос«, та дивлячися у вікно, по-
втаряли приговорку: »От тебе, бабо, Юр'їв день!«

Плані міні ніколи не вдається, а я не годен від-
мовити собі той присміти, щоб не снувати планів.
Нині приміром. Виходачі з дому, я поділив був собі
так час до обіду: на-перед зайти до академії і поди-
вятися на виставу; потім до Йордана, свого будучого
професора, потім до барона Кльодта, а врешті до гра-
фині Н. І. і тут остатися на обід. Такий був проект,
а вівшло так: В-перший салі академії стрінув я Зімбу-
латова й Воріспольца, моїх старих, сердечних другів.
Ми на-скорі обійшли виставу, пішли до Зімбулатова і
час до обіда провели на споминах. Я цілком вдоволе-
ний невдачою.

Вечером вибралися ми з Михайлом до брата його, Василя, та зайшли до Семена і там провели вечір. Тож невдача.

25. О 10-ій годині зрана пішов попрощатися з А. Н. Мокрицким; він йде до Москви. По дорозі зайшов до М. І. Сухомлінова й до барона Кльода та полюбався памятником «незабутнього» й зайшов до академії на виставу. В першій салі стрінувся з Жемчужніковим, а в останній з Семеном. Вечером були з Семеном у Н. И. Петрова і слухали безконечних і безплодних толків про еманципацію. З академії поїхав з Семеном на «Петербургську Сторону» шукати дачі. Дачу знайшли, дали задаток і о 6-ій годині в вечір приїхали домів.

26. На обід у Сошальського познайомився особисто з поетом Курочкиним і з його братом Миколою, годиним, молодим чоловіком. Поет Курочкин багато обіцює в будуччині. Даї Воже, щоби надії сповнилися!

27. Обіцяв обідти у артиста Лукашевича і із-за розсіяності збрехав.

28. Сошальський подарував мені стінний годинник, а Василь Лазаревський термометр. З ласки добрих людей мали головні струменти для досвідів з акватітою. А коли-ж я возьмуся до самих досвідів?

29. Пішов я до Дзюбина. Не заставши його дома, попросив о сідання і ліпшив йому за почастунок рукопись, яку мав припадком при собі: «Послані до мертвих, живих і ненароджених земляків», та в розсіяності поставив надпись: «на память 1-ого мая».

30. Пішли з Семеном в Літній Сад з наміром оглянути памятник Крілова. По дорозі вступили до Казанського собора, оглянути образ Брюлова. Та ба, премудрі похи поставили його так розумно та вдатно, що й котачими очима не можна його добачити. В Літнім Саді оглядали ми памятник Крілова, прославлений «Челюкою» і іншими газетами. Він не вразливий від Алеутських болванчиків. Безсвестні газети! Замість величавого

старця барон Клодд дуті з азбукою, і укацілі, виліпивши цю модель для дітей, а ніяк для великого поета, і

Обиджені барони Біржу. Полюбувались йшли город, подивили на стalu виставку мініатюр Бін і тут виставив тяжке вражіння!

Находившися до йшли частину бульвару акватітнами, взяли по В-вечір був у Бін

1. Рішили ми з вечором піти в Екатеринівську публіку.

О 1-ій годині пішли виставу, і зайшлі до Остроградського пішили до Остроградського вдалося: він і його супровід хід. Ми те саме зробили, вернулися домів. О 8-ій Екатерінгофу до Білого дому 1-ої години.

2. Були з Семеном і його нового різьбарства. числа останків давнини тажі; мабуть позбирало гадка! У відділі нової своєю «Уміраючою» покійний Ставассер склали музей стародавніх

хайлом до брата його,
ім провели вечір. Тож

в попрощатися з А. Н.

По дорозі зайшов до

льода та полюбовався

шов до академії на ви-

з «Жемчужником», а

ули з Семеном у Н. И.

безплодних толків про

з Семеном на «Петер-

Дачу знайшли, дали

их хали домів.

познайомився особисто

братью Микою, год-

урочкин багато обіцю-

вадій сповнилися!

та Лукашевича і із-за

мені стінний годинник,

З ласки добрих лю-

досвідів з акватінтою.

освідів?

е заставши його дома,

за почастуванок руко-

бі: «Послані до мертв-

ників», та з розсіяності

го мая.

їй Сад з наміром огля-

ді вступили до Казан-

Брюлова. Та ба, пре-

бузумно ти відтило, що

того добавити. В Літнім

за, прославлений «Пче-

ларний від Алеутських

її Замість величавого

старца барон Клодт посадив лакея в нанкіновім сур-

дугі з азбуковою і указкою в руці. Барон мимоволі досяг

цілі, виліпивши цю мізерну статую і барельєфи — іменно

для дітей, а ніяк для дорослих. Бідний барон! образив

ти великого поета, і також мимоволі!

Обиджені бароном, взяли ми «Іллік» і попили на

Біржу. Полюбувалися величавою біржевою салею, пере-

йшли город, подивилися на малп та палугаїв і зайшли

на сталу виставку мистецьких творів. Бідний Тиранін!

Він і тут виставив свою хоровиту мазанину. Сумне і

тяжке вражіння!

Находивши до втоми, перепили ми Неву, пере-

йшли частину бульвару, у вікнах Даціро полюбувалися

акватінтами, взяли повозку й поїхали домів на обід.

Вечір був у Білозерського й у Круневича.

Май.

1. Рішили ми з Семеном провести день як-будь, а

вечером піти в Екатерингоф, подивитися на святочну

публику.

О 1-ї годині пішли ми з Семеном до академії на

виставу, і зайшли идо графині Н. І. Не застали дома

її пішли до Остроградського, щоби там і пообідати. Не

вдалося: він і його стара недужі, а діти пішли на про-

хід. Ми те саме зробили, і погулявши по Набережній,

вернулися домів. О 8-ї годині в вечір пішли замісць до

Екатерінгофу до Білозерського й весело балакали до

1-ої години.

2. Були з Семеном в Ермітажі, в відділі давнього

її нового різьбарства. Я не уявив собі такого великого

числа останків давнього й нового різьбарства в Ермі-

тажі; мабуть позбиралі їх із усіх палаців: дуже гарна

гадка! У відділі нової різьби мене вчарував Тенеріні

своєю «Уміраючою Душеною» і до обиди розчарував

покійний Ставассер своєю нікчемною «Русалкою». Ми

оглянули музей стародавностій, бібліотеку, й на тім, на

перший раз, скінчили. Увага втомилася. Салі музея оздоблені з більшим спаком, ніж галерія образів.

З Ермітажу пішли ми на виставу цвітів. Предивна пишнота цвітів і ростин! Але густа товща гарненького жіночтва перешкоджає любоватися в-половні творами Фльори. В товні гостий стрінув і старих другів моїх, Маслова й товстюка Серъюжу Уварова. Не графа, а просто Уварова.

3. Був у Ермітажі, сам оден, без Семена. Його втомила вчера галерія антиків і старовини, і він відмовився іти зо меню. Ледаць! В Ермітажі стрівся я і познайомився із знаменитим ритовником Йорданом. Він чув о моїм намірі взятися до акватинти й предложив мені свої услуги в цім новім для мене ділі. Утішений його мильм та ширим предложенім, обійшов я два рази всі салі, щоб дібрати образ на першу спробу вибраної мною штуки. Після уважного огляду я опинився на ескізі Мурілля «Свята Родина». Простосердній, любий твір. Я не бачив образу з таким змістом, до котрого ця назва так приставала би, як до геніального парису Мурілля. І так, при помочі Божії і Йордана, беруся до проби, а відтак і до Мурілля.

О 4-ій годині покинув я Ермітаж і пішов на виставу цвітів. Чарівний перехід! Уважним огляданням протягом кількох годин творів великих майстрів я втонувся, отяжів духом, а тут нараз жива, свіжа краса природи й штуки обхоплює мене й обновляє. Ріжноманітна зелень, множество свіжих розкішних цвітів, музика, а на довершення чарів гурти прегарних молодих, свіжих, як цвіти, жінок. Я обіцявся прийти о 5-ій годині на обід до Уварових, а забавився в цім раю до 6-ої години. О столице!

Вечером передавав я свої вражіння Семенові і його любій Александру Івановні.

4. Був у Ф. І. Йордана. Щоб за приязній та любий чоловік і артист, а до того чоловік живий, що між

ритовниками рідко тягом одної години і заявив готовість, буде залежати. Я ровінник.

Від Йордана залишив пішов до розмови. Тож за вказівками, не було мови. Займаніром, пообідати і що мій товариш до А. А. Сапожников, та. Я пустився до його мене, по причині супутника, я струсилося тежило, я струсилося до чернігівського зебідів.

Увечір поїхали були тут до білого

5. В Ермітажі стояли кількою любими образів і антиків, пішахілов до виїзду своїх з К. П. Брюловим дивну, непривичну скінливого Рембрандта в з Михайлівом, пішахілов ученика й любимца вторині мені слова Мартьяна внеможні ясніти.

Із Служинським його дома. Вечером я й також не застали його дома.

6. З Семеном я застали його дома.

нилася. Салі музея оз-
галерія образів.

став цвітів, Предивна
густа товна гарнень-
ватися в-повні творами
и старих другів моїх,
варова. Не графа, а

без Семена. Його вто-
аровини, і він відмо-
Ермітажі стрівся я і
оником Йорданом. Він
акватінти й предложив
мене ділі. Утішений
см, обійшов я два рази
першу спробу вибраної
гляду я опинився на
Простосердній, любий
містом, до котого ця
еніального нарису Му-
ї Йордана, беруся до

кітаж і пішов на ви-
Уважним огляданням
лих майстрів я вто-
з жива, свіжа краса
ї обновляє. Ріжно-
рохізних цвітів, му-
ти прегарних молодих,
ався прийти о 5-ї го-
авився в цім раю до

кіння Семеної і його.
за приязний та любий
ковік живий, що між

ритовниками рідко трапляється. Він (показав) мені про-
тягом одної години всі способи ритовництва акватінтою
і заявив готовість, помагати мені усім, що від його
буде залежати. Я розстався з ним, як на-пів будучий ри-
товник.

Від Йордана зайшов я ненадовго до графині Н. І.,
а від неї пішов до ритовника й печатаря Служинського,
тож за вказівками, застав його при обіді, і про діло
не було мови. Зайшов до старих другів, Уварових, з
наміром, пообідати в них. Старий Уваров сказав мені,
що мій товариш дороги від Астрахані до Нижнього,
А. А. Сапожников, тут, і завтра від'їжджає до Москви.
Я пустився до його, застав дома, та він не приняв
мене, по причині скорого обіду. Це мене трохи забе-
технило, я струсила іші від ніг своїх і по дорозі зайшов
до чернігівського земляка Н. И. Петрова, де гаразд по-
обідав.

Увечір поїхали в Семеном до графині Н. І. і про-
були тут до білого дня.

5. В Ермітажі стрів товариша з академії, Михайлова,
колишнього любимиця К. П. Брюлова. Обійшовши галерії
образів і антиків, пішли ми до «Льондана» сидати. Ма-
хайлів до виїзду свого з Риму в Мадріт бачився часто
з К. П. Брюловим у Римі і розповів мені про його
дивну, цечувану скнарість. Великий Брюлов переміг ве-
ликого Рембрандта в цій тасмничій штуці. Розставшися
з Михайлівом, пішов і обідати до Лукашевича, також
ученика й любимиця великого Брюлова. Лукашевич по-
вторив мені слова Михайлова з варіціями. Окрім мо-
рального знеможення таке явище нічим не дастися ви-
яснити.

Із Служинським зайшов до Н. И. Уткіна й не застав
його дома. Вечером з М. Лазаревським пішли до Семена
ї також не застали дома.

6. З Семеном поїхали ми до Енгельгардта й не
застали його дома. Зайшли до землячки М. С. Кржи-

севички: вона нас привітала — жвава, весела, молода, як і десять літ тому на-зад. Чудна молодиця! Її горе не береться, а горя у неї немало. Вона цими днями вернулася з Москви й привезла мені три мішки поклонів від моїх московських приятелів. Гостинна землячка запросила нас на свідання, а ми не відмовилися.

Гаразд поснідавши її весело побалакавши, ми^є брали вже шапки в руки, коли увійшов Громека, а з ним якийсь київський земляк. Громека, як кум, замісць руку, поцілував ногу хазяйки. Ніжність отся не подобалася нам, і ми скоро пішли.

Семен з якоїсь потреби зайшов до Юзефовича, обер-секретаря синода, та й мене потягнув за собою. Новий знайомий, хоч він і привітний, мені не сподобався. Може тому, що він рідний брат київського Юзефовича, врадника.

Розпрашавши з новим знайомим, поїхали ми обидати теж до нових знайомих, до Степановичів із Харкова. По обіді Семен пішов до театру, а я до Сухомлинова, де стрінув старого знайомого її земляка, академіка Нікітенка. Із декламатора-актора-професора Нікітенко перемінився у простого, любого дідуся, котрий у розмові не цурався українських слів. Мила переміна!

7. Від 10-ої до 12-ої годин Семен з своїм учеником співав дуети, А. І. аккомпаніювала їм на фортепіані, а я прислухався і від часу до часу олескував. З якою тримтачною втіхою я в Новопетровській кріпості уявляв собі подібну сцену; а тепер, коли моя горячкове дожидання здійснилося, я дивлюся і слухаю, якби цілком звичайну річ. Дивний — чоловік в-загалі, а між другими і я.

По дуetaх вийшли ми з Семеном на вулицю без ніякого наміру. Поступили до музикального магазину Пеца, побалакали, а потім зайшли до артиста Соколова; полюбувалися рисунками наших земляків і землячок і пішли до Дзюбина; не застали дома. Зайшли до М. Лা-

заревського, теж не діждавши Юзефовича.

8. Написав лист почту і вібрався їті увійшов Н. Курочкин мінівся. Замість до меня, щоб побалакати мене не було дома. І нема. Пішли в ре-

9. Був намір, ви не згодився, і я пускав Старова. Дожидаючи ловини Крестовського і дішки вернувся до

Вечір були з Старовом, багато й прегарно складом, на сцену не го була-би в неї артистка.

10. Шочав працю, сказали, в ліхій пом

В другій годині провожати Сухомлинова

Розпрашавши з трова; у його був бору, ми пішли, але підписаній Васильчиков причина.

11. До 3-ої години з Антоном Совою у польського вістника,

Ввечір пішли зі вернулися о 4-ій господині останній вчений і незвичайно

Семен і мадмуза, радости.

варевського, теж не застали. Вернулися до Семена і, діждалися Юзефовича з родиною, сіли обідти.

8. Написав лист до Н. А. Брилкіна, відіслав на пошту і вібрався йти в Ермітаж працювати, коли це увійшо Н. Курочкин і Вільбоа. Цілий мій нараз перемінився. Замість до Ермітажу рішилися ми йти до Семена, щоб побалакати про виставу опери Вільбоа. Семена не було дома. Зайшли до Софії Феодорівної — і її нема. Шли в ресторан, пообідали й розійшлися.

9. Був намір, витаскати Дзюбіна в Павловськ. Він не згодився, і я пустився пішки на Крестовський до Старова. Дождаючи обіда, обійшов з Ноздровським половину Крестовського й Петровського острова. Пообідали пішки вернувся домів.

Вечір були з Семеном у миленької Грінберг. Вона багато й прегарно співала. Шкода, що вона мала ростом, на сцену не годиться, а то яка славна, огнення буда-бі в неї артистка...

10. Почав працювати в Ермітажі. В добрий час сказали, в ліхий помовчати.

В другій годині пішов на англійську набережну, проповідати Сухомлінова за границю.

Розпрошавшися з Сухомліновим, зайдов до Н. І. Петрова; у його був білет на вступ до Ісаакієвського собору, ми пішли, але нас не впустили, тому, що білет підписаний Васильчиковим, а не Гур'йовим. Китайська причина.

11. До 3-ої години працював у Ермітажі. Обідав з Антоном Совою у Біловерського. На успіх будучого польського вістника, «Слово», випили пляшку шампаня.

Ввечір пішли з Семеном до графині Н. І. Толстої і вернулися о 4-ій годині ранком. На велику радість господині останній вечір весняний був як звичайно оживлений і незвичайно веселий.

Семен і мадмуазель Грінберг були душою загальної радості.

12. Відправаджував Грицька Галагана в дорогу на Україну, а потім пішов до графині Н. І., попросити, щоби дали мені стало мешкання в академії. Вона обіцяла, і я вірю її обітниці. Розставшися з нею, пішов я на часочек до артиста Микешина, а потім до Глібовського. Щасливі молодді й поки-що щасливі артисти!

На прохання Троціні і інших земляків прийшов я о 5-ій годині до Дюсо на обід і несподівано застав там моїх Нижегородських приятелів Лапу й Бабкіна. По обіді іздили з Троціною й Макаровим — але невдачно.

13. Замовив мідану дошку. По дорозі поступив до Курочкина та не застас його дома. Зайшов до землячки Кржисівич — так само. Зайшов до Грабовича і на порозі стріниув сестру Троціні, яка нині вірнулася із заграниці. Свіжа й здоровая. Іща за границю старих, корих дівок без прислуги, це нормальний лік.

DO BRATA TARASA SZEWCZENKI.

Wieszczu ludu — ludu synu,
Tyś tem dumny, boś szlachetny,
Bo u skróć twych liśc wawrzynu
Jak ton pień twych smutny, świętny.
Dwa masz wieńce, męczenniku:
Oba piękne, chociaż krawe,
Boś przeował nie na sławę,
Lecz sero braci stuchal krzyku.
Im zamknieto w ustach jęki.
Ach, i jęk ich liczą grzechem!
Tyś powtórzył głosnym echem
Zabronionych jęków dźwięki.
I nad každym tyś przebolał
I przepłakał, nim urodził,
Lecz duch z wyżyn cię okolał
I duch pierś twoą oswobodził.
Smutny wieczozu! patrz cud słowa!
Jako słońca nikt nie schowa,

Gdy dzień
Schowac s
Bo i slowa
I ma wiec
Jak przed
Ciemnej n
Tak zbowi
Kiedy wiec

Вечером був у Ж
прегарний вірш, а Ка
перша пісня без риму

Зад
Забо
Ще
Хіх
По е
По б
Ні
Ні бр
Ні ж
Ой
По б
Товар
»Пр
Вірни
Може
Зроб
Вірни
З кл
Поз
Вірни
В вил

¹⁾ В низу було ще п

Галагана в дорогу на
ні Н. І., попросити,
з академії. Вона обі-
шися з нею, пішов я
, а потім до Глібов-
цько щасливі артисти!
земляків прийшов я
сподівано застив там
Папу й Бабкіна. По
вим — але невдачно.
о дорозі поступив до
Заштов до землячки
до Грабовича і на
а нині вернулася із
за границю старих,
альний лік.

WCZENKI.

u,
hetny,
wzynu
y, świętny.
niku:
ve,
yku.
d.
m!
em
i,
ł
olał
il.
d słowa!

Gdy dzień wzajedzie, tak nie może
Schować słowa nikt z tyranów,
Bo i słowo jest też boże
I ma wieszczów za kapelanów.
Jak przed grotem słońca pryska
Ciemnej nocy mrok i chłód,
Tak zbawienia chwila bliska,
Kiedy wieszczów rodzi lud.¹⁾

Ant. Sowa.

Вечером був у Желіговського і він вписав мені свій
прегарний вірш, а Каменецький вписав українську пісню;
перша пісня без риму, яку я знаю:

Забіліли сніги,
Заболіло тіло,
Ще є головонъка. (bis)
Ніхто не заплаче
По білому тілу,
По бурлацькому:
 Ні отець, ні мати,
 Ні брат, ні сестрица,
 Ні жона його.
 Ой тілько заплаче
По білому тілу
Товариш його.
 »Прости мене, брате,
Вірний товаришу,
Може я є умру.
 Зроби мені, брате,
Вірний товаришу,
З клен-дерева труну.
 Поховай мя, брате,
Вірний товаришу,
В вишневім саду, —

¹⁾ Внизу було ще щось дописане, та перепітчик відрізав.

В вишневім садочку,
На жовтім пісочку
Під рябиною.«
Рости, рости, древо,
Тонке, високе,
Кучеряве,

Та й опусти гілля
З верху до кориння,
Лист до долоньку;
Покрий тес тіло
Бурдацьке біле,
Ще й головоньку.
А щоб тес тіло
Бурдацьке біле
Та й не чорніло
Од ясного сонця,
Од буйного вітру
Та й не марніло.

14. Дні несподіваних стріч: позавчера з Лапкою, вчера з Троциною, а мині приходжу обідти до графині Н. І., і стрічаю тут моєго единственного, моего незабутнього друга М. С. Щепкина. Він, прихавши сюди, а не знаючи моєї адреси, шукав мене в академії, та й зайшов до графині, знаючи, що я у неї буваво. Догадливий мій друг великий!

По обіді графиня зо всею родиною і ми з нею поїхали до адмірала А. В. Голеніщева. Старий був в захваті від несподіваних гостей. Тут стрів я і пізнався з бароном Штенгелем, тобольським другом Михайла Лазаревського.

15. Обіцявся Михайлів Семеновичеви, що буду у його о 7-ій годині рано, а переслав до 10-ої. Гарний приятель! Пішов до Ермітажу і працював там до 3-ої години.

Увечір пішов до Семена й не застав його дома.

16. Не умившиш але вів вже зник. Є спить; до Енгельгард взяв дошку і навмін став дома. Набалакан довичів і вернувся дівом любої Грінберг хваті вечеряти до Біфін... Цинізм!

17. О 7-ій годині фіні до М. С. Щепкина. Наговорилися і умови. Це і зробила о 4-ій г застав дома. Гульвася

18. Нині іменини темовської. М. Лазартицю цвітів, а я відіні і вона не може сказа рукаами. І звільнив.

Пообідавши в ім бавком пішли до графа кина. Великий друг, моноліт із «Скупого» і «Разказу Охотника», що слухачі виділи перед 70-літнім старого Шевченка, прочитав їм своїх «Несправедливості», мій зрозуміли; але с

19. О 12-ій годині М. С. Щепкина, на Москвськім театрі бачив «Сватівство Кречинського» коміка. Самойлову дал 2-а, пряма кукла. Яко моя незабутня Шунівна

очку,
у
рево,
ля
ня,
;
о
я,

позважера з Лапою,
ку обідати до графині
о, мого незабутнього
ши сюди, а не знаючи
емії, та її зайшов до
заю. Догадливий мій
іною і мі з нею по-
ва. Старий був в за-
ті стрів я, і пішався
і другом Михайла Лা-

новичеви, що буду у
нав до 10-ої. Гарний
працював там до 3-ої
не застав його дома.

16. Не умившися поїхав до Михайла Семеновича,
але він вже зник. З журби зайшов до Курочкина, —
спить; до Енгельгардта, — в купелі. Пішов до котляря,
взяв дошку і навміння зайшов до землячки М. Ст. За-
став дома. Набалакавшись доволі, відправившись до Гра-
довичів і вернувся до дому. Вечором захоплювався спі-
вом любої Грінберг з Сошальським і Семеном; у за-
хваті вечерити до Бореля, і погасили запал у Адоль-
фіпп... Цініам!

17. О 7-ій годині ранком пішов... з приюта Адоль-
фіни до М. С. Щепкина. Застав його в шляфроці.
Наговорилися і умовились обідати у К. Д. Кавеліна.
Це і зробили о 4-ій годині. Вечером був у Семена й не
застав дома. Гульвіса!

18. Нині іменини чарівної Александри Івановни Ар-
темовської. М. Лазаревський купив для неї пишну ки-
тицю цвітів, а я відніс їй і передав. Так і я в барішем,
і вона не може сказати, що я привіз її з порожніми
руками. І ввічливо, і дешево...

Пообідавши в імениниці, ми з Лазаревським не-
бавком пішли до графині Н. І. і застали там М. С. Щеп-
кина. Великий друг мій, на проосьбу графині, прочитав
монолог із «Скупого Лицаря» Пушкіна та «Фейерверкъ»
і «Разказъ Охотника» в комедії Ільїна. А прочитав так,
що слухачі виділи перед собою палкого молодця, а не
70-літнього старого Щепкина. Геніальній актор і пре-
дивний старець. Давци обіцянку, і я, на-пів в бідою,
прочитав їм своїх «Неофітів». Не знаю, на скільки вони
мене зрозуміли; але слухали уважно.

19. О 12-ій годині відправив мого великого друга,
М. С. Щепкина, на Московську залізницю. В Михайлів-
ськім театрі бачив Садовського, в ролі Расплюєва
(Сваття Кречинського). По Щепкині не знаю кращого
коміка. Самойлову далеко до Садовського. Г. Сметкову
2-а, прямо кукла. Якою гарною була-би в отсій ролі
моя незабутня Шунівна!

20. До 3-ої години працював в Ермітажі. Обідав у давніх моїх приятелів Уварових. Сергій Уваров, найвеселіший товстяк у світі, сказав ось-який експромпт до торговця апельсинами.

»Напрасно, разносчикъ, въ окно ты глядишъ
Под бременемъ тягостной ноши;
Напрасно ты голосомъ звонкимъ кричишъ:
»Лemonы, пельцыны хороши!«
Не обольщай меня мечтой
Плодовъ привозныхъ изъ чужбины:
Нѣть душу полную какой-то пустотой
Не соблазняй златые апельсины.
Я отжилъ жизни свою давно,
И всѣ души моей желанья
Сосредоточиль я въ одно
Разоблаченное отъ счастья ожиданье.
Напрасно, разносчикъ, въ окно ты глядишъ (и т. д.).

Ввечір був у Семена. Любенька Александра Івановна грава найкрасіі кусники з «Трубадура». Чарівно рівно грала!

Повернувшись я з Сібіри,
Та не маю долі:
Хоть, здається, не в кайданах,
Та не маю волі.
Слідять мене злі, люде
День, час і годину;
Прийде туга до серденька,
То ледві не згину.
Зовуть мене розбійником,
Кажуть, що вбиваю:
Я нікого не вбив іще,
Бо сам душу маю.

Во
Убог
І так
Сам
Мак
Одна
Як з
То гі
Треба
Хоть,
Та ні
Авторство сеї п
мому Кармелюкови
це виріб мізерного
(Від 21. мая до 1
нику. 18. липня за
пачки]. На тім Дне

На па
Втоми
Пішли
Івана
Воно
У хо
Росло
Попес
Над с
І сніг
І уро
Не од
На во
Уже і

¹⁾ Отся пісня вписана
III. T. IV.

авав в Ермітажі. Обідав
вих. Сергій Уваров, най-
азав ось-який експромпт

окно ты глядишь
ноши;
нкимъ кричишь:
ни!«

чужбины:
то пустотой
льсини.
но,

и ожиданье.
окно ты глядишь (и т. д.).
юбенъка Александра Іва-
и з «Трубадура». Чарівно

з Сібіри,
не в кайданах,

злї, люде-
ину;
серденька,
ну.
роозбійником,
иваю:
в іще,
ко.

Возьму гроші в багатього,
Убогому даю,
І так людей наділивши
Сам гріха не маю.

Маю жійку, маю діток,
Однак їх не бачу;
Як згадаю про їх долю,
То гірко заплачу.

Треба мені в лісі жити,
Треба стерегтися;
Хоть, здається, світ широкий,
Ta нігде подіться.¹⁾

Авторство сеї пісні, дуже немудрої, приписують самому Кармелюкові. Це обмова на «славного лицаря», це виріб мізерного Падури.

(Від 21. мая до 12. липня нічого не записано в Дневнику. 13. липня записаний вірш Шевченка «Сон» [крипачки]. На тім Дневник кінчиться.)

Сон.

На панщині пшеницю жала, —
Втомилася; не спочивати
Пішла в спони, пошкандила
Івана сина годувати.
Воно сповитеє кричало
У холодочку за споном;
Росповила, нагодувала,
Попестила — і вібі сном,
Над сином сидя, задрімала.
І сниться їй той син Іван —
І уродливий, і багатий,
Не одинокий, а жонатий
На вольній, бачиться... бо й сам
Уже не панський, а на волі

¹⁾ Отся пісня вписана в «Дневник» не Шевченком.
III. т. IV.

Та на своїм веселім полі
У двох собі пшеницю жнуть,
А діточкі обід несуть....
Ta й усміхнулася небога...
Прокинулась — нема нічого!
На Йвася глинула, взяла,
Его гарненько сповила,
Ta, щоб, дожати до ланового
Ще копу дожинати пішла...
Остатню, може; Бог поможе,
Той сон твій справдиться...¹⁾

1) При кінці автографу «Дневника» написано рукою же Шевченка: «Этот дневникъ подаренъ Т. Г. Шевченкои М. М. Лазаревскому 12 июля 1858 года, въ день именинъ Лазаревскаго.»

Перводрук: «Основа» 1861 р. кн. 5—12 і 1862 кн. 1—8. Пере-
клад зготовано на основі тексту в виданні В. Яковенка. (Твори
Т. Шевченка з малюнками. Видання В. Яковенка 1911.)

селім полі
еницю жнуть,
несуть...
ся небога...
нема нічого!
ла, взяла,
сповила,
до ланового
нати пішла...
Бог поможе,
правдиться...¹⁾

ика» написано руково не Шевченкою М. М. Лазаревським.²⁾

5—12 і 1862 кн. 1—8. Пере-
виданню В. Яковенка. (Твори
В. Яковенка 1911.)

КНЯГІНЯ ПОВІСТЬ

Повість п...

Село!... ба! Кі
роздбуджується в моє
ного слова!... Село!
наша хата стара, бі
кривла на ній потемпі.
з краснобокими яблуками
ханець сестри мої в
ливої, ніжної!.. Віля
з сухим верхом, а за ним
жита, пшениці і вся
гору піде вже сад, та
віку чи-мало таки доб
Петергофі, але що то
як прирівняєш до нашого
темний, тихий... що
нема по цілому світу
левадою долина, а в дні
дзюрчить: верби та каштани
ний лопух широколисний
поточку, під навислим
куватий хлопчик: вик
лину та через леваду,
першою грушю, або
кійним. Проснувшись,

¹⁾ Стодоли.

Княгиня.

Повість присвячена Б. Залєскому.

Село!... Ба! Кілько споминок любих та чарівних розбуджується в моєму старому серці з отього душевного слова!... Село!... і от передо мною стоїть убога наша хата стара, біла, з чорним димарем; соломина крівля на ній потемніла... біля хати на причілку яблуня з краснобокими яблуками; округ яблуні — квітник, хапець сестри моєї незабутньої — моєї нянки терпливої, ніжної!.. Біля веріт стойте розлога верба стара з сухим верхом, а за вербою клуня; округ клуні¹⁾ стоги жита, пшеници і всякого збіжжя, за клунею по косогору піде вже сад, та який сад!.. Бачив я на своєму віку чи-мало таки добрячих садів, от хоч би в Умані, в Петергофі, але що то за сади!... шага мідного не варт, як прирівняши до нашого прегарного саду! Наш густий, темний, тихий... що й казати! Другого саду такого нема по цілому світу!.. За садом лежить левада, за левадою долина, а в долині тихий поточок, ледве-ледве дзюрчить: верби та калина оточили його, а темноzielений лопух широколистий обкутав його... В отьому поточку, під навислим лопухом, купається білявий опечкуватий хлопчик: викупавшись, прибігав він через долину та через леваду, вбігає в тіністий сад, впаде під першою грушою, або яблонею і засне сном суще спокійним. Проснувшись, він дивиться на гору супроти

¹⁾ Стодоли.

його, дивиться, дивиться і сам себе питав: «А що там за горою? Там повинні бути стовпи залізні, що підпирають небо. От коли-б піти туди та подивитись, як там вони його підпирають! Шіду та подивлюся. Аж воно не далеко.» Встав і, не міркуючи, пішов він через долину, через леваду прямо на гору. І от виходить він за село, минув царину, перейшов в пів верстти полем, а на полі стоять висока чорна могила; він зліз на могилу, щоб звідтіля подивитись, чи далеко ще до тих стовпів залізних. Стоїть хлопець на могилі, та дивиться навколо: і по цей бік село, і по той бік село, і там, із-за темних садів, визирає церква з трьома банями, укрита білою бляхою¹⁾, і тут теж визирає церква із-за темних садів і теж покрита білою бляхою. Хлопець загадався: «Ні! гадає-він, — сьогодні вже за пізно! Не дійду вже — я до тих стовпів залізних! Нехай вже завтра у купі з Катрею. Вона пожене корів до череди, а я піду до залізних стовпів, а сьогодні одурю Микиту²⁾», скажу, що бачив залізні стовпи, ті, що підпирають небо.» Він скотився, немов те барильце, з могили, став на ноги й пішов, не озираючись, до чужого села. На талан його зустрілись йому чумаки, й зупинившись, спітали:

- А куди ти, паробче, мандруеш?
- До-дому!
- А де-ж твоя домівка, небораче?
- В Кирилівці!
- Так на що-ж ти йдеш до Моринець?
- Я не до Моринець, а до Кирилівки йду!
- А, коли до Кирилівки, так сідай, товаришу, до мене на мажу! Ми й довеземо тебе до-дому.

Посадовили його на скринку, що бував на передку у чумашкому возі, і дали йому в руки батіг; поганше він собі волів, та й байдуже. Підіїздаючи до села, побачив він на супротивній горі свою хату й весело гукнув:

¹⁾ Жерстю.

²⁾ Брату.

— Онде, онде

— А коли ти ввоза, — так і йди

Він зняв хлопець обернувшись до топ

— Нехай іде с

— Нехай іде с

I хлопець побіг со

На дворі вже скуватий білавий хлопець (автор отього, хоча оповідання) під час через перелаз на зеленому оксамитовому кружком та вечеря старша і наїнка, не підперла голову рукою висунув я голову з шов, прийшов і підбільонесла через двір і »Сідаї вечеряти, премене спати, положи лувала й усміхаючи

Я довго не міг вали мені спати. Я про те, чи казати мені не казати? Микита, Одесі і вже-ж так більш казатиму про них, коможна-б одурити... та давши ще трохи про

За два, чи за три у сліпого Світіра (цидяка), складаю: тму-мтля, вийду з школи і мої ровесники щаслив

ам себе питас: »А що там
ти стовни залишні, що під-
ти туди та подивитись, як
Шіду та подивлюся. Аж
міркуючи, пішов він через
та гору. І от виходить він
пішов з пів верстки полем,
на могила; він вліз на мо-
гилу, чи далеко ще до тих
печь на могилі, та дивиться,
і по той бік села, і там,
оква з трьєма банями, укрита
північною церквою із-за темних
ліхороно. Хлопець загадався:
«Ке за пізно! Не дійду вже

Нехай вже завтра у куші
їв до череди, а я піду до
дурю Микиту²), скажу, що
підирають небо.« Він скочив
на могили, став на ноги й пі-
шов до села. На талан його
пинившись, спітали:

неборач?

до Моринець?
до Кирилівки йду!
, так сідай, товаришу, до
мо тебе до-дому.
нку, що бував на передку
у руки батіг; поганіс він
ідізджаючи до села, поба-
вою хату й весело гукнув:

— Онде, онде наша хата!

— А коли ти вже бачив свою хату, — мовив хазайн
воза, — так і йди собі з Богом!

Він зняв хлопця з воза, поставив його на землю і,
обернувшись до товариші, мовив:

— Нехай іде собі з Богом.

— Нехай іде собі з Богом, — промовили чумаки.
І хлопець побіг собі з Богом у село.

На дворі вже смеркалося, коли я (бо отсей опець-
куватий білявий хлопець був нікто більш, як смиренний
автор отсього, хоча й не сентиментального, та журливо-
го оповідання) підійшов до нашого перелазу; дивлюся
через перелаз на дівр, а там під хатою на темному
зеленому оксамитовому широпіщі усі наші сидять собі
кружком та вечеряють; тілько Катерина, сестра, моя
старша і наїнка, не вечеряє, а стойть собі біля дверей;
підперла голову рукою і ніби позирася на перелаз. Як
висунув я голову з-за перелазу, вона гукнула: «Прий-
шов, прийшов! підійшла до мене, ухопила мене за руки,
понесла через дівр і посадовила вечеряти, промовивши:
»Сідаф вечеряти, приблудо.« По вечери сестра повела
мене спати, положила на постіль, перехрестила, поці-
лувала й усміхаючись знов назвала мене »приблудою.«

Я довго не міг заснути: події минулого дня не да-
вали мені спати. Я все гадав про залишні стовни та
про те, чи казати мені про їх Катерині й Микиті, чи
не казати? Микита, гадаю собі, раз був з батьком в
Одесі і вже-ж та бачив він оті стовни, як же я йому
казатиму про них, коли я їх зовсім не бачив. Катерину
можна б одурити... та ні, не скажу їй нічого; і, пога-
давши ще трохи про залишні стовни, я заснув.

За два, чи за три роки я бачу себе вже в школі,
у сліпого Согірі (це так звали нашого нестихарного
дяка), складаю: тму-мну. Проскладавши бувало до тлю-
ття, вийду з школи на вулицю, подивлюся на яр, а там
мої ровесники щасливі граються собі на соломі біля клу-

ні й не відають, що з на світі і дяк і школа. Дивлюся на їх, та думаю: чому ж я такий безталанний? На що мене сердечного мучать над отсім клятим букварем? І, махнувши рукою, дам драла через цвінттар в яр до отих щасливих на ясну, теплу солому; тільки що почну там вовтузитись по соломі, як ось ідуть два псалтири, беруть мене, раба Божого, під плечі і вертають назад, сиріч до школи...

А в школі, самі здорові знасте, що роблять з нашим братом школярем за втікання.

Сліпий Согрі (сущє він не був сліпим, а так його прозвали за те тілько, що був визоокий) був у нашому селі дяком, не те, щоб стихарним, справжнім, а так собі, приблудою. Його попередник, Ничипор Храма, теж був у нас нестихарним дяком; раз якось у титара на меду він занедував у ночі, та до ранку, Бог його знає через що, й умер. Тоді саме був на меду і сліпий Согрі: от він, не довго думаючи, як прийшла неділя, став на крилосі, проспівав службу Божу, прочитав апостола та так прочитав, що громада й сам отець Касян тілько дивилися один на одного, та й більш нічого. Після служби громада зараз нарекла сліпого Согріра дяком і з шанобою, яка подобала його званню, звела його в школу, як в його дідівщину. Громада — великий чоловік...

Поселився дяк в своїй школі, а школярі, між ними і аз непеличкій, пішли до його за науковою. З себе Согрі був великого вросту, широкоплечий і був-би ніби справжній запорожець, — коли-б не був визооким. Свою не-заплетею косу він навіть носив якось так, буцім то не коса, а чуприна.

Вдача в його була більше сувора, ніж ввічлива, а що до потреб життя і в загалі — що до комфорту був він сущим Спартанцем. Мені найбільше не подобалося те, що як прийде було субота, він після вечерніх й почне нас усіх годувати березовою кашою. Та це-б ще бай-

дуже, нехай-би собі і чай, а от де був сміхати не дає, саме виразно читати четвергоді! Скажіть же, я такий велитен, щоб «не борзяся» читав че-такої людини земля черга до мене, то я прошу тілько, щоб він та звелів хоч трошки...

Інколи було й змін-та вже-ж так вихори-сити у його милосердії...

Мир праху твою! сам не тямив, що чин-та в простоті сердешні праху твоюому, мізер-прав...

I от я, на радіст-б'єхъ, це-б то скінчи-братії капшу з шагами-ний з усіма давніми п-водити крейдою прему,- сиріч я вже був не писець.

З от ціє-то майже реформа в школі: аж, стихарного дяка. Сог-гатися, та перед силом свою мізерію в одну т-в одну руку патерниці-перу, де були посписув-та й помандрував собі

¹⁾ Шаг — давна мідані

і дак і школа. Дивлюся
акий безталанний? На
отсім клятим букварем?
через цвінтар з яр до
солому; тілько що поч-
к ось ідуть два псалтир-
о, під плечі і вертають

настє, що роблять з на-
ння.

був сліпим, а так його
візоокий) був у нашому
ним, справжнім, а так
ик, Нічипор.Храма, та ж
раз якось у титари на-
до ранку, Бог його знає
на меду і сліпий Совгір:
прийшла неділя, став на
у, прочитав апостола та
ам отець Касян тілько
ї більш нічого. Після
сліпого Совгіра дяком
ого званню, звела його
Громада — великий

і, а школарі, між ними і
наукою. З себе Совгір
чі і був-би ніби справж-
був візооким. Свою не-
ив якось так, буцім то

сувора, ніж ввічлива, а
— що до комфорту був
айбільше не подобалося
ін після вечерні й почне
ашою. Та це-б ще бай-

дуже, нехай-би собі годував: нам ця каша була за зви-
чай, а от де був справжній спіток: бе бувало та й
кричати не дас, самому велить лежати та не борзяся
виразно читати четверту заповід! Спартанець та й
годі! Скажіть же, люди добрі, чи був коли на світі
такий велітень, щоб спокійно лежав під різками та ще
»не борзяся« читав четверту заповід? Ні, я гадаю, що,
такої людини земля ще не носила! Коли було дійде
черга до мене, то я вже не благаю помилування, а
прошу тілько, щоб він ради суботи святої змілосердився
та звелів хоч трошки мене придергати.

Інколи було й змілосердиться і звеліть придергати,
та вже-ж так вихористить, що краще будо-б й не про-
сити у його милосердя.

Мир праху твоєму, сліпий Совгіру! Ти, небораче,
сам не тямив, що чинив. Тебе так бито й ти так бив,
та в простоті сердечній не добавав в тому гріха. Мир
праху твоєму, мізерний мандрівнику! Ти був цілком
прав.

І от я, на радість мою невимовну, скінчив »маль-
бъхъ«, пе-б то скінчив псалтир. Звичайно постановив
братії капшу з шагами¹⁾) та, учинивши цей обряд священ-
ний з усіма давніми переказами, другого дня взявся ви-
водити крейдою премудрі каракулі на мальованій дощі,
сиріч я вже був не »псалтирник« аби-лкий, а »скоро-
писець«.

З от цієї-то майже щасливої для мене доби сталася
реформа в школі: аж із самого Київа прислали до нас
стихарного дяка. Совгір сліпий спершу став був зма-
гатися, та перед силою закона мусів здатися: зложив
свою мізерію в одну торбу, скинув торбу на плечі, взяв
в одну руку патерницю, а в другу зшиток з синього па-
перу, де були посписувані псальми, або вірші Сковороди,
та й помандрував собі шукати другої школи. А братія

¹⁾ Шаг — давня мідна шонета.

моя по науді «аки овцы отъ волка разсыпашеся», то так і вони від нового дяка стихарного »зане пьяница бѣ паче всіхъ пьяницъ на свѣтѣ«. Проти рожна тяжко прати: на що вже я був терпелівій за всю братію, та нарешті і я забрав свою зброю: таблицю, перо та каламар з крейдою та й помандрував во своєї з миром, дивуючись тому, що минуло...

От з того часу починається довга лава споминок моїх, неоднадліх і найсумлійших. Незабаром вмірає неня, батько береться з молодою вдовою та замісць віна бере з нею троє дітей. Хто хоч здалека бачив мачуху й зведенят, той значить бачив пекло в найогидливійшому його торжестві. Міх нами, дітьми, не було таїкі години, щоб ми не плакали та не бились; не було години, щоб батько з мачухою не сварились та не лаялися.

Мачуха ненавиділа найпаче мене, мабуть за те, що я часто духопелів тендітного ї Степанка. В осені того року батько пойшав чогось до Києва, в дорозі занедужав та, вернувшись до господи, незабаром і вмер...

По смерті батька один з моїх дядьків — а в мене їх було чимало — щоб вивести сироту в люди, як він мовив, сказав мені за »ястіс та пітіс« в літку пасти череду свиній, а зімою помогати його наймитові в господарстві; але я вибрав собі що інше. Взяв свою таблицю, каламар та псалтир та й рушив до п'яного стихарного дяка в школу й поселився там нібі школяр і робітник. От тут починається мое життя практичне. Перебування мое в школі було таки доволі не пішиє. Добре ще, коли траплялися на селі покійники (прости мене, Господи!), тоді ще ми сик-так перебивалися, а як нема, то кілька днів зряду просто голодували; инколи ввечері візьму я торбу, а вчитель мій візьме в десницю посох міцний, а в шуйцю посудину скудельну (ми не гербали такими напоями, як грушевий квас і ін.) та й підемо по під вікнами »Богом ізбаннью«. Інший

раз траплялося, що

иноді так вернемо

Трохи що не у тав його, як казалосьно. От через, щоб я над ним не книш і копу гроші це його дохід був, мені пітака на буякого я жив. З тими доходами горів відійти. Ходив в тіні, раз-ураз в більшості чоботи ї спомину ні дав мені якийсь мути призи, та й те власність.

Ой, багато, про цю тему, та журлиця

Отак над моею мізерні роки.

Далі мої спомини образів. Далеко, да-

»Ве-

Юн-

Не пролетіла спів в темноті, в зневазити літ!

В той час, як я любого рідного краю бачив ще дитиною: чаї його мовчазних приладжуочі Іх додало, щоб могло буті

раз траплялося, що дещо таки принесемо в школу, а іноді так вернемось на сухо, тільки що не голодні.

Трохи що не увесі псалтир я знов на память і читав його, як казали мої слухачи, виразно, цеб то голосно. От через це не було в селі такого покійника, щоб я над ним не прочитав псалтиря; за те давали мені книш і колу гроший. Гроши я віддавав учителеві, бо це його дохід був, а він вже від щедрот своїх наділяв мені п'ятака на бублики. Отсє було єдине джерело, з якого я жив. З такими, вже-ж можна мовити, помірними доходами годі мені було розкошувати та гарно вбратися. Ходив я звичайно в діравій синев'янській свитині, раз-у-раз в брудній сорочці, а про шапку та про чоботи й спомину не було, ні літром, ні зімою. Раз якось дав мені якийсь мужик за читання псалтиря ременю на пришив, та й те одібрав у мене вчитель, наче свою власність.

Ой, багато, пребагато розповів би я цікавого на цю тему, та журливо якось розповідати.

Отак над моєю дитячою головою пролетіло чотири мізерні роки.

Далі мої спомники набираються ще більш тужливих образів. Далеко, далеко від бідного, любого моого краю.

»Без любові, без радості
Юность пролетіла!«

Не пролетіла справді, а пропленталась в зліднях, в темноті, в зневазі. І все тяглося рівнісенько двадцять літ!

В той час, як я венчався по світах, геть від моого любого рідного краю, я вдавав собі його таким, яким бачив ще дитиною: прекрасним і величарим; про звичай його мовчазних мешканців я виробив собі думку, приладжуючи їх до пейзажу; та мені в голову не впадало, щоб могло бути інакше, а виходить, що інакше.

Перенісши двацятилітній іспит, я трошки оперився і вже-ж полетіг прямо до рідного кубла.

Незабаром поперед мене мигнули давно знайомі мені хатки біленькі: вони із за темної зелені ніби усміхалися до мене.

Ну, чи може-ж таки бути по отсіх любих захистках місце злідням і огидливим їх проводіям? Hi! а то чоловік був не чоловіком, а просто животиною. З от такими солодкими думками переїхав я майже усю Чернігівщину, нігде не зупиняючись. З міста Козельця мені треба було збочити з початового шляху й близше пригланутись до моого Едему та й почути отсе сумне та правдиве оповідання.

Місто Козелець своїм видом нічим не відріжняється від своїх братів, повітових міст ураїнських. В історії нашій те-ж Козелець не грас ролі особливої, як и. пр. Його товариші задніпрянські, хіба тілько згадати, що року 1663, недалеко відціля вібралася чорна рада, через котру Брюховецький став голову своїму супротивникові Якиму Сомкові. Одно слово: місто Козелець нічим не відається, та все таки проїзжий, аби тілько він не спав тоді, як переміняють йому коней, або не ів у пана Тихоновича, так непримінно полюбується величавим храмом, збудованим тією Наталкою Розумихою, з котрої пішов рід графів Розумовських.

За шість верстов від міста Козельця, в селі Лемешах, в убогій хатці на сволочі читасмо: »Сей дому соорудила раба Божія Наталія Розумиха року Божого 1610«. А в місті Козельці, у величезному будинку, на мармуровій дощці стоїть: »Сей храмъ соорудила графиня Наталія Розумовска въ 1642 г.« Чудні отсі два пам'ятники однієї і тіє-ж строїтельки!...

В Козельці і найняв собі пару конячок у купі з рудим жіздком та й поїхав собі сільськими доріжками, куди мені треба було. Це було в вересні. З ранку день був тілько сіреневий, а під-вечір став і мокреневий.

Близилася ніч, троє розі не тілько що видно.

Не доїздячи до нам здалося, що наше, ѹ справді село, не видно нічого живого побачили білі хваже починали жовті два млині і оленини велики хати й не прорубут мешканців. І від царини хати, і я сіяв таки добре, а жас на дощ: стоїть в новій непокритій та всміхаючись дві воли полові!, рапою

А господина, по виїзда з хати і скри

— Чого-ж отсе виїхіша, як скотина даї у загороду?

— Та я вже троє другі заганяють! дуже і курив собі лі

— Ой-Боже-ж мі подіння. Хоч-би ти к дощ іде?

— Так що-ж з т-

— Як — що-ж?

— Так що-ж, нех-

— Хоч ти йому вверзе, — мовила госп скотину. А господар усміхнувся.

ит, я трошки оперився
о кубла.

ули давно знайомі мені
ні зелені ніби усміха-

отсіх любих захистках
провордирям? Hi! а то
просто животиною. З
перехав я майже усю
ліс. З міста Ковельця
погона шляху й близше
ї почуті отсе сумне та

нічим не відріжняється
урайнських. В історії
оди особливої, як н. пр.
тілько згадати, що року
корна рада, через котру
ку супротивникові Які
Козелець нічим не ви-
шиби тілько він не спав
ї, або не ів у пана
бується величавим хра-
Розумихою, з котрої

зельця, в селі Лемешах,
»: «Сей домъ соорудила
ку Божого 1610». А в
одинку, на мармуровій
дила графина Наталія
ї два памятники одніє

ару конячок у купі з
сільськими доріжками,
вересні. З ранку день
р став і мокренкий.

Близилася ніч, треба було десь переноочувати, а по до-
розі не тілько що коршми, та й шинку мізерного не
видно.

Не доїздячи до Трубежа, або, як кажуть, Трубайла,
нам здалося, що на пригріку стоїть село: підійдimo близ-
ше, й справді село, тілько логоріле й на чорній үллиці
не видно нічого живого. На тім боці Трубайла за греблею
ми побачили білі хати між вербами та між садами, що
вже починали жовтіти. Проішли ми по греблі повз
два млині і опинилися в великому козачому селі. Чисті,
великі хати й не поруйновані стіни свідчили про доб-
робут мешканців. Мені найбільше сподобалась перша
від царини хата, і я пішов проситися там на-ніч. Дощік
сіяв таки добре, а господар тієї привітної хати не вва-
жає на дощ: стоїть собі, облокотившись на тин, убрався
в новий непокритий кожух, курить коротеньку люльку
та всміхаючись дивиться, як його коханці, круглогор-
волі половії, ракують на городі, смакуючи капусту.

А господиня, побачивши з вікна таке злочинство,
вибігла з хати і скрізь сліззи загукала:

— Чого-ж отсе ти, недолюде старий, стоїш та ди-
вішися, як скотина добро нівечить? Чому не заженеш
Ї у загороді?

— Та я вже трицять літ заганяв Ї, нехай тепер
ще другі заганяють! — відповів господар цілком бай-
дуже і курил собі люльку.

— Ой-Боже-ж мій з тобою! — знов загукала гос-
подиня. Хоч-би ти кожух зняв, хиба ти не бачиш, що
дощ іде?

— Так що-ж з того? Нехай собі йде з Богом.

— Як — що-ж? Кожух знівеши.

— Так що-ж, нехай собі знівечу: у мене другий є.

— Хоч ти йому кіл на голові тещи, а він все свое
верзе, — мовила господиня і побігла виганяти з городу
скотину. А господар подивився у слід їй і спокійно
усміхнувся.

— Мені дуже подобалася оця, цілком українська, сцена, і я, висунувшись з брички, повітав господаря з добрым вечером. На те він мені відповів:

— Добрый вечер і вам, люди добре. А чи далеко вас Бог провадить? — спітався він, надягаючи шапку.

— Та воно недалеко, а все таки сьогодні не дойдемо відповів я, вилазячи з брички, й додав в протягом:

— А чи не можна-б у вас, дядьку, підночувати?

— Та чому не можна? Можна! Боже благослови! Хата у нас чимала, а ми добрым людям раді.

І, кажучи отсе, він одчинив ворота, і бричка всуналася в' дрів.

— Просимо покірно до господи, — мовив до мене господар, як увійшов до двору. Знати було, що він силкуються вимовляти слова на московський лад.

Я увійшов у хату. Сливе темно було в хаті, та все таки можна було постереагти, що хата простора й чиста.

— Просимо покірно, садовіться, — мовив господар, вказуючи на лавку, — а я тим часом скажу своїй старій, нехай нам що небудь засвітити, — додав він виходячи з хати.

За хвилину прийшла в хату бабуся з свічкою, постановила її на стіл, сама повагом одійшла до дверей і, згорнувши руки на грудях, мовчки стала. Вона була в чистому очіпку і в німецькій сукні. Це мене доволі здивувало. Яким це чином, погадав я собі, в мужицькій хаті опинилось таке з'явленце?

Небавом за бабою прийшов і господар у хату, несучи на руках дитину. Дитина плакала, та, побачивши бабусю, стисла губоньки й усміхаючись простягла до неї свої малесенькі рученята.

— Візьми його, Микитівно, до себе — мовив господар, oddаючи дитину бабусі. — Бач, воно мужика бойтися! Сказаю, книжка! — додав він, гладячи дитину по голові своєю кістлявою та широкою рукою.

У мене в кишенні отсей продукт був у я іздив по Україні, бо так швидко не можна його дитину.

І я часто й не боявся дитині леденеців, мене своїми незвичайними взяло леденець і, усміхнені, розжеві губинята.

Тут можна стало більше на бабусю. Бабуся Жерар-Доу, а дитина сіла чиста, тонка країна над тим прегарним твором геть і перехрестила; ми подар, підійшовши до мене,

— А що? хиба не можна?

— Прегарна дитина, — одного леденця.

Знати було, що місія даря: він, підійшовши до мене,

— А скажи лішенню вона чого нам підвічери буде, то й теб... по чисті — не маємо нічого ні того сахару, а так сочного.

Бабуся вийшла з хати, підходячи до мене,

— Отецер подів'ється, що гарне? — сказано: хиба

— Яким це побитом

¹⁾ Леденець — карамель.

У мене в кишенні були леденці¹⁾. Треба мовити, що отсєй продукт був у мене раз-у-раз в кишенні тоді, як я йшов по Україні, бо до моого понурого земляка нічим так швидко не можна піддобриться, як приголубивши його дитину.

І я часто й не без користі вживав цього заходу. Я дав дитині леденець. Воно спершу подивилося на мене своїми незвичайно величкими очима, потім мовчики взяло леденець і, усміхаючись, засунуло його в свої рожеві губинята.

Тут можна стало близче подивитися мені на дитину на бабусю. Бабуся здалася мені живим малюнком Жерар-Доу, а дитина була сущий херувим. Мене вразила чиста, тонка краса дитини; мої очі зупинилися над тим прегарним творінням. Бабуся однесла дитину геть і перехрестила; мабуть, щоб не зуровено, а господар, підійшовши до мене, мовив:

— А що? хиба не панська дитина?

— Прегарна дитина, — одказав я і дав дитині ще одного леденця.

Знати було, що мій гостинець задовольнів господаря: він, підійшовши до бабусі, мовив:

— А скажи лише мені моїй старій, чи не знайде там вона чого нам підвечеряти? Та може, коли не лиха буде, то й тес... по чарці. Догадується, Микитівно?

— і, повернувшись до мене, додав: — Ми, добродію, люди прості — не маємо нічого такого солодкого, ні того чаю, ні того сахару, а так собі, по простому.

Бабуся вийшла з хати, а господар, з дитиною на руках, підходячи до мене, мовив:

— Отепер подивиться на неї, добродію! Правда, що гарне? — сказано: *жняжа*.

— Яким це побитом князівська дитина опинилася

¹⁾ Леденець — карамельки, *шукорки*.

у вас? — роскажіть мені Бога ради — спітався я, дивуючись.

— Нехай вам, добродію, про це Микитівна розкаже, бо тут, не вам кажучи, була суща кумедія, а вона його мати... та я не розкажу, як воно там вигоріло, мене тоді й дома не було, то я й не бачив; нехай Микитівна сама розкаже: вона бачила, то вона й знає, як воно діялося.

Тим часом бабуся прийшла в хату і поверх килима накрила стіл білою скатертинкою; достала з полиці восимкутну розмальовану пляшку з горілкою, чарку і постановила на стіл, потім на деревляній тарілці, теж розмальованій, принесла паліяницю і чабака¹⁾, покраїаного на шматочки.

Все це вона зробила тихо, так поважно, що, дивлячись на неї, можна було замінне мовити, що вона зросла й зостарілася не в мужицькій хаті. Далі взяла вона на руки дитину й одступила геть, а господар мовив до неї:

— Микитівно! як уложиш дитину, спати, так заходить до нас; нам треба буде де прощо у тебе розпитати. Та кажи там моїй старій, нехай нам вечерю готове, та не галушки, або куліш; бачите, що у нас чужі люди.

Бабуся вийшла з хати, а він мовив у слід неї:

— Зайдіть же до нас, Микитівно, як упораєтесь!
— Добре, зайду, — одразу вона з сіній.

Випивши по одній, а далі й по другій, господар став більш говірким, та так розбалакався, що, й сам того не спостерігаючи, розповів мені своє життя. Між іншим розповів, що як ще він парубкував, так був у погонцях під Французом і вернувся в Німеччину голій-голісінський, в одних батогах в руках, а потім пішов до пана в найми; далі розповів, як він працею та розумом багатів, і з голоти-сироти зробився першим госпо-

¹⁾ Риба.

дарем у селі. Одно знаю уже усю цю його найбільш сподобалася ріо звичайну, немотенські, не баччи часом бабуся прине вечераля. По вечери вернувся до бабусі і

— Тепер, Микитіно, як воно там нам в кухоль сливати слухати.

Хвилин може зачималих шклянок глиняних на стіл, сама сіла і зітхнула й мовила:

— Про це безтак гірку долю я готова лому світові, щоб уважував тай карався.

Бабуся зітхнула.

бабуся, утерши сльози
— Не вмію вам але буле це давно, з стригою, як небіжчик небесне, вернувся з пів в козаках, а в яких знаю тілько, що в костюсі, Хведора Павлов не застали живим. Оголосили, що треба було то й так заставили. два вітрахи, що на горі тілько й заціліли. Збутилася. Аж за Остром Катерину Лукіянівну;

ш. т. IV.

Бога ради — спитався я,
про це Микитівна розкаже,
суща кумедія, а вона його
воно там вигоріло, мене
не бачив; нехай Микитівна
то вона й знає, як воно

ла в хату і поверх килима
юно; достала в поліці восъ-
у з горілкою, чарку і поста-
ревляній тарілці, теж роз-
чию і чабака¹⁾, покраїного
ко, так поражно, що, дивля-
чись мовити, що вона зросла
кій хаті. Далі взяла вона
ла геть, а господар мовив

шиш дитину, спати, так за-
де прощо у тебе розпитати.
ехай нам вечерю готове, та-
ните, що у нас чужі люди.
а він мовив у слід неї:

Микитівно, як упораєтесь!
азала вона з сіній.
алі й по другій, господар
розвбалакався, що, я сам
вів мені своє життя. Між
він парубкував, так був у
руках, а потім пішов
вів, як він працею та розу-
ти зробився першим госпо-

дарем у селі. Одно слово: за годину я, не розпитуючи,
зняв уже усю його найтайнішу історію. Але що мені
найбільш сподобалося, так те, що він, розповідаючи істо-
рію звичайну, немов мимохіть зачепляв свої події веле-
тенські, не баччи в них нічого незвичайного. Тим-
часом бабуся принесла нам вечерю і сама з нами по-
вечеряла. По вечери господар, помолившись Богові, по-
вернувся до бабусі й мовив:

— Тепер, Микитівно, розкажіть нам про свою кня-
гиню, як воно там у вас ділося; та спершу наточіть
нам в кухоль сливянки; воно, знаєте, веселіше буде
слухати.

Хвилин може за п'ять бабуся вернулася в хату з
чималим шклянним глечиком у руках, постановила його
на стіл, сама сіла на ослоні. Трохи помовчавши, вона
зітхнула й мовила:

— Про це безсталання, Степановичу, про цю тяжку,
пірку долю я готова щодня, що-години розказувати ці-
лому світові, щоб увесь світ зняв про ці сльози грік та
криваві тай карався ними.

Бабуся зітхнула. Ми випили по чарці сливянки, а
бабуся, утерши сльози, мовила:

— Не вмію вам сказати, скілько тому минуло літ,
але було це давно, ще до Француза, я тоді була ще
стригою, як небіжчик Демян Хведорович, царство йому
небесне, вернувся з під Француза. Вони служили десь
в козаках, а в яких суще, того не вмію вам сказати;
знаю тілько, що в козаках, і більш нічого. Свого та-
туся, Хведора Павловича, царство йому небесне, вони
не застали живим. Оглядівшись коло господарства, пола-
годили, що треба було полагодити, а чого не треба було,
то й так застали. Тоді-ж ото вони збудували і оті
два вітряки, що на горі стоять. З усього добра вітряки
тілько й заціліли. Збудувавши вітряки, заходилися сва-
татися. Аж за Остром, у якогось Солонини, висватали
Катерину Лукіянівну; на весні ото посваталися, а після

першої Пречистої її побралися. І пів року не був женихом, голубонько май! Після весілля мене взяли до двору в покої. Довго я плакала та нудилася за своїма кревніми, а потім, як підросла, то їй привикла. Другого чи третього року, здається — третього, послав їм Бог дитину: Катерину охрестили, а мене приставили до неї за няніжку. З того часу і по цю люту пору я ні на одну годину не розлучалася з моєю безтаданницею: у мене на очах зросла і заміж пішла і...

— Та годі вам плакати, Микитіво! — промовив господар з почуттям, — на все те воля Божа, слізми тільки Бога гнівіте...

Бабуся трохи помовчала, а далі знов мовила:

— А що за господар! що за добрий пан! душа у його праведна була. І все пішло прахом... Отсе було Катеринич, небіжчик вже, приїде до нас з Київа да тілько дивуватися! А вже він такий був, що марне нікого не похвалити! Та правду мовити, було чому їй дивуватися. У селі усіх на всіх сорок хат, а подивилися ви, чого в тому селі не було! І стави, і млинни, і пасіки, і винниця, і бровар, і скотини ріжко; а в коломарях! Господи! хиба тілько пташиного молока бракувало, а то все було. А на селі, по улиці так любо її пройти! Хати чисті, білі; здавалося, що у нас на хуторі вічно субота великомдна: люди ходять собі по улиці, або сидять по під хатами з'обуті, одягнені; дітвора бігас в білих сорочечках, немов янголятка Божі! Ох-ох! і де воно все поділося! Правда, їй Катерина Лукіянівна була хазяйка, та всетаки не те, що він. Бувало отсе що Божої неділі, або на свято яке покличе небіжчика отця Кипріана на «Отче наш»¹⁾ та їй постановить 12 графинчиків, усе з настоїнками ріжними. А о. Кипріан, царство йому небесне, на Отче наш виніш чарочку з

¹⁾ Се-б-то на перенуску: благословляючи її, піп читав Молитву Господню; звідціль і пішло — «на Отче наш».

каждого графинчика промовить: «от оце Правду мовити, усі і небіжчик, такий вже йому небесне, їй поши...

— Чудний, таки дар, наливаючи в чає паного, так я юсвайтій знає, як вого таку добру натуру, способить. А що, Міш, чарочку сливяочки,

Бабуся не взялася, чавши, розповідала да...

— Катерині Дем'янік вона вперше на нондо гостинної кімнати, споді! що тут було ради. Лукіянівна взяла її до мовилла, що ні за ком хиба за князя, або за лояса на наше бевголово так ні! дай їй князя, а...

— Нічого казати, дав він їй, біdnій, себе...

— Стала вона, от спершу грамоти, а потім і не вчили! Аж жаль тишу: і піти, і галтувати раз якось батько послал...

— мати — будо часом робиш, каже, з бідною діл готовимо?» А він на деться жити; будучини краще для неї справив й фортепіані на контрап

я. І пів року не був желя весілля мене взяли до сала та нудилася за своїма а, то й привикла. Другого третього, послав їм Бог и, а мене приставили до і по цю люту пору я ні ся з мюю безтапанницею: іж пішла і...

Микитівно! — промовив все те воля Божа; слізми

а далі знов мовила:
— що за добрий пан! душа ушло праком... Отсе було приде до нас з Київа да такий був, що марне ні-вду мовити, було чому й сіх сорок хат, а подивили-було! І стави, і млинки, і скотини ріжної; а в коптасціного молока бракуєлі, по улиці так любо йталося, що у нас на хуторі ходять собі по улиці, або одигнені; дітвора бігає в лялка Вожі! Ох-ох! і де Катерина Лукінівна була що він. Бувало отсе що е покличе небіжчика отця а й постановить 12 гравіжними. А о. Кипріян, гте наши випе чарочку з

зовляючи Ї, піп читав Молитву че наша.

каждого графиничка, а як дійде до останнього, то й промовить: «от оце добра горілка! Ї й будемо птиці». Правду мовити, усі горілки були однаково добре, та він, небіжчик, такий вже чудний був, любив иноді, царство йому небесне, й пошуткувати.

— Чудний, таки чудний був небіжчик, мовив господар, наливаючи в чарку сливячки, — а що-б сказати паного, так я його ні во-від не бачив. Бог його святий знає, як воно так; чи то вже дасть Бог людіні таку добру натуру, чи сам вже чоловік так себе приспособить. А що, Микитівно, коли-б і ви з нами випили чарочку сливяночки, може-б воно полекшало.

Бабуся не взялася до сливяночки і, трохи помовчавши, розповідала далі:

— Катерині Демянівні йшов уже другий годочек, як вона вперше на ноги стала. Я привела її за рученьку до гостинної кімнати, де вони вранці чай пили. Господі! що тут було радощів, так і не сказати! Катерина Лукінівна взяла її до себе на руки, поцілуvalа й промовила, що ні за кого в світі не віддасть Ї заміж, хиба за князя, або за спорала. Ох-ох! так воно й сталося на наше безголовя. А які люди присвятувалися! так ні! дай Ї князя, або спорала... от тобі й князь...

— Нічого казати, хороший! — перебив господар, дав він їй, бідній, себе знати.

— Стала вона, ота дитина, рости, стали Ї учити, спершу грамоти, а потім і — Господи! чому тілько вони Ї не вчили! Аж жаль було дивитися на бідолашну дитину: і шкіти, і галтували, і прясти, і нітки сукати; а раз якось батько послав Ї навіть корів дойти. А вона — мати — було часом накинеться на його: «Що ти робиш, каже, з бідною дитиною? Хиба ми Ї за мужика готовимо?» А він на те: «Може Ї за мужиком доведеться жити; будучими не вгадаєш». Тоді вона: «Ти-б краще для неї справив у Київі фортепіані». Купили й фортепіані на контрактах; привезли й учителя: не

вмію сказати, чи він Поляк був, чи Німець, не скажу; тільки по нашему нē вмів він говорити. Йа вимовить бувало слово, так слухаєш та рогочешся. За рік, чи два він вивчив її гратеги на фортепіанах. Вже було як і заграс моя лебідонька! сидиш, слухаєш, слухаєш, та й заплачеш, а вона візьме та й перемінить пісню, та як утне гордіцю, або метелицю! Не витерплю було я, грізна! як візьмуся в боки, та як піду, як піду! аж поміст під ногами гнететься, а вона грас та рогочеться. Раз якось на дзвому застала нас пані, та як гукне на нас: «Ти що отсе робиш! Хиба тому тебе вчили гратеги! струмент тільки исуши своїми мужицькими піснями! А ти, циндре! — це на мене, — не знаєш, де корів доять, так знаєш!». Я, звісно, перелякалась, стала собі в куточку та й дух притягала, наче мене ѹ у світиці нема.

— А ви таки, Микитівно, були колись, нігде правди діти, добре дзендуристка, — озвався господар, наливаючи чарку сливянки.

— Прости мене, Господи! — сказано: молодість, а за-молуду чого не трапляється! Бувало, як моя птащечка Катруся, зовсім виросла, так як полягають пани по вечері спати, ми й підемо' потихоньку в сад, гуляємо, до самого світу гуляємо! А місяць тає тобі світіть, не-наче в день! А вона ще візьме, та й заспіває: «Не ходи, Грицю, та на вечерниці!» тихо-претихо, та солодко, так би, здається, до самого світу усе-б слухала її та слухала.

— Памятаю, добре памятаю, — перебрив господар: раз іду в ночі повз ваш сад, чую: щось співає, тілько не «Гриця», а якусь іншу пісню; я й зупинився, та ніби прикований до тину й простояв до самого білого дня: нічого казати, пречудесно було слухати, як вона співала.

— А в-ранці, чи спала, чи не спала, порхне наче та пташка, та й знов веселиться, і дікто опріч мене не відає, що в ночі діялося... Ере! Відна головонька моя! трохи, трохи не забула: тут, голубята мої, є недалеко

від нашого села біл пановичу, знаєте санджа, живий і здоровий небіжчикові нашому. Правда, у його на від за теж і хати! за теж з десять. Звісно, в самого майора став наче та писанка: чеп на його та любуйся ще й господина була дарює. Правда, був ще, таї та зросла нотимлю, чи в Київі, чи небіжчиком великим, так він у нашого: в-купі. На святах і його зі школи, та тільки в нас було й днів і в полі, і в саду, і а я було дивлюся на так на предиво! Всі світ божий родилися. Демят Федорович, а всі так гадали, тільки дала. Вона спала й багато про кого іншого й як прийде час виряжана вже за тиждень підійде, вона в піднічогісінко ні єсть, і як жива була. Так то росли в-купі та й покоїв я вже в домовину дивляшася, так ніби знамене саме перед тим, як трохи

ув, чи Німець, не скажу; н говорити. Й я вимовить а речочешся. За рік, чи претепнянах. Вже було як і , слухаєш, слухаєш, та як перемінить пісню, та як Не витерплю було я, гріши піду, як піду! аж поміст ся та речочеться. Раз якось та як гукне на нас: «Ти тебе вчили грати! струмент кими піснями! А ти, циничи, де корів доять, так знаєшася, стала собі в куточку й у світлиці нема.

були колись, нігде правди

заявляєсь господар, наливаючи

и! — сказано: молодість, зася! Бувало, як моя птана, так як полягаю пани потихоньку в сад, гуляємо, смієшь так тобі світить, не ме, та й заспіває: «Но ходи, ко-претихо, та солодко, так усе-б слухала ї та слухала. Гаю, — перебирає господар: чую: щось співає, тілько пісню; я й зупинився, та простояв до самого блого вно було слухати, як вона

и не спала, порхне наче та , і дікто опріч мене не вірте! Бідна головонька моя!, голубята мої, с недалеко

від нашого села біля Трубайла хутір Ячного. Ви, Степановичу, знаєте самого Ячного? Він і досі ще, Богові дядя, живий і здоровий... а що вже за господар, так і небіжчикові нашому, Демічу Федоровичу, не уступить. Правда, у його на всьому хуторі тілько десять хат, так за теж і хати! за теж і люди! Що хата, то й сем'я душ з десять. Звісно, в добре та в розкошах живуть; у самого майора ставочок, млиночок, садочок, а дімок, наче та писанка: чепурненський, біленський, дивись тілько на його та любуйся. А що ж би було, коли-б у його ще й господина була жива!... а то він сам за всіх господарює. Правда, був у його синок, та то що?! Дитина ще, тай та зросла не на очах, а десь в школі було, не тимлю, чи в Кіїві, чи в Ніжині. А були вони з нашим небіжчиком великими приятелями: коли не наш у його, так він у нашого: куска хліба не з'їдять нарізно, усе в-купі. На святах приїздив до його гостювати і син його зі школи, та тілько слава, що приїздив до батька, а в нас було й днів і ночув, усе було з моєю Катрусею і в поді, і в саду, і в покоях: одно без одного нікуди, а я було дивлюся на їх та й гадаю: от зросте парочка, так на предиво! Вона просто одно для одного й на світ божий родилися. Так гадав і майор, так гадав і наш Демя Федорович, а про дітей вже нічого й казати! Та всі так гадали, тілько Катерина Лукіянівна не так гадала. Вона спала й бачила зятем або князя, або снорала, а про кого іншого й думати не хотіла. А отсе було, як прийде час виражатися їйому до школи, та Катруся моя вже за тиждень починає плакати, а коли він зовсім вже поїде, вона в постіль ляже й довго після того нічогісінко ні єсть, ні пе: Господь її знає, чим вона й жива була. Так то вони, мої голубята, росли й вирости в-купі та й покохалися собі на безголіві. Господи! я вже в домовину дивлюся, а як нагадаю про їх, моїх пташенят, так ніби знов помододію! Бувало отсе вже саме перед тим, як треба їм розлучатись, зійтися собі

в садку, постануть де-небудь під лішою чи берестом, обіймутися, поцілуються і довго, предовою дивлятися одно на одного в вічі, а слово з очей, наче ті перли, вогтається. Мабуть чули вони, серденята, що не дадуть їм жити одному для одного.

Ото-ж і скінчив він свою школу. Губернатор Катеринич, тепер вже небіжчик, взяв його до себе у Київ, до якогось там суду, приділив його, не вмію вже вам того сказати, до чого він там його приставив. Переїхав він там рік у тому суді, чи в палаті, а на другий приїздить' до нас у гості й давай святати Катруся. Деміан Федорович, царство йому небесне, зразу згодився і каже, що країцої дружини нашій Катруся не знайти й за морями. Воно й правда. Так що-ж! Сама — це-б то не Катруся сама, а сама Катерина Лукіянівна уперлася й руками й ногами. — »Що це таке! — гукає будо: — щоб я свою единячуку видала за якогось хуторянина, за гречкосія! Ні, во вік! Краще в домовину її положу, ніж бачитиму її, мою люблю Катруся, на хуторі Ячного! Шо вона там робитиме? Індиків годуватиме, та гусей заганятиме!... Ні! не на те я її на світ породила, не для хутора Ячного я її виховала!« — Погукає отак та й замкнеться в своєму покою на цілій день. А він сам коло неї і сяя і так, ні! хоч і не підходить! — одно своє вона провадить: князя, або сно-рала та й горд! Раз небіжчик Деміан Федорович хотів звінчати їх вже без її волі, та мабуть не судив Бог зробити йому таке добре діло. Вернувшись з Київа, об Різдви, він занедужав, а на средохрестя і душу Богоїві віддав! Господи! і тепер страшно нападати, як він її, вже лежачи на Божій постелі, благав не видавати Катрусі ні за князя, ні за енорала, а одружити її з молодим Ячним, або з ким ишиим, та аби тілько з рівнено.

Ні, таки ні! — поставила на своєму! Наче на гріх, саме в чистий четвер вступила в Козелець драгунія: розвели її на постой по хуторах та по селах на

ціле літо. Що то за до нас не верталася клята драгунія! Чи провожаючи оту біосшому селі линілось або в Гоголеві? Ма-

— Ой! лихо на- промовив господар н-

— I тепер страш- Раз якось увечері с- здається, карпітку ви- сидла, а Катруся не зна- я трохи-трохи не за- Киршу, чи про Юрія, дуже жалісна. От вже до того місця, де т закували і в темницю по- мося: їде в кімнату д- нечає та решето: грав- вонійша від коміра, каже, такий і такий ми й самі бачимо, що овес і сіно, чи нема- Лукіянівна на те йому. От він і сів собі, а покою, щоб там книж- чаха вона читати, аж »От тобі, Катруся, і с- і обмерли! Як там в вечора, як там він сва- Ото-ж з того самого нас що дні, і вранці як приде було з Київ- було він поза садом да- ѹ собі в слізози. Овва! На своєму таки пост-

під липою чи берестом,
предовго дивляться одно
очей, наче ті перли, ко-
рденята, що не дадуть Ім

школу. Губернатор Кате-
зяв його до себе у Київ,
його, не вмію вже вам
им його приставив. Пере-
ч в палаті, а на другий
давай сватати Катруся.
у небесне, зразу згодився
нашій Катрусі не знайти
Так що ж! Сама — це б
атерина Лукіянівна упер-
»Що це таке! — гукає
у видала за якось хуто-
вік! Краще в домовину
ю любу Катрусю, на ху-
робитиме? Індиків году-
.. Ні! не на те я Й на
Чного я Й виховала! « —
в свою покою на цілій
сня і так, ні! хоч і не
розвадить: князя, або сно-
ж Деміян Федорович хотів
мабуть не судив. Бог зро-
Вернувшись з Київа, об-
redoхресть і душу Богові
ашно нагадати, як він Й,
благає не видавати Ка-
ла, а одружити Й з моло-
т, аби тілько з рівніко-
а на своєму! Наче на
ступила в Козелець дра-
го хуторах та по селах на

ціле літо. Що то за драгунія була! бодай вона ніколи
до нас не верталася! Дала таки себе в тямки ота про-
клята драгунія! Чи то одна чернобрива умилася слізми,
провожаючи оту бісову драгунію! В самому тілько на-
шому селі лишилося чотири покрітки, а до то в Оглаві,
або в Гоголеві? Мабуть там Ім і ліку не зведеш!

— Ой! лихо нам, лихо нам з тими драгунами! —
промовив господар наливачи чарку сливанки.

— І тепер страшно згадати, — мовила далі бабуся.
Раз якось у вечорі сидимо ми всі троє в гостинній, я,
здається, карпітку вязала, Катерина Лукіянівна так собі
сиділа, а Катруся книжку читала, да таку жалісну, що
я трохи-трохи не заплакала: про якогось Запорожця
Киршу, чи про Юрія, гарзаць вже не пригадую, а тілько
дуже жалісна. От вже дочиталася вона, моя рибонька,
до того місця, де того Юрія Запорожця в кайдани
закували і в темницю засадили, тілько ото зирк! диви-
мося: йде в кімнату драгун: височезший, усатий, а пика
неначе те решето: гладка та червона, здавалося, чер-
вонівша від коміра, що був у його на мундирі. «Я,
каже, такий і такий князь Мордатий», а я собі думаю:
ми й самі бачимо, що ти мордатий! »Я каже, скуповую
овес і сіно, чи нема у вас на продаж!« Катерина
Лукіянівна на те йому: »Б, каже, прошу вас, сідайте.
От він і сів собі, а ми з Катрусею зараз до другого
покою, щоб там книжку доочітувати. Тілько що по-
чала вона читати, аж іде Катерина Лукіянівна і каже:
»От тобі, Катрусю, і судженний твій!. Ми як сіділи, так
і обмерли! Як там воно було у їх того безчастного
вечора, як там він сватався, ми про те нічого не знали.
Ото-ж з того самого вечора і почав князь юдити до
нас що дні, і вранці і ввечері. А молодого Ячного,
як приде було з Київа, і на двір не пускали, ходить
було він поза садом да плаче, а ми, дивлячись на його,
як собі в слізозі. Овва! не помогли й слізозі, а ні — ні!
На своєму таки поставила Катерина Лукіянівна: за-

раз по смерти Деміана Федоровича, на великоцінних святках, вважа тай посвятала за князя мою Катруську безтаканну. — І таки справді безтаканна! З усього добра, з усіх роскошів тілько її зосталося, що два вітрахи, і сама ще Бог відає, чи буде живою, промовив ніби сам про себе господар, наливаючи чарку сливянки.

— От, як воно було, Степановичу: на провіднім тижні повінчали їх. Плакала вона, моя безтаканниця, плакала, та що з того! Мабуть так уже Бог хотів, не замолила його, милосердного; мабуть Господь Бог люблячі караз. Другого дня по шлюбі перебрався він до нас з Козельця, а денщик у його Яшка¹⁾ такий бридкий (обірванець) теж з ним прийшав. Тілько ж доброго було у них, що величезний білій собака кучерявий, юхтовий зелений капшук та довга люлька. От з того дня і пішло нове господарство. —

На цім слові бабуся трошки зупинилася, помовчала, перехрестилася тай знов почала:

— Прости, Господи, мене, непрощену грішницю, за що я гужу чоловіка! він же мені нічого лихого не заподіяв. Ні, як подумаю, так він і мені багато лиха наробив. Він, прости йому Владико милосердний! — бабуся знов перехрестилася, — він душогуб! занапастив мій єдиний скарб, мою одну, єдину любов. Я нікого в світі ніколи так не любила, як мою гірку та бездольну Катруську. Одна моя єдина радість, єдино мое єдине солодке щастя було бачити її щасливою в парі. Що ж? Сльози, сльози, сльози та сором! А все мати, усому лиху причину рідна мати! Бах! заманулося свою доню єдину побачити княгиню! От тобі її княгиню! любуйся тепер на свою княгиню! любуйся тепер на пречудесне своє село, на свій сад зелений, на свій будинок! Любуйся, Катерино Лук'янівно! любуйся на свої хороші вчинки! Ти, ти одна отсе все накоїла!

¹⁾ Яков.

— Та цур їй, Марії лихо сниться! розгосподар.

— Ох! я не тільки піде таке страшне, — не то що розказувати.

— Розкажу ви в треба було й почина сливянки і підносичі.

— Даю, Степан слізми піна.

— А не хочете, та ви тим часом розкажіть нове господарство, — сливянкою.

— А почалося від, помовчавши, майже.

— Ну, повідайте- ниці ще не стало? видимо й невидимо, в дайте мені затем княгиню була, виторгувалася, куданою єдиначку. Ой, ми про те, як страждає продаети її... а вона

Бабуся замовкla,

— Так то воно не відамо, як у вас

Бабуся спокійно відповіла:

— Почалося воно в покоях собачню завдарство!... Що для з тютюну світу божого її мовити нічого! А полювання усю драгунів Господи! Заїдуть піна

вича, на великомінних свят-
князя мою Катрусю без-
сталанна! З усього добра,
сталося, що два вітрики,
живо, промовив ніби сам
чарку сливянки.

Степановичу: на провіднім
вона, моя безсталанница,
бути так уже Бог хотів,
то; мабуть Господь Бог
по шлюбі перебрався він
к у його Яшка¹) такий
ним приїхав. Тілько Й
незнай білій собака куче-
ук та довга люлька. От
дарство. —

и зупинилася, помовчала,
ла:
непрощену грішницю, за
е мені нічого лихого не
к він і мені багато лиха
Владико милосердний! —
він душогуб! занапастив
едину любов. Я нікого в
мою гірку та бездольну
дістіть, єдине мое сідне со-
цасливою в парі. Що ж?
ом! А все мати, усьому
заманулося свою доно
тобі й книгтина! любуйся
їсся тепер на пречудесне
ї, на свій будинок! Лю-
любуйся на свої хороши
накоїла!

— Та цур Й, Микитівно! не згадуйте про неї, нехай
їй лихо сниться! розказуйте, що там далі було, — мовив
господар.

— Ох! я не тямлю, як його й розказувати, бо тут
піде таке страшне та погане, що гріх і подумати, а
це то що розказувати.

— Розказуйте вже, Микитівно, до краю, а то не
треба було й починати, мовив господар, налишивши чарку
сливинки і підносячи її бабусі.

— Даюю, Степановичу! — спасибі вам, я вже моїми
слізми пияна.

— А не хочете, то як хочете, ми з добродієм випемо,
а ви тим часом розкажете, як воно почалося у вас те
нове господарство, — промовив господар, частуючи мене
сливинкою.

— А почалося воно так, — промовила бабуся...
і, помовчавши, майже скрикнула:

— Ну, повідайте-ж мені, люди добрі, чого цій гріш-
ниці ще не ставало? Пані на всю губу! всякого добра
видимо й невидимо, в розкошах купалася! так ні! мало!
дайте мені затем князя, а то умру, як не дасте! До-
була, виторгувала, купила собі князя, продавши свою
доню единачку. Ой, матірки, матірки! мабуть забуваете
ви про те, як страждасте, родича дитину, коли так дешево
продаете ї... а вона-ж вам так дорого обійшлася!

Бабуся замовкла, а господар мовив:

— Так то воно так, Микитівно, та ми все таки
не відаемо, як у вас почалося нове господарство.

Бабуся спокійно мовила далі:

— Почалося воно, Степановичу, з того, що князь
в покоях собачню завів... от як почалося нове госпо-
дарство!... Що для божого пішли бенкети; за днем
з тютюну світу божого не видно було, а вже про інше
ї мовити нічого. А ще як покличе було до себе на
поповнання усю драгунію з Козельця, то й не приведи,
Господи! Заідути пияни, брудні, гідкі такі, що не при-

веди, Господи, щоб і в сні такі привиділися. Та ще кожен візьме собі по денщику, такому-ж бридкому, як і сам. Та не день, не два, не три, а цілій тиждень гостюють. А чого вони за той тиждень накоять в домі, таї і розказувати соромно! Свіннюшка зробить чисто свяночник! Цілій місяць після їх було місмо, та куримо. Отут то я довідалася, що воно таке ота драгунія! А Катерина Лукіянівна дивиться тільки на них та всміхається і більш нічого! Не минуло й місяця, як він все вже прибрав до своїх рук. Ключі від комор та від льоху були у поганого його Яшки; коли чого треба навіть Катерині Лукіянівні, то треба у Яшки прохати. Отоді то я вперше заплакала, отоді то я побачила нашого князя таким, яким треба було бачити його матері ще до шлюбу. Ал-еж вона гордуха й виду того не подавала, що все те бачить; а дійде до скруту, стане й не в моготу, вона й тоді, хоч через велику силу, усміхнеться і поверне все на жарти. А Катруся, бідна моя Катруся! сидить собі в покою, та річкою розвільтається... А він!... та чи один же раз таке тралляється! Приде з Ковельця ошівночі, пляний, привезе жида з цимбалами, та усіх на ноги підійде: «Танцюйте, — гукає, — танцюйте, хахлацькі душі, а ні, то всіх вас передушу!» Ми з Катрусею утечемо собі: літом в сад, а зімвою не раз почували в музичкій хаті...

— Чудним мені здається тільки ось що — перебив господар: — чому ви не догадалися пяного його задушити, тай сказати-б; що вмер з перепою, або просто, що згорів з горілки...

— Е! так думаете! — легко воно сказати!... а гріх, а суд страшний, Степановичу! Ні, нехай собі вміре своєю смертю. Господь йому і суд і кара, а не ми, грішні.

— Та воно то так, Микитівно, але тралляється ще і ось як: одному розбішанці на сповіді у Київі чернець задав таку покуту: «Візьми, каже, непрощений гріш-

нику, два камні, зважи на кінь через плечі, кощ прощені будуть». От гробовище тай бачин син матір свою прошалка, послав я на той дій пошилю і отсього дував його, зараз й. От що!... Ну, так тівно? — мовив господар з сливянкою.

— Нули, Степанопівночі! Добенкету нічого будо й на стіл найде голодна така, і то вона з'ість. Усе локу зметуть, а чого принести за столу, воєнди. А князь сидить да гукає: ура! Спесиву думала, що він гнівиться, що він радіє ти. Отак вони цілу зімвою на весні дивимося: и жито, і пшениця не засіяла, а поле чорне, наче на молебні правила, і воєнди могло! нічого не посіло в землі погибла... Лікарі заревіла, нарешті й сілися. Господь відаде день і в ночі так і хлібо. А нам лихо і пухли з голоду, гину без св. причастя; отець друге наше лихо, що

такі привидлися. Та ще
у, такому-ж бридкому, як
не три, а цілій тиждень
тиждень накоять в домі,
зинюшник зробить! чисто
сля іх було мисмо, та ку-
воно таке ота драгунія!
тілько на них та всмі-
минуло й місяця, як він

Ключі від комор та від
Яшки; коли чого треба
треба у Яшки прохати.
отоді то я побачила на-
було бачити його матері
гордуха й виду того не
а дійде до скруту, стане
через велику силу, усміх-
и. А Катруся, бідна моя
та річкою розливавшася...
таке трапляється! Приде
ивезе жида з цимбалами,
щойте, — гукає, — тан-
то всіх вас передушу! «
Літом в сад, а зімою не

ілько ось що — перебив
алися пяного його заду-
з перепою, або просто,

легко воно сказати!... а
ичу! Ні, нехай собі вмі-
тому і суд і кара, а не

вно, але трапляється ще
сповіди у Київі чернець
заже, непрощений гріш-

нику, два камні, звяжи іх до купи ремнем-сирицею, пере-
кинь через плечі, коли ремінь нарветься, тоді гріхи твої
прощені будуть». Ото-ж і їде він з тими камнями через
гробовище тай бачить, що на свіжій могилі блудний
син матір свою проклинає. Господи! каже той розби-
шака, послав я на той світ не одного доброго чоловіка,
дай пошило і отсього злодугу, що лається. Та я замор-
дував його, зараз йому ремінь наче ножем перерізalo.
От що!... Ну, так що-ж там у вас далі було, Мики-
тівно? — мовив господар, присовуючи до себе кухоль
з сливянкою.

— Були, Степановичу, співи да танці, да бенкети
опівночі! Добенкетувалися до того, що під кінець зімі
нічого будо й на стіл постановити! Драгунія, знаєте,
наїде голодна така, що хоч порожну макітру їй постав,
то вона з'їсть. Усе було, що не постав, вони наче міт-
люю зметуть, а чого з посуди не поспіші заздалегідь
принести за столу, вони й те перебють, сказано — пяні
люди. А князь сидить собі за столом, в долоні плецеще,
да гукає: ура! Спершу я не розуміла цього слова,
думала, що він гнівається та гостей своїх лас а вихо-
дилс, що він радіє тому, що гості добро його нівечать.
Отак вони цілу зімі просодомили та прогоморили. А
на весні дивимося: наше поле не зеленіє, ні трава, ні
жито, ні пшениця не зеленіють. Прийшли й зелені свята,
а поле чорне, наче на йому нічого й не сіяно. Вже й
молебні правили, і воду в криницях святили, — не по-
могло! нічого не посходило. Ярину посіяли, та зерном
в землі погибла... Люди заплакали, скотина з голоду
заревіла, нарешті й собаки заскіглили, завили й порозбі-
галися. Господь відає, звідкіль вияліся вовки, та і в
день і в ночі так і ходять по селу. То було всесвітнє
лихо. А нам лихо вдвое: раз те, що люди на селі
пухли з голоду, гинули, немов собаки ті, без сковіді,
без св. причастя; отець Кипріян і собі занедужав... А
друге наше лихо, що князь нічого цього не бачить:

закличе до себе свою драгунію і з людьми і з кіньми і з собаками тай контентув їх цілій місяць, а про те йому й байдуже, що у мужиків ні однії вкриївлі не лишалося на хаті, усе скотина пообідала, у лісі не стало ні одного дерева живого, і дуб, і ясен, і клен, і осика, та на що вже верба, яка гірка, і п'яни плоскоблили та пойлі. Ох Господи! Що то Бог робить з чоловіком! Глянеш було, зовсім не чоловік ходить, а щось страшне, звір якийсь голодний; без жаху й подивитися на його не можна!... А діти!... бідні діти! просто пухли з голоду, лазять було серед улиці, наче цуценята, та тільки й чути від них одно слово: «нали, нали!...» « Ви може собі гадаєте, що хліба в нас бракувало? Де вам! в скирдах та по коморах міші його їли, літ на п'ять вистачило-б прохарчувати не тілько наше село, а цілій Козельць! Так що-ж ви робите, коли не давав людям: краще, каже, я попрошу, як подорожчاء, а люди нехай дохнуть, од них користі мало!...

Катруся моя люба заінкітесь було слово промовити за людей, він на неї, немов на свого білого собаку, як гукне: »Мовчи, наче я не знаю, що роблю!« — Вона й замовкне: піде до другого покою та в слізозі, а я, дивлячись на неї, й собі! Що то вдіш з ним! сказано — звір, а не людина! Господь її знає, як вона те виновата. Вона тоді вже ходила з оцію самою дитиною, що ви сьогодні бачили... А коли було він п'яний засне, вона, дріжачи, тихе сенько прийде поз його до свого покою, впаде там на вколішки перед образом Скорбящої Божої Матері, та так молиться, та так плаче, так гірко да тяжко, що я ніколи в світі не бачила, щоб люди так плачали. Мені було аж страшно стане. Коли-ж було він з своєю драгунією пойде на полювання, ми наберемо до мішку хліба печеної та й... як було й кажу їй: »Не беріть, не підіймайте через силу, самі ви бачите, яка ви... я й сама понесу. А вона на те: »Нічого, Микитівно, нічого! ти тілько вказуй мені, у

кого є маленькі діті й підліти по хатах! Головна маті рве дитини! Мені здається, що значить голод доки на світі живу, двері, так на нас чимо: серед хати на діх дітей. Одно вже ворушило; біля них біда, в розірваній сорока, страшні, що й Господі, ні на кого, а та дивиться! Ми зупинялися на нас і закричала: « з мішку шматок хліба його обіруч, затримавши, а потім зарегалася!

— Ви, Микитівно, на своюму віку, —

— І не кажіть, Степану, якому бачити того,

— Господь його сподар до мене, — він мудро. От скажу що на ноги поставили. було, а то ще в людів недорід. Ото-ж, як усі й сувули по хлібі, ніж пани жідам продати. Чумаки мої одну зім'ю другу перезімували від села. От слова Богу — чумаки соли й риби навезли от у мене й гроші є. Так, то дістеться в світі

ю і з людьми і з кінми
х цілій місяць, а про те
нікілі ні одній вкривлі не
пообідала, у лісі не стало
її, і женя, і клеш, і осика,
і її люди поскобили та
Бог робить з чоловіком!
ходить, а щось страшне,
ху й подивитися на його
ні діти! просто пухли з
наче цуценята, та тілько
пали, пали!... « Ви може
бракувало? Де вам! в
ого іші, літ на п'ять виста-
наше село, а цілій Кове-
не, коли не давав людям:
подорожчас, а люди нехай
!...

ся було слово промовити
а свого білого собаку, як
що роблю! » — Вона
покою та в слізозі, а я,
то вдішв з ним! сказано
її знає, як вона те вино-
з оцію самою дитиною,
було він п'яній засне,
їде повз його до свого
перед образом Скорбящої
та так плаче, так гірко
її не бачила, щоб люди
страшно стане. Коли ж
їде на полювання, ми на-
ного та й... як було її
айте через силу, самі ви
конесуся. А вона на те:
тілько вказуй мені, у

кого с маленькі діти да старі немощні люди... « От ми
її підійде по хатах! Господи! чого я там не надивилася!
Година мати рве кусок хліба з роту своєї уміраючої
дитини! Мені здається, і вовчиха цвого не зробить!
О, що значить голод!.. Заходимо раз до однієї хати:
доки на світі живу, цього не забуду!... Відчинили ми
двері, так на нас і пахнуло пусткою! Входимо, ба-
чимо: серед хати на долівці лежать двійко худих-преху-
дих дітей. Одно вже зовсім конало, друге ще губинятами
ворушило; біля них стоїть мати: худа, простоволоса,
бліда, в розірваній сорочці і без зашнеки. А очі у неї такі
страшні, що й Господи! дивиться вона їми ні на ді-
тей, ні на кого, а та собі, хто його зна, на що вона
дивиться! Ми зупинилися на порозі, а вона ніби глянула
на нас і закричала: »Не треба, не треба хліба«. Я дostaла
з мішка шматок хліба і подала їй. Вона мовчики вхопила
їго обруч, затримтіла, піднесла до рота мертвої дитини,
а потім зароготала... Ми вийшли з хати...

— Ви, Микитівно, баґацько таки де чого бачили
на своєму віку, — промовив сердечно господар:

— І не кажіть, Степановичу! Не приведи, Господи,
нікому бачити того, що я бачила.

— Господь його милосердний знає, — мовив го-
сподар до мене, — як воно усе на світі так хитро та
мудро. От скажу хоч і про себе: Господі руки мене
на ноги поставили. У мене хліба й свого таки доволі
було, а то ще в людей прикупив, ніби знов, що буде
недорід. Ото-ж, як прийшов голодний рік, до мене
усі й сунули по хліб; я продавав в четверо дешевше,
ніж пани жидам продавали, і зібрах добрячу копійчину!
Чумаки мої одну зіму зімували на Дону з худобою, а
другу перезимували за Дніпром, там голоду не було.
От слава Богу — чумаки мої вернулися живі й здорові,
що соли й риби навезли, а хліб святий я дома попродав,
от у мене її гроші в і скотина, слава Богу, жива!...
Так то дістється в світі! дивно так!

— Такий вже ваш талан, Степановичу! — мовила бабуся зітхачою: за те вам Господь і посылає, що ви в нужді людей не забуваете. От хоч і тепер: коли-б не ви — де-б я притулилася з сиріткою! Хоч з гори та в воду!

— Господь з вами, Микитівно! Ми свої люди! з ким же нам і поділитися, як не з вами! А тим часом розказуйте, Микитівно, далі, а то нашому гостеві може спочинти треба.

— Так ото, сяк чи так, минуло літо, а осені ми й не бачили. Зразу лягла зіма, да така лютя, у купі голод і холод завітала до нас. Лісувесь обіданий, висох, а князь заборонив його рубати на дрова. Хто, каже, хоч гіллечку зрубас, того в могилу зажену! Ліс, каже, славний, сухий, літом приймуся собі будувати палати. Я люблю простир, мені треба дворець, а не хата халдацька, отака, в якій і тепер згиняюся, немов собака в конурі. А люди бідні мерзли й мерли; що ти з ним вдіш? сказано — пан! Що хоче, те й робить. На першому тижні, в пилишку, Катерина Лукінівна родила; мамки не хотіла взяти, сама годувала свою дитину. Небавом після хрестин поїхав він в Козелець до товаришів; гостював там цілій тиждень. Ми без його трохи спочили, слава Богу; аж ото вночі, ми вже спати поганали, вергастися він, гуркотить в двері та кричить. Я швидше одчинила двері, достала огно, дивлюся, аж з ним яксь женичина в офіцерському убранні. Він як гукне на мене: «Чого ти очі вирячилася? Попла вон, дура!» Я й пішла до свого покою. Другого дня, за часом, він і каже Катруси:

— Знаєш, серденько, який сюрприз зробила мені сестра; не написавши до мене ні слова, взяла та й приїхала. От така шешхістка. Та ти собі подумай тілько: на перекладних приїхала — просто гусар-баба. Учора, подумай собі, підхожу я до поштової станції, дивлюся: стоять біля воріт тройка коней, зовсім вже

готова. Я зупинився іхатиме. Дивлюся, тес... Ти вибач ме вичка... дивлюся, по сестра... Ну тут ми

— А я й не знає Катруси.

— А як же, с та Горбатовим, вона раз Вона б теж до мене і дуже замітна. Я тебе познайомлю.

Неначе те полотно запевне спостерега, привів ту сестру; не білілами та за руманії

— Отсе, каже, кі юрливо уклонилася, що може по-польськи, здається, теж, бо й го ще гірше зблідла.

— Ти вибач й, інститутка, по-московським ба, у тому високому московській мові. От літ я не вів двох с нас в Грузії так само, я не розмовляє, все по-французько пошлемо у ст

Катруса не спромістила вона й пішла, Катерина Лукінівна

Щаслива-б я була, що у нас діялося в дізнаю, за що, наділивши тієї клятої сестри я ні

Степановичу! — мовила
осподій і посilaє, що ви
От хоч і тепер: коли-б
з сиріткою! Хоч з гори

гівно! Ми свої люди! з
не з вами! А тим часом
то нашому гостеві може

нulo літо, а осеня ми й
а така лютя, у купі голод
увесі обіданий, висок,
и на дрова. Хто, каже,
тилу зажену! Ліс, каже,
я собі будувати палати.
дворець, а не хата хах-
згинаються, немов собака
и й мерли; що ти з ним
хоче, те й робить. На
Катерина Лукіянівна ро-
сама годувала свою ді-
пойхав він в Козелець
цілій тиждень. Ми без
ту; аж ото в ноці, ми
и він, гуркотить в двері
ла двері, достала огню,
на в офіцерському убран-
Чого ти очі виричилі?
до свого покою. Дру-
Катруси:

сюрприз зробила мені
ні слова, взяла та й
а. Та ти собі подумай
а — просто гусар-баба.
и до поштової станції,
їка коней, зовсім вже

готова. Я зупинився, а ну, думаю, подивлюся, хто такий
іхатиме. Дивлюся, виходить дама. Я, знаєш, трошки
тес... Ти вибач мені, серденко, така вже клята на-
вичка... дивлюся, подумай, яка радість!... то була моя
сестра... Ну тут ми кинулись один до одного на груди.

— А я й не знала, що в тебе є сестра, промовила
Катруса.

— А як же, є та й не одна ще, а дві. Одна за графом
Горбатовим, вона раз враз живе в столиці, — при дворі.
Вона-б теж до мене приїхала, да знаєш, не можна, вона
дуже замітна. Я тебе зараза, серденко, з своєю сестрою
познайомлю.

Неначе те золотно зблідла моя бідна Катруса. Вона
запевне спостерегла, що то за сестра. За хвилину він
привіз ту сестру; не тямло, чи молода, чи стара: за
білизни та за рум'янами не можна було розпізнати.

— Отсе, каже, книжна Жюлі Мордатова. Вона так
юрливо уклонилася, що таке промовила по-московськи,
чи може по-польськи, нічого я не розібрала, і Катруса,
здається, теж, бо й головою до неї не кивнула, а тільки
ще гірше зблідла.

— Ти вибач йи, моя серденко, вона в мене ще
інститутка, по-московські майже слова не вимовить, та
бац, у тому високому світі жадної потреби нема на
московську мову. От хоч про себе скажу: до двадцяти
літ я не вмів двох слів по-московськи промовити. У
нас в Грузії так само, як і в столиці: ніхто по-московськи
не розмовляє, все по-французьки. Аж ми й своє мале-
сеньке пошилемо у столицю, в інститут? Правда?

Катруса не спромоглася більше терпіти. Мовчки
встала вона й пішла до дітчого покою. Я за нею, а
Катерина Лукіянівна лишилася во своїми книжками...

Щасливав я була, Степановичу, коли-б забула те,
що у нас діялося в домі, але-ж Бог мене покарав, не
знаю, за що, наділивши мене доброю пам'яттю. Після
тієї клятої сестри я ні на одну хвилину не зоставила

Катруся, та ѿ вона, моя безталанниця, з того часу не виходила з свого покою. Господи, свята-великомученице Катерино! Чи ти мучилася так, як мучилася моя бідна Катруся? І день було плаче і ніч плаче, — я вже не тяміла, що з нею Ѽ робити. Ото-ж вона плакала, пла-кала та ѿ почала вже в умі мішатися. Я хотіла дитину від грудей відлучити, не дала.

— Помру, каже, вкупі з нею, нехай мене з нею в одну труну положать. Нехай, що хочуть, роблять, а я дитину нікому не дам.

Що-ж мині було робити? Я так і зоставляла, дивлюся тілько та плачу. Катерина Лук'янівна теж було зайде до нашого покою, гляне на свою княгиню та ѿ не витерпить: хоч як вона горда була, а заплаче та ѿ вийде з покою. А поруч у других покоях пісні та музики, наче де в шинку на перехрестному шляху... Ота сестра Ѽ була жідівка, Хайка. Носиться вона з драгунами, співає, танцює, да такі вихилися виробляє, що аж гидко... Навіть лольку курила.

Катруся моя бідна спершу вдавала, що нічого не бачить і не чує, а потім вже ѿ сердешній не в моготу стало, та що ти робитимеш з таким виродком! У нашої сестри, сказано, тілько слози, самі слози, нічого більш не зосталося, а сльози що? вода! Ох! не одни річки вилила вона цієї гіркої води, а йому байдуже! Инколи зайде до неї, та ще Ѽ питається: «Як себе чуєш?» наче Ѽому повізлило, не бачить, що її ледве ноги носять. «Чи не послати, дружино моя, в Козелець до лікаря полкового?» — «Не треба», промовить вона та ѿ замовкне. — «Ну, як собі знаєш, ще твоє, а не мое діло, я до твоїх діл ніколи не втручаюся», промовить і піде собі, стукнувшись дверми. Тілько нам і світу Божого видно було, як він поїде куди небудь тижнів на два, або на три до своїх товаришів-драгунів. Тоді ми без Ѽого підлоги повимивасмо, вишкребимо, покої трохи попровітрюємо, а то просто стайню стайню. Раз якось вернувся

він у ночі і привіз дівчину Польку чи циганку, вона чорна: хотів і відпустити Ѽ його ѿ покою до кінця. Саме на та ѿ прийшли громадіння, кажуть: коли Куди тобі! слова викликають ще бідніх, та ще Ѽ сочтися за людей Катерину як гукне: «Мовчти! і чепців, да до спідниць діл Ѽ втрачаться!» Кав Яшку ѿ сказали зі своїх драгунів.

Поїхав. А Катерина Ѽ щоб вибрати стіг жита, музикам на насіння, довго не вернеться. Після скіртів нема! Деж від токового. А токовий Ѽ і солому Ѽ полову, все солому драгунам, а потім вони бідні Ѽ соломі рівнівна вибрала одну скірту, веліла музикам молотити Ѽ то вернеться князь, вони Ѽ сталося. Другого тити, аж ще він. «Що від як ві посміли, хто вам від у візника нагайку, та Ѽ ків — нікого на току не ж і Катерині Лук'янівні з ліжка не вставала. Після них свят нікуда не ъїди саму зелену неділю поїхай.

аланниця, з того часу не
оди, свята-великомученице
ак, як мучилася моя бідна
і ніч плаче, — я вже не
Ото-ж вона плакала, пла-
шатися. Я хотіла дитину

нею, нехай мене з нею
рай, що хочуть, роблять,

? Я так і заставила;
атерина Лукіянівна теж
глиня на свою княгиню
она горда була, а заплаче-
ч у других покоях пісні
перехрестному шляху...

, Хайка. Носиться вона
а такі вихилиси виробляє,
у курила.

вдавала, що нічого не
їй сердешній не в моготу
таким виродком! У на-
сьози, самі сліззи, нічого
що? вода! Ох! не одну
води, а йому байдуже!
ститься: «Як себе чуєш?»
що її ледве ноги носять.
ї, в Козелець до лікаря
ковіть вона та її замокнене.
ое, а не мое діло, я до
ї, промовить і піде собі,
їм і світу Божого видно
ть тижнів на два, або на
в. Тоді ми без його під-
покої трохи попровірю-
ю. Раз якось вернувся

він у ночі і привіз другу «сестру», вже не жідівку, а
Польку чи циганку, хто її знає, тамлю тілько, що була
вона чорна: хотів і що знайомити з Катрусею, але Ка-
труса його й до поколю не пустила. Зіма підходила вже
до кінця. Саме на середохресті вібралися наші люди
та її прийшли громадою прохати хліба в зерні на на-
сіння, кажуть: коли Бог вродить, семерицю вернемо.
Куди тобі! слова вимовити не дав! З очей прогнав
їх бідних, та ще й собаками нацькував. Хотіла засту-
пітись за людей Катерина Лукіянівна, так він на неї
як гукне: «Мовчіть! я сам знаю, що роблю! я до ваших
ченців, да до спідниць не втручаюся, прошу і до моїх
діл не втручатися!» Та, це промовивши, зараз покликав
Яшку й сказав запрягти троє коней, що-б іхати
до своїх драгунів.

Поїхав. А Катерина Лукіянівна пішла до клуні,
щоб вибрати стіл жита її пшениці да вспіти змолотити
мужикам на насіння. Гадала вона, що він звичайно
довго не вернеться. Подивилася коло клуні: половини
скіртів нема! Де-ж вони поділися? питастися вона у
токового. А токовий каже, що князь попродає жидам,
і солому й полову, все попродає жидам а де-ж, звістно,
солому драгунам, а половину нашим-же таки мужикам,
а вони бідні й соломі ради-радіснікі! Катерина Лукія-
нівна вибрала одну скірту жита, а другу пшениці й
веліла мужикам молотити: «та швидче, каже, молотіть,
а то вернетесь князь, так не дастъ вам нічого». Так
вони й сталося. Другого дня, тілько що розпочали моло-
тити, аж ще він. «Що ви робите, сік-такі! гукає на їх:
як ви посміли, хто вам велів?! Я вас!» Да як виходить
у візника нагайку, та як кинеться молотити молотни-
ків — нікого на току не зосталося, усі повтікали. Вже-
ж і Катерині Лукіянівні перепало: бідна, вона три дні
з ліжка не вставала. Після цього він аж до самих земе-
них снаті нікуда не їздив, усе дома бенкетував. А на
саму зелену неділю поїхав кудись з своїм Яшкою. Кате-

рина Лукінівна знов послала за мужиками й веліла їм намолотити скілько небудь ірини на насиня, бо, дакуючи Богові, дощ перенадав, і земля добре таки зазеленіла. Тільки що взялися молотити просо та гречку, аж вертається він, а з ним драгунії видимо — невидимо, немов та орда за Мамасом рине: хто на мужицькому вові, а хто верхи, охляп без сідла, а бідні денцики пішки, босоніж, тільки з люльками та з капшуками підентялоться за своїми драгунами. Тілько що переступив поріг, зараз клинув своє Яшку, каже, щоб о 3 годині обід був на 50 осіб, а вечера на сотню осіб. І обід і вечерю прилаштуй в саду; «годі, каже, нам в отцій стайні валитися, можна тепер і на підніжний вийти». Та червінцями так і брязкає в кишені. «Да слухай, каже, звели прикажчикові, що-б в ранці усіх мужиків вигнав хліб молотити, треба увесь перемолотити, скілько є». Отоді ми догадалися, звідкіль у його червінці взялися. «Не вже-ж таки він увесь хліб продав, каже Катерина Лукінівна: що-ж бідні люди діятимутъ?»

А драгунія тим часом, з усією мізерією своєю, не заходячи до покоїв, прямо в сад, попростягнагасла на траві, люльки курить, та сквернословить, аж доки не звеліз він винести у сад горілку. Усі столи, стільці теж повиновалися в сад; велів був і з спальні усе повиновити, та ми замкнулися і не пустили до себе. Він вилаявся по своєму, по московськи, та й лишив нас. Доки готовили обід, драгунія пила горілку. Горілку розстановили в пляшках трохи що не більше кожного дерева; пили, в карти грали; наш князь теж пив і грав; усі червінці, що взяли у жида на задаток за проданий хліб, програв; тоді — карти об землю і вийшов із за столу, а товариш у слід його зареготалися. Все оче я з вікна бачила.

Вже смеркалося, коли Яшка з денциками почали лаштувати обід: постановили столи, на столи положили дошки, прості дубові дошки; вкрили їх полотном, бо

у нас хоч і була до нівна не дала, щоб млина коштовна. На свічки, а щоб ще ви постановили бочки з що драгунія сіла за та як утнуть! — аж ще вони і одного ма Смоляні бочки так і клуню, а гості, звичай та гукають: ура!

— Катруся — катуня наша горить! вона нежива. Я до мати лежить; я на нияла.

— Рятуйте — катзорять. Скирти вже добереться. На силу, та під плечі вивели її взяти, так де! вона її відібрала! «Не дам, нікому не дам!» — перелякалися! — так і повели її через греблю в хату: дай, вам Боже здатне! я оте процілите пожарину і вітер той взявся; сидники летять... а я за перемінися, повернув запалало. — Пропали бідна лежить, та тільки в роті не поверне. — не чус вона. Я з того — ще раз гукунула. Вони себе, та як кине на двері чить несамовито, почала

а за мужиками й веліла їм
рини на насіння, бо, дяку-
ї земля добре таки зазе-
молотити просо та гречку,
драгуній видимо — невидимо,
хто на мужицькому вові,
а, а бідні денцики пішки,
з капшуками плектаються
що переступити поріг, зараз
щоб о 3 годині обід був на
осіб. І обід і вечерю при-
нам в отцій стайні ва-
їдніжний вийти». Та чер-
пешні. »Да слухай, каже,
ранці усіх мужиків вигнав
перемолотити, скілько «.
у його червінці взялися.
ліб продав, каже Катерина
діятимутъ?«

усію мізерію своєю, не
в сад, попростягала на
вернословить, аж доки не
рілку. Усі столи, стільці
був із спальні усе пови-
не пустили до себе. Він
ковськи, та й лишив нас.
я пила горілку. Горілку
чи що не біля кожного де-
ап князь теж пив і грав;
а на задаток за проданий
аб землю і вийшов із за-
го зареготалися. Все оце

шка в денциками почали
столи, на столи положили
вкрили їх полотном, бо

у нас хоч і була довгá скатертина, та Катерина Лукія-
нівна не дала, щоб пяні гості не понівечили, а скатер-
тина коштовна. На столі в трох місцях постановили
свічки, а щоб ще видніше було, по обох кінцях столу
постановили бочки з під смоли і запалили їх. Тільки
що драгунія сіла за стіл, де не взялися полкові музики
та як утнуть! — аж земля задріжалася! Не переграли
ще вони і одного маршу, дивлюся, клуна наша горить.
Смоляні бочки так і сиплють іскрами на скірти та на
клуну, а гості; звичайно пяні, дивляться, рягочутися
та гукають: ура!

— Катруся — кажу я — серденько мое, гляньте?!

клуня наша горить! що ж робити? Дивимось, а
вона нежива. Я до Катерини Лукіянівни, і та без пам'яті
лежить; я на неї пирснула холодною водою: очу-
нила.

— Рятуйте — кажу — Катруся з дитиною, а то
згорять. Скірти вже всі загорілися, от-от і до дому
добреться. На силу, на силу ми її привели до пам'яті
та під плечі вивели з дому. Я хотіла дитину від неї
взяти, таєде! вона її з рук не випустила, тілько шепче:
»Не дам, нікому не віддам, я сама її поховало.« Ми
перелікалися! — так якось страшно вона шепотіла. Ми
повели її через греблю, прямо до вас, Степановичу, в
хату: даї вам Боже здоров'я! вже з вашої хати бачила
я оте прохідні пожарице. Господь його знає, звідкіль
і вітер той взявся; снопи з скірти таєде прямо на будинки
летять... а як зайнався будинок, вітер ніби трохи
перемінився, повернув на хати. За хвилину усе село
запалало. — Пропали ми, кажу я до Катруся; а вона
бідна лежить, та тілько головою киває до мене і язика
в роті не поверне. — Катруся! Катруся! — тукаю я;
не чуз вона. Я з того ні жива, ні мертвa, — Катруся!
— ще раз гукнула. Вона як скочить, подивилася окруж
 себe, та як кине на долівку свою дитиночку, як закри-
чить несамовито, почала волося на собі рвати!... Вачу

я, що вона не в своєму умі, винесла і дитину до другої хати, а її ми з Степановичем сяк та так утихомирили, обгорнули її в рядно, тай почали лити їй на голову воду холодну. Прийшла вона в себе та й каже: «Не буду, не буду», а чого — не буду — її сама не тимить. Потім зареготала, перегодом почала співати, да так жалітно заспівала, так страшно, що ми аж з хати повінігали. Отак промучилася вона до самого світу. Перед зірницею трохи втихомирилася, а я тим часом сіла біля вікна та дивилася, як наше бідне село доторгове! Тільки де-де дим вився в гору... більш нічого не зосталося. І будинок, і кухня і все село пропало, зосталися димарі та печі з панського будинку; а з мужичих хат і того не зосталося, бо у них димарі не з цегли. Сад та й той почорів від диму: стойть собі остронь, такий чорний та страшний, що й дивитись на його боязно. Заплакала я, грішна, дивлячись на пожарище!... Що будемо робити? На все Його свята воля!

Разбудила я Катерину Лукінівну й кажу до неї: «Що ми тепер робитимемо? куди ми дінемося з напою Катрусею? де захисток знайдемо?» — «А хіба що?» каже вона. «А те, кажу я до неї, що Катруса не в своєму розумі, збожеволіла.» — «А дитина?» питаеться. — «Дитину, кажу, я від неї взяла, то вона трохи-трохи не задушила.»

Скочила вона та простоволоса на двір вибігла, гукас, щоб бричку швидче запрягли. Побачила, що двір чужий, вона її замовкла: подивилася на той бік греблі, охнула, затремтіла, та мов нежива і впала до мене на руки. А як очунила, то й питаеться у мене: «А де-же княгиня? (вона все її так називала), покажи мені її.» Шішли ми до комори, де була замкнена Катруса. Вхідмо: сидить вона на долівці, в одній сорочці, розпашмана, уся немов — огонь горить, хоч в коморі було доволі таки холодно; в руках у неї зібрана сукня; вона її до грудей тулила. Подивилася вона на нас, та ніщечком

і промовила: «Спіть, спіть!»
страшно було дивитися
байдуже, і не зітхнуло
всему лиху причиную.

Не осуди її, Господи!

Помочавши, повези
рино! треба де небуде
весті її до Чернигова,
блізче; але де-же ми за-
би воза якого! Кіньми
тілько брички у його ні-
проси, каже, хоч проси.

Я випрохала у Сте-
коней; намостили на возі
жили її бідну на возі;
на... повезли до Київа.
От тобі, Катерино! Луки-
пер з неї!

Бабуся замовкла, і
мовив:

— Таки нічого казати
— А з князем що стає?
— Господь його знає.
Петром драгунів з Ковелю
і він з нею... тілько ми
бачили вже.

— Dobryй i knyzh-
dar; hoch bi do dittini i
— Господь з ним! в
бабуся i, виходячи з хати

Другого дня в ранці
бричку та запрягав своїх
прив'язі під хатою і дивив
сумні останки погорілого

знесла я дитину до другої
и сяк та так утихомірили,
али літий на голову воду
єбе та й каже: «Не буду,
— й сама не тимить. Потім
співати, да так жалістно
маж з хати повібігали.
ного світу. Перед зірницею
і часом сіла біля вікна та
догоряс! Тілько де-не-де
ного не зосталося. I буди-
пало, восталися димарі та
з мужичих хат і того не
з цегли. Сад та й той
і остронь, такий чорний
та його боляз. Заплакала
арище!... Шо будемо ро-
ля!

укіянівну й кажу до неї:
уди ми дінемось з нашою
мо? — »А хіба що?« каже
що Катруся не в своєму
тіна? пінтається. — »Ди-
то вона трохи-трохи не

олоса на двір вибігла, гу-
ягли. Побачила, що двір
вилася на той бік греблі,
жизні і віала до мене на
пінтається у мене: »А де-ж
живала), покажи мені І.«
замкнена Катруся. Вх-
одний сорочці, розпатлана,
оч в коморі було доволі
зібрана сукня; вона І до
на на нас, та нішечком

і промовила: »Снить, спить, не розбудіть.« Ми з комори,
страшно було дивітися на неї. А Катерина Лукіянівна
байдуже, і не вітхнула навіть. А вже ніхто, як вона
всему лиху причину стала.

Не осуди І, Господи, на твоєму праведному суді!

Помовчавши, повернулася до мене тай каже: »Ма-
рино! треба де небудь достати бричку і коней та од-
вести І до Чернігова, або до Київа. До Київа, вдасться,
блізче; але де-ж ми запобіжмо брички та коней?« »Хоч
би воза якого! Кіньми, кінь а, Степанович зарадить,
тілько брички у його нема, лишень простий віз...« Попро-
си, каже, хоч простого воза.«

Я випрохала у Степановича, спасіб юому, й воза й
коней; намостили на возі сіна, покрили рідценцем, положи-
ли І бідну на возі; біла неї сіла Катерина Лукіянів-
на... повезли до Київа до Кириловського монастиря...
От тобі, Катерино Лукіянівно, і книгина! Любуйся те-
пер з неї!

Бабусі замовкла і нішком заплакала, а господар
мовив:

— Таки нічого казати: добра книгина.

— А з князем що сталося? — спітав я.

— Господь його знає — відповіла бабуся. Перед
Петром драгунів з Козельця рушила в похід; так може
і він з нею... тілько ми його з тієї страшенної ночі не
бачили вже.

— Добрий і князь! нічого казати — додав госпо-
дар; хоч би до дитини навідався, проклятий!

— Господь з ним! нехай краще не одвідус, мовила
бабуся і, виходячи з хати, побажала нам на добраніч.

Другого дня в ранці, доки мій жидок підмазував
бричку та запрягав своїх сухоребрих коней, я сидів на
прізві і під хатою і дивився на той бік Трубайла, на
сумні останки погорілого села; мимоволі вирвалося у

мене: от тобі й село, от тобі й ідлія! от тобі й патрі-
ярхальні звичаї! О таке зривалося у мене з явики, доки
брічка не висунулася на вулицю. Подякувавши госпо-
дареви за його безкористну гостинність, я рушив своїм
шляхом.

За кілька днів був я вже в Київі, поклонившись
святым угодникам печерським, того самого дня навідався
я в Кириловський монастир¹⁾ Овва! краще-було не
навідуватися: там я занадто вже запевнився в гіркій
правді сумного оповідання цього, що так журливо пові-
тало мене на моїй дюбій рідній країні...

¹⁾ В Кириловському монастирі у Київі шпиталь божевільних.

БЕ

Перводрук: »Кіевск. Старина« 1884 кн. 3.

Зредаговано на основі перекладу в виданні Д. Дорошенка:
»Повний збірник творів Т. Г. Шевченка« Катеринослав 1914.

їй іділія! от тобі й натрівалося у мене з язика, доки лицю. Подякувавши гостинності, я рушив своїм

же в Київ, поклонившись, того самого дня навідався
1) Овва! краще-б' було не вже запевнився в гіркій
ого, що так журливо повідній крайні...

у Київ шпиталь божевільних.

1884 кн. 3.

ладу в виданню Д. Дорошенка:
енка» Катеринослав 1914.

БЕЗЩАСНИЙ

Фортеці О. туб
назва та незвичайно
фортеці. Таку безах-
денийде. Рівно й ріг
Киригіз з таким пей
людини приїзжої, що
вокруги себе в приро-
суворим, одноманітні
степу! Страх, як пр
мінно душу приїзжо-

Фортеца О., як
природою навколої ї
ність. З кольориту
личка мурвана церк-
— уважайте! — на
ного боку мостяться
гого інженерний двір
цього двору довга дер-
кутними невеличкими
Одним красм казарми
екзерціс-гофу, а други-
дан, оздоблений церкв-
ними деревлянними хал-
— спітасте ви. Ба!
це, поки на третій од-
в поле: тоді я й помі:
Рів і вал завбільшки
сподар обкопус свою

I.

Фортецю О. тубольці Киргизі називають Яманкала; назва та незвичайно вірно визначає образ місцевості й фортеци. Таку безхарактерну місцевість трудно зустріти деянде. Рівно ѹ рівно. Киргізам, звістно, це байдуже! Киргіз з таким пейзажем зрасся. Але як то воно для людини приїзжої, що звикла бачити красу й грацію навколо себе в природі! Як то ѹ нараз ошнитися перед суворим, однозначним обрієм неісходимого безкрайого степу! Страх, як прикро такий пейзаж впливає на саміню душу приїзжого.

Фортеца О., як вже не можна більш, в гармонії з природою навколої її: така-ж рівнина, така-ж однозначність. З кольору загального видалася тілько невеличка мурована церква, що стоїть собі на горі, та ще — уважайте! — на горі на ящикові! Під горою, з одного боку моститься татарські брудні саклі, а з другого інженерний двір з казематами про варнаків, против цього двору довга деревляна будівля по низька з чотирьохутними невеличкими вікнами, — то баталіонні казарми. Одним краєм казарми доходять до деревляної комори — екзерці-гофу, а другим виходить на чотирьохутний майдан, оздоблений церквою мурованою і оперізаний нікчемними деревляними халупчинами. А де ж сама фортеца? — спитасте ви. Ба! Я ѹ сам два дні розпитував про це, поки на третій один старожилій порадив мені вийти в поле: тоді я ѹ помітив невеличкий вал, а за ним рів. Рів і вал завбільшки за той рів, що у нас добрий господар обкопує свою ниву. От вам і фортеца другого

класу! Налюбовавшись до схочу на те диво фортіфікації, я під вечір вже вертався через слобідку до себе на кватирку. Звернувши за ріг однієї убогої халупчини, я побачив, що йде юрба солдатів з балабанкою і з бубоном. Проти тієї халупи солдати спинилися і поставали в круг. Під бубон з присвистуванням залунала з натовпу весела пісня. З гурту чутно було:

— От так »поміщик! От так дворянин! Просто орел!

Мене спинили оттакі вигукування. Я вже ладен був підійти до веселої юрби та поцікавитися, що воно за »поміщик!«. Аж тоді саме круг розступився, не перестаючи співати. Наперед за всіх був постатьний юнак, білявий у розірваній сорочці. Взявши у боки, він витинав навприсядки.

Мене здивувала твар юнака: було в цій і щось благородне, і щось мерзле, огидливе. За натовпом не можна мені було добре розглядіти його. Пішовши собі геть, я повернувся до одного солдата, що здався мені тверезішим за всіх товаришів; його й спитав:

— Хто ото такий так гарно у вас танцює?

— »Беззаснай!«, — відповів мені солдат і подався швидче за гуртом.

Якось чудно вимовив солдат оте слово »беззаснай!. Мені здалося, що жовнір розумів якийсь стан, а не тільки, який властиво визначає слово: »беззаснай!. Потім вже я довідався, що опріч солдатів і інші так само вимовляли те слово, розуміючи те, що й солдат розумів, а коли я призвичайся до цього слова, то й я так само вживав його. Людина сама не помічає, як вона швидко призвичається до людей, що навколо її.

Впродовж цілої ночі все мені вважався білявий молодий атлет, і вчуvalisя слова: »От так поміщик! от так дворянин!«

Другого дня пішов я довідався, хто цей »беззаснай!. Звісно, нічого не можна було довідався, тому,

що не один він та Орській фортеці.

Було якесь свято по безрадісним околицям до господи, зустріч лодіїв з бубоном і веселий танцюристів і тепер його не знайдали солдата і піщечком дворянин, що танцював батальйонній канцелярії фірмацію. То був юнак в жовнірі. Однак але яким робом одне приміркував, як юнаком, та з уст сам

Овва! Як же я він показався з однієї чарки горіхоматір, і себе самого ще для його якусь

Я спробував зняти такої пісенітниці, півати. Раз якоюсь прібачить, у мене на столі

— Що це ви чи

— »Мертвый душа»

— А! Це твір!

— Саме так,

Вже потім, за днів рію, та її то уривка

В одній з осередків мого отечества, біля

що не один він такий, як сказано мені, перебував в Орській фортеці.

Було якесь свято. На безділлю пішов я повештатися по безрадісним околицям фортеці. Підвечір, вертаючись до господи, зустрів я, саме біля цегелень, кулику веселих лодів з бубоном і з балабайкою. Бачу, знов тут той веселий танцюрист, і чую знову ті самі слова. Щоб і тепер його не загубити, я покликав на узбіч одного солдата і нищечком спілив його: я на прізвище той дворянин, що танцює? Він сказав, а я другого дня в баталійній канцелярії перечитав його скорботну конфірмацію. То був юнак, що рідна нена прохла забрала його в жовнірі. Отака подія дуже зацікавила мене; але яким робом одгадати загадку? Кращого я нічого не приміркував, як те, щоб спізнатися особисто з тим юнаком, та з уст самого його й довідатися сущої правди.

Овва! Як же я дуже помилувся!

Він показався чимсь, наче той ідот: мовчав німо; з однієї чарки горілки плянів і починав клясти і свою матір, і себе самого і всіх накруги. Одні танці мали ще для його якусь привабливість, а більш нічого.

Я спробував знати бесіду освічену, та він наплутав такої пісенітниці, що краще було може й не пробувати. Раз якось приходить він до мене на підпітку: бачить, у мене на столі розгорнена книжка; він і питас:

— Що це ви читаете?

— »Мертвый душа.«

— А! Це твір »Ейжене Сю!«

— Саме так, — відповів я.

Вже потім, за довгий час довідався я про його історію, та й то уривками. От її я й хочу розповісти.

II.

В одній з осередкових губерній нашого неісходного отечества, біля повітового міста Н., над великим

шляхом лавою простяглися деревяні, темні хати; налічив я їх більш, як дві сотні. Вікна в них засажені димом. Входиш, наче-б то село добраче, а справді не так воно. Чудно: навколо села темні ліси, а в селі бодаї би, хоч одна оселя добра була. Бачиш: одна хата без сіній, друга похилилася, а третя й зовсім валилась. Навколо все росте, зеленіє, а в селі голо, жадного деревця нема. Чи то мужикам заказано дерева садити, чи святий його знає! Може вони самі не хочууть, а пап не догадається примусити їх, бо йому добре, у його під рукою цілий парк англійський з усіма вигадками. А дітвора!.. Коли вибіжить на вулицю подивитися на проїзжого, так тільки слава ця, що діти, — просто ведмежата, та й годі!

Посеред села церква з високим хрестом, дзвіниця доволі вигадливого стилю; мало вона свідчить про смак будівничого, а то й самого титаря. Колись округи церкви була огорожа; це знати з на-пів зруйнованих мурівних стовбчиків. Стовбчики недалеко один від одного і всі в грязі; треба гадати, що їх так занехарили, чікаючись, свині.

І церква й село й на-півлі замурзані діти — все оце має свій мальовничий вид зовсім під смак Ван-Остада, й наших жанристів, що подають надії.

Переїхавши село, ліворуч, недалеко від почтового шляху, видко на горі панський будинок, з бельведером; навколо темний гай, обкопаний, геть від шляху, глибоким та широким ровом; понад ровом жива огорожа. З-за дерев блискіть став, а за липовою групою видко куток китайської альтанки, кущ акациї, чи що інше, на подобу клеопатриної голки зроблене на спомин приязні та кохання. Одно слово: привабливість! Так і тягне тебе скочити з воза, переплыгнути через рів та й піти погуляти по всіх доріжках панського того саду.

Призначатися, я так і зробив. Але-ж то було давно вже; тепер я такого вибрику не заподіяв би. Тоді я

перейшов усім садам, зараз те, як мене велеліпний будинок на ставу під гіллями а посеред ставу го бачив жадної людини. Недостача чоловіка все одно, що прекрив. Я навіть каявся, що

Е! Коли-б то я історію мешканців сі вольнівся б оглядом дивитися і в будинкувати. Тоді-б мое опуклішим. Та вже межуватися тим, що

Проїхавши верс

— Чи оте село?

— Панське, звіс

— Знаю, що пан

— Пан? Хлопці

— Мабуть він ма

— Тілько за об

року.

На отьому, мабуть, коли-б за 30 років по-того безщасного мо-згадував у горі. Він самого села і його в

У батька, безщас- зовсім не було охоти сили його побратися з У придале за нею і вадивши йому сина, а потіність записала воно ді-опікуном. Мабуть не

ревлині, темні хати; надії.
Вікна в них засажені
до добраче, а справді не
села темні ліси, а в селі
була. Бачиш: одна ха-
та третя й зовсім валиться.
а в селі голо, жадного
заказано дерева садити,
вони самі не хочуть, а
їх, бо йому добре, у його
ський з усіма вигадками.
на вулицю подивитися на
ї, що діти, — просто вед-

исоким хрестом, дзвіница
о вона свідчить про смак
аря. Колись округи цер-
на-пів зруйнованих муро-
далечко один від одного
що їх так занехарили,

лі замурзані діти — все
зовсім під смак Ван-
о подають надії.
недалеко від початового
будинок, з бельведером;
, геть від шляху, глибо-
ровом жива огорожа.
липовою групою видко
щ акації, чи що інше,
роблене на спомин при-
привабливість! Так і
плинути через рів та й
панського того саду.

Але-ж то було давно
з заподів би. Тоді я

перейшов усім садом з краю до краю; памятаю, наче
зараз те, як мене вразила страшніна тиша. Я бачив
велелішній будинок, павильони, альтанки; біля берега
на ставу під гіллям дерев колихався малюваній човен,
а посеред ставу гордо плавала пара лебедів. Та я не
бачив жадної людини живої, щоб оживила отсю картину.
Недостача чоловіка неприміно впливала на мене; це
все одно, що прекрасний пейзаж без людської постаті.
Я навіть каявся, що зайшов до того зачарованого парку.

Е! Коли-б то я тоді відав, що мені доведеться писати
історію мешканців отієї роскішної самотини, я не вдо-
вольнився б оглядом околицім, а попильновав би по-
дивитися і в будинку і скріві, де можна б було побу-
вати. Тоді-б мое оповідання було може й повнійшим і
круглішим. Та вже-ж минулого не вернеш; треба об-
межуватися тим, що тепер є.

Проїхавши верстов зо дві, я спітав у погонича:

— Чиє оте село, що ми минули?

— Панське, звісно.

— Знаю, що панське, та пана як прозивають?

— Пан? Хлюпин.

— Мабуть він мало коли живе на селі у себе?

— Тілько за оброком і приїздить, та й то не що
року.

На отсьому, мабуть, і край би був моїм відомостям,
колиб за 30 років потім не стрів я в Орській фортеці
отого беззасного молодого парубка, що ото про його
згадував у горі. Він був рідним сином дідича отсього
 самого села і його наслідником.

У батька беззасного юнака, ротмістра Хлюпина,
зовсім не було охоти дружитися; але обставини приму-
сили його побратися з багатою і немолодою вже вдовою.
У придане за нею і взяв він оте село. Жінка його, поро-
дивши йому сина, а потім доньку, небавом і померла. Маст-
ність записала вона дітим, а батька призначила над ними
опікуном. Мабуть не хотіла, щоб після неї він брався

з другою, та ще з молодою. У ротмистра взагалі не було прихильності до родинного життя. Взявши своїх сиріток з няньками та з мамками, він рушив до Петербурга. Не скажу, чи довго він там бурлакував, чи ні; одначе ж, хоч який він не був низъкоокий що до дітей, а бачив, що їм треба матері, це-бто, що йому треба оженитися.

От з такою доброю думкою раз якось він вийшов з двору. Йде собі Литеїною, входить на Невський; зирк! на зустріч йому пливе по пішоходу, наче лебідка біла, наче зоря рожева!... У старого гусарина палке серце так і обомліло. Така красуня, яку він отсє зустрів, ніколи йому й у сні не ввіжалася.

»Що-ж — міркує гусарин, батько родини: — спробувати хіба? Догнав — не догнав, а побігти можна; лакея за нею не видно; значить, стати на перешкоді — нікому!«

От він і поплентався слідом за красунею. Довго вона водила його по всіх переулках, нарешті привела трохи що не до Таврического саду та й пурхнула зперед очей гусарину в один мізерний будиночок з двома крихітними вікнами. Гусарин лишився на вулиці, та ще й на брудній. Простоявши на вулиці проти того будинку з добрую годину, він махнув рукою і пішов назад. Здавалось би, на цьому й край; то-то, що ні! Тут тільки що починається історія, чи краще мовити, починається лиxo.

Коли-б тaka пригoda трапилася якому іншому військовому, а не абриштованому гусаринові, він її зразу-б скінчив, та й кінці в воду. А ротмістр мій, хоча його і вважали за людину одважну, довго й без жадної користі ходив біля того будинку та й скінчив на тому, що вириджив сваху... Сказано — зроблено! і от щасливий ротмістр з красунею-дружиною їде до себе на село, а слідком за ним і діткі з няньками, з мамками і з усікими пожитками.

Отут, здається коротко, що за людистра.

Батько її був пішохонка, що стояв на Волині Річ звичайна, та не вінчатається. Він не з Військом у поход. Тоді Вознесенського: несенським молода. Три, чи чотири роки, тинюю за своїм чоловіком решті убожество, вся і небавом вона вмерла.

Безумна, тричі бреться з армейським і поготів, коли він від командиром, щоб побачити повинно бути глибоке: дівчина приносить то, чина, коли він хоч треба не тілько домагати.

Поховані жінки тину на руки слузі »дескою роту. На службі було про його не до стало хто підпоручик прапорщик та й годі: чина: на службі він розтілько що трохи ранцього діло! От він душу по маленький, а пічлися на тому, що з служби. Він став працювати лінійного бат

У ротмистра взагалі не було життя. Взявши своїх дітей, він рушив до Петербурга там бурлакував, чи ні; і, це-бто, що йому треба

одного раз якось він вийшов ходити на Невський; зирк походу, наче лебідка біла, зого гусарина палке серде чку він отсє зустрів, ніч аса.

, батько родини: — спро дрогнав, а побігти можна; чити, стати на перешкоді

дом за красунею. Довго реулках, нарешті привела саду та й пурхнула зневірний будиночок з двома лишившись на вулиці, та чи на вулиці проти того захнув рукою і пішов на край; то-то, що ні! Тут , чи краче мовити, поччи-

нилася якому іншому вій гусаринові, він й зразу б ротмістр мій, хоча його , довго й без жадної ко у та й скінчив на тому, — зроблено! і от щасливою їде до себе на село, ѿками, з мамками і з уся-

Отут, здається мені, не пошкодить розповісти хоч коротко, що за людина — друга жінка нашого ротмистра.

Батько її був прaporщиком якогось пішого полку, що стояв на Волині. Закохався він у якусь панючку. Річ звичайна, та не обійшлося без гріха... Треба було вінчатися. Він не змагався, повінчався і пішов із своїм військом у похід. Того часу військо почали зтягувати до Вознесенського. На останньому спочинку перед Вознесенським молода жінка породила дочку. — Марусю. Три, чи чотири роки, горопашна офіцерша ходила з дитиною за своїм чоловіком, певнішь за свою ротою. Нарешті убожество, всякі недостачі й горе довели її до сухот і небавом вона вмерла.

Безумна, тричі безумна та молода дівчина, що береться з армейським поручиком, а коли з прaporщиком, і шоготів, коли він не командув ротою. Та й з ротним командиром, щоб побратися, треба великої одваги! Тут повинно бути глибоке, шире, сущє кохання. По моїму дівчина приносить тоді таку величезну жертву, що мужчина, коли він хоч трохи порядний чоловік, не повинен би не тілько домагатися, а навіть і бажати її.

Похованши жінку-мученицю, прaporщик віддав дитину на руки слугі «денцику» і пустився доганятти кінами свою роту. На службі йому щось не веало: начальство було про його не доброї думки; товариші його давно стали хто пілпоручником, а хто й поручиком, а він все прaporщик та й годі. Господь його відає, яка тут причина: на службі він ретельний; зайвої чарки не вживав; тілько що трохи рано одружився — так яке кому до цього діло! От він думав, думав та й ну запивати спершу по маленький, а потім і по більшенький; та й скінчилося на тому, що йому, горопасі, велено виходити з служби. Він став прохати, щоб перевели його до якого-небудь лінійного баталіону. Згодилися і переписали

його в 23 дивізію, що перебуває постом в Оренбургському краю.

Поки те да те, — дивись: донька вже на десятому літечку та бідолашна й читати ще не вміє. Та й де-б вона навчилася? Батької ніколи; слуга неписьменний, а сільські хлопці навчили її в паді грати.

Батько її гадав, що як приїде в Оренбурщину, поселяться собі на одному місці й тоді візьметься за освіту й виховання доні. Де там! Не встиг він огледітися на новому місці, як його вирядили до однієї стелової фортеці. Лихо та їй годі!

Нічого діяти! Пішов він у степ. Хто не бачив степових отих фортець, тому ражу я циро помолитися Богові, щоб ніколи не привів їх бачити. Тут люди цураються всього, що хоч натякає на освіту; тут темнота, усякі недостачі, злідні, а вже про звичай — краще мовчати.

Так от в яке гніздо попав мій горопашний прапорщик з своєю, тоді вже 12-літньою донькою. Другого дні, скоро вона прибула до фортеці, її продражнили «кантонисткою в спідниці».

Була вона дівчина вродлива, розумна й така метка, хоч би її хлопцеві її віку, так би саме в пору. На лихо батько привіз з собою ниніку якусь бабусю, з тварі препогану, а до того — не скажати, яку ледачу. Отсе було як він з нею підгуляє, так Маруся втече в казарму, де люди жонаті, да там і ночує. Бідолашна дитина!... Якійсь салдат навчив її читати. Оттак, минуло два роки. Маруся виросла й стала красунею на предиво, та їй більш нічого. Воно й то правда: головне є, а до останнього кому яке діло?

Вернувшись з фортеці до свого баталіону, батько хотів взятися до Марусі; та ба: Маруся вже не та! Їй вже 15-ий рік!

«Ну, що-ж! міркує собі поблажливий батько: за пісарину і такою підек.

Поки він так і виросла красуня
хоч би й за генера
Якійсь урядник
комірників, запевнен
мабуть з комірникі
по службі, побачив
давшись, хто вона,
долоню 5 карб., а в
треба... Поїхав він
туди з собою і Мару
треба було знов худ
ї опинилася в Петер
на «Пісках», то вже
рассказувати через то
не почусмо. Як би
неосвічена, а ролю с
панчоуха».

Так-от хто така д

Тепер ми вже знаємо Федорівно. Другого стала на тому, щоб засудити у неї певні причини. вона відда; а жінка чоловікові знайомості та князі! Господь йон може трапитися; а все не вміє. Добре ще, погано, того не вміла.

Оттак чи майже відома і, правду сказала, що розум у неї був відсутній, як вона стала працівницею. Усе у неї рушало, ходило.

А ротмістр тільки вона прийняла сусідок

буває постом в Оренбург-

: донька вже на десятому
ти ще не вміє. Та й деб-
коли; слуга неписьменний,
в паці грати.

іде в Оренбурщину, посе-
тоді візьметься за освіту
е встиг він отледітися на
и до однієї стежової фор-

у степ. Хто не бачив
ралку я щиро помолитися
їх бачити. Тут люди цу-
кає на освіту; тут тем-
вже про звичай — краще

мій горопашний прapor-
ю донькою. Другого дня,
, ІІ продражнили «кант-

а, розумна й така метка,
к би саме в пору. На
нинку якусь бабусю, з
не сказати, яку ледачу.
яс, так Маруся втече в
ам і очус. Бідолапна
ив Ї читати. Оттак, ми-
а й стала красунею на
но й то правда: головне
то?

свого баталіону, батько
Маруся вже не та! Й
ажливий батько: за пи-

Поки він так міркував, Маруся росла та й росла
і виростла красуня на предиво: не то що за писаря, а
хоч би й за генерала, так би не в сором.

Якийсь урядник, — не памятаю, чи з акцизу, чи з
комірників, запевне не скажу, тільки не військовий;
мабуть з комірників таки — приїхав до міста чогось
по службі, побачив десь Марусю та й закохався. Дові-
давшись, хто вона, чия доня, де живе, сунув нянці в
долоню 5 карб., а вона йому й поворожила коло чого
трέба... Пойшав він знов по службі до Петербурга, взяв
туди з собою і Марусю, да там і покинув її, бо йому
треба було знов кудися іхати. Отаким от шляхом вона
ї опинилася в Петербурзі. А якою стежкою опинилася
на «Пісках», то вже інша річ. Про це я ладен і не
рассказувати через те, що там опріч огидливого нічого
не почусмо. Як би воно там не було, а Маруся, хоч і
неосвічена, а ролю свою справила краще за всяку »синю
панчуху».

Так-от хто така друга жінка моого бравого ротмистра!

Тепер ми вже зватимемо її не Марусею, а Марію
Федорівною. Другого чи третього дня по шлюбі вона
стала на тому, щоб зараз же іхати на село. На те були
у неї певні причини. На селі хто там знатиме, з якого
вона кодда; а живучи в столиці, треба підтримувати
чоловікої знаності; а знайомі у його може все графи
та князі! Господи його відає: людина він багата, всього
може тралитися; а вона, як кажуть, і ступити до ладу
не вміє. Добре ще, що солдат навчив читати, а то-б і
того не вміла.

Оттак чи майже що так, міркувала собі Марія Фе-
дорівна і, правду сказавши, міркувала не безбач. Знати,
що розум у неї був практичний. Не минуло ще й мі-
сяця, як вона стала провинціальною паніско-господинею.
Усе у неї рушало, ходило.

А ротмістр тілько дивиться, да очима лупа. Коли ж
вона прийняла сусідок-ланійок, що попрієдили з візи-
ш. т. IV.

тами, дак так гарно прийняла, що всі тілько ахнули. Вплив її в господі перш за всіх почув на собі ротмістр: він так пригнувся перед нею, що походив більш на лакея, ніж на пана.

На дітей вона спершу жадної уваги не звертала; а як почула, що вони вагітна, дак і діти пішли до неї під кормигу. І стали вони, бідолашні, почувати на собі щось тяжке. Дівчинка ще таксюк пустувала, а беззатланне хлопятко, й зовсім принищило: воно, бачте, пішло в батька; а батько пиндоочився тільки, доки його не пострахують. Отож як вона на його визвірилась, він став низче води, тихше трави. Щоб уникнути сварок, яких силу добачав він на переді, він перебрається в філігель, недалечко від дому, і став жити анахоретом. Спершу приходив до дому пообідати, повечеряті, спитати про здоров'я дорогої дружини, а потім зовсім покинув свої провідування; навіть не питав вже про здоров'я Марії Федорівни у чоловіка, що приносив їйому обідати. Дітей своїх він бачив тільки в свята, та й то з жінчина тільки дозволу. А про те він не почував у своїму побіті великих утисків; може він і не вдатен був почувати їх. Більшу половину дні він бавився або з собаками, або на стайні біля коней, або ж стріляв у мету з пистолету. Мету, щоб часом негодь не шкодила їйому, спорудив у кабінеті. Треба сказати, що в тій світлиці тілько й було, що дамглик і мета; навіть ніч було там люльок і книжки розгорненої на 11-ій сторінці! Я не тямлю, з якої речі він ту світличку називав кабінетом.

Спостерігши перші ознаки вагітності, Марія Федорівна, як ото я вже казав про це, почала уважати на чоловікових дітей. Увага її була в тому, що вона стала що дні навідуватися в світличку до дітей; перше було тілько один раз на місяць провідає їх. Приходила вона дивитися, як годують дітей і чим їх годують, як їх кладуть спати, як в ранці умивають, як одягають. Більш піклуватися і рідна-б маті не змогла. Але чудно! Діти

її це любили, навіть з них заплаче, аби навіть в одну мить пе сущими сирітками, на пустотлива, румія, почали запопадливо й

С такі люди, що їх кажуть, що їх навіть таких людей належати

Снов люди й
їх усі непавидять або
кіх належала і Марія
антипатії, є ще що-нест
ється дітям ненависті

Вже, як би там в
Марії Федорівні хирі
лася з своїм чоловіком
про дітей; і він почав
берегла, а дітки, даста

Літо минало. Діти
їх не пускали в сад, і
став близько, з води —
ли дітей послисти в с
лодно, став не може
— по думці Марії Фед
все одно. Йому, аби
бавом приайде час «полі
що їйому! У них є ма
лася віспа. Ніжному б
що його діти з такого-ж
і дітей його може пості
дітей, котрим не приц
це не згадали, а на селі
напала віспа. Марія Ф
пала, в постіль злягла;
і курити оцтом в покоя

а, що всі тілько ахнули.
х почув на собі ротмистр:
що походив більш на ла-

адної уваги не звертала;
даже, дак і діти пішли до неї
долашні, почувати на собі
кесяк пустувала, а безтак
ишкло: воно, бачте, пішло
вся тілько, доки його не
на його визвірилась, він
Щоб уникнути сварок,
еді, він перебрався з фли-
з жити анахоретом. Спер-
воче, повечеряті, снитати про
потім зовсім покинув свої
вже про здоров'я Марії
посив йому обідти. Дітей
та, та й то з жінчиного
не почував у своєму
він і не вдатен був почу-
він бавився або з соба-
й, або як стрілив у мету
негодя не шкодила йому,
сказати, що в тій світлиці
мета; навіть це було там
на 11-й сторінці! Я не
личку називав кабінетом.
вагітності, Марія Федо-
ре, почала уважати на
ла в тому, що вона стала
ку до дітей; перше було
їдас іх. Приходила вона
їм їх годують, як іх кла-
рють, як одягають. Більш
могла. Але чудно! Діти

її не любили, навіть боялися її. Отсе було, скоро котре
з них заплаче, аби нянка промовила було: «мама йде»,
воно в одну мить перестане плакати. Дітки виглядали
сущими сирітками, найпаче хлопяtko. Дівчинка, спершу
пустотлива, руміна, зблідла і притихла з того часу, як
почали запопадливо її додглядати.

С такі люди, що їх усі люблять і всі до їх горнутуться;
кажуть, що їх навіть скажені собаки не рвуть. До гурту
таких людей належав і знаменитий Вальтер Скот.

С знов люди й такі, що вони до всіх ласкаві, а
їх усі непавидять або бояться і ненавидять. От до та-
ких належала і Марія Федорівна. А може, oprіч такої
антитипії, с що що-небудь такого, через що мачуха зда-
ється дітям ненавистною.

Вже, як би там воно не було, але діти під доглядом
Марії Федорівни хирили й бліди. Коли-ж вона стріва-
лася з своїм чоловіком, дак тілько й розмови було, що
про дітей; і він почав вже проходити її, щоб вона себе
берегла, а дітки, дастъ Біг, і без неї виростутуть.

Літо минало. Діти давно вже стали ходити, але
їх не пускали в сад, щоб часом не застудилися; бачте,
стало близько, з води — сиряво... Прийшла осінь: ста-
ли дітей посилати в сад гуляти; бачте, тепер вже хо-
людно, став не може тепер недобре впливати. Так це
— по думці Марії Федорівни, а по думці ротмистра —
все одно. Йому, аби хорти його не хорували, бо неба-
вом прийде час ислювати на зайців. А до дітей —
що йому! У них є мати. Тих часом на селі прокину-
лася віспа. Ніжному батькові й на думку не приходило,
що його діти з такого-ж тіла й крові, як і всі інші люди,
і дітий його може постигти такий же недуг, як і чужих
дітей, котрим не прищеплено віспи. В Петербурзі про
це не загадали, а на селі й зовсім забули. І от тепер дітей
напала віспа. Марія Федорівна з журбі й сама зане-
пла, в постіль злягла; веліла позачиняти і вікна й двері
і курити оцтом в покоях. У неї теж батько забув при-

щепити віспу; а сама вона тепер тілько про це згадала. Згадала й занедужала; до того ще надходив час злогів.

Округи дому стояв з курева дим, немов чума там була. Дітей попереносили до батька в затилок. Сердешний ротмістр трохи не збожеволів. Нарешті усе обійшлося гаразд, тільки хлопято осліпло через те, що й перше очі його червонили і гноїлися. Дівчинка нічого, хоч віслюю трохи личенько й і попсуvalо, «Це дарма», говорили нянічки нишком: «заросте». Хвали Богові, що сама пані занедужала, а то й вона позбулася б очей отак, як панич».

Тим часом близилися родини. В домі усі ходили тихцем, звісно опріч сповітухи-професорши, що вже місяців zo три орудувала тут наче у власній господі. Усі мовчали й третмілі, а ротмістр учив своє лягаве цуценя. Нарешті усе скінчилось гаразд: Марія Федорівна родила сина. Охрестили його Ішолітом.

Хрестити покликали з міста протопопа. Кумами взяли предводителя, кількох поважних в повіті дідичів і дідичок і навіть начальника баталіону стрільців, що тоді стояли в повіті. Дивлячись на цілу лаву кумів, можна було гадати, що ротмістр хоче покумитися, коли не з цілим світом, так бодай з цілим повітіом. Родини справили на-славу. Була в ротмістра думка справити бенкет і мужикам, та хрестиниправляли зім'ю, через що грища відложили на шість, а замість сільської гулянки ротмістр покликав своїх гостей, хто хоче, полювати на ведмедя. Усі на те згодилися, навіть і командир баталіону.

Після родин Марії Федорівна нездужала шість тижнів. Тілько не гадайте, що вона нездужала фізично. Ні! Вже на третій день після родин вона ладна була хоч на яку гімнастичну подію: вона мучилася морально з того, що в домі була людина, що всім і нею самою орудувала, то була сповітуха. За-для Марії Федорівни нічого не було гіршого, як коритися кому-б то не було.

Нарешті минуло витуху випровадили кнули. Марія Федорідо розпорядків і каза

Минуло пів рівня скажені і пос жде. Посланець вершо поголилися і одя

Треба вам знати, з високим летом, і еки, був у його трохи в хаті, дак він сущ корита з хортами, а один мій приятель, »

— На силу зібра його Марія Федорівна

— Не можна-ж,

— Еге!... От-що

ності, а я ваші діла

— Хвалити Бога,

— А що Микола?

— Нічого! Осліп

— Еге! Осліп. А

ніколи не казала), що

послухалися.

— Не памятаю, я забув...

— А вже-ж забул яке там у вас за-для

— Не зовсім, друг

— Е, нічого! Не

й на далі; а тут світ

звело перемайструвати

— Розумію, друж

— Та ще от-що! —

тепер тілько про це вгадала. І що ще надходив час злодіїв. Сурева дим, немов чума там батька в затилок. Сердеш-жеволів. Нарешті усе обітко осіло через те, що й гноїлися. Дівчинка нічого, ій і попсувала. «Це дарма», заросте. Хвали Богові, що й вона позбулася очей от-

одини. В домі усі ходили ки-професорши, що вже місяць аче у власній господі. Усі учів своє лагаве цуценя. Є: Марія Федорівна родила том.

ста протопопа. Кумами взя-
важних в повіті дідичів і баталіону стрільців, що то-
сь на цілу лаву кумів, можна
оче покумітися, коли не з
лим повітом. Родини спра-
стра думка справити бенкет
ляли зімою, через що грища
сільської гулянки ротмістр
коче, полювати на ведмеди.
і командир баталіону.

івівна нездужала шість тиж-
вона нездужала фізично.
сля родин вона ладна бу-
подію: вона мучилася мо-
ла людина, що всім і нею
зовітуха. За-для Марії Фе-
ого, як коритися кому-б то

Нарешті минуло оттих тяжких шість тижнів. Спопитуху випровадили з хрестом і з молитвою і двері відмкнули. Марія Федорівна зітхнула вільно; вилялася знов до розпорядків і казала покликати до себе чоловіка.

Минуло пів години: чоловіка нема. Марія Федорівна скаженіс і посылає до його сказати, що вона його жде. Посланець вернувся і повідав, що »вони тілько що поголилися і одягаються«.

Треба вам знати, що ротмістр уважав себе за птаха з високим летом, і етикет, навіть у відносинах до жінки, був у його трохи чи не першою заповідю. У себе в хаті, да і він сущий безлюдок; ладен їсти з одного корита з хортами, але ж у чужій хаті він, як каже один мій приятель, »цілком метаморфозак«.

— На силу зібралися! — такими словами зустріла його Марія Федорівна.

— Не можна-ж, друже мій!... Пристойність...

— Ере!... От-що, друже мій! Тут не до пристой-
ності, а як ваші діла?

— Хвалити Бога, нічого!

— А що Микола?

— Нічого! Осліп; зовсім осліп.

— Ере! Осліп. А хиба не казала я вам (збрехала,
ніколи не казала), що треба віспу прищепити, а ви не послухалися.

— Не памятаю, коли ви мені говорили; чи може я забув...

— А вже-ж забули... Ну, да не в тім річ. А от яке там у вас задля дітей поміщення? Чи добре?

— Не зовсім, друже мій! Тісненьке.

— Е, нічого! Не буде тісно; нехай собі там вони й на дали; а ту світличку, що вони тут займали, я звелю перемайструвати за-для нашого сина. Розумієш?

— Розумію, друже мій, розумію!

— Та ще от-що! — додала вона, помовчавши: на-

ньок я заберу до себе, а діті вже такого віку, що до іх можна взяти двох дівчат з села.

Чоловік з охогою згідився. Няньки ті не подобалися йому, найпаче молодша: і доторкнутися до неї не можна; кричить, немов її хто вкусив, та ще панію похвалиється. »Ну, а нових«, гадав собі ротмістр: »я примушую танцювати під мою дудку«, і підійшов до колиски свого шеститижневого сина.

— Правда, яка гарна дитина? — мовила Марія Федорівна.

— Прекрасна! Дай мені поцілувати її, друже!

— Не можна, розбудиш. Іди тепер собі до господи і пришли до мене прикажчика: я звелю йому покликати до мене усіх дівчат з села і виберу з них няньок.

— На що тобі, друже мій, турбуватись? я й сам виберу.

— Добре, добре! Ідіть! Я знаю, що роблю.

Вони розвійшлися.

Батькові вельми не подобалося безустанне перебування дітей в його »кутку« (так він звав свій флигель); все ж таки клопіт... Ale з другого боку було йому й до вподоби: подобалися йому сподівані няньки. »Вже ж« думав він: »не вибере вона на няньку яку-небудь поторочук... Овва, помилівся!

Другого дня привели до його таких двох красунь, що він аж руками сплеснув!

— Отсе втяла! — промовив він, з жахом дивлячись на замурзаних дівчат.

— Ви чого прийшли? — сліпав їх.

— За няньок, — відповіли в один голос.

— Гарні! Нічого казати!

— Такими вже, пане, вродилися.

— Ну, добре! Ідіть собі до дому.

Ледве дівчата повернулися до дверей, як в двері ввійшла Марія Федорівна. Ротмістр сковався в другу світицю, бо був ще неприбраний.

— Годі вам дур...
Я прийшла сюди не
киньте на себе та йди...

Ротмістр надав
хвацько поклонився
ровля ІІ і ІІ маленько...

— Нічого! Хвалі...

— Хвалити Бога,

— А покажіть ми...

— вказала вона на д...

— Друже мій!

— Нічого! Нянь
вдачі. Ходімте!

Через сінні вони п
повно всяких щенят
хусткою.

— Нічого, друже
пристрастя.

За отію ласарнею
покій за-для няньок, а
за-для дітей, небагатько
трохи не голі. Няньки
хovalisя, а сліпеньки
натати показалася Марії
поставило. A маленьки
рученя, нишком мови-
тремтів і став ховатися.

Марія Федорівна
примітно всміхнулася.

— Не бійтесь мен-
шинесла.

Вона дала їм по
колці, вона хотіла спі...

— Сердешна дити-
на спітала вона у...

ке такого віку, що до їх
Няньки ті не подоба-
доторкнутися до неї не
сив, та ще панію похва-
бі ротмістр: «я примушу
цішов до колиски свого

на? — мовила Марія Фе-
ючілувати її, друже!
и тепер собі до господи
я звелю йому покликати
аберу з них няньок.

, турбуватись? я й сам
 знаю, що роблю.

лося безустанне перебу-
він звав свій філітель);
угого боку було йому й
одівані няньки. «Вже ж»
няньку яку-небудь по-

ого таких двох красунь,
він, з жахом диви-
спітав їх.

в один голос.

илися.

о дому.

до дверей, як в двері
ротмістр сковався в другу
й.

— Годі вам дуріти! — мовила Марія Федорівна:
Я прийшла сюди не лицятися. Щвидче що небудь на-
кинте на себе та йдіть до мене.

Ротмістр надяг свій військовий сюртуک, вишов,

хвацько поклонився Марії Федорівні і спітав про здо-
ровли її її маленького синка.

— Нічого! Хвалити Бога, здорові. А ваші як?

— Хвалити Бога, нічого.

— А покажіть мені їх... А от вам нові няньки,

— вказала вона на дівчат.

— Друже мій! Звідкиль взяли ви таких потороч?

— Нічого! Няньчина вага не в красі, а в добрій

вдачі! Ходімте!

Через сіні вони прийшли в велику кімнату, де було
повно всяких щенят. Марія Федорівна затулила ніс
хусткою.

— Нічого, друже мій! Я привичаївся... Це моя
пристраст.

За отію пасрнею було щось ніби комірчина, то був
покій за для няньок, а далі вже кімнатка з одним вікном
за для дітей, небагатко більша за комірчину. Діти були
трохи не голі. Няньки гралися з ними в піжмурки; вони
ховалися, а сліпенький Миколка ловив їх. Коли в кім-
натці показалася Марія Федорівна, няньок немов стовма
поставило. А маленька Лиза, вхопивши сліпого брата за
рученя, нишком мовила до його: «мамак». Миколка за-
тримтів і став ховатися за сестру, а сестра за його.

Марія Федорівна бистро огледла світличку, ледві
примітно всміхнулася і промовила до дітей:

— Не бійтесь мене, мої крихітки! Я вам гостинця
принесла.

Вона дала їм по «леденцю». Даючи «леденець» Ми-
колі, вона хотіла сплавнути, але всміхнулася і мовила:

— Сердешна дитинко! Що ви гадаєте з ним дійти?
— спітала вона у чоловіка.

— Нічого! — відповів той байдуже.

Тоді вона промовила до старших няньок:

— А ви, дурні, тільки й тямите балувати дітей! Гетьте звідціль!... — А ви, мої любі! — додала вона до нових: зоставайтесь тут няньчати дітей.

— Чуємо, пані.

Але мені час до господи, мій сперал запевне вже не спить. Прощайте, мої крихіточки! — мовила вона до дітей. — Ходім! — додала до старих няньок і, затягнувши носа, пішла.

Ротмістр мовчики йшов за нею. Але в великій світлиці зупинився посеред щенят і щось міркував собі, потім, немов в голову до його влєтіла з неба якась думка, він ляскун долонею по вузенькому своєму чолі і промовив:

— Ні, друже мій! Так не буде! Я в твоїй справі не втручаюся, дак і ти-ж в моїй не втручайся! — І з цим словом він вийшов з хати, не вважаючи на вищання щенят.

Трохи що не до самого обіду ходив він по кабінеті, заклавши руки за спину, часом сплюнавши, згорнувши руки, наче Наполеон той. Тоді він був незвичайно смішним: він так пильно дивився на мету, що, здавалося, осередок мети переймав усього його.

Кілька разів брав у руки пістолет, відходив од мети, цілився і одводив, не вистріливши.

«Ні, не можна!» говорив він з розпуккою в голосі. Потім довго тер долонею чоло, потім закладав руки в кишенні і знов ходив по кабінеті. Нарешті поголосив, вмисив рожевою водою, одягся наче в свято, став перед дзеркалом, набрався важкої постаті і грізного виду. Постоявши кілька хвилин, взяв шапку й пішов до жінки, гадаючи перебалакати її нею про отсі родинні негоди; властиво він розумів отсіх няньок-потороч.

Марія Федорівна вгадувала, чого саме він приходив, і прилаштувалася до відповіді. Вона одяглася в темно-синю яксамитову сукню, в якій ротмістер любив її ба-

чити, взяла на руки ному покою. Страшний звичайній ротмістр і

»Скажи, серденською пілуючи сина і, підношер і тобі, друже мій! знаєш, що мені сю в колка і наш Іполит у такі молоді, просто і так скідається на тебе коли добра привидиться на тебе!«

Вона жагуче почала

Після цього усе, ротмістра, потухло. Непурнішими, ніж були

— Сподіваюся, що

— мовила вона і понад

— Радо, радо, друже! Але друг його був уже містру став цілком щасливому широкому фотелю. «Ой що було без вина існо-жivotю рукачка!

Марія Федорівна прітисла переодягнання до містра, бо воно було з ротмістру, — Аллах ѹ що він належить саме

По обіді вони розійшлися: ховані чоловік і жінка, сам кінець навіть поспішав і не пригадав собі, коли

Прийшовши до гостині, він відчуває на радощах усіх гостей. Шотим роздягся

байдуже.
арших няньок:
тимите балувати дітей!
І любі! — додала вона
ъчити дітей.

мій енерал запевне вже
точки! — мовила вона
старих няньок і, зату-

ю. Але в великій світ-
щошісі міркував собі, по-
їла з неба якася думка,
ому своєму чолі і про-
де! Я в твоїй справі не
трчайся! — І з цим сло-
ючи на вищання щенят,
ходив він по кабінеті,
спинявся, згорнувшись
їн був незвичайно сміш-
а мету, що, здавалося,
їого.
толст, відходив од мети
и.

з розпушкою в голосі.
потім закладав руки в
ї. Нарешті поголосив,
наче в свято, став пе-
постати і грізного виду.
апку й пішов до жінки,
оті родинні незгоди;
бок-потороч.

ного саме він приходив,
Вона одгласла в темно-
ротмістер любив її ба-

чити, ваяла на руки сина й стріла чоловіка в гостин-
ному покою. Страшний Юпітер зник, перед нею стояв
звичайній ротмістр і солодко всміхався.

»Скажи, серденько: bon jour, papa! — мовила вона,
цілуючи сина і, підносячи його до батька, додала: »Те-
пер і тобі, друже мій, можна його поцілувати. А чи
знаєш, що мені сю ніч снілося? Буцім би твій Мі-
кола і наш Іполит уже вирошли й обидва гусари, та
такі молодці, просто й не сказать, найпаче Іполит! І
так скідається на тебе, наче дві краплі води. Справді,
коли добре придивитися до його, та він буде походити
на тебе!«

Вона жагуче почала цілувати дитину.

Після цього усе, що чевріло в невеличкому серці
ротмістра, потухло. Навіть няньки здавалися йому че-
пурнішими, ніж були вони справді.

— Сподівалася, що ты сьогодні обідатимеш у мене?
— мовила вона і понесла дитину в дітську світлицю.
— Радо, радо, друже мій! — відповів ротмістер.
Але друг його був уже в третій світлиці й не чув. Рот-
містр став цілком щасливий і, розкинувшись на мя-
кому широкому фотелю, висвистував з Фрайшіца пісню:
»Ой що-б було без вина! і вибивав такт по коліну свою
исно-жовтою рукавичкою.

Марія Федорівна прийшла обідати вже в іншій сукні.
Отє переодягнання до краю знівечило бідолапшого рот-
містра, бо вону було звичасям людей «високого тону», а
ротмістр, — Аллах його відає, з якої речі, — уважав,
що він належить саме до таких людей.

По обіді вони розійшлися, як розходяться дуже за-
кохані чоловік і жінка в перший день по шлюблі; на
сам кінець навіть поцілувалися. Бідолапшний ротмістр
їде пригадав собі, коли між ними було так любо.

Прийшовши до господи, він, не роздягаючись, пере-
цілував на радощах усіх щенят, а про дітей навіть не
згадав. Потім роздягся і потонув у магкій перині. Трохи

полежавши, він тяжко зітхнув; Чого він зітхнув — Господь його відає.

Зачарувавши отакового дурника-чоловіка, Марія Федорівна з того часу не кидала цієї тактики, аж доки він зовсім не призвичайвся до поторочниньок. Тоді вона звернула на іншу стежку: почала виражати його до сусідів з відитами, щоб він без людей не здичав і не кидав знайомості з добрими людьми.

— Поїхала б і я з тобою! — говорила вона, але ти бачиш, що в мене на руках дитина, не можна ж ії покинути!

— Правда, друже мій! Зоставайся з ним: він та-кій гарненький, малесенький, а я прохатиму наших добрих сусідів вибачити тебе.

Коли ж він збирався до кого їхати, вона говорила йому: «Тільки ти нікого не проси до нас, доки я годуватиму дитину». (Вона сама годувала).

— Нікого, нікого! — відповів він, сідаючи в кілеску.

Біжавши з дому, він часом цілій місяць, або й два не вертався до господи. Де він тоді перебував, про те відали тільки його вірні слуги, кучер з лакеем. Може-б вони й розповіли пані про деякі пустотливі вчинки свого пана, напр. в губернському місті, алеж пані не розписувала їх, — иже й діло до пустотливих вчинків свого пустолобого чоловіка! Вона йде певною стежкою до своєї мети і цілком задоволена.

А мета у неї була ~~объ~~ яка... Та ні! Не треба за-вчасно розривати приятелювання... Може там сковано що-небудь таке, що соромно й подумати, не то щоб роз-повідати. Вже коли терпеливі мої читачі розпочали читати, так краще читайте вже до краю. Тоді сами бачитимете, що за сатана сидів у прекрасній голові Марії Федорівни.

Одна з нових няньок, саме та, що була більш не-чепурна і пентюховата, була людина доброї душі. Спо-

стерігши це, Марія Федорівна зірнула від засу-зочки, а до Миколки відправила лист, в якому відповіла йому: «Дякую за ваше письмо, я відповіду вам, коли буде можливим. Але я не давати йому обіцянок, якщо він вже помер».

А ротмистрові та його дружі, що до своєї господи відправлялися, було бути де близько п'яти листів, просячичів іншого. Вона не змогла відповісти на всі.

Отак минуло три, після чого відповідь прибула.

Раз якось в осені, коли він відіїхав зі своєї підїздової до дому колеги-ротмистра, відповідь на це було звичайно роз-підійшло. Вона не змогла відповісти на це, Марія Федорівна, якщо він вже помер».

Річ в тому, що відповідь відіїхала зі своєї підїздової до дому колеги-ротмистра, коли він відіїхав зі своєї підїздової до дому колеги-ротмистра, відповідь на це було звичайно роз-підійшло. Вона не змогла відповісти на це, Марія Федорівна, якщо він вже помер».

Чого він вітхнув — Го-
роника-чоловіка, Марія Фе-
дів тактики, аж доки він
торочиньок. Тоді вона
ала виріжати його до су-
рії не здичавів і не кидав

— говорила вона, але
дитина, не можна ж її

оставайся з ним: він та-
а я прохатиму наших

го юхати, вона говорила
оси до нас, доки я году-
дували).

овів він, сідаючи в ко-

цілій місяць, або й два
і тоді перебував, про те
кучер з лакеєм. Може б
пустотливі вчинки свого
ті, але пані не розпи-
стотливих вчинків свого
де певною стежкою до

... Та ні! Не треба за-
я... Може там сковано
подумати, це то щоб роз-
тої читачі розпочали чи-
ю краю. Тоді сами бачи-
прекрасній голові Марії

та, що була більш не-
дина доброї душі. Спо-

стерігши це, Марія Федорівна наказала їй панчичти Ли-
зочку, а до Миколка й не підходити. А другий, тій що
була лихої вдачі й ненажера, веліла доглядати сліпого
Миколку, дивитися, щоб він не пустував і, головна річ,
не давати йому обідати. Бідолаха, нещасне хлопятко
давно-б померло з голоду, коли-б сестра його з свою
нянькою не годували його нишком у ночі, коли його
нянька ненажера вже було спить.

А ротмистрові так сподобалося їздити по гостях,
що до своєї господи він і не заїрав, а коли трапиться
було бути де близько від господи, дак він пошлі до
жінки лист, просіччи прислати йому грошей, чи чого
іншого. Вона не змагаючись пильнувала вволити його
волю.

III.

Отак минуло три, чи чотири роки. Усе йшло свою
чергою так, як того бажала Марія Федорівна.

Раз якось в осені, — не пригадую, коли саме, —
підіхала до дому колиска: ротмистра з неї не висадили,
як це було звичайно роблять, а винесли на руках. Дивля-
чись на це, Марія Федорівна злістно всміхнулася: вона
гадала, що ротмістер пияць. Досі він не пив, а тепер,
гадала вона, і до цього дійшов. Ale-ж вона помолилася.

Річ в тому, що в одного сусіди було якесь свято.
Наїхало туди сила гостей, між ними й ротмістр. Пове-
селившись добре, зібра вся чималій гурток очок полю-
вати на зайців. Вже-ж пак ротмістер був тут. Він
хотів навіть послати по своїх хортів, але йому сказали,
що це буде ніякovo, і він пішов полювати з чужими
псами. Трапилося так, що він першим зігнав зайцем.
Що сили було, побіг він з хортами за зайцем. На лихо
йому набіг він на рів, хорти попереплигували, а ко-
нича з ротмістром, беркиць!, просто в рів, да стороч го-
ловової й полетіла: ротмістр під коняку. А тут ще на

більше лихо в рові була вода, поверх води хоч і була вже крига, але ще дуже тонка, не видержала, і ротмістр не'тілько забівся, а ще й в холодній воді покувався. Коли його вийняли з води, він ледве дихав. Отоді його й повезли до господи. Он то воно, яка пригода сталася.

Зараз послали до міста по лікаря, на другий день треба було вже попа. А третього дня увечері ротмістр, поблагословив діток, доручив їх доглядові й заступництву Марії Федорівни, а душу свою гусарську послав на лоно Авраамове.

Хоч як недовго ротмістр хорував, а проте Марія Федорівна встигла вчинити все, що треба було, щоб убе-печити будучинство і собі й синові: цей став третім на-ступником ротмістрового добра, а Марія Федорівна опі-кункою і ловиною господинею.

Свого дорогочого чоловіка вона поховала в березо-вому гайку, біля прозорого ставка. На похоронах вона виявила свою незвичайну сценичну кебету: так гарно спрвила вона ролю вдови неутішної, що, дивлячись на неї, ридали найбайдужніші сусіди. А сирітко, найпаче Миколку, вона прохи не втопила в своїх слюзах, а вже й ласкам і поцілункам, так і краю не було! Да коли-б добрі сусіди не спинили були її, вона б була ки-нулась у став, а то взяла її на руки й ледве живу при-несли в світлицю і тут ледве ледве привели її наша-тировим спиртом до свідомості.

Очунявши, вона побачила, що в світлиці вона сама, а в інших покоїв чутно було голоси сусідів, що поминали помершого; вона ледве примітно всміхнулася і нищечком промовила собі на думці: «Головне само улаштувалося, а їх я і сама притулюю, і, вставши з ліжка, вона ти-хенько пішла до свого любого Іполита.

Під вечір гости розвіхались по своїм закуткам певні, що Марія Федорівна найбільша нещасниця на цілому світі.

А Марія Федорі-
дий в своєму тяжком-
няти усного села ус-
Чоловіків же казала
роблять!» — додала.

Коли походили пис-
рівна в чорному, з слі-
вого чоловіка і каза-
насили високу мон-
три тижні величена
незабутнього ротміст-
рія Федорівна і при-
казали простосерді ро-
сердо ніхто не плака-
і його вдову, як сам-
було за що. Холод-
робітниці мусили вихо-
му Бог послав. Чутки
і бачила те, але їй б-
зати, що та могила пам-

/ Небавом покотилася
Федорівна не показує
ночі ходити на моги-
 самого ранку.

Справді вона ходи-
жаючи ні на яку по-
плакала, а голосила.

Однажды вона ходила
сусіди не нагадали її
вона буцім скаменела
вилла вона собі на дум-
Однака нічого не від-
дружини перейти на
вона заходилася справ-
воду, що повезе, бачт-
стерь». Вона скликала

поверх води хоч і була
не віддержала, і рот-
в холодній воді поку-
він ледве дихав. Отоді
то воно, яка пригода

лікаря, на другий день
дня увечері ротмістр,
оглядовій заступництву
тарську послав на лоно

орував, а проте Марія
треба було, щоб убез-
ї: цей став третім на-
Марія. Федорівна опі-

на поховала в березо-
а. На похоронах вона
ну кебету: так гарно
що, дивлячись на
ї. А сиріток, найпаче
а в своїх слюзах, а
і краю не було! Да
ї, вона була ки-
две привели ї наша

в світлиці вона сама,
сусід, що поминали
сміхнулася і нищечком
не само улаштувалося,
ши з ліжка, вона ти-
лота.
своїм закуткам певні,
нешансница на цілому

А Марія Федорівна, щоб ще більш запевнити лю-
дій в своєму тяжкому горі, веліла на другий день позга-
нити з усього села усе жіноцтво з лопатами і з мішками.
Чоловіків же казала не займати: »Вони нехай своє діло
роблять!« — додала вона.

Коли походилися молодиці й дівчата, Марія Федо-
рівна в чорному, з слізами на очах, повела їх на могилу
свого чоловіка і казала їм (немов Ольга та надія Гогем!)
насипати високу могилу. Робота пішла: за два чи за
три тижні величезна чорна могила бовванала над тілом
незабутнього ротмістра. Роботою орудувала сама Ма-
рія Федорівна і при роботах «річкою лила слізозі», як
казали простосерді робітниці. Ale більш щиро й чисто-
серді ніхто не плакав, і ніхто так не кляв і небіжчика
і його здову, як самі робітниці. Та правду мовити, і
було за що. Холод доходив вже до 10°, а горопашні
робітниці мусіли виходити на роботу, як кажуть, в чо-
му Бог послав. Чуткі і невтішка Марія Федорівна, хоч
і бачила те, але їй було байдуже. Сміливо можна ска-
зати, що та могила-пам'ятник була політа щирими слізами.

Небавом покотилася по повіту гутірка, що Марія
Федорівна не показується навіть своїм крепакам, а що
ночі ходить на могилу свого чоловіка і плаче там до
самого ранку.

Справді вона ходила по ночам на могилу, не вва-

жаючи ні на яку погоду, і там, не скажу я, щоб вона

плакала, а голосила.

Оттак вона ходила на могилу доти, доки добросерді
сусіди не нагадали й про Лізу та про Миколку. Тоді
вона буці сміхнулася: »А, кляти приятельки!« — мо-
вила вона собі на думці: »Неначе я не тямлю, що чиню!.
Однаке нічого не вдієш!. Мусіла вона з ролі цілкої
дружини перейти на роль ніжної матері. Не гаючись,
вона заходилася справити прощальний бенкет з того при-
воду, що повезе, бачте, пасербицю в »Смольний Мона-
стирь«. Вона скликала своїх сусідок. Сусідки попри-

їадили, погостювали, днів два лихословили, та її розіхалися благовістити про надзвичайні чесноти Марії Федорівни та про сущє янгольську привабливість і добристільїзи. А Ліза була просто собі дівчина сільска, та ще її захарчована.

Вельми раділа Марія Федорівна з своєї вигадки і за тиждень після прощального бенкету, одного гарного ранку веліла запрягти в криту бричку трос коней; вяла з собою маленького Іполита, безсловесну Лізу, а більш нічого, — жадної слуги не брала — і рушила до Петербурга віддавати Лізу, коли не в Смольний, так в Катерининський інститут.

Приїхавши до Петербурга, вона заквартирувала на своїх любих «Пісках» у своєї приятельки Юлії Карлівни Шомерової (Шведки з Випорг).

Сгся Шомерова була вдовою чиовника XIV-го класу. На «Пісках» у неї був власний домик з мезоніном. Опір чину з доміка були в неї ще заробітки з професії. А професії були в неї всікі: вона й бабувала, і біліла на льотереї розпродувала; гандлювала старі сукні жіночі, була й свахою, часом і просто... Е, та хиба мало на світі професій! Усіх і не полічити!

На талан Марії Федорівні мезонін тоді пустував; от вона там і заквартувала. В першій осаді цього дому світлиці в четверо вікон і з дверми на вулицю займав якийсь ніби магазин модний. Хоча вони й трудно уявити собі на «Пісках» модний магазин, а проте я ладен думати, що дійсне то був модний магазин, а не що інше, бо на одному з вікон раз-по-раз був виставлений жіночий капелюх, а по під останніми вікнами теж раз-у-раз з шиттям в руках сиділи молоді та румяні дівчата.

Марії Федорівні сама доля запомогала. Вона тілько й мріла про такий захисток, а він опинився у неї під носом.

Покликала вона до себе Юлію Карлівну й питала:
— А чий отсе у вашому дому модний магазин?

— Це моє земляче
ка чиновника, Каролі

— А я привезла з
дати її в науку до моди
ходити, побалакати з
вона й моєї дівчини?
платити. Може вона

— Може й візьме,
дама. Я зараз піду до

Ідучи вузенькими
ступцем усміхалася, ма-
бариш, бо вони вкупні
значним магазином.

На другий день ск
Смольний монастир від
користо-любобії чухонки
крепацьку дівчину Кук
вяла до себе Лізу, на
відповіда, що вона не
різками, і городашна ді-
а Акулька.

Примостилиши Лізу,
пар одежі своєму любому
швиденько подалася в ді-
востолій, любенько по-
її на безрадісі, сирітсь-

Здивувалася сусіди,
вже вернулася з столиці
повітати з добрим поспі-
са, що Марія Федорівна
вона їм наторохтила та
та тілько ахкали. Вона
відала, що Лонгинів, г-
ститутів, скоро вона в
приїхав до неї на кват-
ринський інститут.

іхословили, та їй розіханні чесноти Марії Федорівни привабливість і добристіль дівчина сільська, та ще й

рівна з своєї вигадки і бенкету, одного гарного прику троє коней; взяла засловесну Лізу, а більш а — і рушила до Петер-Смольний, так в Катери-

вона заквартирувала на ияльки Юлії Карлівни

чівонника XIV-го класу, сомик з мезонином. Опір заробітки з професії! А їй бабувала, і бліття на ала старі сукні жіночі, .. Е, та хиба мало на ити!

мезонін тоді пустував; перші осаді цього дому ерми на вулицю займав ча воно їй трудно уявити н, а проте я ладен ду- магазин, а не що інше, тут виставлений жіночий інкінами теж раз-у-раз з та румяні дівчата. Помогала. Вона тілько він опинився у неї під

лію Карлівну й питав: мі модний магазин?

— Це мої землячки, теж з Виборгу; вона теж жінка чиновника, Кароліна Карлівна Шпекова.

— А я привезла з собою крепачку-дівчину, щоб віддати її в науку до модного магазину; так от щоб недалеко ходити, побалакайте з тією Шпековою, чи не прийме вона їй місії дівчини? Тільки ж я не хотіла б за неї платити. Може вона візьме і на кілька літ?

— Може їй візьме, вона прекрасна й преблагородна дама. Я зараз піду до неї.

Ідучи вузенькими сходами, Юлія Карлівна з підступцем усміхалася, мабуть сподіваючись на майбутній баріш, бо вони вкупі з Шпековою орудували тим двозначним магазином.

На другий день склали контракт. Лізу замість в Смольний монастир віддали на 10 років в руки старої, користо-любної чухонки огидливої, і віддали Лізу іко крепацьку дівчину Кудину. Коли Кароліна Карлівна, взявші до себе Лізу, назвала її вперше Акулькою, Ліза відповіла, що вона не Акулька, а Ліза; за це її вибили різкам, і горошинна дівчина згодилася, що вона не Ліза, а Акулька.

Примостилиши Лізу, Марія Федорівна справила кілька пар одежі своєму любому Іполітові і, забравши ту одежду, швиденько подалася в дорогу, щоб дурно не проживатись в столиці, любенсько поспіхувала Лізу й поблагословила її на безрадісне, сирітське, та страдальницьке життя.

Здивувалася сусіди, почувши, що Марія Федорівна вже вернулася з столиці, і бігтем поспішали до неї, щоб повітати з добрым поспіхом. Коли вони стали дивуватися, що Марія Федорівна так швидко оборудувала справу, вона їм наторохтила такої нісенітніці, що ті слухали, та тілько ахали. Вона їм наприклад між іншими розповідала, що Лонгинів, головний начальник дівочих інститутів, скоро вона вдалася до його з просльбою, сам приїхав до неї на кватиру, взяв Лізу, і одвіз в Катерининський інститут.

Простосерді сусіди йняли віру і, розіхавшись, розвезли по повіту з власними додатками ті байки, що чули від Марії Федорівни.

Марія Федорівна, спочивши після дороги, взялась господарювати: перевірила оконома, господиню і інших слуг; добіралася до найменших економічних подробиць, наче та найдосвідніша хазяйка. Треба сказати, що за життя свого чоловіка вона була щадною і не тринькала грошей, а коли він помер, вона стала сущюю плюгою, здаючись на те, що добро не її, а сирітське, а вона тільки опікунка і за кожну сирітську копійку повинна відповідати перед Господом. Коли траплялась у неї гуляща година, тоді вона передигала кілька разів свого люблінського Іполита в те убрання, що понавозила в Петербург.

А сліпенький Миколка цілком осиротів, коли сестру його Лізу одвезли в Петербург. То було, коли не сестра, дак нянька П., дадуть йому їсти й пити, а тепер принесуть йому недойдків, дак і ті нянька його ненажера сама зість. Да отсе замкне його в світлиці, а сама на цілій день в село майдане, ще добре, коли йому на розвалу хоч пущена лишить, все-таки він чус, що біля його є щось живого. За недовгий час він, горопашний, так спав з тіла і зжовк, що навіть і Марія Федорівна злякалася, побачивши якось його невмисне. Але-ж вона хоч і злякалася, та не подумала, як би так зробити, щоб Миколці покращало. Правда, вона прислала йому пошті на виріст демикотонові штани й жупанець. От в отсій новій одязі нянька повела його на село показати своїм родичам. Родичі були люди мабуть невбогі і добросерді, вони нагодували його кашою з молоком, а на дорогу дали цирижок з сиром, але його вихоплив в рук у Миколки хитрий пес.

На другий день Миколка упрóхав няньку знов узяти його з собою в гости. Та на дорозі вона згадала, що їй треба зайти кудись туди, куди саме вона не хотіла.

брата Миколу. От всі парканом і наказала й «собаки тебе з'їдять».

Оточ, покинувши знайомої, дак так і пр

Довго сидів Миколко тихенько усміхався сонця. Нарешті він пішов, потім голосно. На голому окружі його, дивилася інша більшеньких хлопців і дівчат, але він відповів, що він з хлопців взяв тоді його Дорогою, щоб поглумитися над калюжою.

Після довгого плигання кати. Тут господиня налахами, кашою і потім сіла і віддала самій Марії сонячну жаючи, щоб Миколка не волочився по селу, його різками. Після цього виходили з своєї комори.

Раз якось в неділю на долітав до бідолашніх хат і усміхався, аж доки він не виходив з своєї няньку:

— Що ото так гулі?

— Гуло!.. Бац, Йо дзвонили до служби!

Миколка, трохи помігши:

— До якої служби?

— Звісно, до якої!

— До якої церкви?

— Отсе ще: до якої

ш. т. г.

віру і, розіхавшись, розвітками ті байки, що чули після дороги, взялась нома, господиню і інших економічних подробиць, а. Треба сказати, що за її щадною і не тринь, вона стала сущою плюненеї, а сирітське, а вона сирітську копійку повинна бути траплялася у неї гутила кілька разів свого що понавозила в Петер-

лком осиротів, коли се-рбург. То було, коли не йому їсти й пити, а тепер і ті нянька його нена-є його в світлиці, а сама ще добре, коли йому на сестаки він чує, що більший час він, горопашний, павіт, і Марія Федорівна то невмисне. Але ж вона як би тає зробити, щоб вона прислава йому по-штани й жупанець. От да його на село показати і мабуть невбогі і добро-кашою з молоком, а на але його вихопив з рук

зрехав няньку знов узяти дорозі вона згадала, що діди саме вона не хотіла

брати Миколу. От вона посадовила його на вулиці під парканом і наказала йому сидіти нерухомо, »за то«, каже, »собаки тебе з'їдять«.

Оточ, покинувши хлопця, вона як пішла до своєї знайомої, дак там і пропала.

Довго сидів Микола під парканом мовчки і тілько тихенько усміхався тоді, коли повертається лицем до сонця. Нарешті він почав плакати, спершу тихцем, а потім голосно. На голосіння зіглися діти селян, стали окружити його, дивилися і не знали, чия то дитина. Двоє більшеньких хлопців казали йому йти до власної хати, але він відповів, що він сліпий і нічого не бачить. Один з хлопців взяв тоді його за руку і повів до своєї хати. Дорогою, щоб поглумитися з сліпого, він загадував йому плигати на рівному, говорячи, що там, або ямка, або калюжка.

Після довгого плигання нарешті провів його до своєї хати. Тут господиня нагодувала Миколку борщем, пирогами, кашою і потім одвела його до панського двору і віддала самій Марії Федорівні. Марія Федорівна, бажаючи, щоб Миколка і вдруге не наробив лиха, щоб не воочівся по селу, звеліла тут же при собі вибити його різками. Після цього безжалісний хлопець довго не виходив з своєї комірчини.

Раз якось в неділю задзвонили до служби. Гук дзвона долітав до бідолашного Миколки: він мовчки слухав і усміхався, аж доки дзвін не замовк, а потім спітав свою няньку:

— Шо ото так гуло?

— Гуло!.. Ба, йому »гуло!«! Нé тямить, що то дзвонили до служби! — відповіла нянька.

Миколка, трохи помовчавши, знов питав:

— До якої служби?

— Звісно, до якої! До церкви: Богу молитися.

— До якої церкви?

— Отсе ще: до якої! Звісно, до якої, що в селі.

— Ходім і ми туди!

— Бач, забув вже про березову кашу! Застрupлю, дак хиба вдруге хочеш?

Миколка зітхнув і замовк.

Що дня став він прислухуватися, але дзвонів не чути було у його в комірчині. Нарешті в неділю він знов почув, що дзвонять, і радісно промовив: «Знов туде!»

— Няню, голубонько моя рідна! Поведи мене до церкви! — благав він няньку.

Усю службу Божу Миколка стояв немов скамянілий. Дуже його перейняло доси нечуване співання і читання; коли ж спинялися читати чи співати, він, наче ще прислухувався, нахиляв голівку і ледве примітно усміхався. Служба скінчилася, а він все стояв, сподіваючись, що ще співатимуть. Нарешті нянька взяла його за руку й повела в церкви, говорячи, що за доля його другої служби не правитимуть.

Селяни дивувалися з свого слідого панича, тим наче, що ніхто не спостеріг, щоб він у церкві хоч би раз єдиний перехристився. Чудно: бо перше, чому мати-християнка навчав свою дитину — складувати три пальчики до куши, творити хрест і промовляти: «Боза!»

Але у горопашного Миколки доля дуже рано одбрала рідну неню, а мачуха про його науку якось забула, і він, ставш чималім вже хлопцем, не вмів ніжেє единії молитви.

А попові про це й на думку не впадало, бо до панів він приходив тілько в дні урочистих свят: йому платили, наче лікареві за візиту, та й більш нічого. А про те й велика більшість панів так само поводиться з попами. Це невимовно скорботна правда.

Після служби піп покликав Миколку до себе в гospоду, познайомив його з своїм сином Іваном, що був на рік старіший за його, нагодував його обідом, дав

йому проскурку і зв
приводила його до ц

Цілій тиждень М
слухувався, чи не да
йшла неділя; задзвон
щах гукав: «До слу
нанька стала. Він по
хав, щоб вона вела й

Нянька з проском

— Геть ти, ісп
Добре, що ти сліпий:
день! Тобі все одно!

I, повернувшись в
Миколка, трохи помо
кав, аж доки не почав
він знов почав блага
кви. На цей раз нян
нянка

По службі Божій
колку, знов нагодував
ходити до Божого хра
до ходив би до церкви
нянька не хоче водити
няньці не дати їй при
хlopця до церкви. Нян
колка ретельно приход

Минуло не більш
почав ходити до церкви
память усю вечерню, у
сатків псальмів, неділі
послання Апостола Пав
ла з ним і навчав його м
сона. Опірів того Мико
лка сам навчився ходити і
попа й вертався до своє
її та було на руку, бо
Інколи до Миколки пр

йому проскурку і звелів няньці, щоб вона, що неділі, приводила його до церкви.

Цілій тиждень Миколка майже не спав: все при слухувався, чи не дзвонять. Нарешті діждався. Прийшла неділя; заізвонили до утрені. Миколка на радощах гукав: »До служби, до служби, ходімо, няню!« А нянька спала. Він помацки знайшов її, розбудив і прохав, щоб вона вела його до церкви.

Нянька з просоння гукнула на його:

— Геть ти, непритаманний! Яка тепер служба! Добре, що ти сліпий: не розбереш, чи піч на дворі, чи день! Тобі все одно!

І, повернувшись на другий бік, вона знов захропла. Миколка, трохи помовчавши, заходився плакати і плачув, аж доки не почали благовістити до служби. Тоді він знов почав благати няньку, щоб вела його до церкви. На цей раз нянька згодилася.

По службі Божій після знов покликав до себе Миколку, знов нагодував його і напучував не лінитися ходити до Божого храму. Миколка мовив, що він раздо ходив би до церкви кожен раз, як дзвонять, так же нянька не хоче водити його. Після докірливо загрозив няньці не дати їй причастя, як що вона не водитиме хлопчика до церкви. Нянька злякалася, і з того часу Миколка ретельно приходив до церкви по первому дзвону.

Минуло не більш півроку з того часу, як Миколка почав ходити до церкви й до попа, а вже він умів на пам'ять усю вечерню, утренію і службу; вмів кілька десяtek псалмів, недільні евангелії і трохи чи не всі послання Апостола Павла. Попович Іван сприятливівся з ним і навчав його молитов на ранок і на вечор і на сон. Опірі того Миколці не треба стало поводири; він сам навчився ходити і до церкви і з церкви; заходив до попа й вертався до своєї комірчини наче видоцький. Няньці те було на руку, бо можна було її спати та спати. Інколи до Миколки приходив попович; приносив псал-

тир, або священну історію. Щід добру погоду вони гуляли по саду, або купалися в ставку.

Оттак минуло літо. Івана поповича одвезли до семинарії.

Горопаха Миколка знов осиротів; але тепер він читав по памяті псалтир, або історію і зінав усі стежки в саду.

Марія Федорівна дуже вважно спостерегала його незвичайний хист і не перешкожувала йому розвиватися; бо в тому вона ні бачила жадної перепони зробитися Іполитові в свій час єдиним господарем маєтності.

Раз якось під, переслухавши, як Миколка читав по памяті першу кафізьму, казав йому прочитати її в суботу в церкві на вечерні. Миколка послухався і читав наче з книжки. В неділю на утрени він прочитав «перший час», а перед службою »часи« і 25-ту псалмую. І шіп і парахвінни радили, слухаючи, як Миколка читав; лише деякі старенки бабусі говорили: »Гарно панну читас, да тілько дуже вже жалісно.«

За-для Микольчиної душі церква стала єдиним пристановищем, куди він ішов, наче до наймилійшого друга, буцім до найласкавійшої нені. Високі наші прості голоси церковних пісень глібоко переймали усього що; божественна мелодія та ліризм Давидових псалмів переносили на небо його непорочну душу.

Оттак зміцнілася його дитяча душа за-для будучого страждання.

Піп, а ще більш причет церковний, полюбили Миколку, ~~як~~ щирого й безкористного помічника. Часто траплялося, що він отсе було прийде до церкви й сидить собі під дзвоницею, дожидаючи вечерні, чи утрені. Паламар, взявши у попа благословення на благовіст, одімкне церкву й пошле Миколку на дзвоницю благовістити; він собі й дзвонить, аж доки тричі не прочитає »Помилуй мя Боже«. Або от помре хто: йдуть до дяка, просять псалтир читати; дяк просить Миколку; Миколка візь-

меться за цілок або він його приведе. І вичитає: »Трисвяте почне з »Блажен муз одну яку єдину пом разно, в голосі стіл бусі слухають та аж

Так як же приче

Траплялося, що не наїдається, зайді аж тут і до вечірні він посеред церкви і коли дочітається до з'їниниться, переведе протяжно вичитав: »Брайтеся, яко з нами молитву, що не мож коли по вечірні він з ваніс мое на Тя, воз церкви, не плакав.

Марія Федорівна колка ідот та й годі, всім поселился на да думку, як за-для ідот рік шість сорочок з демикотового вбрані йому — цілий флагманяй. От тілько її вона-ж тому не приче

Сусідки її спершу віддати його до інститу

— Ат! чому там А очей, все одно, не

Сусідки, звістно, ввалися в нею.

От через таку по

добру погоду вони гуляли
і пановиця одвезли до семи-
протів; але тепер він чи-
прирі і знов усі стежки в

но спостерегала його не-
увала йому розвиватися;
здої перепони зробитися
осподарем маєтності.

чи, як Миколка читає по
йому прочитати її в су-
ніколка послухався і чи-
на утрені він прочитав
до «часи» і 25-ту псальму.
хаючи, як Миколка чи-
бабусі говорили: «Гарно
же жалісно».

церква стала єдиним при-
є до наймилішого друга,

Високі наші прості го-
перемали усього його;
Давидових псальмів пере-
душу.

на душа за-для будучого

церковний, полюбили Ми-
гтного помічника. Часто
приде до церкви й сидить
вечерні, чи утрені. Па-
рення на благовіст, одімкне
вониця благовістити; він
не перечитав «Помилуй
їдуть до дяка, просить
Миколку; Миколка візь-

меться за ціпок або за полу мужика і йде за ним, куди
він його приведе. Прийде ото, стане біля небіжчика,
вичитас: »Трісвяте і »Прийдіте поклонімся«, та й як
почне з »Блажен муж«, даж і до »Мал бих«, хоч би тобі
одну ляку єдину помилку зробив: і читає він так ви-
разно, в голосі стілько сердечного, жалісного, що ба-
бусі слухають та аж плачуть.

Так як же причетникам було не любити його!

Траплялося, що в великий піст він і додому було
не навідається, зайде до попа або до дяка, пообідає,
аж тут і до вечірні пора дзвонити: по благовісту стане
він посеред церкви і почне читати велике навечеріа і
коли дочитається до »З нами Бог, розумійте язици«, даж
з'упиниться, переведе духа і чистим, сердечним тенором
протяжно вичитас: »З нами Бог, розумійте язици і поко-
ррайтесь, яко з нами Бог...« I так він вичитував отсю
молитву, що не можна було слухати, не зітхуючи. А
коли по вечірні він з попом і з дяком співав: »Все упо-
ваніс мое на Тя, возлагаем«, даж мало хто, виходачі з
церкви, не плакав.

Марія Федорівна була тієї думки, що слійши Ми-
колка ідот та й годі, і не змагалася-б, хоч би він і во-
всім поселився на давнинці. Однагла вона його на її
думку, як задля ідота, даж ще й прехороше: давала на
рік шість сорочок з полотна, дома тканого, дві пари
демікотонового вбрання і інше. Чого-ж це? Кватира
йому — цілий флигель — як говорила вона: хоч псс
ганий. От тілько й лиха, що Господь очі взяв, так
вона-ж тому не причиня.

Сусідки її спершу говорять було, що краще-б було
віддати його до інституту сліпих.

— Ат! чому там, матінко моя, навчатъ його?...
А очей, все одно, не вернуть йому.

Сусідки, звістно, не змагалися і в один голос згожу-
валися з нею.

От через таку політику Миколка був собі на до-

гляді у долі, і вийшло з того добре. Доля поріднила його невинну й перейнятливу душу з святими словами і звуки, і він, возносячись душою в звуках божественої гармонії, був тисяч-крат більш щасливий, ніж тисячі людей зрячих. А Марії Федорівні це й на думку не впадало, а тоб вона замикала його в його комірчині під час служби Божої.

Не було за дlia Миколки дня; — все йому ніч. Тим він часто цілі ночі в літку сидів у саду, або під давицією, читаючи голосно любу свою псальму: »Не ревнуй лукавину їм, ниже завидуй творящим беззаконіє«.

Селяни спершу боялися вночі ходити повз давініцю, бо гадали, що то який мрець, ще не похованій, сам собі вичитує відходину; а як довідалися, що то сліпий паннич, так і опівночі проходили повз церкву, навіть не хрестячись.

А Іполит теж виростав, наче той велетень в казці, не по днім, а по годинам, і купався, неначе сир у маслі. Марія Федорівна до всего заскоринила серцем, а до свого сина була без краю ніжності. Вона не забороняла йому нічого з того, чого не забороняє мати, яка нерозумно любить свою дитину. Вчити його вона й на думці не мала. »Ще навчиться, — говорила вона: — на що завчасно дитину знесиловати!« I от Іполіт зростав і розвивався між пін'янками та покоївками.

Але одним прекрасним ранком Марія Федорівна все-таки покликала з своєї контори писаря Фед'ка і казала йому вчити Іполита читати: »так тілько, про форму«, мовила вона.

А Іполит її, огіріч того, що був дуже вередливим, показався ще й незвичайно тупоголовою дитиною. Про його, звістно, це байдуже; але вчителя його, крепака, часто-густо водили на стайню під різки. Відолашний Фед'ко довго мучився з своїм дурнем-учнем; нарешті таки дійшов до розуму. Раз якось Іполітко вкуні з іншими іграшками приніс у школину світлицю кілька

мідних пятачків. Фед'ко він бере отті кругли, що у матері під ліжком іграшок.

— Так от що, хочете ви зовсім не відійти?

— А вже-ж хочу.

Дак подаруйте гуляйтے цілій день; ще принесіть та набивайте, щоб мама волитиме вас до наук.

Марія турбувалася, тимив те »художество« буде років за три, як свого годованця краде-камі, а часом, хоч і камі.

На другий день умовлено, з десяток піснок науки. На третій день вертий День крізь двері сяяця торба з пятачками повідав учителеві про поміркувавши, мовив:

— А чи не поміж жать такі самі іграшки?

— Не скажу: не

— Коли так, да

Учень злякався і

— Завтра я довечі, тілько не вчі мідних грошей.

— Добре; ідіть завтрашній день.

А на завтра Марія мідних грошей; вона

добре. Доля поріднила
шу з святыми словами і
єю в згухах божествен-
ні щасливий, ніж тисячі
вні це й на думку не
іого в його комірчині

; — все йому ніч. Тим
ів у саду, або під дав-
кою псальму: «Не ревнуй
оряцім беззаконіє.

и ходити поза дзвіницю,
е не похованій, сам со-
алися, що то сліпий па-
поза церкву, навіть не

е той велетень в казці,
ївся, неначе сир у маслі.
онила серцем, а до сво-
го. Вона не заборонила
бороняє маті, яка неро-
ти його вона й на думці
вторила вона: — на що
І от Іполіт зростав і
собаками.

ом Марія Федорівна все-
ри писаря Федька і ка-
»так тілько, про форму»,

був дуже вередливим, по-
головою дитиною. Про
вчителя його, крепака,
під різки. Відолашний
дурнем-учнем; нарешті
ноксі Іполітко вкупі з
кільну світлицю кілька

мідних пятачків. Федько імкнув; розпитав свого учня:
де він бере отті круглені іграшки, і довідався від його,
що у матері під ліжком у скрині повна торба таких
іграшок.

— Так от що, паничу! — промовив Федько: —
хочете ви зовсім не вчитися?

— А вже ж хочу! — відповів той весело.

— Дак подаруйте мені, отсі іграшки, а самі йдіть
гуляйте цілий день; а завтра, як ітимете вчитися, дак
ще принесіть та наберіть яко мога більш; та тілько
вважайте, щоб мама не бачила, а то вона все-таки не-
волітиме вас до науки.

Марія турбувалася вчитель: учень його давно вже
тимив те «художество», що зоветься крадіжкою. Вже
бude років зо три, як нянічка Оксана користувалася від
свого годуванця краденим цукром і іншими лакомин-
ками, а часом, хоч і рідко, і круглими мідяніми іграш-
ками.

На другий день учень приніс учителеві, як було
умовлено, з десяток пятачків; учитель ослобонив його від
науки. На третій день приніс ще більш, теж і на чет-
вертий. День крізь день ішло те саме, і під кінець мі-
сяця торба з пятачками стала порожньою, і коли учень
повідав учителеві про таку сумну пригоду, дак цей, трохи
поміркувавши, мовив:

— А чи не помітили ви, паничу, де у матусі ле-
жать такі самі іграшки, тілько біlenькі?

— Не скажу: не бачив, — відповів панич.

— Коли так, дак сідайте вчитися.

Ученъ злякався і промовив:

— Завтра я довідаюся і принесу тобі скілько хо-
чеш, тілько не вчи мене.

— Добре; ідіть гуляйте, да тілько памятайте про
завтрашній день.

А на завтра Марія Федорівні на щось треба стало
мідних грошей; вона до торби, а торба порожня.

Покликали покоївок і ляньок. Прийшли.

— Ви, сякі-такі — каже пані: — гроші з торби повитагали?

— Ні, панійко, ми й не бачили!

— Різок! — гукнула вона на лякяя.

Принесли різки; прийшло ще двох лакеїв. Почалась сікуція. Усі її покоштували. Оксана не було дома. Послали по неї, привели; вона й каже: »Та ви, панійко, за що людий мучите! Паніч попереноносив гроші своєму вчителевіс.

Та ї дорого-ж заплатила Оксана за таку одвагу! Її проти інших удівічі більш висікли.

Відпустивши покоївок, Марія Федорівна пішла шукати Іполитку; а він, хоч і дурний був, а імкнув що не дурно-ж то дівчата голосять, і, не дожидаючи, доки скінчиться голосіння те, дременув у сад. Не знайшовши Іполитку ніде в садицях, Марія Федорівна розігнала усю челядь і сама пішла шукати його. А він заховався в кущах і сидів, доки не захотілося істи; а як угледів, що Миколці понесли обідати, пішов до його і з'їв його убогий обід. Отут-то його саме за обідом і візала Марія Федорівна. Вже-ж і дісталось Миколці за те, що він переховував владія. Опірч того, що Марія Федорівна візала його, вона не веліла давати йому, аж доки вона не скаже, нічого, опірч піматка хліба й коновки води.

Ніжно, ласково, зовсім як годиться матері, вона випитала від Іполитки, кому і коли він віддавав гроші. Довідавшись усе як треба, вона приказала Федька учителям вибити різками і до Кузьми й Деміяна заслати його до кошари з товаром, потім одвезти до міста і віддати в салдати. Як сказано, так і зроблено.

Тепер треба було поміркувати і про Іполитку, що з ним дійти. Кому вже 15-ий рік в селі, того й не дивись, що мужики візуютъ його. Треба відвезти його в Петербург та ї віддати до якого будь «благородного пансіону». Так гадала, так і вчинила Марія Федорівна.

Наказавши приказ місю, вона взяла свою ку Оксану та ї пода прощавшись з найближчими сусідами. Та тепер вона міркує віддати ся як небудь і винишпорцілу губернію рознесучі, а того дурні їх дитина.

Приїхавши в столицю не на »Пісках«, а на »Ямській Слобідці«, на Предтечу.

Другого дня вона на зайді й вигоди немає, а вона гадала лишити й більш.

Вийшовши за ворота і, не переходячи через трохи постояля, Невського проспекту, він рушіла далі на Пісочину вікнами і з мезонінами.

В одному з віків самісенький капелюх, в останніх вікнах видно, немов вони за дверима. Між дівчатами була й за, підліток подзвібаній літня, повна наче рожевої діла згорнувши на гр

бок. Прийшли.
пани: — гроши з торби
или!
на лякея.
ще двох лакеїв. Почали.
Оксани не було до-
вона й каже: »Та ви, па-
ніч попереноси в гроши
ксана за таку одвагу! І
ли.

ія Федорівна пішла шу-
шний був, а імкнув що не
не дожидаючи, доки скін-
у сад. Не знайшовши
рія Федорівна розгніяла
їого. А він заховався
лося їсти; а як углядів,
штов до його і з'їв його
за обідом і залапала Ма-
сся Миколці за те, що
того, що Марія Федорівна
зати йому, аж доки вона
хліба й коновки води.
одіться матері, вона ви-
ли він віддавав гроши.
приказала Федька учи-
ї Демяна заслати його
звести до міста і віддати
облено.
ти і про Іполитка, що
в селі, того й не ді-
ю. Треба відвезти його
будь »благородного
нила Марія Федорівна.

Наказавши прикажчикові, як без неї правити окно-
місю, вона взяла своє любе чадо, взяла любу його нянь-
ку Оксану та й подалася до Петербурга, навіть не по-
прошавшись з найближчими і найбільш довгоязікими сво-
їми сусідками. Та тепер їй не треба розповідати їм, куди
вона міркує віддати свого сина; а то поклич іх, а вони
як небудь і винишпорять про Іполитів вчинок, тоді на
цілу губернію розвнесуть про його неславу, що він злодій,
а того дурні їх голови не тямлять, що він — ще
дитина.

IV.

Приїхавши в столицю, Марія Федорівна закватиро-
вала не на »Пісках«, як можна було сподіватися, а в
»Ямській Слобідці«, на заїздному дворі, біля церкви Івана
Предтечі.

Другого дня вона пішла шукати собі квартири, бо
на заїзді її вигоди нема й брудота і, головна річ, дорого,
а вона гадала лишитися в Петербурзі років зо два, або
їй більш.

Вийшовши за ворота, вона перехристилася на цер-
кву і, не переходячи через Лигівку, пішла до Знамення;
тут трохи постоїла, подивилася вподовж туманного
Невського проспекту, помарила трохи про своє минуле
ї рушила далі на Піски до знайомого її будинку з чо-
тирма вікнами і з мезоніном.

В одному з вікон цього будинку видко було такий
самісенький капелюх, як тут був і десять років назад;
в останніх вікнах видко було дівчат так само по преж-
ньому, немов вони за десять років і з місця не вставали.
Між дівчатами була й Ліза, але вже не та мовчазна Лі-
за, підліток підзъобаний віслю, а сиділа біля вікна 19-
літня, повна наче рожа, розкішна красуня. Ліза си-
діла згорнувши на грудях руки і скиливши прекрасну

кучерьву голівку. На свіжому молодому личеньку не було й сліду ряботиння; на те, щоб помітити його, треба було близько й уважно придивитися. Тоді саме, як Марія Федорівна йшла попід вікном, Ліза підвела свої довгі оксамитові вії, глянула в вікно і взялася крейдою. Вона, горопаха, пізнала свою мачуху і зразу перед нею стала журліва її минувшина. Вона затутила лице руками, хотіла встati й не спромоглася; підвелася вдруге і снопом повалилася на підлогу.

Товаришки знайшли її і віднесли за стінку.

А Марія Федорівна, проходячи попід вікном, і не гадала собі, що спричинила таку пригоду. Вона спокійно вийшла в знайомий їй двір, підійшла до халупчини, що стояла біля ями на помії, постукала в маленькі й доволі ветхі вже двері. Двері скриплячи відчинилися, і перед нею стала Юлія Карлівна. В руках у неї була перекинена чашка, бо, бачте, вона до всіх своїх професій додала ще нової: ворожити на гущі з кави.

Поохавши на порозі, Юлія Карлівна ввела Марію Федорівну в свою халупчину і тут уже старі приятельки поцілувалися. Заспокоївшись і посадивши свою дорогу гостю на трохи поламаному дзиглику, Юлія Карлівна швидче представила перед неї молоду, стрійну і вельми убого одягнену дівчину з великими чорними заплаканими очима.

— Отсе — мовила вона — моя добра, можна мовити, приятелька, панна Ширирбернівна, моя землячка; по батькові вона доброго роду. Отсе ворожила їй, і так гарно виходить, що краунце вже й не можна, а вона все не йме віри, та плаче.

— Я два роки вже йняла віру, — одповіла панна.

— Так що ж! Люди ждуть і по десять років, та не плачуть, — промовила ремствуючи Юлія Карлівна: — Що діяти, коли вже така ваша доля! А коли вже прискучило ждати свого суженого, дак я давно кажу вам: перебірайтесь до мене. Не хочете жити в купі з пан-

нами, живіть собі в мені буде вигода, і в

Панна заплакала вайте!, пішла собі з

— Прощавайте! свіжа гуща, я ще вам лівна, проводячи очима нила за собою двері, д

— Вельми дударити го суженого, не те с а я не прийму, бо тоді скидаєшся на стару б нути на тебе!

Потім, повернувшись

— Отде, Марія, ти ви: красуня, можна дас; ні за що ні про нен, як не батьки, Жі посаді чоловік був. Що дився до їх якісь парубок, молода дівчинка халися, а там вже хісталося. Отсе було в двір, або на вулицю; женихаються, наче го з молодими офіцерами, а не батьківське діло дівати. Вона, стара дурілодий парубок веться і не став би руба співати. Коли ти тілько так, підвері, а коли ти не жа дуже! Міркус собі: я людина шляхетна, і пустить. Отже й не було, заподіяв та й не

у молодому ліченіку не щоб помітить його, треба втиска. Тоді саме, як Марія, Ліза підвела свої довгі волоси взляла крейдою. Вони вінчуху і зразу перед нею відчуття. Вона затулила лице руками; підвелася відруге.

если за стінку.

діячи попід вікном, і не бачаку пригоду. Вона спо-
р, підійшла до халупчини, постукала в маленькі й скриплячи відчинилися, відзна. В руках у неї була вона до всіх своїх про-
тий на гуці з кави.

Карлівна звела Марію тут уже старі приятельки і посадивши свою дорогу зіглику, Юлія Карлівна молоду, стрійну і вельми чорними заплака-

моя добра, можна мо-
рбернівна, моя землячка;
А отсе ворожила Й, і так

є й не можна, а вона віру, — одновіда панна.
і по десять років, та не
точі Юлія Карлівна: —
доля! А коли вже при-
дак я давно кажу вам:
щете жити в купі з пай-

нами, живіть собі в мезоніні; я з вас не візьму багацько.
мені буде вигода, і вам користь. —

Панна заплакала й ледве промовивши: «проща-
вайте!», пішла собі з хати.

— Прощавайте! Приходьте завтра; у мене буде свіжа гуща, я ще вам поворожу, — говорила Юлія Карлівна, проводячи очима свою пацієнту, а коли зачинала за собою двері, додала:

— Вельми дудариться. Ось підожди ще рік-два сво-
го суженого, не те скажеш: проситимешся до мене,
а я не прийму, бо тоді яка з тебе користь! Ти й тепер
сکидаєшся на стару бабу, а тоді ніхто не скоче й гля-
нути на тебе!

Потім, повернувшись до своєї гості, промовила:

— От де, Марія Федорівно, суще нещастя! Помі-
тили ви: красуня, можна сказати, шляхтянка, а пропа-
дає; ні за що ні про що пропадає! І хто ж тому винен,
як не батьки, Жили вони в Кронштадті; на добрій посаді чоловік був. Що тижня, вечірки справляли. Уна-
дився до їх якийсь мичман. Ну, діло відоме: молодий парубок, молода дівчина, побачились раз, другий, і зако-
халися, а там вже хиба довго до гріха? Так вони й сталося. Отсе було в домі танці, а вони нишком на
діврі, або на вулицю; загорнувшись його шинелю, та й
женихаються, наче голуб в голубкою. А мати й собі з молодими офіцерами лицяється. Я батька не виновачу:
не батьківське діло дивитися за донею... Всьому винна
мати. Вона, стара дурепа, усе бачила: бачила, що мо-
ладий парубок веться біля доньки. Ну, що ж би? Ланк не стала би руба спітати: «А чого тобі, голубе май, треба?
Коли ти тілько так, щоб поженихатися, даєш от тобі й двері, а коли ти не жартом, так і берись!» А вона байдуже! Міркує собі: нехай молодата попустують; він людина шляхетна, і до чого зайного сам себе не до-
пустить. Отже й не вгадала!... Він, що треба йому було, заподіяв та й перебрався чи в Астрахань, чи ще

кудись дальше, а батьки тоді тілько помітили, коли вже сусіди почали на дочку пальцем вказувати. Спорудяtyt otse вони нечір, освітіть світлиці, а гостей Біг ма, хиба один, чи два п'яніх ластових прийдуть. Бачать, що діло не гаразд: ну-мо перебратися з Кронштадту! Тепер вони в Петербурзі без посади проживають; а вона, дурна, ворожити! Куди ж, пак! Багацько, я тобі виворожу! Дожидай приде!... Бач, країщ за неї не видав! Кажу: переходи до мене, поки ще хоч щонебудь є, а то вістарієшся, тоді... Ох, лихо, лихо, як подумаю! — додала вона зітхнувші.

— Еге! — озвалася перегодом Марія Федорівна: — у мене до вас є велика просьба.

— Кажіть: яка? Задля вас я все на світі рада зробити.

— Найдіть мені невеличку չватирку, світличок три; да коли-б так, щоб по близу був пансіон за-для шляхетських дітей, бо я, знаєте, сина привезла.

— С, є!... такий пансіон у пані... пані... як бо її! І ੳватира є... ੳватира. — Вона почала рахувати на пальцях усі domi тієї вулиці, де був пансіон пані Н. »Е, да як-небудь знайдемо!« додала вона, дивлячись влесливо на Марію Федорівну.

— Ви зробите мені велику ласку; тілько щоб не більш, як три світлички. Я зовсім зубожіла, зовсім без грошей: неурожай були, товар повіздили; пожежі... зовсім розорили мене... І з цім словом вона трохи-трохи не заплакала. Небавом, помовчавши, вона мовила:

— От! Ледве не забула зовсім. Що ж поробляє у вас моя Акулька? Мабуть велика вже виросла?

— Дуже велика! Да яка з неї майстериця! Яка красуня! Тілько щось вона все ніби нудиться.

— Тим, що молода, більш нічого... А от що, Юліє Карлівна! Чи не взялись би ви її висватати? Мені її тепер не треба; я житиму в Петербурзі, а тут своя швачка, самі здорові знаєте, тілько нашійниця.

— Та жених давно ла; а написати до вас била. Отак собі й не ти несе вас Господь до на чоловіка обід дає; по 5 грошей! Так же вона не панічка урядник. Праг що, голцем голий. Не до неї чи справді має

— Воно-б краще з коли не хоче, нехай со і придане невеличе до Карлівна! Дуже вам д

— Попильну, не ви?

— Піду; час мені збиратися.

— Підождіть часин

— Ні, дякувати ви здорові, та не забудьте

— Ні, ні, не забуду,

Приятельки розійшли

Вернувшись до гос що Іполіт її грав з ст бокою, в паці. Це бул Він цієї великої науки навчиться на селі; а в другий же день вже ти

Днів за два Марія приятельки. Добра Юлі саме таку, якої і треба головна річ, дешева, та пансіономъ», це-б то з є

Випивши чашку ка пішли подивитися на к вони почули, що в модні

лько помітили, коли вже
вказувати. Спорудити
ці, а гостей Біг ма, хіба
найдутъ. Бачать, що діло
Кронштадту! Тепер во-
живають; а вона, дурна,
цько, я тобі виворожу!
их за неї не видав! Ка-
е хоч щонебудь с, а то
лих, як подумаю! —

ом Марія Федорівна: —
а.

ас я все на світі рада

кватирку, світличок три;
пансіон за-для шляхет-
привезла.

у пані... пані... як бо
Вона почала рахувати
де був пансіон пані Н.
на вона, дивлячись влес-

ласку; тілько щоб не
сім зубожіла, зовсім без
повиздихав; пожежі...
ім словом вона трохи-
мовчавши, вона мовила:
всім. Що ж поробляє у
ка вже виросла?
з неї майстерниця! Яка
ніби нудиться.
чого... А от що, Юліє
її висватати? Мені
Петербурз, а тут своя
лько нашийница.

— Та жених давно її є, тілько що я без вас не посмі-
ла; а написати до вас не знала куди: адресу вашу загу-
била. Отак собі її не тимила, що ділти, і ждала, чи не при-
несе вас Господь до нас. Жених гарний, куховар; на 50
чоловіка обід дас; по 5 карб. в місяць бере!... Яка сила
грошей! Так же вона не хоче. Лицьтесь ще до неї якийсь
плянічка урядник. Правда, людина він молода, та знати,
що голець голий. Не скажу: чи він так тілько ходить
до неї, чи справді має на думці сватати.

— Воно-б краще за куховара; певний хліб; але ж
коли не хоче, нехай собі її з урядником дружиться. Я
і придане невеличке дам. Уладнайте її справу, Юліє
Карлівна! Дуже вам дякуватиму.

— Попильную, неодмінно попильную. Та куди ж
це ви?

— Піду; час мені. — Марія Федорівна заходилася
збиратися.

— Підождіть часиночку! Зараз кава буде.

— Ні, дякувати вам, нехай другим разом. Будьте
здорові, та не забудьте про кватиру!

— Ні, ні, не забуду, Марія Федорівно!

Приятельки розійшлися.

Вернувшись до господи, Марія Федорівна застала,
що Іполіт її грав з сторожем, білявим здоровим паруб-
кою, в панці. Це була перша лекція освіти Іполіта.
Він цієї великої науки за цілій свій вік не спромігся б
навчитися на селі; а в столиці, скоро приїхав, так на
другий же день вже тямив, що воно таке «свинчатка».

Дні за два Марія Федорівна навідалася до своєї
приятельки. Добра Юлія Карлівна знайшла її кватиру
саме таку, якої і треба було: світлиця, залиштина і,
главна річ, дешева, та ще й опостінь з «благороднимъ
пансіономъ», це-б-то з елементарною школою.

Випивши чашку кави, певний чикорій, приятельки
пішли подивитися на кватиру. Проходячи через двір,
вони почули, що в модному магазині в супроводі форте-

пяна верещить чийсь жіночий голос, а чийсь хриплій бас, окселянчуши, виразно й твердо виводить пісню:

»Во лузяхъ, лузахъ, лузахъ,
Во монастырскихъ лузахъ...«

Приятельки переглянулися, всміхнулися і пішли на вулицю. Йдучи, Юлія Карлівна жалкувала, що вельми клоцітно й прикро орудувати таким «магазином», най-чаще в такому закутку, як »Піски«, куди путяща людина боїться й зазирнути.

— Еге, от до речі! — мовила Марія Федорівна: — Чи нема у вас знайомого писаря, та щоб не дорого? У мене єсть справа одна, зовсім «нікчемна», шага не варта; тілько з амбіцій не хочу поступитись. Так треба, бачте, писаря; я йому говоритиму, а він писатиме.

— Ба, у мене писар с з головного штабу! А вже як він лицяється до вашої Акульки, дак просто на предиво!... Та чи знаєте, що? Чого тут довго клюпотатися: ви йому приобіцяйте що-небудь, от вам і жених за-для Акульки.

Тоді саме вони підійшли до одного дуже не нового дому: на брамі був наліпаний білетик з написом, що там є в найми кватира й куток. Вони постукали з фіртку. Замість сторожа вийшла до них дуже ветха бабуся в чіпчику і впустила їх у двір.

Кватира була саме до смаку Марії Федорівні: і світленька, і захистна, така точнісінько, як казала Юлія Карлівна. Тілько-ж трохи немоціна: десять карбованців на місяць з топливом. Дорого! Таким робом ненавісно, щоб і Покотиловку прожити.

Марія Федорівна спробувала зняти річ про те, що вона майже злідка вдова безталання: але хазайка не вважала на те і, щоб швидче довести справу до краю, мовила, що їй вона сирота без пристановища і вдова безталання і що їй ні з чого годувати других і давати їм захисток; і додала: »А коли-б ви були чоловік, а не

молодиця, дак би я й збо наше діло жіноцьким

Марія Федорівна дала його господині завтра переберусяк. Дівчина вже в себе на кватирі але справжньою кавою

Нинька Оксана відінде. А Іполит, навівчив собі за мету бі сміття на дворі, і так відпівень тілько крилами

— От свинчатка, радощах: — Не дурно

Швидко довідалася білого півня. Підняла вмішалася Юлія Карлівна перебратися на тому, що Марія Федорівна

Отся прикра пригода Марії Федорівні, чого зарах же прохала Юлія завтра прислала до неї нового панянону; у неї дома повчить, а потім

Добре. На другий тарної школи. Умовили до його на кватиру діліш Іполитові, бо у вчилоси ще кілька хлопців було захожуватися в будо Марії Федорівні в сільській сусідки, що Ліза приїхала до Петербурга би написати, дак вона-з пише, що сміятимутися

голос, а чийсь хрипкий
вердо виводить пісню:

лузахъ,
лузахъ...

всміхнулися і пішли на
а жалкували, що вельми
таким «магазином», най-
ки», куди путяча людина

ила. Марія Федорівна: —
ра, та щоб не дорогої?
нікчемна, шага не варта;
итись. Так треба, бачте,
він писатиме.

оловного штабу! А вже
льки, дак просто на пре-
Чого тут довго кло-
небудь, от вам і жених

одного дуже не нового
білетик з написом, що
Вони постукали у фірту.
их дуже ветха бабуся в

у Марії Федорівні: і сві-
сінсько, як казала Юлія
шінна: десять карбован-
цого! Таким робом не-
ти.

а знати річ про те, 'що
талання: але хазяйка не
довести справу до краю,
з пристановицца і вдова
одувати других і давати
б ви були чоловік, а не

молодця, дак би я й за 20 карбованців вас не пустила,
бо наше діло жіночке, усього може трапитися».

Марія Федорівна мовчи вийняла карбованця, від-
дала його господині й мовила: »Кватира за мною, я
завтра переберуся». Дійсне другого дня вона почтувала
вже в себе на кватирі Юлію Карлівну, хоч і ріденькою,
але справжньою кавою.

Нинька Оксана встигла вже посваритися з госпо-
динею. А Іполит, навчаючись як краще цілiti пацею,
вибрає собі за мету блого півня, що уважно перебрав
сміття на дворі, і так метко вцілив його, що бідолашний
півень тілько крилами замахає та й одубів.

— От свинчатка, так так! — крикнув Іполит на
родоща: — Не дурно мама за неї сороківку дала.

Швидко довідалася господина про трагічну смерть
блого півня. Підіяла такий гвалт, що коли-б буда не
вмішалася Юлія Карлівна, так довелося б Марії Федо-
рівні перебратися на другу кватиру. Помирилася на
тому, що Марія Федорівна заплатила за півня коповика.

Отся прикра пригода мала ту користь, що нагадала
Марії Федорівні, чого вона приїхала до столиці. Вона
зарах же прохала Юлію Карлівну, щоб та, коли можна,
завтра прислала до неї нікого-небудь учителя з «благород-
ного пансіону»; у неї така думка, щоб Іполита спершу
дома повчити, а потім уже в пансіон віддати.

Добре. На другий день прийшов педагог з елемен-
тарної школи. Умовилися, що Іполит ходитиме вчитися
до його на кватиру до обіду й по обіді, так буде весе-
лій Іполитові, бо у його, у педагога того, на кватирі
вчилося ще кілька хлопців. Скінчивши цю справу, тре-
ба було захожуватися коло другої, більш важкої. Треба
було Марії Федорівні написати до однієї своєї protégé,
сільської сусідки, що Ліза вмерла саме того дня, як вона
приїхала до Петербурга. А хто-ж й напишє? Самій
би написати, дак вона-ж ледві вміє підписатися, так на-
пише, що смітимуться з неї. Прожати про це писаря не

хотіла вона: раз, ніякovo, а друге й те, що він же і з Лізою знайомий. Біс його знає, може він відає, що вона справді Ліза, а не Акулька. Ні! Не можна йому довірити такої важкої кореспонденції.

— Ох, та й чи не дурна-ж я! — скрикнула Марія Федорівна після довгого міркування: — Чого-ж я думаю? А учитель на що? — І зараз же послала Оксану покликати до себе учителя. Прийшов: вона, буцім біт то на пробу, прохала його написати такого листа, зміст якого вона йому розповіла.

Педагог подумав трохи й мовив:

— Тема не аби-яка, добре треба обміркувати. Я спершу так тілько накидаю, а коли ви скажете, що добре, тоді перепишу чисто. Завтра принесу.

— Добре, приносьте завтра.

Через день чи через два дні педагог прийшов до Марії Федорівни. Під паходою у його був рукопис. Вона прохала його сісти. Педагог сів і розгорнув рукопис, зразок каліграфії. Марія Федорівна, полюбовавшись писаним, прохала прочитати. Педагог прочитав, певніш буде мовити, продекламував свій твір і, скінчивши, самозадоволений глянув на Марію Федорівну й доручив їй рукопис. Вона була задоволена: покликала Оксану й казала їй зварити каву, а доки що, прохала педагога перечитати листа того вдруге, та тілько не так голосно.

Така увага влещувала педагогові й байдурила його: він перечитав удроге. Правда, на цей раз не було вже такої міцної сили в його голосі, за те було більш тихого глибокого почуття, і коли він скінчив фразу: «їє милій взоръ закрылся отъ меня на-вѣки», дак Марія Федорівна навіть закрилась до очей притулила. Щасливий автор помітив те й радів більш, ніж од якої-будь подлки.

Марія Федорівна, почастувавши автора, прохала лішити їй рукопис на память, а за працю дала карбованця. Трохи багацько, правда, але-ж автор був не простий

пісарина. Та він і пісарина. Його більші увага за-для його більші увага за-для його більші

Кинувши ще кілька розуму своєї покрови педагог попрощається другий день сама з тим прохала якогось листо-запечатати лист і написати:

»От і цей клопіт діє на думці, йдучи з почту.

Тепер лишився однією Лізину долю, а та можна взятися за Іполіта.

Час минав своюєю сацією, а Лізине весілля лівна майже що дні з рівні, переказує йї неінтересні слова. Марія Карлівна бесіди, щоб не подумати вельми її інтересус. Проте Юлія Карлівна не Юлія Карлівна листочків більш її синок тепер вже й багато знає. Але-ж є! До Марії Федорівни хоча щи, але Юлії Карлівні п'ятьма печатками і ко діллям шматком пирога.

Юлія Карлівна терплючує своюєму кутку, що Марія Федорівна склався

ш. т. IV.

руге й те, що він же і зможе він відає, що вона Не можна йому довірити

я! — скривнула Марія
вання: — Чого ж я дузараз же послала Оксану
прийшов: вона, буцім "би
снаги такою листа, зміст

живив:
треба обміркувати. Я
оли ви скажете, що добре,
принесу.

одні педагог прийшов до
їого був рукопис. Вона
їв і розгорнув рукопис,
ївна, полюбовавшись пи-
педагог прочитав, певніш
твір і, скінчниши, само-
Федорівні й дочурив їй
а: покликала Оксану й
и що, прохала педагога
а тілько не так голосно.
тогою й байдорила його:
на цей раз не було вже
осі, за те було більш
и він скінчив фразу: «и
меня на-в'їки», дак Марія
її притулила. Щасли-
більш, ніж од яко-будь

вши автора, прохала ли-
працю дала карбованця.
автор був не простий

писарина. Та він і не взяв платні тієї, говорячи, що
її увага за-для його більш за всяку платню.

Кинувши ще кілька слів про почуття серця і освіту
розуму своєї покровительки, це-б, то Марії Федорівні,
педагог попрощався і пішов. А Марія Федорівна на
другий день сама з тим листом пішла на пошту: тут по-
прохала якогось листоншу купити її поштового пакета,
замечатати лист і написати адресу.

»От і цей клопот довела до краю«, сказала вона собі
на думці, йдучи з пошти.

Тепер лишився один, але найбільший клопіт: улашту-
вати Лізину долю, а тоді вже цілком спокійно стане її
можна взятися за Іполитове виховання.

V.

Час минав свою чергою. Минуло вже кілька мі-
сяців, а Лізине весілля все ще не спровалене. Юлія Кар-
лівна майже що дня заходить на каву до Марії Федо-
рівні, переказує її неінтересні новинки, але про Лізине
весілля ні слова. Марія Федорівна сама не здіймала про
те бесіди, щоб не подумала Юлія Карлівна, що ця справа
вельми її інтересує. Правда, вона кілька разів натикала,
але Юлія Карлівна недогадлива людина. Тим часом
Юлія Карлівна листочком ліпила до неї, раділа, що люб-
бий її синок тепер вже сунцій парубіка, такий вдатний
її багато знає. Але ж-із цього користі жадної не будо.
До Марії Федорівні хоча й часто приходили з села гро-
ши, але Юлія Карлівні показувала вона тільки пакети з
п'ятьма печатками і контентувала її кавою та по не-
діллям шматком пирога.

Юлія Карлівна терпіла її ждала та благовістила по
своєму кутку, що Марія Федорівна — її приятелька —
нікого більш, як сноральша її багатирка. Через це у Ма-
рії Федорівні склався чималий гурт знайомих і при-
ш. т. IV.

ятельок. Правда, інші з них спостерігали, що європальша-багатирка тримтити над грудочкою цукру й чашкою кави, і стали на тому, що краще буде не провадити їм знайомості з такою високою особою, інші ж, а між ними і Юлією Карлівна, були тієї думки, що за терпіння — буде спасіння. Однаке таким сподіванкам не судилося справдитися: Марія Федорівна була просто, як кажуть, кремінь той. А про те приятельки не сумували: вони були з тих людей, що коли довідаються, що ти людина грошовита, так хоч ти їм своїх грошей і не показуватимеш, вони все-таки дивитимуться на тебе, немов на Бога, кланятимуться тобі й молитимутся.

На сам кінець однаке Юлія Карлівна показала, що вона не така терпелива, як би можна було на те сподіватися від іноземки. Не зовсім покладаючись на будуче, вона скілька ось яку історію.

Довго пождавши їй глибоко поміркувавши, вона мовила собі на думці: «Та що ж отсе я така дурна, що сижу, згорнувши руки, та дивлюся на неї: хіба я дівчину її дурно вигодувала? А тепер — каже — ще й пару їй знайди! І все отсе таک, за дурно. Та їй дівчина та, Господь її віддає, і хто вона: чи Ліза, чи Акулька? Не тяміш, як їй й звати». Перегадавши ще якісь час, Юлія Карлівна імкнула собі, що треба близьше спізнатися з Оксаною, покоївкою і куховаркою Марії Федорівни. Так собі про всяк слuchай! Та їй професія у Юлії Карлівні така, що їй всяка знайомість до діця.

Раз якось, зовсім несподівано, стріляє вона з Оксаною в крамниці її прохала її, вибравши вільну годину, зайдти до неї побалакати про одну дуже інтересну справу.

Оксана охоче згодилася, але вона не знала квартири Юлії Карлівні. Марія Федорівна, коли що треба було до неї, посыпала сторожа, або сама ходила, а Оксани туди не посыпала, остерегаючись, щоб вона не зустрілася там з Лізою. Юлія Карлівна розповіла Оксані усі подробиці, усі вулиці її перевулки, якими треба до неї йти.

Оксана, дождавши випрохалася до церкви Карлівни. Сперше у вулки вона пам'ятала, живе Юлія Карлівна, прікметам. Щоб біля будинку, якого їй тричіла дівчину: дівчину роботою, через що листукала в вікно, бажає. Дівчина підвелла голос. Оксана й собі переміслину: дівчина ледви пріндула: щось знайоме, голос, однаке вона стояла.

— Оксано! — привчи де мара?

— Ні! Це я, Оксана!

Пам'ятаю, не знаю до неї на вулицю.

Довго стояли вони, аж доки одна з Лізиних сцені не личить на вулиці і порадила йти до дому лівна. Вона зараза і сам-на-сам з Оксаною жують усі її заходи, забрала їх до своєї спальні і заходилася варити кашу.

Кілька разів Оксана починала плакати.

Юлія Карлівна, дівчине, скоро вона поспілалася і пильнувала перед з'ясуванням між ними відносин.

постерігали, що снораль-
чоюко цукру й чашкою
це буде не провадити ім-
бою, інші ж, а між ними
мки, що за терпіння —
сподіванкам не судилося
була просто, як кажуть,
льки не сумували: вони
віддаються, що ти людина
хроший і не показува-
єшся на тебе, немов на
літимутись.

Карлівна показала, що
можна було на те споді-
покладаючись на будуче,

поміркувавши, вона мо-
отсе я така дурна, що
пося на неї: хіба я дів-
тепер — хало — ще й
з дурно. Та їй дівчину:
чи Ліза, чи Акулька?
згадавши ще якийсь час,
треба близьше спізнатися
аркою Марії Федорівни.
Її професія у Юлії Кар-
лівні змістить до піцці.
Одно, стрілася вояга Оксана
вибривши вільну годину,
у дуже інтересну справу.
І вона не знала кватир
она, коли що треба було
сама ходила, а Оксани
щоб вона не зустрілася
зповіла Оксані усі подро-
жими треба до неї йти.

Оксана, дождавшись неділі, раненько причепурилася
і випрохалася до церкви, та замісць того, пішла до Юлії
Карлівни. Сперше усе було гараад: всі вулиці й пере-
вули вона памятала, але забула, чий то будинок, де
живе Юлія Карлівна. Одначе сяк-так знайшла його по
прикметам. Щоб більш запевнитися, що то саме той
будинок, якого їй треба, вона завірнула в вікно і побачила
дівчину: дівчина сиділа, склонившись над якоюсь
роботою, через що лиця її не видно було. Оксана по-
стукала в вікно, бажаючи спитати за Юлію Карлівну.
Дівчина підвела голову, глянула на Оксану і зблідла.
Оксана й собі перемінилася в лиці. Помовчавши з хви-
лину, дівчина ледві промовила: «Оксано!» Оксана здріг-
нула: щось знайоме, але забуте, почула вона в тому
голосі, однак вона стояла мовчки, не розкриваючи рота.

— Оксано! — промовила Ліза вдруге: — чи це ти?
чи де мара?

— Ні! Це я, Оксана! Ваша нянка, коли не за-
були?

— Памятаю, не забула! — відповіла Ліза й кинулася
до неї на вулицю.

Довго стояли вони на вулиці, обнявшись, мовчки,
аж доки одна з Лізиних товаришок, уважаючи, що така
сцена не личить на вулиці, та ще в день, вийшла до них
і порадила йти до дому. Тут зустріла їх сама Юлія Кар-
лівна. Вона зараз імкнула, що не слід лишати Лізу
сам-на-сам з Оксаною, а то вони з дурної голови по-
жують усі її заходи. Повітавши приязно Оксану, вона
забрала їх до своєї світлички, посадовила їх по кутках
і заходилася варити каву.

Кілька разів Оксана й Ліза, дивлячись одна на одну,
починали плакати.

Юлія Карлівна, дивлячись на їх, і собі сплакнула;
одначе, скоро вони починали розмовляти, вона втруча-
лася і пильнувала перебити їх бесіду, бо, на її думку,
з'ясування між ними не відповідало її глибоким гадкам.

Почастувавши Оксану кавою, Юлія Карлівна пропела її до воріт і пильно-препильно наказала її стергтися, щоб не сказати Марії Федорівні, що бачилася з Лізою. Прощаючись, вона додала:

— Коли, Оксано, матимеш вільну годину, заходь до нас.

Вернувшись до своєї світлиці, Юлія Карлівна поміркувала собі, потім покликала Лізу, посадовила її біля себе та з кошачою ласкою стала її розпитувати:

— Повідай мені, люба Акулько: що ти памятаєш про себе, як ще була ти малою на селі?

— Памятаю тільки, що тоді називали мене не Акулькою, а Лізою, жили ми з братом в одній світлиці. Брат мій Миколка — несчастник такий — сліпий. Нянінькою у його буда спершу отя сама Оксана; потім маучуха взяла її до себе, а до його приставила якусь злющу бабу з села. Баба та юти йому не давала. Отаким я його й покинула. Чи він, безталанний, живий ще? — промовила Ліза й заплакала.

— Добре, а більш нічого не памятаєш? — спитала Юлія Карлівна.

— Памятаю ще їй ніколи не забуду нашу мачуху. Йї тут якось вгледіла на вулиці та з острahu ледве була не змерла.

— А чи не памятаєш, в якій губернії і в якому повіті ваше село?

— Ні, цього не знаю.

Юлія Карлівна більш не розпитувала. Одяглася в салон та в щось таке заложене, ніби то капелюх, сказала Лізі йти з світлиці, замкнула двері й пішла на вулицю.

Оксана, вертаючись до дому, почула ще на вулиці, що в кватирі їх якийсь галас. »Чи не залізли, крий Боже, злодії?« ледве промовила вона й прожогом кинулася в світлицю. Побігла вона по сходах і, ледве від-

чинила двері в світлиці, мабуть не бачила її.

Розглянута, не на губах, стояла Мартиса; проти неї стояла Іполит, немов він зашпальта Оксана. Марія кулаки до низу, промовила до Оксани:

— Піди, покличи Бац, чому доброму від Оксана пішла.

Попереду оїсі мащо. Пустивши Оксану сама пішла туди-ж; хата у його несподівано. Лишившись самотою, леньку неначину скрила того потайного ящики він вже розумів, що тижні йому дуже не таю: він бажав, замісцю ву. Граматику, так же — і тут не пощастило. На віру — не хочут матусі — куди! Не дає справді чинити? Вже щоб в цій справі далі разом за неніну скрили досвіду й без терпіння примкнув дверей. Тоді вже йому потайнилося Марія Федорівна. З почалася страшна спогади, Оксаниним прих

За годину прих

ю, Юлія Карлівна пропо-
льно наказала йї стерег-
дорінні, що бачилася з
а:

вільну годину, заходь

чики, Юлія Карлівна по-
ла Лізу, посадовила її
стало її розпитувати:
ко: що ти памятаєш про
еї?

називали мене не Акуль-
в одній світличці. Брат
ї — сліпий. Нинікою
Оксана; потім мачуха
поставила якусь злющу
не давала. Отаким я
аланний, живий ще? —

памятаєш? — спитала

забуду нашу мачуху. Я
та з остраху ледве бу-

кій губернії і в якому

зпитувала. Одиглася в
, ніби то капелюх, ска-
ула двері й пішла на

почула ще на вулиці,
»Чи не злізли, крій
вона й прожогом кину-
по сходах і, ледве від-

чинила двері в світлицю, побачила таку сцену, ікої досі
мабуть не бачила ніде, окріч хиба часом біля шинку.

Розлютована, неначе та кішка скажена, з піною
на губах, стояла Марія Федорівна й немов хотіла кину-
тися; проти неї стояв в позиції античного перебійника
Іполіт, немов він захожувався оборонятися. Скоро ви-
йшла Оксана. Марія Федорівна скаменіла, спустила
кулаки до низу, проідила скрізь зуби: ях, ти ізверг! «
ї мовила до Оксани:

— Піди, поклич до мене отого дурного вчителя!
Бач, чому доброму він навчив Іполита!

Оксана пішла.

Попереду оїбі майже трагічної пригоди сталося ось
що. Пустивши Оксану до церкви, Марія Федорівна і
сама пішла туди-ж; хотіла вона взяти з собою й Іполіта,
та у його несподівано заболіла голова, і він не пішов.
Лишившись самотою, Іполіт вваж гвіздка, одімкнув ма-
ленку неньчину скринку та й заходився шукати там
того потайного ящика, де мати ховала гроши. Тепер
він вже розумів, що значать гроші. До того-ж на тім
тижні йому дуже не поталанило ні в пацях, ні в кар-
тах: він бажав, замісць грошей, поставить на кону Грече-
ву. Граматику, та же не прийняли; спробував орлянку
— і тут не пощастило! Просто, хоч петлю на шию!
На віру — не хочуть грاثи! Спробував попрохати в
матусі — куди! Не дала й слова вимовити. Що-ж йому
справді чинити? Вже-ж, пак ніцо більш, нік красти, а
щоб в цій справі далеко не ходити, він взявся першим
разом за неньчину скринку. Злодій з його був ще без
досвіду й без терпіння, тим то він і не остерігся і не
примкнув дверей. Тоді саме, коли потайний ящик не
був вже йому потайним, тихцем, несподівано прийшла
Марія Федорівна. З жаху вона немов ставма стала.
Почалася страшна баталія, спліна, як ми вже ба-
чили, Оксаниним приходом.

За годину прийшов і педагог; на йому був новий

виць-мундир, лице зяло радощами, але яким воно стало довженястим, коли розлутована «аки львиця» Марія Федорівна привітала його такими словами:

— Вчителі! Гарні вчителі! Дякую вам! — Злість не давала їй говорити далі, а бідолаха педагог стояв, розлявивши рота й вирячівши очі.

— Дякую, дякую! — говорила вона, ледве переводчи дух. — Так! Вчителі! Навчили дитину, просвітили! Подивіться! Любуйтеся з вашої освіти. Он моя дитина, моя єдине дитина, з ласки вашої, пане добродію, злодій, грабіжник! Буде ще й розбішакою! Ви, ю тільки ви самі спричинилися цьому: ви навчили його обікрасти мене, а горши віддали вам!

— Триварайте! — промовив, задихаючись педагог: — Ви брешете! Ви просто — скажена баба, та ю годі! Я вами ю балакати не хочу! Прощавайте!

Він повернувся до дверей. Марія Федорівна не сподівалася такого, вона просто не стимилася і, доки збиралася з духом, педагог був вже за дверми.

— Бігай, дожені його! Прохай, нехай вернеться на хвилиночку! — говорила вона, пхаючи Оксану в двері.

Оксана побігла по сходах, а вона слідом за нею.

За хвилину педагог сидів вже на канапі й розважно слухав довге оповідіння про подвиги свого геніального учня. Дослухавши до краю, він спітав:

— А чом ви цілій минулій тиждень не присилали його до мене вчитися?

— Як то не посыла? Він що дні ретельно ходив до вас обідати, навіть не приходив до дому.

— А я з самого неділі ю у вічі його не бачив.

— Де-ж ти пропадав, га? — повернулася вона до Іполита, але його ю сліду не було.

Довго поміркувавши, прирадили, щоб хлопець ходив учитися ю далі, бо він, як повідав учитель, ще не твердий в письмі і в граматиці. А щоб він не справляв

гульвиків, стали на тного до школи, а в

Так і вчинили. Рців такого переулка куртці l'enfant ішов, вата слуга й несла фелевою таблицю. не помічав, а скоро його пальцем показув

Оксані швидко дітом, і вона раз як школи, ще-б то до Ю

Першим разом ю почтували тім лагоми йому саме до смаку. Оксаною віч-на-віч, озала їм, щоб гість не добалися дівчата, що його звідтіль.

Отож і почав він сирен, а сирени не заз ті радощі, яких він

»Гроші?« говори розжитися на оті клівмерла, може тоді мене

Доки Іполит бавився, частувала кавою прос все, що ю треба було з якої вони губернії, відвавшись усе те, первини в головного штабу.

Сподіваний авдіто свою любу Лізу, трохи сліпа доля щастить м

Але-ж на те, що

гульвиків, стали на тому, щоб Оксана ранком проводила його до школи, а ввечері приходила по його.

Так і вчинили. Ранком в понеділок де хто з мешканців тихого переулка помітив, що 17-літній хлопець в куртці *l'enfant* ішов до школи; за ним ішла пристаркувата слуга й несла шкіряну торбу з книжками і з грифелевою таблицею. Доки Іполит ходив сам, ніхто його не помічав, а скоро пішов з Оксаною, усі почали на його пальцем показувати... Чудно!

Оксані швидко остиглило, що дні ходити за Іполитом, і вона раз якось порадила йому піти до іншої школи, це-б то до Юлії Карлівни.

Перши разом йому там не сподобалося, хоча його почтували тім лагомінками; але другим разом прийшлося, йому саме до смаку. Юлія Карлівна, щоб побалакати з Оксаною віч-на-віч, одвела його до своїх дівчат і наказала їм, щоб гість не занудився з ними. Йому так подобалися дівчата, що Оксана ледве спромоглася витягти його звідтіль.

Отож і почав він з школи провідувати прекрасних сирен, а сирени не забарілися прохати в його гроший за ті радощі, яких він зазнає у них.

«Гроші?» говорив він собі на думці: «а де ж його розжититься на оті клаті гроші? Koch би мати швидче вмерла, може тоді мені легше буде».

Доки Іполит бавився з дівчтами, Юлія Карлівна частувала кавою простосердую Оксану й вивідала у неї все, що й треба було відати про Лізу: довідалася навіть, з якої вони губернії, з якого повіту і з якого села. До-відавшись усе те, переказала своєму знайомому писареві в головного штабу, що все ставився на іспит авдітора.

Сподіваний авдітор, довідавшись таких секретів про свою любу Лізу, трохи не збожеволів. «Ta це просто сліпа доля щасті мені, промовив він на радощах.

Але-ж на те, щоб побратиєя йому з Лізою, Юлія

, але яким воно стало
аки львиця! Марія Фе-
товами:

Дякую вам! — Злість
бідолаха педагог стояв,
чи.

вона, ледве пере-
навчили дитину, просві-
вашої освіти. Он моя
и вашої, пане добродію,
обішпакою! Ви, й тілько
навчили його обікрасти

задихаючись педагог: —
Сена баба, та й годі! Я
щавайте!

Марія Федорівна не спо-
стимилася і, доки збі-
за дверми.

охай, нехай вернеться
она, пхаючи Оксану в

а вона слідом за нею.
е на канапі й розважно
диги свого геніяльного
спітав:

тиждень не присилали

що дні ретельно ходив
ів до дому.
ічі його не бачив.

— повернулася вона до
ко.

дили, щоб хлопець хо-
повідав учитель, ще не
А щоб він не справляв

Карлівна не інакше згожувалася, як з умовою, що вони дадуть їй половину того віна, яке припаде Лізі.

Писарина, звісно, на все згодився.

На сам-кінець вона напутила його написати проосьбу до обер поліцмейстера. Вони подрочалися.

Тепер треба було відправити Лізу, що Оксана — дурна баба, усе їй збрехала, — що вона дійсно Акулька, а не Ліза, і не панночка, а проста крепачка; тепер же її трапляється така паря, що коли вона не дурна буде, дак з часом може стати і звісокоблагородною.

— Що ж ти згожусь, Ліза... Акулько? — спитала у неї.

— Згожуюсь, хоч би їй з сажотрусом одружитися, аби спекатися вашої оїбі ковбані.

— От вже їй ковбані! Дім, як дім! Ще не вгадати, що їй тебе дожидав.

— Гірш не буде.

— От яка подяка! Ах ти ледача, ледача! Бач, вигодувалася на чужому хлібі... шерена, селячка!

Налаявшись до схочу, Юлія Карлівна швидче причепурилася і пішла з двору, а нещасниця Ліза, лишившись на самоті, гірко плакала. Юлія Карлівна пішла з доброю звісткою до Марії Федорівни й застала її в найкращому гуморі. До неї прийшло з села чимало грошей і звістка, що сліпий панич упав чи в рів, чи в якусь яму і зламав собі ногу.

Повітавшись, приятельки сіли на канапі. Юлія Карлівна, трохи помовчавши, мовила:

— Ну-те, матінко, Марія Федорівна! Насилу я ти усвістила братися з писарем, а то все: «не хочу! давай чиновника!»

— Ах, вона мужичка! — мовила Марія Федорівна:
— Бач, чого забажала: чиновника! А як візьму я її на село, та одружу з пастухом!

— Та хиба вона тілько це говорить? Верзе, що вона не крепачка, а шляхтянка.

Твар Марії Федорівни

— Та я їй показала надавала і звеліла, моя

— І добре зробил

— Та от ще жені

січі карбованців не х

— Ах, він писаря

пачкою! Де це видано?

— Бачте: вона є

проста, а шляхтянка.

Марія Федорівна з

сказала:

— А чи не візьме

— Я вже сім соте

хоче.

— Не тямлю, що

рівна ніби сама до себе

— Еге, що діяти?

— Добре, тільки п

— Ні, він тепер в

церкву не піду, а з гр

— Ну, біс з ним!

— Шо ви! У мене

— Так як же вони

А в чим же сама я буду

Нехай, аби швидче роз

не! — додала Марія Ф

— Добре, я зайду,

мінно, так в неділю мож

сьогодні четвер, треба

— Коли так, то ви

ні, не так! Трівайте: ч

Вона пішла в другу

і подала Юлії Карлівні

— Саме стілько, с

Твар Марії Федорівні змінилася.

— Та я їй показала, яка вона шляхтичка! Липасів надавала і звеліла мовчати, — додала Юлія Карлівна.

— І добре зробили!

— Та от ще жених на дуби стас; каже: менш ти-
сичі карбованців не хочу.

— Ах, він писарча! Тисячу карбованців за кре-
пачкою! Де це видано!

— Бачте: вона й йому наговорила, що вона не
проста, а шляхтичка.

Марія Федорівна знов трошки присіла і, помовчавши,
сказала:

— А чи не візьмє він половини?

— Я вже сім сотень йому давала, так і слухати не
хоче.

— Не тямлю, що й діяти! — мовила Марія Федорівна ніби сама до себе.

— Еге, що діяти? Давайте тисячу, та й край!

— Добре, тільки після весілля!

— Ні, він тепер просить! Без грошей, каже, і в
церкву не піду, а з грошима хоч зараз під вінець.

— Ну, біс з ним! Дайте йому гроші, а я вам верну.

— Шо ви! У мене карбованці за душою нема.

— Так як же вони буде? Хиба останні віддавати? А
з чим же сама і буду тоді? Та вже-ж! Біс його бери!
Нехай, аби швидче розвязатись. Заходьте завтра до мене! — додала Марія Федорівна, ніби скаменувшись.

— Добре, я зайду. Тільки щоб завтра вже неод-
мінно, так в неділю можна буде й під вінець; бо, знаєте,
сьогодні четвер, треба поспішати.

— Коли так, то ви зайдіть до мене за годину, або
ні, не так! Триваєте: чи не збереться у мене дома.

Вона пішла в другу світлицю, а потім, вернувшись
і подаючи Юлії Карлівні гроші, мовила:

— Саме стілько, скілько треба нам.

Юлія Карлівна взяла гроші порахувала їх і обережно сковала в свою брудну торбину.

— Тепер просимо на весілля! Приходьте хоч до церкви.

— До церкви прийду.

— Приходте до Знаменя, там вінчатимуть о $4\frac{1}{2}$ годині по обіді.

— Добре, неодмінно прийду.

Вони попрощались. Юлія Карлівна, йдучи по сходах, низьком промовила: «Знає кішка, чиє мясо з'їла». А Марія Федорівна, лишившись на самоті, легенько зітхнула й промовила: «Ну, хвала Богові! Спекалася!»

Довго ходила вона по світлиці, заложивши руки за спину, потім зненацька спинилася серед хати, що сили с, вдарила себе долонею по чолу і скрикнула:

— Ох, яка-ж я дурна! Оксано! Оксано!

Прибігла переляканя Оксана.

— Чого ти, дурна, очі вирячилі! Бігай швидче, верни Юлію Карлівну.

Оксана побігла.

«Тисячу карбованців! Ой, дурна, дурна!» гомоніла сама до себе Марія Федорівна: «Тисячу карбованців без квітка! Та ще кому? Ерр! Гідко й вгадати... Та що отсе сталося зо мною? А вона мене причарувала! Ну, що, як вона відречеться? Запевне так буде! Е, да біс з ними й тими грошима! Нехай куди хоче діне їх, аби мені отісні шерепи спекатися, а то вона в мене наче те більмо на оці... В неділю о $4\frac{1}{2}$ годині... Піду, не-відмінно піду...»

Вона знову заложила руки за спину й почала ходити по світлиці, дожидаючи Оксану.

А Оксана тим часом добігши до будинку, де жила Юлія Карлівна, зустріла біля дверткі Лізу.

— Магай-Бі, Оксано! Як добре, що ти прийшла: мені дуже треба тебе бачити.

— Здоровенькі бу Карлівну.

— Нема її в господи-що, Оксано: кажеш крепачка, як і ти, тільки

Ліза не спроможна.

— Що це ви, Ліза певна й чесна панночка?

— Хто, тобі сказав?

— Господи! Хто винайнича?

— Юлія Карлівна, що все те говориш, аби

— Бентежити?

Та плюньте їй у вічі! губернатора піду, до саничку тримають неначе Hi! Трівайте, я доведу

— Ось що, Оксана мене замуж віддає,

— Щастя Боже! не можна братися з

— Він тепер ще

її шляхетним.

— Та тож, щоб не

— Та я рада хоч з отсъю пекла...

Ліза заплакала.

— Господь з вами, за като!

— Ой, Оксано! Кти-б не те сказала!

Тієї саме хвилини зирнула якась людина крикнула: «Лізо!» і зані

порахувала їх і обереж-
ну.
ля! Приходьте хоч де

ам вінчатимуть о 4 $\frac{1}{2}$ го-

Карлівна, йдучи по схо-
кішка, чис м'ясо з'їла».«
на самоті, легенько
Богові! Спеклася!«
ці, заложивши руки за
серед хати, що сили
і скрикула:
сано! Оксано!

рячилася! Бігай швидче,

дурна, дурна!« гомоніла
Тисячу карбованців без
Гідко й згадати... Та
вона мене прічарувала!
Запевне так буде! Е, да
ехай куди хоче дінє іх,
, а то вона в мене наче
4 $\frac{1}{2}$ годині... Піду, не-

а спину й почала ходити
до будинку, де жила
дочки Лізу.
добре, що ти прийшла:

— Здоровенькі були, панночко! Мені треба Юлію
Карлівну.

— Нема її в господі; ще з ранку кудись пішла. А
от-що, Оксано: кажеш ти на мене »панночко«, а я така-ж
крепачка, як і ти, тілько ти чесна, а я...

Ліза не спроможна була говорити далі.

— Шо це ви, Лізавето Іванівно! Та ви настояща,
перша її чесна панночка!

— Хто тобі сказав, що я панночка?

— Господи! Хто мені сказав? Та хиба не я вас
вининьчлива? Хто сказав?... Отсе так, добре!

— Юлія Карлівна каже, що ти верзеш нісенітниці,
що все те говориш, аби мене бентежити?

— Бентежити?... Цеб то я брешу?... Я брешу?!
Та плюньте їй у віці! Я брешу? Та я заприсагну, до
губернатора піду, до самого царя! Бач! Шляхетну пан-
ночку тримають неначе яку... повію, та ще їй брешу!
Hi! Трівайте, я доведу, що я не брехала.

— Ось що, Оксано! — перебила її Ліза: — Вона
мене замуж віддав.

— Щасті Боже! Аби чоловік шляхетний; бо вам
не можна братися з нешляхетним.

— Він тепер ще тілько писарем, а небавом стане
шляхетним.

— Та тож, щоб неодмінно був шляхетний.

— Та я рада хоч би їй за кату, аби мені вирватися
з отсього пекла...

Ліза заплакала.

— Господь з вами, панночко! Шо ви кажете: »хоч
за кату!«

— Ой, Оксано! Колиб ти знала, що я тут терплю,
ти-б не те сказала!

Тісі саме хвилини прочинились двері на вулиці, ви-
кинула якесь людина з неголеною тварю, в галунах,
крикнула: »Лізо!« і знов зачинила двері.

— Ідіть, панночко! Вас кличуть, а я побіжу; мене пані мабуть жде, не діждеться; прощавайте!

— Прощай, Оксано! Приходь на весілля.

— Прийду, неодмінно прийду.

Ледве вернулася Оксана, Марія Федорівна зустріла її, питуючи:

— Де це ти воючила?

— Я її не ~~надогнала~~; побігла до-дому, а її і дома нема: кажуть, як пішла зранку, дак і не приходила...

— Дак ти встигла вже й кватиру її провідати! Ах, ти ледча тварюкою! А чи відаєш ти, який то дім? Повіс ти?

— Дім, як дім! Аж туди і Іполит Іванович навідустися.

— Що?

— Там живе її панночка наша, Лізавета Івановна.

— Що?

— Я кажу, що там...

— Чити! А то язик відотну... Геть!

Оксана пішла.

На Марію Федорівну напала гистерика, а увечері вона злягла в постіль. На другий день біля ліжка її стояли її безкористні приятельки й радили напитися на ніч малини. Вона так і зробила, але з того її ні трохи не полегшало.

VI.

Хоча і як трудно було Марії Федорівні, а проте вона в неділю о годині $3\frac{1}{2}$ пішла з двору. Бажала вона взяти й Іполита, та він пішов десь до вчителя. На вулиці зустріла вона звончика. (Тоді на «Пісках» це траплялось дуже рідко). Спіткалася, що вільме до Знамення? «Сороківку», відповів той. Вона його вилізла і попленталася пінки. До $6\frac{1}{2}$ години просиділа вона біля

церкви, а про шлюб і велася і пішла до господарів цієї церкви вічалися, Юлії Карлівнік.

Геть ще не доходить на музики й пісні. «Тобі на думці. Підійшли: і що ж вона побачила. Люблій її Іполит піанини з якоюсь веселою і не

де він, вперше навчився в Орську.

Полюбувавши з самого дідів, маті перебравши і присіла на пішоході співаючи на вулицю вийшла Юлія писарем: він хвалецько шов в один бік улиці, а

«Еге, дак у їх нічного Федорівна і, зібравши до себе Юлію Карлівну, не було, поклонилася і

— Та мов здоровля мною погано вчинили.

— мовила вона голосом дурною, чи що? Деж

— Яке весілля?

— А що казали у

— Ба, я про те її забагати-б придане було готово

— Яке придане?

— А таке, як я вам

— Я вам дала їх...

— То те, що ви будете лаштуйте придане з мої... Тамті тепер?

и чутть, а я побіжу; мене
прощавайте!
одь на весілля.
у.

арія Федорівна зустріла

гла до-дому, а П'ї дома
, дак і не приходила...
атириу її провідати! Ах,
аєшь ти, який то дім?

і Иполит Іванович наві-

аша, Лізавета Івановна.

у... Геть!

гистерика, а у вечери
тій день біля ліжка П'ї
ї радили напитися на
але з того її ні трохи

Федорівні, а проте во-
з двору. Бажала вона,
сі до вчителя. На ву-
ді на «Пісках» це тра-
що візьме до Знамен-
Вона його вилаяла і
ни просиділа вона біля

церкви, а про шлюб і чутки не було. Нарешті вона під-
велається і пішла до господи, гадючи: «Може вони в ин-
шій церкві вінчалися, а ну лише піду я повз будинок
Юлії Карлівнік».

Геть ще не доходячи до того будинку, почула вона
на музикі й пісні. «Так і є, що весілля», мовила вона
собі на думці. Підійшла до самого дому, глянула в вік-
но: і що ж вона побачила? Ой, ой! І жах і сором! Любой її Иполит пяній, в роздергій сороцці танцював
з якоюсь веселою і не зовсім тверезою панночкою. От
де він, вперше навчивися тій шутці, з якої дивувалися сал-
дати в Орську.

Полюбувавши з своєї любої, єдиної дитини, а буду-
чого дідича, мати перейшла сян-так на другий бік улиці
і присіла на пішоході спочатку. Аж осі відчинено фіртуку,
на вулицю вийшла Юлія Карлівна з якимсь військовим
писарем: він хвадько по писарськи розкланявся і пі-
шов в один бік улиці, а Юлія Карлівна на другий.

«Еге, дак у іх нічого не було! подумала собі Марія
Федорівна і, зібравшися з силою, підівася і кликнула
до себе Юлію Карлівну. Та підійшла, немов нічого љ
не було, поклонилася і спітала про здоров'я.

— Та моя здоров'я ще не так погано, як от ви зі
мною погано вчинили. Та що ж справді собі думасте?
— мовила вона голосніше: — Шо ви, вважаєте мене
дурною, чи що? Де-ж ваше весілля?

— Яке весілля?

— А що казали у Знамення?

— Ба, я про те й забула! Ще поспішмо перевінчати;
аби б придане було готове...

— Яке придане?

— А таке, як я вам казала: тисячу карбованців...

— Я вам дала іх...

— То те, що ви були винні мені за Акульку, а те-
пер лаштуйте придане за-для Лізавети Іванівни Хлюпи-
ної... Тямите тепер?

Марія Федорівна ледве дослухала до кінця і певне була на землю, коли-б ула Юлія Карлівна не піддержала її. Усе отсе Лиза бачила з вікна її коли помітила, що діло доходить до обмороку, кинулася на вулицю і почала запомагати Юлії Карлівні ратувати Марію Федорівну. Ця, очуявшись, озирнулася навколо і, не промовивши ніже единого слова, плюнула Юлії Карлівні межі очі і швиденько пішла собі вулицею.

— Що отсе за знак? — спитала Ліза у Юлії Карлівні.

— Сказилася, більш нічого.

Вони провели її очімá, доки вона повернула в перевулок, і вернулися до господи.

А Марія Федорівна зовсім не стямилася. Отак часто найдоважніший і заскоринілій лиходій падає духом з одного слова, що розкриває його лиходійство.

Біснуючись, Марія Федорівна рвала на собі волосся, гризла собі руки, без милосердя била Оксану й кляла свого любого Іполита. А він, щоб уникнути від якогось реального доказу гніву своїх ченівок, а тож і проглону, кілька днів не приходив до господи і, де він перебував, про те ніхто не відав.

Нарешті Марія Федорівна трохи вгамувалася і срізно занедужала. Приятельки знов провідали її і порадили напитися малини. Вона написалася, але ні малина, ні ромашка не помогли.

Приятельки вболівали її не тямili, що вже є рапти. Так минуло два місяці. Приятельки одна по одній її покинули, Іполит по кілька день і очей не показував; тільки Оксана, той пesc вірний не покидала її.

Тим часом Юлія Карлівна з сподіванням авдітором ось що приміркували. Іменем Марії Федорівни написали в село лист до попа її посади йому б'ярбованців, щоб він виправив із консисторії Лізину метрику.

Дивувався отець Єфрем, діставши того листа. Не що давно він читав лист, де було повно сліз і журби че-

рез смерть Лізавети І. служив за упокій її трику її народження а проте вирядив пал паперу і розповів свої Попадя не гаялася роз своїй сусідці, ця діди дичам. І поки отець метрику, вже ціла губожек товмачив її по й не наблизився.

Отець Єфрем одіс адресу Юлії Карлівні, діванному авдіторові. діла, це-б то сказати їїму на весілля 1000 неї листа, але відповіді читати тілько друкова зувати-ж той лист ко сподіваючись у їому завітала до неї по від

— Я до вас, Марії

— Бачу, що до мене

— Чого? Гм...

— Наче я вам вин

— Таки винні, Марії

— А скілько-б то

— Та тілько тисячі

— Знов тисячу...

— А вже ж!

— Ах ти, душогубув вже вона пустила такі їх ні написати, ні вине повела, буцім все та рівна трохи вгамувала

— Так дасте тисячі

кінця і певне-б
івна не піддер-
коли помігла,
я на вулицю і
мати Марію Фе-
друї і, не про-
Юлії Карлівні
ю..
за у Юлії Кар-

вернула в пере-

ся. Отак часто
падає духом з
іство.

на собі волосся,
ексану й кляла
нути від якого-
ї, а тоді і про-
споди і, де він

амувалася і се-
відали її і по-
са, але ні ма-

до вже й рапти.
на по одній її
не показував;
дала її.

залим авдітором
рівни написали
карбованців, щоб

ику.
ого листа. Не
сліз і журби че-

рез смерть Лізавети Івановни; він вже й панаходу від-
служин за упокій її душі, а тепер глянь: просить ме-
трику її народження і хрестин. »Чудно!« подумав він,
а проте вирядив паламаря до міста купити гербового
паперу і розповів своїй попаді про отсю чудну подію.
Попадя не галася розповісти про те окономці, окономка
своїй сусідці, ця дідичця, своїй патронці, а дідичка ді-
дичам. І поки отець Ефрем добув з консисторії Лізину
метрику, вже ціла губернія знала про цю чудну подію;
 кожен товмачив її по своему, але до самої правди ніхто
й не наблизився.

Отець Ефрем одіслав Лізину метрику на подану йому
адресу Юлії Карлівні, а ця, доставши її, доручила спо-
діваному авдіторові. Прирадили не гаючись, взятись до
діла, це-б то сказати Марії Федорівні, щоб вона дала
йому на весілля 1000 карбованців. Спершу написали до
неї листа, але відповіді не було, бо Марія Федорівна вміла
читати тілько друковане, а писаному не вчилася; пока-
зувавши той лист кому-будь вона не одважувалася, не
сподіваючись у йому нічого доброго. Раз якось ранком
завітала до неї по відповіді Юлія Карлівна і мовила:

— Я до вас, Маріє Федорівно!
— Вачу, що до мене, але чого?
— Чого? Гм... Того... за грішми...
— Наче я вам винна їх, чи що?
— Таки винні, Маріє Федорівно!
— А скілько-б то?
— Та тілько тисячу карбованців...
— Знов тисячу!...
— А вже ж!

— Ах ти, душогубко!... Кровопийця! Ах ти... Тут
вже вона пустила такими на неї додатками, що не можна
їх ні написати, ні вимовити. А Юлія Карлівна й оком
не повела, буцім все те не про неї; і коли Марія Федо-
рівна трохи вгамувалася, вона спітала у неї:

— Так дасте тисячу, чи ні?

— Не дам і не дам.

— Як собі знаєте. Значить, мені завтра можна по-
дати до обер поліцмейстера звістку про Лізу...

Марія Федорівна тільки глянула на неї, але ні сло-
ва не промовила. Мовчала і Юлія Карлівна. Так ми-
нуло кілька хвилин. Переходом Марія Федорівна мовч-
ки встала, дісталася із стіні образ і, подаючи його Юлії
Карлівні, мовила:

— Заприсягніть мені на образі святого мученика
Іполита, що ви завтра все скінчите!

Юлія Карлівна промовила: «Клянуся!» і навіть пере-
 хрестилася по православному.

Тоді Марія Федорівна дostaла з скринки гроші, по-
рахувала тисячу карбованців і мовчки віддала їх Юлії
Карлівні; ця мовчки прийняла їх, порахувала, мовчки
вложила в торбочку й тоді промовила: «До побачення,
Марія Федорівно!»

— Ні, не до побачення, а зовсім прощавайтے! Я
завтра пойду на село.

— Підождіть хоч до неділі: в неділю неодмінно пере-
вічаемо.

— Перевічаете й без мене. Прощавайтے!

— Як собі знаєте! Прощавайтے, коли не хочете!
Юлія Карлівна пішла.

Справді в неділю в Знаменській церкві тихо від-
булося вінчання. Між іншими цікавим була в церкві і
Марія Федорівна. Після вінчання підійшла до Лізи й
повітала її з шлюбом.

Ліза скрикнула і впала в обморок, а Марія Федо-
рівна швидше скovalася в натовпі. Весело верталася
вона до господи й веліла Оксані лаштуватися в дорогу.
«Годі! Буде з мене; навеселилася я в отьому клятому
Петербурзі. Тепер мені коли-б одружити Іполита, і мої
справі край!»

Оксана спостерігши, що пані в доброму дусі, по-
просилася у неї в двору. Пані пустила її; да пані й на

думку не впало, що Оксана Іванівна.

Гучне було весілля
лит; до світання він та-
спати поклали. На дру-
гий день почув ще гірш, ко-
нову свого пальта і ку-
лівни три карбованці;
Трохи поміркувавши, ві-
чори несав навколошки
чора його одежду. Та за-

Одягнинсь, він піш-
те тепер іти? До матері
але треба ж добути три
його з порожніми руко-
юмю гірш за все на св-

Міркував він, та й
простий, але певний с-
собі на думці, «третій с-
дить; значить — усяк
вмерла. А що, як я, не
знаюхомих да прохватиму
карбованців не зберу?
толкуєва даста три кар-
бі, паскудна чухонко, д-
такою суще геніальні-
лиці.

Другого дня о годині
Федорівні почали збирати
собі, як вони здивувалися
Марія Федорівна й дік-
дала, що приятелька, д-
вийздити, поприходили і
на мусіла розчаруватися
ти, нарешті і всі вони р-

Хоч як кріпилася
ш. т. IV.

думку не впало, що Оксана просилася на весілля до Лізавети Іванівни.

Гучне було весілля! Більш за всіх видавався Іполит; до світання він так напився, що його тутечки-ж і спати поклали. На другий день він чув себе не гаразд, але почув ще гірш, коли дівідася, що вчора під заставу свого пальта і курточки він позичив у Юлії Карлівні три карбованці, щоб купити молодій подарунок. Трохи поміркувавши, він вдався до Юлії Карлівни, впав перед нею навколошки і благав дати йому тілько до вечора його одежу. Та змилостивилася і віддала.

Одягнись, він пішов на вулицю, але куди-ж його тепер іти? До матері страшно й на очі показатися, але треба-ж добути три карб, а не то Юлія Карлівна його з порожніми руками й на поріг не пустить. А це йому гірш за все на світі.

Міркував він, та й міркував, приміркував ось який простий, але певний спосіб. «Неня тепер, мовин він собі на думці, »третій місяць нездужас, з двору не виходить; значить — усяке може пойняти віру, що вона вмерла. А що, як я, не заходачи до дому, обійду усіх її знайомих да прохатиму на похорони? Не вже трох карбованців не зберу? Дурниця! Сама майорша Потолкуєва дасть три карбованці! Ура! Добре! Я-ж тобі, наскудна чухонко, докажу, що я людина чесна!« З такою суще геніальною думкою він рушив вдовж вулиці.

Другого дня о годині 10-ї ранком приятельки Марії Федорівни почали збиратися на похорони її. Отже уявіть собі, як вони адивувалися, коли їх зустріла ніби померша Марія Федорівна й дакувала за память. Вона собі гадала, що приятельки, довідавшись, що вона збирається виїздити, поприходили попрощатися з нею. Небавом вона мусіла розочаруватися. Спершу одна, далі друга, третя, нарешті і всі вони розповіли, чого поприходили.

Хоч як кріпилася Марія Федорівна, а не спромомо-
ш. т. IV.

глазя дослухати до краю оповідання про вчинки її Іполита. Повігнаняла приятелько і послала Оксану по вчителя. Коли прийшов педагог, вона прохала його написати в поліцію обявку, що син її пропав, і зараз же одіслала її, а педагогові дала 20 коп., просячи купити за 15 коп. аркуш гербового паперу.

Того-ж дня увечері поліція подала Марії Федорівні вістку, що Іполита знайшли, і питалася, що з ним робити. Вона прохала того поліціянта, що приніс єю звістку, написати за неї, щоб Іполита замкнули в тюрму.

Другого дня Іполит в шинурком на руці, прикриваючись коротеньким плащем, під доглядом поліціянта йшов у Литовський замок. А по обіді того-ж дня за столом у Марії Федорівні сидів вчитель і писав проосьбу до царя, щоб забрали в салдати сина її, вдови Хлюпіної, за не-помановання матері. На проосьбу ту не загаялася і царська згода. І якось ранком Іполит вийшов з Литовського замку в гурті арештантів і пішов Московським шляхом на Оренбург. Ще не встиг Іполит зрахувати етапів між Петербургом і Москвою, як до Марії Федорівні прийшов той самий поліціант і обізвив їй, що вона арештована в своїй кватирі по наказу «Управи Благочиння». Сталося це того саме дня, коли Марія Федорівна зібралася покинути осоружний Йі Петербург. Поліціант ввічливо поклонився і пішов, лішивши по собі слід, ще б то, лишивши біла брами вартового салдата з поліції.

За тиждень після Лізиного весілля чоловік її, навучений Юлію Карлівною, написав і одіслав до міністра внутрішніх справ проосьбу. Міністр звелів по тій проосьбі справити слідство, а слідство показало, що в проосьбі була написана правда. Марію Федорівну взяли в арешт. Скінчивши слідство, її обвинуватили, що вона гнобила дітей свого чоловіка від першої жінки, хотіла позбавити їх батьківщини й перевести її на свого Іполита. За це її присудив її суд до віку жити в якому будь далекому жіночому монастирі.

Такий був кінець. Тепер вона, позувавши темній келії «дожин», як мовил автор «Пісні».

Лізавета Іванівна кинула на вікно столовік: він вже вистригся. Юлія ло, хоч би за клюшкою вона в столиці держатиметься.

Уесь повіт, крім історії сумної Лізи, стріли її з розгорнутою романом.

Небавом занехайчиковік був добрий, зяйство рушило зної. Івановни все ожідала, чув на собі бевзладні на хвилину не розгадливішоа ченка,

Миколка, як і ісправляв обовязки діядушевна робота. ношної служби пізніше мовою журливо співали, Мати Божа!

вчинки її Ін-
ексану по вчи-
нала його на-
ав, і зараз же
росиачи купити

арії Федорівні,
що з ним ро-
що приніс сю-
нули в тюрму-
ці, прикрива-
поліціяного їшов
ня за столом у
сьбу до цара,
юпиної, за не-
агаялася і цар-
ишов з Литов-
з Московським
оліт зрахувати
ю Марії Федо-
рівні, що вона
прави Благочи-
арія Федорівна
ур. Поліціант
собі слід, це б
та з поліції.
чоловік її, на-
діслав до міні-
звелів по тій
оказало, що в
едорівну взяли
тили, що вона
жінки, хотіла
ї на свого Ін-

Такий був кінець лихим хитрощам Марії Федорівни. Тепер вона, позбувшись усього, навіть волі, в тісній і темній келії «доживас наче щур той отруєний в норі», як мовив автор «Подорожі Гулівера».

Лізавета Іванівна, скінчивши свої справи гаразд, покинула на віки столицю і переїхала на село з своїм чоловіком: він вже не прости писар, а «Коллежский Регистратарь». Юлія Карлівна прохала взяти і її на село, хоч би за клошницю; але їй відмовили, і лишилась вона в столиці держати, як і доти держала, відомий «інститут».

Уесь повіт, краще мовити уся губернія знали вже історію сумної Лизинії пригоди, через що всі сусіди стріли її з розгорненими обіймами, як героянню сущого романа.

Небавом занехаяне село почало оновлятися. Лізин чоловік був добрим господарем, тим-то й занехаянне хазяйство рушило знов. Одно слово: з приїздом Лізавети Іванівни все оживло. Більш за всіх вагу її приїду почув на собі безталанний сліпий Миколка. Вона з ним ні на хвилину не розлучалася; доглядала його, як западливійша немъка, як найніжнійша сестра.

Миколка, як і перше, ходив до церкви і з охотою справляв обовязки дяка й паламаря. Це була єдина його задушевна робота. Часто, вертаючись до господи з всеношної служби пізною добою нічною, він тихо й невимовно журиливо спілав: «Все упованіс мос на Тя возлагаю, Мати Божа! Сохрани мя під кровом Твоїм!...»

Перводрук: Исторический Вестникъ, 1881.
Зредаговано на основі перекладу
О. Кониського, владикеного 1896 р.

C

U

K

КАПИТАНША

5

Року 1845-го, в
половину Кременчуцькому
шкодженню, а в Київському
монастирі, так от ти
нець місяця березня
тілько що викінчені
се уважайте — почав
до Тули іхав я, та
тижні! А вже чого
тижні, так ні одно
те вам, що я, знаючи
таки з власного досвіду
станції полумисок бу
знаючи комфорту по
чималий таки копшик
харчів. Так що ж?
гій станції, се-б-то
укупі зо мною, порівняні
снігу.

Розум вимагав
балакай з упертою головою
в отсій «добродітелі»
вості називамо си-
линився... Так от
до Тули на харчах
на тих самих харчах
та гармоніями, а ковзанками
Ну, тілько й добув
ще солоного лища,

Року 1845-го, коли ото велика повідь зруйнувала половину Кременчуку, а Крюків проте лишився неподніженим, а в Київі вода досягла навіть Братьського монастиря, так от того самого критичного року, під кінець місяця березня, війшов я з Москви тульським, тоді тільки що викінченим, гостинцем. Іхав я — от ви на се уважайте — поштовими кіньми й візком; два тижні до Тули іхав я, та тиждень до Орла; виходить аж-три тижні! А вже чого тілько я не натерпівся за отсі три тижні, так ні одно перо того не спишев! Сказати тілько те вам, що я, знаючи не з опису якого будь туриста, а таки з «власного досвіду», скілько коштує на поштовій станції полумисок борщу, та шматок хліба, і практично знаючи комфорт поштових стацій, вийздачі з Москви, чималий таки кошик набрав усяких солоних, та копченіх харчів. Так що-ж? Усе те добро мусів кинути на другій станції, се-б-то в Подольському, бо все те, таки-ж укупі зо мною, поринало кілька разів в брудній воді в снігу.

Розум вимагав вернутись в Москву; так під-ж ти, балакай з упертою головою. А я таки, між нами кажучи, в отсій «добротелі», це-б-то в упертості, яку ми з вічливості називамо силою волі, позад своїх земляків не лишився... Так ото й подорожував я від Подольського до Тули на харчах св. Антонія, а там, з Тули до Орла, на тих самих харчах, бо хоч Тула й славетна рушницями та гармоніями, а ковбаснею просто похвастатися не може. Ну, тілько й добув я в Тулі, — та й то трудно було, — ще солоноголица, завезеного з берегів синього Дону,

коли не з берегів ріки Уралу, збо Волги. От з отаким то провіяном я й доїхав до Орла. Став я було в готелю, тут-же таки біля поштової станції, та другого дня, як зрахував всі кошти, тілько жахнувся: всього на всього лишилося у мене в кишенні три карбованці, та дрібниці два четвертаки! Еге, а з Москви то взяв я з собою цілу сотню карбованців! Як таки з такою сумою не доїхати од Москви до Кліва?! А от же так сталося, що доїхав тілько до Орла; а тут, це б-то в Орлі, і сів, наче раз той на міліні. Добре таки я залишився, та по довгім міркуванню й пішов шукати зайданого двору. Знов біда: ріки Ока та Орлик затопили не те, що всі зайди, а й більшу частину всього міста. Вернувся я в свій номер ще сумнійший, ніж ішов, сів біля вікна, та й думаю. Дивлюсь на двір: вулицею пуганіться запряжена парокінь поганенських коненят велика балагула, а побік неї йде з батіжком у руках невеличкий на зріст, пузатенький, з рожою борідкою чоловічик. Ага, приятелю, сам собі гадаю, от тебе то мені й треба. Відчинив я вікно та й гукаю:

— Гей, чоловіче! Молодчино!

Чоловічик зупинився, зняв шапку, подивився на вікно в готелю, углядів мене та й питав:

— Це ти, пане, гукає?

— Я.

— А що тобі треба? — питав.

— А от що. Ти фурман?

— Та вже-ж!

— А з якої губернії?

— Тутешньої, пане, з повіту Дмитрівського.

— А чи не хотів би ти, голубе, на святах дома побувати? (Це було на шостому тижні великого посту.)

— Як же не хотіти, пане? Звісно, хотів би, та як його впорожні самому іхати?

— А хочеш, я тобі проїзжого знайду до Глухова?

— Та як же не Москви!

— Та чи знаєш

— Ще-б не знаєш і в Київ бував

— А дорого-ж від

— Од пуда, пане,

— Та хоч і од

— По два з поль

— Добре, гараз,

хові...

— Та задаточку

— Та в Глухові

Чоловічик почував трохи та й питав:

— А коли-ж, пане,

— Та про мене

— Зараз, пане, вати треба.

— Так де-ж ти

— Та таки-ж та заїздні двори водкою,

Та так балакаю та й почав зоригата

Вийшов я до його був добрячий, місткі бричка.

— Який же ти

— питав його.

— Та який! Товезу, а сюди якусь діток, чи що, приїхаже. Ну, та вже ще не і діла того, що

— Ну, а як?

Чоловік погляну

От з отаким
було в готелю,
ругого дня, як
шого на всього
ці, та дрібниці
звів я з собою
такою сумою
А от же так
тут, це б-го в
брے таки я за
в шукати зайїз-
дник затопили
у всього міста.
ніж ішов, сів
: вулицею плу-
х коненят ве-
ом у руках не-
бордікою чоло-
г тебе то мені

дививсь на вік-

ського.
нтах дома по-
кого посту.)
, хотів би, та
у до Глухова?

— Та як же не хотіти? Та про мене хоч би й до
Москви!

— Та чи знаєш ти Глухів?

— Щ-б не знати? За Дмитрівським! Доводилося
нераз і в Київі бувати.

— А дорого-ж «візьмеш?

— Од пуда, пане, чи як?

— Та хоч і од пуда.

— По два з половиною, пане!

— Добре, гаразд, тілько-ж так, щоб гроші в Глу-
хові ...

— Та задаточку-б, пане!...

— Та в Глухові-ж і задаточок буде!

Чоловічок почухав потиличко, подивився на мене
трохи та й питав:

— А коли-ж, пане, юхати?

— Та про мене хоч і зарах!

— Зараах, пане, не можна: коненят трохи підгоду-
вати треба.

— Так де-ж ти їх годуватимеш? Де тебе шукати?

— Та таки-ж тут, на вулиці. Вач, позаливадо всі
зайїздні двори водою, де-ж його погодуєш?

Та так балакаючи, він підвернув коней до паркану
та й почав розплягати.

Вийшов я до його на вулицю, обдививсь віз. Візок
був добрячий, місткий, увесь вкритий, наче жідівська
бричка.

— Який же ти крам возиш на такій отес посудині?
— питала його.

— Та який! Тепер от хоч би й вашу милості по-
везу, а сюди якусъ паню привіз з Дмитрівського, до
діток, чи що, приїхала, у якійсь школі чи в корпусі,
каже. Ну, та вже що й злюча-ж, Господь з нею, тілько
у неї і діла того, що з дівкою беться.

— Ну, а як? Сьогодня виїдем, чи ні?

Чоловік поглянув на сонце та й каже:

— Краще, пане, переночусмо.

— Про мене, переночусмо, кажу я, та ѿ пішов з-нечеви блукати по місту.

Іду повз крамничку з тютюном; у вікні виставлені пачки тютюну з усікими на них малюнками й гармонія. Усякої всячини багато в моїй мандрівці мені не вбачалось, дай лиш, думаю собі, вуплю гармонію: буду хоч дітей по дворах тішити. Купив я гармонію та ѿ вернувся на квартиру та потім, відпочивши від гулянки, і завдав собі таке питання: а що, коли в моого глухівського приятеля, на którego я покладався, як на камінний мур, гроший не трапиться, що я тоді робитиму? Певно, в Глухові є в мене ще й другий приятель, на його можна мати певну надію. Він самой фарфорової глини продає тисячі на сотню за рік, так чому на його не надійтись? Але в тім сила, що він пан на всю губу, як там кажуть: до обіду в нього не можна вийти ні в чому більш, опріч фрака, так це то мені й не подобалось. Воно таки ѿ справді чудно жити в селі ѿ що дня прибратись, — чорт зна що! Ну, — ще коли у кого тохороня або весілля, чи там які інші свята в родині; а як так, то се вже більш не ѹщо, як дурне услідовання англійського лордства. Так я, поміжкувавши довгий час, написав лист у Київ, просіччи, щоб послали до мене в Глухів грошей, а адресували, щоб не на того приятеля, що тортує фарфоровою глиною, а на ймення його сусіди, такого то ротмістра абршитованого.

Обладнавши все, як і слід путівому чоловікові, другого дня, до схід сонця, упакованівшись на возі, і гаразд і добрався до заїздного двору за двайсяцять п'ять верст від Орла. Тут би було як раз до діла описати з усіма можливими подробицями заїздний двір, та коли отсю таблеau de genie описував уже багато де хто, не тілько прозою, а навіть і віршами, то я вже ѿ не насмілююсь змагатись ні з ким з тих гуляцьких письменників, ні на вітві з самим гомерівським описом віршами заїздного дво-

ру, надрюкованим не порівнюють опис той

В Кроми приїхало дніло; тим то про місцина хиба тілько те, що є з мене коповника гроши потогувався. От і в

Сонце вже височить в своїм фургоні. Привівся на світ Божий мого фурмана), чи да

— А от — каже заїзд буде.

Позирнув я навколо, що хоч маленький город місцькою тобі однокамінкою смужкою початового птаха смужастими перістями.

Красвид, правду а ще, коли взяти на то ѿ скучним навіть тати нічого, думати о повіданні.) От я полізу з його, пройду від граю на гармонії, а «козла» ѿ не сідав, в коли я заграю собі на спершу злегенка, да так, повернувшись до

— Краще, пане, Я йому краще й тим часом глині: і за

Отак ми з Ермолівської Есмані (перша іхали межу Орловської

ру, надрукованим не згадаю, в якій часописі, що там порівнюють опис той з Іліядою.

В Кроми приїхали ми вночі, а виїхали, ще й не дніло; тим то про місто Кроми нема чого мені й казати, хиба тілько те, що за полумісок пісного борщу взяли з мене коповика гроший, власне за те, що я рâльше не потогувався. От і все, що я можу сказати про Кроми.

Сонце вже височецько підбилося, як я прокинувся в своєму фургоні. Прокинувся я, висунув голову, подивився на світ Божий та й питав Ермолая (це так звали моого фурмана), чи далеко до зайздного дому?

— А от — каже — спустимось за горбок, то й зайзд буде.

Позирнув* я навколо, думав, що й справді побачу де хоч маленький горбок, аж нічогісінько: рівнина, садівницька тобі однomanітна рівнина, перекраїна чорною смужкою початового шляху, обтиканого де-не-де ракитою та смужастими перістими стовпами, що зовуться верствами.

Краєвид, правду кажучи, такий, що не позавидуєш, а ще, коли взяти на вагу мою прохвільну мандрівку, то й скучним навіть здається. Що ти робитиш? Читати нічого, думати ні про що (тоді ще я не складав оповідань). * От я полежу, полежу в фургоні та й вилізу з його, пройду версту-две, та й знов у фургон поїграю на гармонії, а Ермолай потанцює (він сливє на «кохзах» й не сідав, все йде собі біля коненят). То це, коли я заграю собі на гармонії, то він і піде танцювати, смершу злегенька, далі швидче, а коли розібрало його, так, повернувшись до мене, він майже кричить:

— Краще, пане, краще!

Я йому краще й заграю, а він краще танцює, а тим часом глянь: і зайзд.

Отак ми з Ермолаем й калантали час і дорогу до самої Есмані (перша станиця в Чернігів). Ледве перехали межу Орловської губернії, як уже й декорація

змінилась: замісць ракити понад дорогою красуються високі розлогі верби; вже в першім селі Чернігівщини хатки біленькі, укриті соломою, з димарями, а не сірі, рублені й не обмазані хати; одежа, мова, твар — усе, як есть, інше. Уся ота одміна стас на протязі двайцяти верстов, за одну годину ви вже почуваете себе немов у другій атмосфері. Що до мене, то я почував себе такожен раз, коли доводилося їхати опісю дорогою. Ідуши з Київа через Чернігів, хоч і вбачиш себе по той бік Десни уже не на Україні, але там все-ж є хоч слабенька інтонація, а що між Есманю й Глуховим, то аж ніякісінької. Верстов за дві чи за три за Есманю побачив я вправоруч недалеко від шляху вже не 'сірий рублений, з високою брамою, заїзд, а білу під соломяною покрівлею корчму під вербами. Вид тієї корчми нагадав мені пісню, що чув я ще дитиною:

Ой у полі верба,
Під вербою корчма.

За-видна ще можна-б було дойхать до Глухова, але корчма так мені уподобалась, що я прохав Сріблля стати тут на нічліг, до чого віл залишки згодився, бо в корчмі, як він казав, усе дешевше, ніж у місті.

Порівнявшись з корчмою, зупинились ми. Бачу, чоловік стоїть і на нас жадної уваги не звертає. Одягнений він був якось чудно: у сіру салдатську шинелью, підперезаний замісць поясом соломяним перевеслом, в чорній смушевій шапці і з граблями в руках. Виліз я з балагули, підійшов до його та й питав:

— Ти хазяїн?

— А вже-ж хазяїн, — відповів він, ледве тілько скинувшись на мене оком.

— Ну, а сіно в тебе є?

— А вже-ж є.

— І овес є?

— А вже-ж є.

— А повечеряті
— А вже-ж буде.

Потім чоловік мов

— Чого-ж ти с
заїдиши? — і сам п

Мені вподобався
заїзд на великім шля-
дарів, що зустрічають-
кланяються, божяться
молока, і на ділі буд-
черяти, чи пообідати,
дадути тобі борщу з
вика гроший, коли і
охочий до балашки х-
тим часом пішов тро-
гої сидні.

Корчма була гар-
чевонасто-жontoю г-
чи т.зв. стодола, теж
взагалі по відому кор-
дену у людей буде ве-
видно було тин, що с-
зився: за тином дві б-
казувала, а друга та-
я й сам мимохіть зар-
молодиця не першої
тілько що розвіла, —
на доня старійшої, а
як слід на них та на-
суні тієї, як із-за пр-
їх у хату варити вече-
дверей зустрівся я з
здоровля і запрохав
гарно вибллену хату,
кахольною грубою.

— А повечеряти буде що?

— А вже ж буде.

Потім чоловік той повернувся до мого фурмана й зовсім не ласково мовив до його:

— Чого-ж ти стояш там, гаво московська, чом не заїдиш? — і сам пішов одчинити браму корчми.

Мені вподобався оригінальний земляк, яко орендар заїзду на великім шляху, особливо після орловських орендарів, що зустрічають тебе, за пів верстни знявши шапку, кланяються, божаться, що в них все є, окрім пташиного молока, а на ділі буде тільки овес та гніле сіно, а повечеряти, чи пообідати, напіайше у великий піст, і не думай: дадут тобі борщу з смердячою олією та й здеруть коповика гроший, коли раніше не поторгувешся. Поки не охочий до балачки хазайні одчиняв та зачиняв браму, я тим часом пішов трохи розламати ноги, стерпілі від довгої сидні.

Корчма була гарно вибілена, а біля віком підведено червонасто-жовтою глиною. Пристосні до неї повітки, чи т. зв. стодола, теж чепурно вимазана жовтою глиною; взагалі по виму корчми знати було, що через кілька день у людей буде велике свято. По другий бік корчми видно було тин, що стояв як-раз біля будівлі. Я наблизився: за тином дві баби копали грядки, одна щось розказувала, а друга так дзвінко та просто сміялась, що я й сам мимохіть зареготав. Та, що розказувала, була молодиця не першої вже молодості, а та, що сміялась, тільки що розцвіла, чорнобрива красуня; здавалося, вона доня старішої, а не подруга. Не встиг я роздивитись як слід на них та наслухатись гармонійного сміху красуні тісі, як із-за причілка вийшов хазайн і покликав їх у хату варити вечерю. Я і собі за ними в хату. Біля дверей зустрівся я з хазайном. Він побажав мені доброго здоров'я і запрохав до світлиці. Я ввійшов в простору, гарно вибілену хату, розділену вподовж, цемові стіною, кахольною грубою. Кругом попід стінами стояли лавки

або ослони, а між ними дубовий гарно вимитий стіл, на покуті висів образ, затинаний свіжою вербою та сухою мятою й васильками.

— Сідайте, просимо, — промовив хазяїн, — скидаючи шапку: — Зде ми самі живемо, — додав він, — а для такого народу у нас є друга хата.

— А що, пане господарю! — питало його, сідаючи на лавку: — можна у вас розжитись на горілку?

— Чому-ж не можна! Вам пів кварти чи всю кварти? — спітав він.

— Та хоч пів кварти на перший раз.

— Добре, — сказав він і пішов з хати.

Скорі він вернувся з чаркою й ґрафіном, а за ним ішла з полумиском і рушником у руках весела городница. То була на прочуд хороша чорнява дівчина, рожківі шіснадцять або пятнадцять, стрінка та гнучка, як молода тополя; волосся її густе, бліскуче, повязане було оксамитовою стрічкою і заквітчане свіжим зеленим барвінком.

Вона заслала рушником край столу, постановила полумисок з якоюсь соленою рибою, положила на стіл дві скібки пшеничного хліба, усміхнулась і вийшла з хати. Провівши очима красуню, я повернувся до хазяїна:

— А що, земляче, чи не випити нам по чарці горілки?

— Та чому-ж не випити? — одповів він, сідаючи на ослоні.

Випив я горілки, почастував і хазяїна, трохи згодом, ще раз почастувавши його, я питало:

— Здається, пан господар служив у Москалах?

— А вже-ж служив.

— То-то ти так знатно по московському балакаеш!

— Отак пак! Шість років стояли у Володимирській губернії, та щоб не вивчитись балакати по московському!

Добраяга не спостеріг моого жарту. Я йому за те ще чарку горілки налив.

— Мабуть і під с

Про це спітав я нащиту на шинелі у

— А вже-ж ходи

— Чимало-ж маб

штик?

— Аж ні единого

— Як же це та

питало його.

— Я був у музи

Це мене ще більше взагалі в руках не пізнай

— А на чому-ж т

— На барабані, —

— Та ї на тім

чився ти, — подумав виразний профіль, а

шіпсь, дригав ногами, собі, та таки ї не б

їкі-небудь лицарські

году, таку, що про не

у «Записках русс

музикою, та в додачу

не кидав надії вивести

їго ще по одній чар

і, коли він пілою шине

ї питало його, немо

— А в німецьких

велося бути?

— Довелось. У ф

— Як же ти балад

— По французька

чесь; та ї каже трохи

— Я ї по фран

вимитий стіл, на вербою та сухою

хазяїн, — скидає — додав він, —

та. аю його, сідаючи на горілку?

арти чи всю квар- раз.

хати.

афіном, а за ним ах весела город-нявна дівчина, ро-ка та гнучка, як че, повязане було ким зеленим бар-

постановила по- жила на стіл дві і вийшла з хати.

ся до хазяїна:

нам по чаці го- вів він, сідаючи

йна, трохи зго- ю:

у Москалях?

кому балакаеш!

Володимирській о московському!

Я йому за те

— Мабуть і під Француза ходив, думка моя?

Про це спітав я тим, що примітив голубу стяжечку, нашиту на шинелі у його.

— А вже-ж ходив, — відповів він.

— Чимало-ж мабуть ти їх, проклятих, насадив на штик?

— Аж ні единого!

— Як же це так сталося? — не без здивування питала його.

— Я був у музиках, — відповів він.

Це мене ще більш здивувало, бо на тварі у його та взагалі в руках не примітно було нічого такого, з чо-гоб можна було пізнати віртуоза.

— А на чому-ж ти грав? — питала його.

— На барабані, — відповів він, не міняючи речі.

— Та ѿї на тім гучним струменті ледве чи відзначився ти, — подумав я, дивлячись на його чесний та виразний профіль, а він сидів собі на ослоні і, зігнувшись, дригав ногами, так, наче та мала дитина. Я гадав собі, та таки ѿї не без приводу, що почую від його про які-небудь лицарські події в боях, про яку-небудь пригоду, таку, що про неї ніде нічого не прочитавши, навіть у «Записках русского офицера»; аж ні: він був музикою, та в додав ще ѿї не брехуном. Та я все ще не кидав надії вивести його на оповідання, запросивши його ще по одній чаці. Він охоче згодився до чаці і, коли він полою шинелі обтер свої білі вуси та крякнув, я ѿї питала його, немов бід невмисно:

— А в німецьких землях та у Франції таки не до- велося бути?

— Довелось. У Франції, в самій, два роки стояли.

— Як же ти балакав з Французами?

— По французькому, — одказав він, не запинаючись; та ѿї каже трохи згодом далі:

— Я ѿї по французькому ѿї по німецькому вмію.

Ще десятого году, як ми верталися з-під Турка, один Венгерець мене навчив, царство йому небесне! Я, казати правду, по всякому вмію, — додав він самозадоволено. — Наприклад, таборусмо ми таки під самим Парижем: тут і Прусак, тут тобі й Цесарець і Англичанин, як той рак, червоний, і Швед синьополий: і Бог його знає, відкила той Швед прийшов? До самого Парижа його не видно було, а тут — мов із землі виріс. От, воїни гуляють по табору та між собою по своєму розмовляють. От кажуть: Бог дастъ, завтра вѣйдемо въ Париж, а там, камрад, і махен вайн, і закусимо, камрад, і мамзельхен лібер, і всього волю. А я хожу собі між ними, вуси покручую та думаю: не хвалітесь, камради; побачимо, що з того буде! Через день, чи через два одягли нас, вистройли, перевели через Париж церемоніальним маршем, не дали й води напитися; уже верстов двайцять за Парижем дали нам дух перевести. От я підхожу до цісарця, та й кажу до його по цісарському: а що, камрад? Знатне, кажу, місто Париж: і вайну і мамзельхен, — всього, кажу, волю!

— Одер дейфель! — каже, — щоб він Ім до тла вигорів!

— То-то ж, — кажу йому по цісарському: — будь-но бе хвалитися, ідучи на рать.

— А як, земляче, чи с яка-небудь різнація між французькою й німецькою мовою? — питало його.

— Малності різнації! Та так, що, коли вміш добре по німецькому, то й з Французом можна побалакати; малності різнації, — знову сказав він, покручуючи свої білі вуси.

Тоді саме одхилилася занавіска від закутка, і в хату ввійшла з свічкою в руках та сама жінка, що я 'мельки бачив на городі. Вона була по городянському чепурно одягнена; не молода вже жінка, висока на зріст, з бістрими чорними глибоко вналіми очима, а взагалі з привабливим виразним лицем. Вона постановила на стіл

свічку, глянула на мене промовила чистою ро

— Не частуйте мене і одпочити не дастъ промовила вона, удачно

— Мовчи лиш ти розмовник і по хвілі

— Матері твоїй Мовчки вона порозуміла занавіску.

— Це жінка твоя?

— Жінка, — відповіла вона.

— На що ж ти пішов?

— Та це я так, і вона таки є в капітанському костюмі, — додав він, — та хутко, що я на-си

Підрочувало мене від капітанши, та ще й ласкаво звісив на груди свої капітанські здавалося

Недовго посиділи таки жінка і постановила занавіску рибою, дуже смажинам та я пішов у спальню. оте слово жалити. За мною таке часів з усіким теж: на які цілу драматичну фантастику ділі поважаного Н. К. Таніша поділилося вже і драма згодом уже трохи строфу, коли мої твори заснув глибоким сном.

Доки ми їхали з ранку просинався я

під Турка, один
небесне! Я, ка-
ль він самозадо-
ки під самим Па-
рієм і Англичанин,
шлі: і Бог його
самого Парижа
землі виріс. От,
по своєму ро-
вому ввідемо в Па-
рисимо, камрад,
я хожу собі між
літесь, камради;
чи через два
Паріж церемо-
нія; уже верстов
ревести. От я
по ціарському:
Паріж: і вайну і

б він їм до тла
ціарському: — бу-
диція між фран-
цією.

али вміш добре
на побалакати;
окручуючи свої

акутка, і в хату
ка, що я мельки
ціарському чепурно
на зрист, з би-
а взагалі з при-
ановила на стіл

свічку, глянула на моого бесідника і, удаючись до мене,
промовила чистою російською мовою:

— Не частуйте його, будьте ласкаві, а то він вам
і одпочити не дасть. Іди лише краще та лягай спати, —
промовила вона, удаючись до його.

— Мовчи лиши ти, капитанша! Ма... — мовив мій
роzemник і по хвилі додав, усміхаючись:

— Матері твоїй чарка горілки!

Мовчка вона подивилася на його і знов пішла за
занавіску.

— Це жінка твоя? — спітав я хазліна.

— Жінка, — відповів він.

— На що-ж ти її капитаншею звеш?

— Та це я так, жартуючи... А правду кажучи, то
вона таки є капітанша, та ще її не проста, а лейбвар-
дійська, — додав він немов сам про себе, і так тихо
та хутко, що я на силу міг почути та розібрати.

Підрочувало мене розгнати в його, через що вона
капітанша, та ще її лейбвардійська; та він так похмуро
на груди свої білі вуси, що кожне питання про
капітаншу здавалося мені не на час, навіть і нахабним.

Недовго посиділи ми мовчка, як знов вийшла та-ж
таки жінка і постановила на столі юшку з якоюсь дріб-
ною рибкою, дуже смачну. Повечеряв я, подікував ха-
зінам та й пішов у свій фургон спати. Довго я не за-
спив, оте слово «капітанша» довго не давало мені спа-
ти. Зо мною таке часто трапляється; та воно, мабуть,
і з ускім теж: на якім небудь простім слові заснувш
цілу драматичну фантазію, не згірш славетнього в цім
ділі поважаного Н. К. Так і тепер сталося: слово «капи-
танша» поділилося вже в мене на дії, картини, одміни,
і драма згодом уже трохи не розвинялася в страшенну катас-
трофу, коли мої творчі вій почали злінатися, а сам я
заснув глибоким сном.

Доки ми їхали з Орла до оцієї цікової корчми, я
що ранку просипався в дорозі. Догадливий Срмолай ні-

коли не будив мене, та й ні за чим було будити. Ще в Кромах, після дорогого борщу, я дав йому на дорогу три карбованці, і він усю дорогу й розплачувався за все, що я пив і їв на кожнім заїзді. Я-ж собі спав сном праведника й прокидався завжди в дорозі. Прокинувшись, я иноді знов засипав, не вважаючи, що колеса стукотять, а віз колихає; просипався вже на заїзді. Після нескінченої драми на тему «Капітанік» другого дня я проснувся вже не рано, і спав собі, і не чув, ні колихання від воза, ні холоду ранкового повітря: прислухався і не чув нічого навколо себе, навіть не чув, що-б колеса стугоючи.

— Хиба-ж таки ми вже станцію проїхали? — кажу собі в думці. — Та ні, не може цього бути! Адже-ж ми повинні були-буть у моого приятеля у слободі біля Глухова, а не на заїзднім дворі. Воно прадза, з вечора вчора я не розказав Ермолаю дороги, а він, дурнило, не розбудив мене, ін віїхали з корчми. З такою мудрою думкою я було знов задрімав; та Ермолай мабуть вгадав якось мою думку та, підійшовши до воза, й каже:

— Пане! Чуєте, пане!

— А чого, Ермолаю?

— Ви спите? — питает.

— Сплю, — каж'.

— Пора вставати!

— Добре, встаю. А може, що таке трапилось?

— Та ні, нічого. Дякувати Богу, все гаразд.

— Ну, так чого-ж ти? Обідай собі з Богом.

— Які тут обіди, пане! У нас нічим і за вчорашню вєчерю заплатити, бо я всі гроши, і свої й ваші, видав.

— Так таки нічого й не зосталося?

— Ні копійки!

— Погано, — думаю, а потім і питают його: — А коні у тебе нагодовані?

— Коні нагодовані: наймит нічого не тямить, що спитаєш, усе дає.

— То й добре! нагрів; і зараз при

Шішов Ермолай

Ото, як переїзд до мене якийсь не нову рушницю в од одцепиться од його, мовивши ні слова, вінусвій питас мене кажу. Я кажу: спро

»А коли справді, та

Одда я йому карбо

навіть не подививши

мені непотрібну. Ч

що та рушниця, слиз

пригоді і стане таї

Віліз я з своєї

колодязя, умився, пра

ту. На столі стояв у

чистим рушником і

чашку. Я привітав

віталас.

— А де-ж це ва

— А він ще з

ми орендуємо отсю

— А як прізвище

живе?

— Апшитований

біля самого міста.

— Так це-ж і с

→ думаю собі, та, уда

гадав: скоро її господ

— Та думка, що

ксандрович: йому там

та бочку горілки ваз

можна й зо мною ро

о будити. Ще в йому на дорогу заплачувався за собі спав сном розі. Прокинувшися, що колеса на заїзді. Після « другого дня я ув, ні кодихання : прислухався і чув, що б колеса

оіхали? — кажу уть! Адже ж ми слободі біля Глуправда, з вечора а він, дурнило, З такою мудрою майдані мабуть вагою воза, й каже:

трапилось? все гаразд.
з Богом.
м і за вчорашню й і вапі, видав.
?

таю його: — А
о не тямить, що

— То й добре! Шіди ж, скажи йому, щоб самовар нагрів; я зараз прийду.

Шішов Єрмолай.

Ото, як переїздив я Тулу, так в ресторані підходить до мене якийсь не дуже тверезий чоловік і накидає нову рушницю в одну цівку за три карбованці. Я, щоб одцептись од його, даю йому карбованця. Він, не промовивши ні слова, пішов з хати; аж трохи згодом вернувся й питав мене, чи я жартую з ним, чи справді кажу. Я кажу: справді. Подумав він трохи, та й каже: «А коли справді, так от вам рушниця, давайте гроші». Оддав я йому карбованця, а рушницю поклав на столі, навіть не подивившись добре на неї, як на річ, зовсім мені непотрібну. Чи можна ж було мені тоді вгадати, що та рушниця, слив силоміць придана, стане мені в пригоді і стане таким робом, який я тепер призначив.

Віліз я з своєї переїздної відпочивальні, пішов до колодязя, умився, причептувився трохи та й пішов у хату. На столі стояв уже самовар, а вчорашня капітантша чистим рушником витирала велику фарфорову чайну чашку. Я привітався з добрым днем, і вона мене привітала.

— А де-ж це ваш господар?

— А він ще в ранку поїхав до дідича, в котрого ми орендуємо отсю корчму.

— А як прізвище того дідича? Далеко він відціль живе?

— Апшитований ротмістр Н. Н., живе трохи не біля самого міста.

— Так це-ж і есть мій приятель, єдина моя надія, думаю собі, та, удаючись до хазяйки, питав, як вона гадає: скоро її господар вернеться?

— Та думка, що скоро, коли не загас Віктор Олександрович: йому там пічого довго робити: oddати гроші та бочку горілки взяти. Та вам чого-ж його чекати, можна й зо мною розплатитися.

— В тому то її сила, що не можна, — кажу собі на думі, а в голос мовив: — та мені б ще раз хотілося його побачити та побалакати: він, здається, добрий дідусь.

— Прекрасна він людина! — одновіла вона, притісно хвилюючись.

— Шкода буде, коли я його не діждусь. Та мені, правда, поспішати нікуди. Чи не хочете зо мною чащечку чаю випити?

— Щиро дікую! Ми вже пили чай, — відповіла вона, злегенька поклонившись головою.

Незвичайно вподобились мені в отій молодиці простій її прості, та граціозні рухи й бездоганна чистота, починаючи з платка її до черевиків. Поки я міркував, чим би її загаяти в хаті, вона згорнула рушник, положила його на стіл, а сама вийшла за полог.

Наливвшись чаю, вийшов я з хати подбуватись весняним ранком; але він уже зник у предвічності, і його застутив квітневий прекрасний теплий південь. Обійшов я кругом корчму та її зупинився біля тину. За тином, як і вчора, мої хазяйки копали грядки.

Я питав у старшої:

— Що отсе, ваша доня?

— Еге, — відповіла вона якось несміло.

— А як її зовуть?

— Оленою.

— Олено! — повернувся я до дівчини, — ти вміеш грати на гармонії?

— Ні, не вмію, відповіла вона спиняючись.

— Хочеш, я тебе навчу?

— А де-ж ви гармонії візьмете?

— Це вже не твое діло; хочеш навчитись?

— Хочу, навчітися, — каже вона почервоніши.

Виніс я гармонію, і наука почалася.

— Видно було, що учениця дотепна. Мати її очевидячки раділа тому.

А ми з таким усердям трудилися за гармонією, що

не помітили, коли її зкаючись до нас, гучно.

— Оттака ловини менуються, а вони охочі до мене, узяв у мене каже:

— Славна штука!

— В Орлі, — ка...

— А дорого?

— Карбованця д...

— Гм... А ну,

Я подав дівчині кілька акордів. Старша мене, її питася:

— Чи не продаєш?

— Продать то я то я її що музику покупи в мене рушницу.

Старий замислився.

— Рушниця гарна.

— Та на чортаниця, коли я з неї її

Я покликав його Він послухав мене, у

— Олено, музика

— Тілько ж чустви а не продаю.

— Добре, добре! Симо милості в хаті пурні, — додав він до

Покинули вони гармонію. Поперед поважно йшли не по вчоращньому віній жупан з тонкого воним поясом, і в час

— кажу собі
е раз хотілось
добрий дідусь.
ла вона, при-

кусь. Та мені,
е зо мною ча-

— відповіла

молодиці про-
ганина чистота,
ки я міркував,
рушиць, поло-
лог.

нубуватись вес-
їнності, і його
день. Обійтись
ну. За тином,

міло.

и, — ти вміш-
очись.

итись?
ервонівши.

Мати її оче-
гармонісю, що

не помітили, коли й орендар приїхав до дому, та, набли-
жаючись до нас, гукнув:

— Оттака ловись! Добре людці до плащаниці зна-
менуються, а вони он що виробляють! — та, підійшовши
до мене, узял у мене з рук гармонію, повертів її, та й
каже:

— Славна штука! Де ви її купили?

— В Орлі, — кажу.

— А дорого? — питас, вертаючи мені гармонію.

— Карбованці дав.

— Гм... А ну, заграй, Олено!

Я подав дівчині гармонію; вона взяла на її де-
кілька акордів. Старий усміхнувся та, повертуючись до
мене, й питас:

— Чи не продажня у вас отсі музика?

— Продать то я її не продам, а, коли хоче Олена,
то я її цю музику подарую. А ти, старий, коли хочеш,
купи в мене рушницю.

Старий замислився, а я йому далі:

— Рушниця гарна, справжня тульська!

— Та на чорт вона мені — ваша тульська руш-
ниця, коли я з неї й стреляти не вмію.

Я покликав його на бік, та й кажу йому, в чім діло.
Він послухав мене, усміхнувся та й каже весело:

— Олено, музика наша! Неси в хату!

— Тілько-ж чуєте, — додав я, — гармонію я дарую,
а не продаю.

— Добре, добре! — весело гомонів старий: — Про-
симо милости в хату! Ідіть і ви, хоїйки мої неч-
пурні, — додав він до жінок.

Покинули вони грядки та юрбою усі й пішли в хату.
Поперед поважно ішов наш хазай. Він був одягнений
не по вчораишому вже, в салдатську шинель, а в си-
ній жупан з тонкого сукна, підперезаний широким чер-
воним поясом, і в чорній високій смушевій шапці. В

цьому убраниі він здавався стародавнім українським міщанином, або заможним козацом.

Ідучи я нишком сказав Срмолаю, щоб запрягав коней, а, ввійшовши в хату, спітав хазяїна, чи застав він дома Виктора Олександровича. Він мені одповів так, як на саме звичайне питання, що застав і що той збирається до якогось сусіда на святки.

— Сказано, бурлака, людина одинока, то йому й свято не в свято, — додав хазяїн: — Усього в його паварено, напечено, наготовлено, а пообідати ні з ким. А ви, добродію, жонаті, чи ні? — питав мене.

Я одновів, що ні.

— Женітися, добродію, неодмінно женітися, бо нудно буде старітися одинокому.

Поки ми так балакали з хазяїном, хазяїнка застиляла стіл, а Олена за занавіскою грала на гармонії. Коли вже горілка й закуска були на столі, у хату ввійшов Срмолай та й казе, що коні готові. Я звелів йому принести рушницю, а тим часом розшпитував, як близче проїхати до Виктора Олександровича. Хазяїн, розказавши мені з усіма подробицями дорогу, запросив випити чарку горілки та закусити на дорогу. Я подякував, указуючи на великовну суботу, а справді через те, що було ще дуже рано. Хазяїн не схотів брати моєї рушниці і став давати гроши за гармонію. Я, розумітися, теж не згожувався. Вони з жінкою все-ж таки припрошували мене випити та закусити на дорогу, додаючи, що Бог прости ти подорожньому чоловікові і т. п.; та я не піддався їх доказам, попрощавсь з ними, як з давніми знайомими і поїхав шукати хутору Виктора Олександровича.

Не доїздачи верстів зо дві до Глухова, вправоруч од шляху чорніс невеличкий березовий гайок, а до того гайка повіглася вузенька доріжка. Вона то й довела прямо на хутір Виктора Олександровича.

Хутір Виктора Олександровича, наче зъ занавіскою, стояв за гайком. Наблизившися до гаю, я почув якийсь

невиразний шум. Ч все дужчав; трохи брати, що шум ішов лився. Поміж білинці блескуча вода розгорнулася широки ховалася поміж старіків ставу, трохи не хатки, відбізнувшись чорнілим соломянним на четверо вікон па величезний гиллясти родючий сад, обсаж гори на голубому фкрил, а ліворуч від в-синім тумані місто.

По греблі, між сподар отього скривений кожух, покрівоний пояс і чорна сітка, як він показався рукою, немов козир незграбний екіпаж.

— Викторе Оле не вилазачи з своєї

Він ще дужче

— Як здоровлячи крикнув я йому, все

— Та який там божий? — озвався я

— Та не сатана — кажу я, вилазачи

— Так ти-б так зується, — промови

Ми обнялись, по

— От молодець

українським мі-

коб запрягав ко-
а, чи застав він
ні одновів так,
і що той збира-

ока, то йому й
своєго в його на-
дати ні з ким.
мене.

ніться, бо нудно

зайка застиляла
гармонії. Коли
у хату війшов
звілів йому при-
як близче про-
їн, розказавши
в випиті чарку
дякував, указу-
те, що було ще
рушинці і став
ся, теж не зго-
ни прошували ме-
ни, що Бог про-
а я не піддався
німі знайомими
ндрорвича.

ова, вправоруч
айок, а до того
а то й довела

за занавіскою,
я почув якийсь

невиразний шум. Чим більш ми наближалися, тим він все дужчав; трохи згодом можна була мені добре розі-
брести, що шум ішов з водопаду. І справді я не поми-
лився. Поміж білими березами де-не-де вигравала на
сонці блескуча вода, а як виїхали з гаю, передо мною
розгорнувся широкий став з греблею, що на половину
ховалася поміж старими величезними вербами. По той
бік ставу, трохи не на березі, визиралі зза дерев білі
хатки, відбиваючись у воді, а між хатками білів під по-
чернілим соломяним дахом з гайстрівим гніздом великий
на четверо вікон панський будинок, перед котрим стояв
величезний гілястий граб. За хутром по агіррю ішов
родючий сад, обсажений старими березами; на шпиллю
гори на голубому фоні неба маячив вітряк на шестеро
крил, а ліворуч від його на похилі й виринало на обрії
в синім тумані місто Глухів.

По греблі, між вербами, повагом похожував сам го-
сподар отього скромного красивиду: на йому був сму-
шевий кожух, покритий сірим німецьким сукном, чер-
воний пояс і чорна смушева шапка. Побачивши мій фур-
гон, як він показався з гаю, він зупинився і, заслонивши
рукобро, немов козирком, очі від сонця, дививсь на мій
неаграбний екіпаж.

— Викторе Олександровичу! — гукнув я до його,
не вилязачи з своєї будки.

Він ще дужче начав придивлятись.

— Як здоровлячко, Викторе Олександровичу! — знов
крикнув я йому, все ще не показуючись.

— Та який там сатана гукає, а не виазить на світ
божий? — озвався він ніби з сердем.

— Та не сатана це, а я, Викторе Олександровичу,
— кажу я, вилязачи з воза.

— Так ти б так і казав! А то репетус, а не пока-
зується, — промовив він.

Ми обнялися, поцілувалися.

— От молодець! От так козак! — скрикнув він:

— Спасибі, спасибі! А я вже думав, що ти неодмінно одуриш, та вже думав сьогодня на ніч поїхати до Семена Максимовича стрічати свято, а ти таки й приїхав. Ну, спасибі-ж, спасибі тобі! Тепер не треба й фрака шукати.

— Ну, як же ви живете, що поробляєте, Викторе Олександровичу?

— Та що ж я поробляю! От другий тиждень, як підняв заставку та й гуляю по греблі, як собака на ланцюзі. Бог її знає, звідкиль отсія вода береться; так і надає й надає! — говорив він та, взявши мене за руку, додав:

— Ну, а тепер просимо до хати. А ти, голубе — промовив він до Ермолая: — Ідь прямо до стайні, списташи там кучера Артема та й бери в його всього, чого твоя душа хоче.

Панський будинок і знадвору й з середини тільки й одрізнявся, що своєю просторістю. Та й сам пан, правду кажучи, мало чим одрізнявся від своїх крепаків, хиба тим тілько, що носив червону сорочку шовкову та чорні плісові штани, а в свята надягав фрак та їздив обідати до свого маніжного сусіда, — та й більш нічим. Певно, учився він у Ніженськім лицей в одні часи з незабутнім нашим Гоголем; далі служив десь у гусарах, та тац, що колишнього вихованця не лишилося й тіні. Років п'ять тому буде, як покинув він службу; та й тепер ще ладен був би «логусарит» при нагоді; нарікав тілько на знесилля фізичне, на біль голови з похмілля; та це на мою думку траплялося мабуть через те, що практики бракувало. Грав він на бандурі немов справжній бандурист, а у вільний час компонував жалісні українські романси; один з них завів звісний композитор на ноти, щоб заставити собі самобутність творів, він окрім байонту Федра, переложивши «во время оно» славетним Барковим, нічогісінко не читав, тільки инколи брав в руки Хераскового «Царя, или спасеного

Новгородка». Щоб ба додати ще: він послідування на нійні, звідкото припад ворогом його, й міничниками.

Ні хистким приятель не видавав ній тварі його було що без утихи на його коли він розповідав або передражнював роднішою мімікою.

Чоловік він був рим бурлакою не мі наближалася вже до він так вже звик, на сучасне виховання паче, дивився він по на його оригінальні гадати, щоб він колись: не далі, як че він одружився і в цій штог самостійним.

Треба додати, що той батько в смії: не мінуче потрібно на у його не було; та чайно обмежувані; за добрий приклад.

— Бабусю! — г

На голос його увінчано бабуся.

— Самовар! Ча-

Бабуся кивнула

— І яка-ж ти г

що ти неодмінно
поїхати до Семе-
таки й приїхав.
треба й фрака
обляєте, Викторе

тий тиждень, як
к собака на лан-
береться; так і
ни мене за руку,

А ти, голубе —
до стайні, спи-
його всього, чо-

середини тілько
Та й сам пан,
від своїх крепа-
зорочку шовкову
здигав фрак та
— та їй більш
м лицей в одні
служив десь у
ня не лишилося
пув він службу;
тик при нагоді;
ї біль голови з
ся мабуть через
а бандурі немов
компонував жа-
звів звісний ком-
мобутність тво-
ще «во время
е читав, тілько
или спасеного

Новгорода». Щоб повніш його схарактеризувати, треба додати ще: він зовсім одгороdit себе від впливу, або послідування на нові писменніства. Жив самотою в країні, з'єднаній приєднаній до полювання; але був запеклим ворогом його, й мисливців називав шкуролупами та со-бачниками.

Ні хистким поводженням, ні привабливостю тварі мій приятель не видавався. На смаглій та віспою подзюбаний тварі його було стілько веселої душевної простоти, що без утихи на його не можна було дивитись, найчастіше коли він розповідав яку-небудь українську побреzen'ку, або передражнював кого-небудь з своїх сусід: найприроднішою мімікою орудував він, як артист.

Чоловік він був уже не молодого віку, однак і становим бурлаком не можна ще було його назвати, хоч і наблизився вже до цієї категорії. До життя самотнього він так вже звик, що про шлюб і не споминав ніколи. На сучасне виховання панюнчик взагалі, а сусідок тим паче, дивився він по своїму, це-то зкоса. Вважаючи на його оригінальний погляд на речі, не можна було й гадати, щоб він коли-небудь побрався, ажеж не так сталося: не далі, як через рік після того, як ми бачились, він одружився і в цій справі так само, як у письменніства, вийшов самостійним.

Треба додати, що до своїх »підданих« він був, наче той батько в сім'ї: брав з іх тілько те, що було йому неминуче потрібно на щоденний прожиток: жадних примх у його не було; та й взагалі видатки його були незвичайно обмежувані; з цього боку його можна було брати за добрий приклад.

— Бабусю! — гукнув господар, увійшовши в хату.

На голос його увійшла чепурченка в сільськім убранині бабуся.

— Самовар! Чай! Та ї инше що... догадалась?

Бабуся кивнула головою й вийшла з хати.

— І яка-ж ти гарна людина, прямо ї сказати не

вмію! — гомонів він, обіймаючи мене та садовлючи на широкій дубовій лавці. Тепер другого такого чоловіка й з ліхтарем не знайдеш: дав слово й додержав його! Далебі не знайдеш такого другого!

Я мовчали стискав йому руку та хитав головою. Попки ми любязно отак балакали, на столі зашумів самовар. Чепурна бабуся перетирала шклянки, а господар, покинувши мене, уважив одтикати пляшку, на котрій на етикеті красувалися готицькі літери, з яких складалося слово: «коњякъ».

— Шкода, що ти не застав тут стрілкового батальону, — говорив він, становлячи на стіл одіткнуту пляшку: — на тім тижні тілько виступив, а що за вдані хлопці! Здебільшого Шведи. Диво, які люди: виховані, освічені. А вже погуляти чи «угла загнути», так прямо тобі сущі гусари; найпаче поручик Штрем — прямо геніальна голова!

Поки він вихвалив поручика Штрема і його товарішів, бабуся поналивала у шклянки чай, а ми присіли до столу. Випивши по стакану, Виктор Олександрович повернувся до мене та й каже:

— Розкажи-ж мені про свою мандрівку; ти-ж чоловік примітливий; гадаю: багато чого цікавого спостеріг?

— Найцікавіше, — кажу, — за всю свою мандрівку — корчма ваша біля Есмані, а корчмар ваш посеред і поготів.

— Ба! Це Омелько Туман! Так ви з ним познайомилися?

— Я його почував, ще й на віру.

— Це-ж як на віру!

Я йому розвів історію своїх фінансів.

— Погано! — промовив він невважно, а далі, трохи помовчавши, й каже:

— А знаєте, отої старий інвалід Омелько Туман — людина цікава, та ще й оригінал чисто української вдачі.

Він не росказував від як вони через Паризія

— Про Паризія

— Як же це та

Я залевнив його

— І певно він з

— Таки так.

— Бач, як я знаю посередника. Знай же криється найвеличній жінка, що він жартував зі мною, як і годуванка з самого якожу цієї історії. Речанець моєму батькові серці й росказувати краще подарую я та кійного батька: там вечка вигадки, — сидів надруковати, та потім Брамбеус захоче назові її пікченою вигадкою. А ти її хоч щоб я був з-боку. мене десь схована, та тати бабуся: вона в місці бачив? — додав він,

— Бачив, — казав

— А що, правда

— Суща красуня але на мужичку селася

— На мужичку! мужичку скидається і сильно дивлючись на значному чоловікові, жінкою, га?

а садовлючи на такоого чоловіка додержав його!

ав головою. Поташувів самоніки, а господар, у, на котрій на них складалося

ового батальону, скнуту пляшку: вдані хлопці! ховані, освічені. прямо тобі сущі рамо геніяльна

ма і його товарій, а ми присіли Олександрович

вку; ти-ж чоловікого спостеріг? свою мандрівку ван посерор і з ним познайо-

нсів.
о, а далі, трохи
елько Туман —
райської вдачі.

Він не росказував вам, як він спізнавсь з Вліхером або як вони через Париж промарширували?

— Про Париж казав, а про Бліхера — ні.
— Як же це так? Мабуть жінка перебила?
Я запевнив його догадку.
— І левно він звав її капитаншо?

— Таки так.

— Бач, я знаю свого орендаря, чи, як ти кажеш, посесора. Знай же ти, що під оцією грубію корою криється найвеличніша, найблагородніша душа. Його жінка, що він жартома зове капитаншо, — це його годовника з самого малечку. Нехай гуляючи я вам роскажу цю історію. Він однотасний служака й однополочанець моєму батькові: так мій покійник без утіхи на серці й росказувати про його пригоди не міг. А найкраще подарую я тобі рукопис, написаний словами покійного батька: там ти не знайдеш ніже єдиного словечка вигадки, — сама гола правда. Я її думав було надруковати, та потім роздумав: ще який-небудь барон Брамбес захоче на мені язик гостріти, або прямо назове її нікчемною вигадкою, а для мене це гірше гострого ножа. А ти її хоч і друкуй, тільки за своїм іменням, щоб я був з-боку. Я її тобі завтра й знайду; вона в мене десь схована, та й сам не згадаю, — де. Треба спитати бабусі: вона в мене всьому хазяйка. А дочку його бачив? — додав він, усміхаючись.

— Бачив, — кажу.

— А що, правда, красуня?

— Суща красуня та хоч і вдягнена по селянськи, але на мужичку селянку не схожа.

— На мужичку! Гм... вона на царівну, а не на мужичку скидається! А як ти гадаєш, — додав він, пильно дивлючись мені в вічі: — чи можна такому значному чоловікові, як я, наприклад, назвати її свою жінкою, га?

— Чому-ж ні, коли вона її справді така хороша в усьому, як з виду.

— Така, справді така в усьому! — відповів він з захватом: — Моє серце радіє, що я надібачаю одну людину з однаковими думками, як і мої, — що до справжнього ні від кого незалежного семінагого життя, а то самі прилики та прилики. Все життя стоїть на обопільнім обурюванні, це-б-то приликах! — додав він, дошикаючи чай.

— Одно тілько здалось мені чудним... — кажу я.
— А що саме?

— Та те, що вона для корчми дуже вже невинна; наприклад: вона аж до сьогоднішнього дня не знала, що є на світі «гармонія»; суща дикарка!

— Отсе то власне мені їй до вподоби! Яким чином вона сьогодні знайшла таке велике відкриття? Чи не ви тому запомогли?

— Еге, я! Я їй подарував гармонію.

Гостинний хазяїн глянув на мене зпід лоба та й промовив, покручуєчи вуса:

— Носить же вас чорт з вашими гармоніями! Тільки добрих людей з пуття збиваєте! Ну, скажи, будь ласкав, чи то-ж їй, такій принцесі, пристала твоя дурна гармонія? Вона-ж її зbezобразить; це-ж однаково, як би огриду орловську бабу посадити за Ліхтенштадівські клави-корди! Сьогодні-ж одбера її спалю! — Бабусю! — гукнув він. Вишла бабуся.

— Пощіліть Максима в корчму, нехай він принесе мені музичку. Або ні, не треба! Я сам поїду!

Хазяїн хутко надів шапку й озвався, виходячи з хати:

— Бабусю! Знайди та дай їм синій папір; знаєш, — той, що я недавно читав Іллі Карповичу?

— Добре, пам'ятаю, — відповіла бабуся: — Гаразд, що ви сказали, а то я вже хотіла його сьогодні повернути в хазяйство.

— I добре-б зробила повернути в удаочись до мене й рима.

Мені стало так думал було кликнуті цю, та передумав, в рушити. По волі чи Амфітріонови за його вихватку, а себе вивіпляється нам ще й від ко зза служби, а там та навіть і без усяким великодушним д на столі передо мною панеру, звязаний на ма стала мовчки пра я цигара (за тих часів верток, розгорнув його не дозволяючи собі горизонтального положення та не заснути сторінкою його скро

Взявся я читати.

або ві

Подарувавши Еврвало до господи. За піхотин подк №... стер на всі руки. На збувсь на Німкен т материне благословене ніжком-тишком склад

— І добре-б зробила! Віддай же тепер їм, коли не встигла повернути в діло. Прощайте, — промовив він, удачішись до мене її виходачи, добре грюкнувши дверима.

Мені стало так ніяково, наче соромно, що я вже думав було кликнути Єрмола, щоб лаштував «колісницю», та передумав, власне через те, що ці з чим було рушити. По волі чи по неволі мусів я вибачити своєму Амфітріонові за його оригінальну та сутто хуторянську вихватку, а себе виводив тим, що в житті частенько трапляється нам ще й не такі пригоди вибачати, і не тільки з-за служби, а так, як кажуть: з-за крутых обставин та навіть і без усяких обставин. Доки я віддавався таким великодушним думкам, бабуся принесла й поклала на столі передо мною товстенький таки суворток синього паперу, звязаний навхрест рожевою стяжечкою, а сама стала мовчи прибирати посуду зо столу. Запалив я сигару (за тих часів я ще цигари палив), розвязав суворток, розгорнув його, сів біля столу на лаві, умисно не дозволяючи собі пілажного комфорту, це-б то просто горизонтального положення, щоб не вчинити неввічливості та не заснути на авторових очах за першою ж сторінкою його скромного твору.

Взявся я читати. Назва була така:

КАПІТАНІША,
або високодушний салдат.
Оповідання очевидця.

Подарувавши Європі спокій, наше військо марширувало до господи. За гуртом марширував і наш завзятий піхотний полк №... Полковий наш адютант був майстер на всі руки. Наприклад: наш брат-простота всього збувся на Нім'єнь та Францужанок, другий з опалу і материне благословлення по боку торохнув, а він собі нишком-тишком складав копійчину за копійчиною та зби-

рав всяку дрібничку, а та дрібничка все була не що інше, як рідкості: золото та діамант і більш нічого! Між іншими рідкостями вивіз він до дому й жокея, чи як він ще його звав, пажа, Француза.

Ну, чи жокей чи паж, це все однаково, а тільки діло в тім, що отсей паж був хлопець дивної краси й соромливий, як найбеззазнайша дівчинка. Він звав його, — гаразд не скажу, — Альфредом чи Альбертом, а полкові музики, це вже знаю добре, звали його Володьком, а за музиками, признається, й наш брат, це б-то хто при «офіції», теж за Володька його вважали: бачте, своє рідне якось до сердця близче, та ще як не будеш годів зо два, зо три у рідніх краї. Повірте, як увійшли в російські граници, так перший заїздний двір, хоч який він не залишився, а здався мені кращим усякого французького готелю. Звісно, все отсе забобони, але як для кого, а для мене отси сами забобони мають якусь свою привабливість. Жив наш ад'ютант, як і взагалі живуть скуняги, під запорами. Товариші одвідували його хиба що як справа, та й то яка важна дуже: тим то його хатне життя мало кому було відоме. Про те чутка ходила, що він вкупі з Володьком і чай пе й вечеряс (обіда він що-дни в полкового командиря); але то ще покищо була тілько чутка. Один одних чоловік, що одвідував що дnia ад'ютантову квартиру, був барабаний староста. Ходив він до його не так по обовязку, як за-для Володька.

Барабаний староста був природний наш брат-Українець і оригінал такий, що другогó такого мені й стрівати не треплялося. Забрав він собі в голову, що краще його не тілько на ввесі полк, а й на ввесі корпус нікто не знає ні французької, ні німецької мови; а коли було спітканий його, чи є яка різниця між французькою й німецькою мовою, то так навсправджені й одкаже:

— Малності! Коли хто добро знає французьку мову, то може балакати й по німецькому.

Так отсей чудак і взявся у поході навчити Володька

московській мові, а нині, що ніколи й бістояв староста шістдесятка, це йому мало що іншему він і застався був учитись у його жим на того Англія пригоди. Заманулось ковському; от він, поселився на літо в той до зімні навчичеській мові. Пін і нині Вертається зімною Альбіоні і пустив як талк, і покотилася з кого ефекту він же бідолашній, та й нині та вже потім йому

З Французиом тись, що й з чудни ось що: За похід Франца мовчазну барабаня, як тілько дитина до діються на світі: наче (так його прозвали) всім був людина не сердця вітрогонному. Прямо, як рідний. Після нас до нашої біди, ші брати ці німі натякають зові тек його англійським симпатія до людянини ронної до всякого ми всі схибли, а Француз

Волода, той Француз трохи навіть нелюдні

була це що інше, що нічого! Між й жокея, чи якovo, а тілько ділої краси й соромн звав його, — ертом, а полкові Володьком, а за го хто при «офі- ачте, свое рідне еш годів зо два,шли в російські який він не за- о французького як для кого, а ся свою приваб- лі живуть ску- и його хиба що то його хатн чутка ходила, керяє (обідав він ще покиць була ю одвідував що староста. Хо- да-для Володька. наш брат-Украї- ого мені й стрі- дову, що краще ся корпус ніхто ви; а коли будо- одкаже: французьку мо- вичти Володька

московській мові, а він її стілько знав, як наш хуторянин, що ніколи й бороди московської не бачив. Хоч і стояв староста шість років у Владимирській губернії, та не йому мало що помогло: таким таки чистим Українцем він і зостався. Коли-б Володько справді надумав був учитись у його московській мові, то став би похожим на того Англичанина, з котрим сталася ось яка пригода. Заманулося йому навчитись балакати по московському; от він, щоб досягти скорійше своєї мети, поселився на літо в селі та й з'єднався з попом, щоб той до зімі навчив його справжній, ґрунтовній московській мові. Піп і навчив його по нашему церковному. Вертається зімію Англичанин до столиці та в моднім сальоні і пустив якесь bon mot по церковному. Пані так, і покотилася з різоту. Він так і стерявся. Не такого ефекту він ждав від свого bon mot. Засоромився, бідолашний, та й ніяк не второпас, що-б воно значило; та вже потім йому з'исували.

З Французом Володьком могло було так само статись, що й з чудним Британцем. Та сталося не те, а ось що: За похід Французик, не вважаючи на похмуру та мовчазну барабанщикову вдачу, та звик до його, як тілько дитина до матері може звикнути. Чудні речі діються на світі: наприклад Туман, барабаний староста (так його прозивали, так і ми його будемо звати), зовсім був людина не французької вдачі, а припав же до серця вітрогоному Французу, та ще й як припав! Примо, як рідний. Щось є тамтися, невідоме, що навертає нас до нашої біди, що з нами буде; та ми не в силі розвірати ці німі натякання, тим то й страждемо. Французові теж його ангелом заступником пораня була ота симпатія до людини пріbstої, грубої, — здавалось, стороною до всякого вищого почуття, а сталося так, що ми всі схібили, а Француз угадав.

Волода, той Французик, був, кажу, хлопець тихий, трохи навіть нелюдимий з усіма, окрім Тумана, а з ним

він витворяв такі штуки, як, — може доводилося вам бачити, — як мале котеня пустув з старим котом. Котеня що-б не встроїло, то старий тілько жмуриться. То так і Туман: що не витворяє з ним Володя, а він тілько дивиться на його та всміхається; хіба вже дуже надокучить він йому своїм пустуванням, або прямо не дас спочинти після ротної муштри та покурити по волі люльки, так одвернеться та й промовить: «щоб ти йому оприглось!» Та, ще й не доказавши негарного слова, зупиниться, перехреститься та й скаже: «Господи! Прости мене, грішного; воно сирота та ще й на чужині, а я його лаю». I хоч як-би не був наломлений, встане, піде, роздобуде де-небудь сиру та іншого там, та й дай ліпіти вареники своєму Володьоні, щоб хоч цим трохи загладити перед ним свою вину. Ад'ютант, хоч, — видно було, — й не потурав, але нишком рад будеш обопільній пріязністи, та інак і бути не могло, бо Володько — що ще? — слизе дитина та ще й між чужими людьми, — чи довго розпонадиться? В такі роки все прилипа однаково, і гарне й погане, а що від Тумана паж не навчиться нічого лихого, в тому був він певний, бо Тумана цілий полк вважав за найретельнішу й найчеснішу людину; а що він похмурий, то то нічого: другий і признано дивиться, та вкусить, як гісна.

Повернувшись до свого любого «отечества», стали ми на зимні кватири. Володько став нудьгувати та й з виду якось чудно змінився, а що ще чудніше було, так те, що він ніколи не скідав свого широкого плаща, так і спав у йому. I не гравсь ніколи як те котеня, з своїм похмурим другом, а впаде йому на груди та так і заліться слезами. Туман уже всяко його пестив і веселити пильнував, та мало чого тим досягав. Ми спершу гадали, що це просто туга за рідним красм і згодом вона минеться; отже наречті сталося не так. Ад'ютант поїхав до родичів, а Володькови найняв у місточку у жида кватири та й заставив його на догляд барабан-

ному старості. На чому-б хлонця з собою пропівся. Пояла чу, більш ні-на-що.

Не знаю, чому, а найпаче мене. Є симпатичне! Як заспоказувався й на вінчального разу, як побачив Туман казав мені почав казати, що мені зайти провідати рідний його Париж ви робитимете з думени, офіцерови, та цуза та ще до лакедема чого урядника, найприятніше витаманити на першій боймось, що отса разить дітей наших, людина проста, нечестива, прямістю та некоректністю й очей не зважає, хильно, що краще-б в нас пристойністю минів: той, хоч здихнеш, щоб ні за-віщо не було про цю тему цілі тижнини, бо нового відчено, що великі твої ками такими-ж. Це стів; то, щоб не поспішити, краще вернуся до с

Минуло місяців
Вільзького короля чи і
ш. т. IV.

доводилося вам
м котом. Котеня
уртися. То так
и, а він тілько
вже дуже на-
бо прямо не дас
ти по волі люль-
ка щоб ти йому
загарного слова,
«Господи! Про-
й на чужині, а
млений, встане,
ро там, та й да-
шь, щоб хоч цим
Ад'ютант, хоч,
шком рад був іх
е могло, бо Во-
ї між чужими
В такі роки все
що від Тумана
був він певний,
ельйшу й най-
то то нічого:
як гісна.

ства, стали ми
чувати та й з
чудніше було,
ирокого плаща,
як те котеня,
на груди та так
його лестив і
сигав. Ми спер-
ним краєм і зго-
ть не так. Ад'ю-
ніяв у місточку
догляд барабан-

ному старості. На це ми теж і дивуватись не встигали:
чому-б хлопця з собою не взяти? все-б же воно хоч трохи
прозвіялося. Пожали ми це на погану ад'ютантову вда-
чу, більш ні-на-що.

Не знаю, чому, а Француженя те всіх нас цікавило,
а найпаче мене. Було в йому таке щось привабне та
симпатичне! Як зостався він без свого патрона та не
показувався й на вулицю, то я мов що втратив, і кож-
нього разу, я побачу Тумана, питати про Французя. Спер-
шу Туман казав мені, що Володю нудиться, а далі вже
почав казати, що Володю нездужав. Нераз хотілося
мені зйті провідати Володю, та побалакати з ним про
рідний його Париж: може-б йому полегшало. Так що ж
ви робитимете з дурною фанаберією! Ях таки, бачте,
мені, офіцерови, та йти з візитою до якогось там Фран-
цузя та ще до лакея. Ох, виховання! До нікчемного
ледачого урядника ми на вулиці шанкуємося приязно,
найприятніше витасмо у себе в хаті, подасмо стільци
і садовимо на першому місці, на покуті, за столом, і не
боїмось, що отся отруйлива тварюшка своїм диханням за-
разить дітей наших, а зустрінеться з нами на вулиці
людина проста, нечиновна, що може нам таки-ж своєю
примістю та некористністю робила послуги, то ми на
його й очей не зведемо, а коли й зведемо, то так при-
хильно, що краще-б і не зводили були. Отсе, бац, зветься
в нас пристойністю! Погань та й годі! Ми гірше бра-
минів: той, хоч здихатиме, то в парії води не попросить,
щоб ні за-віщо не бути йому вдячним, а ми!... Правда,
на цю тему цілі томи написано, то чи не краче це
кинути, бо нового нічого і не скажу; та й нераз помі-
ченю, що великі теоретики не завжди бувають і практи-
ками такими-ж. Це я кажу про філантропів та моралі-
стів; то, щоб не попасті й самому до того гурту, так
краче вернуся до свого Французя Володі.

Минуло місяців зо два після ад'ютантового від'їзу.
Близького кого чи приятеля в полку не мав він нікого,

тим то ми про його ніяких звісток не мали. Кватирував я в купі з нашим штаб-лікарем. От якось увечері сидимо ми собі вдвох, читаємо якусь французьку книжку, — не згадаю, яку власне, — аж деничик і каже, що барабаний староста просить дозволу ввійти.

— Поклич, — кажу.

Туманувийшов, блідий та переляканий.

— Що скажеш, Тумане? — питую.

— До їх високоблагородія.

— Що ж тобі треба? — питас лікар.

— Володько вмірає, ваше високоблагородіє! Поратуйте! Тілько то не Володько, ваше високоблагородіє, а жінка.

— Як це жінка?! — питаемо в один голос.

— Та так, жінка; а тепер мучитсья... подоги у неї.

Лікар хутенько одягся й пішов слідом за Туманом. Довго він не вертався, чи то може мені так здалось, бо я його нетерпливе ждав; нарешті прийшов.

— А що? — питую його.

— Нічого, ослобонилася; дитина здорована, житиме, а вона, сердешна, дуже постраждала, навряд викрепить.

Вранці: прийшов Туман і оповістив нас, що скоро після того, як піші їх високоблагородію, вони вмерла.

Оповістили полкового командира. Він звелів другого дня її поховати та й забути про цю річ. Дитину хотіла була взяти вигодубати, полковнице до себе, та Туман не віддав.

— Я дам одвіт за сю дитину перед Богом, бо мати вмірала, руку мені цілуvalа та на дитину все вказувала, це-б'то прохала, щоб не кинув її дитини, то я й повинен його не кидати, — казав він. Так і зробив. Того-ж дня з фактором вишукав мамку, дитину до неї віддав і гроші заплатив.

Цікаво було нам довідатись, що за людина була по-кійниця, та не довідалися нічого: ніяких документів у

ней не знайшлось. Печізжа, або прямо суборзнає.

Думається мені, що познакомити вас з моїм пізно, аніж ніколи, ка-

Року 1809 нашого трохи в Бессарабії, а там був. Я тоді тільки шляхетським, кадетським зараз і одіслали в... Прибув я до полку, встигнувшись пропоручиком мені учити ців; між ними був і Ту-

Навряд щоб найкоротше стілько бійки, як все-ж не поступало на далася паробкові науками, нічого й не було, про тих, здоровий, «без усилія», капраль, тілько з норовом не знали ладу, як повоювали земляками. Тоді Вікторія «пам'ятні книжки для надруковано дуже придатна. Н... З Турками склали нашому полкові зведеніся. Так ми ото даром і Рота наша йшла в купі з полковою музикою. Під крутим похідом з барабанами, «хакъ» вивіляти потайні мисте? — Ще не дійшли наш Туман чи, як його «зорю» на барабані, та заздрил. Ротний командир

али. Кватору-
якось у вечері
ангузьку книж-
чик і каже, що
ійти.

ий.

городі! Пора-
коблагородіс, а

і голос.
подоги у неї.
ом за Туманом.
т так здалось,
шов.

ова, житиме, а
од викрепить.
нас, що скоро
вона вмерла.
ін звелів дру-
о річ. Дитину
ци до себе, та

Богом, бо мати
все вказувала,
то я й повинен
робив. Того ж
до неї віддав і

одина була по-
документів у

неї не знайшлося. Певно або яка небудь актриса пере-
їзжа, або прямо субретка з модної крамниці, — Бог її
знає.

Думається мені, що тепер ще не зовсім пізно близче
познакомити вас з моїм недотепним геросм, бо краще
пізно, аніж ніколи, каже мудра приказка.

Року 1809 нашого запасного війська кватирувало
трохи в Бесарабії, а трохи в Херсонщині, і наш полк
там був. Я тоді тільки що скінчив науковий курс в
шляхетськім, кадетськім корпусі. Мене обмундировали,
та зарах і одіслали в армію це-б-то в запасне військо.
Прибув я до полку, вступив у роту, ротний командир і
приноручив мені учити до фронту з півсотні новобран-
ців; між ними був і Туман.

Навряд, щоб найнововистійша циганська щакапа при-
йняла стілько бійки, як отсей бідолашний некрут, а діло
все-ж не поступало наперед, ані на крок единий: не
далася паробкові наука. Минуло півроку, а йому як
нічого й не було, про те з себе був він молодий, показ-
ний, здоровий, «без усякого качества», як каже було
капраль, тілько з норовом. А казати правду, то ми самі
не знали ладу, як поводитись з некрутами, тим паче з
моїми земляками. Тоді Владиславлев ще не видавав своєї
«памятній книжки для штабъ и оберъ-офицеровъ», де
надруковано дуже придатно до цього діла науку док-
тора Н... З Турками скоро було умовлено замирення, то
нашому полкові звелено було вирушити в середину Рос-
сії. Так ми ото даром і потрошили хворост на Тумані.
Рота наша йшла в купі з полковим штабом, значить —
з полковою музикою. Познайомився наш недобитий не-
крут походом з барабанщиком, той і давай йому на «днев-
кахъ» виявляти потайність своєї штуки. Щож ви ду-
маєте? — Ще не дійшли ми до призначеної місця, як
наш Туман чи, як його звали москалі, медвідь, бив уже
«зорю» на барабані, та так лепсько, що й сам учитель
заздрив. Ротний командир побачив, що медвідь уже не

вкінець безглуздий, і дав на його волю стати форменным барабанщиком. Туман радо згодився і так палко та, скажати, з утиглістю віддався улюбленийій своїй штуці, що як убили нашого барабанного старосту під Бородіним, так він заступив його місце. Вачте, яка сила призвання! Уторопали-б ми отсе його призвання ще з початку, то й не пропав би віз хворосту.

Що було далі по службі і в житті власнім мого героя, то не варто того, щоб про його писати, хиба тілько розказати про те, як він, коли йнати віри його словам, спізнався з Бліхером, як Бліхер по німецькому запросив його на чарку «шнаапс», а Туман, — по німецькому же, — за «шнаапс» подикував, а попрохав у «його превосходительства» шклянку «вайпн», вже-ж Бліхер не відмовив. Беручи на увагу вдачу знаменитого полководця, усе те могло статись отак от, як розказав Туман, але, коли я не був свідком цього випадку, то й не ручуся за правдивість цього вчинку.

Святі це часи були для нашого брата-воїка! Як поставлять було полк на «зімівлю по кватирах, то там він і розкорениться: зім з десять з місця не рушить. До того ще наша братія і пережениться на половину, та що кажу — на половину: всі переженяться, коли тілько дівчат в околиці буде в достатку. Е, тоді дівчата не засиджувались так, як оттегер. Тепер що? — Полк, як кажуть, не встигне й місця нагріти, дивись: уже й потурили на другий край Россії! Як же тут женитися! Дав би Бог хоч познайомитися як небудь! Салдат тоді прямо рахував: інший меткий парень так було обожиняється з господарями, що прямо стane сімнином, коли не ще чим більше. Тілько одно, що було дуже не до вподоби нашим салдатикам, так це форма, це-б-то одяга військова. І справді страшно було дивитися, як його, сердешного, вбирають у справжню бойову амуніцію: одягають двоє третього, а як одягнуть та постановлять на ноги, то вже й стій, а коли, — не приведи, Боже,

— спіткнувся та впа не зведешся, знов та поставили. А до всьошинелі. Це така халний, не знат, що з самому оборонитись нити. Тепер росийсько прямо китайський бо обезображене, та й це небудь краще.

Хто про що, а с ввязався за «крам» та Ось я вони було:

Звичасм того час тих самих кватирах Туман звав свою годину I що то за перехородітською красою. От другої такої чарівної таке спокійне, тихе, Тілько часом і дзвоно з своїм татом (це зон боку) й Туман похмур кучеряву Варочку, під всеміхнутих ласкавий чин його, як він сиди на колінах свою Варока вала мені прегарну гвардія в кольчугі з передо його скубе за вуса, Чисто, як Туман з св

А як правду мовити, Взявши дитину в діло тим, що кинув ли не був спржнім пана не одставав. Покину

ко стати форменным
так палко та, скажі
її своїй штуці, що
сту під Бородином,
яка сила призвана
дня ще з початку,

власнім моого героя,
исати, хиба тільки
і віри його словам,
німецькому запро-
, — по німецькому-
ль у його превосхо-
Бліхер не відмовив.
полководця, усе те
Туман, але, коли я
е ручуся за правди-

рата-воїка! Як по-
затирах, та там він
ци не рушить. До
на половину, та
натись, коли тілько
тоді дівчата не за-
шо? — Полк, як
дивись: уже й по-
же тут женитись!
небудь! Салдат то-
чень так було обжи-
не сімнином, коли
було дуже не до
форма, це-б-то одежда
дивитися, як його,
зову амуніцію: одя-
ть та постановлять
не приведи, Боже,

— спіткнувся та впав, то так уже й лежи, сам, звісно, не зведешся, знов треба двох чоловіка, щоб на ноги поставили. А до всього того додайте ще з білого сукна шинелі. Це така халепа була москалеві, що він, сердешний, не зінав, що з нею й робити: замісць того, щоб самому обронитись нею від негода, він мусів її боро-
нити. Тепер російський салдат, що до обмундіровання, прямо китайський бодгіхан. Мундір тільки трохи його обезображен, та й цю хібу згодом перемінять на що-
небудь, краще.

Хто про що, а салдат про «амуничку», то так і є:
взявся за «крам» та «кутаси», а про головну річ і забув.
Ось як воно було:

Звичаєм того часу прозімував наш полк на одних
тих самих кватирах більш восьми зим. Варочки (так
Туман звав свою годованку) росла не дніми, а годинами.
І що то за перехораща була дитина! Прямо окраса між
дітською красою. От уже пятої десятка калантая, а
другої такої чарівної дитини не бачив. Та ще до того
тає спокійне, тихе, — ну справжній янгол з неба.
Тільки часом і дозволяло воно собі дітські жарти, що
з своїм татом (це вона та Тумана кликала), та з самого
боку й Туман похмурий так усміхався, голубичи свою
кучеряву Варочку, що й найдобрійша мати не зможе
всміхнутися ласкавіше до своєї дитини. Часто було ба-
чиши його, як він сидить на призібі під хатою та голубить
на колінах свою Варочку. Отся картина завжди нагаду-
вала мені прегарну гравюру, що виявляла вусатого ли-
царя в кольчузі з перехорошою дитиною на руках: во-
но його скубе за вуса, а він ласкаю всміхається до його.
Чисто, як Туман з свою Варочкою. Щасливий Туман!
А як правду мовити, то він і заробив собі того щастя.

Взявши дитину на своє піклування, він розпочав
ділотим, що кинув ляльку й горілку. Хоч він і ніколи
не був спржнім паницею, а при нагоді од добрих людей
не одставав. Покинувши оті втіхи, єдине можливі сал-

датові, все-ж він трохи зберіг що Варочці. Простою чорною роботою в жидівськім містечку не багато чого заробиш, — треба було думати про яке небудь ремесльво. От він, добре поміркувавши, узяўся шевцювати. Шевцюс він рік, шевцюс два, а на третьїй і несе мені показати чоботи опойкові власної роботи, та ще чи не чоботи! Як вам сказати?... Хоч і столичному майстріві, то вдарять у ніс. Я таки не повірив у його тяму, звелів йому на себе сшити чоботи. Він і пошив. Як подивився я: вони ще країці, а на нозі — прямо як виліти! Я похвалив його товариша. Туман узяўся до роботи циро. Не минуло й року, як він уже на всіх офіцерів у полку шив, та й самому вже бригадирови, що все ще красувався в парижських чоботях та вже думав заказувати в Варшаві. Так от який майстер вийшов з вайлуватого та придурукуватого, як про його думали, Тумана. Річ певна, що в нашого чоловіка рідко трапляється вкупі дві добродіті: майстерство та тверезість, а все ж трапляється, що і довів вам Туман. За те і жив він так, що й офіцерові другому дай, Боже, так жити. Кватира в нього країце офіцерської (він наймав у дворяніна окрему хатку в садку, не згадаю що платив). За няньку взяла ченурну бабусю, теж трохи не дворянку. Собі він забороняв тілько горілку та лольку. А вже про Варочку нічого й казати: було вибіжить тобі на вулицю наче лялька та розмальована, куди тобі шляхетські діти перед нею! Мурзенітка якісь! А сам Туман так тілько й показувався, що на муштру, а то сидить день і Ніч над своїм чобіттям та пісень співає.

Трудяща людина, як на мене, найщасливівіша в світі, а найпаче коли його праця йде на таку високу, таку благородну мету, як у цього простого та неписьменного чоловіка.

І тепер і завжди завидуватиму тобі, щасливий, благородний трудовнику!

Бабуся, нянька Вароччина, між іншими добродіте-

лами була ще й п...
що я й гадаю, що
і коли Варочці пі
разд не зазнаю, зі
кала, ще й гаркав
забівости, — стара
грамоти. Туманові
татиме, та ще й
вольнення тим, що
пив бумагу якого
її салянці, та до то
рували Й. Стара бу
вала. Туман зразу
мота? Яка вона
тину, сказав, що в
рукю, й мовив: »
хоч Богу помолити
покладав великої р
пузьюкою, то однак
грамотою: все одні
було незадовго пер
ного містечка, — і
дивилось: під хато
ристім мундірі і з
ко що вернувся з м
просить у нього б
вона битки та як
барабанщик. Прям
пентук», що торішні
виставляли. Так т
здастися, ні один м
симфонії Бетховені
на свою Варочку.

Нагадало отец
личину та мабуть ч
намальовано лицаря

Варочці. Простою
ку не багато чого
так небудь ремесло.
шевціврати. Шев-
ці несе мені показа-
та ще я че не чо-
лічному майстрі,
у його тіму, звелів-
шив. Як подивив-
ся я виліт! Я
до роботи широ-
ко офіцерів у полку
що все ще красу-
тумав заказувати в
зов з вайльуватого
али, Тумана. Річ
трапляється вкупі
сть, а всеж трапля-
ї жив він так, що
жити. Кватира в
у дворянині окре-
тив). За няньку
ворянку. Собі він
важе про Варочку
на вулицю наче
лахетські діти пе-
туман так тілько й
тіть день і ніч над
асливійша в світі,
аку високу, таку
та неписьменного
щасливий, благо-
нішими добродіте-

лями була ще й писменна, звісно по-польському, через
що я й гадаю, що вона мусіла бути шляхетського роду,
і коли Варочці пішов уже п'ятий чи шостий рік, — га-
разд не зазнаю, знаю тільки, що вона вже гарно бала-
кала, ще й гаркавила трохи, що додавало її вимові при-
вабності, — стара взялась під вільну годину навчати її
грамоти. Туманові вподобалось, що його Варочка чи-
татиме, та ще й по-польському. Виявив він свое вдо-
волнення тим, що на першому міському ярмарку куп-
ив бумажну якогось темного коліру хустку, кожужинку
ї сапянці, та до того ще й півкарбованця грошей пода-
рував їй. Стара була незвичайно рада й без краю дяку-
вала. Туман зразу було подумав: навіщо Варочці гра-
мота? Яка вона панночка? Але, подивившись на дитину,
сказав, що вона й справді панночка, та, махнувши
руккою, й мовив: «Нехай собі учиться, умітиме до ладу
хоч Богу помолитися». А коли він, простосердий, не
покладав великої різниці між мовами німецькою й фран-
цузькою, то однаково й між польською та російською
грамотою: все одно, аби читала! Раз якось, — це вже
було незадовго перед тим, як нам рушати з благословен-
ного містечка, — іду я вулицею повз Туманову кватиру,
дивлюсь: під хатою на призбі сидить Туман в своїм пе-
ристім мундірі і з барабаном між колінами (мабуть тіль-
ко що вернувся з муштри), поперед його стоїть Варочка і
просить у нього битки до барабану. Він дав їй. Ваяла
вона битки та як утне похід, так все одно, немов сам
барабанщик. Прямо я здивувався, суща та »Сорка регі-
ментик«, що торішнього літа польські актори в Ромні
виставляли. Так треба ж було бачити самого Тумана:
здастися, ні один музика з таким коханням не слухав
симфонії Бетховена, з яким він слухав та видивлявся
на свою Варочку.

Нагадало отсє мені другий естамп, однаковий на ве-
личину та мабуть чи й не майстра того самого, на котрім
намальовано рицара, теж у кольчузі: він учить хлоща

бити в барабан. Перемінити тілько одіж, і стане така сама картина.

Минуло вже вісім років, як нашому полкові звелено було рушати смоленським шляхом. Туман немов вгадував катастрофи: придбав собі коня й воза. І коли звелено було рушати в похід, то наша братія предорого платила за поганеньку шкапинку, та й то трудно було добути, а Туман тілько всміхався, дивлячись на задиханих факторів та на наші збори. Сяк-так зібрались ми, і «одного ранку полковий штаб і моя рота вийшли з благодатнього містечка. Гучні були проводи! Та й як їм було не бути гучними? — Простоявши стілько часу на однім місці, з салдатів багато дехто понаживали не тільки коханок, а й діток... Ну, та ця картина мені не до смаку, то я й не описуватиму вам ні слів, ні ридань, ні несамовитого обімання, скажу тілько, що перший перевід наш тягся цілій день, і половина мосії бравої роти почувала в дорозі.

Шли ми тим самим шляхом, яким недавно пролетів з усіма своїми жахами гений війни. По повітових містах, а найтаче в Борисові та Краснім, сліди після війни було ще знати, а по селах — як нічого й не було, тільки й знаку, що по селянських лазнях замість каміння були бомби з чаунуною. Тілько в Смоленському ще цілі вулиці були в руйні, але собор уже оновлювався.

В Смоленському полк наш сккупився та після інспекторського огляду й розпустили нас на зимові квартири. Я командував grenaderського ротою, тим то вкупі з полковим штабом і зостався в Смоленському, а інші роти стали в околиці по селах. Туман з своєю Варочкою теж зостався в Смоленському.

Не вважаючи на те, що пів міста стало руїною, на зиму позійшлося багато панства до міста, і ми на руїнах стародавнього Смоленська весело й гучно перезимували. Матусі, мабуть звернувшись увагу на полкове бурлацтво, понавозили панночок, таких гарнесеньких!... Та ба!

Сватати їх нікому було Грішна людина: пристать в узи Гіменея, зими йому тілько що важить у такі роки, я по собі знає, а я янголом несвіцьким, мав, погадав та й має мета моїх вітхань взтирем Енгельгардтом, границю, а вона за дні почув таку цікаву новину.

Квартиру в зруйнованому поталанило мені добре, в їй була зайва, то я він, як чоловік тверезного хазяйства: і Вікторко без мене віданткою була в мене то Варочка за зиму грамоті, та й мого Вікторка постом він уже добре і ранком і ввечері, чи й вечірні молитви. Шкіці, слухаючи, як Важких він, темна людина, найпаче як вона було і та як дочитав до «Сердца» так ударить поклін ді голову свою розумну знала нужди в череві, пас зайвих пар з цілістю було Туман, а мій Вікторко вих чобітках. Було сі так часто чоботи Йому родіс, так я й міняю.

ж, і стане така
му полкові зві-
ї. Туман немов
ї воза. І коли
ратія предорого
то трудно було
чись на задиха-
к зібрались ми,
а вийшли з бла-
г! Та ї як їм
стілько часу на
живали не тиль-
ки мені не до-
в, ні ридань, ні
що перший пе-
сю бравої роти

дално пролетів
вітрових містах,
ди після війни
ї не було, тіль-
кість каміння
ському ще цілі
лівася.
та після ін-
на зимові ква-
ти, тим то вкуні
ському, а інші
з свою Вароч-

ало руйною, на
ї ми на руїнах
перезимували.
зове бурлацтво,
х!... Та ба!

Сватати їх нікому було: уся наша молодіж поженилася.
Грізна людина: признаюсь, мене ї самого надило вско-
чить в узи Гіменея, але Викторка шкода було. Тієї
зими йому тілько що пішов четвертий годинок, а чого
важить у такі роки для дитини ї найкраща мачуха, то
я по собі знає, а як наважеться сатана, що здастися
янголом несвіцьким, тоді що робитимеш? Так я поду-
мав, погадав та ї махнув рукою... Потім все чув, що
мета моїх зіткнень виявляла щелоб з якимсь безносим бага-
тирем Енгельгардтом, та через рік він подався за одну
границю, а вона за другу. Я тілько Богу подикував, як
почув таку цікаву новину.

Квартиру в зруйнованому на половину Смоленському
поганіли мені добути недорогу й гарну. Одна хата
в їй була зайва, то я їй віддав її Туманові з умовою, щоб
він, як чоловік тверезий та чепурний, доглядав моє мі-
зерного казильства: і його Варочці веселіше буде, і мій
Викторко без мене не нудитиметься. Нинікою гувер-
нанткою була в мене молодиця прекрасна й письменниця,
то Варочка, за зиму жартами навчилася її російській
грамоті, та й моєго Викторка навчили азбуки. Великим
постом він уже добре читав; а Варочка, щодня божого
ї ранком і в вечери, читала в голос перед усіма ранкові
ї вечірні молитви. Щасливий Туман аж плакав з радо-
щів, слухаючи, як Варочка читає такі гарні молитви, в
яких він, темна людина, до цього часу її толку не тямив,
найпаче як вона було почне читати «Помилуй мія, Боже...»,
та як дочитав до «Серце чисте созижди во мni, Боже...»,
так ударить поклін до землі та плачуши її попілув в
голову свою розумну Варочку. За те ниніка моя не
знала нужди в черевиках, бо по всяк час мала про за-
пас зайних пар з шість, — «на случай походу», як каже
було Туман, а мій Викторко, що неділі, красується в но-
вих чобітках. Було скажеш йому: на віщо ти, Тумане,
так часто чоботи їому мінаєш? — «Росте, ваше благо-
родіс, так я ї міняю». — Добрята упевнив мене, що ді-

тина за тиждень так може вирости, що йому неминуче треба міняти чоботи. Раз якось довелося мені купити якоїсь матерії Варочці на спідничку; так я вже й сам не рад був: Туман мій так розходився, що трохи було з кватирки не вибрався, на силу я його вблагав, — такий чудний!

— Обажаєте мене, ваше благородіс, — каже, — та й год! У вас у самих, — каже, — росте дитина, а ви на чужих дітей тратитеся! Я чоловік рукомесний, в мене завжди буде, а ви де візьмете, як Бог не дасть здоровля? Добре, як пенсії дослужите, а то ще й так одпустяте.

Впродовж зімін і близько спізняв отсю просту, благородну й незвичайно чесну людину.

На весні ми вийшли московським шляхом з Смоленського. Свого обозу та людей я наказав доглядати Туманові; зовсім складений був. В городі всяко трапляється: не скрізь про тебе наготовлено; іншим разом і заснепи натще серця, не що робити. От же в сім поході я чув себе наче в Бога за пазухою. Не встигнеш було й до місця прийти, а в Тумана вже все готове: і кватира, і для мене, і для дітей, і самовар 'кипить, і вечера поспіває, і коням усього до-волі. Бог його знає, як він з усім тим і вспішався! А з селянами, не дивлячись на свою українську вимову, ніхто краще його не вмів зладнітися! Дивна людина!

У Москви вся наша дивізія скупилася, а наш корпусний тих часів командир, покійний Сакен, після інспекторського смотру дав приказ, що усіх неписьменних унтер-офіцерів повернути на рядових. Не тямлю, що йому, покійникові, прийшло на думку! З того в ротах скілася така сутанія, що й не приведи Господи! Окрім нам, ротним командирам наробив він клопоту своїм приказом. Неписьменних унтер-офіцерів справді багато було; за те вони були найрозторопнійші й тверезійші, а це такі дві салдатські добродітелі, що їх нічим не за-

мінши. Так от замінних піаніць, та що та замінних здебільша писарів. Наші музики правді на землі, Такій приказці мозгового гидування отідумав про моїх земські освіти — Ланкастерська приказка, а пародія на літературну освіту у народі велеволовіка один письменного більш немора. писаря я не знаю: і ледаць, піаніца, змінил простосердих м

Покійний Основний писар «накинув» зеницького типу. Ти чають в армію. Печального приказу, коли у панськім селі.

Туман був не тільки унтер-офіцером. як свою заслугою; тільки що куплені срібні дорогі галунини так, ні за що, а тим шака. Дуже глибоцького Тумана. Неможливі кілька день мов

Полкові нашому так ми лаштувалися узяти команду над м

до йому неминуче
тось мені купити
так я вже й сам
і, що трохи було
вблагав, — такий

ціс, — каже, —
росте дитина, а
зовік рукомесний,
як Бог не дасть
, а то ще й так
сю просту, благо-

пляхом з Смолен-
ав доглядати Ту-
ці всяко трапля-
; іншим разом і
п. От же в сім
ю. Не встигнеш
же все готове: і
мовар' кипить, і
Бог його знає,
їнами, не дивля-
краче його не

ась, а наш кор-
Сакен, після ін-
їх неписьменних
Не тямлю, що
З того в ротах
Господи! Окроме
поту своїм при-
правді багато бу-
ї тверезійші, а
їх нічим не за-

міниш. Так от замісьць таких людей мусіли ми брати пись-
менних пяниць, та злодіїв. Оттепер тілько я довідався,
що то за так званий «руссік» письменний чоловік. Пись-
менних здебільша відають у салдати пані з сільських
писарів. Наши мужики не дурно кажуть: »Не буде добра
ї правді на землі, поки письменним очі не повізазять«.
Такі приказці можна було виникнути лише в глибокого
гидування отими письменними людьми. Щоб то по-
думав про моїх земляків великий оборонець народної
освіти — Ланкастер, коли-біз зізнав, що в нас є така вар-
варська приказка. Подумав би, що мої земляки не лю-
ди, а пародія на людей, і був би він неправим. Загальна
освіта у народі величезне добро, але там, де на сто чо-
ловіка один письменний, то воно величезне лихо. Ні-
чого більш неморального, нічого гідшого за сільського
писаря я не знаю: він перший здирник із зладаря-мужика,
ледащо, пяниця, зміст усякої пакості й перший спокус-
ник простосередих мужиків, бо він святе письмо читає.

Покійний Основяненко в своїм »Шельменко, волост-
ной писар« накинув тілько легенький наріс цього мер-
зенійшого типу. Так отаких то письменних пані поста-
чають в армію. Певно покійник Сакен не давав би такого
приказу, коли-біз хоч з тиждень побув економом
у панськім селі.

Туман був не тілько барабанним старостою, а ще
ї унтер-офіцером. Він пишався отсім званцем і чином,
як своюзаслугою; та як чоловік темний, мусів скинути
тілько що куплені в Москві, не побілені, а справжні
срібні дорогі галууни. Довелся кинути їх в помийницю,
так, ні за що, а тим тілько, що він не письменний розбі-
шака. Дуже глибоко вразило це самолюбство сердешного
Тумана. Немов той розвінчаний Наполеон, ходив
він кілька днів мовчки, нічого не івши.

Полкові нашому велено було кватиравати в Муромі;
так ми лаштувались до походу. Я знов прохав його
уязти команду над моїм мізерним хазяйством.

— Візьміть собі унтера, — одказав він, на силу задержуючи слізи, — а то рядовий вас дорогою обікраде.

Я й сам трохи не заплакав, та й прохання свого не міг уже знов подати.

Одпускаючи його, я не поберігся та став давати йому п'ять рублів »на водку«. Заридав сердега, плюнув на мої гроши, та й пішов з хати. Другого дня привели його з Арбатського участку до полкового штабу таким, що на силу ногами переступав. Питають його, де він пропадав, а він тільки й вимовив: »горілки, а то здохну!« Дали йому чарку горілки та й заперли в порожню хату. Боявся я за його, та хвалити Бога, дурно: Туман проторезився та більше вже не розважав себе горілкою, тільки до самого Мурома йшов мовчаки, наче несамовитий. Аж ось в Муромі знов пропав він кудись. Розпинтую, де він; кажуть: у шпиталю. Пішов я провідати його. Прихожу, одиняно двері в палату: і що ж?... Отакі вже гравюри я не бачив та гадаю, що й нема такої на світі. Найвеличинійшому художникові не вважалося нічого такого, прехорошого й оригінального: на ліжку в шпиталевому шляфіроку та в колпаку сидить Туман, а на колінах у його Варочки з азбучкою в руках і в голос складає: »тма, мна«; а за нею й він зтиха, баском і собі проказус. Побачивши мене, він засоромився, підвісився, привітався до мене та й каже, червонючи:

— Варочка отсе мені »Помилуй мя, Боже...« читала.

— От уже й »Помилуй мя, Боже...«, — озвалася простосердо Варочка, — ви ще й склади Бог знає, як читаєте!

— Цить, дурне! — перебив її Туман, сілаючи її за рукав.

Варочка засоромилася, глянула на мене та знов на його, та дорікаючи, й каже:

— Хиба-ж я неправду кажу? Я завтра думала »азъ, ангель« проказати вам, а тепер ще й після завтряного не

прокажу, та й сидітимі, міс, — та з Туман подивився їй

— От тобі й на

— Вого бреше,

Я добре бачив,

що я не тямлю, в ч

— Що, вона за

— Ні, ваше благородство, не забіжить на яку непосідюче! — додав

— Неправда, не

— як знаю, що це ватись? Хиба-ж це

Туман, дивуючися, дом і каже:

— Погано, ваши ви бачили, скажіть учила старого чоловіка

Трохи не запла просити, щоб я нікому пообіцявши мовчання, що в його й свої підобриться свого, та і

— Діамант, а не жалував, що дім мені був до вподоби я порівнати його дім з такі натури, як родитись, це-то не

А штаб-лікар і не виписував його просився. Через місяць хастися, — за рукою я послухав, як він заповіді і все, що не

прокажу, та й сидітимете ви в мене увесь тиждень на
»тмі, мнік, — та з останнім словом і вибігла з палати.
Туман подивився їй у слід, та й промовив з досадою:

— От тобі й на! — а далі до мене:

— Воно бреше, ваше благородіє!

Я добре бачив, що воно не бреше, та вдаючи з себе,
що я не тамлю, в чім діло, й питав:

— Що, вона завжди коло тебе?

— Ни, ваше благородіє, вона в фершалки, а до мене
не забіжить на яку мить, та й знов до фершалки. Таке
непосидюще! — додав він, зводячи очі.

— Неправда, неправда твоя, Тумане, — кажу йому:
я ж знаю, що це ти робиш: чого-ж там од мене хо-
ватись? Хиба ж це погано — вчитись грамоти!

Туман, дивуючись, подивився на мене, та трохи зго-
дом і каже:

— Погано, ваше благородіє, дуже погано! Чи тож
ви бачили, скажіть на милості, щоб, дитина, блазня,
учила старого чоловіка?

Трохи не заплакав сердега, а через хвилину почав
просити, щоб я нікому не казав про його вчення. Я
йому пообіцявся мовчати; давав грошей, та він сказав,
що в його й свої ще є. Попрощався я, побажав йому
добитись свого, та й пішов з палати.

— Діамант, а не чоловік, — думав я, та навіть і
не жалкував, що діамант цей покритий корою: так він
мені був до вподоби в своєму природному виді. Хотів
я порівнати його до червінця Крілова, та передумав,
що такі натури, як Туманова, навряд, щоб змогли пере-
родитись, це-бто перевернутись.

А штаб-лікар нам спостеріг Туманову тайну та й
не виписував його з шпиталю, аж доки він сам не по-
просився. Через місяць приходить до мене Туман, усмі-
хається, — за рукавом у його буквар, — і просить, щоб
я послухав, як він читає. Послухав я: читав добре й
заповіді і все, що не є в букварі. Подав я йому »Уставъ

о гарнizonнай службѣ: і »Уставъ« читас. Того ж дня я скагац про його ад'ютантові, а той бригадирові, і через місяць Туман знов нашив свої московські дорогі галуни, перебрався до мене на кватири і знов узяв мое хазяйство до своїх рук.

Сталось так, що того самого дня, коли Туман нашив свої нефальшиві галуни, вийшло й мені повищення: мене зробили майором, а командирові першого батальйону вийшла одставка. Мусів я взял його батальйон. Хоч я, як був, так і зостався бурлакою, ale хазяйство мое волею-неволею мусіло зблідшистись. Тим то такий чоловік, як Туман, був мені неминуче потрібний, тим паче, що Викторка свого вирядив я в Ніжин до сестри, щоб вона готовила його до лідю, то й Варочки, як дитина, була за для мене теж потрібна, бо я без Викторки нудився дуже, а вона, немов янгол божий, була в моїй господі.

Не вагаючись можна було приводобити її до янгола божого. Такої невимовної краси я не побачу вже більше. А що вже тиха, так пряма, як янгол. Ішов її рік 12-тий, і вона мені незвичайно правдиво нагадувала покійного Володьку, де-бо свою безтalanну матір. Усміх, річ, очі — усе було нêщасної матері; тілько в Варочки лагідність і неблазність все те мікшило. Хотітось мені захотити її до книжок; та яких же книжок тоді можна було добути за-для неї? Видавалася тоді часопись під назовою »Благонамбрений«. Прочитав я в »Московських Вѣдомостях« заклик до передплати, та, увіязвшись за такою благородною назвою, й підписався власне для Варочки, та як прочитав перший зшиток, так других уже й не розрізував: так їх у мене в скрині мишій побили.

Під час Туманового пробування в шпиталю потоваришувала Варочка з фершалкою; одвідувала вона її й тепер трохи не що дня. Не до вподоби були мені ті провідування. Кілька разів казав я Туманові, що те

приятелювання не до знає, чому, — не звершов на хитроці: задушила та тим і примусила нічого не вийшло. Відпіла.

По третьому чи чваго постою в Муромі дії за якіс недобір в красюка років двайцят нішого роду, чоловік: глупдішого гуляку, а Давидов не по правді гусарам; наш брат, в цім не поступався.

Наше молоде офіціа що про панючок, та ко не було їх у Муромі зокахались в ѹого. молоде, несвідоме; їм і тері дорослих дочок та Господі, яку велику сила! Та до того ще він гарячеказував з памяти та Беранже, що путящий і в плянім гурті бурлаків муромських гостинників, лисі ці пісні без обинання в холодку під бузком з лов'я співали їх та боялися.

Ім, простосердим, і вони съпівають.

..... Отож, та
ночки ї пані, коли уда

3. Того дня
бригадирові, і
ковські дороги
знов узяв моб

али Туман на-
мені повищенні
ї першого ба-
ти його бата-
льйону, але ха-
тись. Тим то
че потрібний,
Ніжин до се-
го й Варочка,
на, бо я без
нігол божий,

ти її до янго-
побачу вже
янгол. Ішов
здиво нагаду-
валанну матір.
ері; тілько в
якшило. Хо-
ж же книжок
авалася тоді
Прочитав я
редплати, та,
ї підписався
зпиток, так
ене в скрині

талю потова-
ла вона її й
були мені ті
нові, що те

приятелювання не доведе до добра; та він, Бог його
знає, чому, — не звертає уваги на мою пораду. Я пі-
шов на хитроці: задумав заохотити Варочку до читан-
ня та тим і примусити її сидіти дома. З моїх хитроців
нічого не вийшло. Варочка тим часом росла та хоро-
шіла.

По третьому чи четвертому році нашого гараздни-
ваго постою в Муромі до нашого полку прислано з гвар-
дії за якісі недобрі вчинки капітана Н. Н., парубіку-
красюка років двадцяти п'яти, багатиря найаристократич-
нішого роду, чоловіка освіченого, присмного й найбез-
глуздішого гуляку, а це тоді була не аби-яка добродітель.
Давидов не по правді oddas цей благородний пал самим
гусарам; наш брат, піхотинець, перед ними аж надто
в цім не поступався.

Наше молоде офіцерство то так до його й липло все;
а що про панючок, то вже й казати нічого: всі, скіль-
ко не було їх у Муромі й поза Муромом, гуртом, разом
закохались в його. Та вже це нехай і так: їх діло
молоде, несвідоме; їх можна й вибачити. От же й матері
дорослих дочек туди-ж за своїми дочками потягли.
Господі, яку велику силу мас золото на людське серце!
Та до того ще він гарно по французькому балакав, пе-
реказував з памяті та навіть і співав деякі такі пісні
Беранже, що путяць Француз посorомиться їх співати
ї в плянім гурті бурлак, а він, молодчина, співав їх у
муромських гостинних. Ніжному жіночству так подоба-
лись ці пісні без обиняків, що їх заучували на память і
в холодку під бузком за оксентуванням гітари та со-
лов'я співали їх так сумно, що, здається, й Бога не
боялись.

Ім, простосердим, і на гадку не впадало, що саме
вони съпівають.

Отож, тілько показався цей джигун, пан-
ючки й пані, коли удавались до кого з яким питанням,

тò замісць імення й по батькові казали: «мсью»; і зробилося це таким загальним, що свіжа людина неодмінно гадала-б, що муромчани всі балакають по французькому.

От коли траплялася Туманові певна нагода блеснути своїм знанням французької мови. Та ба! Він, сердешний, — плеbей, а то панство, та що яке панство — повітове! А воно-ж, здається, всім звісно, що англійське панство, хоч і найгордійше її найспесивіше, але, коли його порівняти з нашим повітовим, то воно аж нічого не значить. Хоч французькі бранці-салдати й попадали до його недосліжного кола, також французькі, річ зовсім окрема.

Була в мене там одна знайома, молодиця вже не молодого віку, молодиця, — можна сказати, — візрець, і мати така-ж. Освітою вона не геть відрізнялася від своїх землячок, але з добрим життєвим розумом і зовсім без манірливості, що власне мені й було в її до вподоби. Так от вона якось стала викладати мені про добродіелі та освіченість нашого гвардійца. Я, слухаючи її, гадав, що вона жартує, слухав її та всміхався мовчки, а вона, не вважаючи на мої усміхи, забралася у такі панегірикі, що стала хвалити його велике знання «руської історії! Так я й рукою махнув! Ну, чи тож пристало, щоб «руський» тогочасний пан, та ще й гвардієць, знати що-небудь, окрім французької мови? А то ще й краєву історію! Ік-раз тоді Карамзин почав видавати свою знамениту історію; та про неї мабуть і чув наш капітан та її пустив у діло свої досвіди поміж непорочними муромками. Горопашні муромки, та ще горопашнії муромчани!

Коли молодиця, которую вважали за візрець розуму й родинної чесноти, та її та заморочилася бравим капітаном, та який же вплив мав він на загальний розум і честь? А такий, що не минуло й року, як чоловікі молодиць та батьки молодих дочек стали вже впевнитись

у превеликому капітальному дочек; і коли напомнили про похід у Москву на крещені, та віль

Проте гіркі рида недужав і, доки видув

Та й переполохали, що закидали на до шлюбу, як до їх приїхала жінка з тепер товаришів-чарочників чичитувати відповідне П., говорячи: «Здається дурне кажете. Аджека віддавала свою дочку він мені толкуєте?» кала, взяла свою дочку. А він, речочучись, кришташте? Може зволите?

Але, не вважаючи половину роду все тільки не тямili, яким би ро-тана, та й примірували усього іх конклаву і кладні капітанові чесноті. Не скажу, чи то але ще через два роки гвардію, а в город Водовоз тих двох років їх лодрам, а останнію, най-

Рушаючи в Москву і іншу полкову вагу було вивести, що ми ні в кватери. Офіцери, хтось іх за собою; я теж зоставлю та другу непохва

ли: «мсью»; і зро-
д людина неодмін-
ною по французь-

ка нагода блеснути
ба! Він, сердеш-
е яке панство —
но, що англійське
ївійше, але, коли
воно аж нічого
алати й попадали
ранцузькі, річ зо-

молодиця вже не
зати, — взирець, і
відрізнялася від
всім розумом і зо-
ті було в їй до-
кладати мені про
одійця. Я, слуха-
в її та всміхався
сміхи, забралася у
то велике знання
нун! Ну, чи тож
ан, та ще їй гвар-
цузької мови? А
Карамзин почав
про неї мабуть
о свої досвіди по-
шпні муромки, та

а взирець розуму-
лась бравим кали-
загальний розум і
як чоловіки мо-
ж вже впевнитись

у превеликому капітановому впливу на їхніх жінок та
дочок; і коли нашому полкові призначено було йти в
похід у Москву на коронацію, то батьки її чоловіки пе-
рехрестилися та вільно зіткнули, а жіночтво затужило.

Проте гіркі ридання стали даремними: капітан за-
недужав і, доки видужав, застася в Муромі.

Та її переполохалися-ї матінки та їх прехороші доч-
ки, що закидали на капітана, як на найкористнійшого
до шлюбу, як до його, тоді, коли нас не було вже,
приходили жінка з тещею і застали його не хворим, а
серед товаришів-чарочників. Теща було розпочала йому
вичитувати відповідне до часу казання; та він зупинив
її, говорячи: «Здається, ви жінка й розумна, а таке
дурне кажете. Адже-ї ви бачили, ви-ї знали, кому
віддавали свою дочку-одинячку; так про віщо-ї тепер
ви мені толкуєте? Подивилась на його стара, запла-
кала, взяла свою дочку-одинячку та й поїхали до-дому.
А він, рерочучись, кричав за ними: «Куди-ї ви поспі-
шаєте? Може зволите пообідати зо мною?» Молодчина!

Але, не вважаючи на все це, вплив його на ніжну
половину роду все тягся, а сердешні чоловіки та батьки
не тямili, яким би робом спекатися небезпечного капи-
тана, та її приміркували написати проосьбу до царя від
усього їх конклаву і прохати слізно, щоб він за при-
кладів капітанові чесноти знов переключив їого у гвар-
дію. Не скажу, чи то по їх, чи по чий другій прососьбі,
але ще через два роки капітана взяли, тільки не в
гвардію, а в город Вологду під догляд поліції. Впро-
довж тих двох років він завів ще з десяток слізних ме-
лодрам, а останню, найпатетичнішу, он з яким змістом:

Рушаючи в Москву, дістали ми наказ, щоб вагенбург
і іншу полкову вагу покинути в Муромі, з чого слід
було вивести, що ми небавом знов повернемся на старі
кватири. Офіцери, хто мав п'ятці кватири, застали
їх за собою; я теж заставив собі свою кватиру і в ній ме-
бель та другу непохватну мізерію. Полковий командір,

ш. т. IV.

33

спасибі йому, уважив мою просьбу oddати мені Тумана; а я oddав Туманові до рук свою квартиру і що до неї належало. Прощаючись з ним, я йому наказував паче ока доглядати Варочку і я найрідше дозволити їй одвідувати фершальку: «бо ти ж сам знаєш, — кажу йому, — що за звір зостається у місті! Бува попадеться йому як небудь на очі, то тоді ж пропала!»

— Бога гнівите, ваше високоблагородіс — каже, — воно-ж ще дитина!

Я й замовк, знаючи вже, що нічим не впевнити моого упертого земляка, а цій дитині, — уважайте, — минало вже п'ятнайзятє літечко.

Сходили ми в Москву і назад благополучно вернулися. В Муромі теж усе, як і перше було. Квартиру свою і все добро застав я в найкрайшім догляді; та інакож й бути не могло. Варочка зустріла мене з справжньою діточкою, широко радістю. А Туман сказав мені, що все гаразд, і дикував, що я його кинув у Муромі, бо він, каже, за цей час устиг навчитись виводити на папері цифри та й копійчину добру таки збіз: усе місто наділив чобітами, а останній місяць, трохи чи не ввесь, робив на самого капитана.

— Ну, початок зроблений, — подумав я.

— А він не заходить інколи до тебе чоботи придати? — питав Туман.

— Заходив, ваше високоблагородіс, разів кілька заходив.

— Погано, — подумав я та й одпустив простосердного добрягу, ні слова не сказавши першим разом.

Другого дня питав його, хто його рекомендував капитанові. Туман трохи замився, а далі й каже:

— Признається сказати, ваше високоблагородіс, фершалька.

— А що я тобі казав, виходачи у Москву? — питав.

— Памятаю, ваше високоблагородіс.

— Ні, ти забув уже, не знаєш; пригадай лише та

подумай гарненько, А він бачив у тебе

— Бачив, ваше

— І балакав з

— Балакав, ваше

— І за чоботи

— Не торгував уперед, скілько хоче не треба було.

— Бачиш, Тума сьогоднішнього дня ворота дуєтис без з нею на вікі! Чу

— Чую, ваше ві

— Так отож слімене Бог покарає за ми більше відповідають свого діла! — ск

— Спасибі за наявні розмікній Ту

Після цього він як гаразд по хохляї своїх Варочкою. Ходиження на берег О інколи й до фершальків гулянки. Та це речі святих угодників Фло

А тим часом у містах купців' коїлася йшого змісту, а голова був звісно наш безглуздий в перші зими, вбися На першій та другій зіничого незвичайного, розказували, що на ба

подумай гарненько, що з цього всього може статись?
А він бачив у тебе Варочку?

— Бачив, ваше високоблагородіє.

— І балакав з нею?

— Балакав, ваше високоблагородіє.

— І за чоботи платив, не торгувавшись?

— Не торгувавшись, ваше високоблагородіє; навіть
перед, скілько хоч, давав гроши; тільки я не брав, бо
не треба було.

— Бачиш, Тумане, як я вас знаю! Слухай же: від
свогоднішнього дня Боже тебе борони, щоб ти хоч за
ворота дустив без себе свою Варочку, а то прощайся
з нею віки! Чуєш?

— Чую, ваше високоблагородіє.

— Так отож слухай та не забувай, а то ѹ тебе й
мене Бог покарас за нашу недбалість: за чужу дитину
ми більше відповідаєм і людям і Богові! Іди ж, Тумане,
до свого діла! — скінчив я свою проповідь.

— Спасибі за науку, ваше високоблагородіє! — про-
мовив розмяклій Туман та й пішов.

Після цього він що ранку, говорячи мені про те,
як гаразд по хоїзтву, разом додавав і про пригоди
свої з Варочкою. Ходили вони, та ѹ то раз або два на
тиждень на берег Оки до рибалок, або просто гуляти,
инколи й до фершальки, випити чаю; на тім і кінчались
їх гулянки. Та ще раз у тиждень, що неділі, до церкви
святих угодників Флора й Лавра.

А тим часом у місті, це-б то серед дворян та навіть
і сітих купців коїлася буча за бучею що найбеззоромні-
йшого змісту, а головним ділчем у всіх тих новелах
був звісно наш безглуздий капітан. На зиму в місті, як
і в перші зими, збився дворянський клуб, чи то «собранік». На
першій та другій збирці я, хоч і був, проте не примітив
нічого незвичайного, а вже другі помітили та ѹ мені пе-
реказували, що на бали не показувалась ні одна пові-

това »львиця«, а винуватий у тому був таки ж не хто інший, як наш же безглуздий капітан. Вигадували най-падокудніші брехні, коли на балу не було »львиць«; але тихенікі овечки, на котрих він не покладав уваги, перебріхували їх стиха, млюсно позираючи на котягута-капітана.

До церкви ходив я до святих мучеників Бориса й Гліба, що в Благовіщенському монастирі, а то якось заманулося мені піти до служби в церкву Флора й Лавра. Ввійшов; перехрестився. Дивлюсь: чуття мене не одурило; стоїть капітан, а поперед його ступнів за два — Варочки; біля неї фершалка, шепче щось їй над ухом та ліпить свічки до образів. Капітан так гостро дивився у потиличо на товсту стемні русу Вароччину кошу, що й не помітив, як я пройшов повз його і зупинився майдже попід час Варочкою. Чудна річ! Наприклад: що дні задивлюючись на Вароччину красу, я ні разу не примітив таких привабливих, сказати — пластичних подобиць, як тепер, у церкві; от хоч: на білому прегарному круглому затилку проворно повилися кучері! Це ж, вам сказати, то така дивовільська привабливість, проти якої не викрепити чоловікові. Перехрестився я та й пройшов кілька ступнів уперед. Після служби стрівся капітан на панерти. Я примітив, що йому дуже хотілося завернути до мене. Та я хитро одманеврував, по-прощався з ним на перехрестку та й пішов до кватири полкового командира, де його хотіли, але з опаскою, бо, правду кажучи, командир наш був уже старий, а командирша — баба така, що сюди гляди, та ще й Німкеня; та воно, бачите, небезпечно було пускати до хати такого звіра, як капітан.

Другого дня я питав Тумана: »А який тепер Варочці рік іде?«

Довго він рахував на пальцах, а нарешті й каже:

— Од Варвари пішов сімнайцятій.

— Еге, — думаю, — сімнайцятій! Страшно! — та

ї розказую йому, що після цього можна,

Довго морчав Туман, хнув та й каже, немає.

— Морока та й є.

— Порадьте, вандрюх, що робити?

— А що робити? дати заміж, а більше.

— Заміж... За кого-ж? — Ні за Пропаду я, здохну, я високоблагородіс!

— Ну, так сам обійтися.

— Не можна, вандрюх, вона моя дитина, і лише скажуть, старий дурень.

Він знов повісив голову.

Дивлячись на Його, Добреб-було, думав я, своїх дітей, як цей старий дурень.

— Ну, що ж ти зробиш?

— Нічого.

— Так, доки що, вандрюх, ко за неко гарненько.

Я тим часом здавались на дений дівчині атестував його для полку.

Минуло літо. Надії а з ними й іх попутчниками Туман сидіть у підвалі, під водою, глобусом під столика, Варочка — житіс Варвари великої.

таки-ж не хто
Згадували най-
було «львівськ»;
складав уваги,
чи на котягу-

ників Бориса й
а то якось за-
Флора й Лавра.
и мене не оду-
ступнів за два
ось йі над ухом
так гостро ді-
Вароччину ко-
його і зупинив-
! Наприклад:
у, і ні-разу не
ластичних под-
біому прегар-
ся кучері! Це
вабіність, проти
стився я та й
служби стрісся
ому дуже хоті-
маневрував, по-
пов до кватирі
але з опаскою,
уже старий, а
та ще й Німке-
ускати до хати

кій тепер Ва-
решті й каже:
Страшно! — та

ї розказую йому, що я вчора в церкві помітив і чого
після цього можна, та навіть і треба, ждати.

Довго моряв Туман, повісивши голову, а далі зіт-
хнув та й каже, немов про себе:

— Морока та й годі!

Помічав та й знову:

— Порадьте, ваше високоблагородіє: що мені з нею
робити?

— А що робити? Найти путяцього чоловіка та від-
дати заміж, а більше я ніякої помочі не знаю.

— Заміж... Заміж... — шепотів він. — Заміж?...
За кого-ж? — Ні за кого! — промовив він дужче. —
Пропаду я, здохну, як стара собака та, без неї, ваше
високоблагородіє!

— Ну, так сам оженись!

— Не можна, ваше високоблагородіє, гріх од Бога:
вона моя дитина, і люди пальцями показуватимуть; бац,
скажуть, старий дурень для чого вигодував байстрия!

Він знов поясив голову й замислився.

Дивлячись на його, й самому мені стало тяжко.
Добре було, думав я, коли-б усі рідні батьки так кохали
своїх дітей, як цей сердечний годованку.

— Ну, що-ж ти надумав, Тумане? питала його.

— Нічого.

— Так, доки що, й не вигадуй нічого; дивись тіль-
ко за нею гарненько. Може, Бог дасть, і минеться біда.

Я тим так казав, що капітанові жарті що далі
здавались на денній розбій, то полковий командир уж
двічі атестував його за чоловіка неправного й пога-
ного для полку.

Минуло літо. Наступили довгі, темні осінні вечори,
а з ними й іх попутчиці, — грязь та туга. Було вечно-
рами Туман сидить у своїй хаті перед скляним, нали-
тим водою, глобусом та халіву сточуб, а в кутку, біля
столика, Варочка — або теж за роботою, або читає
житіс Варвари великомучениці; і що-разу, як вона про-

мовляла Дюскорове ймення, Туман спльовував і шепотів під ніс собі: «собака!» Була в іх ще й друга настолітня книжка: життя святих Петра й Февронії, що нетлінно покоїлись тут, у Муромі в Благовіщенському монастирі. Але цю книжку вона не так часто читала, мабуть тим, що великомучениця Варвара була її патронкою. Як пробую було «зорю», то й я було зайду до іх; то тактико та гарно пролине в мене час до вечери, як ніколи ні перше, ні потім не мирав він по гостиних у багатирів.

Тут бій до речі було намалювати красуню Варочку на взір Куманської Сивили Кипренського або прямо молоду красуню, що біля світла читає книжку, вдачі фландрського майстра Рембрандта. Та, сказати прямо, не по мені ця праця, та до того я ще й ворог великий самоуків художників, а що до цього, то я був гірше всякого самоука. Я, немов молодий поет, цілми годинами не зводив з неї очей і, Бог знає, які думки роїлися в мене в голові. Була в мене ще за дитячого віку між іншим охота до мальстрства; та батько мій був сущий суворовський салдат; думки у його про мальстрство й взагалі про мистецтво були дуже грубінські; чи ще краще мовити — не тямив він нічого. Мати моя була геть більше за батька освічена і, як жінка, через свою жіночу вдачу вона хоч і спочувала, сама того не відаючи, привабіність чого нерукотворного, і й вподобалось помічати у мене таке само чуття, але щоб присвятити якому-небудь мистецтву чи науці, то про це вона й гадати не сміла.

Раз якось, показуючи батькові мій малюнок, мати йому й каже:

— А що, колиб з його віддати до академії художеств? Може б з його вийшов гарний художник?

— Що таке? — одновів батько, грізно повівши на неї очима. — Художник?... Малір!... Ти, здається, пляна була та не проспала? Художник!... Ха, ха, ха!... Художник!... То ти погадай, мудра голово, чи то-ж дворянське діло фарбами мазатись? До академії!

У гурт з мужиками!
своєму синові! Прен
— І, взявши мене н
— Ні, брат Саша
будеш!

За рік після оті
ського кадетського ко
вжній салдат, — та й
би гарно було, коли
на полотні далеким п
так як Рафаель обес
Рені — непорочну Бе
ї гадати.

Чудно якось з л
вік обачений; віл за рі
всіх заходів, щоб одве
спільн уші-очі його і
годину нещастя — я
засне! — як найщаасливі

Отак саме і нам
до рівняних свят. Ту
завалений був робото
ад'ютанта, щоб і на м
думаю собі, чоловікі пр
робить. От якось віді
собі запалив люльочку
мана. Приложу, він с
глобусом. Край столу
ред нею лежить роагат
Ну, щоб мені догадати
Правда, чого там і пи
зувала, що давно, а я
собі, нічого не гадаючи
пар чобіт починив та ск
свят, та скілько бере
кого, чи з усіх однако

овував і шепотом друга настолінії, що нетліненським маначитала, мабуть патронкою. Як до їх; то так пері, як ніколи их у багатирів. Асуню Варочку або прямо мокру, вдачі флашати прямо, не великий самогірше всякого і годинами не борлися в мене ку між іншим чудесний суворовством й взагалі ще краще мокру геть більш свою жіночу відаючи, припалилось помітати якому-небудь дати не сміда. малюнок, мати

ї художество?
...
різно, повішши
... Ти, здається
к!... Ха, ха,
ра головою, чи
До академії!

У гурт з мужиками!... Дуже гарну кареру загадала ти своєму синові! Прегарну, нічого казати!

І, вязвивши мене на руки, додав:

— Ни, брат Сашко, ти в мене справжнім салдатом будеш!

За рік після отіснення одвезли мене до дворянського кадетського корпусу; з мене дійсно вийшов справжній салдат, — та й більше нічого. Тепер я думаю, як би гарно було, коли-б и був художником: я-б передав на полотні далеким поколінням Вароччину привабливість, так як Рафаель обезсмертив свою Форнарину або Гвідо Рені — непорочну Beatrіче Ченці; але тепер про це годі й гадати.

Чудно якось з людьми бувас: от, наприклад, чоловік обачний; він за рік ще, за два добачас лихо, уживас всіх заходів, щоб одвернути його від себе; дні й ночі не спить, уші-очі його і вся істота невинно вартус; а під годину нещастя — як раз візьме та й засне, та ще як засне! — як найчасливівша людина!

Отак саме і нам тепер сталося. Наблизжалося вже до різдвяних свят. Туман, як і звичайно під такий час, завалений був роботою. Я на ту пору прохал навіть ад'ютанта, щоб і на муштру його не турбувати: нехай, думаю собі, чоловік при случай яку зайву кошічину заробить. От якось відправивши фельдфебелів, я звичайно собі запалив люльочку, одяг архалука та й пішов до Тумана. Прихожу, від сидіти за роботою перед склянним глобусом. Край столу свічка горить, аж сяготить; перед нею лежить розгорнута книжка, а Варочки нема. Ну, що-б мені догадатися та спітати, чи давно вийшла! Правда, чого там і питати: свічка, палаючи, добре вказувала, що давно, а я ще й гар зняв з свічки та й сів собі, нічого не гадаючи. Розшиту Тумана, скілько він пар чобіт пошив та скілько ще сподівається пошити до свят, та скілько бере за чоботи; чи вважає на те: з кого, чи з усіх однаково? На це він мені дуже довідно

відповів: «Однаково, бо й роблю однаково». Потім ні з того ні з цього перескочили до виховання взагалі, балакали про свої закордонні пригоди, далі про тульчинські маневри, а нарешті річ звернули на небіжчика Володю.

— Еге, — каже Туман, — не дурно кажутъ, що волос довгий, та розум короткий. То й то таки, — додав він, — молоде, дурне, а може ще й сирота, доглянути було ні кому.

Та, сказавши це, глянув на те місце, де повинна була сидіти Варочка. Примітно змінився з виду; дивиться і очей не зведе з огорка та розгорнутої книжки.

— Мовчить, не реве, аж їй дома нема, — промовив віл майже нечутно та, звернувшись до мене, й каже:

— Я думаю, чом вона не читає, аж її в хаті нема!

Він швидко підвівся і з роботою в руках вийшов з хати. Хвилин через десять він забентежений вернувся. — А що? — питало. — Він тілько губами меле щось і слова не промовить; нарешті, якось шепочучи, промовив: «нема!» Я теж скопинсь. — Біжи, — кажу — до фершалки. А сам на живу руку одягся та до городничого, довести про такий случай, та прохати, щоб привняв міри. Але що ж значила за тих часів поліція по повітових містах? Нічогісінько! Вертаюсь до господи, захожу до Тумана; думка, що він уже теж вернувся. Аж йому й вертатись було нічого, бо я його як кинув, так на тім місці він і остався, як окамінливий. Питало його, чи був у фершалки, так він тілько після того, як я його кілька раз перепитав, на силу промовив: ні! Кинув я його, обійшов ще раз усі хати, навідався разів во два в людську, у пекарню: шукав, як звичайно шукають яку дрібницю, як загубиться, — раз десять на однім місці. Усі кутки винишпорив: за шухлядкою, під канапкою; та таки впенівившись, що Варочки нема ніде, ліг, — думав заснути. Так ні: що зведу очі, та і стане перед мене або қапітан, або Варочка. До самого світу

корчивсь я на ліжку, танні встав, іду поручі я його покинув. Одхилию потихеньку, доторяс перед склином на своїм робочим слову на руки. Я зрештою хотів вийти; аж він і ледве чутно промовив це, що я не-аби-лив на руки голову, добре впевнений, що будить його від цієї справди-б в психоль-найцирійша розвага яку тепер перебуває. Скажу про себе: за вала не тілько ширість, але коли спраховався в найтемнішій залі не на сміє, — та вага стас пекучу маня не одважився р

Ранком пішов до якого сліду. На дорозі перших привітаннів

— Я це так ста-пала?

Я йому й не від-і до городничого пішов зробити, що того-вуличках звонили. знайдеш?

Три дні й три вівчарки від-і зі своїм стільці, голову доторясши від-і зі лікарем. Роз-і

ровок. Потім ні з
зання взагалі, ба-
галі про тульчин-
на небіжчика Во-

рою кажуть, що
їй то таки, —
ї сирота, догля-

е, де повинна бу-
ти виду; дивиться
ї книжки.

нена, — промо-
до мене, й каже:
ї і в хаті нема!

руках вітшов
жений вернувсь.

ми меле щось і
епочучи, промо-

— кажу — до-
ся та до город-
рохах, щоб при-
пасів поліція по-

юсь до господи,
теж вернувся.
їого як кинув,
нілій. Питаю

сько після того,
у промовив: ні!
навідався разів
к звичайно шу-
раз десять на
шухлядкою, під
очки нема ніде,
чи, так і стане
До самого світу

корчивсь я на ліжку, як карась на сковороді. На сві-
танні встав, іду подивитись, що Туман робить, бо в но-
чі я його покинув таким, що й дивитись було жаль. Одхиляю потихен'ку двері: в хаті блимає снігло; снігка
догоряс перед скляним глобусом, а по цей бік глобусу
на своїм робочим стільці Туман сидить, схилившись го-
лову на руки. Я сразу думав, що він спить, та й з хати
хотів вийти; аж він підвів голову, подивившись на мене
і ледве чутно промовив: «нема!» Та так сумно промо-
вив це, що я не-аби-як злякався за його. Він знов схи-
лив на руки голову. Я й пішов потихен'ку з хати,
добре впевнений, що ніякої розвагою не сила було роз-
будити його від цієї страшної летаргії. А спітати й
справді-б у психіатрів, як то воно впливає на душу
найщирійша розвага під таку страшно критичну годину,
яку тепер перебувала душа моого сердечного Тумана.
Скажу про себе: за пів лиха на мене дуже гарно впли-
вала не тілько щира, а хоч тілько дружна участли-
вість; але коли справжнє горе, — тоді, як душа твоя
ховається в найтемніший куточок, куди її своя думка
зайти не наспів, — тоді найніжнійша й найщирійша роз-
вага стає пекучою отрутою. Тим я й нещасного Ту-
мана не одважився розважати.

Ранком пішов до городничого довідатись, чи нема
якого сліду. На дорозі стрічається знайомий та після
перших привітаннів і питав:

— Як це так сталося, що в вас здорована дівка про-
пала?

Я йому й не відповів ні словом, вернувсь до дому:
ї до городничого шкода було ходити. Тілько те ї зумів
він зробити, що того-ж дня про нашу пропажу по всіх
вуличках звонили. Після цього який же там слід
знайдеш?

Три дні й три ночі просидів нещасний Туман на
своїм стільці, голови не підводочи. Я злякався, пора-
дився з лікарем. Розумний лікар тілько й звелів єдин-

нити на, який час вікно, або двері (а це було, як я казав, зімою). Я в лікарських науках нічого сенсенького не тямлю та, стараючись, взяв та й одчинив потихеньку заразом і двері й вікно. Минає година, друга, — я все позирало то в вікно, то в двері: що то вийде з тієї операції?

Дивлюсь, так уже над вечір почав Туман здрігуватись, а через годину підвісся, озирнувсь кругом, зачинив вікно й двері, походив по хаті з пів години, здрігуючи та на силу чутно кашучи: »От тобі й наї!, далі ліг, або, краще сказати, впав на ліжко й кожухом укривсь. Мені здалось, що він заснув. Слава ж тобі, Господи! — думаю, та й пішов трохи спочити. Не встиг я чаю написти, аж денщик каже мені, що Туман кидається, стогне й мене до себе просить. Прихожу. Питаю:

— Що тобі, Якиме?

— Нічого. Спина... холодно. Сумно! Що знаєте, те її робіть!

Я бачу, що діло погане, послав по лікаря, а сам остався з ним. Повернеться кілька раз до мене та й кричить:

— Пить! Дайте пить, а то згорю!

Дам йому чайну чашку квасу, трохи стишиться. Прійшов лікар, помацав живчик, подивився на свого «бретека» в секундником, каже:

— Гарчика. Зараз же одправте його до шпиталю. — Я його зараз і одправив.

Місяців зо два або й більш пролежав сердечний Туман у шпиталю. Вже й лікар сам почав боятись, що він не видужав, — хіба на останніх днях гарячки, чи, як кажуть, на переломі хвороби. Коли таки зализна натура недужого перемогла: під кінець першого місяця він уже вдолав без чужої допомоги підвєстись з постелі, а до другого вже й гуляв байдорю коридором та все прохав іти, чого йому, звісно, заборонили.

Коли Туман неадужав, я все, що тільки можна бу-

ло, робив, щоб знайти завів власних розвідчів, що вчора доводив кожний ступінь його них агентів, а сліду І не тільки я, а всі так що-ж ти відіш? — Мимоволі злодія-звіра

Став уже Туман, жандармський офіцер, віз у Вологду. Я ще раз сторонче письмо до в сячі його, щоб він оповітаким то капітаном, молодої дівчини. Опис мениць, як за пів року поліцмейстера, де описан сам пан, та і його чоловік Климко. »Поміняв стер, — через чотири місяці обрігається, — невідомо — про яку ви пишите ним ніякої. Спершу і Климко, немов би та бабські брехні та й більш як-би чоловік не розлуку злочинне дло, та й те дівчини, творіння і физика як наприклад утекти, вживатися на це й чоловік писати Вам про самого його добре знаєте; скаже не перемінився».

Лист, звичайно, кінній годі. Певно, вологодський душний добряття, — поду

це було, як я
іногісенько не
ив потихеньку
друга, — я все
піде з тієї опе-

Туман здрігув-
ся кругом, за-
їв години, здрі-
гоби й наї; далі
жко й кожухом
Слава ж тобі,
зити. Не встиг
до Туман кида-
хожу. Питаю:

Що знасте,
лікаря, а сам
до мене та й

чиштесь. При-
на свого »бре-
до шпиталю. —

став сердешній
ав боятись, що
х гарячки, чи,
таки залізна
першого місяця
голоситься з постелі,
видором та все
ли.

сько можна бу-

ло, робив, щоб знайти хоч темні сліди нашої утіканки:
завів власних розвідників, самих невспівущих, фельдфебелі
що вечора доводили до мене кожен рух капітанів,
кожний ступінь його було видно й на ліку в моїх вір-
них агентів, а сліду ніжкісінського, як у воду канула!
І не тільки я, а всі городян вказували на капітана;
так що ж ти вдіш? — провинник тут, а доводу ніякого!
Мимоволі злодії-звірі мусили називати людиною!

Став уже Туман одужувати, як з Владимира приїхав
жандармський офіцер, забрав нашого капітана та по-
віз у Вологду. Я ще ж таки все не кидав надії, написав
стороннє письмо до вологодського поліцмейстера, про-
сачи його, щоб він оповістив мене, хто власне приїде з
отаким то капітаном, та чи це буде між його челяддю
молодої дівчини. Описав я й прикмети Варчини. Не
менш, як за пів року одбираю я листа од вологодського
поліцмейстера, де описані з величими подробицями як
сам пан, так і його челядь, а між ними й комнатахий ко-
зачок Климко. »Помянутий Климко, — писав поліцмей-
стер, — через чотири місяці од капітана втік, і де тепер
обрітається, — невідомо, а дівчини, — писав він далі,
— про яку ви пишите, — в нашій місії не прибуло з
ним ніякої. Спершу гомоніли, що помянутий козачок
Климко, немов би то жінка переряжена, але ж то
бабські брехні та й більше нічого. Я тим так думаю, що
якби чоловік не розпутствував, а все ж не піде на таке
злочине діло, та й те ще цій брехні суперечить, що в
дівчини, творині і фізично й морально слабого, на таке,
як наприклад утекти, її одваги не вистачить, бо одва-
житься на це її чоловік не кожний. Гадаю, — не треба
писати Вам про самого капітана: маю надію, що Ви
його добре знаєте; скажу хиба, що він і на волосинку
не переміниться».

Лист, звичайно, кінчався звичайною ввічливістю, та
ї годі. Певно, вологодський поліцмейстер — просто-
душний добряга, — подумав я. Як таки можна, не впев-

нитись справді, що то бабські брехні, як він каже! Чи можна-ж було загатись за капітанове злочинство, прочитавши його формуляр? А поліцмейстер певно-ж читав його. Простота, та й годі!

Що-ж було мені ще діяти? Я добре був упевнений, що козачок Климко не хто інший, як наша Варочки. Сердешна! Долю свою добула собі — за спадщину по матері, колиб же й краю не знайшла так, як його знайшла покійниця. Та де-ж вона тепер? Сидить, гадаю, в Пощеконській, або якій другій тюрмі та вошій годус. А може вже її на світі нема? Після довгого часу міркування прирадив собі подати оповістку в «Московській Відомості», бо «Губернскихъ Вѣдомостейъ» тоді ще не було. Отак зробивши, я одважився поділитись своєю надією з Туманом; одважився, кажу я, тим, що Туман, хоч після гарячки й зовсім видужав, та не вважаючи на те, що вже вісім місяців минуло, як Варочки пропала, він все ще скидався на божевільного. Він і перше був не говоркий, а тепер так і зовсім замовк; ремесло своє кинув і сидів цілими днями, схилившись голову на руку, в своїй хаті. Одного я боявся: щоб він не почав пити, та хвалити Бога, цього не сталося. Так от я й не втерпів побалакати з ним про Варочку, гадаючи, що надія підбадьорить його сумну душу, та якось у ранці, після рапорта про благополуччя в казармі, і розказав йому про свою знахідку. Довго стояв він передо мною, повісивши голову. Я пройшов кілька разів по хаті — він, як статуя, не ворушився. Я хотів йому щось таки сказати, аж дивлюсь, — а в його з підпри不可缺少的 vій слівами, як горох, — кап... кап... кап... а далі він зітхнув і ледве чутно промовив: «капітанша» — та й пішов з хати, повернувшись на ліво кругом. Подивився я у слід його та й покаявся гірко за свою необачність.

Діялося це в осені. В полку дозволені були одпуски на рік і на пів року. Другого дня приходить Ту-

ман, каже, що він пість мене, щоб я не

— Схожу, — ка

— Іди, — кажу його, щоб, як ітним хутір подивитись,

— Добре, зайду.

За тиждень дали мною, я пішов.

Дурно сподівався вийшло з того нічого як Туман пішов до до... Я здивувався, що там ман помагає виліти рогожаної балагури на шанці жінці з дитин він весел промовив:

— Найшов! Най

Справді це була колишньої Варочки! дитину на руки Тума мени в ноги й заголосках у Тумана й заплахулюючи. Я підвів повів її в слід за Туманом.

Другого дня Туман рук, і в хаті в нас у я питав його, де він

— Де найшов?

Охота моя довідати його відповідю; я зна біць, то вже й не роз з своєї хати не виходи так мені й здавалося я що дні питав про зда мені:

ник він каже! Чи злочинство, пристер певно-ж чи-

ре був упевнений,
як наша Варочка.
за спадщину по
так, як його зна-

? Сидить, гадаю,
та вошер годус.
вогого часу міркує
»Московська Вѣ-

« тоді ще не бу-
дітильською на-
тим, що Туман,
та не вважаючи

як Варочки про-
ального. Він і пер-
всім замовк; ре-

хилившись голо-
явся: щоб він не
не сталося... Так

про Варочку, га-
ту душу, та якось
ччя в хазайстві,
Довго стояв він

йшов кілька ра-
хувався. Я хотів
— а в його з під
— кап... кап...

промовив: «якапи-

чи на ліво кру-

окається гірко за-

зволені були од-

ни приходить Ту-

ман, каже, що він подав у одпуск на пів року, і про-
сить мене, щоб я не забороняв йому.

— Схожу, — каже, — до дому, чи не краще буде.

— Іди, — кажу йому, — з Богом. — Та й пропу-
його, щоб, як ітиме через Глухів, то зайшов би на мій
хутір подивитись, що там робиться.

— Добре, зайди.

За тиждень дали йому білет; він, попрощавшись зо
мною, й пішов.

Дурно сподівався я добутків з своєї оповістки: не
вийшло з того нічого, а місяців через три після того,
як Туман пішов до дому, кажуть мені, що він вернувся.
Я здивувався, що так скоро. Вийшов, дивлюсь, — Ту-
ман помагає віліти з невеличкої, на одну конячку,
рогожаної балагури якісь закутаний і в нагольний кожу-
шанці жінці з дитиною на руках. Побачивши мене,
він веселі промовив:

— Найшов! Найшов, ваше високоблагородіс!

Справді це була Варочка. Але яка ріжниця проти
колишньої Варочки! — змарніла, худа... Вона отримала
дитину на руки Туманові і, як несамовита, кинулась
мені в ноги й заголосила. Дитина прокинулась на ру-
ках у Тумана й заплакала; він і поніс її в хату, при-
голублюючи. Я підвів Варочку — вона голосила — і
повів її в слід за Туманом.

Другого дня Туман знов узяв мое хазайство до своїх
рук, і в хаті в нас усе пішло, як перш. Одного разу
я питала його, де він найшов свою Варочку.

— Де найшов? — В Молові, в тюрмі.

Охота моя довідатись про це не зовсім була задоволена
його відповідю; я знаю, що він не охочий був до подро-
бичъ, то вже й не розпитував його. Варочка який час
з своєї хати не виходила нікуди, від мене теж ховалась,
так мені й вдавалося ніякovo до їх заходити. Тумана
я що дни питав про здоров'я її дитини, він одказував
мені:

— Дякувати Богу милосердному, — обос здорові.
Затужив я за Варочкою. От раз якось, одпустивши
фельдфебелів, зайшов я до їх у хату, і, як перше було, так
і тепер: Варочка читала життя Варвари-великомучиниці,
а Туман сидів супроти неї та хітав на руках Оленку.
Ніколи я не забуду ту справді моральну картину.

Другого дня після мого візиту прийшов, як звичайно, до мене Туман та й каже:

— Ваше високоблагородіс! Я думаю женитися, щоб люди головою не кивали та пальцями на нас не показували.

— Благородніший ти чоловік! — подумав я. Того ж дня виклопотав я йому дозвіл від полкового командинка, а в другу неділю я був на весіллі в Тумана за батька.

Довго ще після весілля Варочки була сумна та замислена й окрім церкви ніде не показувалась. Тумана вона, як і перше було, звала татом і часто плакала, дивлячись, як він жалує її Оленку, немов свою рідну дитину. Де-далі по-просту вона почала забувати минуле, стала заходить до моєї хати, — спершу, як мене не було, а потім і при мені. Одежу мою і все, що вимагало жіночого догляду, взяла вона під свою опіку, то красою й справжньої хвояїки її бажати собі не можна було. Раз якось, вранці, заходить вона до мене з Оленком на руках весела така та щаслива.

Я просив її до чаю, посадив коло себе та стороною й повів річ про те, як вона втекла і де була скована капітаном до в'язду в Вологду.

Спершу спітав її, чи бувас вона в фершалки.

— Ніколи не буваю, відповідає.

— Чом же ти не бувасши? — питав: — ви-ж були такі близькі приятельки?

— Гарні приятельки! Гідка вона, східна! Коли-б не вона, я-б і досі не знала нічого, що вона все настроїла, — заплакала Варочка.

Трохи згодом я

— А добого т
дешній Туман трох
не придумаю, де-б т
мишані дірки в міст
як це так сталося.

— Ось як, —
того-ж для першій
була проклята, і під
чері. Я і пішла до
кинула на стіл: д
знатиме, де її була.
самовар на столі. І
був такий смашний,
її третю, і та мені с
була готова, що все
проти вікон на вулиці
поїхали. Довго ми й
аж спати захотілось
заснула. Проснулася
тилько в вусенкі щіт
ється. Стала я приготувати
тилько її змогла пригото
то наче у сні. Незадові
сільська баба з свічкою

— Де я?

— У добрих людів

— Як же я тут

— Тебе на вулиці
саней викинули. Чи
вляючи свічку на сті

— Ні, нічого, —
її пішла з хати, накину

Я все думала про
робити; довго я думала
прокинулася вдруге, т

Трохи згодом я й кажу:

— А доброго таки клопоту ти тоді наробила. Сердечний Туман трохи в домовину не ліг. Ну я й досі не придумаю, де-б тобі бути тоді схованій, бо я тоді всі мишані дірки в місті перешарив. Расскажи, будь ласка, як це так сталося.

— Ось як, — каже, витираючи слізки. — Знаєте: того-ж дня перший сніг упав. Фершалка, бодай вона була проклата, підмовила мене покататись з нею ввечері. Я і пішла до неї без спросу, а свічку й книжку кинула на стол: думала, — зараз вернусь, ніхто не знатиме, де їх була. Прийшла до фершалки, а в неї самовар на столі. Налила вона мені чашку чаю; чай був такий смажений, що я попрохала ще й другу, а далі й третю, і так мені стало тоді весело, що я й танцювати була готова, що все на світі я тоді забула. Того часу проти вікон на вулиці стали сани. Вийшли ми, сіли й поїхали. Довго ми їздили по місту, так довго, що мені аж спати захотілось, та так, що не знало вже, як я заснула. Проснулася я в теплій хаті, кругом темно, тільки в вузенькі щілині крізь віконниці світ пробивається. Стала я пригадувати вчорацше катання, — ну, тільки й змогла пригадати сам чай та фершалку, та й то наче у сні. Незабаром відчинились двері, увіходить сільська баба з свічкою в руках. Питаю її:

— Де я?

— У добрих людей, — каже.

— Як же я тут опинилася?

— Тебе на вулиці підняли: видно, коні скажені, з саней викинути. Чи тобі не треба чого? — питав, ставляючи свічку на стіл.

— Ні, нічого, — кажу. Баба взяла з стола свічку і пішла з хати, накинувши крючком за собою двері.

Я все думала про те, де я, і що зо мною думаютъ робити; довго я думала, а нарешті знов заснула. Як я прокинулася вдруге, то світу вже крізь щілині не було

видно. Голова в мене не те, щоб боліла, а кругом ішла гірше всякого болю. Я почала плакати. Ввійшла знов та баба з свічкою, стала мене умовляти, даючи мені чаю та всіх ласощів. Я не хотіла та все прохала її сказати, де я. Питала про вас, про тата, про наше місто, чи далеко воно. Баба казала, що ні вас, ні тата не знає, а такого міста, її забожилася, що їй не чула зроду, далі знов давала мені чаю, я не схотіла, давала вече-ряті, — не схотіла, вона засвітила лампадку і пішла з хати. Я схопилася з постелі, кинулась до дверей, але вона встигла защіпнути їх крючком. Трохи згодом за дверима чутно стало чоловічу річ; річ і знайома міні, та я ніяк не могла згадати, де її чула. Питала:

— А що, тепер їй краще?

Баба каже:

— Однаково, батечку, — все щось верзé та кидається.

— Ну, добре, — знов та-ж річ: — я до неї пришлю завтра лікаря.

— Невже то вони про мене балакають? Хиба я справді хвора? — подумала я. Про те лікаря не було, я й заспокоїлася.

Довго сиділа я в тій заклятій тюрмі, трохи була не зможеволіла з туги. За весь цей час нікого я не бачила окрім тієї гідкої баби, тільки за день уже до того, як він мав взяти мене з собою, увіходить до мене фершалка з пакунками в руках. Я й, як матері рідні, зраділа. Стала вона мене умовляти, обіцяла Бог знає які радощі в будучині, аби тілько я й у всім скорилась. Сказала вона мені острігтись та перебратись у парубоцьке вбрання, — я не схотіла, вона страхала мене довічною тюрмою, — я й послухалась. Ножиці були в неї з собою, зараз же вона мені й косу відрізала. І плакала-ж я тоді! Господи!... Далі достала з пакунку парубоцьку одягу, одягла мене й тільки була почала мною любуватися, яка я в тім убраниі хороша, як уві-

йшла баба, її каже: на двір. Було вже лагули, — одна біла шалка посадила мені Коні рушили. А що вила Варочка, плачу

Небавом знилася шому зів'ено було розівого, я одіслал на вив Тумана, щоб він підводами до мене в рушили возом у похід.

Після кампанії в ком. Небавом Туман на хутір. Хотів я на мені й самому нічого хазяйства, то я й відбіля Есмані, безплатні Вікторкові своєму запан

на світі.

І я, доки житиму,

Прочитавши отсе думці суворий ветеран дину-християнина, що трохи схожі на його. голосний крик: »Чорт в хату ввійшов мій гармонію та все переко що він йі що путнє не варта!« — коли півні немов отямився й

а кругом ішла
Війша знову
даючи мені чаю
прохала її ска-
ро наше місто,
ас, ні тата не
не чула зроду,
, дарала вече-
спадку і пішла
до дверей, але
згодом за
знаюма міні,
Італо:

зверзе та кида-
до неї пришлю
ютъ? Хиба я
каря не було,

трохи була не
кого я не ба-
уже до того,
до мене фер-
матері рідній,
ати Бог' знає
сім скорилася.
тись у пару-
тракала мене
ожиці були в
відрізала. І
ла в пакунку
була почала
ропша, як уві-

йшла баба, її каже: приїхали. Поспішаючи вийшли ми
на двір. Було вже темно. За ворітами стояло дві ба-
лагули, — одна більша, а друга трохи менша. Фер-
шалка посадила мене в більшу балагулу, перехрестила.
Коні рушили. А що далі було, то ви знасте, — промо-
вила Варочка, плауччи.

Небавом знялася польська революція. Корпусові на-
шому звелено було рушати на Литву. Що було в мене
зайного, я одіслав на хутір, до себе до дому, та підмо-
вив Тумана, щоб він і Варочку з дитиною одпустив з
підводами до мене на хутір. Він так і єробив, ми її
рушили возом у похід.

Після кампанії взяв і одставку, вийшов полковни-
ком. Небавом Туман вислужився, він прийшов до мене
на хутір. Хотів я настановити його за приказчика, але
мені її самому нічого було робити коло свого мізерного
хазяйства, то я її віддав йому на прожиття корчму, що
біля Есмані, безплатно за колишні його послуги, та її
Вікторкові своєму заповів теж робити, як мене не стане
на світі.

І я, доки житиму, робитиму те саме.

Віктор Н. Н.

Прочитавши отсє оповідання, замислився я, і в моїй
думці суворий ветеран-корчмар перевернувся в таку лю-
дину-християнина, що дай, Боже, щоб і всі були хоч
трохи схожі на його. Мої думки радісні перебив мені
голосний крик: «Чорт знає що!» Двері одинілись, і
в хату ввішов мій приятель, держучи в руках мою
гармонію та все переказуючи: «Чорт знає що! Я думав,
що він її що путнє подарував. Полтинник! Більш
не варта!» — коли побачивши в руках свій рукопис,
він немов отямився її каже:

ш. т. IV.

— Ну, як же оповідання? Чи ти ще не дочитав його?

— Ні, як раз перед тим, як вам приїхати, скінчив, — кажу.

— Ну, як же по твоєму, варта до друку, чи ні?

— Та ще й дуже.

— От то-то й є, а вони дурні думаютъ, що, не читавши нічого, нічого й не напишеш, а отже написав!

— Дозвольте мені ІІ переписати, так, для памяті, — кажу.

— От, ще преписувати! Візьміть так як єсть, та хоч і друкуйте його, тілько так, як я вам і раніше казав: щоб не виставляти моого іменіння.

Я пообіцявся. На дворі вже стемніло. Напились ми чаю, погомоніли ще трохи, одяглися та й поїхали до міста в історичний Миколаївський собор слухати »Діяння».

Після утрені приятель мій поїхав до себе, на хутір, похазайнувати, — він казав, а як послі вийшло, та за тим тільки, щоб справити »долг приличія«, це-б то на незалежні плечі налагти фрак, а я, не маючи знайомих і охоти знайомитись, уважав отсю церемонію зайвою і зостався у місті, ждучи служби Божої. Погода була гарна (що в таку пору трапляється дуже рідко), на вулицях було сливе зовсім сухо, я й пішов блукати по городу шукати те місце, де стояла знаменита »Мадорос-сійська Коллегія та палац гетьмана Скоропадського, той самий, де він вітав »Даниилыч«, коли той заїздив дякувати гетьмана за гостинець, це-б то за місто Почеп з волостью. А Даниилычъ, не в тімі гніздком битий, взяв та з німецькою астролябією й одмежував до Почепської волости сотні: Балаклінську, Мглинську та пів Стародубської та й заїхав у Глухів дякувати гетьмана, а простакувати гетьмана, нічого того не відаючи, шанує свого пресвітлого гостя, аж поки пресвітлій гость на ознаку подяки не звелів скласти проти палацу на майдані каманого стовпа та вбити в його пять залізних

гаків: один про гетьмана, хоч заінтується тільки лябію. Проте старі Москви, пожалілися покарали.

А де-ж той майдан з своюю кровопрісною! Де це все? — І сьогодні недавні та свіже! хів а в резиденції гетьмана повітовим містечкам.

Давін до служби хрестився та й пішов, юї памяти минулих кількох віа, запряженій зі сидить дві жінки в барвінку, а друга за лівіде високий чоловік в шевій шапці, в батоні, велика біла вязка — нутя в білу скатерти.

Порівнявши з возвіщаннями своїх старих знайомих, пінились, похристосуючись, що Господь дав їм такого великого свята.

Після служби присвіти христосався з кількох християнками, а далі якогось невеличкого селянинка в сільській мундирі, в червоному краваті та й каже, вказуючи на підлогу:

А приятель і додав:

— Карл Самойлович!

ще не дочивав
іхати, скінчив,
друку, чи ні?

ють, що, не чи-
тоже написав!

ак, для памяті,
ак ік єсть, та
вам і раніше

іло. Написались
та й поїхали до
пухати «Діянія».
себе, на хутрі,
вийшло, так за
її», це-б то на
очі знайомих і
шо зайвою і зо-

года була гар-
діжко), на вулиці
блукати по го-
та «Малорос-
Скоропадсько-
чак, коли той
ц-б то за місто
з тіма гвіздком
одмежував до
Мглинську та
дакувати геть-
го не відаючи,
просвітлій гость
ти палацу на
пять залиних

гаків: один про гетьмана, а ті про старшину, коли воїни
хоч вайкнуться тільки перед царем про німецьку астро-
логію. Проте старшини не злякалися та, як були в
Москві, пожалілися на здирцю грабіжника, і його за те
покарали.

А де ж той майдан? Де той палац? Де Коллегія
з свою кровоційною маркою — тайною канцелярією?
де це все? — І сліду нема! Чудно! А все це таке
недавнє та свіже! Яких сотня років промінуло, а Глу-
хів з резиденції гетьмана України зробився препаскун-
ним повітовим містечком.

Давін до служби перебив мої сумні питання, я пере-
 хрестився та й пішов до Миколаївської церкви, однієї
кої памяти минулых часів. На майдані доганяло чумаць-
кий віз, запряжений парою сірих волів-велетінів. На во-
зі сидять дві жінки в білих синтаках: одна в стяжках та в
барвінку, а друга запята шовковою хусткою. Біла во-
лів іде високий чоловіг в чорній киреї і в чорній сму-
шеві шапці, з багтом у руках. З воза виглядає ще
велика біла ваза — це паска з усім причандалом, загор-
нута в білу скатертину.

Порівнявшись з возом; дивуючись пізняко в поїзданах
своїх старих знайомих — Тумана з родиною. Вони зу-
пинилися, покристосувався я з усіма, та, балакаючи про
те, що Господь дав годину та таїкий день гарний ради
такого великого свята, помалу наблизилися ми й до
церкви.

Після служби приятель мій у цвінтари умільно по-
христосувався з кількома православними християнами і з
християнками, а далі взяв мене за руку та й веде до
якогось невеличкого оклєцьковатого чоловічка в губерн-
ськім мундирі, з червоним добродушним лицем, — він
тілько що вийшов з церкви, — покристосувався з ним
та й каже, вказуючи на мене: такий то. Я поклонився.
А приятель і додав:

— Карл Самойлович Стерн, наш повітовий еску-

лап. Йому так подобається наш суще-християнський звичай, що він що року одягає мундира і йде до служби власне зза цього свята, ще хоче й на нашу віру православну перейти, та тілько в мене така думка, що бреше, — вибачай, Карле Самойловичу!

Німець моторно усміхнувся, ми й розійшлися.

Приїхали ми на хутір, я й здивувався, увійшовши в хату та не помічаючи нічого такого, чим би можна було розговітись. Хазяїн, спостерігши моє дивування, вивів мене в сіни та мовчики й показав на великі двері, про які я гадав, що виходять у сад. Одчинив я їх, коли мої здивовані очі побачили не сад, як я гадав, а величезну дошану загороду з невеличкими вікнами, пристрісну до самих хат: то була зала за-для бенкетів.

Серед неї стояв стіл безкрай, засланий білою скатертиною. І, Господи, чого тілько не було на тому столі! І все те в найгомеричнішім достатку. Бабуся, що вертілася біля стола, здавалася мухою супроти величезної піраміди з тіста, вживаної за паску. Обік піраміди, як сфинкси єгипетські, по декілька в ряд лежали не поросята, а печени цілком кабани з хріновим корінням у зубах і все інше в такім же достатку. Навіть горілка з сливянкою стояли по кінцях стола в великих барилах, засланих серветками; одно слово: все було цикlopічне, і коли-б просинувся величний хіоський сліпець, то й той би тілько вуса закрутити та ще може-б подумав, що на хуторі дожидають Кадма з товариством.

Хазяїн, ходачи по тій залі, поглядав то на стіл, то на мене, і усміхався задоволено. За чим же діло стало? Чого тут бракує? — думаю я: — Здається, можна-б і за діло взятись. Чи він ще кого жде? Я хоч і не голодний був, а не можна було спокійно дивитись на все це добро, найпаче на порося та на «жабу», що немов московська кубична купчиха, — біла та червона; так би й проковтнув усю разом! А хазяїн, як нічого й не було, ходить, собі, тілько всміхається. З пів години, ко-

ли не більше, минула думку про цара та ний у чімсь перед тів пустити в діло доби у темниці бедрина, звелів подати порося, та й поклала би він думали? — За боярин в усім призвани не відав, але мі приятель і зо мною з своїм вірним боярством провинився? Тоді сішла бабуся з полу-свята вода і кронило-зalu, бабуся хутенько-ятель мій вийшов у котіл колеса, а хвіст в епітрахілі, з джакам-шов Туман з своїми, жуючи вуси, почали найшло їх повна за-халяїн, а далі й я — розговілись шматочко-узялися хто до чого знати мені, на що сіло було іже й пітва. Місать похристосовався тоустого майстра слово-перших християн. Ту-був тілько привітний

Прозвіши попа та садив за стіл мене та між нами, промовиши мене сиділа Оленя-роздивився на неї, як

тиянський звід
їде до служби
нашу віру пра-
тмка, що бреше,
зійшлися.
ся, увійшовши
чим би можна
юс дивування,
а велики двері,
нина я іх, коли
гадав, а вели-
нами, пристро-
нкетів.
ий білою ска-
на тому столі!
абуся, що вер-
оти величезної
к пірамиді, як
жали не поро-
м корінням у
Навіть горілка
никих барілах,
о циклющче
тєць, то й той
одумав, що на
то на стіл, то
ке діло стало?
ся, можна б і
коч і не голод-
итись на все
ук, що немов
червона; так
к нічого й не
ів години, ко-

ли не більше, минуло. Мені аж брехенька прийшла на думку про царя та його коханого боярина. Боярин вірний у чімсь перед царем прошпетився. От, цар не хотів пустити в діло огню та заліза, а продержавши три доби у темниці без води й без хліба свого вірного боярина, звелів подати собі миску доброго борщу та печене порося, та й покликав боярина на допит. Так що ж би ви думали? — За ложку борщу та поросячий хвостик боярин в усім признався. Я, правда, за собою жадної вини не віддав, але мимокіш думка брала, чи не хоче мій приятель і зо мною таку птицю вдрати, як той царь з своїм вірним боярином; тільки чим же я перед ним провинився? Тоді саме відчинились двері, і в залу ввійшла бабуся з полумиском у руках; в полумиску була свата вода і кропило з сухих васильків. Увіходячи в залу, бабуся хутенько промовила: »Уже на треблі! Пряєтель мій вийшов у сіни. Небавом чутно стало, загуркотіли колеса, а хвилин через дві в залу ввійшов піп в епітрахилі, з ділками й хазайном. За крилоштанами увійшов Туман з своїми, а за ним поважно, смирно, прогляжуучи вуси, почали увіходити селяни, і через хвилину найшло їх повна зала. Після молитов піп, а за ним хазайн, а далі й я — похристосався з усіма, хто був, розговілись шматочком простого хліба та тоді вже й уялились хто до чого мав охоту. Тепер тілько стало знати мені, на що отак по гіантському наготовлено було їжі й птиця. Мій приятель (я з ним за це раз десь похристосався) до букв йшов за словом Златоустого майстра слова і за словами любови й смирення первих християн. Тут не було ні кріпака, ні пана, — був тілько привітний хазайн та найпецеремонійші гости.

Провівши попа та своїх крепаків-гостей, хазайн посадив за стіл мене та Тумана з родиною, та й сам сів між нами, промовивши: »От тепер розговіємося!« Проти мене сиділа Оленка з матір'ю, так я тепер тілько розадивився на неї, як слід. Це була суща красуня, яка

тілько що розцвіла: густе русяве волосся, заплетене в дві коси, перевиті жовтими й синіми стрічками та барвінком, надавало якусь осібну свіжість її гарній голівці, а тонка біла сорочка з прозорим галтованням на широких рукавах складалась на плечах та грудях у такі складки, які й не снилися ні Скопазові а ніже Фідієви, одні слово — передо мною сиділа богиня краси і неблазністі. Поруч з Оленочкою сиділа її мати, колишня Варочка, а тепер Варвара Івановна, як її звав сам хазяїн, а коло неї сидів Туман, з усміхом покручуючи свої білі вуси. Я дивився на його не як на простого корчмаря — старого вояку, а як на лицаря величних моральних по-дій, як на чоловіка-християнина в найширішім змісті цього слова, і, признатися, завидував йому. Він здавався мені прещасливим, та інакше й бути не могло. Чоловік, що так високо справив свої обовязки до близьких, навіть при злідніх та самотності, мусів бути щасливим, а його старість була в достатку й між найціркійшими й найінжінішими друзями. Мені не траплялось бачити такого вдатного твору скульптурної праці, щоб так за-спокоюючи солодко, вабив до себе мої очі, як тихе й спокійне лице цього сідого величного героя добродітелі. Озеров впovні почував оцю привабність, мовивши Едіповими устами:

»Мой не увидить взоръ,
Ни мужа кроткаго пріятнаго чела,
Котораго рука богогъ произвела...«

Встали ми з-за стола тихо, немов з-за звичайного обіду, помолилися. Туман взяв свою смушеву шапку, глянув на жінку та й став прощатись з хазяїном. І завжди не говіркий, на цей раз за столом він сидів зовсім німо. Я думав будо забалакати про Бліхера, або Бонарпарте, але, коли я глянув на його, моя думка зда-лася мені прямо не до речі. Одним однісінське слово почув і від його тепер, та й то вже на дворі, коли поса-

див він уже на чум-
вж: рушили з місця

— Так на прово-

— Еге, — одка-
за

Увечері, за ча-
був замислений. Я і
чи зо три, а далі й
чандом забрала, а
барабанимо. Не ана-
барабання музика, к-
зечева. Приятель
та й зареготався.

— Чуш, — каж-
уже мое діло хазяї-
ї зіткнути, а ти ж ля-
ї

— Хазяїн мимох-

одповів я.

— Правда, правда
тав він та й знов зам-

— Коли скажеш,

— Маю я до тебе
справиши, так скажу.

— Коли скажеш,

— Погостюй у ме-

— Не можна.

— От то-то й є!
з секретом, а тепер і
дин!

— Який ж є тут с-

— А такий, — ка-
водах у мене думка і
мене за боярина. Так

Я, як чоловік, то-
дово думавши, й каж-

— Отче по друзая-

див він уже на чумацького воза свою родину, а воли вже рушили з місця, хазяїн з порога питав його:

— Так на проводі, батьку?...

— Еге, — одказав Туман та й пішов за возом.

Увечері, за часм, приятель мій проти своєї вдачі був замислений. Я щось обізвався до його разів зо два чи зо три, а далі й сам почав барабанити об стіл пальцями. Вже бабуся й свічка принесла й самовар з причандалом забрала, а ми все сидимо нерушимо та об стіл барабанимо. Не знато вже, чи довго-б ще тяглась ота барабання музика, коли-б я був не зітхнув, так собі, знесчев. Приятель мій підвів голову, глянув на мене та й зареготався.

— Чусь, — каже, нарегоавшись до схочу, — хай уже мое діло хазяйське, мені є про віщо замислитись і зітхнути, а ти-ж якого черта зітхася?

— Хазяїн мимокхіть передав свій настрій і гостям, — одповів я.

— Правда, правда твоя! А знаєш що?... — запитав він та й знов замовк.

— Коли скажеш, то знатиму.

— Маю я до тебе велику просьбу. Пообіцяй, що справиш, так скажу.

— Коли скажеш, яка, то й пообіцяю.

— Погостюй у мене до провід!

— Не можна.

— От то-то й є! Примусив мене відкритись йому з секретом, а тепер і назад. Це не личить путящій людині!

— Який же тут секрет? — питало.

— А такий, — каже він, подумавши, — що на проводах у мене думка вінчаться, а тебе-б прохав бути в мене за боярина. Так як, згоджуєшся?

Я, як чоловік, тоді ні від кого незалежний, то не довго думавши, й кажу: Добре!

— Отсе по друзяцьки! — казав він, так по друзяць-

ки стискаючи мені руку, що я трохи не закричав: —
Ходімо-ж тепер вечеряті! — ддав він, підіймаючись.

Ласа вечера та щира вицівочка розвязали язика
моєму приятелеві і відкрили його сердечний тайник. Зра-
зу він вивив мені своє натуральніше розуміння сімей-
ного й політичного життя людини, про її загальне зна-
чення, як прекрасного й розумного творіння, і як він
може бути ні від кого незалежним і щасливим в своїм
короткім житті, аж ні трохи не порушаючи гармонії
в громаді істот, на неї саму схожих. Так він мене при-
вабив своїми думками, що я вже вбачав його найнату-
ральнішим і справжнішим мудрецем, трохи не вище
за самого Сократа, але коли мудреці, та й взагалі лю-
дині трудно, та мов би й зовсім не вільно самому собі
увійти межу, за яку не слід переступати, то й мій при-
ятель непримітно перешов до утопії та й став мені до-
водити, що грамота, тим паче в жіночтві, дуже капо-
стить людському добробутові. Я зроду було думав, що
початок таких ідей — вино та добра доза сливянки, по-
ки він не скінчив своїх доводів цими словами:

— Маю надію, та й не без причини, що я буду аж
надто щасливим з свою жінкою і тим саме, що вона
неграмотна.

— Ти може й будеш, але багацько про кого цього
не можна сказати, і про себе первого я не скажу цього.

— Тим, що багато де хто, а з ними вкупні і ти,
більш не що, як моральні каліки.

— От тобі й на! — подумав я, помовчавши, й кажу:

— Яко твій старший боярин, че я маю право спи-
тати свого князя, хто така та, що має бути щасливою
княгинею?

— Секрет! До останнього дня секрет, а то — то
ще, гляди, станеш мене розчаровувати.

Довго ми мовчили сиділи ~~за~~ столом, позираючи звід-
ка один на одного та на пляшку з сливянкою, а далі, як
побачили, що на сухім денці в пляшці нема нічого, вар-

того уваги, піднялися
разно стиснувші оди-

Весь тиждень ми
обідали, вечеряли й с-
чисто звичайні речі, в
за якою він, як і всі
стежив, що мене дуж-
ського перекладу Фед-
ки не примітив у його
тури часто заходила у
мене Меттерніхову й
бути, ін пари з уст. Ї
запнувся про цю цікав-
немов риба, звелів запр
»до побачення«, сів та
Нарешті минула беско-
нечна половина проп-
іхал з ранку й пропа, в
вечері до дому, він
подивився в зеркало, п-

* Ну, я готов! О

Я теж убралася. Сі-
до міста до Миколаїв-
ся. Серед церкви анало-
жуючи вуси, трохи-тро-
встиг я роздивитись, і
та з матір'ю ввійшла О-
хрестилася, сміливо під-
місце. Як побачив я і
чання скінчилось, а я
го щасливого приятеля
щами, а другого дня, по
до Київ.

того уваги, піднялисі з-за стола та й пішли спати, ві-
разно стиснувши один другому руку.

Весь тиждень ми з приятелем закусували, снідали,
обідали, вечеरяли й спали, багато балакали про всікі
чисто звичайні речі, в гурті й про тогочасню літературу,
за якою він, я і всяка путяча людина, досить уважно
стежив, що мене дуже дивувало, бо я опрічварвар-
ського перекладу Федорових байок, ніже одної книжеч-
ки не примітив у його в хаті. Опріш тогочасної літера-
тури часто заходила у нас розмова про дуже хітру того-
часню Меттерніхову політику, а про весілля, що мало
бути, ці пари з уст. Я раз був, хоч і проти учтивості,
заплився про цікаву річ, але приятель мій був німий,
немов риба, звелів запрягти бричку, не сказавши мені й
»до побачення«, сів та й поїхав, Бог його знає, куди.
Нарешті минула безконечна для мене свята неділя, ми-
нула й половина провідної. В середу приятель мій по-
їхав з ранку й пропадав до самого вечора; вернувшись
ввечері до дому, він мовчки надів фрака, розчесався,
подивився в зеркало, повернувшись до мене та й каже:

— Ну, я готов! Одягайся скорійш, та поїдем!

Я теж убрався. Сили ми в бричку та й поїхали прямо
до міста до Миколаївської церкви. Церква вся світиться.
Серед церкви аналой. Піп в ризах, а дячок, пригла-
жуочи вуси, трохи-трохи не співає: «Ісаіс, ликуй!». Не
встиг я роздивитись, як одчинились двері, і з Туманом
та з матірю ввійшла Оленка. Ввійшла в церкву, пере-
 хрестилася, сміливо підійшла до аналого й стала на своє
місце. Як побачив я її близче, так тілько ахнув. Він-
чання скінчилось, а я не без заздрості поздоровив сво-
го щасливого приятеля з новим життям, з новими радо-
щами, а другого дня, подякувавши за хліб та сіль, поїхав
до Києва.

закричав: —
підіймаючись:
звязали язика
й тайник. Зра-
зууміння сімей-
загальне зна-
їння, і як він
ливим в своїм
аючи гармонії
він мене при-
його найнату-
рохи не вище
ї взагалі лю-
то самому собі
то й мій при-
став мені до-
бі, дуже капо-
чую думав, що
слиянини, по-
вами:
що я буду аж
аме, що вона

ро кого цього
скажу цього.
и вкупні і ти,

авши, й кажу:
яю право сми-
ти щасливою

т, а то — то

зираючи зрід-
ко, а далі, як
а нічого, вар-

Перводрук: Кіевская Старина 1887,
книжка 4 й 5.

Зредаговано на основі видання
Д. Дорошенка, Катеринослав 1914.

Пояснення

- Сторона 47. Торвалд
до 1884).
штуки. Е
Орнамен
Трітони
хвостами.
Охра —
Мінія —
Остаде А
(1610—168
Берхем (
тичні (16
Тенєєр Д
до 1648).
стичні обр
дами батьк
Рубенс П
1640). На
Оставшико
Ван-Дейк
до 1648).
також його
Вазарі —
(1511—1574
Віклєф —
(1330—1384
Іван Гус
(1369—1415

ская Старина 1887,
на 4 и 5.
а основі видання
Катеринослав 1914.

Пояснення до повісті

Артист.

- Сторона 47. Торвальдсен Бертель — данський різбар (1770 до 1844). Ідеаліст, ішов слідами старогрецької штуки. Брав радо мотиви з мітальою.
- Орнаменти — прикраси, оздоби.
- Трітони — грецькі, морські боги з рибачими хвостами.
- Охра — жовта краска.
- Мінія — червона краска.
- Остаде Адріян ван — під. майяр й ритівник (1610—1685).
- Берхем (Бергтег Кляес) — під. майяр й ритівник (1620—1683).
- Тенєр Давид (старший) — гол. майяр (1582 до 1648). Малював красвици, жанрові й фантастичні образи. Його син, теж Давид, ішов слідами батька.
- Рубенс Петро, Павло, під. майяр — (1577 до 1640). Найбільший мистець фландрської школи. Оставил коло 2500 образів.
- Ван-Дейк Антоніс — майяр, уч. Рубенса (1599 до 1648). Малював знамениті портрети; славне також його Розпяття Христа.
- Вазарі — італійський письменник й артист (1511—1574).
- Віклєф — англійський церковний реформатор (1330—1384).
- Іван Гус — чеський церковний реформатор (1369—1415).

- Сторона 47. Лютер Мартин — німецький церковний реформатор (монах августинський) (1483—1546).
- .. Юлій II і Лев X — папи римські (початок XVI. століття), опікувалися штуками й артистами та причинилися до незвичайного розквіту італійського мистецтва.
- .. Корреджіо — італійський мальяр (1494—1534).
- .. Цампісрі — (Доменіко) італійський мальяр (1581—1641).
- .. 48. Щедрін Сильвестер — російський мальяр краївів (1791—1830).
- .. 49. Сатурн — бог часу у старинних Греків і Римлян. Вони вірили, що він усе єсть, навіть свої власні діти.
- .. »То був хлопець 14, або 15 літ« — себ-то Шевченко, якому тоді йшов 21 рік.
Тут описано першу стрічку Тараса з Сошенком, яка мала таку велику вагу для життя будучого великого українського поета й мальяра.
- .. 50. Іван Сощенко (який у повісті «Артист» оповідає про життя Шевченка в Петербурзі), родився 1807 року в Богуславі, київської губернії (отже земляк Шевченка). Так само, як Тарас, учився зразу в діака, даліше в мальяра Превольського. Від року 1831 перебував у Петербурзі. Від 1841 до 1846 жив у Ніжині, від 1846—1850 в Немирові, від 1856 до смерті (1876 року) в Києві.
- .. 50. Аполльон Бельведерський — славна статуя грецького різбаря в передхристиянських часів, що хорониться в Римі, у Ватикані, в крилі, яке називається Бельведере (звідси й Бельведерський Аполльон).
- .. Мойка — річка в Петербурзі, притока Неви.
- .. 52. Мольберт — німецьке Malbett, дошка до малювання.
- .. Веліскец — іспанський мальяр (1599—1660).
- .. Пракліт — Шевченко мав мабуть нагаді Демокрита, грецького фільозофа, атоміста, 460—360 пер. Хр.

- Сторона 53. »Останній Брюллов, сіл, але й лова порівняння і Мікель-Андреа Його; в театрі появився в ким, божескої. Пані Юрій тербура. Шарль Дюменник, автор «Клубу Піонерів» дуже почутливий. Сильний «Давид Конрад», автобіографічна драма перевізана в Петербурзі. Піменов Михайлівський академічний художник. Венеціановий мальяр часах посвідчений розвідні сцени в Геркулес Старий гречеська рівнинна. Лосенко Адольф — художник (український). Кавос Альфред — дівничий. Італійські театри (1801—1805). Подорож Альфреда французького. Карло Величко — родом з Маріуполя — родом з Маріуполя, академії в Болгарії.

- ї церковний реформатор (1483—1546).
- римські (початок тауками й артистами го розквіту італій- аляр (1494—1534). італійський мальяр ський мальяр крах- х Греків і Римлян. навіть свої власні 15 літів — себ-то рік. араса з Сошенком, як життя будучого мальяра.
- «Артист» оповідь (петербурзька), родився в сім'ї губернії (отже як Тарас, учився у Превоцького. Від 1841—1846—1850 в Неми- ровку) в Київі.
- славна статуя кінських часів, вані, в крилі, яке в Бельведерський притока Неви. є, дошка до ма- ляр (1599—1660). мабуть на гадці томіста, 460—360
- Сторона 53. »Останній день Помпеї« — головний твір Брюлова. Мав великий успіх — не тільки в Росії, але й за межами, особливо в Італії. Брюлова порівнювали з російською критикою з Рафаелем і Мікель-Анджелем. В Петербурзі боготворили його; в театрі публіка ставала з місць, коли він появлявся в льожі; називали його Карлом Великим, божественним Брюловом.
- Пані Юр'єнс — властителька гостинниці в Петербурзі.
- Шарль Діккенс — славний англійський письменник, автор «Новорічних Давонів», «Двох міст», «Клубу Піквіків», «Олівера Твіста» й інших дуже почитаних романів. (1812—1870.)
- Сильний вплив на літературу мав його роман «Давид Копперфілд», у якому автор дав споро автобіографічного матеріалу і «Ніколая Нікілебі», де перевів критику шкільництва.
53. На розі щостої лінії... Лініями зовуть в Петербурзі рівні, нумеровані вулиці.
54. Піменов Микола, професор різби в Петербурзькій академії мистецтва (1812—1864).
55. Венеціянов Алексій Гаврилович, придворний мальяр царя Миколая I. Перший реаліст в часах псевдо-класицизму. Радо малював жанрові сцени з життя російських селян (1779—1845).
56. Геркулес Фарнейський — славна старинно-грецька різьба Геркула, силача-героя.
57. Лосенюк Антін — російський мальяр-портретист (українського походження) (1737—1778).
58. Кавоо Альберт — російський придворний будівничий. По його планам построєні царські театри (1801—1863).
59. Подорожж Анахарціса Молодцього — книжка французького вченого Бартелемі (1716—1796).
60. Карло Великий — Карло Павлович Брюлов — роджений 1799 р. в Петербурзі, умер 1852 в Марчинно, коло Риму. Почетний член академії в Болонії і Мілано, найбільше славле-

ний з усіх російських мальїрів. Малював знамениті портрети й історичні образи. Найбільше їх зберігається в Петербурзі (музей Александра, академія мистецтва й Ермітаж).

Сторона 57. Василь Андріївич Жуковський — роджений 1783 в Туї (батько дідич, мати полонена Туркені), умер 1852 в Баден-Баден, купецькій місцевині в південній Німеччині. (Там перебувавrado Тургенев, а в новіших часах Чехов).

Жуковського звуть батьком російської романтики. Вславився своїми балладами, а ще більше переводами «Одисеї», «Енеїде», творів Шіллера, Геттого, Вальтера Скотта, Баутона, Томаса Моора й інших.

Дуже заслужився біля вироблення російської поетичної мови.

Пальміра — старинне сирійське місто, нині в руїнах — так зове Шевченко Петербург.

Недуг св. Віта — хоробра нерви.

58. Лукін — служаний у Брюлова.

Меркурій — у старинних післанець богів.

Лякоон — славна старогрецька статуя, яка представляє священика Лякоона і його двох синів, що вітається в обімах двох эмів, за те, що остерігав Троїців перед дерев'яним конем. (Гляди Лессінгової розвідку „Laokoos, oder über die Grenzen der Malerei und Poesie“).

59. Мікель Анджельо Буонарроті, великий італійський різбар, мальар, архітект і поет (1475 до 1564). Його твори: баня церкви св. Петра в Римі, статуя Мойсея, нагробник Медичев, образ Страшного Суду в Сикстинській каплиці і багато інших.

59. Граф Вельзорський — тодішній царський наміргар.

60. Ермітаж — царська палата в Петербурзі, славний збір мистецьких творів.

61. Терпсіхора — музя танців у Греції.

61. Lacrima Christi — Христова слеза; так називають червоне вино з лози на склонах гори Бевзувія.

Сторона 63. Канова як і Штілі Одного стіл гарячий масла увагу науки, композиції ник югославіїнів.

Торсо, груддя.

Фрески на скіночнику.

Рафаельський маляр зберігає образами так звана Німці зовнішні марионетки монастирів.

64. »Найбільші ляхи«. Ті берні, славні, Вандальські, Христіанізм, Рим. Звідти культури, піснокультурі.

Одальська ніцца-краса.

Владислав, оберточна, видавець або

65. Хутір — на Україні.

Фарма (Фармакон) — невелике го

66. Амфібія — що може жити в суші та в воді.

ірів. Малював знамениті образи. Найбільше їх підмурок Александр, ака-

товський — роджений в магістраті, мати полонена Тур-
кензі, купелевий місце-
(Там перебував радо-

ах Чехов).
ом російської роман-
тичної літературі, а ще більше
їдіс, творів Шіллера,
Йорона, Томаса Моора

іображення російської

їйське місто, нині в
Петербург.

нервів.

молова.

ніх післанець богів.
грецька статуя, яка
насона і його двох си-
рох амів, за те, бо
деревляним конем.
„Laakoon, oder über
poesie“).

протті, великий іта-
лієць і поет (1475 до
святина Петра в Римі,
дичевій, образ Страш-
ниці й багато інших).

шний царський на-

в Петербурзі, слав-

у Грені.
ла слеза; так нази-
ни на склонах гори

- Сторона 63. Канова — славний різбар (1757—1822). Був, як і Шевченко послугачем у кухні свого пана. Одного разу казали йому подати на панський стіл гарно наложене масло. Він уявив ніж і з масла вирізбив чудового льва. Тим звернув увагу на свій різбарський дар. Його дали в науку, Канова став славним і залишки у своїх композиціях давав усюди льва. Славний нагробник його роботи єсть у Відні, в костелі Капуцинів.
- ” „ Торсо, італійське слово — пень, кадовб, по-
рудьба.
- ” „ Фрески — слово італійське (*al fresco*), малюнок
на свіжому тинку.
- ” „ Рафаель Санчіо (*de Urbino*) — славний італій-
ський мальляр (1483—1520). Його знамениті фрески
аберігаються у Ватикані. Вславився особливо
образами Матері Божої (Мадонни). Найцінійша
так звана Сикстинська, єсть у галерії в Дрезні,
Німці зовуть *H Wolkenwandlerin*. Намальована за
марні гроші для одного з біднійших італійських
монастирів.
- ” „ 64. »Найбільша свиня у торжковських пантоп-
лях«. Торог, город в Россії, в тверській гу-
бернії, славний своїми шевцями.
- ” „ Вандали, германське племя, що 455 року по
Христі знищило й поруїнувало столицю світу —
Рим. Звідси ванда, людина, що нищить твори
культури, вандалізм, вандализм — дикість,
некультурність.
- ” „ Одаліска — слово турецьке, значить невіль-
ниця-красавиця; любка в гаремі сultana.
- ” „ Владиславлен Володимир, умер 1856 рону,
як оберстглітцант кавалерії, був звісний як
видавець альманаха »Утренняя Заря«.
- ” „ 65. Хутір — фільворок, середня земельна посілість
на Україні, лиши 100 моргів поля.
- ” „ Фарма (Ферма) — слово англійське, значить
невелике господарство (ніби наш хутір).
- ” „ 66. Амфібія — слово грецьке, сначить дрібне звірі,
що може жити в воді й на суші (земноводник).

Сторона 66. Озбров, російський драматург (1770—1816), автор «Эдипа въ Аеніах», «Фингал-а», «Поліксен-и», «Хорев-а» й «Донског-о». Належав до Карамзинської школи, але в його драмах, а властиво реторичних трагедіях більше чуття, життя і сили. В свій час його високо цінили і ще Бєлінський вважає Озброва замітним письменником.

- .. 67. Вольпіато Джованні — італійський штихар, 1738—1803. (Славні його штихи з фресків Рафаеля.)
.. „ Пуссін Мих. * 1594 в Нормандії, † 1665 в Римі. Обновитель класицизму в мистецтві.
.. „ Одран — французький штихар, жив у XVII століттю.
.. „ Завервейд Алексій (1793—1849) — російський, баталістичний мальляр.
.. „ Бассін Петро (1793—1877) — російський мальляр.
.. „ Давіцеті — звісна торгівля мистецьких творів у Петербурзі.
.. „ 70. Медічейська Венера — славна статуя богині краси й любові. Первісно була вона приміщена в палаці Медічі в Римі, звідси й Медічейська.
.. „ Фішер — звісний природописник (1817—1886).
.. „ 73. Петровський — оден з учеників Брюлова.
.. „ Фокс — стара винарня у Петербурзі.
.. „ 74. Медок — французьке вино.
.. „ 77. Сеанс — слово французьке, значить засідання, сходини, посидка.
.. „ Корнеліюс Петро, 1783—1867. Історичний мальляр. Директор академії в Дессельдорфі, Мінхені, а в кінці в Берліні. Оден з творців нової ери в німецькому мальстріві.
.. „ Гесс, мабуть Гайнріх (було кількох мальлярів Гессів), * 1798, † 1863, проф. акад. в Мінхені, творець вітражів у катедрі в Регенсбурзі і фресків у Мінхені.

Сторона 77. Кленце Вальгалла стару Північну будівлі „ Пінакотеку Мінхені.

- .. „ 78. Альбрехт маляр і переписувач вдумчивий „ Перспектива бачимо під представою наукової обсерваторії „ Лінійна предметів „ Воробйов маляр.
.. „ 79. Котляревський лицар на скелях Чарівного лісу, його батько.
.. „ 81. Сфінкс — мудрості, твору в лиці та крилах Сфінкс — „ Р. С. — пійш написі.
.. „ Protégé, слідник окремо „ 85. «Куток в верхніх боях Сошенко, Буонаротті

- Сторона 77. Кленце — німецький архітект, що збудував Вальгавлю Регенсбурзі над Дуназм, Гліптотеку, стару Пінакотеку, церкву св. Ісаака й інші славні будівлі (1784—1864).
- ” ” Пінакотека, стара й нова, галерії образів у Мінхені.
- ” 78. Альбрехт Дірер — знаменитий німецький мальєр і штихар (1455—1528). Тільки Гольбайн перевисив його в рисунку, за те Дірер більше вдумчivий; глибокий мистець-філозоф.
- ” ” Перспектива, слово латинське, значить те, що бачимо перед собою, образ предмету, як він нам представляється в якоїсь точці; перспектива —, наука про рисовання предметів в даної точці обсервації.
- ” ” Лінійна перспектива учила як рисувати лінії предметів.
- ” ” Воробйов Максим (1787—1855), росийський мальєр.
- ” 79. Котляревський Іван (1769—1838), автор переліцьованої «Енейди», «Натали Полтавської» й «Москаля Чарівника». Перший став писати народною мовою, яку зробив мовою літературною. Зовуть його батьком відродження української літератури.
- ” 81. Сфінкс (слово грецьке) — єгипетський символ мудрості. «Греки представляли собі його як потвору в лицем і грудьми дівчини, а в тілом льва та крилами птаха.
- ” ” Сфінкс — загадка.
- ” ” Р. S. — скорочене «post scriptum», те що пізніше написано, дописка на кінці листу, по підписі.
- ” ” Protégé, слово французьке, цей, кого виріжнюємо, ким окремо піклуємося.
- ” 85. «Куток в одному з провінціональних університетів» — краче сказати-б вищих шкіл, бо Соняchenko був учителем в Ніжині й Немирові. Буонаротті — Мікель Анджельо.

- Сторона 85. Штернберг Василь (1818—1845), ученик Брюлова, приятель Шевченка, майяр, що брав мотиви в українського життя. Йому присвятив Шевченко свого «Підкову». Штернберг умер у Римі (1845 р.).
- „ 86. Михайлів, майяр, також оден з учеників Брюлова.
- „ „ Мартенс, англійський майяр (1789—1854), автор «Валтасарового пирку».
- „ 87. Даціяро —звісний торговець мистецьких творів.
- „ „ Грреведон, П'єрре Люіс (1782—1860), французький літограф.
- „ 88. Смірдін — Петербурзький книгар, видавець творів Пушкіна й Лермонтова.
- „ „ Мішо — Michaud, французький історик (1767 до 1839).
- „ 89. «Шильонський вязень» — поема Байрона. Георг Гордон Байрон, лорд, * 22. січня 1788, † 19. квітня 1824 в Греції, куди поїхав, щоб нести поміч грецьким повстанцям. Твори: Hours of Idleness Child Harold's Pilgrimage, Manfred, Don Juan і т. д.
- „ „ Бряцній — звісний петербурзький драматичний артист (1790—1853).
- „ „ Каратігін Петро (1805—1879) — знаменитий комік й водевіліст.
- „ 94. Делярош Павло, * 1797, † 1856, французький історичний і релігійний майяр.
- „ 96. Кастро Польлюкс — брати-близнюки й великі приніспі, сини Зевеса; символ приязні.
- „ „ Гіббон Едуард — славний англійський історик (1787—1794), автор «Історії упадку римського царства» («The History of the Decline and Fall of the Roman Empire»), яку числять до найбільших творів людського духу.
- „ „ Соколов Петро Федорович (1791—1847), швагер Брюлова, російський аквареліст.
- „ „ Гав Франц (1790—1853), німецький архітект та археольг.

- Сторона 97. Гензен по Христу
- „ „ Бахчан кримський
- „ 98. Граф віцепрезидент приятеля
- „ „ Квентин (* 15. Дурвар Героя енергічних праць і жених ратьба історична
- „ „ Каватін пісня в
- „ 99. Фея — істота, як
- „ „ Гальбен Александровна
- „ „ Кіпрена російська
- „ „ Finale —
- „ 100. Даль Вікторійський стечва,
- „ „ Древден вів у гори
- „ „ Аnekdot даний.
- „ „ Мічман —
- „ 102. Каламбур слів, у яких
- „ „ Куплет (звичайно в)

- Сторона 97. Гензеріх — Король Вандалів, збурив Рим р. 455 по Христі.
- " " Бахчисарай, город на Криму, колишня столиця кримських татарських ханів.
- " " 98. Граф Толстой Федір (1783—1873) тодішній віцепрезидент Петербурзької Академії мистецтва, приятель—покровитель Шевченка.
- " " Квентін Дурвард — роман Вальтера Скотта. (* 15 серпня 1771, † 21 вересня 1832.) Квентін Дурвард належить до Ваверлей — романів (72 томів). Герой повісті, молодий шотландський дідич, енергічний і відважний лицар, дістается по всіляких пригодах на дівр фр. короля Людовика XIV. і жениться в багатою графянкою. Інтриги і боротьба Людовика з Карлом Сміливим творять історичний підклад роману.
- " " Каватіна, слово італійське, пісня. (сольова пісня в опері).
- " " 99. Фея — слова французьке, чарівниця, воздушна істота, ніби наша русалка.
- " " Гальбе — цвельф — така гра в карти.
- " " Александр Сергіевич — себ-то Пушкін.
- " " Кіренський Орест Адамович (1783—1836), російський історичний майстр.
- " " Finale — закінчення.
- " " 100. Даль Володимир Іванович (1802—1872), російський граматик і автор російського словника.
- " " Григорович Василь, секретар Академії наук, Українець.
- " " Дрезденська галерея — славна галерея образів у місті Дрезден, в Саксонії.
- " " Анекдот (слово грецьке), коротке детинне оповідання.
- " " 101. Мічман — кадет у воєнній маринарці.
- " " 102. Каламбур — (слово французьке), детинна гра слів, у яких подібні звуки, а інше значення.
- " " Куплет (французьке couplet) — пісня, строфа, звичайно з таким самим закінченням.

- Сторона 102. Маскарад — масковий баль, на якому гостиявляються в масках (личинах).
- .. 103. Колъмац Карло, аквареліст, роджений 1788 в Австрії, помер 1847 в Петербурзі.
- .. 106. Голіцин Александр Миколаевич (1773—1844), росийський державний діяч.
- .. Прянішников Федір Іванович, росийський маляр.
- .. 109. Паша — здрібніле Параскевія.
- .. Хіва — країна в середній Азії, від 1873 — піддане Росії.
- .. 110. Кутортга Степан Семенович (1805—1861), росийський природописник.
- .. Поль де Кок, французький повістяр (1794—1871).
- .. 113. »Векфільдський священик«, знаменита повість історика й поета Гольдшміта. Олівер Гольдсміт (1728—1774) — ірландського походження, автор знаменитих комедій «She stoops to conquer», і «Добродушний чоловік», поеми «Мандрівець» і повісті: »Вакефільдський сотрудник« (вікнарій), яку причислють до архітекторів англійської літератури. Звичайне оповідання (місцями неправдоподібні події), але незвичайно жива й барвиста характеристика осіб.
- .. 115. Таверна — (слово італійське) гостинниця (коршма).
- .. 118. Овідіїві переміні (Метаморфози) — цикль поэм римського поета Овідія, у яких відбуваються переміни людей у предмети; приміром Філімон і Бавкида, що в своїй убогій хаті гостинно приняли бога, перемінюються в два дерева, щоб не гляділо одне на смерть другого.
- .. 119. Андромаха, жінка троянського королевича й героя Гектора (гляди «Іліада і Шіллера »Прапори Гектора в Андромахою»).
- .. Коломна — город в московській губернії.
- .. 120. Айвазовский, Іван Константинович — роджений 1817 в Феодосії, знаменитий росийський маляр, автор краєвидів морських (Чорне море).

- Сторона 120. Феодо-
дено-с-
.. 121. Данци-
джигув
.. 123. Харон
візник
.. 124. Лелеве-
канець
.. 125. Мішка
.. 126. Партен-
Атени в
.. 127. Фідій —
.. 128. Аспазія
рікля,
правлін-
й мистец-
.. 129. Вершок
.. 130. »Облога
перехову-
бураї.
.. 128. »Кляриса
чердона
друкарем
мелля, в
щасливі
хочуть П-
Лювеляс-
рісса вмі-
Лювелясі
.. 129. Автор
душі, тон-
чес, хоч
.. 130. à la Грьо-
1805. Мал-
типу.
.. 130. Гебе —

- Сторона 120. Феодозія — надбережне торговельне місто в південно-східнім Кримі.
- .. 121. Данді, дандес (слово англійське) — паничник, джигун.
- .. 123. Харон — по вірованню старинних Греків, перевізник душ на другий світ.
- .. 124. Лелевель Йоахім — польський історик, республиканець (1786—1861).
- .. 125. Мішка — дімінутів від Михайлова.
- .. 126. Партенон — славна свята богині Палля-Атени на Акрополі в Атенах.
- .. 127. Фідій — грецький різбар (родився 500 р. пер. Хр.).
- .. 128. Аспазія — красавиця-гетера, коханка Перікля, атенського державного діяча; за його правління Атени пережили свій золотий вік. Тоді мистецтво дійшло до великого розквіту.
- .. 129. Вершок — 16 частина російського ліктя.
- .. 130. «Облога Пскова» — нескінчений образ Брюлова; переховуватися в галерії Академії мистецтва в Петербурзі.
- .. 128. «Кліаррисса» повість англійського повістяра Річардсона (1688—1761). Самуель Річардсон був друкарем. В 50 році життя написав повість «Памела», в 60 другу повість Clarissa Harlove. Нещаслива дівчина втікає перед нелюбом, за якого хочут. ЇЇ віддати і попадає в руки несовісного Льовеллса, котрий провадить її до упадку. Кліаррисса сміється в разюки, дядько мститься за неї на Льовеллса.
- Автор показався глибоким знатком жіночої душі, тонким психологом і не скучним оповідчем, хоч повість дуже довга.
- .. 129. à la Грюз — Greuze, французький майстр, 1729 до 1805. Малював приладки дівочі головки, подібного типу.
- .. 130. Гебе — богиня молодості у старинних Греків.

Сторона 130. Тучегонитель — оден з епітетів Зевеса.

- .. 133. Весталка — жрениня богині Вести (Гестії). Обов'язком Весталок було берегти вічної ватри й за ховувати дівочу чистоту. Весталки були у великій почесті в Римі.
- .. 134. Араго Й Дюмон Дюрвін — французькі моряки, що описували свої морські подорожні. (Жили в першій половині XIX ст.).
- .. 135. Плютарх — грецький історик, автор монографій визначних Греків і Римлян. (40—120 по Хр.).
- .. 136. Микола Гоголь, славний російський письменник, з-роду Українець. Автор «Мертвих душ», «Тараса Бульбі», «Ревізор», «Вечорів на хуторі близь Диканьки», «Миргороду» й інших оповідань. (*20 марта 1809, † 21 лютого 1852 р. ст. ст.)
- .. 137. Сократ, Грецький фільмоф, якого за його науку засудили на смерть. Його учні Плато передав нам головні нариси Сократівської науки, бо сам Сократ не оставил писаних творів. (Сократ умер 399 року перед Христом.)
- .. 138. Геніяльний математик О. — це Михайло Остроградський (1801—1862).
- .. 139. Гіменей — грецький бог подружжя. Його уявляли собі, як крилатого хлопчика із смолоскипом в руці.
- .. 140. Аполлон і його девять сестер — це Аполло, грецький бог сонця, музики й поезії і девять муз (співу, поезії, мальства, драматичної штуки, астрономії, вимови, історії, танців і музики).
- .. 141. Штайбер — Шарль де, французький майляр (1788—1856).
- .. 142. Дюпаті — французький різбар (1771—1825).
- .. 143. Веронезе Павло — італійський майляр (1528 до 1588).
- .. 144. Іванов Александр (1806—1858), російський майляр (25 літ працював над своїм одним образом)

- Сторона 140. Понти¹
40 кіль²
ліричні³
.. 145. Колізей⁴
на 80 000⁵
торів і у⁶
на потам⁷
.. 146. Ескеля⁸
.. 147. Сліпа б⁹
.. 148. Незабут¹⁰
.. 149. Естетик¹¹
мистецтв¹²
.. 150. Хемніце¹³
романі (1¹⁴)¹⁵
Pendant¹⁶
відповіда¹⁷
.. 151. Метафіз¹⁸
природоп¹⁹
.. 152. Робінзон²⁰
що поплав²¹
на якуму²²
сам давав²³
писав свого²⁴
оповідан²⁵
Селькіра.²⁶
нині належ²⁷
книжок у²⁸
своїй літер²⁹
реальній³⁰
.. 153. Міцкевич³¹
«Конрада і³²
Великій по³³
.. 154. Mort. anno³⁴
.. 155. Лібелль³⁵
естет (1808—³⁶)
.. 156. «Пчела»,³⁷
потурала³⁸

- Сторона 140. Понтійські болота, на півднє від Риму, 40 кілометрів довгі, 20 широкі, — сильно маляричні.
- .. „ Колізей (Colosseum) — найбільший цирк в Римі, на 80 000 гостей, у якім відбувалися бої гладіаторів і у якому Нерон кидав перших Християн на поталу диким звірам.
- .. „ Ескулап — грецький бог медицини.
- .. 141. Сліпіа богиня — Фортуна, доля.
- .. „ Невабутній Віллі — Василь Штернберг.
- .. 142. Естетика (слово грецьке), наука про красу в мистецтві і літературі.
- .. 143. Хемніцер — російський поет, писав байки і романі (1745—1784).
- .. „ Pendant (пандан) — поняття, або предмет, який відповідає другому; тут прямо — пара.
- .. „ Метафізика — те що єсть після наук фізичних, природописних, — фільозофія.
- .. „ Робінзон Крузо — повість Дефо, про хлопця, що попався після бурі морської на пустий острів, на якому не було людей і про те, як він там собі сам давав раду. Даніель Дефо (1669—1731), написав свою «Робінзона Крузея» року 1719 на основі оповідань шотландського моряка Александра Сельвієра. Книжка мала незвичайний успіх і до сих післяжений вона до найбільше розвився розповіданнях книжок у світі. І на дальший розвиток англійської літератури вплинула вона, підготовляючи реальний напрямок.
- .. 147. Міцкевич Адам — автор «Пана Тадія», «Дядів», «Конрада Валленроде», «Гражинне, баллад і т. д. Великий польський поет (1798—1855).
- .. 148. Mort. anno (mortuus anno) — помер року.
- .. 149. Лібельт Кароль — польський письменник і естет (1808—1875).
- .. 155. «Пчела», часопис, яку видавав Булгарін. Вона потурила цареві Миколі I. і його порядкам.

- Сторона 155. Кукольнік — російський письменник (1809 до 1868). Писав романи й драми.
- .. 157. Тіранов Алексій (1808—1859) російський мальляр, портретист.
- .. 161. Тепла кватира на семій версті — льокальна назва петербурзького заведення для божевільних.
- Пінеллі Бартольомео — італійський мальляр, різбар і ритівник (1781—1835).
- .. 162. Миколаїв — воєнна пристань в Херсонській губернії.

Пояснення
Тара

Шевченко став після червня 1857 р. тоді, коли він нетерпливо

Записками отсими скри

»Днівник«, по суті був готовлений до другого спомину минулих днів його форму й не числилося про своїх відважомих прямо й різко.

Але якраз для тієї велику вартість. У перед нами портрет по редакція «Основи», у 1862¹⁾. Це дійсно наслідок життєпису поета «Артист» є таким самим його віку. «Артист», ченка — це основа для

З «Днівника» бачимо його життєві звички, його місмо, що йому було.

Бачимо тут людину, пречінь щиро й просто величими дарованнями.

¹⁾ Днівник Шевченка тою і циркото та автобіографікою поет, артист і чоловік, в

съменник (1809 до

9) росийський ма-

рости — льокальна
з для божевільних.
галіцький мальяр,

в Херсонській гу-

Пояснення до Дневника (Журнала) Тараса Шевченка.

Шевченко став писати свій дневник дня 12 січ. ст. червня 1857 р. тоді, коли сповіщено його про амнестію, і коли він нетерпливо їдав паперів із корпусного штабу. Записками отсими скорочував собі поет скучу дожидання.

«Дневник», по словам самого автора (стр. 168), не був готовлений до друку, тільки для добрих другів і для спомину минулих днів. Шевченко не дуже то зважав на його форму й не числився із словами. Тому й про людей, про своїх внайомих та про начальство, висказувався прямо й різко.

Але як-раз для того, то і має нині «Дневник» дуже велику вартість. У йому ясно й рівно зарисовується перед нами портрет поета й чоловіка. Це (признає також редакція «Основи», у якій його видруковано року 1861 і 1862¹) — це дійсно найцінніше й найчистішіше джерело для життєпису поета на переході із неволі на волю, як «Артист» в таким самим джерелом для пізнання молодого його віку. «Артист», «Дневник» і листи Тараса Шевченка — це основа для пізнання його життя.

З «Дневника» бачимо не тільки вдачу поета, але й його життєві звички, його погляд на світ і людей, розвідімо, що йому було любе, а що ні.

Бачимо тут людину із спорим життєвим досвідом, а пресній тишу й просту, мов дитина. Бачимо чоловіка з великими дарованиями, з пам'яттю, яка стрічається рідко,

¹) Дневник Шевченка дорогоцінний своюю правдою, простою і ширістю та автобіографичними матеріалами . . . Шевченко, як поет, художник і чоловік, найповніше висловлюється в Дневнику.

в вражливістю на красу природи, людини, й мистецтва, бачимо одиницю з великим інтересом до справ політичних, суспільних і артистичних, одиницю, яка радо шукала товариства, гурта близких, але все-ж таки жила в своєму власному, поетичному, мов зачарованому крузі. Як у вірсах, так і тут, Шевченко не скриває своєї похвали для доброго й нагани для злого; він не годен мовчики перейти попри кривду, яку робить чоловік своїм ближньому; він різко висловлюється про всю оточу моральну гниль, серед якої доводиться йому перебути своїй найкращі літа — час мужеської зрілості.

Читач »Днівника« починає його питанням, чому поет скорше не забрався до отього діла, а кінчить, жалуючи, чому не провадив його даліше, доки передчасна смерть не витрутила пера з рук. Куди краще розуміли-би ми тоді нашого поета, й не тільки його, але й час і оточення, серед якого він жив і творив, бо »Днівник«, подібно як і »Артист«, є не-аби-яким історичним документом. З його сторінок промовляє до нас історичний момент тими дрібними, буденними словами, яких не записують літописі монографії, а в яких перш усього складається людське життя.

»Днівник« писаний по російськи. Чому? Мабуть з привчини писати прозою по російськи (так написані повісті), а віршом по українськи. Це одно, а друге, бо писав його поет »для мильних іскрених друзів«, які переважно по українськи не вміли. Та ще може й тому, що вірний документ побуту поета в Новопетровську, Нижньому Новгороді та Москві, а розговірною мовою у тому побутті була майже виключно мова російська. Не писав його Шевченко по російськи в огляду на цензуру, бо в »Днівнику« й так багато, дуже багато не цензурного.

Я переклав »Днівник« із російського оригіналу видрукованого у виданні Яковенка¹⁾. Передше переклав його д. Ю. Романчука²⁾, але в тій переводі пропущено близько третину, бо на думку д. Романчука »друкувати нині цілій Днівник, во всім часто маловажними лодробицями, годиться хиба тілько для чисто наукового видання... Я думаю, що й для загалу він має може ще

¹⁾ Твори Т. Шевченка в двох томах. Том другий. Видання В. Яковенка. 1911. стр. 145—342.

²⁾ Руска письменництв. В. 2. Твори Тараса Шевченка. Том II.

більший інтерес. Бо цікі споминів роясиланих, сідрібних, побутових ка просту, невибагливу ре-

На-жаль і в моям вони є у виданні Яковенкі дістати. Але пропусків в огляду на колишню і доповнити.

12. червня.

Новопетровська кріпості ський уряд, з ініціативою на східному березі Кременчуцької фортеці була також 1846 року. Перше ця збудовано на скелі, верстою тут дві роти залежали 40—50 душ інтелігентів. Цивільна людність жила невеличка церква, дім і зарма. Усі розмальовані іти над море — крамниця

Толетой, Федір Петрович — відомий різбар, покровителем 20 медальонами в Толста, Гр. Анастазія Іванівна — Уральсь — город на річці Гурьевська поча — поча і якого Урал впадає у Ка

14. червня.

Орапчики — мабуть дрібна. Досуг — відпочинок; свободі Еполест (слово франц.) — на

15. червня.

Кибітка — віз-шатро. Міледі (англ.) — пана. Водевіль (фр. vaudeville) — комедія Командантка — Агата Ускок

1) Кониський, Т. Шевченко

и, і мистецтва, прав політичних, а радо шукала жила в своєму крузі. Як у свої похвали згоден мовчки в своєму ближньою моральну і свої найкращі

нинем, чому поет чинить, жалуючи, предчасна смерть розуміли-би ми із окружения, та, подібно як документом. З цього моменту тими писують літописів відстягається людське

ому? Мабуть в (так написані) то, а друге, бо дружеї, які може й тому, Новопетровську, свою мовою у російська. Не ду на цензуру, не цензурного.

оригіналу ви- ведше переклав єді пропущено як «друкувати» важними то- сти наукового мас може ще

ругий. Видання Шевченка. Том II.

більший інтерес. Бо скільки там питань порушених, скільки споминів розсипаних, скільки людей змальованих, скільки дрібних, побутових картинок у форму дневника, мов у просту, невибагливу рамку оправлених!

На жаль і в моїй переводі в деякі пропуски, бо вони є у виданні Яковенка, а іншого я тепер не міг був дістати. Але пропусків тих не багато, всі вони зроблені в огляді на колишню цензуру і їх легко можна в тексті доповнити.

1857.

12. червня.

Новопетровська кріпость — Щоб утихомирити Кіргизів, російський уряд, ініціативи оренбурзької адміністрації став будувати на східному березі Каспія невеличкі степові фортеці. Такою фортецею була також Новопетровська кріпость, построена 1846 року. Перше ця місцевина звалася Магнішляк. Форт збудовано на скелі, верстов зе дві від моря. В часах Шевченка стояло тут дві роти залоги, 20 чоловік «офіцерів, лікар, піп і яких 40—50 душ інтелігенції (урядників, крамарів, тощо). Цивільна людськість жила в слобідці, біля форту. У форті була невеличка церква, дім команданта, гавтахта, пішталь і казарми. Усе розмальоване на жовтий колір. Під горою, як іні над море — крамниці й шинок¹⁾.

Толстой, Федір Петрович — віцепрезидент академії мистецтва й відомий різбар, покровитель і приятель Шевченка. Вславився 20 медалянами в пам'ять подій 1812-14 (1232—1873). Толста, Гр. Анастазія Івановна — жінка Федора. Уральськ — город над рікою Ураль, на південні від Оренбурга. Гурзевська поча — поча що приходила з Гурза, городка, біля якого Урал впадає у Каспій.

14. червня.

Орапчики — мабуть дрібна монета.

Досуг — відпочинок, свободна від заняття хвилина.

Еполет (слово франц.) — нараменник, військова відзнака.

15. червня.

Кибитка — віз-шатро.

Міледі (англ.) — пана.

Водевіль (фр. vaudeville) — комедія легкого змісту ще й зі співами.

Комендантка — Агата Ускова.

¹⁾ Кониський, Т. Шевченко на другому власненню стр. 77—78.

17. червня.

Кулик Пантелеймон (1819—1895) — відомий письменник, автор повісті «Чорна Рада», оповідання «Орися», поеми «Маруся Богуславка», збірок віршів: «Дзвінік», «Досвідчик», «Крашанка», переводів «Псалтирі», «Книги Йова», драм Шекспіра й численних історичних та критично-літературних творів.

Товарин Шевченка, оден в передових діячів й неструдженіх робітників на ниві української культури й оден в полігісторів України. Його література праця куди більша від його похібон. Ці останні походили головно в гарячого прагніння: пізнати правду на землі, і до його можна прикладти безсмертні слова Гетого:

Ea irr̄t der Mensch, so lang er strebt.

Кулик заєдно стремів до зрозуміння нашої національної душі та Історичної трагедії.

«Записки о южній Русі» (2 томи) — збірка народних дум, казок, легенд, переказів й оповідань, до яких Кулик додав свої цінні замітки про кобзарів та діянні історичні статті. (С. Птрб. 1856.)

18. червня.

Межигірський Спас — козацький монастир біля Києва, який козаки дуже поважали й ішли до його на старості літ «спасатися».

Давонкова, майдан, недалеко Межигірського Спаса, де є гарна криниця.

Бидубицький монастир у Києві.

Аргумент (слово лат. argumentum) — доказ, довід.

Маркитан (слово італ.) — купець у війську, в таборі і т. д.

13. червня.

Застругані пера: тоді не будо готових, сталевих пер, треба було стругати гусиче піро, щобним писати.

Арештант (слово франц.) — вязень; той, що сидить в тюрмі.

Декорація (слово лат.) — прикраса; полотняні стіни в театрі, розмальовані у красиці, нутра будинків, вулиці — тощо.

Чоловіколюбець — Христос.

Михайло Лазаревський — брат Василя, Хведора й Олександра, з конотопського повіту, родився р. 1837, скінчив ліцей у Ніжині і був «чиновникомъ особъхъ порученій» при губернаторі в Петербурзі. Був чоловіком добре ознайомленим з кругами бюрократичними і досить впливовим.

До Шевченка відносився велими прихильно і дав, щоб йому допомогти, в чим тільки міг.

Петр — Петербург
Гурев-городок —
до його.

Старий Черноморій —
морського; а
графічно літер
в Черноморії
1796 роками.

М. С. Щепкин —
ченка; теж із
гроши.

Станислава перво
польським кор

Кізляр — город,

Ставропіль — г

Катеринодар —

Мінськ — город

Несвіж — недален

лінії Несвіжськ
був своїм ба

Бр(онислав) Зал

(Знаменитий по

звався Богдан.

19. червня.

Гілопокрит (грецьке

Хвастун — хвали

Назон — Публій С

поет, автор Ме

Fasti, і т. д. За

жаним свідком

до краю Готів

помер (17 пер.

Данте, Аліг'єрі, на

ної Комедії, ро

німецька назва:

стали брати учас

між Гвельфами,

ками влади ціс

Року 1300 його

рентійського пр

щасти. У місті

Пітер — Петербург.

Гурев-городок — над морем Каспійським, там де Урал впадає до його.

Старий Черноморець — Яків Кухаренко, кощовий війська чорноморського; автор «Чорноморського побуту» і кількох етнографічно літературних нарисів, як: «Пластун», «Вівці й чабани в Чорноморії», «Чорноморський побут на Кубані між 1794 і 1796 роками», «Чорноморський побут» в перерібці Старицького та з музикою Лисенка грають ї досі на сцені. Кух умер 1862 р.

М. С. Щепкин — знаменитий драматичний артист, приятель Шевченка; теж із кріпаків, визволений за привізбирані складкою гропі.

Станислава першої клясі — оден з російських ордерів, оснований польським королем Станіславом Августом Понятовським.

Кізляр — город, де починається гирло Терека.

Ставропіль — город на Підкавказі, над Ягорликом.

Катеринодар — город на Підкавказі, над Кубані.

Мінськ — город над Вілією, на Білорусі.

Несвіж — «недалеко джерел Німану, резиденція князів Радзивілів, лінії Несвіжської, в яких, так звані Пане-Хоханку вславився був своїми багатствами й дивацтвами.

Бронислав (Залесki) — польський засланець, друг Шевченка. (Знаменитий польський поет, так званої української школи, звався Богдан.)

19. червня.

Гіпокрит (грецьке.) — нещирій, облудний чоловік.

Хвастун — хвалько.

Назон — Публій Овідій Назон, (43 пер. Хр.) знаменитий римський поет, автор Метаморфозів, *adē vita sua*, Героїв, Ars amandi, Fasti, і т. д. Засланий за якусь провину (мабуть став небажаним свіжком яноїсі негарної події на цісарському дворі), до краю Готів (теперішня Румунія), до города Кістенде, де й помер (17 пер. Хр.)

Дантé, Алігієрі, найбільший італійський поет, творець «Божественної Комедії», родився у Фльоренції р. 1265 (Алігієрі, це родова німецька назва: Альдігер-дерніспис). Коли йому було 24 роки став братом у політичному житті. Тоді йшла боротьба між Гвельфами, сторонниками папи й Гібелінами, прихильниками влади пісара. Дантона сім'я стояла по стороні Гвельфів. Року 1300 його вибрано пріором, себ то начальником фльорентийського правителства. І це було причиною його нещастя. У місті счинилися розрухи, які покінчилися тим, що

прибув сюди французький легат Валюа. Правительство скинено, вибрано нове, а старе, між ними й Данта, засуджене на кару по 5000 дукатів, втрату права виборності й запис до чорної книги неслави. Данте покинув Флоренцію на Різдво 1301 р. щоб ніколи до неї не вернутися. Року 1302 присуд засторено до той міри, що прогання було доажненне, а коли проганець явився на флорентийському ґрунті, мав бута спалений на кострі.

З того видно, що Флоренція не так то дуже по християнськи поступила собі з своїм найбільшим сином, котрим тепер величаться, як своєю найціннішою здобовою.

Авансувати (франц.) — посунути на перед, на вище місце в уряді, або у війську.

Бездушний сатрап й прибічник царя, — шеф жандармів граф Орлов, під якого оком провадив процес кирило-методіївських генерал Дубельт, начальник III. «атделенія».

Карикатура — мабуть відповідні місця із «Сну» Шевченка, там де описані цар і цариця.

Конфірмація — ствердження присуду (confirmo /лат. слово/ — скріплюю).

20. червня.

Командант баталіона — Львов, бюрократ і підант.

Кроніон хмарогон — оден з епігетів Зевса, котрого батьком був Кронос, бог часу.

Ескулапіан (гр.) — бог лікарської штуки, дальше — лікар у стар. Греків.

Автомат (гр.) — прилад, що сам виконує якесь працю, або наслідує рухи живої істоти.

Сатури — або Кронос, бог часу, що єв своїх дітей.

Варнах — біглець з сибірських тюрем; дальше каторжник.

Аристократ (гр.) — член вельможного роду, прихильник панування висших верств.

Хемія — наука про склад тіл, їх сполуки та розклад.

Камера (лат.) — кімната; камера obscura — скринка в отвором на переді, потрібна до фотографічного приладу.

Харон (гр.) — перевізник в підземному світі, який перевозив душі померших.

А. М. Маркович, син Миколи, звісного українського історика.

Зоольгія (гр.) — наука про звірять; зоолог, учений, що досліджує життя звірят.

Графіозний (від греція — богиня принади) — принадний.

Претенсія (лат.) право до чогось, домагання.

«Зелена алея» — так називали тоді практиковану військову «кару;

засуджений різками. Злочини, вчинені він не біг, а синів, підда

Конфірмований Екзамінатор (гр.) Фігура (лат.) Антипатія (гр.) Обюдний — о

(сторонніх) винно бути:

26. червня.

Документ (лат.)

Ермітаж — цар

твори мистецтва

Віртуоз (італ.) —

Акварінга —

Рінгом-1768,

заєдно говори
о форті.

Тенієр, Давид Каармаз, образ

один з красиць
кінечина подр

Притча о блудній
нійшій малар
образі «Блудни
гітара й шахи
на четверті —
між розвібачкою
дається до зраб
вання до стін
нами, а на оста
в кайдани.

1 і 5 образ

7, 8 власн. Бот
Картини, робле

(Ідея, рисунок,
Сарказм (гр.) — з

Федотів — російсь
Островський, Олек
визначніших росій

тельство скинено,
засуджено на кару
запис до чорної
на Різдво 1801 р.
суд заострено до
коли проганець
ути спалений на

уже по християн-
ом, котрим тепер
о.
шче місце в уряді,

жандармів граф
с кирило-метод.
ратделеніє.

Шевченка, там де

/лат. слово/ —

дант.
котрого батьком

— лікар у стар.

працю, або на-

йтій.
каторжник.
ньник панування

вклад.

ка в отвором на

перевозив душі

кого історика.

учений, що до-

ринацій.

військову кару;

засуджений мусів іти між двома рядами людей, які його били
різаками. Злочинець був без сорочки, руки мав привязані до
рушиччини прикладів; поперед його йшло двох жовнірів, щоб
він не біг, за ним везли труну. Іде. Тіло викривається кровю,
синіє, відпадає від кости.

Конфіrmований — засуджений і стверджений на кару.

Екзамінатор (лат.) — той що питав при іспиті.

Фігура (лат.) — постать.

Антіпатія (гр.) — відраза, нехіть.

Обоюдний — обосторонний.

(сторона 185, перший рядок з долу «скінчів» — по-
винно бути: «скінчів»).

26. червня.

Документ (лат.) — урядове письмо, грамота; даліше: доказ.

Ермітаж — царська палац в Петербурзі, у якій зібрані славні
твори мистецтва.

Віртуоз (італ.) — артист, мистець, що дуже тонко виконує свої твори.

Акво-тінта — один із способів гравіровання, винайдений Le

Renzom 1768. акватінта скоро вийшла в уживання. Шевченко
заєдно говорить про акватінту, хоч дісно він гравірував
офортами.

Тенірс, Давид — (1610—1690) майляр нідерляндської школи.
Казарма, образ фр. майстра Тенера, висить в Ермітажі (N. 673)
одна в красніх праць цього жанрового артиста. (Колір — ви-
кінчення подобиць.)

Притча о блуднім сині, — це цикл образів (8) — найулюбленіший маллярський твір Шевченка з цього часу. У першім
образі «Блудний син» грає в карти; біля його пляшка з горілкою,
гітара й шахи (шашки). На другому й третім — він пе й гуляє;
на четвертім — сидить на лахмітію на цвінтарі, на п'ятім він
між розбіщиками; біля його вбитий чоловік, а він пригильдається до зробованого хреста, — на дальшому сидить прико-
ваний до стіни, що на дальшому представлена кара шпіцрутами
в кайданах.

1 і 5 образ, власність Е. Рейтерна в Петербурзі, 2, 3,
7, 8 власн. Боткіна, там же. 4 і 6 власн. І. Цветкова в Москви.
Картини, роблені бістром, мають велику маллярську вартість.
(Ідея, рисунок, освітлення.)

Сарказм (гр.) — в'ідліва насмішка, глумливість.

Федотів — російський драматичний письменник.

Островський, Олександр Миклашевич (1823—1886), оден із най-
визначніших російських драматичних письменників, автор творів

»Доходное мѣсто«, »Воспитанница«, »Гроза« і »Темное Царство«.
(В »Грозѣ картина дикого самодурства.«)

Комедію Островського »Свої люди сочтимся« заказано 1850 року грati й писати про неї рецензії, а автора віддано під довірі поліції. В тій комедії злодійства мають успіх. Московський попечитель заявив Островському в імені міністра просвіти, що благородною цілею письменника є вказувати на кару, яка постигає злочин еще на цьому світі, а не представляти безкарність злодіїв.

30. червня.

Філимон і Бавкида, двоє добрих і чесних старичків, що погостили бога, який війшов на землю, щоб перевонятися про доброту людей. За це вони доступили такої ласки, що не померли, тільки перемінилися в дерево. — Це тема одної в Овідієвих перемін. »Невдачущаєсі поміч до Ізраїля« — себ-то, не повічаючи гроши у Йідів.

Митарства — суд над душами, заки їх пустять на другий світ. По народному повір'ї, як душа вийде з тіла, так зараз злітається духи й тягнуть її, хто в пекло, а хто до неба. (Гляди Шевченків »Великий Лъхъ.«)

Будуар (фр.) — жіноча гостинна кімната.

Мельпомена (гр.) — муза драматичної поезії.

Ліворно — портовий город на західному побережжі Апеннінського півострова (на захід від Флоренції).

Сінгапур (Сінгапур) — портовий город на півдні півострова Малайка, у східній Індії.

Прованс. — (Provence) — південно-східна частина Франції, між Роданом, Альпами, а морем.

Дерпт-Дорпат, унів. город в Лівляндії.

1. липня.

Ширяєв, петербурзький майляр-декоратор, у якого вчилася Шевченко, властиво працював, як челядник.

Ілюмінація (лат.) — святочне освітлення домів, улиць і т. д. Недоладне ожелення Брюлова — про це ширше розкаже Шевченко в »Артистікі.«

Мелінхолія (гр.) — чорна думка (недуга ума).

Курочкин, Василь Степанович (1831—1875) — переводчик Беранже. Кур. разом з карикатуристом Н. А. Степановим оснував 1859 р. сатиричну часопись »Іскра«. Талановитий рос. поет.

Афанасів-Чужбинський, поет, автор споминів про Шевченка (в історії рос. літератури має свою сторінку, як талановитий автор опісів укр. природи й оповідань в провінціонального життя, яке вмів ловити на горячім учинку).

2. липня.

Сеанс (фр.) — за-

3. липня.

Кумис (монг.) напівкисла молочна кінська кров, яку відварюють з кінської крові. Мягкіс — демій. Славний портрет

Карло Павлович Ріо Джанейро — Кароль Лібельть — 1875).

Факторка (лат.) — Василь Григорович — Василій Блаженний — часів Івана Грозного — текстові вибраними збудував кому.

9. липня.

Хороль — притока Естетика (гр.) — Каприс (фр.) — пр.

Льогіка (гр. від ль

вання думон спо- .

Оракул (оранел) .

Альтанка — бесіда .

Вассерзуп (нім.) —

Ідеал (гр.) — те що .

Вернет Горац — фі-

вівся образами .

Вернет, Йосиф .

Корнеліус і Гесе-

тиста).

Германофіл — при-

Портфель (фр. порт-

люнки).

Мадонна — Богоро-

тицький — прин-

письмо, стиль, р-

Гольбайн і Дірер,

»Артистка).«

Бруні — російські

Кретин (фр.) — ду-

ш. т. IV.

мное Царство».

закавано 1850
ра віддано під
спіх. Москов-
їстри просвіти,
тати на кару,
е представляти

, що погостили
я про доброту
померли, тільки
їївів перемін.
позичаючи гро-
на другий світ.
так зараз злі-
не неба. (Гляди

Апеннінського
дні півострова
Франції, між

їться Шевченко,
лиць і т. д.
розвізує Шев-

водчик Беран-
новим оснував
ти рос. поет.
про Шевченка
к талановитий
вінціонального

2. липня.

Сеанс (фр.) — засідання, посідка.

3. липня.

Кумис (монг.) напіток з кобилячого молока.

Гвідо Рені — маляр (Італ.), 1575—1642, ученик Бальонської академії. Мягкість лінії і колориту; іноді сентиментальний.

Славний портрет т. є. Beatrix Ченци.

Карло Павлович — Брюлов.

Ріо Джанейро — Город в Бразилії, над океаном Атлантическим.

Кароль Лібельт — польський писменник і фільмоф-естет (1807—1875).

Факторка (лат) — посередині.

Василь Григорович — секретар академії мистецтва (Українець).

Василій Баженний — величава церква в Москві збудова, на за часів Івана Грозного. Єсть легенда, що лютий цар казав архітекторів вибрати очі, щоб він другої такої гарної святині не збудував кому.

9. липня.

Хороль — притока Пісъолу, що з лівого боку допливає до Дніпра.

Естетика (гр.) — наука про красу.

Каприс (фр.) — примха, забаганка.

Льогіка (гр. від λόγος — слово) — наука про думання й висказування думок словами.

Оракул (оракель, лат.) — ворожба.

Альтанка — бесідка, повітка в горбі.

Вассергауп (нім.) — водянка, рідка, погана й мало поживна страва.

Ідеал (гр.) — те що існує в уяві, прабраз, правір.

Вернет Горац — французький маляр баталіст (1714—1789). Вславився образами в Наполеонських війнах. Крім його були маляри Вернети, Йосиф і Шарль, батько Гораца.

Корнеліюс і Гессе, німецькі малярі (гляди примітку до «Артиста»).

Германофіл — прихильник Німців, німецької культури.

Портфель (фр. portefeuille) — гаманець на гроші, на папері, малюнки.

Мадонна — Богородиця.

Готицький — приналежний німецькому племені Готів (готицьке письмо, стиль, різба).

Гольбайн і Дірер, величні німецькі малярі (гляди примітку до «Артиста»).

Бруні — російський маляр (гляди прим. до «Арт.»).

Кретин (фр.) — дурноватий від уродження, недородок.

ш. т. iv.

11. липня.

Аврора (лат.) — рання зоря.
Сепіл — водне вівря, осьминіг, з неї роблять буру фарбу.
Баштан (перське) — поле, засажено кавунами, огіrkами, тощо.
Аул (тат.) — шатро, а даліше село.
Намаз — магомеданська молитва; ІІ мовлять п'ять разів у дніну
 (похібка: дібосенським—посинно бути дрібосенським).

Степка Разін — Степан Тимофієвич Разін, Донський козак (роджений 1627 р.), котрий 1667 р. підняв бунт проти царя. Бунт цей обхопив цілу південно-східну Россію, нинішні губернії Саратівську, Самарську, Симбірську, Пензенську, Тамбовську, Вороніжську, Казанську і Нижегородську. Вкінці, в квітні 1671, атаман вірних цареві козаків, Яковлев, зловив Степку і його в червні того ж року покарали смертю в Москві. Більше ніж 100 000 людей погибло в тому козацько-хлопському повстанні, багато сот бунтарів покарано страшними карами для постраху.

Молода Кулішева — се-бо Ганна Барвінок, жінка П. Куліша. **Новгород Сіверський** — город над Десною, що згадується в «Слові о полку Ігоревім».

Шиніка — маринована, або вужена вепрова нога.

13. липня.

Боян — мітничий співак. Про якогось українського співця Бояна єсть бесіда в «Слові о полку Ігоревім».

14. липня.

Вертеп — яскіння. — Малий театр, з яким хлопці ходили колись у нас в часі Різдвяних свят по селах і містах. Замісць акторів гралі у йому кукли.

Чердак (тур.) — балькон; — верхня частина судна, поклад.

Бельльона — богиня війни.

Антілпатр (гр.) — нехіть до чогось.

Компас (фр.) — соняшний годинник; прилад, що показувє сторони світу.

Аргонавт (гр.) — учасник мітчного походу морського по золоті руно; тепер: чоловік, що шукає чогось незвичайного.

Морфей (лат.) — бог сну;сон.

Петро Могила, архимандрит Печерського монастиря (1627 р.) — лонник колегію, до котрої підготовлювали учителів в Паризі, або спроваджував їх із Львова. Першим ректором цеї колегії був Ісаї Коозловський, Львівянин. Року 1631 став Могила Митрополитом і в той пори Київ зробився головним огнищем укр. просвіти й культурного життя. Працював також як письменник: видав «Litos», або камінь, як відповідь на Сако-

вичеві «...
віврі» і з
маральними

Родин
ського во
16. липня

Копченій пр

Відай — маб

Кольоніст (л
чукім кра

Сир-Дарія, —
Бенкет (фр.)

Табун (рат.) —
Пунктуально

Спекатися —
Фанатизм (ла

Дезертир (фр)
Імперія (лат.)

Факт (лат.) —
Parturiunt п

мишу. (П
Тироль — кра

18. липня.

Зід-вест (нім.)
Астроном — у

ї нині станов
Ваканії — літ

Гімназія (гр.)
на знання

Проза (лат.) —
Адміністратор

(похібка: і
19. липня.

Мінарет (тур.)
Чалма (тур.) —

Пашалик — кр
Ренегат (лат.)

Не пилить
вірша Ієго

вичеві «Perspektywy», даліше «Православнос исповѣданіе вѣры» і знамениту «Ангольгію» (гарно ілюстрований збірник маральних і життєвих наук).

Родився 1598, умер 1647 р. Був сином колишнього молдавського воєводи.

16. липня.

Копченій продукт — шинка (ветчина).

Відай — мабуть.

Кольоніст (лат. *colonia*) — переселенець, той, що набув землю у чужому краю, або в чужій державі.

Сир-Дарій, — річка, що впадає до Аральського моря.

Бенкет (фр.) — пир, святочний прийом гостей.

Табун (рат.) — стадо, оселя.

Пунктуально (лат.) — точно.

Спекатися — позбутися.

Фанатизм (лат.) — загорілість, загарливість.

Дезертир (фр.) — відгнєльць від війська, утікач.

Імперій (лат.) — держава.

Факт (лат.) — подія, вчинок.

Parturunt montes nascitur ridiculus mus — вродила гора мишу. (Порівнян Гребінчину приказку: «Мишині родини»).

Тироль — країна в Альпах.

18. липня.

Зід-вест (нім.) — південно-західний вітер.

Астроном — учений, що слідить за зорями, як вони обертаються і як становища займають у вселенній.

Вакації — літні місяці відпочинку в школах.

Гімназія (гр.) — середня школа, яка опирається на знання класичного (лат. і гр.) світа.

Проза (лат.) — звичайна, невіришована мова; прозаїчний, — буденній.

Адміністратор (лат.) — завідатель, замідуючий, управлючий.

(Похібка: першаний — повинно бути: «перерваний»).

19. липня.

Мінарет (тур.) — висока, а тонка вежа біля мечеті (дому молитви).

Чалма (тур.) — завій, турбан.

Пашалик — краї над яким володіє паша — турецький намісник.

Ренегат (лат.) — відступник від своєї віри, народу, або поглядів.

Не пилить дорога і т. д. перевід Лермонтова із славного вірша Гетого:

Über allen Gipfeln

Ist Ruh,

In allen Wipfeln

Spürst du

Kaum einen Hauch;
Die Vöglein schweigen im Walde,
Warte nun, balde
Ruhest du auch.

Ремонтер (фр.) — офіцер, що скуповує коней для армії.
Імперіял — російська золота монета вартості 15 рублів.
Каміньелька (фр.) — короткий каптан без рукавів, лейбік.

26. липня.*

Діамант — (гр.) дорогоцінний камінь, найтвёрший з усіх (алмаз).
Брулён (фр.) — зошит до писання перших начерків; перший на-
черк листу, або іншого письма, призначений до переписання,
чорновик.

27. липня.

Фурор (лат.) — гнів, запал.
Фоліо (італ.) — сторона в касовій книзі; книжка величини великого
аркуша паперу (як днівники).

Фідій — найбільший старогрецький різбар, роджений коло року
500 перед Хр. кажуть, що року 430 умер у вязниці, обжало-
ваний за зневагу богів. Головні його твори Статуя Атени
і Парфеноні, а золота й слонової кости і велітенський Зевес
в Олімпії.

Естамп (фр.) — рисунок на міді, гравюра.

28. липня.

Фялковський — Поляк, політичний засланець, товариш Шевченка,
разом з ним визволений з неволі.

Кебаб (гр.) — печенья.

Балка (татарське слово) — степовий провал, яр, долина серед степу.
Штос — газардна гра в карти.

Орлянка — гра в грощі; кидаетесь монетою її треба вгадати, як вона
впаде, головою, чи орлом на-верх.

Пропозиція (лат.) — предложение.

Фаміліярний (лат.) — родинний, свій, доступний.

Лермонтов — Михаїл Юріевич, великий російський поет, (* 2 жовтня
1814, + 15 липня 1841 р. в двобою.) З походження Данець.
Автор знаменої поеми «Демон», поем «Мцирі», «Боярин
Орша», «Пісні про царя Василівича, молодого опричника й
хороброго купця Калашникова». Оповідання «Герой нашого
часу» та чудових ліричних поезій.

29. липня. (Та нема в світі гірш никому — повинно бути
«нікому».)

Фізіономія
Ганок — (ні)
Ману пуска
(Похи
(Справа
Національні
Акварелія —
6. серпня.
Щогла — тип
вітрила (м)
Мезанін (італ.)
Дожа — так и
ної! Венец
ського моря
Босфор — ву
над яким в
тара(i).
Золотий Ріг
Рига — город
кої культури

7. серпня.
Реставрація (м)
Уха — юшка,
8. серпня.
Галантерійні
борами та
Ренесанс (фр.)
Стиль з тон
Галерія (фр.) —
критий хід
Аркада (фр.) —
Контраст (фр.)
Егіда (гр.) — Г
тому егіда —
Сквер (англ.) —
Кавалер (італ.)
пан.
Гармонія (гр.)
площина.
Хвалинське м
9. серпня.
Золоте руно —
похід.

Фізіономія (гр. — фізіогномія) — вираз лица, обличчя.
Ганок — (нім.) присілок, рундук.

Ману пускати — пускати блахмана, підкурювати.

(Похібка: Додав виа — повинно бути: «він».)

(Справдішній — повинно бути: справдішній, справжній.)
Національність (лат. — націо) народність, П вдача, мова й історія.
Акварелля — малюнок водними красками.

6. серпня.

Шогла — тика, довгий дрюк, до якого на кораблі прикріплюють вітрила (мащт.).

Мезанін (італ.) — комнатні між партером, а першим поверхом.
Дожа — так називалися колишні начальники республіки (олігархічної) Венеції, славного города, забудованого на лягунах Адрійського моря.

Босфор — вузкий перешейок з Чорного моря до моря Мармора, над яким забудований з одного боку Царгород, з другого Скутара(i).

Золотий Ріг — дільниця Царгороду.

Рига — город над заливом Рітським, славний пам'ятниками німецької культури й торговлею.

7. серпня.

Реставрація (лат.) — гостинниця (також: віднова).

Уха — юшка, щерба.

8. серпня.

Галантерійні склепи — склепи з товарами до вбрання, з приборами туалетними й прікарсами.

Ренесанс (фр.) — відродження мистецтва в XV й XVI столітті.

Стиль в того часу.

Галерія (фр.) — дуга або вузка комната, збірник творів мистецтва; критий хідник біля будинку (також: огорожа).

Аркада (фр.) — лук (в будівлі), лукове склепіння.

Контраст (фр.) — щось зі всім противного, протилежності.

Егіда (гр.) — Греек вірили, що щит Зевеса має охоронячу силу; тому егіда — заслона, опіка.

Сквер (англ.) — площа з травниками й квітниками.

Кавалер (італ.) — лицар (якогось ордеру) юдець, дальше молодий пан.

Гармонія (гр.) — гарне віставлення звуків, красок, ліній, або площин.

Хвалинське море — давня назва Каспія.

9. серпня.

Золоте руно — по яке вибралися старинні Аргонавти в морський похід.

- Гастрономія (гр.) — куховарська штuka.
Кружево — тонка узориста плетінка з ниток (коронка).
Гарнізон (фр.) — місце на побут війська, замога.
Мельоман — цей, що любить музику.
Сан-Франциско — гòрод в «Союзних державах» над Тихим океаном.
Гігант (гр.) — великан.
Монументальний (лат.) — велитенський.
Кокарда (фр.) — відзнака зроблена із стяжки.
Плебеї — прості люди (не шляхта) в Римі.
Ліберій (фр.) — одяг одної краси й крою для служби.
Іван Грівний — син царя Василія III, * 1530, + 1584, вславився незвичайною жосткостю. Винищив багато боярських родів, забив власного сина (образ Ріпіна). Зруйнував городи Псков, Твер і Новгород. Умер на якусь страшну недугу; гинув у середні.
Борис Годунов — боярин, який за царя Федора Івановича мав велику силу, трас Москвою. По смерті Федора (1598) він став царем, убивши малолітнього пристолонаслідника Дмитрія Івановича, брата Федорового, сина Івана Грівного. За Годунова був у Россії страшний голод і зараза (1602—1603 року). В самій Москві наїбрали 127 000 трупів, що впали на вулицях. А кільки вмерло в державі ціому «н'єсть постіження». Року 1604 пішов на його війною Дмитрій Самозванець (Отрепев), а весною 1605 р. Годунов нагло помер.
13. серпня.
Каталог (грецьке) — список книжок.
Державін — перший справжній російський поет, якого Бєлінський називає «Ілія Муромець російської поезії». (*1743—1819). Та мимо його великих заслуг для вироблення поетичної форми — його поезія єсть без сміту, нема в ній живого чуття, серцевих перекинувань. Гарна, бо широка, «Ода на смерть Мещерського» і «Водопад».
- Карамзін — творець літературної російської прози. Він, можна сказати, виховав читаючу публіку в Россії, которой до його було дуже мало. Писав сентиментальні повісті («Бідна Ліза»). Немало значення на обравовання публіки мали його «Письма Русского Путешественника». Як учений здобув собі славу «Історією Государства Россійського», яка, на свій час була монументальним твором. (*1766—1826).
- Гр. Хвостов, другорядний письменник.
Соловйов Сергій, проф. ун. в Москві знаменитий російський історик (Історія Россії від найдавніших часів до року 1774); батько Володимира, філозофа й поета. Сергій Соловйов * 1820 р. в Москві, де й помер 1879 р.

Аксаков, Сергій 1859). Від 1826 до кінця, він, відсні пишався Гоголь (Оренбургской Тимофеевич А. Лягара Й. М. лисати повісті, які він вівся Гоголь (Шевченко. В правді і сердці. Любить і гарність дідушків життя своєї, жалованій стало ему, не піддавався, не доставалося, але находилося в прадіду, його пра-Археологія (гр.) архітектуру і т. Шопен(Chopin), французький композитор, скрипка, ронді, марш. Часто, ські мотиви. Це в Польщі живий. Про його сказаний музика. (Проте Інквізітор (лат.) переслідував (у божків. Інквізіція жостоко, уживає страшно смерті. Фультон — Роберт підводне судно. Ватт (Ватт Ямес) — Дипломат (гр.) — аргучний, хитрий. Енциклопедист (гр.) — чоловік; так називалися.

Аксаков, Сергій Тимофійович (* 20 вересня 1791 р., † 30 квітня 1859). Від 1812 до 1826 жив у одному Оренбурзькому селі, від 1826 до кінця життя в Москві. Його сини, Іван і Константин, звісні письменники — славянофили. В молодості Сергій Тимофійович Аксаков цікавився головно театром. (Переводи Лягара та Молєра, розвідки про театр, рецензії.) З 1846 став писати повісті й оповідання. «Семейное хроніко» захоплювався Гоголь (їого приятель), «Записками руженого охотника Оренбурзької Губернії» одушевлювався Тургенев. Року 1858 з'явилася «Дітські годи Багрова внука», которими зацікавився Шевченко. В тих творах представив Аксаков артистичною правдою і сердечним теплом цілу епоху російського життя. Любить і гарно малює природу. Стиліст. («Голос стало моєму дідушцю жити в Симирській губернії, в родової отчині своєї, жалованої предкамъ его отъ царей московскихъ; тѣсно стало ему, не потому, чтобы въ самомъ дѣлѣ было тѣсно, чтобы не доставалось лѣсу, пашни, луговъ и другихъ угодьевъ, — всего находилось въ излишествѣ, а потому, что отчина, вполнѣ еще прадѣду его принадлежаща, сдѣлалася разномѣстною.»)

Археологія (гр.) — наука про старовину. (Про життя, мистецтво, архітектуру і т. д. в давнині.)

Шопен (Chopin), Фредрих (1809—1849), славний концертист-піаніст і композитор. Автор прелюд, ноктурнів, мазурок, вальсів, скерцо, рондів, 2 концертів, 3 сонат і знаменитого похоронного маршу. Часто, особливо, в прелюдіях і мазурках, сліди славянські мотиви. Шопен з походження Француз, але уроджений в Польщі зжився з польською культурою. Умер в Парижі. Про його сказав Рубінштайн, що з Шопеном умерла правдива музика. (Протест проти переваги форми над висловом чуття.)

Інквізітор (лат.) — член середньовічного духовного суду, що переслідував (у римській церкві) еретиків, чарівниць і безбожників. Інквізіція поводилася з жертвами своїми дуже жостоко, уживаючи при слідствах тортургії і карала засуджених страшною смертью. Особливо багато жінок погибло тоді.

Фультон — Роберт, 1765—1815, механік, що винайшов перше підводне судно й перший пароплав.

Ватт (Ватт Ямес) — 1736—1819, видосконалив парову машину. Дипльомат (гр.) — урядник, що веде справи заграницій політики; арзучний, хитрий чоловік.

Енциклопедист (гр.; енциклопайдей) загально образований чоловік; так називали французьких філозофів з кінця XVIII століття.

Монтеціє, аристократ, стоїк в республіканськими симпатіями, студіював анатомію, богояніку, історію, право. Його «Дух законів» (1748) протягом двох літ був 22 рази друкований.

Вольтер пише поезії, памфлети, драми, романи, філозофічні статті, фантастичні новелі, словар, історію. Розвірхує дрімаючу, прислану думку читача.

Руссо пише про політику, педагогію, релігію, мораль і т. д.

Дідро і Делямберт видают епохальну «Енциклопедію». «Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et métiers», Париж 1751—1772, в 28 фоліо книгах; співробітниками були: Руссо, Вольтер, Грімм, Гольбах; звідси й пішла назва енциклопедистів.

28. серпня.

Борей — північний вітер у Греків.

Александр Александрович — себ-то Сапожніков.

Саша — dto. (фр.)

29. серпня.

Контури — зариси, обриси, лінії, що творять граници предметів і рисують їх.

Курган (слово перське) — могила.

Лоцман (нім.) — той, що провожає кораблі в пристані.

(Похідка: азія — по-вінно бути: «эмія»).

Комуnist (лат. комуна — громада) — такий, що голосує науку про зрівнання всіх людей, знесення приватної власності, спільнє запідіування в хісновання усім добром.

Костомарів Микола, *1817 в Острогожі, ідеольог і провідник Кир. Мет. брацтва, разом з іншими покараними за це. Був тоді проф. ад. Київського унів. Пізніше, від 1859 проф. ун. в Петербурзі. Там і помер 19. квітня 1885 року. Написав історію Новгорода й Пскова, руську історію в життеписях (переложена 1885 на німецьку мову), монографії про Мазепу, Богдана Хмельницького й інші. Написав також повість історичну московською мовою «Кудеяр» (переложена на українську й польську мову), драму по укр. «Переяславська ніч» та українські вірші.

1. вересня.

Лепта (лента) — грецький мідянин гріш; даток, дарунок.

Каюта — кімнатка на кораблі.

Бенедіктов Володимир, російський лікар, *1807, †1875.

Нашого великого . . . (іде мова про царя Миколу I.).

Іскандер — псевдонім Александра Герцена, російського публіциста-революціонера, рожденого 1812 в Москві, 1834 власного

до Вятки, границю; книжок, за у яких без його творів мини росія

Імпровізація іногось мон
Барбієр, Авгу
в Ніцці. Го
деморалізац
«Le Pianto»

4. вересня.
Хомяков, — А
Москви. Пр
«Ліжедеміт
1864 р. в 4

5. вересня.
Температура (Салтиков-Щедрін) нит росій
В 60 ро
гумору», в 7
приміром: «
діяльг «тор
ним і близьк
Гарпії (гр.) —

6. вересня.
Фіакер — візни
Демони (гр.) — родний.
Мандарин (сано
Кальвініам —
Секта (лат.) —

7. вересня.
Либонь — мабу
(Похідка
ки за одним
Агроном (гр.) —
досліджує рі
Святослав Оль
з Печенігами

иканськими сим-
ію, право. Його
ази друкований.
романи, фільмо-
брю. Розбурхув

ю, мораль і т. д.
Енциклопедію.
ences, desarts et
співробітниками
и пішла назва

иков.

раниці предметів

истані.

голосить науку
атної власності,
м.

льог і провідник
ний за це. Був
від 1859 проф.
85 року. Напи-
сторію в життє-
монографії про
Написав також
«переложена
«Переяславська

дарунок.

807, † 1875.
полу I.).

ийського публі-
1834 власного

до Вятки, 1842 визволеного. Від 1846 перебував Герцен за
границею; умер 1870 в Парижі. Заснував у Ліондоні друкарню
книжок, заборонених в Россії і видавав часопис «Колоної»,
у якім безпощадно критикував російське правительство. Із
Його творів звісніші: «Le monde russe et la révolution», «Спо-
мины росіянинів»; збірник писаний вийшов 1875 р. в 11 томах.

Імпровізація (італ.) — твір, виголошений в пам'ять, під враженням
якогось моменту, без попереднього довшого підготовлення.

Барбіє, Август — французький сатирик, *1803 в Парижі, †1882
в Ніції. Головний його твір: «Ямбік» (1833), звернені проти
деморалізації висших кругів у Франції. Тенденційні збірки:
«Je Pianto» і «Lazare» та сатири, котрим бранкує сили.

4. вересня.

Хомяков, — Олексій Степанович, російський поет (1804—1860) в
Москви. Провідник старих славянофілів. Написав трагедію
«Ліжедемітря» і видав 1844 року «Піричні поезії». (Твори,
1864 р. в 4 томах.)

5. вересня.

Температура (лат.) — степень тепла, або холоду.

Салтиков-Щедрін — Михаїл Євграфович (1826—1889), знамен-
нитий російський сатиричний письменник.

В 60 роках Пісарев називав його твори «квітами невинного
гумору», в 70 роках це вже не квіти, а нови наболілого сердя, —
приміром: «Господа Головлевы», «Пошехонская Старина», або
діялью «торжествуючої свині» в «правдою». Був оригіналь-
ним і бліскучим стилістом.

Гарпії (гр.) — жінки mestnici, з крилами й кіхтями.

6. вересня.

Фікнер — візник (івощик).

Демони (гр. — даймоніос) — страшні духи; демонічний, надпри-
родний.

Мандарин (санскритське слово) — китайський достойник.
Кальвінізм — віра Христова, зреформована Кальвіном.

Секта (лат.) — відлом якоїсь віри.

7. вересня.

Лібонь — мабуть.

(Похила: «Скільки одним разом» — повинно бути: «скіль-
ки за одним маком.»)

Агроном (гр.) — таїк, що порається біля ріллі, або науково
досліджує рільне господарство.

Святослав Ольгович, київський князь, — герой, погиб у битві
з Печенігами 972 року, маючи усього яких 30 літ. Вславився

своїми походами та хоробрими боями з Греками, Болгарами й Печенігами.

Михайло Грабовський, польський письменник, що цікавився Україною. Його розвідка «О причинах вражді между Поляками і Українцями в XVII вікі» поміщена в Кулішових записках. Відповів на неї Максимович, Русь. Бес. 1857 IV.

Англьоман — такий, що перебирає англійський спосіб життя.
Парк — великий сад.

9. вересня.

Карамзін — Миколай Михайлович, російський поет й історик, 1763—1826, автор. «Іст. Рос.» 11 томів (переложено 1820—1833 на німецьке). Біографія Карамзіна написана Погодін (1865) у 2 томах. Шевченко тому так неприхильно поставився до Миколая Михайловича, бо він був, так сказати-б, державним історіографом, патріотом царської, деспотичної Россії. Заслуги Карамзіна для Російської науки й літератури безперечно дуже великі. Призначає це напівть Белінський.

Ліберал (лат.) — вільномисливець, поступовець.
(Похідка: «Визволення» — повинно бути: «візволення». «Викликання» — повинно бути: «викликанням».)

13. вересня.

Йонці — грецьке племя, що переселилося на побережжя Малої Азії і розвинуло там високу культуру. Йонський стиль, перехід від суворого дорійського до дуже багатого в орнамент коринтського. В йонському стилі були будовані святилини Афін в Пріен, Ілісський храм, й інші. Йонські колонни струні, жолоблені, на невисоких насадах з капітелями, викрученими, ніби барабанчі роги.

Портик (лат.) — склепінний передпілок на стовпах.

Мелянхолійно (гр.) — сумовито.

Цар Лютий — Іван Василівич Грозний.

15. вересня.

Дубельт, генерал і його помічники Попов і Дестров, провадили процес Кирило-Методіївських братчиків.

Байрон — Георг, Ноель, Гордон, лорд, найбільший англійський новітній поет, який світовій поезії надав був клеймо свого духа (байронізм), * 22 січня 1788 в Лондоні, вмер під час грецької війни о волю в Місолонгі, 19 квітня 1824.

«Don Juan», його велика гумористично-сатирична епопея.

Байрон написав також поему: «Мазерра».

17. вересня.

Чуваші, фінське племінництво, більшість якого живе в Самарській області, поверх $\frac{1}{2}$ міліона.

(Похідка: «Ілья-Наливайко» і «Война

лієва (повіщеного)

Герої його творів

В «Наливайку»

Погиб

Я это

И раз

Своя

Чими словами

У «Войнарів»

Войнарівського з

Стран

Быть

Но у

Быть

Шевченко зна

мученика за волю

19. вересня.

Преферанс — така гральна місія, або гроші. хто виграв. Туди маркі, або гроші плюя.

Херес — рід еспанської Мадера — вино з острова Шампань — французької Дельфін (гр.) — ссанілевича — пристолома.

Науче — не Івша що

(Похідка: 20. вересня

24. вересня («а коли інсп.» і т. д.).

Ману, у Гіндусів, най

Арийців; у перекладі Вішну, другий бог в

світа. (Діїкарнані

між богами Індії.

, Болгарами
до цікавився
у Полінами
их записках.

б життя.

т й історик,
о 1820—1833
годін (1865)
оставився до
, державним
сії. Заслуги
перечно дуже.

візволення».

еніжня Малої
лький стиль,
о в орнамент
ані святині
ок колонами
ітелями, ви-

, провадили
англійський
леймоного
вмер під час
824.
чна епопея.

17. вересня.

Чуваші, фінське плем'я на правому березі Волги, в околицях Симбірська, Самари й Уфи, споріднене з старими Болгарами, поверх $\frac{1}{2}$ міліона голо; потаги.

(Похідка: «Ільїнського — повинно бути: »Ільїнського.)
»Наливайко« і »Войнаровський«, поеми поета-декабриста Рильєва (повіщеного 13 липня 1826 р.).

Герой його творів, це борці за волю.

В »Наливайку« каже поет:

Погибу я за край родной, —
Я это чувствую, я знаю,
И радостно, отецъ святой,
Свой жребий я благословляю.

Цими словами поет, немов предсказав свою власну долю.

У »Войнаровськім« (сестріон Мавели), описана стріча Войнаровського істориком Міллером в лісах Сибіру.

Страшно дней не вѣдать радостныхъ,
Быть чужимъ среди своихъ,
Но ужасный — истинъ тягостныхъ
Быть сосудомъ съ дней младыхъ.

Шевченко знав твори Рильєва і спочував судьбі поета-мученика за волю народів.

19. вересня.

Преферанс — така гра в карти (3 або 4 грачів). До каси дається марки, або гроши. Звідси виплачується за кожним разом тому, хто виграв. Туди платить, хто заповів гру, і програв. П. Як марків, або грошей в касі не стане — тоді й розігра на пуль.

Херес — рід іспанського вина.

Мадера — вино з острова Мадера (на Атлантичному океані).

Шампан — французьке мусуюче вино з провінції Шампань.

Дельфін (гр.) — ссак в родині китів; так називали також короловича — пристолонаслідника в колишній Франції.

Начче — не ішти ще нічого.

(Похідка: 20. вересня «гризіді» — повинно бути: »призіді»).

24. вересня (за кілької інспекції скінчилася, повинно бути: »Коли інсп.« і т. д.).

Ману, у Гіндусів, найстарший чоловік, син сонця, родоначальник Арийців; у переказах грає таку роль, як Ної.

Вішну, другий бог в індійській тройці (трімурті) вседержитель світу. (Діїнкарнacії) — Як Крішна, він найпопулярніший між богами Індії.

Паганіні Нікколо, світової слави скрипковий віртуоз (1782 до 1840). Як артист і чоловік, дуже орігінальний. В грі його була незвичайна техніка й демонічна сила.

Писав також дуже трудні композиції на скрипку.
«Оповідання Маркера» — властиво: «Записки Маркера» Льва Миколаєвича Толстого; належать до творів з року 1856; тоді написані також: «Два гусара» і «Метель».

Лев Толстой, великий російський письменник, родився 1828 р. в Ясній Поляні, кінчили Казанський університет, три роки перебував в родовому маєтку, Ясна Поляна, потім вступив до війська, брав участь у приступі на Севастополь, а по скінченю кримської війни осів у Ясній Поляні, де й помер. Твори: «Набіль», «Отрочество», «Утро поміщиця», «Казаки», «Война и миръ», «Анна Кареніна», «Живий трупъ», «Воскресеніе», «Крецерова соната» і багато других.

Жовтень.

Алексей Патехін, драматург п'ядесятх років. Ідучи слідами Островського, який на сцені впровадив російських купців. Патехін перший (в «Судьбі людской не Божій») селянина зробив героем драми. (Спроби часів Полевого й Кукольника не можутьйти в рахунок.)

Нині, після «Власт-и тьми», «Суд божий» полінин дещо, але на спій час була це річ свіжка й замітна. Шевченкові не подобалася ця драма мабуть тому, що йому було чуже життя російського селянина. Може й тому, бо Патехін писав реалістично, не так, як писали до його російські драматурги, і актори, прямо кажучи, не вміли грати такої речі.

1. жовтень.

Моцарт, Вольфганг Амадеус, славний німецький музик (*1756 в Сальбурз, † 1791 у Відні). Вже ли 6 літній хлопець концертав у Німеччині, Франції й Англії, де всіх дивував своєю грою на фортепіані. Одевав в наїденіальнішіх мистецтв тонів (свіжість і принадливість мельодії, мистецтво контрапункту, легкість творення) Оставил 600 творів (жив тільки 35 літ!). Наїтрагічніша постати між великими музиками (похованій, як нищий).

«Don Juan» (в 1787) одна з семи опер Моцарта.

2. жовтень.

Альбом (лат.) — таблиця, на якій старинні Римляни вписували всілякі оповідки; книжка до вписування віршів, думок і т. д. про пам'ять; збірка різних творів літературних; збірка малюнків.

Guericino, Giovanni (1590—1666). Зрівнорівнені виступи
Больонії і в Лівії
Доменікіно, власник
маліяр Больоньї

3. жовтень.
Клуб (анг.) — товарищество

4. жовтень.
Екіпаж (фр.) — поїзд

5. жовтень.
Цезар — Гаюс, Юлій
звоми, під проводом
Цезаря, тому: et
Цезар стояв
імператором і на
календар (календери
творів).

Коцебуе — Август фон
марі, зразу після
засланій у Сибирь,
агент, що інформував
в Німеччині. Дуже
нічних творів. У
мордований 1819 р.

13. жовтень.
Россіні (Gioachino) і
писав 39 (!) опер.
«Руслан» (1816) і «Валкана» (1817)

15. жовтень.
Заоче — країна за океаном

16. жовтень («Долі»)
Микола Тургенев (макаріоніст)
Тургенева, який в
ственного Собіта),

17. жовтень.
Залескі — Броніслав
Федор Петрович — письменник
Сабіни — середньогірська
вождом Курієм Демидовим

ї віртуоз (1782 до
льний. В грі його
а скрипку.

и Маркера» Льва
в року 1856; тоді

товаристя, родився
ї університет, три
на, потім вступив
тополю, а по скін-
їй помер. Твори:
«Казаки», «Война
», «Воскресеніє»,

з. Ідучи слідами
осійських купців.
) селянина зробив
укольника не мо-

ї «полиня дещо,
Шевченкові не
було чуже життя
затехін писав ре-
альну драматургію, і
речі.

кий музик (* 1756
хлопець концер-
ї дивував свою
їх мистців тонів
ро контрапункту,
тільки 35 літ.).
кама (похованій,
Іоцарта.

мляни вписували
шів, думок і т. д.
х; збірка малюн-

Guercino, Giovanni Francesco Barbieri, італійський мальєр
(1590—1666). Зразу різкий, ніби реалістичний, в пізніших
творах виступає у його майже жіноча м'якість. Збірки в
Больонії і в Ліворі.
Доменіхіно, властиво Доменіко Цампієрі (1581—1641), італійський
мальєр Большонської школи.

Клуб (анг.) — товариство, спортивне, артистичне і т. д.
4. жовтень.

Екіпаж (фр.) — повіз (повозка).

5. жовтень.
Цезар — Гаюс, Юлій,роджений 100 перед Хр. погиб 44. як жертва
змови, під проводом М. Брута й К. Кассія. (Брут був любимцем
Цезаря, тому: et tu, Brute contra me?)

Цезар стояв на чолі 1. тріумвірату, підбив Галлію, став
імператором і найвищим достойником в Римі. Зреформував
календар (календар Юліанський), писав знамениті історичні
твори.

Коцебуе — Август фон, поет і письменник, роджений 1761 у Вай-
марі, зразу адвокат, пізніше російський урядник. Був
засланний у Сибір, відтак директор театрів, в-кінці російський
агент, що інформував російське правління про відносини
в Німеччині. Дуже плідний письменник, особливо багато сце-
нічних творів. Усієї літературної спадщини 40 томів. За-
мordован 1819 р. в Мангаймі.

13. жовтень.
Россіні (Gioachino) іт. оперовий композитор (1792—1868). На-
писав 39 (!) опер. Між ними найславніші: «Сівільський ци-
рулик» (1816) і «Вільгельм Телль» (1829).

15. жовтень.
Заоче — краина за Окою, доливом Волги.

16. жовтень («Доліховського» — повинно бути: «Голіховського»).
Микола Тургенев (мабуть мова про дядька Івана Сергієвича
Тургенєва, який в часах Александра I. був членом «Государ-
ственного Совета»).

17. жовтень.
Залескі — Броніслав.
Федор Петрович — граф Толстой.
Сабіни — середньоіталійське плем'я, 290 року підбите римським
вождом Курієм Дентатом.

Кажуть, що коли за основника Риму, Ромула, бракло Римлянам жіноч, вони напали на Сабінів і пірвали та привели в Рим дівчат — Сабінок.

25. жовтень.

»Матрор« або »Прогулка съ пользою и не безъ морали«, оповідання Т. Шевченка, написане російською мовою.

26. жовтень.

Епільєг (гр.) — закінчення; останній розділ повісті, або поеми, де оповідається про остаточну судьбу герой твору.
Тютчев, федір Іванович (1802—1873) високий урядник дипломатичний і визначний російський поет. Писав також політичні статті. (Россія і Германія, Россія и Революція, Папство и римський вопросъ.)

1857 р. Тютчев написав письмо про цензуру, яке мабуть мало вплив на деякі її змягчення. Про Тютчева, як поета, сказав І. С. Тургенев: «Тютчев стоїть рѣшительно выше всѣхъ своихъ собратоў по Аполлону.»
Листопад.

6. Тур (псевдонім трафіні Елізавети Василевни Сальяс де Турнесьє). Сестра драматурга Александра Сухово Кобіліна, російської романістки й поетки. Видавала »Русскую Рѣчь«.

Граф Аракчеєв — в часах Александра I. найбільш впливова людина. Консерватист, ортодокс, чоловік без душі й серця. Цензура, церква, а в-кінці військо підлягали цьому безвісісному деспотові. (Гарно змальований у повісті Мережковского.)

Містик — чоловік, що вірить в надприродні речі.
Масон (фр. мюлляр) — Масонерія, або вільномулярство, організація релігійно-суспільна, широко, хоч тайно розповсюдлена, яка стреміла до розвитку людства, братерства й характерності. Початки цієї організації криються в середньовічних робітничих товариствах, але новітнє вільномулярство почалось 1717. Тоді з'єднано 4 ложі (ніби клуబ, й ніби святині) в Ліондоні, щоб ширити ідею з'єднання й досконалення людства.

Року 1721 випрацовано статут, а 1766 існувало вже 480 лож по цілому світу. Тепер начисленію їх 16 000. Єсть багато сект, що повстали з колишнього вільномулярства. Деякі визначаються дівінами, містичними обрядами, особливо, коли до організації приймають нового члена.

Дюма Александр (батько) знаменитий французький письменник (* 1803) писав драми й повісті, які облетіли цілий світ і в свою пору були найпочеснішими книжками (Le comte de Monte Christo, La reine Margot, La dame de Monsereau, Les trois mousquetaires, Le chevalier de Maison-Rouge і т. д.)

Писав та-
ний, але бл
Лого си-
менник і чле-

З його т-
de Lys, Sophi-
i драми: Le

Якути, племя у
тових кільом-

10. листопад.

Л. Жемчужніко-
кових, яких
З них Алексі
був одиноким
Фета, Мея, А

порік ХХ ст-

12. листопад.

Фанданго — ес-
з супроводом
мент, кастані-

Пантальоній (ф-
давних комеді-

Пилип IV. коро-

Від 1623 г-
якій запущані
Матьиспанка, дра-
соч. Н. А. По-

3. Судъ совѣтъ
(Король П-
хоче її розвест-
вияливе корол-
герцогиня корол-
Король попада-
герцогівну в п-

Тоді гердо-
щоб ратувати
читься щаслив-
4. грудня.

Мазербер Джік-
родженій в Бе-
талановитійши-
берг діявола і »
(1854), »Діона-

, Ромуля, бракло
пірвали та привели

орали», оповідання

повісті, або поеми,
в твору,

ий урядник ді-
єт. Писав також
сесія и Революція,

науру, яке мабуть
ютчева, як поета,
тельно выше всіхъ

Сальяс де Турне-
ово Кобіліна, ро-
усскую Рѣчъ.
айбільш впливова
без душі й серця.
цьому безвісісно-
(Мережковского.)
ечі.

ство, організація
звозиславна, яка
ї харacterності.
вічних робітничих
чалось року 1711
(якні) в Ліондоні,
люства.

стнувало вже 480
ix 16 000. Єсть
мулярства. Деякі
и, особливо, коли

ський письменник
під цілій світ і в
ми (Le comte de
de Montereau, Les
ouge i. т. д.)

Писав також спомини (1852—1854) в 22 томах. Поверхов-
ний, але близкую уявою вивінуваний письменник.

Його син, теж Александр (* 1823) теж знаменитий пись-
менник і член академії.

З його творів більше відомі: *La dames aux camélias*, *Diane de Lys*, *Sophie Printemps*, *Vie a vingt ans*, *L'attaire Clemenceau* і драми: *Le demi monde*, *Le fils naturel*, *Le père prodigue*.

Якути, племя у східній Сібірі. (Якутск поверх 3 міліони квадра-
тових кілометрів простору, а тільки коло 300 000 населення.)

10. листопад.

Л. Жемчужников, артист маляр. (Було ще трьох інших Жемчужни-
кових, яких імена записані на сторінках російської культури.
З них Алексій, талановитий поет-городянин, уроджений 1821,
був однокім поетом в часів Острівского, Майкова, Полонского,
Фета, Мен, Алексія Толстого, Нікітіна, і других, що переступив
поріг ХХ століття й дожив глибокої старості.)

12. листопад.

Фанданго — еспанський національний танець (%₁, або %₄ такту)
з супроводом гітари й кастанетів. (Гітара струнний інстру-
мент, кастанети, такі тараххальци.)

Пантальони (фр.) — штани (панталон — сміхун у французьких
давніх комедіях, який являвся на сцені у високих штанах).
Пилип IV. король еспанський (* 1605, † 1665).

Від 1623 передав корому держави в руки герцога Олівареда,
який запутав II в погубній війні.

Матьисланка, драматическое представление въ трехъ отдѣленіяхъ,
соч. Н. А. Полевого. 1. Андалусская Роза, 2. Тайна матери,
3. Судъ совѣты.

(Король Пилип IV. влюблуються в доньку одного герцогиня,
хоче її розвести з наれченим і забрати до себе. Тоді герцогиня
вивилья королеви, що її донька приходить йому сестрою, бо
герцогиня кохалася в батьком Пилипа IV. Пилипом III.
Король падає в розпуку, але скоро приходить до себе, вінчає
герцогиню з її коханцем і посилає їх у Індію.

Тоді герцогиня признається йому, що вона його піддурала,
щоб ратувати доньку. Король гнівається, — але драма кін-
читься щасливо.)

1. грудня.

Маббереर Джіякомо, властиво Якоб Лібманн Беер, компоніст,
роджений в Берліні 1791 р. умер в Парижі 1864. Оден з най-
талановитіших музиків (Любів ефект). Написав опери: «Ро-
берт діявол» і «Гугеноти» (1835), «Пророк» (1849), «Нордштерн»
(1854), «Дінораг» (1859), «Африканка» (1865).

4. грудня.

»Дервіш і Сатрап«, поема, яку заповів Шевченко, а якої досі не віднайдено. Не знати, чи ненаписана, чи затрачена бо поема мала бути сильно нецензурна.
(«Дервіш» — повинно бути: «Дервіш».)

10. грудня.

Осип Максимович — Бодянський.

12. грудня.

Ансамблъ (фр.) — музичний твір на оркестру; товариство (асаблея за царя Петра I.); актори, що разом грають якісь твір сценичний.

13. грудня.

Спектакль (фр.) — театральна вистава, видовище.

17. грудня.

Бенефіс (лат.) — користь; дохід з театральної вистави в користь одного з акторів.

Потпуррі — твір зложений з віймків із якоєю опери, або з кількох і більше пісень; вязанка.

18. грудня.

Неофіт — такий, що приймає нову віру, новохрещений.

Алегорія (гр.) — обравове представлення якоєї ідеї; прим. косар, що представляє смерть, жінка із горючим смолоскипом, просвіта.

1. січень.

Пріяп — син Діонізія й Афродити, бог урожайності, буйності природи у старинних Греків.

Михаїло Семенович — Шепкін.

Беранже (Jean Pierre de) популярний поет пісень (1780—1857).
(Chansons, повне видання 1857, 3 томи.)

3. січень.

Сіраковский (Sierakowski) — одей в польських політичних васланців, товариш Шевченка.

4. січень.

Автор »Семейної хроніки« — Сергій Т. Аксаков.

11. січень.

Кольцов (1809 — 1842) — російський поет, самоук. Син торгово-вельника худобою, учився в школі тільки три місяці, бо батько забрав його домів до помочі в торговлі. Знав добре сільський народ і оспіував його горе й недолю в піснях.

Іван Андрієв
ський байк
на його ви
у-рік!) Пер
Прібував та

12. січень.

Пушкін, Александр
родився 179
своєї жінки
Лермонтов
правителст
нащадком н
Кріп ч

і Людмила
драму «Бори
ського житт
ського »Евг
поезії.

13. січень.

Людовик IV —
і Анні Ав
принціп: L'
Провади
Сауїтів, про

23. січень.

Доніцетті, Геть
полку, ще о
з Ліймермо
Лібретто (іт.) —

1. лютий.

Гогарт (Hogarth
сівник, маль
Головні твор
6 образів, А

Гайден (Haydn
австрійського
Написав 125

24 опера. Ве
ріями: »Сотве

Фрайшт — зна
музикі багато
III. Т. IV.

, а якої досі
затрачена бо

ство (асаблея
ісъ твір сце-

ви в користь
або з кількох

еній.
прим. косар,
ном, просвіта.

сти, буйності
(1780—1857).

літичних зас-

. Син торго-
ці, бо батько
бре сельський

Іван Андрієвич Крилов (1758—1844) — знаменитий російський байкар. В молодім віці бідував, пізніше посипалися на його високі титули, ордери, плаття. (11.700 рублів у рік!) Перші байки, (23) вийшли 1808 року, усіх написав 200. Прібувал також писати для театру, але писання ці без вартості.

12. січень.

Пушкін, Александр Сергійович, найбільший російський поет, родився 1799 року в Москві, уяв в двобою, обороняючи честь своєї жінки (29 січня 1837 року). На його смерть написав Лермонтов пам'ятний вірш, яким стигнув на себе негодування правителівських сфер. По матері був Алекс. Серг. Пушкін нашадком негра, любоміця Петра Великого.

Крім чудових лірических віршів написав: поему »Руслан і Людмила«, »Кавказький пілінник«, »Цігані«, »Петрбург«, драму »Борис Годунов«, деякі твори прозою й епопею з дворянського життя »Евгеній Ангелін« (з неї лібретто до опери Чайковського »Евг. Ан.«) Остання, — архітвір російської епічної поезії.

13. січень.

Людовик IV — (Louis le Grand, le Roi Soleil) син Люд. XIII і Анни Австрійської * 1638, володів Францією від 1661 на прізвиську: L'Etat c'est moi (держава, це я). ¶

Провадив щасливі війни, жив близькучо, попав під вплив Газуїтів, прогнав протестантів із Франції, помер 1715 р.

23. січень.

Доніцетті, Гетано, італійський компоніст (1797—1848). »Донька поліку«, це одна з найпопулярніших його опер-поруч »Лючії з Ліамермоору« і »Анни Болене«.

Лібретто (іт.) — слова до музики й співу в опері та в оперетці.

1. лютий.

Гогарт (Hogarth William), англійський плястик; ритівник, рисівник, мальляр. (Богатий в гумор-сатирі, * 1697, † 1764.) Головні твори: Життя повії, 6 образів, Подружжя по моді, 6 образів, Актorkи в клюні, Російський поет, і другі.

Гайден (Haydn Joseph), німецький музик (1732—1809), автор австрійського державного гімну, батько нової інструментанції. Написав 125 сімфоній, 77 квартетів, 68 тріо, 50 концертів і 24 опери. Безсмертну славу, як компоніст добув собі ораторіями: »Створення світу« і »Чотири пори року«.

Фрайндц — знаменита опера Вебера; лібретто романтичне, але в музиці багато модерного.

6. лютий.

Козлов — поет-сліпець Пушкінської плеяди, автор поеми: «Чернець» (укр. переклад Василя Шурата). Прегарна його елегія:
«Вечерній звонъ! Вечерній звонъ!
Какъ много думъ наводить онъ.»

Козлов дав також гарні переклади з Мура. З Байрона — спашибі.

7. лютий.

Протеже (фр.) — такий, що його виріжнюють, більше ним піклуються, чим другими.

10. лютий.

»Цілком не пам'ятаю той «Пустки», а чую про неї вже не перший раз.«

Шевченко написав дві «Пустки». Перша, це «Заворожі мені, волхве, друже сивоусий», 18. XII. 1841. Друга — «Рано вранці новобранці», 1847 в цитаделі. Перша посичена була Щепиниковим і мабуть про неї у «Дніпру» мова, бо Щепинін читав ту «Пустку» з пам'яті (як тір, який йому присвячено). Шевченко не зізнав, яка це пустка, бо він ані першого, ані другого вірша, не називав «Пусткою».

В автографах оба вони без наголовків.

»Пусткою« охрестив їх мабуть «Кулиш».

16. лютий.

Гете (Johann Wolfgang von), найбільший німецький і оден з найбільших поетів світа, роджений 28 серпня н. ст. 1749 у Франкфурті н. М. умер 22 березня 1832 у Ваймарі.

Кінцеві правничі віділ і практикували при наїзницьому суді (Reichskammergericht) у Вейцирі. Тут любов з Шарльєтою Буф і заявлок роману «Терпнія Вертера», який здобув йому славу. По кількох місяцях кідає службу; подорожує, читає, пише. Від 1776 іде до Ваймару на діврь молодого герцога Карла Августа. Цей іменує його тайним радником, дає йому шляхотство, робить інтендантом театрів, а вкінці першим державним міністрем. В почестях і достатках, серед висококультурного оточення творить Гете свої численні поеми, ліричні вірші, драми, романі, елегії, ксеної, переводи, студії, статі і т. д.

З драм — найбільше звісні: Геті в Берлінген (1773), Сгмонт (1775—1787), Іфігенія (1779—1786), Торквато Тассо (1780—1789).

З повістей Вертер, Вільгельм майстер, і автобіографія: «Поезія і дійсність».

З поем: Герман і Доротеа.

З наукових
був також в
писником. Й
а також мінер
робив досліди
його домі у Ва
зіставленним.

Найбільши
Працював
з легендами, як
Доктора Йоган
Німецькі і в
вірві, що Докт
і переніс на йо
чоловіка в час

Гетого Фав
штуки, а богат
і життя, на час
ума, який шука
буденніми враж
численних веже
що спинається д
а губиться у х
смертельного ча
локив Іван Фран

Маргарета

18. лютий. (Пр

донація частко
Марко Вовчок, —
жінки Опанаса
брацтва. Марко
родинами оповіда
мовою змалювал
Оповідання «Мар
і чужих» (Перевід
зразком українсь
писала свої опові
розвів Я. Доманиць

1. mareць.

Адлерберг — мініст

3. mareць.

Дітство Багрова В
внuka, семейна

и: »Чернець«
елегія:

Байрона —

е ним піклу-

не вже не

»Заворожи
уга — «Рано
вичена була
бо Щепкин
присвячено),
першого, ани

ий і оден з
ст. 1749 у

найвищому
в Шарльо-
ній здобув
подорожує,
дого герцога
м, дас Йому
ци першим
пред високо-
ені поеми,
води, студії,
нген (1773),
ватто Тассо

тобіографія:

3 наукових творів: Наука про краски (Farbenlehre). Гете
був також великим ученим, естетом, критиком і природо-
писником. Його вбір творів штуки, образів, різб, ритин,
а також мінералів, ростин, його бібліотека і робітня, у якій
робив досліди оптичні та фізіольгічні зберігаються до нині в
Його домі у Ваймарі і дивують нас своїми розмірами й добірним
віставленням.

Національний твір Гетеого це філозофічна драма »Фавст«.
Працювали над ним поет від 1775 до 1831. Основу взяв
з легенди, яка утворилася в XVI століттю навколо постаті
Доктора Йоганнеса Фавста, який під час реформації Ієднів по
Німеччині і вславився своїми магічними штуками. Народ
вірив, що Доктор Йоганес стоять у влуці з нечистими силами
і переніс на його вслякі давні, старинні перекази про анонімні
чоловіка в чортом.

Гетеого Фавст це не лише драма, не лише велітенський твір
штуки, а богатий клад думок, перенивань, поглядів на світ
і життя, на чоловіка й природу; певніческе джерело для
ума, який шукає поживи й для душі, що не вдоволяється
буденніми вражіннями. Ніби готицька вежка, вложена з без-
численних вежечок, драконів, ажурних прикрас із каменя,
що спинається до неба, там отся поема-драма виростає з землі,
а губиться у хмарах, там, куди не долітала передче думка
смертельного чоловіка. (На українське I частина Фавста пере-
ложив Іван Франко).

Маргарета (Гретхен) героїня Фавста, жертва його любові.
18. лютий. (Прототипом була одна з любок самого поета,
донахи пастора.)

Марко Вовчок, — псевдонім Марії в Вілинських Марковичевої,
жінки Опанаса Марковича, одного з членів Кирило-Методі-
янського братства. Марко Вовчок (1835—1907) вславився своїми на-
родними оповіданнями (перший том 1857), у яких чудовою
мовою змальовувала картини з народного побуту на Україні.
Оповідання »Марка Вовчка« зробили велике враження на своїх
і чужих (Перевід Тургенєва) і до нині осталися найкращим
зразком української прози. Легенду, немов то Марковичева
писала свої оповідання на спілку з Опанасом Марковичем,
розвівши Доманицький.

1. mareць.

Адлерберг — міністер війни.

3. mareць.

Дітство Багрова Внука — властиво »Дітські годы Багрова
внука«, семінарська хроніка Сергія Тимофієвича Аксакова, по-

явилася 1858 р. і поставила автора в першому ряді російських прозаїків.

«Семейна хроника и воспоминанія» та «Дітські годи Багрова внука» займають місце між «Капітанською донину» і «Війною та миром», як кольоритний, теплий малюнок не тільки російського родинного побуту, але й тодішньої епохи. (Багров /батько/ — тип патріарха, деспота, Куролесов, скритий, жостоний марнотратник; Софія — російська жінка; молодий Багров — поміщик; прислуга, двірня, кріпаки — ціла епопея в прозі.)

6. mareць.

Відьма, Лілел, Русалка — поеми Т. Шевченка.

10. mareць.

Владимір — губерніальний город на шляху з Новгорода Н. до Москви.

Карааван-сарай (ар.) — гостинниця, заїздний дім для подорожників. Фірма (лат.) — назва спілки, підприємства, товариства, торговії.

11. mareць.

Пімен — одна з церков у Москві.

12. mareць.

Михайло Александрович Максимович (1804—1878) тоді професор ботаніки в університеті в Москві, пізніше проф: рос. літератури в Київі, займався українською етнографією, історією, мовами. Писав укр. поезії і перекладав. (Перевід «Слова о полку Ігоревім» — легким, коломийковим складом.) Особливо заслужився дослідами над «Словом о полку Ігоревім» і над роз'ясненням його темних місць.

18. mareць.

Бодніцький Осип (1808—1876), професор славянських языків в університеті в Москві, автор численних праць по російській і по українські. Під українськими віршами підписувався Бода-Варвинець, під українськими казками (1835) Ісько Мастакина, під оглядами укр. письменства — Мастак. Видав 100 томів «Членів Московского Общества істории и древностей, в которых помістив дуже багато матеріалів до історії України і видав великий збірник галицьких і угорсько-укр. народних пісень, зібраних Головацьким.

Антиквар (лат.) — збирач старинності; торговець старими книгами, малюнками, меблями, тощо.

(Максимович мав тоді 54 роки.)

Неманіровано (фр.) — природно; маніра своєрідний спосіб мальовання, гри, писання.

»Весняний вечір

»Садок вишне

Живопис — ма

Миколай Новік

доби, (1744—

й оден з'перш

20. mareць.

Савич — дідич з

Штернберг — ма

»Літопис Велич

війську за геть

канцелярії, на

літературно.

камі, через З

Запорізьких,

Це знамен

ниччини, напис

часах Шевченк

До рукопи

дефектована.

23. mareць.

Розговіння — мя

Республіка (лат.)

в якім народ в

Анархія (гр.) — ст

безправ'я і безл

Афанасів — Алек

Лубинець,

Гребінки, до 184

й по українські

»Общи вглядъ

Бояна на Дніпро

Дністру і другі.

»Бабушка, »Фа

1820—1830 років

Іому завдач

ють одніє

Б. Н. Чічерін —

»Русск-ого Вѣстн

Учнік Грановськ

ряді росийських

б'єтніє годы Ба-
кою доночкою і
люнок не тільки
б'єтнії епохи. (Ба-
кою, скрітій,
жінка; молодий
— ціла епопея

а.

Новгорода Н. до

для подорожників.
риства, торговли.

—1878) тоді про-
пішіше проф: роє.
гографією, исто-
(Перенід «Слова
надом.) Особливо
Ігоревім» і над

авайських язиків
чи по росийських й
їх підписувався
(1835) Ілько Ма-
стак. Видав
три і древностей,
історії України
ко-укр. народних
історій старими кни-
гами. Але вже
нині спосіб мальо-

»Весняний вечір« — так називає Шевченко свій чудовий вірш:
«Садок вишнівий коло хати.»

Живопись — малярство; живописець — маляр.

Миколай Новиков — росийський письменник передпушкінської
 доби, (1744—1818) оден з прихильників народньої просвіти
 й оден з' перших рос. журналістів.

20. mareць.

Савич — дідич з Полтавщини, член Кир. Мет. брацтва.

Штернберг — маляр, приятеля Шевченка; вмер у молодому віці.

»Літопис Величка.« — Саміло Величко служив у запорожськім
 війську за гетьмана Мазепи. Пізніше був писарем генеральської
 канцелярії, на старість осів на хуторі в Полтавщині й працював
 літературно. Написав «Сказаніє о войнѣ козацкой зъ Поля-
 ками, чрезъ Энновія Богдана Хмельницького, гетмана войскъ
 Запорожскихъ, въ осмі лѣтъ точившоїся».

Це знаменита літопись, головне джерело до історії Хмель-
ниччини, написана 1720 року, оголошена друком що йно в
 часах Шевченка.

До рукописі дорано 10 портретів гетьманів. Рукопись
 дефектована.

23. mareць.

Розговіння — мясні страви після посту.

Республіка (лат.) — рід посполита, державний лад без пануючого,
 в якім народ вибирає сойм і президент.

Анархія (гр.) — стремління до життя без піяного уряду й влади;
 безправ'я і безладія.

Афацасав — Александр Степанович Чужбинський (1817—1875).

Лубинець, ученин ліцея Бебородко, шкільні товариш
 Гребінки, до 1843 служив у війську. Писав вірші по росийськи
 й по українськи («Що було на серці»). Автор гарних статей
 «Общий взгляд на быть приднѣпровского крестьянин», «По-
ездка на Днѣпровские пороги и на Запорожье», «Поездка по
Днѣстру и другі. Одні в країнах його говорів:» Деревенскія сцены»,
 «Бабушка», «Фаня» — ціла галерея провінціональних типів
 1820—1830 років.

Йому завдаччимо «Спомини про Шевченка» — котрі вимага-
 ють однаке корректури. Делкі його пісні перевішли в життя.

Б. Н. Чічерін — росийський учений і філозоф, співробітник
 »Русського Вѣстніка« (1855 р.) умер з початком ХХ століття.
 Ученик Грановського, друг Корша й Кавеліна, звісний; з самого

«протесту русского человѣка» против герценівскаго «Колокола». (Нѣсколько современныхъ вопросовъ М. 1862.) Цей протест підняв бурю в петербургской публіцистії, начомъ которой стоял Чернишевский. Чічерін кампанію проводил, але позніше здобув себѣ добре імѧ ученого.

Н. Ф. фон Крузе — цензор, якого увільнено з посади, бо за ліберально відносився до журналів, особливо до «Русского Вѣстника».

Щербина, — Николай Федорович (1821—1869), виступив на літературне поле в початком 50 років, в епоху Писаревщини (гонення на поезію). Причислювали його до школи «чистого мистецтва», за його «Греческія мелодіи», в яких головним мотивом культ чистої краси. Але рівночасно був він одним з найбільше гризучих епіграматистів.

25. марця.

Погодін (1800—1875) — проф. унів. Моск. археольгъ й історик, творець так званої погодінської теорії, (Происхождение Руси), по якій ніби то стара Київська культура, це культура московського племені, а Українці прийшли пізніше в Галичину над Дніпром. Причинився до скріплення москвофільства в Галичині. Стояв у зносинах з Галичанами Голованичем, Вагильевичем і Зубицьким та багато цінних книг і рукописей в галицьких церков, монастирів і т. д. опинилися тоді в Москві.

Шевірсь — рос. учений, (1806—1864) проф. Моск. унів. Автор істор. російської літератури. «Дантъ и его вѣкъ», «Історія поезії» ітд. Близький до славянофілів, але поступовійший від них, був вихован в ідеях німецьких філософій.

Амфітріо (гр.). — Королевич Тіринський, внук Персея, муж Алькімені, праматери Гераклідів, Амфітріон в комедіях Плякта, Молієра й Кляйста, тип мужа, которому «роги приправляють».

Але в Молієра має він також раз роль гостинного господаря і мабуть в тій значині ужив Шевченко імени Амфітріо, говорячи про Максимовича.

Іван Сергійович Аксаков публіцист; патріот славянофіл. 1861 р. в передовиці «Днік» він писав: «Свободите изъ-подъ материальнаго и духовнаго гнета народы Славянскіе и дароватъ имъ даръ самостоятельного духовнаго, и пожалуй, политического бытъ, подъ сѣйю могущественнѣыхъ крылья Русскаго орла — вотъ историческое призваніе, нравственное право и обязанность Россіи.» Його маніфести в часах рос. тур. війни відограли таку роль, як маніфести Шішкина 1812 р. (Був принципіальним противником усього революційного.)

Константина
нофіл, с
Кошелев

Сам
точку вр
Проти то
Вѣстні-к
тільки за

Коне
памятне
Руси, які
володарен
довим «бо
на остров

Про з
въ ней м
Малороссі

Хомяковъ — й
схарacterиз
и я відмін
було е я

Коли
Сборн. « на
ял рос. па
цар, а його
Поет без д
ский: «По
Языкову, Х
общества «
про «високо

Корш, Вален
Вѣд., чолов
взначного

Кетчер — пер
прихильнико
лінскаго.

В. И. Даль —
Бесѣді (п
руссихъ по
наго языка
ком областн

Константин Сергіевич Аксаков брат Івана, письменник-славянофіл, співробітник «Руссько-ї Бєсѣдки», на яку гроті дав Кошелев, а редактором був Філіппов (1856).

Самарін, Григорій Аксаковий й другі заступали «Русскую точку зор'ня», Аксаков ужив терміну «руськое возвозіннє». Проти того виступили М. Н. Катков і Б. Н. Чічерін в «Русск-їм Вѣстн-ку». Вони обстоювали погляд, що в науці має вартість тільки загальнолюдське «возвозіннє» а не народне.

Константин Аксаков предложив 1856 року цареві пропозицію письмо, у якім, вислаючись на традицію московської Руси, яка заедно числилася в думкою землі, радив молодому володареві скликати земельний собор. Називають його передовим «бойцем» славянофілства. (Роджений 1817, помер 1860 на острові Занте.)

Про літопись Нестора сказав, що вона «южно-русская и в ней много встречается, и до сих поръ сохранившихся въ Малороссии, южно-русскихъ выражений».

Хомяков — поет славянофіл, співробітник «Моск. Сборн-їка», який характеризував тодішній політичний режим словами: «Мисль и ея движеніе тепер (1853 р.) подозрительны, какое бы ни было ея направление.»

Коли почалося переслідування співробітників «Моск. Сборн.» найсильніше слідили за Хомяковим, хоч про його, як рос. патріота доволі прихильно висловлювався навіть сам цар, а його віршами особливо цікавилася пристолонасідниця. Поет без душевного ентузіазму. Про Хомякова сказав Бєлінський: «Поэты, подобны Марлинскому и гг. Бенедиктову, Языкову, Хомякову, очень полезны для эстетического развития общества. «У Хомякова гарна форма, добрий позн., деклімация про «високое и прекрасное», але брак змісту.»

Корш, Валентин Федорович (1828—1883) — редактор С. П. Вѣд. чоловік дуже образований і гарного характеру, хоч без визначного таланту.

Кетчер — перекін прозою драми Шекспіра. Перевід стрінувся в прикольною оцінкою критики, навіть дуже вибагливого Белінского.

В. И. Даль — письменник, (1801—1872) працював в «Русск-ї Бєсѣдї» (повість «Мичманъ Поцѣлуевъ»), видав «Собрание русскихъ пословицъ і »Толковый словарь живого великорусского языка», який понини-день являється одноким словником областних говорів.

24. marecь.

Бетговен (Ludw. von), найбільший компоніст XIX століття. Уроджений 1770 р. в Боні, над Рейном. В 14 році життя був придворним органістом. 1792 перенісся до Відня, де вчився у Гайдна і де остав до кінця життя (26 березня) 1845. Останніх 20 літ переживав страшну трагедію — чим-раз гірше глух.

Будуючи на Моцарті і Гайдні довів інструментальну музику до небувалої висоти. Зміст музичної композиції переніс із світа тонів у сферу ідей.

Найважніші твори: 9 симфоній, музика до Гетового «Эгмонт», опера «Фіделіо», увертури до «Леоноре», «Корольян» і другі, багато концертів, дві велики Служби Божі, Оратіріюм «Христос на Оливині горі», Кантати, пісні, славні сонати на фортепіано і знаменитий похоронний марш.

28. marecь.

Григорій Галаган, багатий дідич з Полтавщини, що побудував собі дім в українському стилі.

2. квітень.

Сошальський — багатий дідич з України, приятель Шевченка.

3. квітень.

Бенедиктов — поет, який тішився тоді великою славою в Петербурзі. (Збірка його віршів повинна уперше 1835 р.). Неглибокий, але оригінальний і блискучий талант. Легка форма, мистецтво мови. Подекуди дійсно поетичні образи, шире чуття, навіть натхнення.

6. квітень.

Пейзажі (фр.) — образ, що представляє краєвид.

Конці Антоні — знаменитий польський віртуоз і компоніст, уроджений 1817 в Кракові, від 1854—1867 жив у Петербурзі, де тішився добре заслуженою славою, пізніше в Америці (композиції на фортепіано).

8. квітень.

Станіслав — російський ордер оснований польським королем Станіславом II. 1765, 4 класи.

11. квітень.

Желіговський — Antoni Sowa, польський поет, приятель Шевченка. (Poezje Antoniego Sowy. Petersburg 1858.)

Некрасов Миколай (1821—1877), російський поет, автор дуже популярних пісень, в яких оспіване народне горе. В сатирических творах оспівав нужду і погану Петербурга (немов

контраст до Путилії). З поемами «На Волгѣ», «Кошка і Кінькі»

Називали Нечача, і печали. Але в творах, таких, як перечисленіе Тут він споріднені від них.

Після смерті Нестоєвській: «І це та то, никоєдисточникомъ всеї потомъ жизни, вско всему, что отданной воли, что бенка въ русскоі таѣхъ поэтомъ, ковому.»

З того боку по силі чуття и красни, як поет ми

Некрасов нап у збірних виданні

Мей, Лев Александрович — писарівською часах писарівською до школи чистого

17. квітень.

М. Д. Старов, російський три брати Жемчужини — Михайловичі письменники. З них, що ще до не

контраст до Пушкіна, який представив велич Наднівської столиці). З поем замітні «Саша», «Власть», «Мороз ікрасний нібус», «На Волгі», «Кому на Русі жити хорошо», «Князіня Волконська» і «Князіня Трубецька».

Називали Некрасова «поетом горожаніном», поетом мести і печали. Але не там його сила. Він справжній поет в дрібних творах, таких, як «до матері», як гимн до Россії, де його безперечно сильне чуття виливається в простій, ширій формі. Тут він споріднений з Нікітіном і Кольцовим, але сильніший від них.

Ты и убогая,
Ты — и обильная,
Ты и могучая,
Ты — и беспомильная
Матушка Русь!

Після смерти Некрасова ось як скарктеризував його поезію Достоєвський: «Це було ранене в самоту началь сердце, і ця то никогда не зажившая рана его и была началомъ и источникомъ всей страшной, страдательной поэзии его на всю потомъ жизни, всей страшной до мученія любви этого человѣка ко всему, что страдаетъ отъ насилия, отъ жестокости необузданной воли, что гнететъ нашу русскую женщину, нашего ребенка въ русской семье, нашего простолюдина въ горькой такъ часто долѣ его... Некрасовъ заключилъ собою рядъ тѣхъ поэтовъ, которые приходили со своимъ «новымъ» словомъ.» —

З того боку він має багато спільногого з Шевченком, але по силі чуття й вислову, по ширині тону й кольоритності краски, як поет мистець і поет ідеолог не відержує з ним міри.

Некрасов написав вірш в пам'ять Шевченка, котрого однак у збірниках виданих його творів нема.

Мей, Лев Александрович (1822—1862). Виступив на літературне поле разом із Щербиною в початку п'яdesятих років, в часах писарівського переслідування поезії. Причисляли його до школи «чистого мистецтва», і називали «невлобивим Меем».

17. квітень.

М. Д. Старов российский писменник.
Три брати Жемчужникові, себ-то Алексій, Александр і Володимир Михайловичі, співробітники «Современника», поети і писменники. З них Алексій Михайлович, оден з поетів — горожан, що ще до недавна не кидав пера (роджений 1821).

20. квітень.

Д. Кавелін — учений, історик і дослідник народного побуту, що критикував кріпостний устрій.

23. квітень.

Дача — вілля за городом, двірок для літнього побуту.

Гумбольдт (Friedrich Heinrich Alexander von), *1769 в Берліні, † 1859 там-само. Подорожник і найбільше всесторонній учений в XIX століттю. Поклав основи під кліматольгічну географію, фізику моря й географію ростин.

Дав важні наукові праці з геольгії, метеорології, мінералогії, зоології, ботаніки, етнографії, історії культури, державної економії. Свої подорожі описав у книзі, яка має 30 томів. «Космос» 4 томи (1845–1858) його головний твір.

30. квітень.

Біржа, місце, або будиночок, у якому відбуваються торги грошевих паперів, де регулюються ціни акцій іде відбувається всілякі торговельні спекуляції.

У більших містах, де звичайно великі й контові будівлі.

3. маї.

Мурілльо (Bartolomeo Esteban) митець еспанської школи (1618 до 1682). Знаменитий рисівник, колорист, мальляр сильного томпераменту. Малював образи релігійні, історичні, побутові й портрети.

6. маї.

Київський Юзефович, це Юзефович Михаїл, помічник куратора Київської шкільної округи, що видав братників кир. мет. у жандармські руки. (Гляди матеріали до Кир. Метод. бранцта: Твори Шевченка, видання Яковенка, т. II.)

Вільбоа — музик і композитор.

Микешин — рібтар, що зготовив проект пам'ятника 1000 ліття Росії, у якому, між численними постаттями славних ділчів і визначних мужів, була й постать Шевченка. Але Дубельт підняв гвалт і Шевченка нема на пам'ятнику 1000 ліття офіційної Росії. Пам'ятник Хмельницького в Києві — неповій. Поставлено тільки гетьмана на коні, без численних аллегоричних фігур.

13. маї.

До Brata Tarasa Szewczenki, віш A. Сови, первісно Do poety ludu (z bulgarskiego).

16. маї.
Котляр, той

20. маї.

Трубадур (І. автора Giulietto, La дійшов до культурні

Трубадур
дійних опе

Тимко Падур
ского (Реву
мовою, у я
з польською

При допомо
утопійних п
в сталий ре

16. май.

Котляр, той що робить кітли й іншу мідянину посуду.

20. май.

Трубадур (*Il Trovatore*) опера славного італійського композитора Giuseppe Verdi (1843). Написав опери: *Ermanni*, *Rigoletto*, *La Traviata*, *Aida*, *Otello*, *Falstaff*. З бідної родини дішив до величеського маєтку і оставил міліонові записи на культурні цілі.

Трубадур належить до найпопулярніших, дуже мельодійних опер.

Тимко Падура (1801—1872) шляхтич, двірський поет Ржевуского (Ревухи, Золотій Бороді). Складав вірші українською мовою, у яких ідеалізував давнє життя українських козаків з польською шляхтою.

З Ляхом билось, з Ляхом жилось,
В однім гленку прів куліш.

При допомозі теорбаніста Видорта підбіралося музику до цих утогійних поезій і вони мандрували по Україні. Деякі увійшли в стаїльний репертуар. (Ой поіхав Ревуха по морі гуляти).

Б. Л.

роднього побуту,

побуту.
von), * 1769 в
найбільше всесто-
ї під кліматольо-
стин.

георльогії, мін-
есторії культури,
у книзі, яка має
о головний твір.

торги грошейних
уваються всілякі.

шоптовні будівлі.

ької школи (1618
маляр сильного
ориччі, побутові

мічиник куратора
нків кир. мет. у
Метод. брацтва:

1000 ліття Rossii,
их діячів і ви-
е Дубельт підняв
іття офіційальної
неповний. По-
их аллегоричних

Do poetu ludu

Пояснення до повісті Княгиня.

- Сторона 373. Богдан Заласкі, польський поет, уроджений 1802 на Україні, умер 1886 у Франції, під Парижем. Автор «Дум», «Духа від степу», «Пресвятої Родини» і т. д. В його творах пробивається стихійна любов до української землі, природи, життя. (Boże, błagam Ciebie, jak umię daj mi Ukrainę w niebie.)
Броніслав Залескі, свояк Богдана, письменник і мальляр, політичний засланець, товариш недолі й приятель Тараса Шевченка. Йому й присвячена повість. В листах Шевченка нераз згадане ім'я й твори обох Залеских.
- , 376. Комфорт, слово англ. — гарне й коштовне уріз-
ження дому, вигідне життя.
- , 376. Спартанці славилися простотою й невибагливістю побуту. Іх одяг, мешкання й їжа були звичайні,
але здорові.
- , 376. Березовою кашпо називали кару різками.
- , 376. Борзиться, борзоюсь, борзимся, робити щось скоро з поспіхом. (Творити достойное правило съ любовью, тихо не бораясь.) Акты Ист. I, 163.)
- , 377. Каракульські барабани з над Каракульського озера в Азії; мають дуже повикручені кучері вовни. Каракул — викрутаси.
- , 377. Григорій Савич Сковорода, родився 1722 в Чернухах, в Полтавщині. Учився в Київській духовній школі. Подорожував по західній Європі й здобув собі вищу освіту, особливе цінавшися фільозофією. Вернувшись додому, був якийсь час учителем поезії в Переяславській семінарії, отримавши приватним учи-
телем у дідича Тамари.

Сторона 377.

, 377.

, 378.

Мав свій власний педагогічний метод, який сильно відбігав від тодішньої російської педагогії, а саме — не накидувати учням знання, а пос忠лювати; щоб вони, о скільки мога, сами до його доходили.

Від Тамари перейшов до харківської колегії, у якій викладав «правила добронравія». Але й на моральну філозофію й етику мав свої погляди, збудовані на основі італійських і французьких фільозофів — етикізм і соціольогізм.

Погляди ці, надто вільнодумні, не подобалися властям і Сквороді мусив кинути катедру. З тієї пори став ходячою катедрою, фільозофом — мандрівником. (Український Сократ.) Ходив по панських дворах, хуторах, монастирях, ярмарках і ширив свою науку, у якій головною основою був приказ: пізнай себе. На плечах клунок, під пахом книжка, в руках нерозлучна флейта — так малюють його сучасні. Складав також сатирично-моралізауючі вірші. Деякі, як: Ой ти, птичко жолтобоко, Ой смерть мої дорогая, Всякому городу і права, передиши в народ і в літературу. Умер 1794, як сущий фільозоф. На гробі казав собі написати: «Світлови мене та не спіймав».

Писав фільозофічно-моральні і теольгічні проповіді — трактати, діяльноти й розправи, тодішньою книжницею мовою. В поезіях і байках видно український язиковий елемент. Велику вагу клав на просвіту простонароддя, на добру школу. Зібрав великі гроbі на засновання Харківського університету.

Шевченко згадує його нераз в поезії і прозі. Як фільозофа-просвітителя ставить його високо, про поезії Сквороди висказується менше похвально. Патеріція — посох, жезл, палиця. «Чернець май встав, надів клубун, ваяв патеріцю.» (Шевч.-Чернець.) «Козацький бунчук переважить бурмистерську патеріцію.» (Куціш — Чорна Рада.)

377. Мізерія — слово латинське — убожество. Мізерний — бідний.

Сторона 377. 378. Зведенята — діти, коли вдовець окениться з удою і коли він має діти від першої жінки, а вона від першого мужа й зведуть їх до одної хати.

уроджений
із Парижем,
ятої Родинка
хійна любов
ття. (Boże,
że w niebie.)
письменник
нш недолі й
присвячена
гадане імя й

штовне урлі-
вибагливістю
ли звичайні,
ізками.
робити щось
е правило съ
т. I, 163.)
ського озера
учер вовни.

1722 в Чер-
ній духовний
опі й здобув
фільозофією.
ителем поезії
иватним учи-

Сторона 379. Пейзаж — слово французське, значить краєвид, *Landschaft*.

380. Ковельець, город на північ від Київа, недалеко лівого берега Десни. Там славний собор, збудований гетьманом Розумовським.

380. Олексій Розумовський, син реестрового козака з Лемків, Ковельського повіту, мав гарний голос і його післано до царського хору в Петербурзі. Тут упав в око царівні Елісаветі Петрівні, яка влюбилася в його, зробила його управителем одного із своїх маєтків, а ставши царицею (1741 р.) обвінчалася з ним потайки та наділила його чином фельдмаршала із титулом графа римського цісарства. Звідси її денація прихильності царіці Елісаветі до України і деякі полекші українському народові. Брат Олексія Розумовського, Кирило, (родженій 1724 р.) кінчів науки за границею і 22 лютого 1750 р. був проголошений гетьманом України. Цариця дала йому теж чин фельдмаршала, найвищий ордер російській св. Андрея і привернула автономні права України, які були перед 1722 р. себто, перед заведенням малоросійської колегії.

По смерті Елісавети, за царіці Катерини, скінчилися отсі полекші. 1763 донесено до Петербурга, що на Україні збираються підпісці за тим, щоб гетьманщина осталася дідичною в роді Розумовських. Це й було притокою до того, щоб Кирила Розумовського, заідорного в сепаратистичних намірах, спонукати до абдикації. Абдикаційний маніфест наспів на Україну в Петербурзі 10 листопада 1764 р. Гетьманові визначено велику платню і маєтки, він ще 40 літ прожив у відставці, розділяючи таким чином судьбу останнього польського короля, Станіслава Августа Понятовського.

381. Трубеж — річка, що між Трехтемировом і Переяславом паде з лівого берега в Дніпро.

(382, небавом — похибка, повинно бути: небавом.)

385. Остер — притока Сейму, з лівого боку. Остер, місцевина, звісна з виробу рибацьких сіток.

387. Контракти — київські ярмарки.

Сторона 389. Ніжки
ваний
своїми
вбіжні
чимало
фільол
399. Жюль
399. Грузі
401. Серед
402. Денци
404. Димів
404. Долів

Сторона 389. Ніжин, город над Остером, 50 000 мешканців. Оснований в княжих часах, в XVII століттю славний своїми ярмарками. Тепер там розвинта торговля збіжнем і тютюном. Ніжинський ліцей виобразував чимало визначних людей, між ними Гоголя. (Тепер фільольгічний інститут.)

- ,, 399. Жюлі — француське, Юлія.
- ,, 399. Грувія — країна за Кавказом, над рікою Кур.
- ,, 401. Середохрестя, хрестопоклонний тицьень.
- ,, 402. Денщик — офіцерський слуга із жовнір.
- ,, 404. Димар — комин.
- ,, 404. Долівка — підлога, піл.

К	
вв	
на	
..	417. П
до	
..	418. А
..	418. Д
..	419. В
ет	
ро	
хе	
Ів	
га	
сто	
бу	
Аб	
на	
пи	
вид	
Фл	423.
паз	424.
Ле	423.
На	424.
Фр	
гру	
лів	
Ют	425.
Во	425.
Ра	425.
Фр	425.
мен	
поя	
Ал	425.
вел	
На	428.
авот	
Ол	429.
Дер	
них	
їого	

Пояснення до повісті Беззасний.

- Сторона 409. Фортеца О. — Шевченко говорить про Орську кріость.
- .. 410. Балабайка, або балалайка, росийський, з або 6 струнний музичний струмент, на яким грається без смичка, пальцями, мов на гітарі.
- .. 410. Поміщик, дідич, власник села.
- .. 410. Дворянин, «дворовий чоловік», тільки, що в Польщі циляхтий, упривілійована людина.
- .. 410. Юнак, парубок, молодець.
- .. 411. Ідіот, — слово грецьке, дурноватий, пів головок.
- .. 411. »Мертвый душа« — роман Гоголя.
- .. 411. Эйжен Сю (Eugene Sue), французький письменник (* 1804, † 1859). Писав повісті: Kernok le pirate, Mystères de Paris, Martin, l'enfant trouvé, Les sept péchés capitaux, Les mystères du peuple. В свою пору його твори мали безпримірно великий успіх.
- .. 412. Остад, Адріян ван, нідерландський майстр і радицьник, ученик Гальса і Рембрандта (1610—1685). Мистець комічного жанру (коршма). Його молодший брат Ісаак, також майстр, малював жанрові картини і автінта.
- .. 412. Жанрове майство, образи з побутового й домашнього життя. (Жанр, слово франц. — рід, родина, гатунок.)
- .. 414. Літейна — вулиця в Петербурзі.
- .. 414. Абшитований — слово німецьке, відставний, відправлений із служби.
- .. 417. Акциза, слово франц. оплата від споживчих продуктів, від напитків, тютюну, тощо. — Уряд, що збирає ці оплати.

- Сторона 417. Комора, уряд на границі, що стягає оплату від ввозового й вивозового товару. Коморник, урядник на коморі.
417. Піски, дільниця в Петербурзі, де були публичні доми.
418. Анахорет, слово грецьке, пустельник, самотник.
418. Дзиглик (з німецького), стільчик, крісло, віддель.
419. Вальтер Скот (Sir), знаменитий англійський поет і повістяр (* 1771, † 1832) — батько історичного роману, Waverley (1814), Guy Mannering, The heart of Midlothian (1818), Bride of Lammermoor, Ivanhoe, Kenilworth (1821), Woodstock (1826) і багато інших. Писав також: Life of Napoléon і History of Scotland. З авторських гонорарів дійшов був до великого маєтку, купив собі на власність Abbotsford і став бароном. Року 1827 зійшов знову на біду ізва банкротства накладника.
- Шевченко вгадув не раз про цього знаменитого письменника і про його твори. (Про деякі з них — vide примітки до «Днівника» й «Артиста».)
423. Флігель (німецьке) — офіціни, бічний дім біля палаці, двора, віллі, тощо.
423. Леденець — цукорки, бонбони.
424. Наполеон Бонапарт, великий воїновник і цісар Франції. Його мають із руками заложеними на груди Також права рука на груди, або за спину, ліва на спину.
425. Юпітер, Зевес — найвищий бог у Греків і Римлян.
425. Bonjour — французьке «добридань»
425. Рара (франц.) батько, отець.
425. Фрайшіц, вільний стрілець, знаменита опера, німецького композитора Вебера, про якого мова у поясненнях до Днівника Т. Ш.
425. Алла (Алла), арабське, Бог. Акбар Алла — великий Боже!
428. Нашатировий спирт — амоніак, хемічна сполука азоту й водороду.
429. Ольга — свята, княгиня, після Ігоря, якого вбили Деревляни (нахиливши верхи дерев, привязали до них князя, а потім дерева пустили а ті й роздерли його). Ольга люто пімстилася на Деревлянах.

- Сторона 429. »Смольний Монастир» у Петербурзі, де була слав-
на на свій час школа — пансионат.
- .. 430. Випорг — Віборг, столиця Фінляндії, над Фін-
ським заливом.
- .. 431. Контракт (лат.) — угода на письмі.
- .. 432. Демікотон (франц. demi — пів, полу і coton —
бавовна) така дешева матерія на одяг. (дреліх).
- .. 434. »Платили, наче лікареві за візиту», себ-то
ва те, що пришов до хорого.
- .. 435. Неприманний, ненормальний, невмінчений.
- .. 436. Горопаха, сарака, бідолаха.
- .. 436. Лірізм, від старогрецького інструменту; лірика
посезія, в якій поет виступає свої почування і вра-
жння; лірізм — сумовитість.
- .. 436. Мельодія (грецьке) — протиставлення до гармонії;
тони, що настають по собі і виякуються в цілість,
яка викликує гарне враження.
- .. 436. Давидові псалми — збірка 150 пісень жидів-
ського царя Давида.
- .. 436. »Помилуй мя, Боже« — псалом покаяння.
- .. 437. Причтеники, ті, що належать до причету цер-
ковного. (Причет в підрисниках ходить, то пан-отці
мусить ходити в рясах) — Люборозькі.)
- .. 438. Гармонія (гр.) відністя більшого числа тонів, спі-
ваних, або граних на-рав; звода.
- .. 436. Параходіїни — прихожани, вірні в одного прихода,
парахві.
- .. 441. Економія (слово грецьке) — наука про господар-
ство, ту маєток.
- .. 441. Мезонін, мезанін (сл. італ.) — кімнати між
партером (приземеллям), а первим поверхом.
- .. 443. Дударитися, пишатися, гордитися.
- .. 443. Кронштадт — город-твердиня на острові Котлін, на
Кронштадтському заливі, стація російської флоти,
порт Петербурга.
- .. 443. Мічман (слово англ.) — наймолодший офіцер на
воєнному кораблі.
- .. 443. Астрахань — город на острові Волги, 66 км. від
Каспія; складається з Кремля, Білгороду і 16 перед-
містів і, 100 000 мешканців, багато Греків і Вірмен.
Дуже торговельне місто, кавир (ікра), шовк, шкіри.
- .. 444. Квартира (німецьке) — чиншове мешкання; меш-
кання за плату, до винайму.

- Сторона 444.
- .. 445.
- .. 445.
- .. 446.
- .. 447.
- .. 447.
- .. 447.
- .. 447.
- .. 447.
- .. 447.
- .. 447.
- .. 447.
- .. 447.
- .. 448.
- .. 449. Г
- .. 449. Г
- .. 450. У
- .. 451. Г
- .. 452. К
- .. 452. С
- .. 452. З
- .. 453. К
- .. 453. А
- .. 453. І
- .. 453. не
- .. 453. то
- .. 453. О
- .. 453. С
- .. 455. Г
- .. 455. Г
- .. 455. та
- .. 455. П
- .. 455. Л
- .. 455. му
- .. 455. С
- .. 455. гар
- .. 455. ви

- зві, де була слав-
нідії, над Фин-
ні.
- полу і сотон —
нг. (дреліх).
зівиту», себто
невімінемий.
- ументу; лірика
очування і вра-
ння до гармонії;
уттися в цілість,
9 пісень жидів-
покаяння.
о причету цер-
кити, то пан-отці
(ські.)
исла тонів, спі-
одного прихода,
а про господар-
комнати між
поверхом.
строві Котлін, на
йської флоти,
шний офіцер на
лти, 66 км. від
роду і 16 перед-
греків і Вірмен.
, шовк, шкурки.
мешкання; меш-
- Сторона 444. Нашпійниця — така, що сидить комусь на шпі, живе з ласки.
445. Паці — така забава; гратися в бабки. (А доки будеш в паці грати! Котл. Бн.)
446. Опостінь — об стіну, в найближчому сусістві.
446. Ветха (старосл.) — стара. («Ветха діньми» — Наташка Полт.)
447. Свінчакта — приклад до гри »в паці«.
447. Педаго'г (пайдаго'гос) — слово грецьке, учитель.
447. Елементарна школа — початкова школа.
447. Protégé (франц.) — такий, котрим особливе пі-
клумонос, на кого маємо добре око.
447. Каліграфія (грецьке) — гарне письмо, чистопись.
447. Продекламувати (лат.) — виголосити, гарно про-
читати; декламація — штука гарного виголосування
віршів.
448. Йея милый взоръ закрылся отъ меня на
вѣки», і ї любий вид скрився від мене на все.
449. Пакет (франц.) — вівока, клунок, посилика.
449. Контентувати (лат.) — вдоволяти, гостити.
450. Іноземка — чужостороння, нетуешня.
451. Пожують — попсують, знівечать.
452. Кошачий — Котячий.
452. Салон (франц.) — жіночий верхній одяг, накидка.
452. Заялонений — засмарований, брудний.
453. Кішка — Кітка.
453. Античний (лат.) — старинний; так називамо зви-
чайний грецько-римський.
453. Ізверг (церковне) — дитина, родженя передчасно,
недоносок; чоловік, що заслугув на виключення в
товариства. (Ізвергъ рода человѣческаго.)
453. Орлянка — гра в орла (голова; чи орел?).
453. Ставма стала — ставма, стоймія, (прим. Ставма
можна пахну винести.)
455. L'enfant (франц.) — дитина.
455. Грифель (німецьке) — писальце, рильце; грифлева
таблиця, таблиця, на якій пишеться рильцем.
455. Почтувати — угощати.
455. Лагомінки (легумін лат — білковина), лагуміна,
мучна страва.
455. Сирена (грецьке) — мітична дівчина, що дуже
гарно співала, звідниця. (Одісей казав себе при-
взяти до щогли, щоб не піддатися принадам Сирен.)

- Сторона 455. Авдітор (лат.) — слухач; судовик при військовому суді.
,, 456. Сажотрус, коминар, той, що чистить комини; трубочист.
,, 456. Ковбаня, кітловина, глибока яма, наповнена водою.
,, 456. Канапа (франц.) — мягка, вистелена лавка.
,, 457. Ляпас — пощочина, полічник. (Ляпаса у піку дати — Номис.)
,, 460. Повія, жінка легкого розбору; звідниця.
,, 460. Гістерія (грецьке) — жіноча нервова недуга.
,, 460. Звошник, ізвощик (рос.) — фякер, візник.
,, 461. Пішоход, — хідник, тротуар.
,, 462. Заскоринілій — твердий, задублений.
,, 463. Гербовий папір — папір з державним значком, штемплем, якого вимагалось для урядових письм.
,, 463. Товмачив — з'ясовував, толкував.
,, 465. Під застанову пальта — на застан пальта.

- Сторона 471. К
10
то
В
на
.. 471. К
ч
.. 471. Т
за
и
.. 471. О
то
ни
.. 471. С
25
зе
.. 472. Г
ме
Гл
Т.
.. 473. М
.. 474. Ге
мін
у
.. 474. Ф
.. 474. Та
об
в
тор
.. 475. Ф

Пояснення до повісті Капітанша.

- Сторона 471. Кременчук, город при вході Псьолу в Дніпро, 100 000 мешканців, важкий заливничий узол, дуже торгове місце (дерево, збіжжа, риба, вугілля, сіль). Весною прибуває туди кілька десять тисяч торгового народу:
- 471. Крюків, город 10. тисячний, насупроти Кременчука, ніби його передмістя.
 - 471. Тула, город (100 000 мешканців), над Упою, славний заливом і металевим промислом; фабрики оружия і амуніції.
 - 471. Орел, город над Оконою (100 000 мешканців); головна торговиця збіжням, також поворозничими, портяніми виробами.
 - 471. Св. Антоній, «батько монахів», роджений коло 250 в Комі, в Єгипті. Спасав душу на пустині, жив зелами й корінцями, умер року 356.
 - 473. Глухів, — город між Десною а Рильськом, 15 000 мешканців; жива торговля збіжжям. («Із города, із Глухова полки виступали з заступами на лінію.» Т. Ш. „Сон.“)
 - 473. Місткий, такий що може багато в собі змістити.
 - 474. Гармонія (гармушка) — звісний струмент з мішком, який, коли його розвіягати, пускає воздух у голосові прилади.
 - 474. Фарфорова глина — каолін.
 - 474. Tableau de genre (франц.) — жанрова картина, образ, на якому змальована побутова сцена (бійка в корішмі, мисливська пригода, родинний обряд, тощо).
 - 475. Фургон (франц.), критий, пакунковий віз.

Сторона 476. Ракита — рокита — рокиточка. (Ой лежав козак убитий та у полі під рокито.)

„ 476. Інтонація (лат.) — початок пісні у співанні; спосіб співання, або говорення; забарвлення у краєвиді, крапле: тонація.

„ 476. Атмосфера (гр.) повітря, що оточує землю; умови, серед яких приходиться чоловікові жити.

„ 477. Ровлямати ноги — розпостувати після довго сидіння.

„ 477. Кахольна груба — піч зроблена з кахлів; кахля або кафля (нім. слово) плитка з випаленої глини, звичайно поливана, розмальована, або й покрита горохівкою.

„ 480. Венгерець — Угор, Мадяр.

„ 480. Цесарець — Австрієць.

„ 480. Камрат (Kamerad) — товариш.

„ 480. Мамзель (Mademoiselle) — панночка.

„ 480. Лібер (lieber) — любий, коханий.

„ 480. Одер дейфель (Görl düh tایfel) — чорт тебе восьми!

„ 480. Ратт (старосл.) — війна.

„ 480. Різнація — ріжниця.

„ 483. Колодязь — криниця.

„ 483. Віктор Олександрович, мабуть Забіла, родом з Борисівського повіту, чоловік з гарним поетичним талантом. Осталося його жартовливе «Посланіє» до Шевченка: «Лютую я на тебе дуже».

„ 488. Маніжний сусід Віктора Ол. це мабуть Грицько Тарновський, який мав маток у сусідстві і до якого часто юдив Забіла. Забіла був Віктор Миколаєвич, та Шевченко нарочно змінив його патронімікum на Олександрович, по дідові, щоб не так легко було пізнати. Чи Забіла справді ніччинінський ліцей Безбородка, це не певне. (Гляди життєпис Кониського.)

„ 488. Федрус, Македонський невольник; за часів Августа визволений, перекладар віршом Євпопії казки. Славна його казка про те, як жаби вибирали короля (певн — Тиберій, вуж — Селин).

«Contes et bouvettes en vers» Ляфонтена збудовані головно на казках Євпопії та Федруса.

На російське байки Федра переклав Барков.

Ой лежав козак
у співанию; спо-
лення у краєвиді,

окружав землю;
опікові жити.

з кахлів; кахля
апаленої глини,
або й покрита

ночка.
тъ) — чорт тебе

Забіла, родом з
ним поетичним
наміс «Посланіє» до

мабуть Грицько
усусістві і до
в Віктор Мико-
лайчук
їв його патро-
нів, щоб не так
правді кінчів ні-
певне. (Гляди

; за часів Ав-
густа ІІІ
Бюлові казки.
зирали короля

фонтена збудо-
вдруса.
реклав Барнов.

- Сторона 493. Амфітріон (*Amphitruo*), син Алькея, Тіринського короля, внуk Персея, муж Алькмени. З часів Плявта й Молієра, ім'я для означення мужа, якому рогік приправляють. У Молієра має він раз ролю дуже гостинного господаря і мабуть у такім значенню уживає тут Шевченко цього імені.
494. Забобони, пересуди (сувір'я).
495. Вон мот (франц.) — добре слово, дотепне слово (гострота).
496. Симпатія (гр.) — спочування.
497. Фанаберія (нім.) — удавання.
498. Документів — урядових паперів, грамот, бумаг.
499. Актриса — артистка, акторка.
500. Субретка (франц.) зручна покоївка, так називають також акторок, що грають такі ролі.
501. Бліхер, Гебгард Леберехт, князь, славний німецький воїзд у Наполеонських війнах, званий Marschall Vorwärts, (Маршалок Вперед). Вславився в багатьох битвах, між іншими під Ліпськом, яому присипують заслуго, що союзні армії увійшли до Парижа, а також і рішення битви під Ватерльє. Родився 1742 р. умер 1819.
502. Чоботи опойкові, мабуть ополкові, з мяккої шкіри (ополок), в череві зірят.
503. Мурзенята, діти татарського начальника, мураз. Замураний, — обスマрований.
504. Сóрка regimentu, «Донька полку», опера італійського композитора Gaetano Donizetti (1797—1848).
505. Симфонії Бетговена (eroica, Pastorale, D-Moll) величні музичні твори німецького композитора, Ludwiga van Beethoven. Про останню з них каже Роберт Шуман; вона говорить щось так смілого й безмірного, чого досі не сказав жаден язык. (. . . so Kühnes und Ungeheueres sie ausspricht, was keine Zunge zuvor —)
507. Григорій Квітка Основяненко (* 1778 в Основі, † 1848 в Харкові) автор «Марусі», «Салдатського патрету», «Перекопіоля», «Ковир дівік», «Щирої любові» і т. д. Всіх повістей написав Квітка 17.
- Крім того писав драми й комедії та комічні оперети. Лучить в своїх творах сентиментальність в гумором, та скрізь велику ввагу вкладе на етнографізм. Батько української прози. Шевченко

присвятив йому вірш: «До Основяненка». (Бути пороги, місяць сходить, як і перше сходи.)

- Сторона 509. Діамант, алмаз, наїтвірдіший і найдороцій камінь.
 .. 510. Фельчер (нім.) — цирурік; лікарський помічник (перекручене: фертал.).
 .. 511. Béranger, Jean Pierre (* 1780, † 1857), найпопулярніший автор пісень у Франції. з томи «Chansons».

На російське перекладав пісні Беранже дуже гарно Курочкин; про ці переклади згадує Шевченко нераа у своєму дневнику.

- .. 512. Панегірик (гр.) вірш, або промова, у якій надто вихваляється якогось чоловіка (пануючого, вожда,магната), або якусь подію.
 .. 512. Каравзін, Николай Михайлович (* 1766, † 1826), автор «Писемъ», «Бѣдной Лизы», «Наталы боярской дочери і «Істории Государства Россійскаго», над якою працював 25 літ. (Прозідна думка, що для Росії самодержавія єдиним джерелом добробуту і що не народ творить історію, а пануючий і його найблищи. Тому малює К. в своїй історії галерею знаменитих царів, вождів, міністрів, а побут народу лишає в тіні.) Був любимцем царя, який родині Каравзіна визначив величезну на тодішні часи платню 50 000 рублів у рік. Про памятник К. в Симбірську згадує Шевченко в своєму дневнику.
 .. 517. Гльобус (лат.) Куля, шар, бальон; куля в паперу, дерева, скла на подобу земної.
 .. 518. Кипренський, талановитий російський майляр; дав портрет Давідова і Пушкіна, 1816 поїхав до Італії і там намальовано Сивілла, про яку говорить Шевченко.
 .. 518. Рембрандт (Harmensz van Ryn), оден в найбільших майлів світа (* 1606, † 1669). Неперевіщенний у світлотіні; портрети, (власний, жінки, Саскі, матері), релігійні і історичні образи, краєвиди. Також знамениті його риторики.
 .. 519. Рафаель (Santi, невластиво Sanzio) в Урбіна, — славний Італійський майляр (* 1483, † 1520). Вславився особливо численними образами Богородиці (Мадонни Рафаеля), (Найкраща, Сикстинська в Дрезні) та фресками в Ватикані. Славний також

новяненка». (Бути
ріше сходиць.

найдорший камінь.

ікарський помічник

780, † 1857), най-
Франції. 8 томи

існі Беранже дуже
загудув Шевченко

мова, у якій надто
папуячого, вожда,

вич (* 1766, † 1826),
Наталія боярської
Россійскагоє, над
на думка, що для
доброту і що не
і його найбліжі.
алерію знаменитих
т народу лишає в
родині Карамзіна
аси платню 50 000
Симбірську загудує

он; куля з паперу,

ський мальяр; дав
6 поїхав до Італії
ну говорить Шев-

уп), оден з най-
1669). Непере-
(власний, жінки,
торичні образи,
ритовни.

пізio) в Урбіна,
88, † 1520). Вола-
замія Богородиці
Синтинська в
Славний також

портрет папи Юлія і Рафаелової любки Стеллі Фор-
нарії (у футрі).

- Сторона 519. Рені (Ouido), італійський мальяр (* 1575, † 1642),
автор фресок (Аврора) і олійних образів (Христос;
у Дрезні). Прегарний його портрет молодої дівчини,
в білому завою, яку називають Ченчі. (Беатрікс
Ченчі, донька іт. магнати, що вбила батька, бо-
рончики своєї непорочності й була покарана смертю.
На тій події основана драма англійського поета
Шеллі «Родина Ченчіх» і польського драматурга
Ю. Словакіого: «Беатрікс Ченчі».)
519. Архалук, рід короткого літнього кафана.
522. Bréguet, Abraham Louis, годинникар і механік
(* 1747, † 1823), робив знамениті хронометри й
фізикальні та інші прилади.
524. Raport (франц.) службове донесення, звіт.
525. Балагула (жид.) віз з будою. Такими возами жили
возили подорожників по Поділлю, Волині й Галичині,
заки побудовано залишниці. Балагулами називалися
ці молоді панчи — авантуристи, що в 60 роках
їздили від двора до двора, від села й до села, гуляли,
співали народних пісень, забавлялися, нехтуючи
форми аристократичного побуту. Іх «королі» був
Шашкевич, автор деяких доволі гарних пісень,
який після польського повстання (1863 р.) осів у
Галичині біля Нижбірка і чимало причинився до
так званої «Козаконанії» у Галичині. Поширив тут
багато українських пісень, танців, народній одяг,
тоді.
528. Пакунок (нім.) — клунок, звиток.
529. Небавом знялася польська революція — 1831
року, так зване: powstanie listopadowe.
530. 16 мая 1722 заведено на Україні «Малороссійскую
коллегию» в бригадиром Вельзіміновим на чолі, яка
мала поруч гетьмана правити усіма справами на
Україні. Крім бригадира засідало в ній 6 штабових
російських офіцерів. Був це найвищий уряд на
Україні — краї II автономії.
532. Цикльопи (гр.) казочні великані. Цикльопічний
мур, мур в великого, нетесаного каміння.
532. Хіоський сліпець — Гомер.
532. Кадм, син фенікійського короля Агенора, прийшов
до Греції шукаючи своєї сестри Европи, яку пірвав

- вуб Зевес,) і оснував в Беотії город Кадмейя, пізніші
Теби. Приніс знання азбучного писання й читання
та спосіб оброблювання металів.
- Сторона 534.
534. Скопає, найвизначніший грецький різбар (390 до
850 перед Христом). Йому приписують статую Ніоби.
534. Скульптура — різба.
536. Утопія (грецьке) — мрія, видумка, що ніколи не
справдиться. (Приміром про країну, у якій люди
не знають гріха, ні злочину, поділу на багатих і
бідних і т. д.).
536. Меттерніх (Klemens, Lothar Wenzel), князь,
(* 1773, † 1859). Від 1821 державний канцлер
Австрії, майже 40 літ провадив політику австрійської
держави. Ворог національного відродження народів
і ліберальної думки.

Б. Л.

Назаръ Стодола.
Артист. (Художник)
(Повість авто-
Дневник. (Журнал)
Клягания. Повіст
Вещасний . . .
Капітанша . . .
Пояснення до по-

" " " . . .
" " . . . , . . .
" " " . . .
" " " . . .

город Кадмейя, пізнійшого писання й читання алів.

грецький різбар (390 до винесуть статую Ніоби.

видумка, що ніколи не о країну, у якій люди у, поділу на багатих і

other Wenzel), князь, 24 державний канцлер в політику австрійськоїого відродження народів

Б. Л.

Зміст IV. тому.

	Стор.
Назаръ Стодоля. Українська дія	5—44
Артист. (Художник).	
(Повість автобіографічна)	47—163
Дневник. (Журнал)	167—370
Княгиня. Повість присвячена Б. Залесскому	373—406
Безщасний	409—467
Капітанша	471—537
Пояснення до повісті „Артист“	540—552
" " " „Дневника“	553—587
" " " „повісти „Княгиня“	588—591
" " " „Безщасний“	592—596
" " " „Капітанша“	597—602